

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 647
A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 620

BIRAKINIZ KOPYALASINLAR, BIRAKINIZ PAYLAŞSINLAR

DİJİTALLEŞME VE İNTERNET ÇAĞINDA FİKRİ MÜLKİYET İLİŞKİLERİ

Altuğ YALÇINTAŞ

ANKARA • 2019

İkinci edisyon, Aralık 2019.
Ankara Üniversitesi Yayınları No: 647
AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 620
ISBN: 978-605-136-449-0

Birinci edisyon, Eylül 2018.

Open Science Framework, 96,481 kelime

Bu eserin *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri* başlıklı birinci edisyonu 26 Eylül 2018’de EPUB versiyonunda yayımlanmış, bu edisyon Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

Kitabın değerlendirilmesi sürecinde açık hakem sistemi kullanılmıştır.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 2019

Bilimin korsanlarına.

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA	i
TABLO VE ŞEKİLLER	ii
KULLANILAN BAZI KISALTMALAR	iv
İKİNCİ EDİSYON İÇİN ÖNSÖZ. Neden Açık Bilimi Kurumsallaştırmalıyız? ...	vii
BİRİNCİ EDİSYON İÇİN ÖNSÖZ. Fikri Mülkiyet Hakları: Cui Bono?	iv
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ. Sanal Dikenli Teller	1
<i>Hukuki Hurafeleri Avlamak</i>	3
<i>Terminoloji: Mütefekkir, Müellif, Üretim</i>	15
<i>Metalaşma 2.0</i>	19
<i>Gutenberg'in Gerçek Ölümü</i>	24
<i>Bilim Ahlâkının Bir Konusu Olarak Fikri Haklar</i>	27
1. Fikri Ekonomilerin Yükselişi	37
<i>Tülla ve Fotokopiciler</i>	39
<i>Fikri Ekonomilerin Büyüklüğü</i>	47
<i>Türkiye'nin Fikri Ekonomisi</i>	66
<i>Bütünleşik Piyasalar Hipotezi</i>	87
<i>Fikri Mülkiyet Niçin Sadece Hukukçulara Bırakılamayacak</i> <i>Kadar Ciddi Bir Meseledir?</i>	100
<i>Ferdi Mülkiyete Dayalı Fikri Hakların İlgası</i>	106
<i>Bolluk Ekonomisinin Fikri Tarihi</i>	119
<i>Fikri Ekonomilerin Doğası</i>	128
<i>Zavallı Proletarya</i>	131

2. Fikri Haklar: Temellük mü Yağma mı?	135
<i>Paylaşım Kültürünün Dejenerasyonu</i>	137
<i>Adalet Müştereklerin Temelidir</i>	141
<i>Mülkiyet Nedir?</i>	164
<i>Kamusal Mallar vs. Müşterekler</i>	177
<i>Mülkün ve Mülkiyetin Kökeni</i>	185
3. <i>Primum Non Nocere</i>: Fikirlerin Üretiminde Sorumluluk	197
<i>Suç ve Ceza</i>	199
<i>İktisat: Toplumsal Bilimlerin Kraliçesi</i>	203
<i>İktisatta Replikasyon Başarısızlığı</i>	209
<i>İktisatta Bilim Ahlakı: Durum Çok Ciddi Beyler!</i>	213
<i>Doktor Öğretim Üyesi Adam Smith</i>	218
<i>Hakikat Ötesindeki İktisat: Biz Demiyoruz, Adamınız Diyor</i>	226
<i>Yayın Yap ve Yok Ol: Avcı Olacakken Av Durumuna Düşmek</i>	232
SONUÇ. Müsademe-i Efkârdan Barika-i Hakikat Doğar Mı?	241
<i>Hakikatin İktisadı ya da Hakikatin Ötesinde Ne Var?</i>	243
<i>Fikri Mülkiyetten Fikri Ahlâka</i>	262
<i>Fikri Ekonomilerde Birikim</i>	268
SONSÖZ. Neden Bedava?	273
<i>Neden Bedava?</i>	275
EKLER	279
<i>EK 1: Basitleştirilmiş Üretim Modeli</i>	281
<i>EK 2: Anlam Kümesinin Seçilimi (Ya da Lügatın Tezahürü)</i>	284
<i>EK 3: Mülkiyet Fikrinden Fikri Mülkiyete 11 Tez</i>	287
KULLANILAN KAYNAKLAR	289
<i>Resmi Kurum Raporları</i>	291
<i>Filmler ve Belgeseller</i>	293
<i>Yazarsız Haber Metinleri</i>	293
<i>Makaleler, Kitap Bölümleri ve Kitaplar</i>	294

YAZAR HAKKINDA

Altuğ Yalçıntaş 1976'da İzmir'de doğdu. Bilimsel bilginin iktisadı, fikri mülkiyetin politik iktisadı, evrimci politik iktisat ve iktisatta araştırma ahlâkı alanlarında çalışıyor. Makaleleri *Journal of Economic Issues*, *American Journal of Economics and Sociology*, *Review of Social Economy*, *Journal of Philosophical Economics* ve *International Journal of Pluralism and Economics Education*'ın da içinde olduğu dergilerde yayımlandı. Halen, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü'nde doçent olarak görev yapıyor.

Kitapları

2016. *Intellectual Path Dependence in Economics: Why Economists Do Not Reject Refuted Theories*. Londra: Routledge.
2015. *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond* (Derleme). Londra: Palgrave.
2012. *İktisatta Bir Hayalet: Karl Marx* (Sevinç Orhan ve Serhat Koloğlugil ile birlikte derleme). İstanbul: İletişim Yayınları.
2011. *Kantindeki Politik Ekonomi: Türkiye Öğrenci Hareketinden Mekânsal Bir Kesit, 1994-2001 Dönemine İlişkin Seçilmiş Metinler* (Derleme). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Seçilmiş Makaleleri

2019. "Türkiye'de Akademik Enflasyon: 'Her İle Bir Üniversite Politikası' Sonrasında Türk Yükseköğrenim Sistemi" (Büşre Akkaya ile birlikte) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74 (3): 789-810.
2018. "Old Habits Die Hard: Or, Why is Economics Still not an Evolutionary Social Science" (Erkan Gürpınar ile birlikte). *International Journal of Economics Education and Pluralism* 9 (1-2): 216 - 232.
2016. "Research Ethics Education in Economics" (Işıl Şirin Selçuk ile birlikte) *Review of Social Economy* 74 (1): 53-74.

2013. “The Problem of Epistemic Cost: Why Do Economists not Change Their Minds (about the ‘Coase Theorem’)?” *American Journal of Economics and Sociology* 72 (5): 1131-1157.
2006. “Historical Small Events and the Eclipse of Utopia: Perspectives on Path Dependence in Human Thought” *Culture, Theory, and Critique* 47(1): 53-70.

TABLolar VE ŞEKİLLER*

Tablo 1.1: Dünya Bankası Verilerine G6re Bazı lkelerin Toplam ve Kişi Başına GSYH Büyüklükleri, Cari USD Fiyatlarla, 2016	48
Tablo 1.2a: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 2016.....	50
Tablo 1.2b: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1886-2016	51
Tablo 1.2c: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1886-2016 (1886=100).....	51
Tablo 1.2ç: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları ile Cari USD Fiyatlarla Kişi Başına GSYH'nin Yıllar İçerisindeki Seyri, 1980-2016.....	52
Tablo 1.2d: Türkiye'de Sınai Haklar Tescil Sayıları ile Cari USD Fiyatlarla Kişi Başına GSYH'nin Yıllar İçerisindeki Seyri, 1996-2016.....	53
Tablo 1.3: ABD ve AB lkelerinde Fikri Mülkiyetle İlişkili Sekt6rlerin Büyüklükleri, 2013-2015	59
Tablo 1.4: ABD'deki Telif Yoğun Sekt6rlerin (A), Bu Sekt6rlerde Faaliyette Olan Bazı Korporasyonları (C) ve Taşımacılık, İnaaat ve Maden Sekt6rlerinin (B) Kârlılık Oranları (Vergilendirme Sonrası), 2012	60
Tablo 1.5: Türkiye GSYH Kişi Başına Değişim Oranı (%), Cari USD Fiyatlarla, 1996-2017	74
Tablo 1.6a: Türkiye'de Sınai Haklar Başvuru ve Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1995-2016	76
Tablo 1.6b: Türkiye'de Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1995-2016	77
Tablo 1.6c: Dünyada ve Türkiye'de Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016.....	77
Tablo 1.6ç: Dünyada ve Türkiye'de Patent Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100).....	78

* Tüm tablolara ve Őekillere, verilerin ve hesaplamaların teyit edilebilmesi ve yeniden kullanılabilmesi amacıyla, *Open Science Framework*'e ait <https://osf.io/as8pc/> adresi üzerinden açık erişim sağlanmıştır.

Tablo 1.6d: Dünyada ve Türkiye’de Marka Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100)	78
Tablo 1.6e: Dünyada ve Türkiye’de Tasarım Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100)	79
Tablo 1.6f: Yerli ve Yabancı Patent ile Toplam Sınai Hak Tescil Sayıları, 1995-2016.....	81
Tablo 1.7: Küresel Ölçekte Faaliyette Olan Bazı Korporasyonların Patent, Marka, Tasarım Tescil Sayıları ve Borsa Değerlerine Göre Sıralaması, 2017	121
Tablo 1.8: Telif-Yoğun Sektörlerde Faaliyet Gösteren En Büyük 15 Korporasyonun Ciroları ve Kârlılık Hadleri, 2012	123
Tablo 1.9: Yasal Olarak Yapılan Bir Satış İşlemi Sonrasında Kayda Geçerek Mübadele Edilen En Pahalı Tablolar	126
Tablo 2.1: Malların Ayrım 1 ve Ayrım 2’ye Göre Sınıflandırılması	172
Şekil Giriş1a: Metalaşma Süreci Öncesinde Mütefeckirler (=Müellifler+Üketiciler) Arasındaki Doğrudan İlişkisellik	15
Şekil Giriş1b: Metalaşma Süreci Sonrasında Mütefeckirler (=Müellifler+Üketiciler) Arasındaki Dolaylı İlişkisellik.....	15
Şekil 1.1: Fikri Ekonomilerde Değerin Transferi – Basitleştirilmiş Şema.....	65
Şekil 1.2: Fikri Ekonomilerde Bütünleşik Piyasalar	93
Şekil 1.3: Hukuk ve Ahlâk İlişkisi	116
Şekil 2.1: Eşyanın Yağmalanması	155
Şekil 2.2: Üç Mülkiyet Türü	166
Şekil 2.3: Geneology vs. Memology.....	188
Şekil Sonuç 1: Hakikat İstenci, Kendiliğinden, Hakikatin Tezahürüne Yol Açar mı?	249
Şekil Sonuç 2: Bilgi Üretim Fonksiyonu, Anlam = f(Metafor Seti 1, Metafor Seti 2)	258
Şekil EK1.1: Basitleştirilmiş Ükretim Modeli	283
Şekil EK2.1: Olumsuz Faktörler Dahil Edildiğinde Artık Anlamın Zaman İçerisindeki Seyri.....	285

KİTAPTA SIK KULLANILAN KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEA: *American Economic Association* / Amerikan İktisat Derneği

EUIPO: *European Union Intellectual Property Office* / Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Örgütü (2016'ya kadar OHİM'di)

EC: *European Commission* / Avrupa Komisyonu

EUR: Euro

EPO: *European Patent Office* / Avrupa Patent Ofisi

FISAUM: Fikri ve Sınai Haklar Araştırma ve Uygulama Merkezi (Ankara Üniversitesi)

FSEK: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

GATT: *General Agreement on Tariffs and Trade* / Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması

GBP: Büyük Britanya Paundu (Sterlin)

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

IMF: *International Monetary Fund* / Uluslararası Para Fonu

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD: *Organisation for Economic Co-Operation and Development* / İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OHİM: *Office for Harmonisation in the Internal Market* / İç Piyasada Uyumlaştırma Ofisi (Avrupa Birliği) (2016'da EUIPO'ya dönüştü)

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi – Mülkiye

SMK: Sınai Mülkiyet Kanunu

TRIPS: *Trade-Related Intellectual Property Rights (Agreement)* / Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet (Sözleşmesi)

TÜRK PATENT: Türk Patent ve Marka Ofisi

USD: Amerikan Doları

USPTO: *United States Intellectual Patent and Trademark Office* / Birleşik Devletler
Patent ve Marka Ofisi

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

WIPO: *World Intellectual Property Organization* / Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

WTO: *World Trade Organization* / Dünya Ticaret Örgütü

Nihayet halk mülkiyeti de yasallaştırdı... Tanrı halkı bağışlasın, zira ne yaptığını bilmiyordu. İşte elli yıldır kabahatinin bedelini ödüyor. Peki, ama dedikleri gibi sesi hakkın sesi olan halk, vicdanı yanılmayan halk nasıl oldu da yanıldı? Nasıl özgürlük ve eşitlik ararken köleliğin ve imtiyazlar sisteminin pençesine düştü yeniden?

Pierre-Joseph Proudhon. 1840 [2016]. *Mülkiyet Nedir? Veya Hukukun ve Yönetimin İlkesi Üzerine Araştırmalar*. Çev.: Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 37.

... yüksek teknolojiye dayalı iletişim devriminin – ve ondan devşirdiğimiz özgürlüğün – gerisinde bütün bir neoliberal küresel modern piyasa ekonomisi yatıyor. Aslında bu devrim onun zirve noktasıdır ... İnternetin gerisinde ... bu ticaret çarklarını yağlayan finans sektörü, özel mülkiyet yasalarını yürürlüğe koyan mahkemeler ve benzeri kurumlar arasındaki son derece karmaşık etkileşimler bulunuyor. Dolayısıyla internet, cidden bütün bir neoliberal sistemin piramidinin yalnızca tepe noktası.

Julian Assange. 2012 [2013]. *Şifrepunk: Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma*. (Jacob Appelbaum, Andy Müller-Maguhn ve Jérémie Zimmerman ile birlikte). Çev.: Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları: 31-32.

İKİNCİ EDİSYON İÇİN ÖNSÖZ

NEDEN AÇIK BİLİMİ KURUMSALLAŞTIRMALIYIZ?

Kitabın ilk edisyonunun yayımlanmasından birkaç ay sonra, Ankara Üniversitesi'nde tek dönemlik lisansüstü "Open Science" ("Açık Bilim") adında bir ders verdim. Bu kitabı da ders malzemesi olarak kullandığım derste şu ortaya çıktı ki, bilimsel bilgi üretimi için yapılan toplam harcamaların ciddi bir bölümü, fikri ekonomilerde faaliyette bulunan ticari yayıncılara yapılan harcamalardan oluşmaktaymış. Özellikle yabancı yayıncılara yapılan kitap ve makale alımı ile veri tabanlarına üyelik ödemeleri nedeniyle, her yıl, milyonlarca TL bu şirketlere ödenmekteymiş. Ankara Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından açıklanan "2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu"nda sunulan verilere göre (Tablo 173, s. 229), Ankara Üniversitesi 2018 yılında toplam yaklaşık 8,1 milyon TL (Ağustos 2019 kuruyla, yaklaşık 1,45 milyon USD) değerinde kitap satın almış. Bu rakam üniversitenin 2018 yılındaki 363 milyon TL'lik (Ağustos 2019 kuruyla, yaklaşık 65 milyon USD) toplam harcamasının %2,23'ünü oluşturuyor. Bu oran, geçmiş yıllarda da yaklaşık olarak %2 seviyelerinde seyretmiş.

Türkiye'de 200'den fazla üniversite ve araştırma kurumu var. Hepsinin yapmak zorunda olduğu büyük ya da küçük harcamalar var. Bu harcamaların büyük bölümünün "yerli ve milli" yayıncılara yapılmadığını düşünürsek (bu konuda, yukarıdaki dokümanda, herhangi bir veri paylaşılmamış), toplamda büyük bir sevetin Türkiye dışına sadece kitap ve akademik makale satın alımı ile veri tabanlarına üyelik harcaması şeklinde transfer olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu ve benzeri verileri paylaştıktan ve konuyla ilgili tartışmaları yaptıktan sonra, dersimi şu şekilde bitirdim: Bir ulusal ekonomi, kamu kaynaklarını bu şekilde kullanmak zorunda mıdır? Bilimsel bilgi üretim süreçlerinde dijital teknolojileri ve interneti kullanarak daha verimli çalışan alternatif yollar üretmez miyiz?

Bu tür sorular, daha fazla dost edinmek istiyorsanız, daha az sormanız gereken sorular arasında olmalı. Başıma geldiği için söylüyorum, bu soruları yüksek sesle sordukça, yani derslerde ve çeşitli konferanslarda bu meseleleri konuştukça ve konuyla ilgili yayınlar yaptıkça, farkettim ki, benim dostlarımın sayısı da azaldı. Öyle ki, bu kitabın ilk edisyonunu bitirdiğim Mayıs 2018'den kitabın ilk dijital edisyonunu yayımladığım Eylül 2018 tarihine kadar, kitabın geleneksel yollarla (fiziksel) baskısı için, Türkiye çapında faaliyette olan dört ticari yayıneviyle görüştim. Dört yayınevi de kitabı basmayı reddetti. Hepsinin

geçerli gerekçeleri olduğunu zannediyordum. Zaten bu konularda en iyi yazıları yazan tanınmış bir araştırmacı değildim, hâlâ değilim. Fakat görüştüğüm yayınevlerinden biri, kitabı basmamasının sebebi olarak “dünyaya farklı pencerelerden bakmamızı” gösterince, konunun sandığımın aksine, sadece Orhan Pamuk kadar iyi bir yazar olmamamla âlâkalı olmayabileceğini düşünmeye başladım.

Dürüst olmak gerekirse, kitabı hazırlamaya başladığım 2016 yılından kitabın son halin ortaya çıktığı 2018’e kadar herhangi bir yayıncıdan bu tür bir tepkiyle karşılaşacağımı aklıma dahi getirmemiştim. Fakat bir süre sonra farkettim ki, kitapta savunduğum ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların karşıtı (*non-proprietary*) olan görüşüm (buna *copyleft* ya da *patentleft* de diyebiliriz) ticari yayınevleri tarafından reddedilmeme neden olmuştu.

Yayınevleri tarafından reddedilmem üzerine, kitabımın ilk edisyonunu, Open Science Framework ve Research Gate üzerinden dijital olarak *creative commons* lisansı altında yayımlamaya karar verdim. Ayrıca kitabın internet üzerinden satış yapan mağazaların veri tabanlarında görünebilmesi için (D&R ve Idefix gibi) EPUB versiyonunu Kobo Books üzerinden 1,99 TL’ye satışa sundum. “Özgür ve bedava” yayımlanan ilk edisyon toplamda yaklaşık 1.500 defa indirildi. Twitter ve Facebook gibi “toplumsal medya” platformları üzerinden 100’lerce defa paylaşıldı. İşin enteresan tarafı ise şu: Bu kitabın Kobo Books’ta bulunan paralı edisyonu, kitap iki internet platformu üzerinden bedava indirilebiliyor olmasına rağmen, 23 kişi tarafından satın alındı. Kendilerini tanımadığım bu okurlarıma gönüllü olarak yaptığı katkılarından ötürü samimi olarak teşekkür ederim.

Sadece bu verilere ve anlattığım kısa hikâyeye dayanarak herhangi bir genelleme yapmam mümkün değil. Yine de, bir açık bilim uygulaması olarak gördüğüm bu kitapta savunduğum görüşün sonucu olarak düşünebileceğimiz bu durumu okuyucuyla paylaşmak gereğini hissediyorum. Okuyucu bu önsöz, kitapta savunduğum görüş bağlamında değerlendirirse memnun olurum.

*

İlk edisyonu sadece dijital olarak yayımlanan bu kitabın güncellenen ikinci edisyonu hem fiziksel hem de dijital olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları tarafından “özgür ve bedava” yayımlanıyor. 1994 yılında öğrenci olarak girdiğim ve halen öğretim üyesi olarak görev yaptığım fakültemin açık bilim yayınlarına bu kitap vesilesiyle katkı yapıyor olmaktan ötürü mutluyum. Bana bu fırsatı verdiği için Orhan Çelik ve Can Giray Özgül’e teşekkür ederim.

Ankara, Ağustos 2019

BİRİNCİ EDİSYON İÇİN ÖNSÖZ

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI: *CUI BONO?*

Naomi Klein, *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies* adlı çalışmasında, 1990'lı yıllarda yükselmeye başlayan küreselleşme karşıtı toplumsal hareketlerin kaynağını, markalaşma yarışında olan Nike, Shell, Starbucks ve McDonald's gibi çok-uluslu korporasyonların yol açtığı yağmacılık kültüründe (Thorstein B. Veblen'in *The Theory of Leisure Class*'ta kullandığı haliyle, "yağmacılık içgüdü"nde) aramıştı. Kişisel kanaatime göre, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklardan biri olan markalar, sadece yoksulluğa ve gelir dağılımında çarpıklığa neden olan bir yağmacılık kültürünün ortaya çıkmasıyla sonuçlanmadı. Başta telif hakları ve patentler olmak üzere, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların tamamı, aynı zamanda, (bilimsel) bilgi üretim süreçlerinde kamu aleyhine, büyük korporasyonlar lehine sonuçlar yaratan bir yağmacılık kültürünün ortaya çıkmasına da yol açtı. Bugün, sadece Türkiye'de değil tüm dünyada, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar sıkça karşılaştığımız bilimsel suistimal vakalarının doğasında, işte bu yağmacılık kültürü yatmaktadır. Pfizer'den Elsevier'e, Facebook'tan PayPal'a, WhatsApp'tan Skype'a, Airbnb'den Uber'e, Google'dan Yandex'e, Social Science Research Network (SSRN)'den academia.edu'ya kadar fikri ekonomilerde faaliyet gösteren birçok korporasyon, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı bir şekilde korunuyor olması sayesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, beklenen faydanın aksine, (bilimsel) bilgi üretim süreçlerinin daha verimli hale gelmesi sonucunu değil, bu süreçler sırasında ortaya çıkan kârların büyük korporasyonlar tarafından yağmalanması ve bilimin en büyük ideali olan hakikat idealinin dejenere edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Siz, bu korporasyonların sunduğu "bedava" hizmetlerin günlük hayatınızı kolaylaştırdığını düşünüyor olabilirsiniz. Eğer öyleyse, bu kitabı okurken şu soruyu mutlaka aklınızda tutun: *kimin menfaatine?*

Ankara, Ocak 2018

TEŞEKKÜR

Bu metnin taslak bölümlerini birçok meslektaşım ve öğrencim okudu. Yaptıkları yorumlar ve işaret ettikleri eksiklikler nedeniyle hepsine teşekkür ederim: Andaç Basmacı, Ahmet Oğuz Atalay, Barış Teksoy, Başak Bak, Boran Ali Mercan, Emine Biçen, Ergun Türkcan, Erkan Gürpınar, Gizem Özel, Gökçe Gürsel, Işın Hamşioğlu, İşaya Üşür, Kaan Kır, Kardelen Kaya, Kemal Kızılca, Muharrem Kaya, Orçun Kasap, Selda Demir Demirtaş, Serpil Sancar, Türkmen Göksel.

2017 yılında, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak WIPO ve TÜRK PATENT işbirliği ile yürütülen *LLM in Intellectual Property* programının kuruluşuna ve müfredatının oluşturulmasına katkı sağladım. Cenevre'deki toplantılarda ve Ankara Üniversitesi'nin bürokrasisini aşma sürecinde birlikte çalıştığım Arzu Oğuz, Selin Özden Merhacı, Zehra Özkan, Kadri Yavuz Özbay, Ayşegül Demircioğlu ve Martha Chikowore'ye verdikleri destekten ötürü teşekkür ederim.

Mülkiye'de, 2010-2018 arasında, "İktisadi Düşünceler Tarihi," "Araştırma Yöntemleri ve Etiği," "Evolutionary Social Theory," "Bilimsel Bilginin İktisadi" ve "Intellectual Property Infringement at Universities" derslerini verdim. Çalıştığım alanlarla ilgili konuların ayrıntılarını en çok bu dersler sırasında tanıştığım öğrencilerim sayesinde kavrayabildim. Zaten her mektep gibi Mülkiye'nin de en büyük değeri, hocalarından önce, tüllabıdır. Hepsine teşekkür ederim: Ali Rıza Sezer, Barış Seven, Berna Aykal, Cem Çiftçioğlu, Çıvgın Aşkın, Ergim Akalın, Ezgi Oğuz, Ezgi Sivacıoğlu, Fadime Şahin, Gülberk Açık Dağdelen, Gülin Mutlu, Günseli Güven, Hacer Yıldız, Jatinder Singh, Kadriye Zeynep Yıldız, Muhammed İsmail, Neamat Aziz, Neslihan Güneş, Nihan Seven, Özge Yalınkılıç, Özgüç Gedik, Sabit Badem, Serkan Dalkıran, Şerife Sultan Alp.

Kitabın ikinci edisyonunun basımı sürecinde verdiği destekten ötürü AÜ SBF Dekanı Orhan Çelik'e ve AÜ SBF Dekan Yardımcısı Can Giray Özgül'e, değerlendirme sürecindeki katkı ve destekleri için hakemlere teşekkür ederim.

Kalan hataların tamamı bana aittir.

"*Primum Non Nocere: Fikirlerin Üretiminde Sorumluluk*" başlığını taşıyan 3. Bölüm, *İktisat ve Toplum* dergisinde "Müsademe-i Efkâr" köşesi için yazdığım yazıların gözden geçirilmiş hallerinden oluşuyor. Popüler bir dille kaleme alınan bu yazıların orijinallerinin tam künyeleri aşağıdaki gibidir.

2016. “İktisatta Yeni Bir Literatür: Araştırma Etiği” *İktisat ve Toplum*, 68 (Haziran): 18-22.

2016. “İktisadın Araştırma Etiği ile İmtihanı” *İktisat ve Toplum*, 69 (Temmuz): 36-39.

2016. “İktisatta Bilimsel Suistimaller: ‘Hiç Yok’tan Farkındalığa” *İktisat ve Toplum* 70 (Ağustos): 10-13.

2016. “2008 Finansal Krizi ve ‘Tasarruf Tedbirleri’nin Ardından İktisat Mesleği” *İktisat ve Toplum* 72 (Ekim): 8-12.

2016. “Biz Demiyoruz Adamınız Diyor: Paul Romer ve ‘Mathiness’ Üzerine” *İktisat ve Toplum* 73 (Kasım): 18-21.

Efil Yayınları’na, *İktisat ve Toplum*’un çeşitli sayılarında, iktisatta bilim ahlâkı konusundaki görüşlerime yer verdiği için teşekkür ederim.

Son olarak, babam Tayfun Yalçıntaş, kitap üzerinde çalıştığım son iki yıl içerisinde, metnin birçok versiyonunu okudu. Yorumlar yaptı. Babam, 1994’te yazdığı *Matematik Soru Bankası 3* kitabının künyesine şu notu düşmüş: “Kitapta beğenilen sorular, bölümler ve şekiller, tamamen veya kısmen, ticari amaç dışında, öğrencileri yararlandırmak üzere alınabilir, kullanılabilir veya çoğaltılabilir.” Eski tüfek *copyleft*’çi babamın ileri görüşlülüğü, bu kitabın ilk edisyonunu *Creative Commons* lisansı altında yayınlamaya karar vermemin en büyük sebebidir. Ailenin en genç delikanlısına, teşekkürler!

Ve tabii ki *Bloemetje*, o bu kitabın ikinci yazarı. Aynı zamanda da, en sıkı eleştirmeni. Bir keresinde şuna benzer birşeyi demişliği vardır: “Ben, devletin ekonomideki rolünün artırılmasını savunan Avrupalıları anlamıyorum. Orada (örneğin Hollanda’da) devlet kural koyucu ve düzenleyici olabilir, ama başka yerde (örneğin Türkiye’de) kendiliğinden düzensizliğin ve kuralsızlığın en büyük sebebidir.” (Evde biz başka bir şey konuşmuyoruz zaten.) Ben, “mülk akli”na dayanan ordoliberalizmi böyle eleştiren kimseyi işitmedim de okumadım da! *Liefde, dank je wel!*

GİRİŞ

SANAL DİKENLİ TELLER

SANAL DİKENLİ TELLER

Hukuki Hurafeleri Avlamak

Hayatınız boyunca, bir defalığına dahi olsa, herhangi bir kitabın tamamını fotokopi yoluyla çoğalttınız mı? Sokak satıcılarından korsan kitap satın aldınız mı? Müzik arşivinizden bir kaset ya da CD'yi çoğaltıp arkadaşlarınızla paylaştınız mı? İnternette bir filmi ya da akademik bir yayını “yasal olmayan” bir yöntemi kullanarak indirdiğiniz oldu mu? Bir yazılımı *crack*'lediniz mi? Kuşadası ya da Bodrum'da tatil deyken, *genuine fake watches* satan bir seyyar satıcıdan saat satın aldınız mı? Kızılay, İstiklal ya da Konak'ta, genelde mesai saatlerinden sonra ortaya çıkan sergicilerden, “marka parfüm” ya da “tasarım çanta” satın aldınız mı? Eğer bunlardan en az birini yaptıysanız ve kendinizi şu anda bir kriminal gibi hissediyorsanız, endişe etmeyin. Kimseye zarar vermiş değilsiniz. İşin aslı şu ki, sizden bunları yapmanızı isteyenler, bu metaların üreticileri olan ve kâr amacı güden korporasyonların ta kendisiydi! Sizin sayenizde büyüebildiler. Sizin sayenizde aşırı kârlar elde etmeye devam ediyorlar. Dünya ekonomisinin bu yüzden krizde olduğu falan da yok. Hatta 2008 Finansal Krizi'nin, ferdi mülkiyete dayalı (*proprietary*) küresel ekonomilerin yaralarını sarmasını sağlayacak sonuçlar doğurduğu, neoliberalizmin birçok eleştirmeni tarafından dahi dile getiriliyor.¹ Şimdi sizden daha fazlasını istiyorlar. İstediklerini de, maalesef, alıyorlar.

Endişe edecekseniz, şu sorulara vereceğiniz cevaplardan ötürü endişe edin: Google Chrome ve Google Earth neden bedava? G Suite for Education, hiçbir karşılık talep etmeden, Gmail eposta hizmetini, kâr amacı gütmeyen eğitim kurumlarına bedava sağlıyor. Sizce bunu neden yapıyor? Nasıl oluyor da Facebook, Twitter ve Instagram üzerinden bedava mesaj gönderebiliyorsunuz? Spotify, zarar ediyor olmasına rağmen², niçin faaliyette kalmaya devam ediyor? Nasıl oldu da Elsevier birden bire “açık erişim”i savunur hale geldi? Academia.edu ve researchgate.net gibi platformlar, bu platformların fikri mülkiyet haklarının en çok ihlal edildiği platformlar olduğu somut olarak

1 Philip Mirowski. 2013. *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*. Londra ve New York: Verso.

2 Orçun Kasap. 2017. *Müzik Endüstrisinde Web 2.0 ve Dijital Emek: Spotify Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Danışman: Altuğ Yalçıntaş. Jüri: Erkan Gürpınar, Akın Usupbeyli) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

kanıtlanmış olmasına rağmen³, neden yasaklanmıyor? Kabul edilmek ve kayıt olmak için bir dünya para ödemeniz gereken ve çok iyi akademik performansa sahip olmanız beklenen Stanford, Harvard, MIT gibi okullarda verilen dersler, nasıl oluyor da Kitlese Açık Çevrimiçi Dersler (MOOCs) şeklinde, internet erişimi olan herkese bedava sunuluyor?⁴

Yukarıda saydığım internet teknolojilerinden hiçbirini duymadınız mı? Öyleyse, şunu sorayım: Bir hastaneye baş ağrısı ya da mide bulantısı şikâyetlerinden biriyle gidip, kan ve idrar tahlili yaptırdığınız, hatta EKG filmi çektiğiniz oldu mu? Size olmadıysa, bir yakınınıza kesinlikle olmuştur. Çok büyük ihtimalle, bunu yaparken, sizden ya da yakınınızdan, herhangi bir “ücret” talep etmediler. Yani, “sağlık hizmeti,” bir anlamda, “bedava” sunuldu. Ancak, yine çok büyük bir ihtimalle, kan ve idrar sonuçlarımızla birlikte sizden isminizi, cinsiyetinizi, yaşınızı, ve hatta adresinizi, vatandaşlık numaranızı, telefon numaranızı ve doğum yerinizi belirtmenizi istediler. Sizce bu bilgi ve veriler şu anda nerede, kimler tarafından kullanılıyor?

Fikirlerin tüccarları ya da fikri ekonomilerin kontrol ve denetimini ellerinde bulunduran *captains of industry*⁵, ki bunlar başta *big pharma* olarak da

- 3 Hamid R. Jamali. 2017. “Copyright Compliance and Infringement in ResearchGate Full-text Journal Articles” *Scientometrics* 112 (1): 241-254.
- 4 Dijital teknolojilerin üniversitelerde yol açtığı dönüşüm ve “akademik emek” üzerindeki etkilerini tartışan çalışmaların yer aldığı *Triple C*’nin “Academic Labour, Digital Media, and Capitalism” başlıklı özel sayısına bakınız. Özellikle: Thomas Allmer ve Ergin Bulut. 2018. “Introduction: Academic Labour, Digital Media, and Capitalism” *Triple C* 16 (1): 44-48 ve Andreas Wittel. 2018. “Higher Education as a Gift and as a Commons” *Triple C* 16 (1): 194-213.
- 5 *Captains of industry* kavramı, başta Thorstein Veblen olmak üzere, birçok kurumsalcı iktisatçı tarafından sıkça kullanılan bir kavramdır. Veblen bu kavramı, büyük korporasyonların sahibi olan sermayedar sınıfını kastetmek için kullanır. Veblen’e göre, endüstriyel ekonomilerdeki en önemli çelişki, Marx’ın iddia ettiğinin aksine, kapitalistler ve proletarya arasında değil, teknisyenler ve mühendisler (yani, burada tanımladığım şekliyle, mütefekkirler) ile *captains of industry* (yani devasa bir servetin sahibi olan ve endüstriyel sermayeyi kontrol eden sınıf) arasındadır. *Captains of industry*’nin en temel özelliği, üretim sürecinde çalışma içgüdüsüyle değil, yağmacı içgüdüye göre davranıyor olmasıdır. *Captains of industry*’nin amacı, endüstriyel süreçler sonucunda ortaya çıkan kârı, bu kârın ortaya çıkmasını sağlayan mühendisler aleyhine yağmalamaktır. Kavramın kullanımıyla ilgili olarak bkz.: Thorstein Veblen. 1924. *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America*. London: George Allen and Unwin Ltd.: 101-118. Türkiye’de mühendisler ve *captains of industry* arasındaki çelişkileri konu alan bir çalışma için bkz.: Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü. 2000. *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik: Türkiye’de Mühendisler, Mimarlar*. Ankara: TMMOB.

adlandırılan ecza tekelleri, müzik ve film yapımcıları ile yazılım korporasyonları ve aşırı kârlarla faaliyette olan yayınevleri olmak üzere fikri ekonomilerde faaliyette olan ulusal ve uluslararası korporasyonlardır, 1990'ların başından itibaren, yeni teknolojilerin dayattığı dönüşümler karşısında, bir tür şaşkınlık içine düştüler. Bu dönemde, fotokopçilik sektörünün gelişmesi ve Napster adlı yazılımın yaygınlaşmasıyla birlikte, telif yoğun sektörlerde faaliyet gösteren korporasyonlar seslerini yükseltmişti: “Eğer önlem almazsak kopyalama kültürü nedeniyle birçok sektör batacak! Küresel ekonominin fikri mülkiyet haklarını en sıkı şekilde koruması bir zorunluluk!” Böyle bir şey yoktu, tabii ki! Ne sektör küçülüyordu⁶ ne de kârlar düşüyordu.⁷ ARGE harcamalarında da herhangi bir azalma yoktu.⁸ Ayrıca patent, marka ve endüstriyel tasarımların başvuru ve tescil sayıları tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı artıyordu.⁹ Zaten, ne olduysa oldu, şikâyetler zamanla azaldı. Bu korporasyonlar, hukuk sisteminde radikal değişikliklere gerek kalmadan, fikri ekonomilerdeki teknoloji kaynaklı değişime çarçabuk adapte oldular. Düşen (neredeysen sifıra yaklaşan) marjinal maliyetlerinden dolayı aşırı kârlar elde etmeye başladılar.

Bugün fotokopçilik faaliyeti, Oxford University Press, Cambridge University Press ve Taylor & Francis gibi sektör devlerine göre, telif yoğun sektörlerin en küçük sorunu haline gelmiş bulunuyor. Hatta bu korporasyonlar, fotokopi yoluyla çoğaltılan kitapların orijinal kitapların satışı üzerinde olumlu etki yarattığına dair kanaatten ötürü olsa gerek, 2012 yılında, Hindistan'daki Delhi Üniversitesi ile bu üniversitede faaliyet gösteren Rameshwari adlı fotokopi merkezi aleyhine açtığı ve bütün dünyanın dikkatle izlediği bir davadan, kendi istekleriyle çekildiler.¹⁰ Hindistan telif yoğun sektörü, bugün, dünyanın altıncı büyük telif sektörüdür. İngilizce dilindeki yayınların, ABD'den sonra, en büyük piyasası Hindistan piyasasıdır. 1,5 milyar USD'lik değere ulaşan bu sektördeki korporasyonlar, ortalama % 10 net kâr haddiyle çalışmaya devam

-
- 6 Felix Oberholzer-Gee ve Koleman Strumpf. 2007. “The Effect of File Sharing on Record Sales: An Empirical Analysis” *Journal of Political Economy* 115 (1): 1-42.
- 7 Joel Waldfogel. 2017. “How Digitization Has Created a Golden Age of Music, Movies, Books, and Television” *Journal of Economic Perspectives* 31 (3): 195-214. Ayrıca bkz.: Tablo 1.4.
- 8 *World Intellectual Property Report: Breakthrough Innovation and Economic Growth*. WIPO. 2015.
- 9 *World Intellectual Property Indicators-2016*. WIPO Yayını. 2016. Ayrıca bkz.: Tablo 1.2b ve Tablo 1.2c.
- 10 Shamnad Basheer. 2017. “OUP and Other Publishers Withdraw Copyright Suit Against Delhi University and Photocopier” Spicy IP <https://spicyip.com/2017/03/breaking-news-oup-and-other-publishers-withdraw-copyright-suit-against-delhi-university-and-photocopier.html> [Erişim Tarihi: Mart 2018].

etmektedirler.¹¹ Yani fotokopçilik söz konusu iken, büyük korporasyonlar için işler tıkrında.

Fakat, diğçer taraftan, sektörün henüz tam anlamıyla çözüml bulamadığı başka bazı “sorun”lar var. Örneğın, üç boyutlu yazıcılar. Sorunlar, bununla sınırla kalsa iyi. Napster 2001’de kapatıldı ama *peer-to-peer* paylaşım hızla devam ediyor. Ayrıca, mütefekkirler olarak *copyleft*, *patent-left* (ya da açık inovasyon), yaratıcı müşterekler ve blokzincir gibi alternatif fikri mülkiyet rejimleri konusunda bilgili duruma geldik.¹² Alternatif mülkiyet rejimleri konusunda bilgili olan mütefekkirler olarak, artık, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların korumasına ihtiyacımız olmadığını anladık.¹³ Bu örnekler şunu gösteriyor: Günümüzde sadece “sorun”ların ölçęđi büyümedi. “Sorun”lar, aynı zamanda, çeşitlendi de. Örneğın SciHub ve LibGen gibi platformlar, akademik makaleleri ferdi kullanıcıya bir bedel karşılığđ (genelde makale başına 30 USD!) ulaştıran Elsevier, Springer, Wiley gibi yayıncıların veri tabanlarının % 80’inden fazlasını herkese bedava sunuyor.¹⁴ Bu platformları en çok kim kullanıyor dersiniz? Başta Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa ülkeleri olmak üzere, akademik üretimin merkezi konumunda olan üniversitelerde çalışan akademisyenler!¹⁵ Tabii ki yayıncı korporasyonlar yine şikâyet ediyor. Ancak kârlarında hâlâ herhangi bir düşüş yok.

Peki, ne oluyor? Olan şü: Fikirlerin tüccarları olan bu korporasyonlar, fikirlerin gerçek üreticisi ve kullanıcısı olan mütefekkirlerden bir adım öne geçmeyi başardılar. Daha yüksek çitlerle daha iyi komşular edinemeyeceklerini

-
- 11 Kiran Stacey. 2017. “International Publishers Forced to Re-write Approach in India” *Financial Times* [Erişim Tarihi: Mart 2018].
 - 12 Yaratıcı müşterekler konusunda bkz.: Lawrence Lessig. 2004a. *The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World*. New York: Random House. Ayrıca bkz.: <https://creativecommons.org/> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].
 - 13 *Copyleft* konusunda bkz.: Joshua Gay (Der.) 2002. *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: GNU Press. Açık inovasyon (*patent-left*) konusunda bkz.: Eric von Hippel. 2005. *Democratizing Innovation*. Cambridge, MA: MIT Press. Markalaşma ve korporasyon kültürü konusunda bkz.: Naomi Klein. 1999 [2012]. *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*. Çev.: Nalan Uysal. 4. Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
 - 14 Daniel S. Himmelstein, Ariel R. Romero, Stephen R. McLaughlin, B. G. Tzovaras ve C. S. Greene. 2017. “Sci-Hub Provides Access to Nearly All Scholarly Literature” *PeerJ Preprints* 5:e3100v2 <https://doi.org/10.7287/peerj.preprints.3100v2>
 - 15 John Bohannon. 2016. “Who is Downloading Pirated Papers? Everyone” *Science*, 28 Nisan.

öğrendiler.¹⁶ Bu sayede, “açık erişim”in en büyük savunucuları, herkesten bilgi ve veri toplama yarışında olan bu korporasyonlar oldu. Yeni teknolojik gelişmeler karşısında yeni iş modelleri icat ederek, bize bedava sunduklarını ileri sürdükleri hizmetler üzerinden aşırı kârlar elde ediyorlar. (Örneğin, bu iş modellerinden biri Spotify, Dropbox ve LinkedIn gibi platformlarda sunulan ve marjinal maliyeti neredeyse sıfır, dolayısıyla piyasa fiyatı da sıfır, olan “bedava” ürünlerin karmaşık bir takım pazarlama yöntemleri kullanılarak piyasaya sunulması sonucunda aşırı kârların elde edildiği *freemium* iş modelidir.¹⁷) Bizlerse, yani mütefekkirler, biraz geç de olsa, normal değil *hypernormal* bir dünyada yaşadığımızın ayırına varmış olduk.¹⁸ Önce fikri mülkiyet haklarının sıkı korunması söylemleri, ardından da “açık erişim” teknolojilerinin faydalarına ilişkin söylemler, neoliberalizmin inşasında birer kilometre taşı haline gelmişti, bunu fark ettik.

Bu kitapta, fikri ekonomiler olarak adlandırdığım, en genel anlamda, fikirlerin (daha doğru bir ifadeyle fikri metaların) alınıp satıldığı sektörlerdeki değer sürecinin nasıl işlediğini ve iktisadi katma değerini nasıl ortaya çıktığını ve paylaşıldığını çözümlenmeyi amaçlıyorum. Kurumsalcı politik iktisat görüşüne sahip biri olarak, Ortodoks iktisadi tam zamanlı eleştiren biri olsam da¹⁹, iktisatçılığı, genel olarak toplumsal bilimcilerin üretmekten bıkmadığı hurafeleri yakalayıp geçersiz kılmaya yarayan bir meslek olarak görmüşümdür. Şuna inanıyorum: Özellikle, verilerden ve amprisizmden uzak durma eğilimindeki siyasal bilimciler ve hukukçular, iktisatta yerleşik hale gelmiş “ne kadar büyük?” ve “kaç tane?” gibi nicelik sorularıyla baş başa kaldıklarında, eski bazı hurafeleri tekrar edip durmaktadır. Bazı Fransız toplumsal bilimciler, ekonomiyi ilgilendiren konulara ilişkin “önemli olan işlevdir” diyebilir²⁰; ancak, gerçek şu

16 Paul David. 2001. “Will Building ‘Good Fences’ Really Make ‘Good Neighbors’ in Science?” *Stanford Institute for Economic Policy Research (SIEPR) Working Paper* No: 00-033.

17 Eric Benjamin Seufert. 2014. *Freemium Economics: Leveraging Analytics and User Segmentation to Drive Revenue*. Amsterdam and Boston: Morgan Kauffman.

18 Bu kavramla ilgili bir belgesel için bkz.: *HyperNormalisation*. 2016. Yönetmen: Alan Curtis.

19 Altuğ Yalçıntaş. 2016. *Intellectual Path Dependence in Economics: Why Economists Do Not Reject Refuted Theories*. London: Routledge.

20 Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, dünya kapitalizminin geçirdiği dönüşümü akıl dolu analizlerle ele alan ve kişisel kanaatime göre en isabetli tespit ve öngörülerini yapan Jean-François Lyotard, her ne kadar, “ehemmiyet” konuda kayda geçen bir görüşü olmasa da, miktar sorularıyla ilgilenmekten ısrarla kaçınarak fikir üreten Fransız yazarların başında gelir. Örneğin bkz.: Jean-François Lyotard. 1979 [1999]. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Çev.: G.

ki, toplumu iktisatçı bakış açısıyla ele aldığımızda, ekonomiyi ilgilendiren her konuda “önemli olan büyüklüktür,” çünkü iktisatçılar için bir mesele büyük değilse, o meselenin ehemmiyeti (*significance*) de yoktur. Doğal olarak, yine bir iktisatçı için, en mühim olan şey, hem büyük hem işlevli olandır. Büyük olmayan ve işlevsiz olan bir meseleyle, bırakın iktisatçıları, hiçbir bilimci ilgilenmez – Fransız toplumsal bilimciler bile!²¹ Benim burada peşinde olduğum hurafe de, en azından bu çalışmaya başladığım anda, *ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması ile iktisadi kalkınma arasında olduğu varsayılan nedensellik* idi. Şu sorularla ilgileniyordum: Fikri ekonomilerin büyüklüğü nedir? Fikri ekonomilerde üretilen katma değer, bir toplumun kalkınmasına katkı sağlamakta mıdır? Eğer sağlıyorsa, bu katkının büyüklüğü nedir?

Çoğunlukla hiçbir veri kullanılmadan ya da birtakım sorgulanabilir araştırma yöntemleri kullanılarak WIPO, WTO ve UNESCO gibi uluslararası kurumlar tarafından hazırlattırılan resmi raporlar, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar ile iktisadi kalkınma arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu tartışmadan kabul ederler ve bunu okuyucuya bir tabu olarak dayatırlar. Bu tür çalışmalar özellikle sınai haklarla ilgili otorite kurumlar tarafından yapılan yayınlarda karşımıza çok sık çıkar. Bazı örnekler vereyim.

Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların, kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkelere sağlayacağı faydayı ve yol açacağı maliyeti analiz eden *Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy: Report of the Commission on Intellectual Property Rights* (2002) adlı raporda şunlar belirtilmektedir²²:

Başlangıç noktamız, bir miktar fikri mülkiyet korumasının, kalkınmakta olan ülkelere, kalkınma sürecinin belli aşamalarında, aynen tarihsel olarak kalkınmış ülkelere olduğu gibi, muhtemel faydalar sağlayacağı yönündedir. Şüphesiz, fikri mülkiyet koruması, özellikle kalkınmış

Bennington and B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press. Lyotard, bu çalışmasında, birçok iktisadi tarihinin ellerinde veri olmasına rağmen teşhis edemediği ve “postmodern durum” olarak adlandırdığı dönüşümü, sadece niteliksel argümanlar aracılığıyla tespit etmeyi başarmıştır.

- 21 Eğer kendisini Ortodoksi (“ana akım”) dışında tanımlayan siyasal bilimciler siyasal bilimi, kendisini Ortodoksi dışında tanımlayan iktisatçıların iktisadi eleştirdiği kadar eleştirebilmiş olsaydı, bugün toplumsal bilimler bambaşka bir yerde olurdu. Konuyla ilgili olanlar fiyat, denge ve piyasa kavramlarını eleştiren ve hatta hepten reddeden birçok iktisatçının ismini ezberden bilir. Peki, siz örneğin adalet, eşitlik ve özgürlük kavramlarını eleştiren ve hatta hepten reddeden kaç siyasal bilimci (ve hukukçu) biliyorsunuz, kaçını okudunuz?
- 22 *Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy: Report of the Commission on Intellectual Property Rights*. (Raporu hazırlayanlar: Commission on Intellectual Property Rights, John Barton, Daniel Alexander, Carlos Correa, Ramesh Mashelkar FRS, Gill Samuels CBE ve Sandy Thomas). 2002. Londra.

ülkelerin ilaç ve kimya gibi endüstrilerdeki araştırma ve inovasyon süreçlerine önemli katkı yapabilmektedir. Bu sistem, fertlere ve şirketlere, topluma fayda sağlayacak yeni teknolojiler geliştirmesi ve icatlar yapması için gerekli müşevviği sağlar. Ancak müşevvikler, yeni teknolojilere ve icatlara cevap verme kapasitesinin olup olmadığına bağlı olarak farklı şekillerde çalışır. Münhasır hakların verilmesiyle, maliyetler tüketicilere ve koruma altına alınmış teknolojilerin diğer kullanıcılarına yüklenmiş olur. Bazı durumlarda, koruma, fikri mülkiyeti elinde bulunduranlar tarafından istenen fiyatları ödeyemeyen potansiyel tüketicilerin ve kullanıcıların, fikri mülkiyet sisteminin mümkün hale getirdiği inovasyonlara erişimden yoksun kalması anlamına gelir. Fayda ve maliyetler arasındaki denge, hakların nasıl uygulandığına ve iktisadi ve toplumsal koşullara göre değişim gösterecektir. Fikri mülkiyet koruma standartları, kalkınmış ülkelere uygun olabilirken, bu standartlar kalkınmakta olan ülkelere uygulandığında, faydadan çok maliyete yol açabilir – ki bu uygulamalar, büyük ölçüde, kalkınmakta olan ülkelerin gelişmesi ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için gereken bilginin ya da bilgi içeren ürünlerin üretilmesine dayanmalıdır.

Aşağıdaki ifade, yine bir WIPO yayını olarak hazırlanan *Intellectual Property: A Power Tool for Economic Growth* (2003) adlı rapordan²³:

Bu yayın, belli bir bakış açısıyla yazıldı – fikri mülkiyet iyidir. Bu yayın, fikri mülkiyetin iktisadi kalkınma için “güçlü bir araç” olduğu ve henüz her ülke için optimal sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde kullanılmadığı inancına dayanıyor. Yayın, birilerinin kazandığında diğerlerinin kaybettiği “sıfır toplamlı bir oyun” şeklinde olmayan bir büyüme ve iktisadi kalkınmanın mümkün olduğunu savunuyor. Fikri mülkiyet araçlarının uluslararası alanda kabulü ve kullanımı, sıfır toplamlı oyunların aksine, daha fazla inovasyonun ve dolayısıyla daha fazla yaratıcı dönüşümün ve kültürel ve iktisadi büyümenin gerçekleşeceği anlamına gelir.

2004 yılında yayımlanan ve yaygın bir şekilde kullanılan *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law, and Use* adlı raporda şunlar belirtilmiştir²⁴:

Fikri mülkiyet, dünyanın her yerinde, genel iktisadi, toplumsal ve kültürel kalkınmanın her daim ayrılmaz bir parçası olmuştur ancak özellikle yeni zorluklar, ulusal ve bölgesel fikri mülkiyet sistemlerinin, gün geçtikçe, küresel olarak birbiriyle nasıl bağlantılı hale geldiğini gözler önüne

23 *Intellectual Property: A Power Tool for Economic Growth*. (Raporu hazırlayan: Kamil İdris). 2003. WIPO Publication No: 888.1.

24 *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law, and Use*. 2004. WIPO Publication No: 489 (E): Chapter 3, “The Role of Intellectual Property in Development and WIPO’s Development Cooperation Program”, 162-203.

sermektedir. Buna paralel olarak, zorlukları aşmaya yarayacak yeni yaklaşımlar, kalkınmakta olan ülkelerin teknolojik ilerlemelerden faydalanmasını sağlamak ve onları teknolojik ilerleme süreçlerinin birer parçası haline getirebilmek için, ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyelerdeki uyumlulaştırıcı kararlarda olduğu gibi, küreselleşmiştir. Sınai haklar, sanayileşmiş ülkeler tarafından, uzun zamandır, muteber kabul edilmiş ve kullanılmaktadır; bu haklar, halen, sayısı giderek artan birçok kalkınmakta olan ülke tarafından da, teknolojik ve iktisadi kalkınma için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Birçok kalkınmakta olan ülke bunun farkındadır: Eğer ulusal sınai haklar sistemleri mevcut değilse bunları inşa etmek, eğer tarihsel geçmişlerinden miras kalan sistemler yeni ihtiyaçlara ve önceliklere yeteri kadar cevap vermiyorsa mevcut sistemleri güçlendirmek ve güncellemek kendi menfaatleri gereğidir.

Avrupa Komisyonu'nun konuyla ilgili hazırladığı 2011 tarihli *A Single Market for Intellectual Property Rights* adlı dokümandan²⁵:

Modern ve bütüncül bir fikri mülkiyet hakları rejimi büyümeye, sürdürülebilir istihdam artışına ve ekonomimizin rekabetçiliğine büyük bir katkı yapacaktır – ki tüm bunlar, AB ekonomisinin iktisadi ve finansal krizden çıkış sürecinin hedeflerini sürdürülebilir hale getirecek AB 2020 gündeminin ve *Annual Growth Survey*'in başlıca amaçlarıdır. Modern ve bütüncül bir fikri mülkiyet hakları rejimi büyümeye yol açacak en büyük potansiyele sahip e-ticaret ve dijital endüstriler gibi sektörlerin kalkınmasını sağlayacaktır. İnovasyon, Avrupa ekonomisinin zenginleşmesine yol açmakla kalmaz. İnovasyon, gıda güvenliğinin temini, iklim değişikliğinin kontrol altına alınması, demografik değişimlerin yol açtığı sorunlarla baş etmek ve vatandaşların sağlık seviyelerini iyileştirmek gibi, yirmi birinci yüzyılda insanlığın karşı karşıya olduğu büyük zorluklarla baş etmede de zaruridir. İnovasyon, aynı zamanda, kültürel çoğulculuğu teşvik ederek, hayat kalitesinin artırılması konusunda da esaslı bir rol oynar.

UNESCO tarafından 2012'de yayımlanan *Science, Technology and Innovation and Intellectual Property Rights: The Vision for Development* başlıklı raporda şunlar belirtiliyor²⁶:

-
- 25 EC. 2011. "A Single Market for Intellectual Property Rights Boosting Creativity and Innovation to Provide Economic Growth, High Quality Jobs and First Class Products and Services in Europe" *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brussels.
- 26 UNESCO. *Science, Technology and Innovation and Intellectual Property Rights: The Vision for Development*. 2012. Thematic Think Piece IAEA, ITU, UNESCO, UNOOSA, WIPO. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/post2015/pdf/Think_Piece_STI.pdf [Erişim Tarihi: Mart 2018].

Politika yapıcıların, kalkınmayla ilgili ihtiyaçların bilimin ve inovasyonun öncelikleri arasına girmesini sağladığı ve kalkınma politikası ile bu alandaki uygulamaların bilim ve bilgi temelinde desteklendiği bir çevre yaratma sorumluluğu bulunmaktadır. Aynı zamanda, kamu sektörünün ve özel sektörün, bilim ve bilgi temelini geliştirebilmek için ihtiyaç duyduğu müşevviklere sahip olduğu ve bunları insanlığın hizmetine sunduğu bir çevre yaratmak da politika yapıcıların sorumluluğundadır. Yaratıcılık ve inovasyon, her ülkede ve her toplumda potansiyel olarak bol miktarda bulunan bir doğal kaynaktır. Fikri mülkiyet, işte bu soyut kaynakları, yaratıcılığı ve inovasyonu koruyup kollayacak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak birer aktif varlığa dönüştürmek yoluyla, harekete geçirmeye yarayacak bir politika çerçevesi sunar.

İşin doğrusu, iktisadi kalkınma argümanı, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korunmasını meşrulaştıran en önemli sebeptir çünkü politika yapıcılar (WIPO gibi) iktisadi kalkınmaya yol açacağı ileri sürülen her aksiyonu destekleme eğiliminde olurlar. Durum, ülkemizde de farklı değildir. Örneğin, sınai haklar ve iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik varsayımı SMK Madde 1/1’de karşımıza çıkıyor:

Bu Kanunun amacı; marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunması ve bu suretle teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır.

Aşağıdaki ifade, *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*’in “2.2.13 Fikri Mülkiyet Hakları” başlıklı bölümünden:

Fikri mülkiyetin korunması ve hakların kullanılması için etkin, yaygın ve toplumca benimsenmiş bir fikri mülkiyet hakları sistemi oluşturularak, fikri hakların ve bu haklara konu ürünlerin kalkınma sürecine katkısının artırılması temel amaçtır.

TC Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Türk Patent ve Marka Kurumu, *Onuncu Kalkınma Planı* doğrultusunda hazırladığı *Stratejik Plan, 2018-2022* adlı raporda “Kurum Hedefi/Stratejisi”ni şu şekilde belirlemiştir²⁷:

Hedef 3.1 Buluşların ticarileştirilmesine katkı sağlanacaktır.

Hedef 3.2 Markalaşmanın kalkınmadaki etkisinin artırılmasına katkı sağlanacaktır.

27 Türk Patent ve Marka Kurumu. 2018. *Stratejik Plan, 2018-2022*. <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/CDFC8864-AC75-4901-9625-BFBBBEEF5882.pdf> [Erişim Tarihi: Mart 2018].

Hedef 3.3 Coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürünlerin kalkınmadaki etkisinin artırılmasına katkı sağlanacaktır.

Hedef 3.4 Özgün tasarımların oluşturulmasına ve ekonomiye kazandırılmasına katkı sağlanacaktır.

TC Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Telif Hakları Genel Müdürlüğü, “Misyon”unu şu şekilde açıklıyor²⁸:

Etkin, yaygın ve toplumca benimsenmiş bir telif hakları sisteminin işleyişini sağlamak ve bu haklara konu ürünlerin ülkemizin kalkınma sürecine katkısını artırmak.

Mesafe aldıkça fark ettim ki, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması ile ilgili konular, fikri ekonomilerin işleyişi üzerine yapılan çalışmaların sadece bir kısmını oluşturuyormuş. “Bedava” olduğu için kimi kaynaklarda “açık erişim” uygulamaları olarak sunulan yeni teknolojilerin yaygınlığıyla, özellikle de kâr amacı güden korporasyonların sahipliğindeki büyük veri teknolojilerine dayalı Web 2.0 platformlarını kastediyorum²⁹, iktisadi kalkınma arasında da bir nedensellik ilişkisi olduğu ileri sürülüyormuş. İlerledikçe, bunun da bir hurafe olduğuna kani oldum. Başta daha olumlu düşünüyordum; ancak artık, fikri mülkiyet hukukunun mevcut halinin Google, Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp, Uber, Airbnb, LinkedIn, YouTube, PayPal ve Amazon gibi uluslararası alanda faaliyette olan ve marka değeri yüksek bu korporasyonlara doğrudan (kredi kartları, SWIFT’ler ve kripto paralar aracılığıyla) kâr transferini mümkün hale getirdiği kanaatini taşıyorum.

Kâr amacı güden korporasyonların sahipliğindeki büyük veri teknolojilerine dayalı Web 2.0 platformları bağlamında sağlanan “açık erişim” fırsatları ile ulusal kalkınma arasında herhangi bir nedensellik ilişki kurulamayacağına dair kanaatimin en az iki sebebi var. İlki şu: İsmi saydığım bu korporasyonların büyük bölümü, iktisadi ikâmetinin bulunduğu ulusal ekonomilere ya hiç vergi ödememekte ya da iktisadi ikâmetgâh adresi olarak başka ülkeleri gösterip düşük vergiler ödemektedirler. Bunu nereden biliyoruz? 5 Kasım 2017 tarihinde, Alman gazetesi *Süddeutsche Zeitung* tarafından elde edilip *International Consortium of Investigative Journalists* tarafından yayımlanan ve *Paradise Papers* olarak adlandırılan belgelerde, aralarında Nike, Apple, Facebook, Twitter, Yahoo! ve Uber gibi korporasyonların da olduğu 120,000 gerçek ve tüzel kişiye ait *offshore* faaliyet açığa çıktı. Bu korporasyonlar, uluslararası alanda yüksek kârlarla çalışıyor olmasına rağmen,

28 TC Kültür Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü, “Misyon ve Vizyon” <http://www.telifhaklari.gov.tr/Misyon-ve-Vizyon> [Erişim Tarihi: Mart 2018].

29 Tim O’Reilly. 2007. “What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software” *Communications and Strategies* 65 (1): 17-37.

vergi vermemek amacıyla, “vergi cenneti” olarak adlandırılan Panama, Malta, Virgin Adaları gibi on dokuz ülkede ikâmetteymiş gibi gösterilerek, trilyonlarca USD tutarındaki vergiyi ödemekten kurtulmuşlar. Kaçırılan vergiler, örneğin, İrlanda’da ikâmetteymiş gibi görünen Apple için olduğu gibi, fikri mülkiyet koruması sayesinde elde edilen değer kayda geçirilmemiş kısmından oluşuyor. Her ne kadar Apple bugün dünyanın en çok vergi veren korporasyonları arasındaymış gibi görünse de, *Paradise Papers*’a göre, en az ödediği kadarını da kaçırıyor. Yasal olmayan hiçbir şey yok. Ama yapılan işlemler tamamen gayri ahlâki.

Kâr amacı güden korporasyonların sahipliğindeki Web 2.0 platformları bağlamında sağlanan “açık erişim” fırsatları ile ulusal kalkınma arasında herhangi bir nedensellik ilişki kurulamayacağına dair kanaatimin ikinci sebebi ise şu: Web 2.0 platformları, bu platformların sağladığı hizmetleri kullandığımız anda sağladığımız verileri, verilerin gizliliği ya da fikri hakların korunması gibi gerekçeler öne sürüp, bunları kimseyle paylaşma lüksüne girmeden, temellük ediyorlar. Web sitelerini her ziyaret ettiğinizde kendisini güncelleyen *cookie*’ler aracılığıyla kullanım alışkanlıklarınızı gözetliyorlar. Tüm bu verilerin ağ analiziyle, reklâm gelirleri veya doğrudan mal ve hizmet ticareti gerçekleştiriyorlar. Diğer taraftan, bu verilere sahip büyük uluslararası korporasyonlar (“hür teşebbüs”), hükümetler ve istihbarat örgütleriyle işbirliği yaparak, verilerin siyasi kampanyalarda ya da yasa dışı siyasi operasyonlarda kullanılmasını sağlıyorlar. Başka bir ifadeyle, birçok internet platformu, kaşıkla verdiği kepeyle geri alıyor ve ortaya çıkan (iktisadi ve siyasi) artığın transferini, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar sayesinde koruyor, bu değer küresel çapta dolaşımını mümkün hale getiriyor ve bir anlamda küresel sistemin yönünü belirleyecek girişimlerde bulunuyor.

Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların ulusal ekonomilerde yol açtığı gerçek sonuç, bilginin ulusal ve uluslararası trafiğini korporasyonlar lehine, ferdi kullanıcılar aleyhine yapılandırmasıdır. Bu yapılanma sırasında, hükümetler ve hükümetler-arası kuruluşlar, trafiği denetleme imkânı elde eder ve interneti bir istihbarat toplama aracına dönüştürürler. Gerçekten de, geçtiğimiz beş ya da on yılda, konuyla ilgili birçok rapor yayımlandı ve internet trafiğinin ulusal ve uluslararası ölçekte hükümetler tarafından hangi yollarla takip edildiği belgelerle ortaya konuldu.³⁰ En son olarak, The Citizen Lab’ın 9 Mart 2018 tarihinde

30 Örneğin bkz.: 2006 yılında Julian Asange tarafından kurulan <https://wikileaks.org/>. Halen, bu internet sitesine Türkiye’den erişim engellenmiş durumda; ancak, sitenin Twitter hesabına erişim mümkün: <https://twitter.com/wikileaks> (Mart 2018). Ayrıca Edward Snowden’ın 2013 yılında the Guardian, Der Spiegel, the Washington Post

yayımladığı bir rapor, Sandvine ve Procera Networks adlı yazılım korporasyonlarının Türkiye, Mısır ve Suriye'deki internet trafiğini, bireysel kullanıcıların cihazlarına yüklenen casus yazılımlar aracılığıyla hükümetler adına denetlediğini kanıtladı.³¹ Raporda Türk Telekom'un, Türkiye'deki internet trafiğini denetlemek amacıyla, sadece hükümetlerle işbirliği yaptığı belirtilen Finfisher gibi siber güvenlik korporasyonlarından hizmet satın aldığı tespit ediliyordu. Rapor, bu yolla, bireysel kullanıcıların sahip olduğu cihazların, "toplumsal medya" hesaplarının, eposta mesajlarının ve şifrelerinin, bu kullanıcıların kredi kartlarıyla yapılan alışverişlerin ve girdiği internet sitelerinin "yasal yollar"la (*lawful intercept*) izlediğini belirtmektedir. Terör, organize suçlar ve dolandırıcılıkla mücadele adı altında, masum birçok kullanıcının (yani mütefekkirin) yarattığı bilgi, uluslararası korporasyonlarla işbirliği yapan devlet kurumları tarafından "yasal amaçlar" doğrultusunda kullanılmıştır. Sonuç: Türkiye gibi ülkelerde, Wikipedia ve Dutch Broadcast Foundation gibi yüzlerce internet sitesine trafiğin engellenmesi!³²

Web 2.0 platformlarının topladığı veri, ticarete konu olduğu gibi siyasal kampanyalar için de sıklıkla kullanılır. İngiltere merkezli Cambridge Analytica adlı korporasyon, Facebook üzerinden kullanılabilir üçüncü parti yazılımlar sayesinde, milyonlarca kişinin verisine ulaşmış, bu verileri Brexit oylaması sırasında İngiltere'nin AB'den ayrılmasını isteyenlerin yürüttüğü kampanyadan Donald Trump'ın seçim kampanyasına kadar birçok tarafa milyonlarca USD

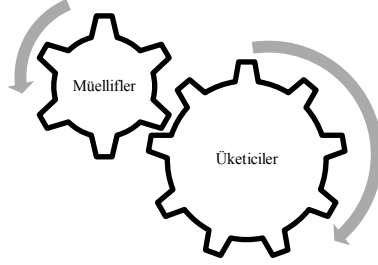
ve the New York Times gibi gazeteler aracılığıyla ifşa ettiği belgeleri konu alan belgesel bir yapıt için bkz.: *Snowden*. 2016. Yönetmen: Oliver Stone.

- 31 Bill Marczak, Jakub Dalek, Sarah McKune, Adam Senft, John Scott-Railton ve Ron Deibert. 2018. "Bad Traffic: Sandvine's PacketLogic Devices Used to Deploy Government Spyware in Turkey and Redirect Egyptian Users to Affiliate Ads?" *The Citizen Lab* <https://citizenlab.ca/2018/03/bad-traffic-sandvines-packetlogic-devices-deploy-government-spyware-turkey-syria/> [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- 32 Konuyla ilgili bir haber için bkz.: Tunca Öğreten. 2016. "Forbes'a Göre Türkiye'de İnternet Hükümet Kontrolünde: Belgeleri İki Yıl Önce Çıkmıştı" *Diken* <http://www.diken.com.tr/forbesa-gore-turkiyede-internet-hukümet-kontrolunde-belgeleri-iki-yil-once-yayınlanmisti/> [Erişim Tarihi: Mart 2018]. Fikri ekonomilerde devam eden sömürü (ve istihbarat) süreçlerinin değişen doğasına ilişkin *Capital and Class* dergisinin 2008 yılında yayınlanan "New Economies of Production?" başlıklı özel sayısındaki şu yazılara bakılabilir: George Dafermos and Johan Söderberg. 2008. "The Hacker Movement as a Continuation of Labour Struggle" *Capital and Class* 97: 53-74; Phoebe Moore and Paul A. Taylor. 2008. "Exploitation of the Self in Community-based Software Production: Workers' Freedoms or Firm Foundations?" *Capital and Class* 97: 99-120; Michael Bauwens. 2008. "Capital and Class in Peer Production" *Capital and Class* 97: 121-142.

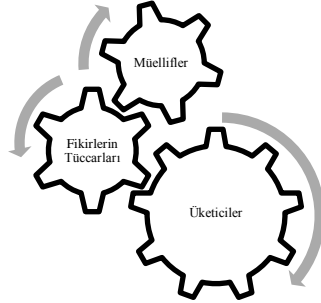
karşılığında satmıştır.³³ Facebook, kişisel verilerin üçüncü bir korporasyona kullanıldığı yönünde çıkan haberlerden sonra özür dilemiş, Facebook'un borsa değeri 37 milyar USD düşmüştür.³⁴

Terminoloji: Mütefekkir, Müellif, Üketicici

Şekil Giriş1a: Metalaşma Süreci Öncesinde Mütefekkirler
(=Müellifler+Üketiciler) Arasındaki Doğrudan İlişkisellik

Şekil Giriş1b: Metalaşma Süreci Sonrasında Mütefekkirler
(=Müellifler+Üketiciler) Arasındaki Dolaylı İlişkisellik

- 33 Carole Cadwalladr. 2017. “Robert Mercer: The Big Data Billionaire Waging War on Mainstream Media” *The Guardian*. 26 Şubat; Carole Cadwalladr. 2017. “Revealed: How US Billionaire Helped to Back Brexit” *The Guardian*. 26 Şubat; Carole Cadwalladr. 2017. “The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy was Hijacked” *The Guardian*. 7 Mayıs; Matthew Rosenberg, Nicholas Confessore ve Carole Cadwalladr. 2018. “How Trump Consultants Exploited the Facebook Data” *The New York Times*. 17 Mart.
- 34 “Facebook Value Drops by \$37 bn Amid Privacy Backlash” *BBC News*. 19 Mart. [Erişim Tarihi: Mart 2018].

Bu süreç içerisinde kaybeden tek taraf var: Mütefekkirler. Kimdir mütefekkir? Mütefekkir, en genel anlamda, fikir üretimine katkı sağlayan her ferdi kapsar. Mütefekkirler, fikri mülkiyete tabi mal ve hizmetlerin üreticilerinden oluşur. Mütefekkirlerin elde ettiği gelir (ki bu gelir sadece çok özel koşullar altında “ücret” biçimini alır) fikri ekonomilerde çalışan fertlerin büyük ölçüde yaratıcılık süreçlerine konu ettiği emeğin karşılığı olduğu düşünülen fiyattan oluşur. Mütefekkirler müzisyenler, tasarımcılar, mucitler, yazılımcılar, modacılar, post-produksiyon çalışanları, akademisyenler, öğrenciler ve araştırmalarını ticari yayınevleri aracılığıyla yayımlayan entelektüeller, yazarlar, senaristler, gazeteciler, fotoğrafçılar, çizimciler, grafikerler, performans sanatçıları, ressamlar ve heykeltıraşlar ile internet arama motorlarını kullanarak arama yapan, fikri metaları herhangi bir kısıtlama olmadan yayımlayan video kanallarında video seyreden, forumlara içerik sağlayan ve genel olarak Web 2.0 teknolojilerini kullanan “çevrimiçi” fertlerden oluşur. Bu sınıfın ürettiği katma değer bugün o derece artmış durumdadır ki bu büyüklük geleneksel emek süreçlerinde ter döken ve ücretle geçimini sağlayan işçi sınıfının ürettiği katma değerden çok, çok ötesine geçmiştir. Mütefekkirler de aynen ağır sanayi üretiminde ter döken işçiler gibi sömürü süreçlerine tabidir ve yaratıcı sektörlerde üretilen katma değer çok yüksek olduğundan, bu sektörlerdeki sömürü oranı ve mutlak sömürü miktarı da aynı ölçüde yüksektir. Sömürünün, daha doğrusu artık anlamın ortaya çıkması için, bir fikrin o fikrin yaratıcısından ayrışması ve fikirlerin ticaretini yapanlara hak edilmemiş bir gelir sağlaması gerekir. Artık anlam, artık değerden farklı olarak, kullanıcı zinciri içerisindeki herkese ve her kuruluşa artan oranlarda fayda sağlama eğilimindedir. Eğer anlamın gerçek yaratıcısı olan mütefekkirler, ortaya çıkan gelirden doğal yollardan hak ettiği payı elde edemiyorsa, bu süreç içerisinde sömürü birikerek artma eğilimindedir demektir.

Mütefekkirler yaratıcılık faaliyetine devam edebilmek için sermaye sınıfı ve işçi sınıfı gibi geleneksel sınıfların varlığına ihtiyaç duyar. İlerleyen bölümlerde göstereceğim nedenlerle, tefekkür faaliyeti geleneksel sınıflar arasındaki çatışma ve çelişkilerin kimi zaman derinleşmesine, kimi zaman törpülenip yok olmasına neden olur. Doğal olarak, mütefekkirler kimi zaman geleneksel sınıflarla uyum içerisinde faaliyet gösteriyor görüntüsü verse de yaratılan değer adil bir şekilde paylaşılmamasından ötürü bu sınıflarla, özellikle de sermaye sınıfıyla, çatışma ve çelişki süreci içerisine girer. Örneğin, “telif ücreti”ni alamayan yazarlar ve müzisyenler ile tasarımları izinsiz kullanılan grafik sanatçıları ve endüstriyel tasarımcılar, piyasadaki çok sayıda aktör karşısında dezavantajlı konuma düşmüş durumdadır. Bu konum, kimi zaman sürdürülebilir nitelikte olsa bile, çoğu zaman, yaratıcı sanayilerin tamamını olumsuz etkileyen sonuçlara yol açar.

Elbette çatışma ve çelişkiler sadece yaratıcı süreçlerin sonucunda ortaya çıkan katma değerın adil bir şekilde paylaşılmamasından kaynaklanmaz. Fikri mülkiyet ihlallerine yol açan suistimaller ve istismarlar ile dijital suç kapsamında değerlendirebileceğimiz davranışlar mütefekkirlerin dahil olduğu çatışma ve çelişki süreçlerini daha karmaşık hale getirir ve yaratıcı fertler aleyhine sonuçlara yol açar.

Mütefekkirlerin sadece müelliflerden oluşmadığının altını çizmeliyiz. Müellif, bir fikri malın ilk üreticisidir. Örneğin yazarlar, besteciler ve ressamlar birer müelliftir. Fikri mallar (kitaplar, müzik parçaları, tablolar), müelliflerinden ayrıksı düşünülemez. Başka bir ifadeyle, her fikri malın bir müellifi vardır. Hatta öyle fikri mallar vardır ki, o mallar, müellifi olmadan hiçbir değer (anlam) üretemez. *Nightwatch* adlı tablonun değeri, sadece içerdiği çizim tekniklerinin çığır açmış olmasından kaynaklanmaz. *Nightwatch*, Rembrandt'a ait olduğu için değerli bir tablodur. Bu nedenle, her fikri mal, müellifi ile alınır. Müellif ve müellifin eserleri birbirinden ayrılamaz.

Nasıl ki fikri mallar müelliflerinden ayrıksı düşünülemezse, bir müellif de üreticilerinden ayrı düşünülemez. Başka bir ifadeyle, bir müellif, üreticiler olmadan üretemez; üretim faaliyeti bilgi üretim sürecinin bir parçasıdır. Üretim, üretim ve tüketim süreçlerinin birbirinden net sınırlarla ayrıldığı ekonomilerin aksine, iki sürecin özel şartlar altındaki birlikteliğine işaret eder.³⁵ Buna göre, her tüketim faaliyeti aynı zamanda bir üretim faaliyetidir. Özellikle Web 2.0 teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, internet sitelerinin içeriği, kullanıcılar tarafından tedarik edilir hale gelmiştir. Çok sayıda kullanıcı, bu platformlar üzerinden sağlanan hizmetlerden “bedava” faydalanırken, yani sunulan fikri malları tüketirken, bir yandan da bilgi üretim sürecine katkı sağlamaya devam eder. Örneğin Google Arama Motoru’nu her defasında kullanan “tüketiciler” (doğrusu: üreticiler) tıklama tercihleriyle ilgili bilgiyi Google’ın *server*’ına göndermiş olur. Diğer kullanıcılar arama yaptıklarında, aslında, kendilerinden önceki arama sonuçlarından faydalanarak hazırlanan yeni sonuçlarla karşılaşır ve her tıklama ile birlikte yeni bir tercihi Google *server*’ına göndermiş olur. Bu süreç her yeni arama ve tıklamada tekrar eder.

Üretim süreçlerinde, sağlanan sonuçlara “bedava” ulaşan kullanıcı, aslında, Web 2.0 platformlarına, yeni bir bilgiyi – ki bu bilgi, platformların elinde büyük veri olarak depolanır – bedavaya göndermiş olur. Kurumlar, bu yolla, aşırı kârlara el koyarlar. El koyma süreci, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar tarafından sıkı bir şekilde korunur. Sadece Google değil Facebook, Twitter, YouTube, Instagram ve Uber gibi platformlar da, üreticiler sayesinde, bedelsizce (ve hak edilmemiş bir şekilde) elde ettikleri bilgi sayesinde, faaliyette

35 Bkz. bu kitabın sonunda yer alan “EK 1: Basitleştirilmiş Üretim Modeli.”

kalmaya devam ederler. Web 2.0 platformlarının sahipliğindeki bu bilgi, bu platformların depolama ve işleme teknolojileri sayesinde, üçüncü partilere ya da fertlere satılabilen ve bu şekilde gelir elde edilebilen bir fikri metaya dönüşür. Bazı kaynaklar, bu teknoloji paradigmasına “üketici kapitalizmi” ya da “bilişsel kapitalizm” adını vermektedir.³⁶

Üretim faaliyeti sırasında ortaya çıkan fikirler, doğaları gereği, kıtlık ekonomisine değil bolluk ekonomisine tabidir. Başka bir ifadeyle, üretim süreci bir bolluk ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlar. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, işte bu bol malı, yapay bir yolla (maddi hukuk yoluyla) kıt bir metaya dönüştürür. Bir metanın fiyatının, ancak ve ancak, kıtlık koşulları altında ortaya çıkabileceğini ileri süren Ortodoks iktisat kuramı, bu şekilde, doğası gereği bol olan ve Web 2.0 platformlarının bedelsiz (ve hak edilmemiş bir şekilde) el koyduğu fikirler üzerinden kâr elde etmeyi mümkün hale getirir. Yabancılaşma sürecindeki fertler, Web 2.0 platformlarının kendilerine bedava hizmet sunduğunu zannederken, aslında, bu platformların kâr elde etmesini sağlayan bilgiyi (büyük veriyi) o korporasyonlara bedavaya sunmuş olurlar.

İlgili literatürde yaygın olarak dile getirilmese de³⁷, üretim, Web 2.0 teknolojilerinin ortaya çıkmasından çok daha önce, kültür ve sanat ekonomisinin içerisinde yer alan ve günlük hayatımızın doğal bir parçası olan bir süreç olarak varlığını hep sürdürmüştür. Üretim, hakim olan görüşün aksine, üretim ve tüketimden farklı olarak, değer (yani anlamın) ortaya çıktığı kamusal alandaki faaliyetin ta kendisidir; bu alanda fertler, kültürün ve sanatın yaratılmasını sağlarlar. Değer, üretim faaliyeti ya da tüketim faaliyeti sonucunda değil, üretim faaliyeti sonucunda meydana gelir. Gelenekler, erdemler ve en genel anlamda ahlâk ile ahlâki kurumlar kültür alanında cereyan eden üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkar. Örneğin bir şiir okuyucusunu düşünelim. Bu okuyucu bir şiir okuduğunda, aslında, o şiiri tüketmiş olmaz. Tam tersine her okumayla, yeni bir üretim faaliyeti de başlar. Zira okuyucular, okuma süreci içerisinde, yeni anlamlar ortaya çıkarır. Başka bir deyişle, şiir okuma faaliyeti ne tek başına bir üretim ne de tek başına bir tüketim faaliyetidir; şiir okuma, tam anlamıyla, bir üretim faaliyettir. Bu faaliyetin özelliği, ortaya çıkan anlamların eşsiz

36 Örneğin, bkz.: Georg Ritzer ve Nathan Jurgenson. 2010. “Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of the Digital ‘Prosumer’” *Journal of Consumer Culture* 10 (1): 13-36 ve Michael A. Peters ve Ergin Bulut (Der.) 2014. *Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Dijital Emek*. Ankara: NotaBene Yayınları.

37 Bir istisna için bkz.: David F. Ruccio ve Jack Amarglio. 2003. *Postmodern Moments in Economics*. Princeton: Princeton University Press: “Values and Institutional Economics” başlıklı bölüm, 171-215.

olmasıdır. Okuyucuların ükettiği her anlam, her zaman ve her mekânda, *unique*'tir. Diğer okuyucular da aynı şiiri üketmeye devam ettikçe ortaya bir tür plüralizm yani bütün bileşenleriyle kültür çıkar. Anlam, bu kültürün en temel yapıtaşdır. Hiçbir fert, karşılıklılık ilişkisi içerisinde üketilmiş olan kültürün kendisine sunduğu plüralizme tek başına sahip değildir.³⁸ Üketim faaliyeti dolayısıyla ortaya çıkan her kültür bileşeni, yani kurumlar, kamusal mülkiyete tabi birer müşterektir. Öyleyse üketim, kültürün ve sanatın da ortaya çıkışına neden olan, müştereken yürütülen ve bu sayede değer (anlamın) ortaya çıktığı her kurumsal faaliyetin genel adıdır.³⁹

Fikirlerin ilk üreticisi olan müellifler, doğal olarak, üketiciler arasından çıkar. Başka bir ifadeyle her müellif, aynı zamanda, bir üketicidir çünkü her müellif belli bir fikri ekonominin (yani kültürün) parçasıdır. Ancak her üketicisi bir müellif olmak zorunda değildir. Örneğin şiir okuyucuları, tiyatro izleyicileri ya da müzik dinleyicileri bir ürün ortaya çıkarmadığı sürece sadece üketicidirler.

Metalaşma 2.0

Bilgi üretim süreçlerinin metalaşmasıyla⁴⁰, müellifler ve üketiciler arasındaki doğrudan ilişki dolaylı bir ilişkiye dönüşür. Bu ilişkisellik fikirlerin tüccarları tarafından inşa edilir ve yönetilir hale gelir. Böylece müştereklerce yaratılan değer, yani fertler tarafından üketilen anlam, korporasyonlar tarafından

38 Siyaset felsefesi alanında plüralizm kavramı yerine çokluk ya da çoğulculuk kavramları da kullanılır. Örneğin bkz.: Antonio Negri ve Michael Hardt. 2004 [2011]. *Çokluk*. Çev.: Barış Yıldırım. Ankara: Ayrıntı Yayınları. İktisatta plüralizm konusunda bkz.: Arne Heise. 2016. "Pluralism in Economics: Inquiries into a Daedeleian Concept" Centre for Economic and Sociological Studies (CESS/ZÖSS) Discussion Papers No. 51; Arne Heise. 2017. "Defining Economic Pluralism: Ethical Norm or Scientific Imperative" *International Journal of Pluralism and Economics Education* 8 (1): 18-41.

39 "Değer" ve "kültür" konusundaki tartışmalar için bkz.: Arjo Klamer (Der.) 1996. *The Value of Culture: On the Relationship between Economics and Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press ve Michael Hutter ve David Throsby (Der) 2008. *Beyond Price: Value in Culture, Economics, and the Arts*. Cambridge: Cambridge University Press.

40 Gürol Irzik. 2009. "Neoliberal Dünyada Bilimin Ticarileşmesi" içinde: Ayşe Buğra ve Kaan Ağırtan (Der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları: 187-210 ve Virginia Brown-Keyder. 2009. "Fikri Mülkiyet: Metalaşma ve Bundan Hoşnut Olmayanlar" içinde: Ayşe Buğra ve Kaan Ağırtan (Der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları: 211-233.

temellük edilir. Geleneksel kapitalizm koşulları altında ortaya çıkan artık değer, böylelikle, artık anlama dönüşür ve fikri sömürü süreçlerinin kaynağı haline gelir. Nasıl mı? Örneğin bir kitabın yazarı, yazdığı metni bir yayıncıya verir. Yayıncı bu metni okuyucuya ulaştırır. Böylece bir müellif ile üketicisi (burada okuyucu) arasındaki ilişki dolaylı bir ilişkiye dönüşür. Yani okuyucu, bir müellifin görüşlerinden faydalanmak için, fikirlerin tüccarları tarafından birer metaya dönüştürülmüş eserleri (örneğin, bir kitabı, bir CD'yi ya da internet üzerinden indirilebilen bir yazılımı) satın almak zorundadır. Metalaşma süreci yokken bu ilişki doğrudan bir ilişkidir. Yani yazarlar yayıncılara gerek kalmadan metni okuyucuya kendisi ulaştırır. Başka bir ifadeyle, metalaşma adını verdiğimiz süreç, mütefekkirler arasındaki ilişkilerin dolaylı hale gelmesi sürecidir.

Peki, mütefekkirlerin ürettiği değer, kâra nasıl dönüşür? Fikri ekonomilerde ortaya çıkan kâra kim hangi koşullar altında el koyarlar? Doğal olarak, fikri ekonomileri oluşturan her sektör, farklı bir iş modeline göre faaliyet gösterir. Burada, kârın realizasyonunu, *akademik kapitalizm* koşulları altında faaliyette olan üniversite sistemi üzerinden açıklayalım.⁴¹

Günümüz üniversite sistemindeki en yaygın iş modeli, araştırmacıların veri toplaması, verilerin işlenmesi ve yorumlanmasından sonra metne dökülen araştırma sonuçlarının tüm yazar isimleriyle belli platformlarda (örneğin akademik dergilerde) yayımlanması mantığına dayanır. Makaleler, beşeri bilimlerde çoğunlukla tek ya da iki yazarlı ve 5000 kelime uzunluğunda iken, doğa bilimlerinde 100'ün üzerinde yazarlı ve 1000 veya daha az sayıda kelimedenden oluşan makalelerle karşılaşmak mümkündür.⁴² Beşeri bilimlerde bir araştırmacı yılda bir ya da iki yayın yapabiliyorken, doğa bilimlerinde bu sayı yılda on ve üzerinde olabilir. Yakın tarihlerde yapılan bir çalışma, bu kitlesel yayın sürecinin, her dokuz yılda bir, küresel ölçekte yapılan yayınların sayısını ikiye katladığını hesaplamıştır.⁴³ Bugün buna “yayın yap ya da yok ol” anlamında *publish or perish* adını veriyoruz. Buna göre, araştırmacıların, akademik iş piyasasındaki az sayıda yüksek ücretli ve iş güvencesine sahip

41 Akademik kapitalizm kavramı Sheila Slaughter ve Gary Rhoades tarafından 1997 yılında yayımlanan çalışmalarıyla birlikte yerleşik hale gelmiştir. Sheila Slaughter ve Gary Rhoades. 1997. *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial Economy*. Baltimore: John Hopkins University Press.

42 Örneğin şu makalenin toplam 184 yazarı bulunmaktadır: A. A. Abdo ve diğerleri. 2008. “The Fermi Gamma-Ray Space Telescope Discovers the Pulsar in the Young Galactic Supernova Remnant CTA 1” *Science* 322 (5905): 1218-1221.

43 Richard van Noorden. 2014. “Global Scientific Output Doubles Every Nine Years” *Nature Blog*, 7 Mayıs <http://blogs.nature.com/news/2014/05/global-scientific-output-doubles-every-nine-years.html> [Erişim Tarihi: Mart 2018].

pozisyona talip olabilmesi için, bu yayınları yükselen bir performansla yapıyor olması gerekir.

Araştırmalar yayına dönüştüğünde, araştırmacıların ulaştığı sonuçlar kamusal nitelik kazanır. Yayımlanan çalışmalar ne kadar çok sayıda okuyucuya ulaşırsa, o yayınların değeri ve yazarların itibarı o derece artma şansı elde eder. Yani bir makale ya da kitabın yayımlanması, yapılan işin doğası gereği, o araştırmacının sonuçlarının paylaşılmasını gerektirir. Önemli olan, sadece yayın yapmak değil, yayının paylaşım sürecinin en verimli şekilde işlenmesini sağlamaktır.

Yayıncılık sektörü, araştırma süreci ve araştırma sonuçlarının yayılmasını sağlaması açısından akademinin asli bir parçasıdır çünkü bu sektör araştırma sonuçlarının ulusal ve uluslararası alanlarda dağıtımını sağlar. Ancak, akademik faaliyetin ve yayıncılığın bugün geldiği akademik kapitalizm koşullarında işler, her zaman, “yayın yap ya da yok ol” şeklinde ifade edilen basitleştirilmiş iş modeline göre çalışmaz. Araştırmacılar, araştırmalarını okuyucularla paylaşırken, itibarı yüksek yayınevlerini ve dergileri tercih ederler çünkü dergiler ve yayınevleri arasında da itibardan kaynaklanan bir hiyerarşi mevcuttur. İtibarın kaynağı, bazı yayınevlerinin hazırladığı kitapların ve dergilerin güvenilir araştırmacılar tarafından denetlendiği ve dağıtım süreçlerini en verimli şekilde yönettiğine dair yaygın kanaattir.

Başka bir ifadeyle, akademik kapitalizm koşulları altında fikirler, kullanıcıya doğrudan ulaştırılmazlar. Geleneksel olarak, bunu, yayıncılık sektöründe müellifler ve üketiciler arasında aracılık işlevi gören korporasyonlar yapar. Fikirlerin ilk üreticileri (müellifler), fikri ürünlerini, bu ürünleri piyasada dolaşıma sokan aracılara yani uluslararası alanda faaliyet gösteren yayınevlerine, bir sözleşme çerçevesinde, satarlar. Bu aracılar, ilkesel olarak, fikirlerin daha fazla sayıda kullanıcıya daha hızlı şekilde ulaşması görevini yerine getirir. Örneğin, doğa bilimleri alanında araştırma yapan bir akademisyen için *Nature*, *Science* ve *Cell* gibi dergiler, beşeri bilimler alanında araştırma yapan bir akademisyen için Cambridge, Oxford, Chicago, Harvard ve Princeton gibi üniversite yayınevleri en itibarlı kurumlar arasındadır. Genel kanaat odur ki, bu dergiler ve yayınevleri, sahibi olduğu itibarı, on yıllardır sürdürdükleri yayın ilkeleri dolayısıyla hak etmiştir.

Sanıyorum, bu işleyişin ardındaki şu gerçeği hatırlatmanın ve sonuçları üzerinde uzun uzadıya durmanın gereği yok: Akademik kapitalizm şartlarında, bilgi bir metadır. Öyle ki her akademik faaliyet, piyasayı hedef alan bir dizi süreçten oluşur. Bugünün koşullarında, yayınevleri ve dergiler ortaya bir kâr çıkarmak amacıyla faaliyet gösterir. Fikri ekonomilerde kârın ortaya çıkmasının koşulu ise ferdi mülkiyete tabi fikri metaların ortaya çıkmasıdır. Fikri ekonomilerin yarattığı katma değer, fikirlerin piyasada değiş tokuşunun

yapılması amacıyla üretilmesinin bir sonucudur. Akademik kapitalizm koşullarında bu katma değer, aynı zamanda, kârın da kaynağıdır.

İşte ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, fikri metaların ferdi mülkiyetini elinde bulunduran kişi veya kurumlara bir dizi tekel hakkı vermek yoluyla, fikri malları fiyat mekanizmasının bir parçası haline getirir. Yerleşik iktisat kuramına göre, akademik kapitalizm koşulları altında ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların varlık nedeni, bol olan malların fiyatının ortaya çıkmamasıdır. Ancak bu mallar, yapay yollarla, yani maddi hukuk marifetiyle, kıt hale getirilirse, bu malların bir fiyatı ortaya çıkacağından, aynı zamanda, kâr realizasyonu da mümkün hale gelecektir.

Fikri mülkiyeti diğer mülkiyet türlerine (örneğin bir arazinin, binanın ya da otomobilin mülkiyetine) benzeştiren ve onlardan ayıran bazı faktörler vardır. Örneğin, bir arazinin, binanın ya da otomobilin mülkiyetini elinizde bulunduruyorsanız, diğer bireyleri, mülkiyete konu olan bu nesnelere kullanımından men edebilirsiniz. Bu şekilde diğer bireyleri, mülkiyetinizdeki nesnelere faydasından mahrum bırakma hakkını da elde etmiş olursunuz. İlkesel olarak, aynı durum, fikri mülkiyetini elinizde bulundurduğunuz (ya da bulundurduğunuz sandığımız) fikri mallar için de geçerlidir. Yani, aynen araziler, binalar ve otomobillerde olduğu gibi, bilimsel makalelerde ve kitaplarda da, eser sahipleri, *bu eserlerin bazı kullanıcıları aleyhine*, maddi hukuktan doğan bazı haklara sahiptir. Örneğin, ticari bir yayınevinin dergisinde yayımlanan bir makale, eğer bu yayınevinin dergisine üye değilseniz, erişime kapalıdır. Üyelik, bağlı olduğumuz kurumun ya da ferdi kullanıcı olarak sizin bir “ücret” ödemesi sonrasında sağlanır. Bu sayede, o makaleye erişim hakkınız oluşur. Üyelik ya da “ücret” sistemi (*paywall*), parasal bu sürecin akademik süreçlerin parçası haline getirilmesi demektir.

Fikri metalar arazilerden, binalardan ve otomobillerden farklı olarak, bağımsız bir değer sürecine tabidir. Öyle ki bir makalenin değerli olabilmesi yani anlam üretebilmesi için o ürünün mümkün olduğunca fazla sayıda kullanıcıya özgürce ulaşabilmesi gerekir. Yayımlanmayan bir makale, zorunlu olarak, kendiliğinden bir değere sahip değildir çünkü bir makalenin değeri, sadece ve sadece, daha çok kullanıcıya ulaşırsa ortaya çıkar ve artar. Gerçekten de, fikri değer, yani anlam, fikirleri üretenler ile o fikirleri kullananlar arasındaki paylaşımın sonucunda ortaya çıkar. Daha çok fikir ve daha çok kullanıcı, daha büyük değerini yani daha çok anlamın ortaya çıkması demektir. Başka bir ifadeyle, müellifler ve üreticiler arasında birikimli bir nedensellik vardır.⁴⁴ Buna

44 Birikimli nedensellik konusunda bkz.: Thorstein Veblen. 1919. *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays*. New York: B.W. Huebsch; Gunnar

göre müellifler ve üreticiler fikirlerin yol açtığı anlam üzerinde birbirinin etkisini arttırıcı bir sürecin parçasıdır.

Fikirleri pazarlayan Pearson, Elsevier, Springer, Taylor & Francis, Wiley ve Edward Elgar gibi uluslararası korporasyonlar, yayın öncesinde müelliflerle yaptığı bir sözleşmeyle, kaleme alınan metnin telif haklarını belli bir süre için devralırlar. Burada müellif, ilkesel olarak, telif hakkını devrettiği yayıncının, kaleme alınan metni, dünyanın birçok yerinde faaliyet gösteren akademik kurumlara en etkin (en hızlı, en düşük maliyetle vs.) şekilde ulaştırıyor olduğunu kabul eder ya da varsayar. Böylece, müellif, metni hazırlayıp yayımlanmak üzere yayıncıya bir telif sözleşmesi çerçevesinde teslim ettiğinde, dağıtım sürecinin dışında kalmış olur. Başka bir ifadeyle değer, müellif ve üretici arasında çalışan birikimli bir nedenselliğin sonucu olarak ortaya çıkıyormuş gibi görünse de, müellif ve üretici (bu durumda okuyucu) arasında doğrudan işlemesi gereken ilişki ağı içerisinde, korporasyonlar, müellifleri maddi hukuk yoluyla pasif hale getirmiştir. Bu süreçte, araçlar, fikirlerin sahiplerinin ve kullanıcılarının yarattığı değere (anlama), telif sözleşmesi sayesinde, tüm mütefekkirler adına el koyar ve müelliflere, ortaya çıkan değer üzerinden sadece bir pay yani “telif ücreti” verir. Bu ilişki, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklarca korunur.

Yayıncılık sektöründe faaliyet gösteren korporasyonlar, okuyuculara, aynen Web 2.0 platformlarının yaptığı gibi, kendi ürettiği hiçbir içeriği sunmazlar; içerik, müellifler tarafından sağlanır, üreticilere fikirlerin pazarlayıcıları olan korporasyonlar tarafından ulaştırılır. Bu süreçte, okuyucular dışında, hiçbir pay almayan başka fertler de vardır. Örneğin: Hakemler ve dergi editörleri! Hakemler ve dergi editörleri, bu yayınevleri için yorum ve düzeltme önerileri yapıyor olmaktan ötürü, herhangi bir ücrete tabi değildirler; hakemliğin ve editörlüğün, yaygın olarak, onursal bir akademik görev olduğu kanaati yerleşmiş durumdadır. Hatta bazı dergiler, müelliflerden, makale başına bir bedel talep eder. Böylece bu dergiler, yayım sürecindeki işlem maliyetinin bir bölümünü müellife yüklemiş olurlar. “Yayın yap ya da yok ol” baskısı altındaki araştırmacı, bu “ücret”i ödemekten başka bir şansa sahip olmayabilir. Dolayısıyla ortaya inanılmaz büyüklükte parasal bir ekonomi çıkar. Özellikle AB fonlarıyla ya da yerel hükümetlerin sağladığı kamu fonlarıyla desteklenen çalışmalar dahi, kimi zaman, abonelik ya da “yayımlama ücreti” gerektiren bu dergilerde yayımlanır. Bu durumda devletler, fertler ve kamu, yayıncılık sektöründeki

Myrdal. 1944. *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper; Sebastian Berger and Wolfram Elsner. 2007. "European Contributions to Evolutionary Institutional Economics: The Cases of 'Cumulative Circular Causation' (CCC) and 'Open Systems Approach' (OSA). Some Methodological and Policy Implications." *Journal of Economic Issues* 41 (2):529-537.

korporasyonlar tarafından maddi olarak defalarca istismar edilmiş olurlar çünkü bu korporasyonlar, yayın sürecinde ortaya çıkan parasal ekonominin yol açtığı katma değere el koyarlar. Fikirleri pazarlayanların kontrol ve denetiminde olan değer sürecinin sonucunda, fikirleri pazarlayanlar adına ödenmemiş (ya da hak edilmemiş) bir gelir ortaya çıkar.

Ancak, bugün, akademiye ilgilendiren fikri mülkiyet meseleleri bağlamında, şu gerçeğe karşı karşıyayız: Dijital teknolojiler ve internet teknolojileri sayesinde elde ettiğimiz “yeşil açık erişim,” *peer-to-peer* üretim ve blokzincir gibi yeni imkânlar, akademik kapitalizmin varlık sebebini (dolayısıyla Pearson, Elsevier, Springer, Taylor and Francis, Wiley ve Edward Elgar gibi korporasyonlara olan ihtiyacı) ortadan kaldırmaktadır. Günümüz teknolojik koşulları altında, yayıncılık sektörünün faaliyette kalabilmek adına katlanmak zorunda olduğu işlem maliyetleri öngörülmeleyen bir şekilde düşmüştür. Bunun yanı sıra, sadece fiziksel kitap ve dergi basmayan, yayınları sadece dijital ortamda dağıtan yayınevlerinin ortalama maliyetleri, fikri ekonomilerin ölçüğü büyüdükçe düşer. Bugün, bunun farkına varan birçok akademik kurum, bünyesindeki araştırmacıların ürünlerini kurum internet sitesi üzerinden yayımlamakta, ücret ödemediği araştırmacıların yayınlarını ticari olmayan yayınevlerinin dergilerinde yayımlamasını teşvik etmektedir. Böylece, itibar sahibi birçok yazarın makale ve kitapları okuyucuya özgür ve bedava sunulmuş olur. Bunu yaparken, hakem süreci ve editoryel görevler, yine özgür ve bedava yazılımlar tarafından sağlanır.⁴⁵ İşte yayıncılık sektöründeki temel çelişki de, yeni teknolojilerin yol açtığı bu dönüşüm yüzünden, yayıncı korporasyonların ferdi mülkiyete dayalı fikri hakları hiçbir özveri göstermeden kamuya ve fertlere dayatması, bunun neticesinde de, aşırı kârlara el koymasındır. Oysa ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar dışında birçok seçeneğimiz mevcuttur.

Gutenberg’in Gerçek Ölümü

Fikri ekonomiler, Joseph A. Schumpeter’in sözünü ettiği anlamda, yaratıcı bir yıkım süreci içerisinden geçiyor.⁴⁶ Öyle ki, bugün, yeni dijital teknolojiler ve

45 Örneğin Türkiye’de bu süreç Dergi Parkı projesi kapsamında başarıyla yürütülmektedir. TÜBİTAK öncülüğünde yürütülen bu projeye, Türkiye adresli dergilere her tür editoryal destek <http://dergipark.gov.tr/> adresi üzerinden özgür ve bedava sağlanmaktadır. Türkiye dışında da bu tür yazılımların örnekleri mevcuttur.

46 Teknoloji iktisadı alanında yerleşik hale gelmiş bu ve bunun gibi kavramlar için bkz.: Ergun Türkcan. 2009. *Dünyada ve Türkiye’de Bilim Teknoloji ve Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ve İbrahim Semih Akçomak, Erkan Erdil, Mehmet Teoman Pamukçu ve Murad Tiryakioğlu. 2016. *Bilim, Teknoloji ve*

internet teknolojileri sayesinde, bilgi üretim süreçlerindeki metalaşma sürerken dahi, mütefekkirler arasındaki ilişki doğrudan yürütülebiliyor.⁴⁷ Zira mütefekkirler, akademik kapitalizm koşulları altında dahi, paraya ve aracı korporasyonlara gerek olmadan, değer (anlam) yaratmanın yollarını bulabiliyorlar. Örneğin bir yazarsanız, researchgate.net ya da academia.edu sitelerine yüklediğiniz bir makalenizi internet erişimi olan herkese özgürce ve bedava ulaştırabiliyorsunuz. Ancak sorun şu ki, mütefekkirler para olmadan da değer yaratabiliyorken, researchgate.net ve academia.edu bu süreçten aşırı kârlar elde etmeye devam ediyor. Yani, bir taraftan bilgiye “açık erişim” sağlanıyorken diğer taraftan bilgi üretim sürecine hiçbir katkısı olmayan korporasyonlar mütefekkirler aleyhine büyük gelirler elde edebiliyorlar.

Ben bu sürece, metalaşma 2.0 adını veriyorum.⁴⁸ Web 2.0 teknolojileri, fikirlerin tüccarları (yani Web 2.0 teknolojilerinin sahipleri) ortadan kalkmasalar da, bilginin gerçek üreticileri olan mütefekkirler arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağlarlar. Researchgate.net ve academia.edu’ya ilave olarak, Google Arama Motoru’nu kullananlar ile Facebook ve Instagram’da mesaj ve görsel paylaşanlar, aslında, bilgiyi üretip bu bilgiyi diğerlerine “doğrudan” ulaştırırken – daha doğrusu, doğrudan ulaştırdığını sanarken – aslında, bilginin kullanım değerini platformun yöneticilerine, *fikri mülkiyet koruması altında*, teslim etmiş olurlar. Bu platformların sahipleri de kullanım değerini elinde tuttıkları bilgiyi bir metaya dönüştürür ve marjinal maliyeti sıfır olan bu meta karşılığında aşırı kârlar elde eder. İşte bu sayede, örneğin, Google arama motorunda Ankara’dan Londra’ya ucuz bilet aradıktan birkaç saat sonra, Twitter’a girdiğinizde, Covent Garden’daki ucuz otellere ilişkin reklâmlar alırsınız. Değer yaratımı sürecinde Web 2.0 platformları kullanıcılara hiçbir “ücret” ödemez. Sadece kullanmakta olduğumuz platformları kullanıcılara bedava olarak sunar. Karşılığında sürekli

Yenilik: Kavramlar, Kuramlar ve Politika. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- 47 Yayıncılık sektöründe araştırmacıların ve akademik kurumların bugün yaygın olarak kullandığı özgür ve bedava yazılımlar arasında şunları sayabiliriz: openoffice.org, scribus.net, moodle.com, dspace.org, dergiparki.gov.tr, socopen.org ve osf.io. Bunlar dışında, kamu üniversitelerinin web üzerinden kullanıma soktuğu birçok yazılım ve internet platformu da bulunur. Örneğin, 1940’lardan beri yayında olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜ SBF Dergisi), tamamiyle açık ve özgür bir akademik yayın platformudur: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/> [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- 48 Orçun Kasap ve Altuğ Yalçıntaş. 2018. “Commodification 2.0: How Spotify Provides Its Services for Free” *Whatever Has Happened to Political Economy?* başlıklı 15th STOREP Annual Conference’ta sunulan bildiri. Genova, 28-30 Haziran.

olarak güncellenen tercihlerinize ilişkin verileri toplamaya ve bu verileri kâr amacıyla kullanmaya devam ederler.

Aynı durum, “altın açık erişim” adı verilen sahtekârlık için de geçerlidir. Akademik yayıncılık alanında aşırı yüksek kâr hadleriyle faaliyete devam eden Elsevier, Pearson, Wiley, McGraw Hill gibi korporasyonlar, kendi bünyelerinde bulunan akademik dergilerde her yıl yüzlerce makale yayımlar. Bu yayınlar dolayısıyla yazarlara hiçbir ödeme yapılmadığı gibi, bazı dergiler, hakem ve editörlük süreçlerini devam ettirebilmek için yazarlardan “ücret” talep ederler. Yetmedi! Bu dergiler “açık erişim”e de tam destek vermektedirler. Nasıl mı? Eğer makalenizi, bu korporasyonların dergilerinden birinde yayınlıyorsanız, şirket yayımlanan bu makaleyi okuyuculara, örneğin, 3000 USD karşılığında, “bedava” sunma teklifinde bulunur. Yani, hem makalenin yazarısınız, hem sizin makaleniz sayesinde bu korporasyonlar aşırı kâr elde ediyorlar, hem de makalenizi daha çok okuyucuya ulaştırmak adına sizden binlerce USD “ücret” talep ediyorlar. Bunun gerekçesi olarak da, fikri mülkiyet haklarının korunmasını gösteriyorlar. Ancak, fikri ekonomilere ilişkin ilerleyen bölümlerde ele aldığım bu ve benzeri absürt örnekler gösteriyor ki *fikri mülkiyet yoğun endüstrilerdeki sorun bir fikri mülkiyet hukuku sorunu değil, bir fikri mülkiyet ahlâkı sorunudur*. Öyle ki, fikri mülkiyet hukuku olmadan daha verimli şekilde halledebileceğimiz ilişkiler, fikri mülkiyet hukuku nedeniyle, ahlâk sorunlarına yol açıyor. Bu nedenle, bilgi üretim süreçlerinde daha yüksek verim elde edilmesi isteniyorsa, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların tamamıyla ilga edilmesi gerektiğini savunuyorum. Fikri mülkiyet rejiminin karşısında olmak, yaygın kanaatin aksine, “hukukun üstünlüğü” ve “insan hakları”nın karşısında olmak değildir.⁴⁹ Fikri mülkiyet hukukunu yaygınlaştırmak ile gaspı, darbu, tacizi ve tecavüzü suç haline getirmek ve azınlık haklarını ya da kadın ve çocuk haklarını yaygınlaştırmak arasında hiçbir nedensel bağ yoktur. Dahası, fikri mülkiyet hukuku alanındaki ihlaller, örneğin, otomobil hırsızlığına ya da banka soygununa benzemez çünkü fikirlerin doğası otomobillerin, kâğıt paranın, değerli madenlerin ve kıymetli evrakın doğasından farklıdır. Hatta fikri mülkiyet iktisadı alanında yapılan yeni araştırmalarda, mülkiyet kavramının “modası geçmiş” bir kavram olduğu ve “fikri hak”kın, bildiğimiz anlamda, “mülkiyet hakkı” olmadığı dahi dile getirilmektedir.⁵⁰ Bu yazarlardan bazılarıysa, kapitalizmin, dijitalleşme ve

49 Birçok fikri mülkiyet hukukçusu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 27/2 Maddesi’ni, fikirlerin ferdi mülkiyete tabi birer mal olması gerektiğine dayanak olarak kullanır: “Herkesin, yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.”

50 Jim Rogers ve Mat Callahan (Der.) 2017. *A Critical Guide to Intellectual Property*. Londra: Zed Books. Ayrıca bkz.: Michael Perelman. 2002. *Steal This Idea*:

internet teknolojileriyle birlikte, sahiplenme ve “mülk edinme” gibi kavramları terk ettiğini, bunların yerine, özgür erişim ve müştereklere dayalı şebekelerin varlığına daha çok önem verir hale geldiğini belirtmektedir.⁵¹ Bu durumda, mülkiyet hakkı kavramı yerini erişim hakkına, fikri mülkiyet hakkı kavramı da yerini fikirlere erişim hakkına bırakmış oluyor.

Daha doğrusu, olmalı. Yani, artık, basılı kitapların ve makalelerin sahipliğine olan ihtiyacımız ortadan kalktığı gibi Johannes Gutenberg’in mucidi olduğu baskı makinasına da ihtiyacımız yok. Fakat fikirlerin tüccarları – başka bir ifadeyle, yeni matbaacılar – bu yeni ilişkisellik sonucunda dahi bir ticari artık ortaya çıkarır ve bu artıktan doğan kârlara el koymaya devam eder haldeler. Öyleyse metalaşma 2.0, aynı zamanda, Gutenberg’in de gerçek ölümü demektir. Ancak bir çelişki varlığını hâlâ sürdürüyor. Bu çelişki, matbaacılara ihtiyacımızın olmadığı günümüz şartlarında, fikirlerin tüccarlarının aşırı kâr elde etmeye devam etmesidir.

Maalesef, metalaşan bilgi süreçlerinin yeni hali (örneğin “altın açık erişim”) mütefekkirleri yeni bir yabancılaşma sürecine doğru sürüklüyor. Oysa bilgi üretim süreçlerinde yaygınlaşan metalaşmanın sadece medya çalışmaları, iletişimin politik iktisadi ve fikri mülkiyet hukuku alanında uzmanlaşan eleştirel akademisyenleri değil, ulusal politika yapıcılarını ve planlamacıları da rahatsız etmesi gerekir.⁵² Almanya, Hollanda ve Finlandiya’da “yeşil açık erişim” konusunda bir farkındalık ortaya çıkmış durumda. AB de 2012 yılında özellikle Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen bilimsel çalışmaların sonuçlarının, bedava erişime açılması konusunda bir “tavsiye kararı” yayımladı.⁵³ Ancak Türkiye’de, bazı iyi niyetli çabalara rağmen⁵⁴, açık erişime ilişkin ciddi bir

Intellectual Property and the Corporate Confiscation of Creativity. London: Palgrave.

51 Jeremy Rifkin. 2000. *The Age of Access: The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-for Activity*. New York: Putnam Publishing Group.

52 Bu konudaki bazı çalışmalar için bkz.: Funda Başaran. 2010. *İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politikası*. Ankara: Ütopya Yayınevi; Funda Başaran ve Haluk Geray (Der.) 2016. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Ankara: Ütopya Yayınevi; Haluk Geray, Funda Başaran ve Aylin Aydoğan (Der.) *İletişim Ağlarında Yeni Hizmetler: Kapitalist Çıkarlar, Kamusal Politikalar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

53 EC. 2012. *Commission Recommendation on Access to and Preservation of Scientific Information* <https://ec.europa.eu/digital-single-market/node/66216> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

54 Türkiye’deki açık bilim faaliyetleri yürüten iki girişimle ilgili olarak bkz.: ULAKBİM Açık Bilim Komitesi, <http://cabim.ulakbim.gov.tr/>; Açık Bilim:

farkındalık olmadığı gibi, fikri mülkiyet hukukunun ferdi mülkiyete dayalı yapısına ilişkin de kimse rahatsızlık duymuyor.⁵⁵

Fikri mülkiyet üzerine yapılan tartışmaların temelinde, inovasyona yol açan bilgi üretim süreçlerinin daha verimli hale getirilmesi kaygısı yatar. Bugün TÜRK PATENT'ten WIPO'ya, Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nden UNESCO'ya kadar birçok ulusal ve uluslararası yetkili kurum tarafından savunulan resmi görüşe göre, bilgi üretim süreçleri, ancak ve ancak, ferdi mülkiyete dayalı fikri hak korumasının sağlandığı koşullar altında verimli halde işletilebilir. Buna göre, inovasyonu teşvik eden politikalar, eğer fikri mülkiyet hukukunun yerleşmesini hedeflemiyorsa, beklenen sonuçları yaratmaz. İktisadi büyüme, sadece, fikri mülkiyet hukuku *enforce* edildiğinde gerçekleşir.

Dünya genelinde 1970'lerden, Türkiye'de ise 1995'ten beri hararetle savunulan bu görüşe katılmıyorum, çünkü bilgi üretim süreçlerinin verimli hale getirilmesinin öncelikli olarak bir hukuk meselesi olmadığını düşünüyorum. İnovasyon, fikri mülkiyet haklarının yerleşmediği dönemde de vardı. Bugünse inovasyon, paylaşımın ve yeniden kullanımın yaygın olduğu internet alanında kamusal bir faaliyet biçiminde devam ediyor. Örneğin açık yazılım üreticileri ve kullanıcılar Linux, Apache, Mozilla Firefox, Open Office, Moodle ve DSpace gibi yazılımları bedavaya indirebiliyor ve istedikleri gibi modifiye edip yeniden kullanabiliyorlar.⁵⁶ Bu kamusal bize, fikirlerin doğasına ilişkin bir hatırlatmada bulunuyor: *Fikirler, doğası gereği, birer müşterektir; fikirleri maddi hukuk marifetiyle (yapay olarak) ferdi mülkiyete tabi hale getirmek fikirlerin faydasında azalmaya yol açar.* Bilginin müşterek oluşu, bilgi üretim süreçlerinde ahlâk konusunun öncelikli bir konu olduğunu teyit eder çünkü

Bağımsız Bilim Medyası, <http://www.acikbilim.com/>; Yaratıcı Müşterekler Türkiye, <http://creativecommons.org.tr/> [Erişim Tarihleri: Kasım 2017].

55 Ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukunun açık erişime ve özgür yazılıma verdiği zararları konu edinen ender Türkçe yazılardan biri için bkz.: Serhat Koloğlugil. 2012. "Dijital Ekonomi ve Özgür Yazılım: Marxüst Bir Analiz" içinde: Sevinç Orhan, Serhat Koloğlugil ve Altuğ Yalçıntaş (Der.) *İktisatta Bir Hayalet: Karl Marx*. İstanbul: İletişim Yayınları: 109-140. Ayrıca aynı yazarın şu çalışmalarına da bkz.: Serhat Koloğlugil. 2012. "Free Software, Business Capital, and Institutional Change: A Veblenian Analysis of the Software Industry" *Journal of Economic Issues* 46 (4): 831-858 ve Serhat Koloğlugil. 2015. "Digitizing Karl Marx: The New Political Economy of General Intellect and Immaterial Labor" *Rethinking Marxism* 21 (1): 123-137.

56 İnovasyonun bir müşterek biçiminde ortaya çıkması konusunda bkz.: Eric von Hippel. 1998. *The Sources of Innovation*. Oxford: Oxford University Press; Yochai Benkler. 2006. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.

paylaşım ve yeniden kullanım sorunu, doğası gereği, bir ahlâk sorunudur. Fikri mülkiyet hukukunun mevcut hali, fikirlerin ticareti üzerinden kâr elde edilmesini mümkün hale getirmekte, ancak fiyat mekanizması yoluyla bilgiye ulaşımın önüne parasal engeller koymaktadır. Bu engelleri aşan her türlü çabaysa, yine hukuk yoluyla, kriminalize edilir.⁵⁷ Maalesef, fikri mülkiyet hukuku alanında yapılan çağdaş tartışmalar, bilimsel ahlâk konusunda büyük ölçüde sessiz kalmayı tercih etmektedir. Bu kitap, bu konudaki eksikliği ne kadar doldurabilir bilemiyorum ama en azından şu soruyu ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korumasını savunan hukukçulara ve bürokratlara yönelterek işe başlamış olalım: Madem fikri mülkiyet haklarının sıkı koruması bilgi üretim ve inovasyon süreçlerinde verimliliği artırıyor, niçin patentler (genellikle) 20 yıllığına, teliflerse (genellikle) 70 yıllığına korunuyor? Örneğin, bir arazinin ya da bir otomobilin mülkiyet hakkı için bu tür kısıtlayıcı bir süre geçerli değildir. Mülkiyet hukuku, siz bu mallar üzerindeki haklarınızdan kendi rızanızla vazgeçinceye kadar, bu mallar ile aranızda bir sahiplik ilişkisi kurmaya ve yasalarca tanınan haklarınızı korumaya devam eder. Verimlilik artışı sağladığı ileri sürülen fikri mülkiyet hakları için korumanın sürekli olması gerekmez miydi?

Bilim Ahlâkının Bir Konusu Olarak Fikri Haklar

Bilgi üretim süreçlerinde ahlâk konusu ya da kısaca bilimsel ahlâk, mütefekkirlere bilgi üretim süreçlerinde uyulması gereken bazı norm ve kuralların ortaya çıkmasını sağlar. Bilimsel ahlâk, örneğin, yöntem konusunda

57 ABD’de 1998 tarihinde kabul edilen *Digital Millenium Copyright Act*, yazılımların ya da müzik ve film dosyalarının kopyalanmasını engelleyen şifrelemeleri kıranları yasalar karşısında suçlu olarak kabul eder. Bu yasayla birlikte, mevcut telif hukuku ile korunan bir ürünün “yasal kopyası”nı yapmak dahi suç kapsamına girmiştir. Dünyanın birçok ülkesinde benzer yasalar mevcuttur. Türkiye’de ise internet üzerinden bir yazılım ya da müzik ve film dosyasının indirilmesini yasa dışı hale getiren herhangi bir düzenleme bulunmuyor. Ancak ülkemizde internet üzerinden *peer-to-peer* paylaşımları mümkün hale getiren sitelerin çoğuna erişim, herhangi bir mahkeme kararının yokluğunda idari tedbirlerle durdurulmuş durumda. Böylelikle SciHub, LibGen ya da *torrent* siteleri ile terör propagandası yapan ya da çocuk pornografisi yayınlayan siteler aynı sınıflama içerisinde değerlendirilmiş oluyor. Erişime engellenen web siteleri arasında sayısız “toplumsal medya” profili ve Wikipedia dahi var [Erişilememe tarihi: Ocak 2018]. Türkiye’deki internet yasakları, siber suçlar ve ifade özgürlüğü konularında Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak’ın çalışmalarına bakınız. Örneğin: Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak. 2008. *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır*. Ankara: İmaj Yayınları; Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz. 2011. “İnternet Filtresi: Zorunlu Değil Ama Zorunlu” *Güncel Hukuk* 8 (92): 30-35.

dürüstlük, diğerlerine saygı ve güven, aykırı görüşlere karşı hoşgörü, kolektif çalışmalarda fertlerin birbirine karşı sorumluluğu, üretilen ürünün diğerleriyle özgürce ve bedelsiz bir şekilde paylaşılması ve yeniden kullanılması gibi başlıkları kapsar. Yanı sıra, bilimsel araştırmalarda gerçek verilere ve somut vakalara bağlılık, araştırma finansmanı konusunda hesap verebilirlik, çıkar çatışmasından kaçınma, veriler ve hesaplama teknikleri konusunda açıklık gibi konu başlıkları da bilimsel ahlâkın içerisinde değerlendirilir. Bilgi üretim süreçlerinin, bilimsel ahlâkın yerleşmediği koşullar altında verimli çalışması beklenemez. Ahlâk yokken, bilgi üretimi faydaya değil zarara (ya da “negatif fayda”ya) yol açar. Hatta ahlâk yokken işletilen ya da işletilmeye çalışılan hukuk da sorunlara neden olur. Zaten bugün fikri mülkiyet alanındaki en büyük sorun, fikri ekonomi alanındaki ihlallerdir. İlerleyen bölümlerde savunduğum argüman da tam olarak budur: *Fikri mülkiyet ahlâkına ilişkin kaygularımız olgunlaşmamış ve yerleşmemişken, fikri mülkiyet haklarının sıkı korunması ile fikri mülkiyet ihlalleri arasında nedensel bir ilişki vardır; mevcut şartlar altında, fikri hakların ferdi mülkiyete dayalı korunmasında ısrar etmek fikri mülkiyet ihlallerine neden olur.* Nasıl mı? Örneğin, bilimsel yayın süreçlerinde çok sık karşılaştığımız bir sorun, araştırma sırasında kullanılan verilerin gizliliği bahane edilerek, veriler ve hesaplama yöntemlerinin hakemlere, editörlere ve okuyucuya ulaştırılmamasıdır. Verilerin gizliliği bahanesi altında birçok akademik makale, bu nedenle, bilimsel açıdan sorgulanabilir yöntemlerle hazırlanmakta ve yayımlanmaktadır. Ayrıca, özellikle ülkemizde yaygın olan intihal gibi önemli bir konuda, üniversiteler ve diğer araştırma kurumları, “bir metnin aleniyet kazanmamış olması” ve “kurumların ve kişilerin itibarının korunması” gibi sözde ilke ya da gerekçelerle yaptırımların önüne yapay birçok engel koyar. Sonuç, dürüstlükten ve sorumluluktan uzak bilimsel faaliyetlerdir. Ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukunun bilimsel üretim süreçlerine verdiği en büyük zarar, şüphesiz, yayımlanan bilimsel çalışmaların paylaşımının ve tekrar kullanımının, fikri mülkiyet koruması bahane edilerek engellenmesidir. Eğer üniversitelerde ders veren öğretim görevlileri, verili şartlar altındaki fikri mülkiyet hukukuna tam olarak uymak durumunda olsaydı, öğrencilerine yüzlerce USD tutarında fatura çıkarmak zorunda kalırlardı. Sadece bir örnek vereyim. Bu bölümü hazırladığım sırada (Temmuz 2018), Kurt Dopfer ve Jason Potts’un derlediği ve Edward Elgar tarafından yayımlanan *The New Evolutionary Economics* adlı kitabın amazon.com’daki satış fiyatı 895 EUR idi. Elinizi vicdanınıza koyun. Bir öğretim görevlisi olsaydınız, yüksek itibar sahibi bu iki yazarın kitabını dersinizin zorunlu okumaları arasına mı koyardınız yoksa başka bir yol mu düşünürdünüz?

Bilginin değer üretebilmesinin koşulu özgürce ve bedelsiz bir şekilde paylaşılabilmesidir. Yani: *Bırakınız kopyalasinlar, bırakınız paylaşsinlar!* Paylaşılmayan bilgi değersiz, dolayısıyla anlamsızdır. Çekmecenizde duran bir

roman metni, atölyenizde sakladığımız bir tablo, bilgisayarınızda depoladığımız bir bestenin kaydı eğer okuyuculara, izleyicilere ve dinleyicilere ulaşmazsa, hiçbir değer ve hiçbir anlam ihtiva etmez. İnternetin ve dijital teknolojilerin biçimlendirdiği bilgi üretim süreçlerinde, fikirlere ve fikri eserlere erişimin önüne konulan hukuki engellerin hepsi yapay, birçoğu da fuzulidir. Dahası, bu engellerin bazıları, bilgi üretim süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu kitap boyunca, bu ve buna benzer birçok vakayı inceliyorum.

Bilim ve değer yargıları konusu, iktisatta Léon Walras, sosyolojide ise Emile Durkheim sonrasında öngörülemeyen bir patikaya yöneldi. Buna göre, bilimciler her türlü değer yargısından uzak, “pozitif” ve “pür” bir akademik çevre içerisinde araştırma yapmalıydılar. Değer yargılarından uzak olmak arzusu, bilimi “pozitif” ve “pür” bir hale getirmeye yarayacaktı. Dönemin şartları içerisinde değerlendirildiğinde, örneğin, “pür iktisat” büyük kuramsal açılımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bugün iktisada giriş ders kitaplarında anlatılan konuların çoğu, özellikle de marjinalizm konusu, Walras ve dönemin diğer “pür iktisat” kuramcılarının katkılarının sonucu doğmuştur. Benzer şekilde, pozitivistimin toplumsal bilimler alanındaki katkıları, özellikle de sekülerizm, yadsınamaz. Ancak değer yargılarından uzak olmak arzusu, günümüze gelindiğinde, başka bazı sorunlara yol açmış gibi görünüyor. Bugün çağdaş bilimin en büyük sorunu, şüphesiz, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve hesap verebilirlik konularındaki eksikliklerdir.

Bilgi üretim süreçlerinin sorunlarıyla ilgili ilk çalışmalar, 1830’larda, Charles Babbage tarafından yapılmıştı. Babbage *Reflections on the Decline of Science in England* başlığını taşıyan kitabında, büyük ölçüde İngiliz Kraliyet Akademisi öncülüğünde ya da bizzat bu akademinin üyeleri tarafından yürütülen bilimsel faaliyetlerin iyileştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durmuştu.⁵⁸ Ancak Walras ve Durkheim sonrasında, yani toplumsal bilimlerde pozitivistimin egemen olduğu dönemde, değer yargılarından bağımsız akademik faaliyetlerin bilgi üretim süreçlerine verdiği zararlara yönelik ilk eleştiriler, Albert Bayet tarafından yapıldı. Bayet, 1907’de yayımlanan *La morale scientifique* ve 1931’de yayımlanan *La morale de la science* adlı çalışmalarında, pozitivistimin en büyük sorunlarını masaya yatırıyor. Bayet 1931’de yayımlanan çalışmasında bilim ahlâkını şöyle tanımlamıştı: “Bence, bilim ahlâkı, bilim araştırmasının kendinde bulunan ahlâk ilkelerinin bütünüdür. Bunlar, bilimi doğuran, yaşatan, ona amacını gösteren, yöntemlerini esinleyen kurallarla

58 Charles Babbage. 1830. *Reflections on the Decline of Science in England*. London: B. Fellowes.

ilgili düşüncelerdir.”⁵⁹ Bayet’ye göre, bilim ahlâkının ihtivasında aklın üstünlüğü, birlik, özgürlük ve hoşgörü gibi ilkeler vardır. Bayet’in çalışmalarını Julien Benda’nın 1927 tarihinde yayımlanan *La trahison des clercs* çalışması takip etti.⁶⁰ Benda bu çalışmasında şunu savunuyordu: Bilim insanları, siyasi ihtirasları peşinden giderek, hakikati ortaya çıkarma hedefinden sapmış oldular. Hakikat ideali, aslında, bir değer yargısıdır. Her araştırmacının bu ideale sadık kalmasını beklemek bilime belirli bir yöntemi dayatmak olur. Gerçekten de, eğer mütefekkirlerin tek gayesi hakikati ortaya çıkarmak olsaydı, birçok şair ve bilim kurgu yazarı işsiz kalırdı. Hakikat, tefekkür faaliyetinin sadece bir kısmıdır. Bazen, hakikatten fazlasına ihtiyaç duyarız. Ancak, sorun burada değil. Benda’ya göre, bir bilim insanının siyasi ihtiras sahibi olması, o insanın hakikat ideali olmamasından daha büyük bir ahlâksızlıktır. İşte bugünün sorunu da tam olarak budur: Siyasi ihtiraslar peşinde koşmak uğruna en ulvi değer yargılarına ihanet eden bilim insanları.

İktisadın bilim ahlâkı ile olan ilişkiselliği, Bayet ve Benda’nın hitap ettiği sosyolojinin bilim ahlâkı ile olan ilişkiselliğinden daha farklıdır. İşin aslı şudur ki, iktisat bir ahlâk disiplindir. Adam Smith’in 1759’da yayımlanan ilk kitabı *The Theory of Moral Sentiments*’ta öne sürdüğü gibi, kişisel çıkar peşinde koşmak arzusu, aslında, empati ve sempati gibi sahip olduğumuz birçok sentimentten biridir. İnsan davranışını ele almak, insani duyguları incelemek anlamına gelir. Bu da iktisadi, erdem ahlâkının bir parçası haline getirir.⁶¹

Ancak, ahlâk felsefesi, özellikle 1776’da yayımlanan *The Wealth of Nations* ile birlikte, “iktisatçılar”ın gündeminden tedrici bir şekilde düşmüş, yukarıda da belirttiğim gibi, Walras’la birlikte tamamen rafa kalkmıştır. 1874 yılında yayımlanan *The Elements of Pure Economics* adlı çalışmasında Walras şunları yazmıştı: “... Faydalı bir şeyin tatmin ettiği herhangi bir arzunun ahlâka uygunluğu ya da ahlâka aykırılığı ile ilgilenmeye ihtiyacımız yoktur. Diğer bakış açılarına göre, bir ilacın bir hastayı iyileştirmek için bir doktor tarafından mı yoksa ailesini öldürmek için bir katil tarafından mı istendiği önemli bir konu

59 Albert Bayet. 1931 [2000]. *Bilim Ahlâkı*. Çev.: Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 27.

60 Julien Benda. 1927 [2006]. *Aydınların İhaneti*. Çev.: Cem Soydemir. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

61 İktisadın bir ahlâk disiplini olduğunu öne süren yazarlar arasında Arjo Klamer ve Deirdre N. McCloskey bulunur. Örneğin bkz.: Arjo Klamer. 2016. “Economics is a Moral Science” *Schmoller’s Jahrbuch* 136 (2): 155-169; Deirdre N. McCloskey. 2016. *Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World*. Chicago: Chicago University Press; Arjo Klamer. 2017. *Doing the Right Thing: A Value Based Economy*. London: Ubiquity Press.

olabilir. Ancak bizim bakış açımıza göre, bu soru konumuzun tamamıyla dışıdır. Bizim için o ilaç her iki durumda da fayda sağlar ...”⁶² İktisatçıların değer yargılarına karşı bu olumsuz tutumu, Amartya Sen’in çalışmalarına kadar değişmeden devam eder. Ancak Sen’in çalışmaları ekonominin işleyişinde ahlâkın ve toplumsal kurumların rolüne ilişkindir. Bilimsel faaliyetlerde ahlâk konusu ise, Deirdre N. McCloskey’in 1980’lerde ve 1990’larda yayımlanan çalışmalarında sistematik olarak ele alınmıştır. McCloskey, özellikle Adam Smith’in 1759’da yayımlanan *The Theory of Moral Sentiments* adlı kitabına atıfla, iktisadın ahlâk felsefesinin bir alt dalı olduğunu hatırlatır, iktisatçıların bilim ahlâkına sahip olmamasını ve bu nedenle klasik liberalizmin erdemlerine sahip çıkmıyor oluşunu eleştirir.

Son otuz yılda sıklığı artan bu eleştiriler, iktisadı tam anlamıyla dönüştüremedi belki, ama bugün araştırma yöntemleri ve ahlâkı, özellikle de içerisinde yaşadığımız hakikat ötesi (*post-truth*) dönemde⁶³, yeniden gündemimizde. Artık bilim felsefesi bilim ahlâkından ayrı düşünülemez.

Bilim ahlâkını bilim felsefesinin gündemine yerleştiren sebep çok açık: Bilgi üretim süreçlerindeki metalaşma. Zaten, fikri mülkiyet hukukunun son kırk yılda göz ardı edilemeyecek biçimde önemli hale gelmesinin sebebi de, bilginin bir meta haline gelmiş olmasıdır. Çok sık olarak dile getirildiği şekliyle, ana akım hukuk doktrinine sadık kalan hukukçulara göre, “tecessüm etmeyen” yani cisimleşmeyen fikirler yasalarca korunmaz. Bir fikrin, hukuk yoluyla korunabilmesi için, o fikrin bir esere dönüşmesi yani meta haline gelmesi gerekir. Örneğin bu konuda 1996 tarihli *WIPO Copyright Treaty*’nin 2. maddesinde şöyle deniyor: “Telif hakkının korunması, *düşünceleri, yöntemleri, uygulama esaslarını ya da matematiksel kavramları değil, ifadeleri kapsar*” (*vurgular bana ait*.) Günümüz akademik kapitalizm şartlarında, bir kavramın ifadeye dönüşebilmesi için, o kavramın içerdiği fikrin telif sözleşmesi ya da benzeri bir yolla aracı durumundaki bir yayıncıya verilmesi yani meta haline getirilmesi gerekir. Bu durumda, bir meta haline gelmeyen fikirler yasalar tarafından korunmaz. Dolayısıyla, fikri mülkiyet hukukunun kapsamına (örneğin, Türkiye’de FSEK), sadece, metalaşmış fikirler girer.

Doğal olarak, metalaşma dediğimizde, iktisat felsefesini de bilim felsefesinin içerisinde düşünmemiz gerekiyor çünkü metalaşma, öncelikle, iktisadi bir konudur. Başka bir ifadeyle, bilimsel bilginin felsefesi, aynı zamanda, bilimsel bilginin iktisadını da ele almayı gerektirir. Bilimsel bilginin iktisadı, bilgi üretim süreçlerinin ekonomik modeller ve kuramlar yardımıyla (çoğunlukla

62 Léon Walras. 1874 [2010]. *The Elements of Pure Economics*. London: 39.

63 Yalın Alpay. 2017. *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.

üretim süreçlerindeki verimlilik, teknolojik gelişme ve inovasyon bağlamında) incelendiği bir araştırma alanıdır.⁶⁴ Aslında bilgi üretim süreçleri, özellikle Marksist literatürde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren sürekli olarak gündemde olan bir konuydu. Konunun Ortodoks iktisatçıların radarına girmesiyle, Kenneth J. Arrow'un 1962 yılında yayımlanan "The Economics of Welfare and the Allocation of Resources for Invention" ve Fritz Machlup'un aynı yıl yayımlanan *The Production and Distribution of Knowledge in the United States* çalışmalarıyla mümkün olmuştur.⁶⁵ Bugün, bilimsel bilginin iktisadi alanındaki çalışmalar konunun hem fikri mülkiyet haklarını ilgilendiren yönü⁶⁶ hem de iktisat felsefesini ilgilendiren yönü bağlamında ele alınmıyor.⁶⁷ Ben bu kitapta, fikri mülkiyetin iktisat kuramlarıyla ilgili kısmıyla ilgilendiğim kadar (Bölüm 1 ve Bölüm 2) konunun iktisat felsefesi ve bilim ahlâkı ile ilgili olan kısmıyla da (Bölüm 3) ilgileniyor olacağım. Çalışmanın sonuç bölümünde ise şu soruya cevap arayacağım: *Bilgi üretim süreçlerinin yaygın şekilde metalaştığı ve ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların yetersiz olduğu günümüz koşulları altında, hakikate ulaşmak, daha doğrusu elimizdeki gerçek verileri ve somut vakaları en verimli şekilde kullanarak her zaman ve her mekânda tutarlı ve doğru sonuçlar üreten bir paradigma inşa etmek, mümkün müdür?*

-
- 64 Bu alanda Türkiye üzerine yapılan bazı çalışmalar için bkz.: Erol Taymaz ve Gülin Saatçi. 1997. "Technical Change and Efficiency in Turkish Manufacturing Industries" *Journal of Productivity Analysis* 8 (4): 461-475; Emre Özçelik ve Erol Taymaz. 2004. "Does Innovativeness Matter for International Competitiveness in Developing Countries? The Case of Turkish Manufacturing Industries" *Research Policy* 33 (3): 409-424; Erkan Erdil, Burcu Türkan ve I. Hakan Yetkiner. 2009. "Does Information and Communication Technologies Sustain Economic Growth? The Underdeveloped and Developing Countries" *TEKPOL Working Paper Series STPS-WP-09/03*; Mehmet Teoman Pamukçu ve Erkan Erdil. 2011. "Analyzing R&D Activities of Foreign Enterprises in Emerging Economies: Lessons from Turkey" *TEKPOL Working Paper Series STPS-WP-11/04*; Elif Kalaycı ve Mehmet Teoman Pamukçu. 2014. "Does R&D Intensity Contribute to Technical Efficiency in Turkey?" *İktisat, İşletme, Finans* 29 (336): 9-30.
- 65 Kenneth J. Arrow. 1961 [1971]. "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention" içinde: D. M. Lamberton (Der.) *Economics of Information and Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books: 141-159 ve Fritz Machlup. 1962. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- 66 William M. Landes ve Richard A. Posner. 2003. *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- 67 James R. Wible. 1998. *The Economics of Science: Methodology and Epistemology as if Economics Really Mattered*. London: Routledge.

Ben bunun mümkün olmayacağını savunuyorum. Hakikat mümkün olmayabilir ancak neyin hakiki (daha doğrusu sahih) olmadığını göstermek hâlâ mümkün. Bu çalışmayla, hakiki (sahih) olmayana, yani ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması ile bilgi üretim süreçlerinin verimli şekilde işleyişi ve iktisadi kalkınma arasındaki hurafe niteliğindeki ilişkiye, kısmen bile olsa, işaret edebilmiş olmayı umuyorum.

I. BÖLÜM

FİKRİ EKONOMİLERİN YÜKSELİŞİ

FİKRİ EKONOMİLERİN YÜKSELİŞİ

Tüllap ve Fotokopiciler

Mülkiye’de öğrenciler için tüllap kelimesi kullanırız. Tüllap, talebe kelimesinin çoğuludur. “Talep edenler” anlamına gelir. Tüllap yani eğitim talebinde bulunan öğrenciler, eğitim gördüğü akademide bilgiyi talep ederken, aynı zamanda, iktisadi anlamda eşine az rastlanır bir dizi ürüne ilişkin toplu bir talep yaratmıştır. Bu talep, Cebeci’deki fikri ekonominin yaratıcısıdır. Tüllap olmadan, daha doğrusu tüllabın talepleri karşılanmadan, Cebeci Kampüsü ve civarındaki fikri ekonomi anlaşılabilir. Örneğin, eğer tüllap olmazsa, Cebeci emlak piyasası o an çöker. Cebeci’nin fikri ekonomisi, tüllabın yarattığı, içerisinde fotokopilikten emlak kadar birçok farklı sektörü barındıran bir piyasadır. Bu piyasada alıcılar ve satıcıların varlık nedeni, 1930’ların ortalarına kadar boş olan bu arazi üzerine kurulmuş akademidir.

Mülkiye, Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal bilimler alanında araştırma ve eğitim yapan en eski kurumlarından biridir. Okul, 1859 yılında İstanbul Yıldız’da kurulmuş, 1936 yılında Ankara’nın Cebeci semtine taşınmıştır. Taşınma süreci sırasında, devlete memur yetiştirmek amacıyla sahip bu kurum için, o zamanlar büyük ölçüde bomboş bir arazi olan Cebeci’nin seçilmesi, birçok devlet çalışanı tarafından, Birinci Meclis’e uzak olması ve ondan önce de İstanbul’dan tümüyle ayrılıyor olması gibi birtakım nedenlerle eleştirilmiştir. Ancak sonuç değişmemiş, Mülkiye Cebeci’ye taşınmış ve burada kalıcı hale gelmiştir.

Mülkiye, 1950’den beri, Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak, içerisinde üç fakültenin daha yer aldığı Cebeci Kampüsü’nde faaliyet göstermektedir. Bu kampüs birçok açıdan benzerlerinden ayrışır. Örneğin, Ankara Üniversitesi’nin yedi kampüsünden biri olan bu kampüs ODTÜ, Bilkent ve Hacettepe gibi üniversitelerin kampüsleriyle karşılaştırıldığında oldukça küçüktür. Kampüsün küçük olması ve talebe sayısının her yıl artması nedeniyle Cebeci Kampüsü’ndeki akademik faaliyetlerle ilgili işler her zaman kampüs içerisinde kalınarak halledilemez. Bu işler için Cebeci semti kullanılır. Kampüs, bu sayede Cebeci semti ve civar mahalleleriyle iç içe bir yaşam sürer.

Ankara Üniversitesi’nin Cebeci Kampüsü’nde, onlarca lisans ve yüksek lisans programı sürdüren dört toplumsal bilim fakültesi, bir yüksekokul, bir kadın öğrenci yurdu, dört kafe ve ona yakın kantin ile aynı zamanda kantin faaliyeti de yapan ve ölçeği büyük olmayan beş kırtasiye dükkânı bulunur. Semtte ve civar

mahallelerde büyük bir ekonomi kampüs sayesinde ayakta durur. Cebeci ekonomisinin en büyük sektörü emlak sektörüdür. Evler ve dükkânlar tüllabın, öğretim görevlilerinin, memurların ve kampüsteki akademik ve toplumsal faaliyetlerine hizmet sağlayan esnafın barınmasını ve çalışmasını sağlar. Bunun yanı sıra ticari yurtlar, lokantalar, süpermarketler, posta şirketleri, kırtasiyeciler, kitapçılar ve eczaneler Ankara'nın en eski semtlerinin birinde yer alan bu akademiye hizmet eder. Ankara, Hacettepe, İbni Sina, Numune gibi büyük hastaneler Cebeci'ye yürüme mesafesindedir. Üniversite bu semtte ve civar mahallelerde capcanlı, kendini sürekli yenileyen bir ekonomi yaratmıştır.

Cebeci ekonomisinin en önemli parçası fotokopicilerdir. Fotokopiciler semtin hemen her sokağında faaliyettedir. Çoğunda aynı zamanda kırtasiyecilik ve kitapçılık da yapılır. Ancak fotokopicileri Cebeci'nin önemli bir parçası haline getiren unsur, bu dükkânlarda kalem ve silgi satılıyor olması ya da kimlik fotokopilerinin çekiliyor olması değildir. Fotokopiciler, diğer faaliyetlerin yanında, Cebeci Kampüsü'nde verilen derslerin notlarını, sınav sorularını, derslerde önerilen kitapların ilgili bölümlerini ve profesyonel dergilerde yayımlanan makaleleri, tüllabın talepleri doğrultusunda, piyasaya sunar. “Bunu nasıl yapıyorlar?” diye sorabilirsiniz. Söyleyeyim: Saydığım materyallerin kendilerini yani sahil edisyonlarını satarak değil, bu materyalin kopyasını alarak yani fotokopisini çekerek.

Fotokopiciler özellikle sınav dönemlerinde kalabalıklaşır. Derslere girmeyen ya da eksik ders notu olan tüllap, sınavlara hazırlık yapabilmek için gerekli olan notları fotokopicilerden satın alır. Yıllardır faaliyet gösteren fotokopiciler yerleşik hale gelmiş derslerin geçmiş yıllarda çıkan sınav sorularını da satar. Bazı fotokopiciler işinde o kadar uzmanlaşmış ve mükemmelleşmiştir ki gelecek yıllarda çıkması muhtemel soruları dahi fotokopisini yaptığı dokümanların arasında piyasa sunar. İnanılmaz, değil mi?

Notları genelde dersleri düzenli takip eden ve ses kaydı alan tüllap hazırlar, bunları el yazısıyla ya da bilgisayar ortamında temize çekerek fotokopicilere düzenli olarak satarlar. Bu işin karşılığında küçük de olsa bir “ücret” alırlar.

Fotokopiciler aynı zamanda öğretim görevlilerinin derslerinde kullandığı kaynakları da temin eder. Bu kaynaklar çoğu zaman kitapların ilgili bölümlerinden ve akademik dergilerde yayımlanmış makalelerden oluşur. Kimi zaman öğretim görevlileri piyasada bulunamayan veya baskısı tükenmiş kitapları ders kitabı olarak önerir. Eğer tüllap bu kitapları ikinci el kitapçılardan ya da internet üzerinden faaliyette olan sahaflardan temin edemezlerse, fotokopiciler bu kitapların tamamını ya da ilgili bölümlerini ders malzemesi olarak hazırlar ve ihtiyaç duyanlara satar. Bir talebe, bazı dersler için, ders malzemesinin tamamını toplamaya kalksa, o dönem fotokopicilere küçük bir servet bırakmak zorunda kalır. Yine de ara sınavlar, finaller ve bütünlemelerden oluşan sınav

dönemlerinde fotokopiler, tüllap için, tam anlamıyla birer kurtarıcıdır. Eğer bu fotokopiler olmasaydı, tüllabın büyük çoğunluğunun derslerini geçemeyeceğini herkes bilir.

Fotokopiler, aynı zamanda, birçok çalışan istihdam eder. Bu çalışanların bazıları, yıllardır bu işi yaptığından, fotokopiler olmasa kolay kolay başka bir iş yapamayacak durumdadırlar.

Fotokopiler istihdama katkı sağladığı kadar, başta kâğıt ve diğer sarf malzemeleri olmak üzere, fotokopi makinaları, bilgisayar ve yazıcı ticareti yapan esnafı da Cebeci'ye çeker. Yani fotokopi sektörü, Cebeci ekonomisindeki toplam talebi sürekli olarak arttıran bir sektördür.

Fotokopilerin bazıları, aynı zamanda, yayıncılık faaliyeti de yaparlar; Cebeci Kampüsü'nde ders veren öğretim görevlilerinin kitaplarını basar ve dağıtımını yerine getirirler. Afişler, flamalar, üzerinde Mülkiye ve Hukuk Fakültesi'nin logolarının olduğu hediyelik eşyalar yine fotokopilerden temin edilebilir. Hatta bazı fotokopiler kampüsteki fakültelerin ufak tefek bazı ihtiyaçlarını da (sarf malzemesi gibi) “gönüllü olarak” karşılar.

Cebeci'de on yıllardır faaliyette olan fotokopiler sektörü Cebeci Kampüsü'nde faaliyet gösteren gerçek fikir üreticilerinin – yani mütefekkirlerin – yarattığı fikri ekonominin içerisinde öyle vazgeçilmez bir role sahiptir ki, elimizde sihirli bir değnek olsa ve bu sektörü birden ve tamamen ortadan kaldırsak, akademi o anda iş yapamaz hale gelir. Öğrenciler derslerini geçemez. Öğretim görevlileri ders kitaplarını bastıramaz. Fakülteler maddi ihtiyaçlarını gideremez. Dahası, bu sektörde çalışan onlarca çalışan işsiz kalır. Fotokopilerin olmadığı bir Cebeci ekonomisi büyük zarar görür. Başka bir ifadeyle, akademi, akademi dışında faaliyet gösteren sektörlerle karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içerisinde. Eğer akademi Cebeci'de kurulmamış olsaydı, burada fikri bir ekonomi ortaya çıkmayacaktı. Aynı şekilde, eğer Cebeci'nin fikri ekonomisinin gelişmesine izin verilmeseydi, akademi bugün olduğu gibi verimli bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayamayacaktı.

Buraya kadar her şey olağan gibi görünüyor olabilir. Adeta, Adam Smith'in görünmeyen eli, birbiriyle uyum içerisinde çalışan ve yaşayan bir toplum yaratmış gibi. Sanki üniversiteye bağımlı birçok sektör, üniversitenin öğrencileri, öğretim görevlileri, yöneticileri, memurları ve Cebeci'nin sakinleriyle uyum içerisinde çalışıyor. Halihazırda bu durum, sadece Cebeci'de değil, Ankara'nın diğer semtlerinde ve doğal olarak İstanbul, İzmir, Bursa ve Antalya gibi üniversite sayısının yüksek olduğu şehirlerde de geçerlidir. Ayrıca fotokopiler sektörü Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Rusya gibi ülkelerde de oldukça yaygındır. ABD ve Avrupa ülkelerinde de kopyalama sektörü faaliyettedir. Ancak Türkiye'deki fotokopilerin yarattığı ekonomi ve

akademiyle olan ilişkisi, ABD ve Avrupa ülkelerindekilere kıyasla çok daha farklı niteliklere sahiptir. Sadece bu ekonominin büyüklüğüne ait verilere bakarak fotokopçilik sektörü ve akademi arasındaki ilişkinin doğasını anlamak mümkün olmayabilir.

Şimdilik herhangi bir sav ileri sürmeden sormak istiyorum: Bu karşılıklı ilişkinin bugünkü durumundan memnun muyuz?

1940'lerden 1970'lere kadar, Cebeci'deki fakültelerde ders notları çoğunlukla "teksir" yoluyla çoğaltılarak dağıtılırdı. (Fotopçilik sektörünün de doğuşuna yol açacak bu sektöre Teksir 1.0 diyelim.) Aslında sadece ders notları değil birçok kitap da teksir yoluyla basılmıştır. O yıllardan kalma teksir makinalarından bazıları bugün Mülkiye'de Sütunlu Salon'da sergilenmektedir. Ayrıca, bu makinalar yardımıyla dağıtılan ders malzemelerinin bazıları Mülkiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Çoğunlukla ders notlarından oluşan bu malzemelerin bazıları eski harflerle kaleme alınmıştır. Nadir eser niteliğini haiz olan bu notlar Mülkiye Dekanlığı'nın bulunduğu katta sergilenmektedir.

Cebeci'deki teksir sektörünün teknolojik açıdan gelişmiş hali olan fotokopçilik sektörü (bu sektöre Teksir 2.0 diyelim) 1970'li yılların başında kurulmuştur. İlk kurulan şirketlerden bazıları bugün sektörün en büyükleri olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir. 2017 yılı itibarıyla, Cebeci'de, özellikle de Kurtuluş ve Dikimevi metro istasyonları arasında, aktif olarak yayıncılık işleriyle uğraşan, irili ufaklı, en az 21 ticari işletme bulunmaktadır. Fotokopçilik dışında, Cebeci'de faaliyet gösteren başka hiçbir iş kolunda, bu kadar fazla sayıda işletme yoktur. Fotokopçilik işi yapan işletmelerden 4 tanesi matbaa, 14 tanesi ise ağırlıklı olarak ders notu, ders kitabı ve çeşitli kırtasiye malzemeleri satan dükkânlardan oluşur. 14 işletmeden 4'ü Cebeci Kampüsü içerisinde, diğerleri ise Cemal Gürsel Bulvarı ve Yeni Acun Sokak üzerinde faaliyet gösterir. 21 işletme arasında en küçük olanında 1 kişi en büyük olanında ise 20'den fazla kişi işçi olarak çalışmaktadır. En çok işçi çalıştıran işletmelerden 3 tanesi Türkiye çapında üretim yapar. Bunlardan 2 tanesi ulusal standartlarda yayıncılık yapan birer yayınevidir. Cebeci'de aktif olarak yayıncılık işleriyle uğraşan işletmelere Talatpaşa Caddesi civarında faaliyet gösteren fotokopçileri, kırtasiyecileri ve matbaaları da eklediğimizde toplam sayı 30'u geçer.¹

Bugün, ders notlarının ve ders kitaplarının bir bölümü internet üzerinden dijital olarak temin edilebiliyor. Dijitalleşme (buna Teksir 3.0 diyelim) bir yandan Cebeci'deki fotokopçilik sektörünün sabit maliyetlerini düşürürken, diğer taraftan, notların öğrenciler arasında *peer-to-peer* paylaşılmasına imkân

1 Cebeci ve civar semtlerde faaliyette olan fotokopçilik sektörüne ilişkin sunduğum veriler, benim kendi hesaplamalarıma dayanıyor. Bilebildiğim kadarıyla, bu konuda herhangi bir ciddi çalışma yürütülmüş ve sonlandırılmış değil.

vermesi nedeniyle, kopyalama piyasasının daralmasına neden olur. Ancak dijitalleşme, diğer taraftan, fikri ekonomide verimliliğin artmasına ve ilgili sektörlerin büyümesine neden olmuştur. Gerçekten de, fotokopi işiyle uğraşan işletmelerin hiçbiri sadece ders notu satmak işiyle ilgilenmediği için gelişen teknolojiye yatırım yapan işletmeler ayakta kalmaya ve artan oranlarda kârlarla faaliyette bulunmaya devam etmektedirler.

Günümüzün üç boyutlu yazıcılarının yarattığı sektörü, 1940’lardan beri faaliyette olan teksir sektörünün son biçimi olarak görmek mümkündür. (Buna da Teksir 4.0 diyelim.) Ancak bu sektöre olan talep doğrudan Cebeci Kampüsü’ndeki tüllabın yarattığı bir talep değildir. Üç boyutlu yazıcılar, daha ziyade, Hacettepe, Numune ve İbni Sina hastanelerinin de bulunduğu Sıhhiye semtindekiler tarafından talep edilir. Özellikle fizyoterapi ve diş alanında çalışanların uzuv ve protez ihtiyacını karşılamaya aday bu sektör henüz bir “bebek endüstri” aşamasındadır. Yalnız dikkatlerden kaçmasın: Eskiden, ders notlarının dahi paylaşılması mümkün değildi ve 1970’lerde fotokopçilik sektörü (Teksir 2.0) bir “bebek endüstri” idi. Aynen taş plakların kopyalanmasının mümkün olmaması ve bir zamanlar müzik kopyalamanın bir “bebek endüstri” olması gibi. Hatta 1960’lı ve 1970’li yıllarda Cebeci’de öğrencilik yapanların, ders kitapları bulunamadığında, kitapların kopyasını el yazısı ile deftere geçirdikleri çok sık anlatılan bir hikâyedir. Enteresandır, Cebeci ile başlayan ve Sıhhiye ile devam eden iktisadi coğrafya, neredeyse kesintisiz bir evrim süreci geçirmektedir.

Bugüne kadar, Cebeci’deki bu işletmelerin yıllık cirolarına ilişkin herhangi bir akademik çalışma yapılmadı. Fakat elimizde, Yayımcı Meslek Birlikleri Federasyonu’nun yayımladığı veriler bulunuyor. Bu verilere göre, 2010-2017 arasında, Türkiye’de verilen bandrol sayısı % 160 artmıştır.² Yani yayıncılık sektörü, çok büyük ihtimalle, fotokopi alanındaki teknolojik gelişmeler (Teksir 2.0, Teksir 2.1, Teksir 2.2 gibi) ve dijitalleşme sayesinde (Teksir 3.0, Teksir 3.1, Teksir 3.2 gibi), büyümeye devam ediyor. Buradan hareketle, yayıncılık sektörünün bir parçası olan fotokopçilik sektöründe teknolojik gelişme ve dijitalleşme nedeniyle bir daralma olduğunu varsaysak bile,

- 1) Cebeci’nin fikri ekonomisinin (ve dolayısıyla fotokopçilik sektörünün) büyümeye devam ettiğine ve
- 2) Cebeci’deki en büyük sektörün, muhtemelen emlak sektöründen sonra, fotokopçilik sektörü olduğuna

2 “YAYFED Mayıs 2017 Bandrol Verileri” <http://www.yaybir.org.tr/haberler/yayfed-mayis-2017-bandrol-verileri/472> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

kanaat getirebiliriz.

Peki, fikirlerin ilk üreticileri olan öğretim görevlileri, yani müellifler ile fikirlerin gelişmesine katkı sağlayan tüllap (üketiciler), bu büyüyen ekonomiden ne kadar pay almaktadır? Hemen yanıtlayalım: Fotokopçilik sektörü özelinde neredeyse hiç! Ders notlarını tutan tüllap, küçük bir “ücret” ile ödüllendirilir. Ancak öğretim görevlileri anlattığı derslerin fotokopi yoluyla çoğaltılan ve satılan notlarından hiçbir parasal gelir elde etmezler. Peki, parasal gelirlerin ötesinde, Cebeci fikri ekonomisinin yarattığı metaların üretimi ve mübadelesi sırasında, müelliflerin ahlâki hakları ne kadar gözetiliyor? Hemen yanıtlayalım: Neredeyse hiç! Birçok öğretim görevlisinin anlattığı derslerin notları ve birçok yazarın kaleme aldığı makale ve kitaplardan üretilen materyal, müelliflerin bilgisi olmadan, hatta kimi zaman, onların aksi yöndeki rızasına rağmen, çoğaltılmakta ve satışa sunulmaktadır. Özellikle ders notu satan fotokopçiler öğretim görevlilerinin ders notlarını, sınav sorularını ve derste kullandığı eğitim materyalini, öğretim görevlisinin ismiyle birlikte “yayımlıyor.” Burada sormamız gereken soru aslında şu: *Cui bono?* Yani, kimin menfaati için? Gerçekten, fotokopçilik sektörü kimin yararına hizmet veriyor?

Akademik faaliyetin içerisinde yer aldığı fikri ekonominin, başta kopyalama olmak üzere inşaat, barınma ve gıda gibi çeşitli sektörlerle kurduğu ilişki vazgeçilmez niteliktedir. Akademi bir yandan bu sektörler sayesinde varlığını sürdürürken, diğer yandan da, bu sektörlerdeki talebin canlı kalmasını sağlar. Ancak fotokopçilik sektörünün bir bölümü (maalesef, hâlâ, ne kadarlık bir bölümü olduğu konusunda teyit edilebilir ve güvenilir herhangi bir bilgiye sahip değiliz) kayıt dışı ve kısmen de yasa dışı şekilde faaliyetlerine devam etmektedir. Elbette, tüllabın ve öğretim görevlilerinin önemli ihtiyaçlarını, ülke şartları el verdiğince, on yıllardır temin eden esnafın çabasını peşin hükümlerle hedef tahtasına oturtmak ve onların sözünü dinlemeden yargılamak, dayanışma kültürü açısından da akademik ahlâk açısından da doğru olmaz. İyi ki varlar! Hele hele, 1990’lı yıllar boyunca öğrenci kantinindeki bildiriler ve afişler ile yine öğrencilerin hazırladığı fanzinler, eğer fotokopçiler olmasaydı, olmazdı.³ Ben de zaten hiçbir fotokopçiyi suçlamak ve ahlâki yolla kendilerini zan altında bırakma yolunu tercih etmiyorum. Ancak, her ne kadar bu işletmelerin sahipleri iyi niyetli olarak faaliyetlerine devam ettiklerini dile getiriyor olsalar bile, Türkiye fikri ekonomisinin bilimsel bilgi üretme süreçlerinde yol açtığı sorunlar, fikri mülkiyet hukuku ve fikri mülkiyet ahlâki açısından ciddi bir hâl almış

3 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra Mülkiye’de hazırlanan bildiri ve afişlerin bazılarını, şu yayın içerisinde derlemiştik: Altuğ Yalçıntaş (Der.) 2011. *Kantindeki Politik Ekonomi: Türkiye Öğrenci Hareketinden Mekânsal Bir Kesit, 1994-2001 Dönemine İlişkin Seçilmiş Metinler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

durumdadır. Durum, benim burada dile getirdiğimin çok daha ötesine geçti bile. Öyle ki, Yayıncılar Telif Hakları ve Lisanslama Meslek Birliği verilerine göre, 2015 yılı itibariyle Türkiye genelinde sonuçlanan 2558 davada 42 kişiye telif haklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle 1 yıla kadar hapis cezası ve toplam 2,5 milyon TL para cezası verildi.⁴ Ceza alanlar arasında fotokopçilik sektöründe ve genel olarak kopyalama sektörlerinde (örneğin, CD'lerin ve DVD'lerin kopyalarını yapan sektörlerde) çalışanlar çoğunlukta.

Fikri ekonomiler, fikri mülkiyete tabi metaların, yani kitapların, makalelerin, fotoğrafların, resimlerin, her türlü tasarım ürününün ve doğal olarak akademi sayesinde ortaya çıkan buluşların ve akademik markaların⁵ alınıp satılmasını mümkün hale getiren tüm sektörlerin oluşturduğu büyük bir ekonomidir. Türkiye'de fikri mülkiyete tabi metalar FSEK, SMK ve bu yasalara dayanılarak hazırlanan mevzuatta “eser” olarak tanımlanır. Örneğin FSEK'e göre “eser,” “[s]ahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat [mahsulleri]” olarak tanımlanmıştır. Bu çalışma boyunca ben “eser” yerine fikri meta (ve fikri mal) kavramını kullanacağım. Amacım, sadece yukarıdaki yasanın kapsadığı “mahsuller”i değil, diğer yasa ve mevzuatlarda da tanımlanan “mahsuller”i ve henüz hiçbir yasa ve mevzuat tarafından tanımlanmayan “mahsuller”i (örneğin, *peer-to-peer* üretim süreçleri ve blokzincir teknolojileri sonucunda ortaya çıkan ve çoğunlukla *copyleft* ve yaratıcı müştereklere tabi fikri ürünler ile “akıllı sözleşmeler”⁶ adı verilen yeni sözleşme türlerini) de kapsayan bir çözümleme

4 “YAYBİR 2015 Yılı Korsanla Mücadele Raporu” <http://www.yaybir.org.tr/haberler/yaybir-2015-yili-korsanla-mucadele-raporu/397> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

5 Türkiye'deki akademik markalara verilebilecek iki örnek “Mektebi Mülkiye” ve “Mülkiye”dir. Bu markaların tescili, sırasıyla, 2006 ve 2010 yıllarında, Mülkiyeliler Birliği tarafından yapılmıştır. Ancak bundan önce, 2001 yılında, Uluç Gürkan tarafından verilen bir önerenin TBMM'de kabul edilmesiyle, halen Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyette olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin adı, “Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi – Mülkiye” olarak değiştirilmiştir. Bu iki durumun sonuçlarından biri, özellikle 2000'li yılların başından bu yana açılan ve “Siyasal Bilimler Fakültesi” adını taşıyan okulların, “Mülkiye” ve “Mektebi Mülkiye” markalarını kullanamamasıdır. Ayrıca, bu sebeple olsa gerek, mulkiye.com, mulkiye.com.tr ve mulkiye.info gibi web adresleri de kullanımda değildir [Erişim tarihleri: Kasım 2017]. En genel anlamda mülkiyet haklarının bugün dahi tam olarak yerleşmediği Türkiye Cumhuriyeti'nde, akademik bir marka olan “Mülkiye” ve “Mektebi Mülkiye”nin sıkı bir şekilde korunuyor olması, neoliberalizmin kalkınmamış ülkelerde yol açtığı çarpıklığa bir örnek olsa gerek.

6 “Akıllı sözleşmeler” ve kendi kendisini güncellenen sözleşmeler konusunda bkz.: Anthony J. Casey ve Anthony Niblett. 2018. “Self-Driving Contracts” *The Journal of Corporation Law* 43 (1): 1-33.

yapmak. Bu şekilde, fikri metaları, içerisinde yaratıcılık ve somut emek barındıran ve fikri ekonomilerde alınıp satılmak üzere üretilen her türlü mal şeklinde tanımlıyor olacağım.

Fikri ekonomiler, yıllarca, Türkiye’de ders anlatan, ders dinleyen, tez yazan, makale ve kitap yayımlayan, buluş yapan, bilgisayar kodu yazan, resim yapan, çizim yapan ve beste yapan herkesin içerisinde olduğu bir piyasa yarattı. Bu piyasada üretilen ve üretilen fikri metalar, bu piyasada bulunan aktörlerin ulusal ve uluslararası ölçekte birtakım ilişkiler tesis etmesini sağladı. Özellikle, 1980’li yılların ortalarından itibaren, büyük kütüphanelerin yurt dışından getirttiği yüksek fiyatlı kitaplar, fotokopiler sayesinde, Türkiyeli okuyucuya ulaştı. Aynı dönemde, Commodore 64 ve Amiga gibi ev tipi bilgisayarlara yüklenen oyunlar ve paket programlar da, kasetlerin ya da *floppy disk*’lerin kopyalanması yoluyla çoğaltılıyor ve bu sayede yaygınlaşması sağlanıyordu. Türkiye’de çift kasetçalarlı müzik setlerinin ve çift disk okuyuculu kişisel bilgisayarların yaygın olmasının bir sebebi, işte bu kopyalama kültürüdür.

Dikkat ediniz, eskiden, üst üste kopyalamayı engellemek için müzik ve video kasetlerinin üst tarafında, küçük bir tırnak ya da kutucuk bulunurdu. Eğer bu tırnak kırılmışsa ya da kutucuğun içi kâğıt ya da benzer bir malzemeye doldurulmamışsa, çift kasetçalarlı müzik setleri ve kayıt etme teknolojisine sahip video oynatıcılar kopyalama yapamazdı. Bu örnek bize şunu gösteriyor: Müzik ve sinema sektöründe kopyalama, müzik ve sinema eserlerinin yaygınlığını sağlamanın en önemli aracıdır; bu sektörlerde kopyalama esastır. O dönemde sektör, bugünkünün aksine, kopyalamayı engellemeyi değil, yanlışlıkla üst üste kopyalamayı engellemeyi ve bu yolla (“orijinal”) ürünün daha uzun ömürlü olmasını amaçlamıştır. Kopyalamanın bir suç haline getirilmesi ve teknolojik birtakım yollarla engellenmesi, 1990’ların ortalarından itibaren (ABD’de 1996 *Digital Millenium Copyright Act* ile) gündemimize girmiştir.⁷

Gerçekten de, 1980’lerde ve 1990’larda öğrencilik yapan, müzik ve video izleyen ve lisansüstü tez hazırlayanların kişisel kütüphanelerini ve – eğer hâlâ saklıyorlarsa – kaset ve *floppy disk* koleksiyonlarını incelemek fırsatı elde etmiş olsaydık, bu kütüphanelerde ve koleksiyonlarda yer alan ve fotokopi ya da kopyalama yoluyla çoğaltılan uluslararası kitapların, kasetlerin ve *floppy disk*’lerin sayısı ve çeşitliliği karşısında hepimiz hayrete düşerdik.

7 Müzik ve film endüstrilerinde (özellikle de “Hollywood iktisadı”nda) kopyalamanın önemi konusunda yapılan bir tartışma için bkz.: Lawrence Lessig, 2008. *Remix: Marking Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. London: Bloomsbury.

Fikri Ekonomilerin Büyüklüğü

Yukarıda da belirttiğim gibi, Cebeci'nin fikri ekonomisine ilişkin elimizde herhangi bir çalışma bulunmuyor. Ancak ulusal ekonomilere ilişkin olarak fikri ekonomilerin büyüklüğü konusunda bazı verilere sahibiz.

Fikri ekonominin varlığını politika yapıcılara dayatan unsur, fikri ekonomileri oluşturan fikri mülkiyet yoğun sektörlerin, ulusal ekonominin diğer sektörlerinden niteliksel olarak ayrışmasıdır. Fikirlerin doğasında yatan özellikleri ilerleyen bölümlerde daha yakından ele alacağım. Buna geçmeden önce altını çizmemiz gereken bir gerçek, fikri ekonomilerin göz ardı edilemeyecek büyüklükte bir katma değeri giderek artan oran ve miktarlarda üretiyor oluşudur. Aslında, sanayileşme adını verdiğimiz sürecin en ayırt edici özelliği, sanayileşmenin gerçekleştiği sektörlerde üretilen katma değer, ekonominin diğer sektörlerine kıyasla artmasıdır. Öyle ki, sanayileşme süreciyle birlikte, sanayileşen sektörlerde üretilen metaların katma değeri, diğer sektörlerde üretilen malların katma değerine oranla büyür. Gerçekten de, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Birinci Sanayi Devrimi, başta dokuma sektöründe üretilen ürünler ile demir ve çelik olmak üzere, bu sanayi tarafından üretilen ürünlerinin katma değerini, tarım sektörünün ürettiği ürünlerin katma değeri aleyhine farklılaştırmıştır. Kimi yazarların üçüncü sanayi devrimi⁸ kimi yazarlarınsa dördüncü sanayi devrimi ya da Sanayi 4.0 olarak adlandırdığı günümüz koşullarındaysa⁹, fikri ekonomilerin ürettiği katma değer, başta robotik, genetik ve internet teknolojileri için geçerli olmak üzere, ekonomilerin diğer sektörlerinde üretilen katma değerden çok daha büyüktür. Tüm bu literatürden hareketle, neoliberal dönemin ontolojik derinliği, öncelikle, fikri ekonomiler tarafından üretilen değer (anlamın) gözlemlenmesi ve bu gözlemler sonucunda elde edilecek veriler yardımıyla bazı hesaplamalar yapılması yoluyla ortaya çıkarılabilir. Şu sorulara vereceğimiz cevaplar fikri mülkiyetin niçin önemli olduğunu bize anlatıyor olmalı: Fikri ekonominin büyüklüğü nedir? Fikri ekonomiler, ulusal ekonomilerin ürettiği katma değer ne kadarını üretmektedir?¹⁰

8 Jeremy Rifkin. 2011. *The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World*. New York: Palgrave.

9 Klaus Schwab. 2016. *The Fourth Industrial Revolution*. Cenevre: World Economic Forum.

10 Aslına bakılırsa, bu dönemin özgünlüğünü ilk defa tespit eden yazarlar arasında, “postmodern durum” terimini yerleşik hale getiren, Jean-François Lyotard gelir. Ancak, Lyotard, Fransız bir mütefekkir olmasının sonucu diye düşünüyorum, ileri görüşlülüğüne rağmen, “kaç” ve “ne kadar” sorularıyla ilgilenmemiştir. Bkz.: Jean-François Lyotard. 1979 [1999]. *The Postmodern*

Bu sorulara vereceğimiz cevapların önemini vurgulamak için, dünya ekonomilerinin yarattığı servetin büyüklüğü ve iktisadi büyümeye ilişkin bazı rakamları ele alarak başlayalım. Dünya Bankası'nın 2016 verilerine göre, toplam ve kişi başına GSYH'si en yüksek on ulusal ekonomi ve bu ekonomilerin ürettiği mal ve hizmetlerin cari fiyatlarla milyon USD cinsinden değeri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1.1: Dünya Bankası Verilerine Göre Bazı Ülkelerin Toplam ve Kişi Başına GSYH Büyüklükleri, Cari USD Fiyatlarla, 2016

Tablo 1.1a: Dünya Bankası Verilerine Göre Bazı Ülkelerin GSYH Büyüklükleri, Cari USD Fiyatlarla, 2016				Tablo 1.1b: Dünya Bankası Verilerine Göre Bazı Ülkelerin Kişi Başına GSYH Büyüklükleri, Cari USD Fiyatlarla, 2016			
Sıra	Ülke	Toplam (Milyon)	Kişi Başına	Sıra	Ülke	Kişi Başına	Toplam (Milyon)
-	Dünya	75.845.109	10.191	-	Dünya	10.191	75.845.109
1	ABD	18.624.475	57.638	1	Lüksemburg	100.573	58.631
2	Çin	11.199.145	8.123	2	İsviçre	79.890	668.851
3	Japonya	4.940.159	38.900	3	Norveç	70.912	371.076
4	Almanya	3.477.796	42.069	4	İrlanda	63.862	304.819
5	Birleşik Krallık	2.647.899	40.341	5	İzlanda	59.977	20.047
6	Fransa	2.465.454	36.855	6	Katar	59.324	152.452
7	Hindistan	2.263.792	1.709	7	ABD	57.638	18.624.475
8	İtalya	1.858.913	30.674	8	Danimarka	53.550	306.900
9	Brezilya	1.796.187	8.650	9	Singapur	52.962	296.976
10	Kanada	1.529.760	42.158	10	İsveç	51.949	514.560
17	Türkiye	863.712	10.862	64	Türkiye	10.862	863.712

Kaynak: The World Bank, 2016, <https://data.worldbank.org/>
[Erişim Tarihi: Aralık 2017]

GSYH, bir ülkenin bir yılda ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa değerinin o yılki cari fiyatlarla (yukarıdaki tabloda USD cinsinden) ölçülmesi yoluyla hesaplanır. Bu verinin, bir ekonominin bir yıllık performansını gösterdiği varsayılır ve bu yolla küresel ekonomiler arasında karşılaştırma yapma imkânı ortaya çıkar. Örneğin, Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'nin toplam GSYH sıralamasında ilk 10 ülke arasına girebilmesi için, ilk 10 ülkenin ürettiği mal ve

Condition: A Report on Knowledge. Çev.: G. Bennington and B. Massumi.
Minneapolis: University of Minnesota Press.

hizmetlerin miktarında ve cari fiyatlarında herhangi bir değişiklik yokken, *ceteris paribus*, bugün ürettiğinin 2 kat fazlasını üretmesi gerekir. Benzer şekilde, Türkiye'nin kişi başına GSYH sıralamasında ilk 10 ülke arasına girebilmesi için, ilk 10 ülkenin ürettiği mal ve hizmet miktarında, cari fiyatlarında ve nüfusunda herhangi bir değişiklik yokken, *ceteris paribus*, bugün ürettiğinin 5 katından fazlasını üretmesi gerekir.

Bir ekonominin toplam yurtiçi üretiminin yıllar içerisinde nasıl bir seyir izlediğini görebilmek için tarihsel verilere ihtiyaç duyarız. Tarihsel veriler, bize, aynı zamanda, dünya ekonomisinin yıllar içerisindeki büyüme performansı hakkında da bilgi sağlar. Örneğin, WIPO'nun 2015 tarihli bir raporu, dünya ekonomisinin son 700 yıllını kapsayan ortalama büyüme performanslarını, şu şekilde hesaplamıştır.¹¹

- Merkantilist kapitalizm dönemi (1300-1819): % 0,21
- Sanayi Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arası dönem (1820-1949): % 1,10
- İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem (1950-2010): % 2,08

Veriler bize gösteriyor ki, dünya ekonomisi, kapitalizmin yayılmasıyla birlikte, büyük bir büyüme performansı yakalamış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, insanlık tarihinde görülmemiş bir maddi zenginlik artışına sahne olmuştur. Ancak bu veriler bizi yanıltmamalı. Öncelikle, şunun altını çizmemiz gerekir ki, büyüme performansları ile insani kalkınma (yoksulluk, hukukun üstünlüğü, genel eğitim ve genel sağlık kalitesi gibi konular) arasında doğrusal bir nedensellik ilişkisi kurulamaz.¹² Yani, büyüme performansı yüksek ekonomiler (örneğin, Çin) kalkınma sürecini arzu edilen düzeye çıkaramamış ülkeler olabileceği gibi, kalkınma açısından ileri standartları yakalamış bazı ekonomiler (örneğin, İzlanda) iktisadi büyüme açısından sürekli ve yüksek bir performans gösteren ülkeler olmayabilir. Diğer taraftan, uzun dönemli makro veriler, bize, etkisi kısa ya da uzun süren krizler konusunda da herhangi bir bilgi sunmaz. Örneğin, 1870 Krizi, 1929 Büyük Buhranı ve 2008 Finansal Krizi sırasında dünya ekonomisinin büyüme eğilimi, içinde bulunulan dönemin çok gerisine düşmüştür. WIPO'nun yukarıda kullandığım raporu, bize, bu konuda bazı veriler sunuyor. Buna göre, OECD ülkelerinin kaydettiği yıllık ortalama büyüme hızı, 1984-2007 arası dönemde % 2,10 iken, 2010-2014 arası dönemde

11 *World Intellectual Property Report: Breakthrough Innovation and Economic Growth*. WIPO. 2015: Şekil 7.

12 İktisadi kalkınma konusunda Türkçe kaleme alınmış en etkili yayınlar arasında Fikret Başkaya'nın şu iki çalışmasını anmak mümkündür: Fikret Başkaya. 1991. *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Yayınları ve Fikret Başkaya. 1994. *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Yayınları.

% 0,90'a gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, 2008 Finansal Krizi, iktisadi büyüme açısından, dünya ekonomisinin sıkıntılı bir döneme girmesine neden olmuştur. 2008 Finansal Krizi'nin yarattığı koşullar içerisinde yaşamaya devam ettiğimiz bugünlerde, iktisatçıların ve genel olarak politika yapıcıların önünde büyük bir sorun duruyor: Sanayi Devrimi sonrasında kaydedilen büyüme rakamlarının gerisinde bir performans gösteren bugünkü dünya ekonomisi, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan nasıl kurtulabilir?

Tablo 1.2a: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 2016

Patent Başvurusu Sıralama	Ülke	PATENT	MARKA	TASARIM	BİTKİ ÇEŞİTLERİ	COĞRAFI İŞARET**
-	Dünya	1.351.600	6.549.100	974.400	13.280	42.500***
-	AB	95.956	330.379	101.817	Veri Yok	4.914
1	Çin	404.208	2.270.810	446.135	2.132	7.566
2	ABD	303.049	326.481	31.395	1.703	587
3	Japonya	203.087	198.015	26.813	941	Veri yok
4	Kore Cumhuriyeti	108.875	161.106	55.736	834	Veri yok
10	Rusya	33.536	149.187	5.476	592	Veri yok
13	Kanada	26.424	95.798	5.703	239	658
21	Avustralya	23.744	97.660	6.668	111	2.056
5	Almanya	15.652	163.130	50.020	54	9.499
6	Fransa	12.374	6.100	994	200	Veri yok
12	Hindistan	8.247	201.988	7.331	Veri Yok	282
11	İtalya	6.429	Veri Yok	31.956	Veri Yok	Veri yok
7	Birleşik Krallık	5.602	117.852	8.481	33	Veri yok
9	Hollanda	1.914	Veri Yok	Veri Yok	588	Veri yok
23	Türkiye	1.764	218.137	48.687	174	201
8	İsviçre	617	82.235	10.804	62	Veri yok
TÜRK PATENT*	Türkiye	11.074	97.085	42.746	Veri yok	Veri yok

Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2017. WIPO Yayını. Sıralama 2016 yılı patent tescili sayılarına göre yapıldı.

* TÜRK PATENT verileri. <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017]

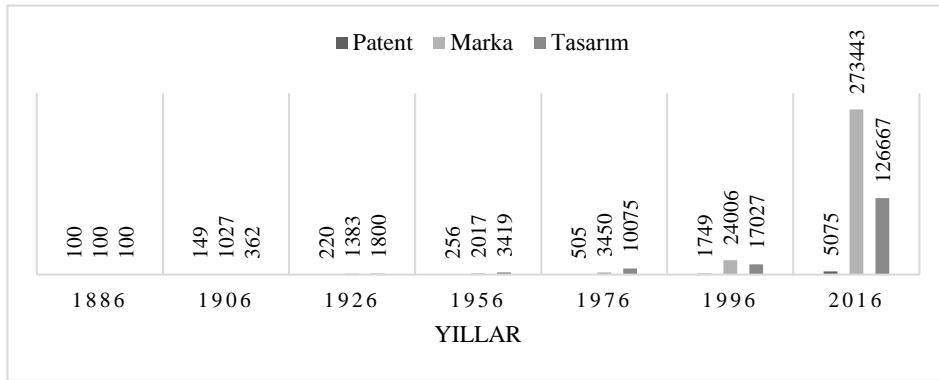
** Toplam tescilli coğrafi işaret sayısı ("GI in force"). AB ülkelerini kapsayan CPVO: 2980

*** Yaklaşık sayı

Tablo 1.2b: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1886-2016

	Patent	Marka	Tasarım
1886	21.972	1.029	645
1906	32.814	10.568	2.338
1926	48.253	14.236	11.611
1956	56.247	20.759	22.054
1976	111.032	35.501	64.981
1996	384.307	247.025	109.826
2016	1.115.175	2.813.726	817.000

Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

Tablo 1.2c: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1886-2016 (1886=100)

Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

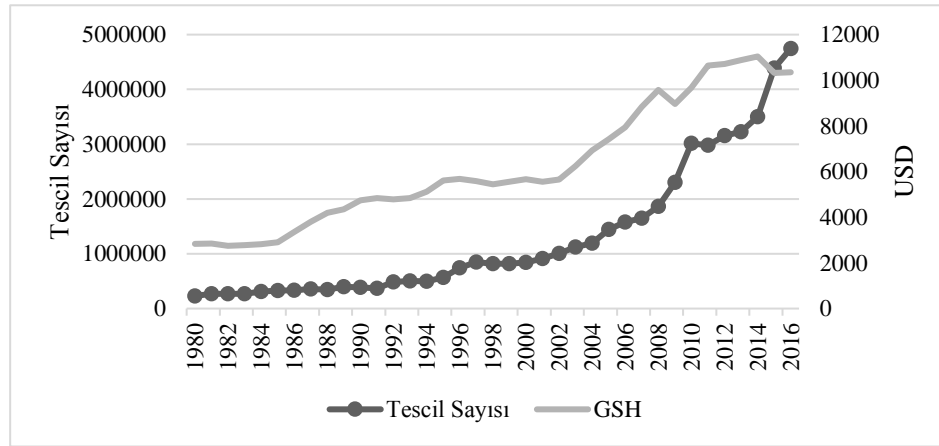
Yaygın kanaate göre, inovasyon, ekonomilerin büyümesine, birçok farklı sebeple, katkı sağlar. İnovasyonun yol açtığı sermaye birikimindeki artışların, ekonomilerin çeşitli sektörlerindeki verimlilik artışlarının ve sektörlerin iktisadi yapılarında meydana gelen dönüşümlerin, uzun dönemli büyümenin en önemli itici gücü olduğu düşünülür. Örneğin İsviçre, İsveç, Birleşik Krallık, Lüksemburg ve ABD gibi ülkeler, tarihsel olarak, ARGE alanındaki yatırımlara en çok pay ayıran ülkeler arasındadır. Bu ülkeler, inovasyona yol açan süreçlerin daha verimli bir şekilde işlemesi için, yine tarihsel olarak, birtakım önlemler almıştır.¹³ Bunun neticesinde, bu ekonomiler başta olmak üzere, inovasyon

13 S. Dutta, B. Lanvin ve S. Wunch-Vincet. 2016. *The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation*. Johnson Cornell University, INSEAD, WIPO ortak yayını.

süreçleri konusunda ciddi tutum takınan OECD ülkelerinin kamu ve özel sektörleri, ARGE alanında artan miktar ve oranlarda harcama yapmaktadır.¹⁴

Yine yaygın olan kanaate göre, inovasyon süreçlerindeki verimlilik artışının en önemli yolu fikri mülkiyet rejimlerinin iyileştirilmesidir. Özellikle 1980'lerden günümüze, bu kanaate sahip olanların argümanlarını dayandırdığı bazı veriler üzerinden konuşmak mümkündür. Örneğin, OHIM'in 2013 tarihli bir raporunda, 1990'lı yılların ortalarından itibaren marka, patent ve tasarım gibi fikri mülkiyetin başlıca alanlarında yapılan Avrupa kaynaklı başvurularda, kriz öncesi büyüme devrimine paralel bir performansın ortaya çıktığı kaydediliyor. Öyle ki, bu alanlardaki başvuru sayısı, 1996-2012 arası dönemde, iki kattan daha fazla artmıştır.¹⁵ Benzer şekilde, 1980 sonrası dönemde, dünyada ve Türkiye'de, kişi başına GSYH ile sınai hakların tescil sayıları arasında da birtakım paralellikler kurulmakta, buradan hareketle, bir ülkenin GSYH'sinin artırılmasının, o ülkede tescil ettirilen patent, marka ve tasarım sayısını artırılmasına bağlı olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla, fikri mülkiyet rejimlerindeki iyileştirmeler, küresel ekonominin kaybettiği parıltılı büyüme rakamlarını tekrar elde etmesinin bir yolu olarak gösterilmektedir. En azından yerleşik iktisat doktrininde bu tespit ve gösterim sıkça yapılır.

Tablo 1.2ç: Dünyada Sınai Haklar Tescil Sayıları ile Cari USD Fiyatlarla Kişi Başına GSYH'nin Yıllar İçerisindeki Seyri, 1980-2016

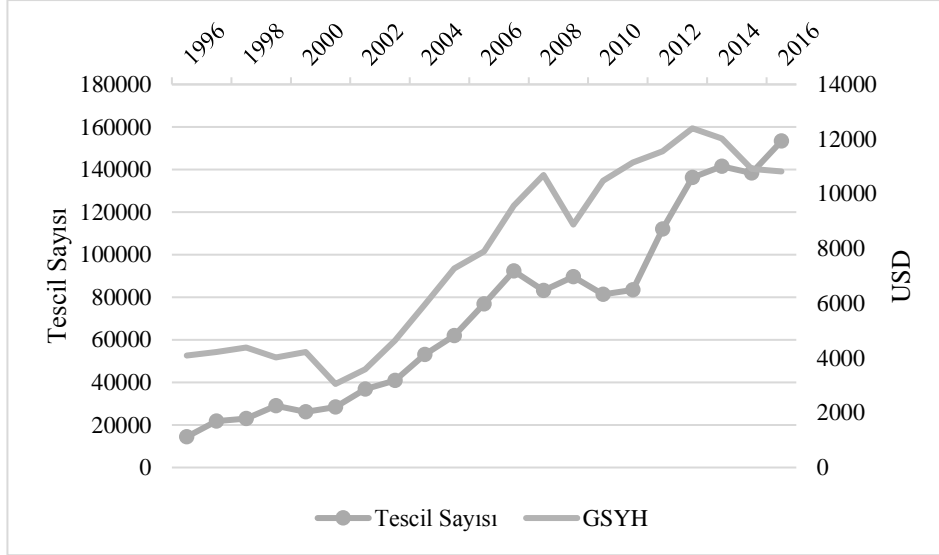

Tescil Sayıları Kaynak: World Intellectual Property Indicators, 2016. **GSH Kaynak:** IMF [Erişim Tarihi: Ocak 2017]

14 *OECD Science, Technology, and Innovation Outlook 2016*. OECD Yayınları. Şekil 1.

15 *IP Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union Industry-Level Analysis Report*. Office for Harmonization in the Internal Market. 2013: Şekil 1.

Tablo 1.2d: Türkiye’de Sınai Haklar Tescil Sayıları ile Cari USD Fiyatlarla Kişi Başına GSYH’nin Yıllar İçerisindeki Seyri, 1996-2016

Tescil Sayıları Kaynak: Türk Patent. **GSYH Kaynak:** IMF [Erişim Tarihleri Ocak 2017]

Ancak, bu kanaat, sadece, verilerin yol açtığı bir illüzyondan ibarettir.¹⁶ Öncelikle şunu belirteyim: Ferdi haklara dayalı fikri haklarının sıkı korumasının yaygınlaşması ile iktisadi büyüme arasında, özellikle 1970’lerden bugüne kadar olan dönemde, belli ölçüde bir korelasyon ilişkisi olduğu, bir gerçektir; ancak, ikisi arasında, ne bu dönemde ne de tarihin başka bir döneminde, herhangi bir nedensellik ilişkisi kurulamaz. Sadece eldeki verilere bakarak, iktisadi büyümenin mi sanayi mülkiyet tescil sayılarında artışa yol açtığı yoksa sınai hakların tescilinde artışın mı iktisadi büyümeye yol açtığı tespit edilemez. Her korelasyon ilişkisini nedensellik ilişkisiymiş gibi göstermek, ekonometrik ve

16 Son dönemde ortaya çıkan literatürde, GSYH’nin bir ekonominin performansı hakkında hiçbir bilgi vermediği saptaması yapılıyor. Bu kanaatin arkasında, GSYH hesaplamalarından kullanılan tekniklere ve verilere olan güvensizlikler ve bunlara ilişkin tutarsızlıklar kadar, GSYH’si büyüyen bir ekonominin verimlilik, gelir paylaşımında adalet ve toplumun genel refah düzeyinde herhangi bir iyileşme yol açmamasının ampirik olarak tespit edilmesi yatıyor. Bu konuda bkz.: Diane Coyle. 2015. *GDP: A Brief but Affectionate History*. Princeton: Princeton University Press ve Kate Raworth. 2017. *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. London: Random House: 31-60.

istatistik alanındaki çalışmalarda çok sık yapılan bu hatadır.¹⁷ Şöyle düşünün: Çok sık cinayet romanları okuyan bir okuyucu olarak, cinayetlerin sayısı arttığında, bu cinayetleri soruşturan dedektif sayısının da arttığını gözlemlediniz. Buradan hareketle, cinayetlerin sebebinin dedektifler olduğu sonucuna varır mısınız? Şimdi aynı akıl yürütmeyi iktisadi büyüme ve sınai hakların tescili için de yapın. Acaba ikisinin de artışına neden olan üçüncü bir faktör olamaz mı?

Sadece ekonometrik çalışmalara dayanan analizlerde bir diğer sorun, testlerin hatalı kullanımı sonucunda karşımıza çıkar. Öyle ki, ekonometrik ve istatistiksel çalışmalarda, yaygın olarak, ekonometrik modele dahil olan faktörler arasında “anlamli” bir ilişki olup olmadığının tespiti için, bağımlı ve bağımsız değişkenleri ilgilendiren bazı istatistiksel testler yapılır. Bu testler sonucunda, bir bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamli bir ilişki olup olmadığı tahmin edilir. Aynı yöntem, içerisinde iktisadi büyüme ve sınai haklar tescil sayılarının da olduğu modeller için de uygulanır. Bu çalışmaların bazılarında, iktisadi büyüme ve sınai hakların tescil sayıları arasında istatistiksel olarak anlamli bir ilişkisellik olduğu iddia edilmiştir. Buna rağmen, bu ilişkiselliğin büyüklüğü konusunda elimizde hiçbir veri bulunmamaktadır.¹⁸ Dolayısıyla, iktisadi büyüme ve sınai hakların tescili arasında istatistiksel olarak anlamli sonuçlara ulaşan çalışmalara ilişkin şu soruyla karşı karşıyayız: İktisadi büyüme ve sınai hak tescil sayıları arasındaki korelasyonel ilişki istatistiksel olarak anlamli iken, bu ilişkiselliğin büyüklüğü tam olarak nedir? Ekonometrik çalışmalar, işte bu büyüklük sorununa karşı, çoğu zaman hiçbir şey öne sürmez.¹⁹ Bu durumda, ekonometricilerin bir bölümü ile Fransız sosyologların bir bölümünün (tamamının?) benzer bir konuda aynı hatalı sonuca ulaştığını gösterebiliriz: İşlevli olan, büyük olan demek değildir! İktisadi açıdan önemli olan, işlev değil, büyüklüktür.

Doğal olarak, şu notu da düşmemiz gerek: Sadece yukarıdaki tablolarda sunulan göstergelere bakarak, iktisadi büyüme ve sınai hakların tescil sayıları arasındaki bir nedenselliği, eğer varsa, ters yönden de kurabiliriz. Şöyle ki, eğer bu iki değişkeni etkileyen üç ve daha fazla sayıda değişken varsa, bu değişkenler, iktisadi büyüme ve sınai hakların tescil sayıları arasındaki ters yönlü ilişkiyi, aksi

17 Stephen T. Ziliak ve Deirdre N. McCloskey. 2008. *The Cult of Statistical Significance: How the Standard Error Costs Us Jobs, Justice, and Lives*. Chicago: Chicago University Press.

18 Örneğin bkz.: Joel Mokyr. 2009. “Intellectual Property Rights, the Industrial Revolution, and the Beginnings of Modern Economic Growth” *American Economic Review* 99 (2): 349-355.

19 Stephen T. Ziliak ve Deirdre N. McCloskey. 2004. “Size Matters: The Standard Error of Regressions in the American Economic Review” *Journal of Socio-Economics* 33 (5): 527-546.

yöne değiştirecek kadar güçlü olabilir. Örneğin, patent başvurusu sırasında ödenmesi gereken “ücret”lerin, patent tescil sürecinin maliyetini ciddi oranda arttırdığı bilinmektedir. Bu durumda, Türkiye’de ilk patent tescilinin yapıldığı 1995’ten bugüne, fikri ekonomilerde faaliyette olan şirketlerin inovasyon maliyetleri, 1995 öncesi döneme göre, yükselmiştir. Bu da, fikri mülkiyet yoğun sektörler üzerinde büyüme engelleyen bir baskı yaratır. Öyleyse, istatistiksel olarak anlamlı olan bir sonuç da şudur: Patentler ile inovasyon maliyetleri arasında pozitif yönlü, patentler ve büyüme arasındaki negatif yönlü bir ilişki vardır.

Son olarak, fikri mülkiyet hakları koruması ile iktisadi büyüme arasında tesadüf dahi olabilecek bu paralellik üzerinde düşünen araştırmacılar, alternatif çözümler altında ortaya çıkacak refah artışını dikkate almazlar. Acaba patent sistemi hiç ortaya çıkmamış olsaydı, inovasyon faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan toplam üretim artışı ne kadar olurdu? Ya da: Türkiye TRIPS antlaşmasını hiç imzalamamış olsaydı, Türkiye fikri ekonomisinin büyüme süreci bugüne göre daha mı iyi daha mı kötü olurdu? Bu tür karşı-olgusal (*counterfactual*) sorulara kapalı olma tutumu, tipik bir Ortodoks iktisat tutumudur. Buna göre, yerleşik hale gelmiş ders kitaplarında, kaynakların alternatif kullanımları dikkate alınmadan, önümüze konulan model ne ise, onun üzerinden çözümlene yapmaya zorlanırsınız.

Sınai haklar ve iktisadi büyüme arasında tarihin belli bazı dönemlerinde geçici ve kısmi olarak gözlemlenebilen bu korelasyon ilişkisi, tüm ülkelere ve tüm zamanlara (örneğin, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda İsviçre ve Hollanda’ya) genellenemez. Öyle ki, birçok ekonomi, herhangi bir fikri mülkiyet hakları rejimi olmaması sayesinde büyüebilmiştir.²⁰ Örneğin, James Watt’ın buhar makinasını 1769 yılında patentlemesi nedeniyle, bu alandaki inovasyonun maliyetli hale geldiği, bu nedenle, Birinci Sanayi Devrimi’nin geciktiği, birçok yazar tarafından dile getirilmiştir.²¹ O halde, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, sanayileşme sürecinin hızını düşüren bir rol oynamıştır.

Fikri mülkiyet haklarının Ortodoks iktisadın radarına girmesi 1960’lardan sonraki döneme denk gelir. 1960’lı yıllardan önce Ortodoks iktisatçılar tarafından yapılan birçok çalışmada, patentlerin inovasyon süreçlerini zorlaştırdığı vurgulanmıştır.²² Diğer taraftan, bugün, ferdi mülkiyete dayalı fikri

20 Ha-Joon Chang. 2002. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.

21 Michele Boldrin ve David K. Levine. 2008 [2010]. *Entelektüel Tekele Karşı*. Çev.: Başak Bingöl. İstanbul: Sel Yayınları: 11-24.

22 Örneğin bkz.: Fritz Machlup. 1962. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press.

hakların iktisadi büyümeye yol açtığını savunan çalışmaların birçoğunda, sadece, sınai hak başvuru sayıları dikkate alınır, tescil sayıları ise göz ardı edilir. Oysa telif haklarından farklı olarak, patent ve marka sürecinde, sınai hak, kendiliğinden ortaya çıkmaz. Bir buluş, tasarım ya da marka üzerindeki sınai hak, yetkili kurum (Türkiye’de TÜRK PATENT) bu alandaki başvuruyu inceleyip tescilledikten sonra kurulur. Diğer taraftan, tescili yapılan bir sınai hak kendiliğinden ticarileşmez. Başka bir ifadeyle, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele aldığım *temevvül süreci* sonucunda, bir mal haline gelen bir buluş, zorunlu olarak metaya dönüşmüş olmaz. Hatta birçok patent tescili yüzünden, buluşların inovasyona dönüşmesi engellenmiştir. (Literatürde buna “uyuyan patent” adı verilir.) Sınai bir hakkın sağladığı tek garanti vardır: Tescillenen mal metaya dönüşürse, tescil sahibine kârdan pay elde etme hakkı doğar.

Son olarak, iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma arasında da, kendiliğinden ortaya çıkan bir nedensellik ilişkisi olmadığını not edelim. Bir ekonomi büyüyebilir; ancak iktisadi büyüme, o toplumun kalkınmasına doğrudan ve kendiliğinden neden olmaz. Kalkınma, hukukun üstünlüğü, demokratik haklar, eğitim ve sağlık kalitesi gibi miktara dönüştürülemeyen değişkenleri ilgilendiren bir süreçtir. Yukarıda da belirtmiştim, Çin, Hindistan ve Türkiye gibi ülkeler, zaman zaman, rekor denebilecek büyüme performansları gösterirler. Diğer taraftan, başta İskandinav ülkeleri olmak üzere, birçok merkez ülke, uzun zaman dilimleri içerisinde, düşük büyüme performanslarıyla yetinmek zorunda kalır. Oysa iktisadi büyüme rekorları kırdığı iddia edilen Türkiye ile kayda değer büyüme performansına sahne olmayan Norveç ya da, benzer şekilde, Hindistan ile Lüksemburg arasında, iktisadi kalkınma açısından, büyük farklar mevcuttur.

Fikri ekonomiler, birçok uluslararası kuruluş tarafından, beş ayrı kategori altında incelenir.

- 1) Markalar: Elektromedikal cihazlar, eczacılık ürünleri, yarı iletkenler, bilgisayar ekipmanları gibi.
- 2) Patentler: Elektrikli ev aletleri, biyoteknoloji alanındaki buluşlar, elektromedikal cihazlar gibi.
- 3) Tasarımlar: Kol saatleri, duvar saatleri, mücevherler, seramikler, giyim kuşam gibi.
- 4) Telifler: Gazete ve bilimsel dergilerde yayımlanan makaleler, bilimsel ve kurgu kitaplar, yazılımlar, müzik, sinema, tiyatro, televizyon performansları gibi.
- 5) Coğrafi işaretler: Şaraplar, peynirler, tatlılar ve diğer tarım ürünleri.

Bu başlıkların altında incelenen sektörler ile bu sektörler ait ürünlerin tamamı fikri ekonomileri oluşturur. Sektörler arasındaki ayrımlar net değildir.

Daha doğrusu, bir sektörün ürettiği ürünlerin bazıları (örneğin: Elektromedikal cihazlar) hem marka, hem patent hem de tasarım konusunda ayrı ayrı başvuru ve kayıt süreçleri gerektirebilir.

Elimizdeki veriler gösteriyor ki, fikri ekonomiler ulusal ekonomiler için gittikçe artan miktar ve oranlarda katma değer üretmektedir. Bu ekonomiler aynı zamanda çalışan nüfusun büyük bölümüne de istihdam sağlar. Örneğin, Avrupa ekonomileri için bazı büyüklükleri gözden geçirelim.²³

- Avrupa fikri ekonomisinin büyüklüğü 4,70 trilyon EUR'dir. Başka bir ifadeyle, fikri ekonomilerin Avrupa GSH'si içerisindeki payı % 38,60'tır.
- Avrupa'nın fikri ekonomisi tüm Avrupa'nın ihraç ettiği ürünler içinde % 90'lık bir paya sahiptir. Bu da yaklaşık 1,20 trilyon EUR büyüklüğünde ihracat anlamına gelir.
- Avrupa fikri ekonomisi 56 milyon kişiye doğrudan istihdam sağlar (toplam işgücünün 4'te 1'i). 2013 yılı itibariyle marka sektörünün yol açtığı doğrudan istihdam 45,50 milyon kişi iken, tasarım sektörü 26,60 milyon, patent sektörü 22,40 milyon, telif sektörü 7 milyon ve coğrafi işaretler sektörü 0,37 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır.
- Fikri ekonomiler istihdamın dolaylı yoldan artmasına da neden olur. Avrupa'da fikri ekonomiler, 2013 yılında, dolaylı yoldan, 20 milyonun üzerinde kişiye istihdam sağlamıştır.

ABD için de benzer hesaplamalar yapılmıştır.²⁴

- ABD'nin fikri ekonomisinin büyüklüğü 5,80 trilyon USD'dir. Başka bir ifadeyle, ABD'nin fikri ekonomisi Amerikan GSMH'sinin 3'te 1'inden fazlasını (% 38,20) oluşturur. Çin hariç, dünya üzerindeki hiçbir ulusal ekonominin GSMH'si bu büyüklüğe ulaşmaz.
- ABD'nin fikri ekonomisi tüm Amerikan ihraç ürünlerinin % 74'üdür. Bu da yaklaşık 1 trilyon USD büyüklüğünde ihracat anlamına gelir.

23 *IP Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union Industry-Level Analysis Report*. Office for Harmonization in the Internal Market. 2013.

24 Bu konuda kullanılan kaynaklar için bkz.: *Why is IP Important?* Global Intellectual Property Center (GIPC) US Chamber of Commerce, 2016 ve *Intellectual Property and the US Economy: 2016 Update*. Economics and Statistics Administration and US Patent and Trademark Office (USPTO).

- Fikri ekonomilerde çalışanlar ekonominin diğer sektörlerinde çalışanlardan % 30 oranında daha yüksek ücret kazanırlar.
- Amerikan fikri ekonomisi doğrudan ve dolaylı olarak 45 milyonun üzerinde kişiye istihdam sağlar (toplam işgücünün 5'te 1'i). 2016 yılı itibarıyla marka sektörünün yol açtığı doğrudan istihdam 23,70 milyon kişi iken, telif sektörü 5,60 milyon, patent sektörü ise 3,90 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır.
- 2016 yılında Amerikan fikri ekonomisinin yarattığı dolaylı istihdam büyüklüğünün 17,60 milyon olduğu hesaplanmıştır.

Bu veriler bize, fikri ekonomilerin yarattığı katma değer ve genel olarak fikri mülkiyet piyasalarının ulusal ekonomiye sağladığı istihdamın iktisadi önemiyetinin yüksek olduğunu gösteriyor. Bu nedenle, fikri mülkiyet alanındaki politikalar, ulusal ekonomileri ilgilendiren büyüme ve kalkınma politikalarının içerisinde yer alıyor.

Doğal olarak, fikri mülkiyeti ilgilendiren her sektör kendine özgü nitelikler taşır. Örneğin, marka alanında en yüksek değere sahip korporasyonlar, ağırlıklı olarak, Web 2.0 alanında faaliyet gösteren korporasyonlardır.²⁵ Her ne kadar Web 2.0 teknolojileri birçok ürünü kullanıcılarına (daha doğrusu: iştirakçilerine) bedava sunsa da, Web 2.0 teknolojileri sayesinde büyümeyi başaran fikri kapitalizm, kaşıkla verdiğini kepçeyle geri almaktadır. Bugün Facebook, Twitter, Instagram gibi “toplumsal medya” ağlarının yanı sıra, sayısız uygulamayı Google Play ve benzeri platformlar üzerinden bedava dağıtan internet platformları, patentli ve telifli ürünlerin yarattığı ekonomi üzerinden dünya tarihinde daha önceden görülmemiş oranlarda ve miktarlarda kârın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Elbette, toplumdaki bedava aldığını topluma geri vermek ahlâki bir kaygıdan ileri gelir. Başka bir ifadeyle, toplumdaki bedava aldığını topluma geri vermeyi arzulamak, paylaşma kültürünün bir sonucu, ahlâk arzusunun bir göstergesidir. İşte tam olarak bu nedenle, fikri kapitalizm, bugünkü koşullar altında, bir ahlâksızlık çıkmazı içerisindedir çünkü fikri ekonomi alanında faaliyet gösteren birçok korporasyon, kullanıcılar sayesinde elde edilen veriler üzerinden aşırı kârlar elde etmekte ancak bu kârlardan iştirakçilerin hak ettiği payı onlara geri vermemektedir. Bu nedenle, fikri kapitalizmin sorunu – fikri sömürü – bir ahlâk sorunudur.²⁶

25 Web 2.0 platformları henüz ortaya çıkmadan önce markalaşmanın yol açtığı kültürel dönüşümü eleştirel bir bakış açısıyla ele alan bir belgesel için bkz.: *The Corporation*. 2003. Yönetmenler: Mark Achbar ve Jennifer Abbott.

26 Burada sunduğum argümanın bir benzerini Lawrence Lessig, *sosyal-olmayan medya* için dile getirmişti. Lessig'e göre, büyük radyo ve televizyon

İşin enteresan tarafı WTO, OECD, WIPO, OHIM (EUIPO), USPTO ve bunun gibi kuruluşlar fikri ekonomilerde mülkiyet haklarının önemini her yolu kullanarak göstermeye çalışırken, mülkiyet ahlâkı konusunda neredeyse hiçbir çaba içine girmezler. Gerçekten de, fikri mülkiyet ihlalleriyle ilgili tartışmaların çoğu, fikirlerin mübadele hakkını ellerinde bulunduranların (yani fikirlerin tüccarlarının ya da fikri ekonomilerdeki *captains of industry*) fikri mülkiyet hukukunu ihlal ettiği iddia edilenlere karşı yaptığı tartışmalardan oluşur. Bu tartışmaların içinde fikirlerin yol açtığı anlamı yani fikri malların kullanım değerini ilgilendiren tartışmaların sıklığı çok düşüktür. Fikirlerin kullanım değeriyle ilgili tartışmaların “telif ücretleri” ile ilgili tartışmaların gölgesinde kalıyor olması, ahlâkın (daha doğrusu ahlâksızlığın) elde edilen ya da elde edilmesi muhtemel kârların gölgesinde kalması sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 1.3: ABD ve AB Ülkelerinde Fikri Mülkiyetle İlişkili Sektörlerin Büyüklükleri, 2013-2015

	<u>ABD</u>	<u>AB</u>	
A	Nüfus (Milyon)	322	339
	Dünya GSYH'si İçindeki Payı (%)	15,7	11,9
	Tarımın GSYH İçindeki Payı (%)	1,1	1,6
	Sanayinin GSYH İçindeki Payı (%)	20	25,1
	Hizmetlerin GSYH İçindeki Payı (%)	78,9	73,3
B	FM Sektörlerinin Yarattığı Katma Değerin GSYH İçindeki Ağırlıklı Payı (%)	38,2	38,6
	FM Sektörlerinin Yarattığı İstihdamın Çalışan Nüfus (Milyon)	45	56

Kaynaklar (A Bölümü): European Central Bank / Eurosystem. "Structure of the Euro Area Economy" Tüm veriler 2015 yılına aittir. [Erişim Tarihi: Mayıs 2017]

Kaynaklar (B Bölümü): IP Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union Industry-Level Analysis Report. Office for Harmonization in the Internal Market (2013) ve Intellectual Property and the US Economy: 2016 Update. Economics and Statistics Administration and US Patent and Trademark Office (2016). ABD'ye ait veriler 2014 yılına, AB'ye ait veriler 2013 yılına aittir. [Erişim Tarihi: Mayıs 2017]

korporasyonları, bu korporasyonların sunduğu yayınları izleyen fertlerin yaratıcılık yetileri üzerinde dejener edici birçok etkiye yol açmaktadır. Lessig'in argümanı için bkz.: Lawrence Lessig. 2004b. *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: Penguin Press.

Tablo 1.4: ABD’deki Telif Yoğun Sektörlerin (A), Bu Sektörlerde Faaliyette Olan Bazı Korporasyonları (C) ve Taşımacılık, İnşaat ve Maden Sektörlerinin (B) Kârlılık Oranları (Vergilendirme Sonrası), 2012

	Sektör / Korporasyon	Kârlılık Oranı (%)
A	Yazılım	19,4
	Film	10,3
	Yayıncılık	7,8
B	Taşımacılık	4,76
	İnşaat	0,71
	Maden	-2,9
C	Reed Elsevier	17,49
	Wiley	11, 93
	McGraw Hill	9,82
	Pearson	6,35
	Scholastic	4,77

Kaynak: Jonathan Band and Jonathan Gerafi. 2013. “Profitability of Copyright-Intensive Industries” inforjustice.org [Erişim Tarihi: Temmuz 2017]

Birçoklarına şaşırtıcı gelebilir: Fikri ekonomilerde üretilen (katma) değer otomotiv, madencilik, tarım gibi geleneksel sektörlerde üretilen katma değerden çok daha üzerindedir. Yukarıdaki tabloların ilk bölümü, Tablo 1.3, ABD ve AB fikri ekonomilerinin yarattığı katma değeri, bu ekonomilerin geleneksel sektörlerinin yarattığı katma değerle karşılaştırma imkânı veriyor. Görüldüğü gibi, merkez ülkelerin ürettiği katma değerın 3’te 1’inden fazlası fikri ekonomilerin çeşitli sektörleri tarafından üretilmektedir. Bunun yanı sıra, fikri ekonomilerde faaliyette bulunan korporasyonların kârlılık oranları taşımacılık, inşaat ve madencilik gibi sektörlerde faaliyette bulunan korporasyonların kârlılık oranlarının çok üzerindedir. Yukarıdaki tabloların ikinci bölümü, Tablo 1.4, kârlılık oranlarına ilişkin ABD’deki bazı sektörler arasında karşılaştırma yapma fırsatını veriyor. Buna göre, yayıncılık sektöründe faaliyette bulunan en büyük beş korporasyonun kârlılık oranları taşımacılık, inşaat ve madencilik gibi sektörlerdeki ortalama kârlılık oranlarının üzerinde seyretmektedir. Tablolarda belirtmediğim ancak raporlarda belirtilen bir başka ayrıntıyı burada belirtiyim: Telif sektöründe faaliyet gösteren en büyük üç korporasyonun, yani Oracle, Microsoft ve Adobe’un, 2012 yılında vergilendirme sonrasında eriştiği kârlılık oranları, sırasıyla, % 27, % 23 ve % 19’dur. Bu kârlılık oranlarının oldukça yüksek olduğunu düşünebilirsiniz. Bu doğrudur. Ancak internet teknolojilerinin telif sektöründeki marjinal maliyetleri ciddi şekilde düşürmüş olmasından ötürü, fikri ekonomilerin diğer sektörlerinde faaliyette bulunan birçok korporasyon (Pfizer, Novartis ve Bayer gibi ilaç korporasyonlarından Google, Facebook ve

Twitter gibi internet ve “toplumsal medya” korporasyonlarına kadar) bu kârlılık oranlarının çok daha üzerinde performans göstermektedir. Bu raporu hazırlayanlar, ayrıca, 2002 ve 2012 dönemi arasında telif sektöründeki korporasyonların kârlılık oranlarının % 3,98 arttığını, diğer sektörlerdeki korporasyonların ortalama kârlılık oranlarının ise % 0,75 azaldığını hesaplamışlar.²⁷ Fikri mülkiyete yönelik ilginin artmakta olduğundan hareketle, bu rakamların, 2012 yılından bu yana fikri ekonomilerde faaliyette bulunan korporasyonlar lehine değiştiğini – yani fikri ekonomilerin ulusal ekonomiler içindeki payının artmaya devam ettiğini – varsayabiliriz.

Bunun bir sonucu olarak Almanya, Hollanda ve Finlandiya’da faaliyet gösteren araştırmacılar ile akademik kuruluşlar ve otoriteler, yayıncılık sektöründe adil fiyat politikaları izlenmediğinden ötürü, yüksek kâr hadleri ile faaliyetini sürdüren Elsevier’in ürünlerini boykot ettiklerini duyurdular. Bunun sonucunda, önümüzdeki yıllardan itibaren, Elsevier’in yayımladığı kitap serilerine ve akademik dergilere üyeliklerini sonlandıracıklarını, hakemlik ve editörlük gibi destekleri sunmayacaklarını belirttiler.²⁸ Harvard Üniversitesi Kütüphanesi ve bunun gibi birçok üniversite yönetimi ve bağımsız araştırmacı da Elsevier’in fiyat ve ürün sepetine dahil olacak dergileri belirleme politikalarına ilişkin şikâyetleri kamuoyu ile paylaşmıştı.²⁹ Gerçekten de, Stuart Lawson ve Ben Meghreblian, Birleşik Krallık’taki üniversite kütüphanelerinin yayınevlerine ödedikleri fiyatlar üzerine yaptığı bir araştırmada, University College London, Imperial College London, Cambridge ve Oxford gibi kurumların ticari yayınevlerine 2014 yılında yaptıkları ödemelerin kurum başına ortalama 3 milyon GBP’yi aştığını hesaplamışlardı.³⁰ Yeri gelmişken not etmekte fayda var. Bir kütüphane bir yayınevinden elektronik kitaplara, elektronik dergilere ve veri tabanına abonelik satın aldığı anda, bu abonelikler kütüphanelere, çoğunlukla, yayınevlerinin belirlediği bir paket içerisine

27 Jonathan Band and Jonathan Gerafi. 2013. “Profitability of Copyright-Intensive Industries” *Inforjustice.org* <http://infojustice.org/wp-content/uploads/2013/06/Profitability-of-Copyright-Industries.pdf> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

28 Gretchen Vogel. 2017. “German Researchers Resign from Elsevier Journals in Push for Nationwide Open Access” *Sciencemag.com*, 13 Ekim ve Danny Kingsley ve Steven Harnad. 2015. “Dutch Universities Plan Elsevier Boycott” *LSE Impact Blog*, 18 Temmuz. Finlandiya’daki boykotla ilgili olarak bkz.: <http://www.nodealnoeview.org/> [Erişim tarihi: Kasım 2017].

29 Ian Sample. 2012. “Harvard University Says It Can’t Afford Journal Publishers” *The Guardian*, 24 Nisan. Ayrıca bkz. “The Cost of Knowledge” imza çağrısı: <http://thecostofknowledge.com/> [Erişim Tarihi: Kasım 2017].

30 Stuart Lawson ve Ben Meghreblian. 2014. “UK University Journal Costs” https://retr0.shinyapps.io/journal_costs/ [Erişim Tarihi: Kasım 2017].

sıkıştırılmış gruplar halinde ve sadece belli bir süre için verilir – 5 yıl, 10 yıl gibi. Bu sürenin sonucunda kütüphaneler, satın aldıkları yayımlara erişimi ya tamamıyla kaybederler ya da erişim kullanıcı sayısı, sayfa sayısı veya sayfa başına alınan çıktı sayısı ile kısıtlanır. Oysa basılı yayınlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Basılı bir yayını arşivine kazandıran bir kütüphane bu yayına, çalınma ve yangın gibi haller dışında, ömür boyu sahip olur.

Fikri ekonomilerin dünya ekonomisi içerisindeki büyüklüğünü hesaplamayı amaçlayan en genel çalışma Eylül 2017’de OECD tarafından yapıldı.³¹ Ancak bu çalışma, daha önceki tarihlerde yapılan çalışmalara çok az katkı sağlamış görünüyor. OECD’nin hazırladığı bu rapor fikri ekonomilerin küresel büyüklüğünü tam olarak hesaplamaktansa, fikri ekonomilerde anahtar rol oynayan ulusal ekonomilerin yarattığı göreceli değerler üzerinde durmaktadır. Raporda, sırasıyla, USPTO, EUIPO (OHIM) ve JPO (Japonya Patent Ofisi)’nin Enformasyon ve İletişim Teknolojileri (ICT) alanını ilgilendiren patent, tasarım ve marka tescilinde başı çektiği tespit edilmiş. Ancak fikri mülkiyet ekonomisinin sektörlerini (özellikle de bilgisayar, elektronik ve biyokimyayı) ilgilendiren herhangi yeni bir görüş ortaya konulmamış. Raporun önemli sayabileceğimiz en önemli üç çıkarımı şu şekilde: (1) ARGE yatırımı yapan en büyük 2000 korporasyonun % 65’i, merkez ülke olarak, beş ülkeyi tercih etmiş; bu ülkeler ABD, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık ve Çin’dir. (2) Dünya çapında patentlerin % 67’si ve tasarımların % 57’si en büyük 250 ARGE korporasyonu tarafından tescillenmiştir. (3) Bu korporasyonların tescillediği patentlerin 3’te 1’i USPTO tarafından yapılmıştır.

Her ne kadar, bu raporun ortaya koyduğu bulgular, fikri mülkiyet iktisadi alanında daha önce yapılan çalışmalara büyük katkılar sağlamamış olsa bile, OECD’nin bu kadar kapsamlı bir raporun hazırlanmasına olan ihtiyacına ilişkin şu tespiti yapmamız gerekir: Fikri ekonomiler alanında, ABD ve AB’ye ülkeler ile Avustralya, Çin ve Japonya gibi uzak doğu ülkeleri, fikri mülkiyet ekonomisinin ürettiği katma değer konusunda gerekli farkındalığa sahiptir ve konuyla ilgili “önlemleri” almaktadır. Bu ekonomilerin siyasi güçlerini, çevre ülkelerdeki fikri mülkiyet yasalarının merkez ülke çıkarlarını gözeterek şekilde yazılmasını sağlayacak doğrultuda kullanmasına şaşırılmamak gerekir. Yine de, OECD ve WIPO başta olmak üzere, merkez ülkelerin doğrudan kontrolü ve himayesinde hazırlanan raporların kapsamının dar tutuluyor olmasının kasıtlı olabileceğini not edelim. Kişisel kanaatime göre, dünya fikri ekonomisine ilişkin raporların kapsamındaki düşüklüğün en az iki sebebi bulunuyor.

31 T. Daiko, H. Dernis, M. Dosso, P. Gkotsis, M. Squicciarini ve A. Vezzani. 2017. *World Corporate Top R&D Investors: Industrial Property Strategies in the Digital Economy. A JRC and OECD Common Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Birincisi, fikri ekonomilerin doğasına ilişkin akademik ilgi eksiktir ve bu ekonomilerin yarattığı katma değerın hesaplanması oldukça zor ve pahalı bir uğraştır. Konuyla ilgili bağımsız araştırmacıların yürüttüğü çalışmalar ise basit tahminlerin ötesine geçemez. Diğer taraftan, başta WTO, WIPO ve OECD olmak üzere USPTO, EPO ve OHIM (EUIPO) gibi kuruluşlar, fikri mülkiyet konusunda resmileşmiş bir ideolojinin dışında argüman ortaya koymaktan ısrarla kaçınmaktadırlar. Ayrıca bu raporlar, bağımsız araştırmacıların yaptığı raporlara atıf yapmak gereği duyduğunda, sadece resmileşmiş koruma ideolojisinin temsilcilerine atıf yaparlar. Bu anlamda, fikri mülkiyet iktisadı alanındaki araştırmalar, adeta, kapitalizmin merkantilist dönemindeki tartışmaları andırırçasına, fikri ekonomilerin merkantil korumasını teşvik eder ve güçlendirir. Sözü edilen kuruluşların hepsi birden şunu dile getirir: Fikri ekonomilerin artan ehemmiyeti, sıkı fikri mülkiyet korumasını zorunlu hale getirir; fikri mülkiyet alanında sıkı koruma büyüme ve kalkınma için elzemdir. İşin daha da sıkıntılı yanı, bu yerleşmiş doktrine alternatif üretebilecek çalışmaların sıklığı da düşüktür. Gerçekten de, iktisadi büyüme, iktisadi kalkınma ve uluslararası iktisat alanında çalışma yapan ve iktisadi eleştirel açıdan ele alan ve konularını Ortodoks iktisat perspektifi dışında yöntemlerle ele alan birçok akademisyen, fikri ekonomiler ve fikri mülkiyet konularına neredeyse tamamen duyarsızdır. Özellikle Türkiye’de, fikri mülkiyet iktisadı ve hukukun iktisadi analizi alanlarında yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır ve konuyla ilgili uzman bulmak neredeyse imkânsızdır.

İkincisi, fikri ekonomilerin dünya ekonomisi içerisindeki gerçek payı, sadece ABD ve AB ülkelerinden oluşan merkez ülkelerin, yasal sınırlar çerçevesinde yarattığı katma değerın ölçülmesi yoluyla bulunamaz. Fikri ekonomi, küresel ölçekte faaliyet gösteren bir dizi sektörün yol açtığı bir ekonomidir ve bu ekonominin gerçek büyüklüğü başta Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi yarı çevre (ya da yarı merkez) ülkelerde yasal sınırlar dışında faaliyette olan fikri ekonomilerin yarattığı katma değer ölçümlerinden bağımsız hesaplanamaz. Ayrıca bu hesaplama, ABD ve AB ülkelerindeki yasal olmayan fikri ekonomilerin yarattığı katma değeri de eklemek gerekir. Gerçekten de, fikri ekonomiler, bu ekonomileri oluşturan sektörlerdeki *yasal ve yasa dışı faaliyetler sonucu* yaratılan katma değerın toplam büyüklüğünde bir servet yaratır. Doğal olarak, burada şöyle bir sıkıntıyla karşı karşıya kalırız: Yasal sınırlar dışında (kayıt dışı ve hukuk dışı) faaliyette bulunan fikri ekonomilerin yarattığı katma değer, bu ekonomilerin yapısından kaynaklanan nedenlerden ötürü, tam olarak hesaplanamaz; sadece tahmin edilebilir. En nihayetinde, hiçbir kaydı olmayan taklit, kopyalama ve diğer fikri suistimalin yarattığı ekonominin büyüklüğünü nasıl ölçebilirsiniz? Doğal olarak, politika yapıcılar (özellikle yarı çevre ülkelerin politika yapıcıları, ki buna Türkiye de dahildir) fikri ekonomilerdeki ihlallerin yarattığı katma değer konusunda kulaklarının üzerine

yatmaktadır. Bunun, elbette, anlaşılabilir sebepleri var. En büyük sebep, şüphesiz, politika yapıcıların kendi ülkelerindeki ihlallerin iktisadi büyüklüğünü hesaplamaları sonucunda, uluslararası hukuku ilgilendiren birçok yaptırıma tabi olmak riskidir. Hiçbir ülke, en azından WIPO sözleşmesine taraf olan ülkeler, şartlar radikal bir şekilde lehlerine değişmedikçe, bu riski göze alamaz. Yani fikri ekonomilerde kayıt dışı ve hukuk dışı bir alan herkesin gözleri önünde büyük bir katma değer yaratmakta ancak bu konuda merkez ülkeler dışında kimse inisiyatif almamaktadır.

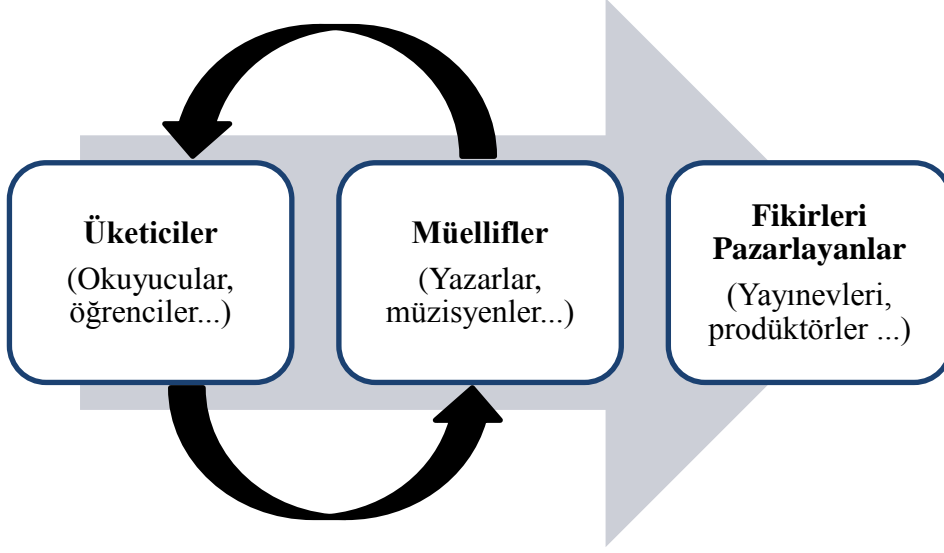
Özet olarak şu tespitleri yapalım:

- 1) Fikri ekonomilerde üretilen katma değer, Tablo 1.3, Tablo 1.4 ve diğer raporlarda sunulan rakamların çok daha ötesinde bir büyüklüğe ulaşmıştır.
- 2) Resmi kurumlar, yasal olmayan fikri ekonomilerin büyüklüğünü hesaplamalarına eklemek konusunda tereddütlü davranmaktadır.
- 3) Fikri ekonomilerde artık değer (daha doğrusu artık anlamın) büyüklüğü konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştır.

Peki, fikri ekonomilerde yaratılan bu muazzam değer kaynağı nedir? Bu soruya, konuya tek bir açıdan yaklaşarak cevap veremeyiz. Öncelikle şunun altını çizmemiz gerekiyor: Her ne kadar fikri ekonomiler, uluslararası antlaşmalarla ve fikri mülkiyet hukuku tarafından denetleniyor ve düzenleniyor gibi görünse bile, bu ekonomiler gittikçe yaygınlaşan ve iktisadi ehemmiyeti gittikçe büyüyen bir dizi ihlali ve suistimali teşvik etmektedir. Öyle ki, fikri ekonomilerin metalaşma koşulları altındaki organizasyonu, değer ortaya çıkışını ve transferini en verimli şekilde gerçekleştirmeyi amaçlarken, aynı zamanda, hak edilmemiş bir gelirin ortaya çıkmasına ve bu gelirin fikirlerin müellifleri aleyhine sahiplenilmesine neden olmaktadır. İşte bu sahiplik ilişkisi, fikri sömürünün, yani fikri ekonomilerde araçlar lehine hak edilmemiş bir kazancın, kaynağını oluşturur. Değer aktarım sürecinin, aslen, bir sömürü süreci olmasının en az üç nedeninden bahsedebiliriz:

- 1) Değer transferi sürecinin tek yönlü olması,
- 2) Fikirleri pazarlayanların fikirlerin kullanıcılarına (ya da üreticilere) neredeyse hiçbir değer transferi yapmaması ve
- 3) Fikirleri pazarlayanların fikirlerin ilk üreticilerine yani müelliflere sadece teliflerin izin verdiği büyüklükte küçük bir gelir transferi yapması.

Şekil 1.1: Fikri Ekonomilerde Değerin Transferi – Basitleştirilmiş Şema

Bu grafikte, fikri mülkiyeti sadece telif endüstrisi bağlamında ele alıyor gibi görünebilirim. Ancak basitleştirilmiş değer transfer şemasının safi telifler için geçerli olduğunu düşünmek hatalı olur. Zira aynı mekanizma tasarım ürünleri ve patentlenmiş fikirler için de geçerlidir. Örneğin üç boyutlu yazıcılar, ki yukarıda bunu taksir sektörünü son hali olarak yorumlamış ve Taksir 4.0 olarak adlandırmıştım, fikri ekonominin telifle ilgili kısmında değil patente ilgili kısmında ihlallere ve suistimallere yol açma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda, markaların ortaya çıkışı ve marka endüstrilerinde gerçekleşen değer transferi de, aslında, fikirlerin ticaretini yapanların, fikirleri, maddi hukuk yoluyla, markaların müellifleri aleyhine tescil ettirmesinin sonucudur. Özellikle Google, Microsoft, Yahoo!, Twitter ve Facebook gibi markaların ekonomik değerinin (yani marka değerinin) kaynağı, fikirlerin üretimi sürecinde, fikirlerin üreticilerinin, kodları yazanların ve bu hizmetlere kişisel verilerini “satarak” iştirakçi hale gelen kullanıcıların ürettiği değerdir. Telif, tasarım, patent ve marka için değer transferi, fikirlerin üretimini yapanlardan, fikirlerin ticaretini yapanlara doğru gerçekleşir. Bu süreç zamanla kurumsallaşır. Fikri mülkiyet hukuku, değer üretimi sürecinde, müelliflerin haklarını koruyor gibi görünürken, aslında, fikirlerin ticaretini yapanlara ait gelirleri korur ve bu gelirlerin artmasını sağlar. Başka bir ifadeyle, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, müelliflerin hakları koruyucu bahanesi altında, fikirlerin tüccarlığını yapan korporasyonların çıkarını korumaktadır. Diğer yandan, fikirlerin ferdi mülkiyetini teşvik eden fikri mülkiyet hukuku, sadece gelirler üzerinden bir

adaletsizliğe yol açmaz. Örneğin, ilaç sektöründe, patentlendiği için yüksek fiyatlarla piyasaya sunulan ilaçlar ve tedavi teknikleri hayat kurtarıcı bazı ilaçların ve tedavi tekniklerinin ihtiyacı olan fertlere ulaşmasını engeller. Sonuç, şüphesiz, ölümcül!

Türkiye'nin Fikri Ekonomisi

Şimdiye kadar, Türkiye fikri ekonomisinin toplam büyüklüğünü objektif kriterlere göre ölçmeyi hedefleyen herhangi bir çalışma yapılmadı. Bu nedenle, Türkiye fikri ekonomisinin istihdam kabiliyetini ve ürettiği katma değerini büyüklüğünü henüz tam olarak bilmiyoruz. Doğal olarak, fikri mülkiyet meselesinin bu alanına dair güvenilir bilgi olmadan yapılacak politika önermeleri, en iyi ihtimalle, karanlık bir odada sağa sola çarparak ilerlemeye benzeyecektir. Maalesef, gerçekte olan da biraz budur. TC Kalkınma Bakanlığı'nın, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nün ve TC Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı TÜRK PATENT'in yanı sıra, TOBB'un ve TUSİAD'in ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korunması ve bu korumanın yaygınlaştırılması gerektiğiyle ilgili çalışmaları ve kurum yetkililerinin bu konuda yaptığı açıklamalar, Türkiye'nin fikri ekonomisiyle ilgili herhangi bir ampirik veri olmadan yapılan çalışmalardan ve açıklamalardan ibarettir.³² Fikri mülkiyetle ilgilenen meslek birlikleri ve derneklerin bazılarını dışarıda bıraksak – ki bu birliklerin çoğu ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korunmasını savunan “sektör temsilcileri”nden oluşur – işçi sendikaları ile *kamu yararına* çalışan sivil toplum örgütleri konuya neredeyse hiçbir alâka göstermemektedir.

Fikri mülkiyetle ilgilenen meslek birlikleri ve dernekleri derken, özellikle, merkezi İsviçre'de bulunan International Association for the Protection of Intellectual Property'nin Türkiye kuruluşu olan AIPPI Turkey, Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği (MESAM) ve Yaratıcı Endüstriler Konseyi Derneği (YEKON) gibi kurumları kastediyorum. Örneğin, 2012 yılında kurulan YEKON, Türkiye Eğlence Sektörü Derneği, Reklamcılar Derneği, Mobil Servis Sağlayıcı İşadamları Derneği gibi dernek ve meslek birliklerinden temsilcileri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Tekin Memiş ve Melih Can Korkmaz tarafından hazırlanan *İstanbul Fikri Mülkiyet Atölyesi* adlı raporun “Metasız

32 *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*. (Özellikle “2.2.13 Fikri Mülkiyet Hakları” ve “2.2.14 Bilgi İletişim Teknolojileri” başlıklı bölümler). 2013. TC Kalkınma Bakanlığı; *Stratejik Plan, 2018-2022*. 2018. TÜRK PATENT; “TOBB Fikri Hakların Geliştirilmesi için Hak Sahiplerinin Yanında”. 2011. *Ekonomik Forum* (Ekim): 56-59; Mahmut N. Özdemir. 2014. *Fikri Mülkiyet Haklarının Özelleştirilmesi*. TUSİAD Yayını No: TUSİAD-T/2014-10/558.

Sanat Zayıdır” başlığını taşıyan bölümünde şunlar dile getirilmektedir: “Sektörle yapılan toplantılarda tespit ettiğimiz sorunlardan ilki, fikre ve yaratıcı düşünceye bir bedel ödeme bilincinin eksikliğidir. Bu eksiklik o denli büyüktür ki, fikri kullananlar zaten fikir sahiplerinin emeğini ve yaratıcı düşüncesini bedelsiz kullanmayı kendilerinde bir hak olarak görmekte ve fikir sahiplerinin bunun için çok da fazla emek sarf etmediğini zaten para da etmeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Hatta fikre ödenen bedelin haksız ve fazladan ödendiği gibi bir kanaate sahiptirler.”³³ Herhalde, bu raporun yazarları, Facebook’ta ve Twitter’da mesaj paylaşırken, YouTube ya da Vimeo üzerinden müzik dinlerken, bir üniversitenin internet sayfasında o üniversitenin araştırmacısı tarafından özgür ve bedava yayımlanan bir makaleyi okurken ya da bir sanat eserini internet üzerinden incelerken de, bir bedel ödemek arzusundadır.

Türkiye fikri ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin kapsamlı ve tutarlı herhangi bir hesaplama henüz yok ancak konuyla ilgili tahminler yapmamızı sağlayacak en az iki çalışma mevcut. Bunlardan ilki, WIPO tarafından 2014 yılında yayımlanan ve Türkiye telif yoğun sektörlerinin büyüklüğünü hesaplamayı amaçlayan *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey* başlıklı rapor, ikincisi ise Faruk Şen tarafından 2017 yılında yayımlanan *Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutları* başlıklı çalışmadır.³⁴ Öncelikle, WIPO raporuyla başlayalım.

Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey başlığını taşıyan WIPO raporunda, 2011 yılı itibarıyla, Türkiye’nin telif sanayilerine ilişkin şu hesaplamalar ve tespitler yapılmış:

- Türkiye telif yoğun sektörlerinin GSYH’ye katkısı, 2011 fiyatlarıyla, 35,5 milyar TL’dir (21 Milyar USD). Bu büyüklük, GSYH’nin % 2,73’üne tekabül eder.
- “Çekirdek sanayiler”³⁵ olarak tanımlanan telif sektörlerinde yaratılan katma değerın büyüklüğü GSYH’nin % 1,24’ünü oluşturur.

33 Okuyucular, internet üzerinden bedelsiz olarak sunulan bu rapora şu adresten ulaşabilirler: Tekin Memiş ve Melih Can Korkmaz. (Tarih Belirtilmemiş.) *İstanbul Fikri Mülkiyet Atölyesi*. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi <http://www.yekon.org/public/fikri-mulkiyet-atolyesi-raporu.pdf> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

34 *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey*. 2014. WIPO Yayını; Faruk Şen. 2017. *Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

35 “Çekirdek sanayiler”: Yayımcılık (edebiyat eserleri ve gazeteler), reklâm, radyo televizyon, film ve müzik, yazılım ve programlama, fotoğraf, tiyatro ve opera performansları ile görsel sanatlar.

- Telif yoğun sektörlerde 1,3 milyon kişi istihdam edilmektedir. Bu da toplam istihdamın % 5,4'üne tekabül eder.
- “Çekirdek sanayiler” olarak tanımlanan sektörlerde 422 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu da toplam istihdamın % 1,74'üne tekabül eder.
- Telif yoğun sektörlerin toplam ihracat içindeki payı % 6,78'dir. Toplam ithalatın % 3,83'ü telif yoğun sektörler tarafından yapılır.

Telif yoğun sektörlerin bu performansı bize şunu gösteriyor: Bu sektörlerde yaratılan katma değer, sağlık ve sosyal hizmetler ile turizm ve finans işkollarında üretilen katma değerden yüksek, finans ve eğitim işkolunda yaratılan katma değerden biraz daha düşüktür. Ancak raporu hazırlayan uzmanlar, telif yoğun sektörlerin, aynı zamanda, tekstil ve mobilya ile montaj sanayilerini de kapsadığını ve bu sanayilerin büyük ölçüde emek yoğun üretim yapıyor olduğunu hatırlatıyorlar. Başka bir ifadeyle, Türkiye telif ekonomisi, Türkiye dışındaki sermaye yoğun üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan bilgiyi ithal ederek, bunu, Türkiye'nin emek yoğun sektörlerinde somut ürüne dönüştürmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin telif yoğun sanayilerinin büyük bir bölümü türev ekonomilerdir; bu ekonomiler, mevcut halleriyle, bilgi ithalatına bağımlıdır. Oysa ülkemizdeki politika yapımcıların “bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamı geliştirilmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanılması ve bu teknolojilerin üretiminde yerli katma değer artırılması temel amaçtır”³⁶ derken kastettikleri, katma değer üretiminin göreceli olarak yüksek olduğu sermaye yoğun sektörlerin, ulusal ekonominin geneli içindeki payını yükseltmektir. Bunu yaparken, “yerli ve milli” üretimin payının artırılması planlanmıştır. Ancak, buraya gelinceye kadar öne sürdüğüm gibi, Türkiye fikri mülkiyet hukukunun mevcut hali, sadece, “yerli ve milli” olmayan sermayenin, Türkiye emek yoğun sektörlerine yatırım yapmasının yolunu açmaktadır. Yani Türkiye olarak, fikri ekonomiler bağlamında kastedilenin ve planlananın oldukça uzağındayız. Eğer Türkiye fikri ekonomisinde yapısal bir değişiklik hedefleniyorsa, geliştirilecek iktisat politikalarının – ki buna fikri mülkiyet hukukuna ilişkin iyileştirmeler dahil edilmelidir – “yerli ve milli” fikri ekonominin verimliliğini artırıcı etkiler yaratması beklenir. Ancak buraya kadar savunduğum görüş ışığında, fikri ekonomilerin iyileştirilmesinin, sadece, fikri mülkiyet hukukundaki iyileştirmelere bağlı olmayacağı açıktır. Mevcut haliyle Türkiye'nin fikri ekonomisi ne yerlidir ne millidir. Tekrar edeyim: fikri mülkiyet meselesi sadece bir hukuk meselesi değil aynı zamanda bir ahlâk meselesidir. Nasıl ki bir ekonominin en verimli şekilde çalışabilmesi için o ekonomideki fertlerin ve

36 *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*. 2013. TC Kalkınma Bakanlığı: “2.2.14 Bilgi İletişim Teknolojileri” başlıklı bölüm, s.96.

kurumların herkesin çıkarını gözeten ahlâklı kararlar alması gerekiyorsa, fikri ekonomilerdeki fertlerin, kurumların ve politika yapıcılarının da herkesin çıkarını gözeten ahlâklı kararlar alması gerekir. Konu bu açıdan ele alındığında, ülke kalkınmasıyla ilgili karar alıcıların, “yerli ve milli” olduğunu arzu ettikleri politika alanlarında, sahte sentimentlerden uzaklaşmaları ve ayrıntılı ampirik çalışmalara dayalı politikalar geliştirmeleri zorunludur. Şu anda bunun uzağındayız.³⁷

Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey başlıklı raporda, ayrıca, korsan ekonomilerin yol açtığı “vergi kayıpları” ve “kâr kayıpları” da söz konusu edilmiş ancak bunların gerçek büyüklüğüne dair herhangi bir tahminde bulunulmamış. Diğer taraftan, yukarıdaki tespite uygun olarak, Türkiye’nin telif yoğun sektörlerde net ithalatçı olduğu vurgulanmış. Ayrıca bu alanda verilerin eksik olduğunun altı çizilmiş. Özellikle ihlallerin yoğun olduğu yazılım ve veri tabanları alanlarında sağlıklı veriler olmadığından, bu alanlarda ortaya çıkan katma değer ve bu ihlallerin dış ticarete olan etkileri hesaplanmadığı belirtilmiş.

Bu rapor bize şu açıdan da fayda sağlıyor: Bu çalışmadan hareketle, Türkiye’nin telif yoğun sektörlerinde üretilen katma değeri ve bu sektörlerin yarattığı istihdam büyüklüklerini göz önünde tutarak, Türkiye fikri ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin bazı tahminlerde bulunabiliriz. Tablo 1.3’ü hazırlarken kullandığım OHIM raporunda³⁸, AB telif yoğun sektörlerinde üretilen katma değer tüm üye ülkelerin toplam GSH’sinin % 4,2’sini, AB telif yoğun sektörlerinin yarattığı istihdamın ise toplam istihdamın % 3,2’sini oluşturduğu belirtilmişti. *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey* başlıklı raporun sağladığı veriler dikkate alındığında, Türkiye ekonomisinin telif yoğun sektörlerinde üretilen katma değeri, oransal olarak, AB ekonomisinin telif yoğun sektörlerinde üretilen katma değeri % 25 - % 30’u kadar daha düşük olduğu sonucuna varabiliriz. Benzer şekilde, Türkiye’nin telif yoğun sektörlerindeki istihdam da AB’deki istihdamdan % 50 daha düşüktür.

37 Sadece bir örnek vermiş olayım: Ağustos 2018’de TL’nin USD karşısında %25’i geçen değer kaybı (eski ve güzel ifadesiyle tağşişi) sonrasında, TC Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ABD ürünlerine karşı boykot kararı almayı gündeme taşımıştı. Buna göre, ABD menşeli iPhone markasının ürünleri yerine, “yerli ve milli” Vestel markasının ürünleri tercih edilebilirdi. Oysa Vestel, marka tecilini Türkiye’de yapmış bir şirket olmanın dışında hiçbir “yerli ve milli” özelliğe sahip değildir. Vestel’in kullandığı donanımın neredeyse tamamı, ABD menşeli şirketler tarafından üretilmektedir. Vestel, büyük ölçüde, bu parçaları Türkiye’de montajlamakta ve “yerli ve milli” markasıyla piyasaya sürmektedir. Benzer bir durum otomotiv sektörü için de geçerlidir.

38 *IP Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union Industry-Level Analysis Report*. 2013. OHIM.

Diğer taraftan, aynı rapor, AB fikri ekonomisinde üretilen katma değer in tüm üye ülkelerin toplam GSH'sinin % 38,6'sını ve AB fikri ekonomisinin sağladığı istihdamın toplam istihdam içerisindeki payının % 25,8'ini oluşturduğunu hesaplamıştı. Buna göre, AB fikri ekonomilerinin tamamında üretilen katma değer in, telif yoğun sektörlerde üretilen katma değer den yaklaşık 9 kat, AB fikri ekonomisinin toplam istihdamının AB telif yoğun sektörlerinin toplam istihdamından yaklaşık 8 kat fazla olduğu sonucuna ulaşırız.

Öyleyse, 2013 tarihli *IP Rights Intensive Industries* ve 2014 tarihli *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey* başlıklı raporlarda sağlanan verilerden özetle şu şekildedir:

- AB fikri ekonomisinin ürettiği katma değer in AB GSH içindeki payı: % 38,6
- AB telif yoğun sektörlerinde üretilen katma değer in AB GSH içindeki payı: % 4,2
- AB fikri ekonomisinin yarattığı istihdamın toplam AB istihdamı içindeki payı: % 25,8
- AB telif yoğun sektörlerindeki istihdamın toplam AB istihdamı içindeki payı: % 3,2
- Türkiye telif yoğun sektörlerinin (“çekirdek sanayiler”) ürettiği katma değer in Türkiye GSYH içindeki payı: % 1,24
- Türkiye telif yoğun sektörlerinin (“çekirdek sanayiler”) yarattığı istihdamın toplam Türkiye istihdamı içindeki payı: % 1,74

Bu durumda, eğer 2011 yılından 2014 yılına kadar Türkiye'nin telif yoğun sektörlerinde ve fikri ekonomisinde büyük yapısal bir değişiklik olmadığını varsayarsak, 2014 yılı itibarıyla, Türkiye telif sanayilerinin *tamamının* yaklaşık 20-25 Milyar USD, Türkiye fikri ekonomisinin *tamamının* da yaklaşık 200-250 milyar USD katma değer yarattığını tahmin edebiliriz. Ayrıca, yine 2014 yılı itibarıyla, Türkiye fikri ekonomisi toplamda 1,5 milyon kişiye istihdam sağlıyor görünmektedir. Bu sonuçlara göre, Türkiye fikri ekonomisinin ürettiği toplam katma değer in de bu ekonomilerde istihdam edilen toplam kişi sayısının da AB fikri ekonomisinin katma değer ve istihdam büyüklüklerinin üzerinde olduğu görülecektir. Bu sonucun gerçekçi olmadığı açıktır. Bunun sebebi, 2014 tarihli WIPO raporunda yapılan uyarıyla örtüşüyor: Türkiye fikri ekonomisinin ürettiği katma değer in ve sağladığı istihdamın büyük bölümü, emek yoğun sektörler tarafından üretilmektedir. Yani telif hukuku ile dışarıya bağımlı hale getirilmiş Türkiye fikri ekonomisi, ithal ettiği bilgiyi emek yoğun sektörlerde somut ürüne (örneğin mobilyaya ya da otomotiv yan sanayi ürünlerine) dönüştürmektedir.

Dolayısıyla, telif yoğun sektörlerle ilişkin bu göstergeler, “çekirdek sanayiler”i değil, telifle ilgili olan tüm sektörleri (özellikle nakliyat ve dağıtım ile toptan ve perakende satış sektörlerini) kapsamaktadır. Eğer sadece “çekirdek sanayileri” dikkate alırsak, telif yoğun sektörlerin ürettiği *gerçek* katma değer büyüklüğünün yaklaşık yarı yarıya azalarak 10-15 Milyar USD’ye düştüğünü, *gerçek* istihdamın da üçte bir oranında azalarak 450-500 bin kişi seviyesine gerilediğini görebiliriz.

O halde, Türkiye “çekirdek telif sanayileri” verilerini dikkate alarak, 2013-2014 yılları için şu tahminlerde bulunabiliriz:

- Türkiye fikri ekonomisinin yarattığı katma değer Türkiye GSYH içindeki payı = % 10 - % 15
- Türkiye fikri ekonomisinin yarattığı katma değer toplam büyüklüğü = 80-100 Milyar USD
- Türkiye fikri ekonomisinin yarattığı istihdamın toplam Türkiye istihdamı içindeki payı = % 10 - % 15
- Türkiye fikri ekonomisinin yarattığı toplam istihdam = 3-4 milyon kişi

Bu değerlerin, sadece birer tahmin olduğunu tekrar belirtmek isterim. Doğal olarak, tahminlere dayanan başka çalışmaların farklı sonuçlar bulması mümkündür. Örneğin, Faruk Şen’in 2017 yılında yayımlanan *Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutları* başlıklı çalışmasında, Türkiye’deki yaratıcı sanayinin ürettiği katma değer Türkiye’nin toplam GSYH’sinin % 6,4’ü olduğu hesaplanmıştır. Yayıncılık, film, müzik, sahne sanatları, futbol ve gastronomi gibi iş kollarını kapsayan toplam 53 sektöre ait UNESCO, UNCTAD ve TÜİK verilerinden hareketle yürütülen bu çalışma, fikri ekonomilere ilişkin de birçok önemli tespitte bulunuyor. Bunlara değinmeden önce, bu çalışmanın temel bulgusu olan % 6,4 rakamıyla ilgili tereddüdümün bir nedenini açıklayayım.

Şen *Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutları* başlıklı çalışmasında, Türkiye’nin ve diğer ülkelerin yaratıcı sanayilerini birlikte ele alıyor ve bu büyüklükleri birbiriyle karşılaştırıyor. Kişisel kanaatime göre, değerli birçok tespitte yer veren bu çalışmanın Türkiye’nin yaratıcı sanayilerine ilişkin hesapladığı ve ilk başta gerçekçiymiş gibi görünen % 6,4 değeri Hollanda, İsviçre ve Birleşik Krallık gibi yaratıcı sanayiler alanında mesafe kaydetmiş ülkelerin değerleriyle karşılaştırıldığında, bir parça yanıltıcıdır. (Bu ülkelerin yaratıcı sanayilerinin ürettiği katma değer o ülkelerin GSYH içindeki payları, sırasıyla, % 3,40, % 3,30 ve % 3,30’dur – bkz.: Sayfa: 199.) Bu kanaatimin arkasında en az iki neden bulunuyor. İlki, Şen bu çalışmasındaki “yaratıcı sanayiler” tanımı içerisine, alışık olunanın aksine, futbol ekonomisi, gastronomi ve kültür sektörlerini de dahil etmiştir. Oysa karşılaştırma yaptığı diğer ülkelerin yaratıcı sanayileri için benzer bir uygulamaya gitmediği anlaşılıyor.

Şen'in tahminin gerçekçi olmamasının ikinci nedeni, yine kişisel kanaatime göre, özellikle TÜİK tarafından sağlanan verilerin, hesaplama yöntemlerinde değişiklik yapıldığı duyurulan 2016 yılından bu yana, güvenilir olmamasıdır. Türkiye ekonomisine dair çalışmalardaki sıkıntılar, TÜİK'in geçmiş yıllarda sağladığı verilerde hesaplama hataları olduğunu ve bu hesaplamalarda revizyona gidileceğini açıkladığında başladı. Korkut Boratav, Mahfi Eğilmez, Fatih Özatay, Osman Aydoğmuş gibi iktisatçılar başta olmak üzere, TÜİK verilerini kullanan birçok araştırmacı, bu revizyonların Türkiye ekonomisiyle ilgili hesaplamalarda tutarsızlıklara yol açtığını, TÜİK'in bu tutumunun birçok öngörüyü geçersiz hale getirdiğini dile getirdiler.³⁹ Öyle ki, yeni hesaplama yöntemine göre, Türkiye'ye "teğet geçen" 2008 Finansal Krizi'nden sonra, 10,000 USD'nin altında inen kişi başına gelirimiz, tekrar, 10,000 USD'nin üzerine çıktı. Böylece bir gecede zenginleşmiş olduk. Sorun araştırmacıların dikkatini çekti çünkü, yeni hesaplama yöntemiyle birlikte, 2002 sonrasında her türlü veride yapay bir iyileşme meydana gelmişti. Öyle ki, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi tarafından, 2017 yılının üçüncü çeyreğinde, Türkiye ekonomisinin büyüme performansı için bir gösterge olarak kabul edilen cari TL fiyatlarıyla GSYH'de % 11,1 artış kaydettiğimiz açıklandı.⁴⁰

İktisatçılar arasında, çoğunlukla Benjamin Disraeli'ye atfen kullanılan bir söz vardır. Denir ki, "üç tür yalan vardır: Birincisi küçük yalanlar, ikincisi kuyruklu yalanlar, üçüncüsü ise istatistik." İstatistik bugün öyle bir disiplin haline geldi ki, eldeki veriler her türlü kanaati desteklemek için kullanılır oldu. Bir sonraki bölümde daha yakından ele alacağım Paul Romer'in bir çalışmasında

39 Bu yazıların birinde şunlar dile getiriliyor: "TÜİK'in yeni ulusal gelir serilerini, yapılması gerekli revizyon çalışmalarının geçici ilk ürünü saymak ve bunları akademik çevrelerin, uzmanlık kuruluşlarının ve ekonomi bürokrasisinin katkılarıyla iyileştirmek zorunlu ve yararlı görünmektedir. Yeni GSYH serisi, bu tür bir çalışmanın tamamlanmasından ve gerekli düzeltmelerin içerilmesinden sonra devam ettirilmelidir." Bkz.: Korkut Boratav, Tuncer Bulutay, Yavuz Ege, Oktar Türel, R. Aşkın Türel. 2017. "Yeni Ulusal Gelir Serileri Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler" *Cumhuriyet Akademi*, 28 Mart. Konuyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz.: Osman Aydoğuş. 2017. "Sorunlu Milli Gelir Revizyonu ve Kuşkuyla Büyüme" *İktisat ve Toplum* 78: 15-20; Osman Aydoğuş. 2018. "Türkiye'de Milli Gelir Revizyonunun Sonuçları ve İnşaat Sektörü: OECD ve AB ile Bir Karşılaştırma" *Efil Journal: Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 10-21.

40 İsmet Özkul. 2017. "3. Çeyrekte Sanaysiz Büyüdük" *Dünya Gazetesi*, 15 Aralık [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

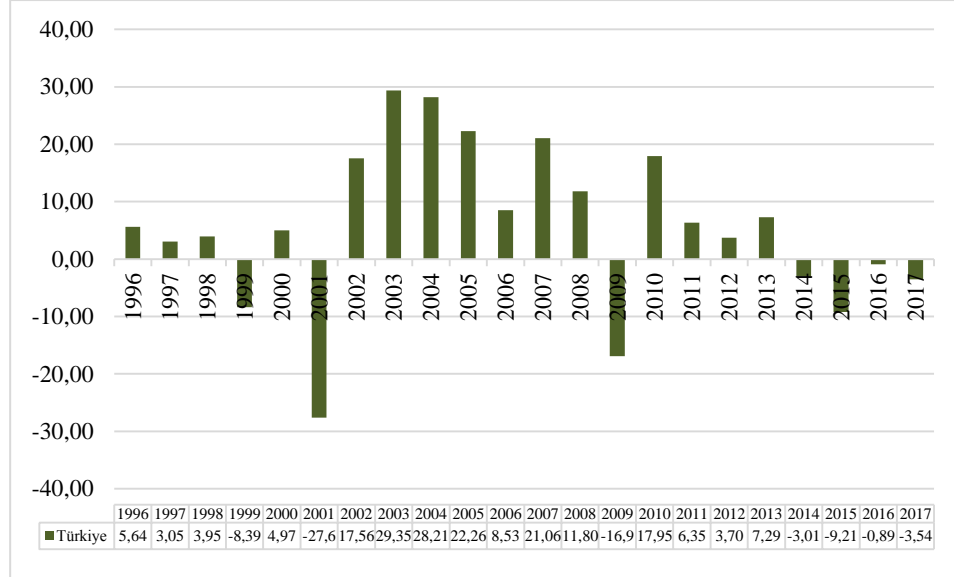
bu durum, hakikat ötesi olarak adlandırılıyor.⁴¹ Ülkemizdeki hakikat ötesi koşullar, bilim ahlâkıyla ilgili tartışmaları yeniden gündeme getirecek gibi. Konunun metodolojik yönünü ve sonuçlarını sonraki bölümlere bırakarak, burada şu notu düşmemiz gerek: Bir ekonominin yıllık performansı ölçülmek istendiğinde, sadece cari TL fiyatlarıyla hesaplanan veriler, o ekonominin o yılki performansı ile ilgili gerçeği bize vermez. Eğer iktisadi büyümeyi cari TL fiyatlarla hesaplarsak, ekonomik performansı temsil edecek rakamın büyüklüğünü etkileyen en az dört faktörü göz ardı etmiş oluruz: (1) Baz etkisi (büyüme rakamı hesaplanırken hangi yılın dikkate alındığı ve önceki periyotlarda sıradışı bir gerçekleşmenin olup olmadığı, örneğin iktisadi bir kriz, doğal bir afet ya da olağandışı bir darbe girişimi); (2) Yıllık enflasyon; (3) TL'nin yabancı para birimleri karşısındaki değer kaybı (ya da kazancı) ve (4) Nüfus dinamikleri. Gerçekten de, 2016 yılında Türkiye iktisadi ve toplumsal hayatı üzerinde uzun dönemli etkileri olacak bir darbe girişimi gerçekleşmiş ve bu olay sonrasında alınan “tedbirler,” şimdiden, ekonomide yapısal birçok dönüşüme neden olmuştur.⁴² Ayrıca TL, 2013-2017 arası dönemde, USD karşısında % 83 değer kaybetmiş ve Türkiye'nin nüfusu % 4'ten fazla yükselmişken, açıklanan % 11,1 rakamı, iktisadi büyüme çalışan akademisyenler için kuyruklu bir yalan olmasa bile, en fazla sadece istatistiktir. Yani bu veri, birçok iktisatçı için, hiçbir anlam ihtiva etmez.⁴³ Bu haliyle, TÜİK'te sürdürülen bu faaliyet, Türkiye'de son dönemde gerçekleşen en önemli bilimsel suistimal vakasıdır. Nasıl ki Thomas Herndon ve diğerlerinin, Kenneth Rogoff ve Carmen Reinhart'ın 2010 yılında yayımlanan makalesi üzerine itirazlarıyla iktisadın tamamı için bilimsel ahlâkla ilgili bir sorgulama süreci başlamışsa, TÜİK'in bu tutumuna ilişkin itirazlar da, Türkiye'deki iktisada ilişkin bilimsel ahlâk sorunlarına ilişkin bir sorgulama süreci başlatmalıdır.⁴⁴

41 Paul Romer. 2016. “The Trouble with Macroeconomics” Tartışma Metni. Online: <https://paulromer.net/wp-content/uploads/2016/09/WP-Trouble.pdf> [Erişim Tarihi: Ekim 2016].

42 Sabah gazetesi yazarı Okan Müderrisoğlu'na göre, Milli Güvenlik Kurulu'na sunulan bir raporda, şunlar belirtilmektedir: “15 Temmuz hain darbe girişiminin ardından kararlılıkla sürdürülen FETÖ ile mücadelede, bugüne kadar örgütün 7.5 milyar liralık gayrimenkulüne el konuldu. Ayrıca, FETÖ ile bağlantılı 966 şirketin kayyuma devredilen aktif toplamı da 41 milyar lira olarak hesaplandı. Böylece toplamda, yaklaşık 15 milyar dolarlık varlığının FETÖ terör örgütü tarafından kullanılması önledi.”

43 TL'nin USD karşısındaki 2013-2017 arası değerlerine dayanılarak yapılan bu hesaplama için bkz.: Mahfi Eğilmez. 2017. “TL'nin Değer Kaybı ve Bir Önerisi” *Kendime Yazılar*, 22 Kasım [Erişim Tarihi: Ocak 2017].

44 İktisatta replikasyon çalışmaları üzerine sürekli olarak güncellenen bir web sitesi için bkz.: Jan H. Höffler (Editör). *ReplicationWiki*. <http://replication.uni->

Tablo 1.5: Türkiye GSYH Kişi Başına Değişim Oranı (%), Cari USD Fiyatlarla, 1996-2017

Kaynak: IMF, 2017 [Erişim Tarihi: Ocak 2018]

TÜİK tarafından sağlanan bu verinin hesaplama yöntemine ilişkin tartışmaları konunun uzmanlarına bırakıyorum. Burada sadece, Tablo 1.5'teki IMF verilerini vermekle yetineceğim. (Okuyucular, bu verilerden hareketle, 2008 Finansal Krizi'nin Türkiye'ye teğet mi geçtiğini yoksa içinden mi geçtiğini kendileri değerlendirebilirler.)

Doğal olarak, Türkiye'nin iktisadi büyümesi, Şen'in *Türkiye Kültür Ekonomisinin Boyutları* adlı çalışmasında yer verdiği konular arasında yer almıyor. Bu tartışmaya sadece şu nedenle değindim: Şen'in yaptığı hesaplamaların, kişisel kanaatime göre bir parça gerçekçi olmamasının iki sebebinden biri, bu çalışmanın ağırlıklı olarak TÜİK verilerine dayanmasıdır.

Şen'in çalışmasını ve "yaratıcı sanayiler"e ilişkin bulgularını, TÜİK verilerindeki tutarsızlıklara ve yazarın futbol ekonomisi, gastronomi ve kültür

goettingen.de/wiki/index.php/Main_Page [Erişim Tarihi: Ocak 2018]. Thomas Herndon ve diğerlerinin replikasyon makalesinin açık erişim versiyonu için bkz.: Thomas Herndon, Michael Ash ve Robert Pollin. 2013. "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff" *PERI Working Paper Series 322*.

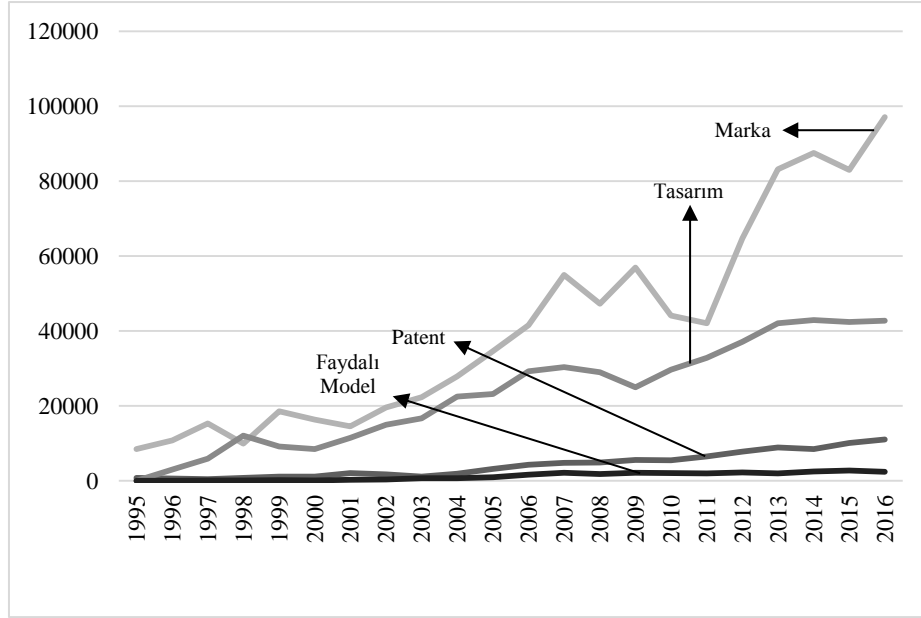
ekonomisini “yaratıcılık endüstrileri” hesaplamalarına dahil ediyor olmasına rağmen, çok değerli buluyorum. Öyle ki, bu çalışma, Türkiye fikri ekonomisine ilişkin birçok ayrıntıyı, TÜİK dışındaki verilerle destekliyor olması açısından oldukça önemlidir. Türkiye fikri ekonomisi bağlamında, Şen’in dikkat çektiği ayrıntılar arasında özellikle şunun altının çizilmesi gerekir diye düşünüyorum: Son 10 yılın verileri dikkate alındığında tiyatro seyircisi, tiyatro salonu sayısı, alkollü içki tüketimi, özel sektörün kültür alanında yaptığı yatırımlar ve artan sponsorluklar (buna özel üniversitelerin artan sayısını da eklemek gerekir) ve kitap satışıyla ilgili büyüklükler, mevcut hükümetin bu alanların çoğundaki olumsuz her türlü politikasına rağmen, sürekli olarak, artma eğilimi göstermiştir.⁴⁵ Bu da, Türkiye fikri ekonomisinin bir gelişme potansiyeline sahip olduğunu gözler önüne seriyor. Doğal olarak, siyasal iktidarın kültür ve bilim politikası alanında akla hayale gelmeyecek istismar yollarına başvurduğu bu dönemde, en az bir alanda – ve muhtemelen en önemli alanda – iyiye gitme eğiliminde oluşumuz umut vericidir. Umuyoruz, TÜİK önümüzdeki yıllarda, kültür ekonomisi alanındaki bu verileri, geçmiş yıllarda yapılan hataları düzeltme ve revize etme gibi bahanelerle, aşağı doğru güncellemez.

45 *Sinema ve Tiyatro İstatistikleri, 2016* “Tablo 4: Sezon Yılına Göre Tiyatro Salonu, Oynanan Eser ve Seyirci Sayısı, 2005-2016” TÜİK [Erişim Tarihi: Ocak 2017]. Bu verilere göre, 2005’ten 2016’ya kadar, tiyatro salonu sayısı 123’ten 721’e, koltuk sayısı 46,438’den 261,885’e, oynanan eser sayısı 1,177’den 7,766’ya ve seyirci sayısı yıllık 2,7 milyondan 6 milyona çıkmıştır. Şen’in bu konudaki sonuçları, konunun bir diğer uzmanı olan Sacit Hadi Akdede’nin çalışmalarında ulaştığı sonuçlarla örtüşüyor. Tiyatronun politik iktisadı konusunda Türkçedeki en ayrıntılı analizleri içeren bu çalışmalar için bkz.: Sacit Hadi Akdede. 2011 *Kültür ve Sanatın Politik Ekonomisi: Devlet Tiyatroları Örneği*. Ankara: Efil Yayınları ve Sacit Hadi Akdede. 2014. *Devlet Sanat İlişkisi Sanatın Politik Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınları.

Tablo 1.6a: Türkiye’de Sınai Haklar Başvuru ve Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1995-2016

Yıl	PATENT		MARKA		TASARIM		FAYDALI MODEL	
	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tecil	Başvuru	Tecil
1995	1690	763	16194	8500	2858	0	41	0
1996	902	601	20664	10779	4088	3043	189	0
1997	1531	450	21101	15368	10552	5915	232	117
1998	2483	774	19790	9917	13035	12079	308	149
1999	3020	1125	24332	18539	9429	9181	326	171
2000	3433	1136	29383	16374	10710	8479	471	149
2001	3214	2109	29105	14566	13902	11483	645	268
2002	1874	1784	36429	19636	20541	15012	932	389
2003	1152	1180	38714	22310	22432	16687	1222	720
2004	2262	1936	47459	27934	24343	22510	1497	687
2005	3461	3172	60417	34672	27903	23168	1924	977
2006	5165	4305	66855	41587	30069	29282	2456	1690
2007	6189	4790	72633	55020	30374	30389	3016	2181
2008	7137	4869	74991	47325	30027	29042	2986	1869
2009	7241	5610	71604	56921	27124	24956	2882	2179
2010	8343	5510	85128	44164	30441	29684	3033	2049
2011	10241	6539	117723	42059	36580	32810	3244	1976
2012	11599	7816	111143	64721	41220	37136	3789	2299
2013	12055	8925	108608	83189	45119	42095	3558	2037
2014	12375	8530	111544	87545	42844	42950	3568	2551
2015	13958	10100	110679	83027	40206	42442	3583	2767
2016	16778	11074	107176	97085	40363	42746	3534	2441

Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017]

Tablo 1.6b: Türkiye’de Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1995-2016

Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017]

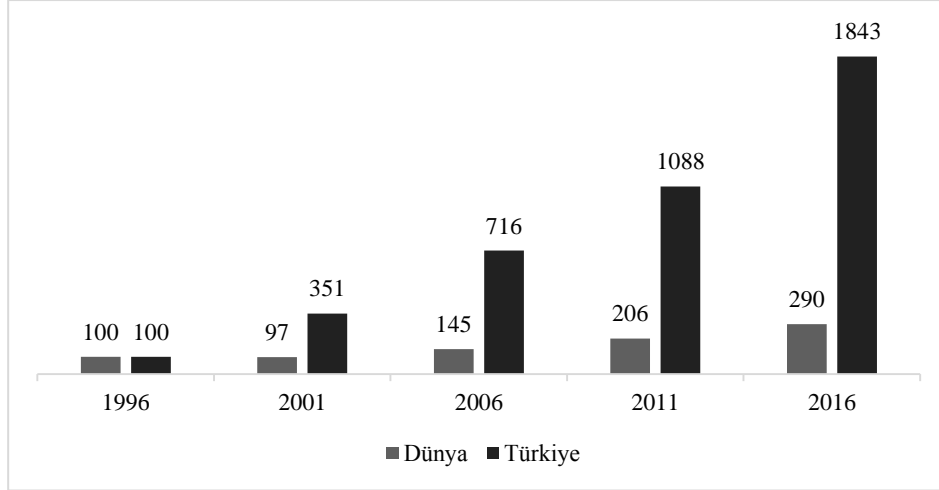
Tablo 1.6c: Dünyada ve Türkiye’de Sınai Haklar Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016

Yıl	PATENT		MARKA		TASARIM	
	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye
1996	384.307	601	247.025	10.779	109.826	3.043
2001	373.455	2.109	380.385	14.566	155.217	11.483
2006	556.525	4.305	687.042	41.587	332.235	29.282
2011	791.773	6.539	1.526.787	42.059	662.401	32.810
2016	1.115.175	11.074	2.813.726	97.085	817.000	42.746

Türkiye Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017].

Dünya Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

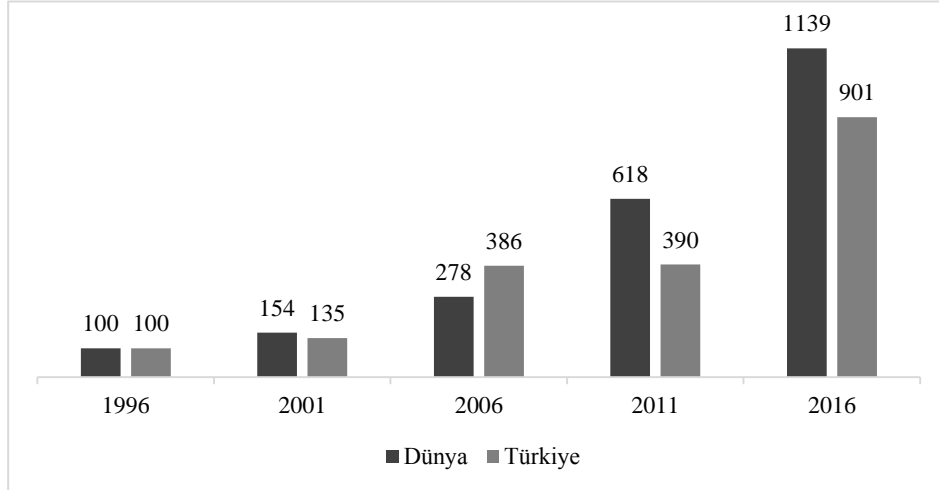
Tablo 1.6ç: Dünyada ve Türkiye’de Patent Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100)

Türkiye Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017].

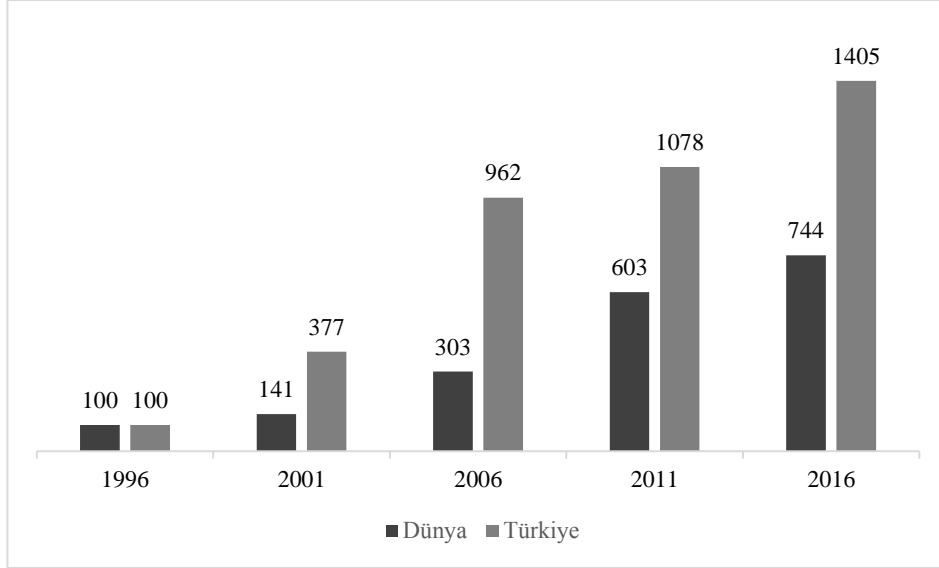
Dünya Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

Tablo 1.6d: Dünyada ve Türkiye’de Marka Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100)

Türkiye Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017].

Dünya Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

Tablo 1.6e: Dünyada ve Türkiye’de Tasarım Tescil Sayıları (Yerli ve Yabancı), 1996-2016 (1996=100)

Türkiye Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017].

Dünya Kaynak: World Intellectual Property Indicators-2016. WIPO Yayını.

Tablo 1.5’te verdiğim veriler Tablo 1.6’da sağlanan verilerle karşılaştırıldığında, patentler ve iktisadi büyüme arasında olduğu varsayılan nedenselliğe ilişkin bazı soru işaretleri de gün yüzüne çıkıyor. Yukarıda da değinmişim: Yaygın ve resmi görüşe göre, fikri mülkiyet haklarının yerleşmesi ve yaygınlaşması ile iktisadi kalkınma arasında bir nedensellik ilişkisi vardır.⁴⁶

46 İşin enteresan bir yanı şudur: Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı bir şekilde korunması gerektiği görüşünün resmi görüş haline geldiği kurumların bünyesinde yapılan çalışmalar, benimsenen görüşlerin aksine bulgular sunmaktadır. Örneğin TÜRK PATENT’te yazılan şu iki uzmanlık tezinde – ki araştırmacılar çok titiz çalışmalar yürütmüş ve çalışmalarını, aldıkları dereceleri hakederek, sonlandırmışlardır – sınai tescil performansı ile iktisadi kalkınma arasında ilişki bulamamıştır: Şeyda Alan. 2008. *Sınai Mülkiyet Haklarının Ekonomik Büyümeye Etkisi*. TC Türk Patent Enstitüsü Marka Daire Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Belirtilmemiş; Tuba Bolat Akın. 2014. *Patent Koruması ve Sınai Kalkınmaya Etkilerinin Türkiye ve Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi*. TC Türk Patent Enstitüsü Patent Daire Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Alper Özer.

Buna göre, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların korunması, bir ekonomide ARGE harcamalarını ve yeniliğe olan yatırımı arttıracak, bu da iktisadi büyümeye yol açacaktır.⁴⁷

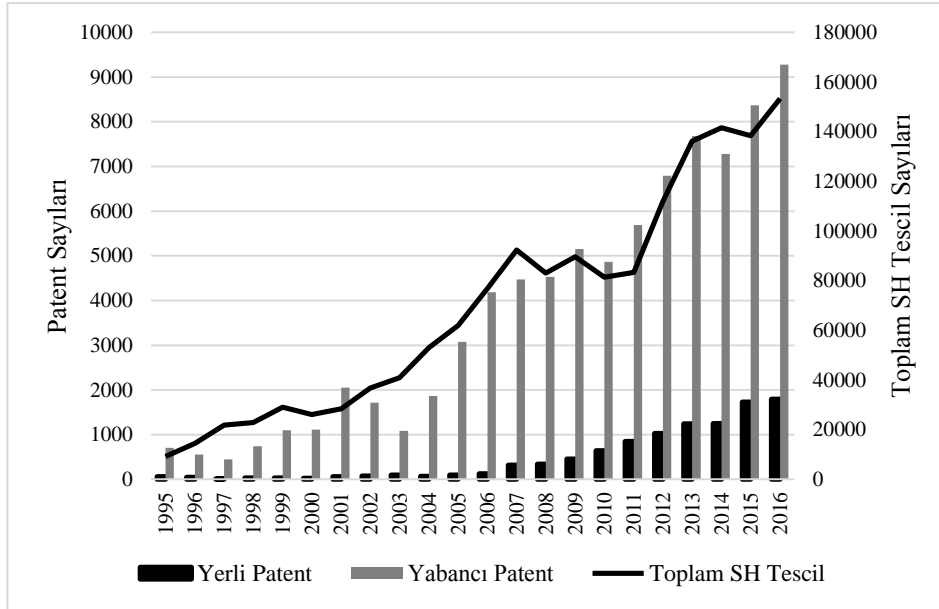
Türkiye TRIPS anlaşmasını, birçok diğer ülke gibi, 1994'teki WTO toplantısından sonra imzaladı. 1994 yılında kabul edilen 544 sayılı KHK'dan sonra TÜRK PATENT Enstitüsü kuruldu ve 1995'te ilk sınai tescil yapıldı. O yıldan bugüne, gerek TÜRK PATENT gerekse WIPO ve WTO, Türkiye'nin sınai haklar alanındaki gelişmelerine ilişkin veriler yayımlıyor. Bu verilerle ilgili uyuşmazlıkları şimdilik bir yana bırakıyorum.⁴⁸ Benim burada ilgilendiğim soru şu: Türkiye'de, 1995 yılından bu yana, sınai haklar alanında alınan mesafeler, beklenildiği gibi, iktisadi kalkınmaya yol açmış mıdır?

Eldeki verileri ışığında, bu soruya olumlu yanıt vermek mümkün olmadığını düşünüyorum. Yukarıdaki tablolarda sunulan veriler göz önünde bulundurulduğunda, bırakın sınai haklar ve iktisadi kalkınma arasında bir nedensellik ilişkisi kurmayı, sınai haklar ve iktisadi büyüme arasında herhangi bir korelasyonel ilişkiden dahi söz edilemez; hatta belki, ikisi arasında negatif bir nedensellikten bile bahsetmek mümkündür.⁴⁹ Açıklayayım.

47 TÜRK PATENT'in misyonu şu şekilde belirtilmektedir: "Sınai mülkiyet bilincini toplumun bütün kesimlerinde artırarak, sınai mülkiyet haklarının etkin korunmasına ve ticarileştirilmesine katkı sağlayarak, ülkemizin ekonomik ve teknolojik gelişimine hizmet etmek, sınai mülkiyet alanında uluslararası platformlarda etkin olmak." <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/commonContent/AboutUs> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

48 TÜRK PATENT verileri ile WIPO verilerinin en mükemmel şekilde örtüşmediğini belirtmemiz gerek. Karşılaştırma yapabilmek için TÜRK PATENT ve WIPO verilerinin bir tanesini, Tablo 1.2a'nın içerisine ayrı bir satırda belirtmişim. Veriler arasındaki tutarsızlığın bir sebebi, aynen TÜİK verilerinde olduğu gibi, hesaplama yöntemlerindeki farklılıklardır. Yöntem farklılıkları, raporlar arasında karşılaştırma yaparken, tutarlı sonuçlara ulaşmamızı engelliyor. Örneğin, WIPO'nun bu raporu Hollanda'nın ve İtalya'nın marka tescilleri konusunda veri sunmuyor. Diğer taraftan, İsviçre'nin patent tescil sayısını Türkiye'den daha düşük gösteriyor. Gerçekçi sonuçlara ulaşmak için, her raporun yöntem bölümünün ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Bu mevzuyu burada sadece bir dipnotta belirtmeyi tercih etsem de kurumların bu konuda önlem alması bir zorunluluktur. İleri düzeydeki tartışmaları sonraki çalışmalara bırakıyorum.

49 Bir önceki bölümde değindiğim gibi, her korelasyonun (*correlation*) nedensellik (*causation*) olmadığını altını çizelim.

Tablo 1.6f: Türkiye’de Yerli ve Yabancı Patent ile Toplam Sınai Hak Tescil Sayıları, 1995-2016

Kaynak: Türk Patent, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> [Erişim Tarihi: Aralık 2017]

Türkiye’nin sınai hakları kayıt altına alma çabası ve bu alandaki göz ardı edilemez başarısına rağmen, 2009’dan bu yana, USD fiyatlarıyla kişi başına milli gelirden büyük kayıplar yaşamaktayız. Halen içerisinde olduğumuz bu süreç bizi, özellikle artan patent tescil süreciyle ilgili büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakıyor. O sıkıntı da şu: Türkiye’deki patent tescillerinin çoğu yabancılar tarafından yapılmaktadır. Ve ayrıca, yabancı tescil sayıları ile yerli tescil sayıları arasındaki fark gittikçe büyümektedir. Kişisel olarak, yabancıların Türkiye’deki tescil sayılarının artarak artıyor olmasının, fikri mülkiyet hukukunun neden bu kadar önemli hale geldiğinin (ya da getirildiğinin) bir açıklaması olduğu kanaatindeyim. Bu veriler başka bazı ayrıntılar da sağlıyor. Öncelikle, Tablo 1.6e’de görülebileceği gibi, Türkiye’deki toplam tescil sayıları ile yabancıların patent sayılarının seyri arasında bir paralellik var. (Tekrar edelim: bu tespit, ikisi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi kurmak için yeterli değildir.) WIPO tarafından, 2009 yılından bu yana, her yıl düzenli olarak hazırlanan *World Intellectual Property Indicators*’ın 2017 yılında yayımlanan raporunda Türkiye, ülkede yaşayan yerli ve yabancıların burada yaptıkları marka tescil sayıları

açısından dünyada ilk 10'un içerisinde gösterilmiş; ancak Türkiye, patent tescilleri açısından tüm dünyada 23. sırada yer alıyor.⁵⁰

Türkiye'nin marka performansını TÜRK PATENT'in büyük bir başarısı olarak görmek gerekir. Ancak marka ve tasarım alanındaki tescil sayıları ve bunlarla ilgili raporlar göz önüne alındığında, verilerin gizlediği üç gerçekle yüzleşmek durumunda kalıyoruz:

- 1) Ülkemizde, aynen Çin ve Hindistan'da olduğu gibi, yüksek marka ve tasarım tescilleri yapılıyor olsa da (buna literatürde "marka ve patent troll" lüğü de denir), bu tesciller sınai haklar alanında yapılan yüksek sayıda ihlali de beraberinde getiriyor.
- 2) Yukarıda *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey* başlıklı rapora değinirken belirtmiştim, Türkiye'nin fikri ekonomisi emek yoğun sektörlerdeki aktiviteler sayesinde ayakta kalabilmektedir.
- 3) Türkiye'nin fikri ekonomisi bir tür *off-shore* emperyalizme ev sahipliği yapmaktadır.

Off-shore emperyalizm, Türkiye'de üretilen maddi ve fikri kaynakların, imzalanan uluslararası anlaşmalar sonrasında, hukuk koruması altında, yabancı ülkelere transfer edilmesidir.⁵¹ Klasik emperyalizmin aksine, çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak transferinin gerçekleşmesi için, merkez ülkelerin Türkiye gibi ülkelere doğrudan yabancı yatırım yapmasına (örneğin fabrika kurmasına) gerek yoktur. Uluslararası politik ekonomi, TRIPS gibi uluslararası hukuk ve anlaşmalar yoluyla, Türkiye'yi bu sistemin bir parçası haline getirir. Bunun karşılığında, herhangi bir yabancı doğrudan yatırıma gerek kalmadan, kaynak transferini gerçekleştirir. Öyle ki, bugün dahi birçok Web 2.0 platformu, Türkiye gibi yarı çevre (ya da yarı merkez) ülkelerde şube ya da temsilcilik

50 *World Intellectual Property Indicators, 2017*. Cenevre: WIPO Yayını: 8. Tescil süreçlerinde de kendimizi kandırıyoruz. Sürekli olarak bir arka kapı bulunabiliyor. Pratikten gelen zorluklar, "ikinci kullanım patenti" verilmemesi ve yaygın "incelemesiz patentler" örneklerinde olduğu gibi, bu kuramsal işleyişle dahi örtüşmüyor.

51 Bu durum, birçok disiplinlerde farklı şekilde kavramsallaştırılır. Örneğin, Haluk Geray buna "masaüstü sömürgecilik," Christian Fuchs "yeni emperyalizm" adını veriyor. Bkz.: Haluk Geray. 2005. "İletişim Ağları ve Masaüstü Sömürgecilik" içinde: Funda Başaran ve Haluk Geray (Der.) *İletişim Ağlarının Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi: 179-203; Christian Fuchs. 2010. "Critical Globalization Studies: An Empirical and Theoretical Analysis of the New Imperialism" *Science and Society* 74 (2): 215-247 ve Christian Fuchs. 2010. "Critical Globalization Studies and the New Imperialism" *Critical Sociology* 36 (6): 839-867.

açmaya dahi yanaşmamaktadır. Bunun arkasında birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri, şüphesiz, yeni şube ya da temsilcilik açmayarak, o ülkenin (örneğin Türkiye'nin) hukuk sistemine, özellikle de vergi rejimine, tabi olmaktan kaçınmaktır. Oysa otomotiv, madencilik ya da gıda gibi geleneksel sektörler yabancı ülke pazarlarına açıldığında, doğal olarak, o ülkenin yasa ve mevzuatlarına uygun şekilde şirketleşirler. İnternet teknolojilerinde bu zorunluluk ortadan kalkmıştır.

Off-shore emperyalizm sürecini tersine döndürebilmek için, öncelikle, çevre ülkenin hukuk sisteminin – başka fikri mülkiyet hukuku olmak üzere – yeniden yapılandırılması gerekir. Ancak maalesef, yıllarca sürdürülen çabalar sonucunda üretilen vasatın altında bir metin olan SMK'da olduğu gibi, fikri mülkiyet hukukunu kısa dönemde revize edilmesini beklemek için hiçbir gerçekçi sebebe sahip değiliz.

Başka bir yöntem, yerli patent tescil sayılarının artmasını sağlamaktır. Ancak bu, gerçekten iktisadi kalkınma hedefleniyorsa, kısa dönemde mümkün olmayan, uzun dönemde ise yeterli olmayan bir yöntemdir. Aşağıda da belirteceğim gibi, Türkiye fikri mülkiyet alanında muazzam büyüklükteki ihlallere ev sahipliği yapan bir ülkedir. Eğer bu sorun ile yüzleşmeden ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması politikası devam ettirilirse, bunun sonucu, daha fazla fikri mülkiyet ihlali olacaktır. Yani, Türkiye özelinde, ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyetin sıkı koruması ile fikri mülkiyet ihlalleri arasında birbirini besleyen bir nedensellik süreci işlemektedir.

Off-shore emperyalizmin kendisini en açık biçimde gösterdiği fikri ekonomi sektörü eczacılık ve tıp sektörüdür. Öyle ki, *big pharma* olarak adlandırılan Pfizer, Novartis, Merck, Sanofi-Aventis, Roche ve Bayer gibi büyük ilaç korporasyonları, ikamette buldukları ülke (çoğunlukla ABD) dışındaki ülkelere girebilmek için, o ülkede ferdi mülkiyete dayalı fikri hak korumasının yerleşmesini zorunlu bir koşul olarak dayatırlar. Ali Rıza Üçer'e göre, “[d]ünya ilaç pazarında ciro bazında aslan payını Dünya Ticaret Örgütü'nün belirlediği kurallar çerçevesinde fikri mülkiyet haklarıyla koruma altına alınan orijinal (patent korumalı-ethical) ilaçlar al[maktadır] (% 75), eşdeğer (jenerik) ilaçların payı % 10'un altında[dır].”⁵² Bunun sonucu olarak, özellikle çevre ülkelerin sağlık sistemleri, her yıl milyarlarca USD tutarında ilaç harcaması yapmak zorunda kalmaktadır. Bu yüksek maliyetlerin sebebi, eczacılık ve tıp sektöründeki yüksek ARGE harcamaları değil, bu sektördeki korporasyonların

52 Ali Rıza Üçer. “Big-Pharma Dünyayı Denetliyor” içinde: İlknur Arslanoğlu (Der.) *Tıp Bu Değil*. İstanbul: İthaki: 66-94.

kâr hırsı ve açgözlülükleridir. Yani fikri mülkiyet hukuku nedeniyle “hapı yutmuş durumdayız”!⁵³

Vaziyet, telif yoğun sektörlerde de farklı değil, maalesef! Türkiye'nin bilimsel yayın sayıları, aynen ARGE harcamaları ve sınai hak tescil verilerinde olduğu gibi, sürekli olarak artan bir eğilime sahiptir.⁵⁴ Akademik alandaki bu obezite durumunun birçok sebebi var: 1980 sonrasında açılan yeni üniversiteler, bilimsel yayınları teşvik programları, Türkiye dışına gönderilen akademisyenlerin katkıları, Bologna Süreci ve uluslararasılaşma vs. Akademik yayınlar alanlardaki (sahte ve sağlıksız) bu artışın arkasındaki sebeplerin arasında, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması da var. Bu konudaki şüphemin nedenlerinden bir tanesi şu: Türkiye'nin bilimsel yayın sayılarındaki, ARGE harcamalarındaki ve patent tescil sayılarındaki sürekli artışın karşısına USD fiyatlarıyla kişi başına büyümeyi koyunca, uyumsuzluk kendini gösteriyor. Başka bir ifadeyle, sınai tescil ile bilim, teknoloji ve inovasyon arasında ve sınai tescil sayıları ile büyüme ve kalkınma arasında bir nedensellik ilişkisini ampirik olarak gözlemlememekteyiz. Nazan Bedirhanoğlu ve Utku Balaban, sınai tescil ile ARGE harcamaları ve akademik çıktılar arasındaki ilişkinin de zayıf olduğundan hareketle ortaya çıkan bu duruma “inovasyonsuz fikri mülkiyet”

53 Bu cümledeki metaforun kullanıldığı yer için bkz.: F. Cankat Tulunay. 2008. “Büyük İlaç Firmaları (Big Pharma): Dünyanın En Pahalı İlaçları ... Nasıl Kazıklanıyoruz, Varan II” *Türkiye Akılcı İlaç Kullanım Platformu* <http://klinikfarmakoloji.com/index.php?q=node/1395> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

54 Örneğin bkz.: “Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik İstatistikleri” TÜBİTAK <https://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/politikalar/icerik-bty-istatistikleri> [Erişim Tarihi: Ocak 2017].

adını veriyor.⁵⁵ Aynen “iktisadi kalkınma olmadan inovasyon”⁵⁶ ve “istihdam yaratmayan büyüme” gibi.⁵⁷ Son derece yerinde bir adlandırma.

- 55 Nazan Bedirhanoglu ve Utku Balaban. 2015. “Türkiye’de İnovasyon Rejimi ve Fikri Mülkiyet” içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) *Ali Fıkrkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce ve İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını: 139-165. En yüksek ARGE harcaması yapan 2000 şirket arasında Türkiye’den sadece 6 şirket bulunuyor. Buna karşılık ABD, Japonya, Çin, Almanya ve Birleşik Krallık’tan, sırasıyla, 673, 299, 217, 114 ve 113 şirket bulunuyor. Bkz.: T. Daiko, H. Dernis, M. Dosso, P. Gkotsis, M. Squicciarini ve A. Vezzani. 2017. *World Corporate Top R&D Investors: Industrial Property Strategies in the Digital Economy. A JRC and OECD Common Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- 56 İnovasyon ile fikri mülkiyet haklarının yerleşmiş olması arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı gibi inovasyon ile kalkınma arasında da, sanıldığı gibi, doğrudan ya da dolaylı, genellenebilir herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Örneğin, Ali Fıkrkoca’nın bu konudaki çalışmaları, inovasyon süreci ve iktisadi kalkınma süreci ilişkisinin her toplum ve her ekonomi için genellenemeyeceğini göstermişti. Bu konuda bkz.: Ali Fıkrkoca. 2007. “Unravelling the Paradoxes of the (New) Digital Economy: Myths and Realities” *Critical Perspective on International Business* 3 (4): 337-363. Fıkrkoca, ayrıca, Türkiye üzerine olan ve vefatından sonra yayınlanan çalışmalarında, inovasyonun hangi koşullarda arzulan sonuçlara (yani iktisadi kalkınmaya) yol açabileceğini ayrıntılı olarak açıklamıştı. Bkz.: “Sosyal Demokrasi Penceresinden Yenileşim (İnovasyon) ve Türkiye,” “Küreselleşme, Yenileşim ve Türkiye” ve “Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme: Sorunlar ve Çözüme Yönelik Bazı Katkı Önerileri” içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) 2015. *Ali Fıkrkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce, İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 2015/2. Sayfa numaraları, sırasıyla: 87-112, 115-119 ve 121-125.
- 57 Örneğin bkz.: “Growth without Jobs”. 2014. *The New York Times*, 1 Ağustos ve Graeme Maxton. 2015. “Economic Growth Doesn’t Create Jobs, It Destroys Them” *The Guardian*, 21 Nisan. İktisadi büyümenin sadece istihdam yaratmamakla kalmayacağı, aynı zamanda, birçok çevre sorununa da yol açacağı 1970’lerden bu yana iktisatçılar tarafından bilinmektedir. Bu konuda popüler bir metin için bkz.: Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens III. 1972. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind*. London: Pan Books. Öyle ki çağımızın birçok etkili yazarına göre, dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük sorun, ülkelerin eksponansiyel büyüme performanslarının yol açtığı çevre felaketleridir. Bu felaketler toplumlara kimi zaman savaşa kimi zamansa çöküşe ve yok oluşa iter. Bu argümanı dile getiren bir kaynak için bkz.: Jared Diamond. 2005. *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Penguin Books. Belki de bugün Orta Doğu’daki savaşların ve göçün sebebi budur: 1950’lerden bugüne süren büyüme sürecinin yol açtığı büyük bir çevre felaketi.

Maalesef, Türkiyeli akademisyenler olarak, uluslararası alanda yayınlar yapıp, bu yayınların maddi ve fikri karşılığını alamayarak, sadece obeziteye yol açan sağlıksız bir akademik çevrenin oluşmasına katkı sağlamıyoruz, aynı zamanda, *off-shore* emperyalizmin yol almasına da katkı sağlıyoruz. Açıklayayım.

2017 Mart ayı itibarıyla, Web of Knowledge veri tabanında (SCI+SSCI+AHCI) Türkiye adresli sadece 65 adet akademik dergi bulunmaktadır; bu dergilerden sadece 10'u toplumsal bilim dergisidir.⁵⁸ (Bu veri tabanındaki toplam dergi sayısı 33.000'dir.⁵⁹) Bu dergilerde yayın yapan Türkiyeli akademisyenler, bu yayınları karşılığında herhangi bir "ücret" almadıkları gibi, birçok araştırmacı, bağlı buldukları kurumda akademik olarak yükselebilmek için, para karşılığı yayın yapma yolunu tercih etmekte, daha doğrusu, buna zorunlu bırakılmaktadır. Nasıl mı? Türkiyeli araştırmacılar, yaptığı yayınların telif haklarını, o yayıncıya vermiş olur. Çoğu araştırmacı, kitap yazarları dahil, bilime yaptıkları bu katkıdan ötürü herhangi bir "ücret" ya da ödül almazlar. Daha sonra, çevre ülkelerin üniversiteleri, kendi akademik personelinin yayın yaptığı bu dergilerin fiziki kopyalarını yüksek fiyatlarla satın almak ya da demetlenmiş halde sunulan bu dergilerin dijital kopyalarına abone olmak zorunda kalırlar. Örneğin, TÜBİTAK desteğiyle (yani kamu fonlarıyla) yürütülen bir proje sonucunda ortaya çıkan bir makale Elsevier'in bir dergisinde yayımlandığında, Ankara Üniversitesi bu dergiye abone olmak yoluyla erişim sağlar. Üstüne üstlük, "altın açık erişim" sahtekârlığının kurbanı olan yazarlar, yayımladıkları makalelere sınırsız erişim sağlamak için, makale başına 3000 USD ya da daha fazla "ücret" ödemek zorunda bırakılırlar. Yani veri şartlar altındaki fikri mülkiyet rejimi, beyin göçünün ve kaynak transferinin özel bir halinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Araştırmacıların ikamet ettiği ülke Türkiye olmasına rağmen, bu araştırmacıların ürettiği makale ve kitaplar, yabancı ülkelerin fikri mülkiyet sistemlerinin parçası haline gelmekte ve bu makalelere ve kitaplara erişim, yasal sınırlar çerçevesinde, yüksek maliyetli ödemeler sonucunda mümkün olmaktadır. Bu sürece, *beyin göçü olmadan fikir göçü* de diyebiliriz. Başka bir ifadeyle, veri şartlar altında, bugünkü fikri mülkiyet rejimi, Türkiye gibi yarı çevre (ya da yarı merkez) ülkelere merkez ülkelere doğrudan ve dolaylı kaynak transferine yol açmaktadır.

Bu bölümün başında, Türkiye fikri ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin ciddi bir çalışmanın henüz yapılmadığını söylemiştim. Elbette bu tür çalışmalar,

58 Ahmet Asan. 2017. "Uluslararası Bilimsel Dergi İndeksleri, Önemleri ve Türkiye Kaynaklı Dergilerin Durumu: Bölüm 2: Türkiye'deki Durum" *Acta Medica Alanya* 1 (1): 43-54.

59 Clarivate Analytics, 2017, <https://clarivate.com/products/web-of-science/> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

alanın kapsamı göz önüne bulundurulduğunda, uzman kişilerin hesaplama sırasında karmaşık bir dizi yöntemi kullanmasını gerektirir. Bu ekibi bir araya getirmek bir sorundur. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisini yönetenlerin bu tür bir hesaplamayı yapmak konusunda tam anlamıyla istekli olduklarını da sanmıyorum çünkü Türkiye fikri ekonomisinin büyüklüğünü hesaplayacak bir çalışma, zorunlu olarak, bu alandaki ihlallerin yol açtığı istihdamı ve katma değeri de hesaplamak zorunda kalacaktır. Bu da Türkiye'nin, uluslararası alanda, özellikle WIPO nezdinde, zor bir durumda kalmasına yol açabilir çünkü Türkiye ekonomisinin yöneticileri, TRIPS'i imzalayarak verdikleri sözün aksine, ciddi bir bölümü ihlallerden oluşan bu ekonominin küçültülmesini istemeyecektir. Başka bir ifadeyle, fikri mülkiyet hukukunun yerleşmesini isteyenler (en azından görünürde bunu istiyor gibi görünen politika yapımcılar) ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar rejimi ile iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin sanal olduğunun farkında olmalı ki bu alanda bir çalışmaya girişmemeyi tercih etmektedirler. Eğer hipotez niteliğindeki bu tespitim doğruysa, önümüzdeki yıllarda, bu alanda devlet kurumlarının desteklediği, bu yolla resmiyet kazanacak olan ve objektif verilerle hazırlanacak bir çalışma yapılmasını beklemek gerçekçi değildir. Burada görev, "bağımsız" araştırmacılara düşüyor.

Türkiye'de hakikatin ötesine geçmemiz ya da hakikat istencinin zayıflaması ile fikri mülkiyet ihlalleri el ele gidiyor. World Economic Forum'un 2017 yılında yayımlanan *The Global Competitiveness Report, 2016-2017* başlıklı raporunda Türkiye'nin, 138 ülke arasında "Mülkiyet Hakları" alanında 53. sıradan 62. sıraya, "Fikri Mülkiyetin Korunması" alanında ise 82. sıradan 95. sıraya gerilediği kaydediliyor. Aynı rapor Türkiye'yi "Yargı Bağımsızlığı" alanında 107. sırada, "Kurumsal Ahlâk" alanında 93. sırada, "Hesap Verilebilirlik" alanında 57. sırada ve "Ahlâk ve Yolsuzluk" başlığı altında 50. sırada göstermektedir.⁶⁰ Bu da başladığımız yere geri dönmemiz anlamına geliyor: Türkiye'de sadece hukuksuzluk sorunu yoktur; ahlâksızlık sorunu da vardır.

Bütünleşik Piyasalar Hipotezi

Günümüz şartlarında, fikri mülkiyet hukukunun olmadığı bir dünya tasarlayamayız. Bu gerçekçi olmaz. Ancak fikri mülkiyeti ferdi mülkiyete dayalı bir hukuk rejimine tabi kılmak zorunda değiliz. Alternatif mülkiyet rejimleri tasarlayabiliriz. Örneğin, ikinci bölümde öne sürdüğüm gibi, fikri mülkiyet rejimini, doğaları gereği birer müşterek olan fikirlerin bu özelliklerini gözeten kamusal bir koruma sistemine tabi hale getirmek mümkündür. Zaten gerçekçi

⁶⁰ Klaus Schwab ve Xavier Sala-i Martin. 2017. *The Global Competitiveness Report, 2016-2017*. The World Economic Forum.

olan da budur. Diğer taraftan, fikri mülkiyet ihlallerinin olmadığı bir dünya da tasarlayamayız. Bu da gerçekçi olmaz. Fikri mülkiyet ihlalleri vardır ve bu ihlallerin yarattığı ekonomi sanıldığından çok daha büyük bir ekonomidir.

En genel anlamda mülkiyet hakları, homojen bir mal ve hizmet sepetini kapsamaz. Oturduğunuz ev, bankanızdaki para, giydiğiniz giysiler ile kaleme aldığınız bir makale, bestelediğiniz bir müzik parçası, mucidi olduğunuz bir buluş, hatta Web 2.0 platformları üzerinden yaptığımız yorumlar ve açık kaynak yazılımlar üzerinde yaptığımız her türlü değişiklik, hukuki ve ahlâki anlamda, özgün mülkiyet rejimlerine tabidir. Doğal olarak, farklı mülkiyet formlarına ilişkin ihlallerin yol açtığı sonuçlar da özgün yani birbirinden farklı olacaktır. Örneğin, fikirlerin mülkiyetine ilişkin ihlallerle, oturduğunuz evin mülkiyetine ilişkin ihlaller arasında, fikirlerin doğalarını diğer metaların doğalarından ayırıştırıran sebeplerden ötürü, büyük farklar vardır. Bu farkların yarattığı en büyük sonucu şu örnekle açıklayalım: Hollanda'da bir arsanın ya da evin mülkiyet hakkının ihlali, Türkiye'de bu mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin bir müşevvik oluşturmaz. Oturduğumuz evlerin mülkiyet haklarının korumasını, hem Hollanda'da hem de Türkiye'de, aynı anda arttırabilirsiniz. Sonuçlar, her zaman, mülkiyet haklarının yerleşmesi ve piyasa ekonomisinin daha verimli işlemesini sağlamak yönünde olacaktır. Ancak İsviçre'de fikri mülkiyet haklarının daha fazla korunuyor olmasından hareketle tüm dünyada fikri mülkiyet korumasını arttırmaya çalışmak, Çin, Hindistan, Türkiye ve İran gibi ülkelerde, fikri mülkiyet haklarının ihlallerine ilişkin bir müşevvik oluşturur. Hatta İsviçreli fikir sahiplerini ilgilendiren bir ihlal, örneğin tersine mühendislik yöntemiyle üretilen pahalı ilaçlar, dünyanın uzak bir köşesindeki ekonomilerin can damarı haline gelen bir sektöre dönüşebilir. Bu fark göz önünde bulundurulduğunda, özellikle ferdi mülkiyete dayalı fikri hakları daha sıkı korumak, piyasa ekonomilerinin daha verimli işlemesini sağlamaz. Fikirlerle ilişkin ferdi mülkiyet korumasının artması, fikri mülkiyet hukukunun ihlal edilmesi sonucunu doğurur. Açıklayayım.

Fikri mülkiyetin ihlali ile ilgili konular, ulusal ve uluslararası maddi hukuk sistemince düzenlenen önemli bir alandır. Bu nedenle fikri mülkiyet alanında faaliyette olan fertler ve kurumlar, fikri mülkiyet hukukunun kavramsal, hukuki ve iktisadi takibi, kontrolü ve yaptırımını altındadır. Yerel ölçekte bu kontrolü, takibi ve yaptırımını uygulayan en önemli kurum ulus devletlerdir. Ulus devletler, yasama organı vasıtasıyla, yasalar ve yönetmelikler yayımlar, bunlara uyulması konusunda vatandaşlarına zora ve iknaya dayalı güç tatbik ederler.

Ancak kural koyucu ve yasa yapıcı ulus devletlerin koyduğu kurallar ve yaptığı yasalar, potansiyel olarak, birbiriyle çelişme eğilimindedir. Aslında bu, egemen devlet anlayışının doğal bir sonucudur. Her egemen devlet, o toplumun özgün tarihinin ve kurumlarının bir ürünü olduğundan, örneğin, Hollanda

devletinin koyduğu yasaların Türkiye devletinin koyduğu yasalardan farklı olması kadar doğal bir durum olamaz. Hollanda yasalarının Türkiye yasalarıyla tastamam bir uyum içerisinde olması ancak istisnai bir haldir. Benzer şekilde, Kıta Avrupası hukukuyla (*civil law*) Anglo-Sakson hukukunun (*common law*) eşvarlığı, temelde, bu iki rejimi oluşturan farklı ülkelerin, tarihsel ve kurumsal olarak, farklı evrimsel patikaların ürünü olmasından kaynaklanır. Bu nedenle, ülkeler arasındaki maddi hukuka dayanan farklar olağan karşılanmalıdır.

Ancak 1970’lerden bugüne, başta hukukçular olmak üzere, ekonomi ve toplumu ilgilendiren politika yapıcılar, hangi tarihsel ve kültürel gelenekten gelirse gelsin, bu uyumsuzluklarla mücadelede çoğunlukla hem fikirdirler. Bu politika yapıcılara göre gasp, darp, taciz, tecavüz, kaçakçılık, hırsızlık, terörizm ve bunun gibi suçlarla mücadelede ulusların birbiriyle dayanışıyor olması bir gerekliliktir. Öyle ki, bu yerleşik doktrine göre, bir suç ve haksız fiile ilişkin uluslararası işbirliğinin, bu suçların sayısını ve bu suçlar dolayısıyla ortaya çıkan ekonominin büyüklüğünü azaltacağı düşünülür. Bu Ortodoks görüş, *büyük ölçüde*, verilerle ispatlanabilecek bir gerçektir.

“Büyük ölçüde” diyorum çünkü hiçbir yaptırım, suçun ve haksız fiilin tamamen ortadan kalkmasını sağlayamaz. Burada bir sorun yok gibi görünüyor olabilir çünkü hiçbir yasa koyucu suçun tamamen ortadan kalkması beklentisiyle yasa yapmaz. Suç her zaman vardır. Ancak fikri mülkiyet hakları alanındaki ihlaller diğer alanlardaki ihlallerden farklı bir nitelik taşır. O da şu: Fikri mülkiyete ilişkin yaptırımların artması yani fikri mülkiyet hukuku alanındaki sıkı koruma, bu alandaki ihlallerin artması anlamına gelir. Dikkat ediniz, yukarıda saydığım adi suçlara ilişkin durum tam tersi bir nitelik taşımaktadır. Gasp, darp, taciz, tecavüz ve hırsızlık gibi suçlara ilişkin daha fazla koruma, bu alanlardaki suçların sayısını azaltıcı etki yaratır. Ancak fikri mülkiyet hakları bu durumun bir istisnasıdır.

Bir iktisatçı gibi düşünürsek, yerleşik hukuk doktrinine göre, suç ve ceza arasındaki bu ilişkinin, en ideal şartlarda işleyen bir hukuk sistemi ve kendi kendini düzelten bir piyasa varsayımı üzerine kurulu olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Aynen Bernard de Mandeville’in *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits* (1714) eserinin alt başlığında belirttiği gibi, ferdi kabahatler, eğer fertler özgür bir toplumda yaşıyorlarsa, kamusal faydaya yol açar. Mandeville’in bu görüşünün, Adam Smith’in *The Wealth of Nations* (1776) adlı eserine de ilham kaynağı olduğu kabul edilir. Buna göre, gizli bir el, öz çıkarı peşinde koşan fertlerin hatalı davranışlarını kendiliğinden çözüme kavuşturur. Adam Smith, devletsiz bir toplum düşünmez; tam tersine devlet, yasa koyar ve yasaların uygulanmasını sağlar. Bu sayede, kendi çıkarı peşinde koşabilen fertlerden oluşan toplumlar zenginleşirler. Her iki yazar için de geçerli olan

varsayım, en mükemmel şekilde işleyen bir hukuk ve piyasa sisteminin varlığıdır.

Günümüzde arıların hikâyesi ve görünmeyen el metaforları, piyasaların olduğu düşünülen her alana uygulanmaktadır. Bir piyasanın kendi kendisini düzenleyebilmesi, o piyasalarda etkinsizliğe yol açan her türlü unsurun, örneğin suçun, haksız fiilin ve ihlalin, er ya da geç ortadan kalkması demektir. Yerleşik iktisat doktrini de yerleşik hukuk doktrini de, aslında, ideal bir hukuk ve piyasa toplumunun mümkün olduğu fantezisi ya da ütopyası üzerine inşa edilmiştir.⁶¹ Eğer özgür bir toplumda fertler öz çıkarı peşinde koşmaya devam eder ve devletler de kendi çıkarını kollayan fertlerin toplumda yol açtığı dejenere sonuçları ortadan kaldırmak için yasa yapar ve bunların uygulanması için önlem alırsa, o toplum, fantezisini ya da ütopyasını gerçekleştirmek için yapılması gerekeni yapmış demektir: Bu toplumda, suçlar, haksız fiiller ve ihlaller, er ya da geç, ortadan kalkacaktır.

Yukarıda dediğim gibi, bazı piyasaların kısmi olarak en ideal şartlarda çalıştığına dair veri bulmak mümkündür. Öyle ki, iktisatta, ideal şartlarda çalışan (yani dengenin gerçekleştiği) piyasaların incelenmesine, “kısmi denge analizi” adı verilir. Ancak sorun şu ki, tüm piyasaların, aynı anda ve her zaman, en etkin çözümü üretmek konusunda potansiyele sahip olduğu konusunda hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Yine de, bu görüş, Léon Walras’tan bu yana, iktisatçıları kendisine çekebilmiştir. İşin aslı şu ki, denge kavramının özel bir hali olan “genel denge”nin gerçekleştiğine dair elimizde tarihsel ya da güncel hiçbir veri yoktur. Genel denge analizi, büyük ölçüde, kuramsal ve matematiksel ispatlara dayalı bir tür hurafedir. Bu analiz, ideal bir toplum inşa etmenin mümkün olduğuna inanan iktisatçılara, hukukçulara ve en genel anlamda politika yapıcılara büyük bir fikri konformizm sağlar. Bu sayede toplumsal bilimciler, ön kabulleri konusunda köklü hiçbir sorgulamaya gitmeden, analiz yapmayı sürdürürler.

İşte piyasa ekonomisinin ideal şekilde işleyebilmesi için fikri mülkiyet haklarının en sıkı şekilde korunması gerektiğini söyleyen doktrinin arkasında, varlığı teyit ve ispat edilemeyen bu genel denge anlayışı yatar. Genel denge analizinin, sadece, neoliberal iktisatçılar arasındaki yaygın bir görüş olduğu kanısına kapılmamalıyız. Genel denge analizi, heterodoks iktisatçılar ve politika yapıcılar arasında da yaygındır.⁶² Genel denge analizi, İkinci Dünya Savaşı

61 Boran Ali Mercan ve Altuğ Yalçıntaş. 2017. “Fantasies and Profits: How the Idea of Self-Correction Makes the Markets of Intellectual Property Work” Mimeo.

62 Örneğin bkz.: Ahmet Haşim Köse. 1996. *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi,

sonrası ortaya çıkan “ana akım” iktisat kültürünü şekillendiren ve onu hakimiyet altına alan başlıca hurafedir.⁶³ Genel denge, iktisadın hipernormalleşmiş halidir.

Ben burada, hurafe niteliğini taşıyan bu görüşün dışına çıkarak, farklı bir görüş ortaya koymayı amaçlıyorum. Marksist iktisatçılar, neoliberal iktisatçılar ve pozitivist hukuk doktrinerlerinin aksine, piyasaların bütünleşik olduğu ve her zaman en ideal çözümü üretmediği görüşünü savunuyorum. Mülkiyet hakları nasıl tanımlanıyor olursa olsun, her yasal piyasa, mutlaka, kendi yasa dışı piyasasını (ya da “gölge ekonomisini”) yaratır. Yasal olan ve kriminal olan piyasalar, varlıklarını, birbirine bağımlı olarak sürdürürler. Başka bir ifadeyle, yasa dışı piyasalar bir ekonomiye, en az yasal piyasalar kadar, katma değer kazandırır. Bu anlamda, kendi kendisini düzelten piyasalar hiçbir zaman var olmamıştır çünkü kriminalizm yasal olan piyasaların doğasında vardır. Kriminalizmin yarattığı ekonominin büyüklüğü her zaman pozitiftir.

Yasal ve yasal olmayan fikri ekonomilerin bütünleşik bir şekilde nasıl işlediğini anlatmadan önce, fikri mülkiyet hukuku alanında genel denge görüşünün tam olarak ne anlama geldiğini özetleyelim. Başta WTO ve WIPO olmak üzere OECD, USPTO ve EPO gibi fikri ekonomiler alanında ulusal ve uluslararası otorite kurumlar, fikri ekonomilere ilişkin şu varsayımı öne sürmektedirler: Fikri ekonomiler sahtecilik, yolsuzluk, korsanlık ve bunun gibi her türlü ihlali, en iyi yasalar ve mevzuatlar geçerliiyken, kendiliğinden ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. Örneğin, WIPO’nun 2017 yılında yayımlanan ve sıkça kullanılan bir dokümanında ifade edildiği gibi, “yeni icatların yasal koruma [altına alınması] daha fazla inovasyon için ilave kaynak yaratılmasını teşvik eder”⁶⁴ İşte bu sayede, TRIPS ile *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*, *Paris Convention for the Protection of Industrial Property* ve *Patent Cooperation Treaty* gibi anlaşmalar, fikri ekonomiler alanında küresel bir hiyerarşi yaratırlar. Bu ve benzeri kurumlar, aynen küresel ekonominin tarım, madencilik, turizm, eğitim ve sağlık gibi geleneksel sektörlerini “serbest ticaret” ve “adil ticaret” doktrinleri doğrultusunda yapılandırılması gibi, fikri ekonomiler alanında da bir dizi hukuk normunun yerleşmesine ve bu alanda uluslararası ticaretin “serbest” ve “adil” bir şekilde işlemesine vesile olurlar. Buna göre, ferdi mülkiyet kutsanan ve sorgulanmayan bir doktrin haline getirilir. Ferdi mülkiyete

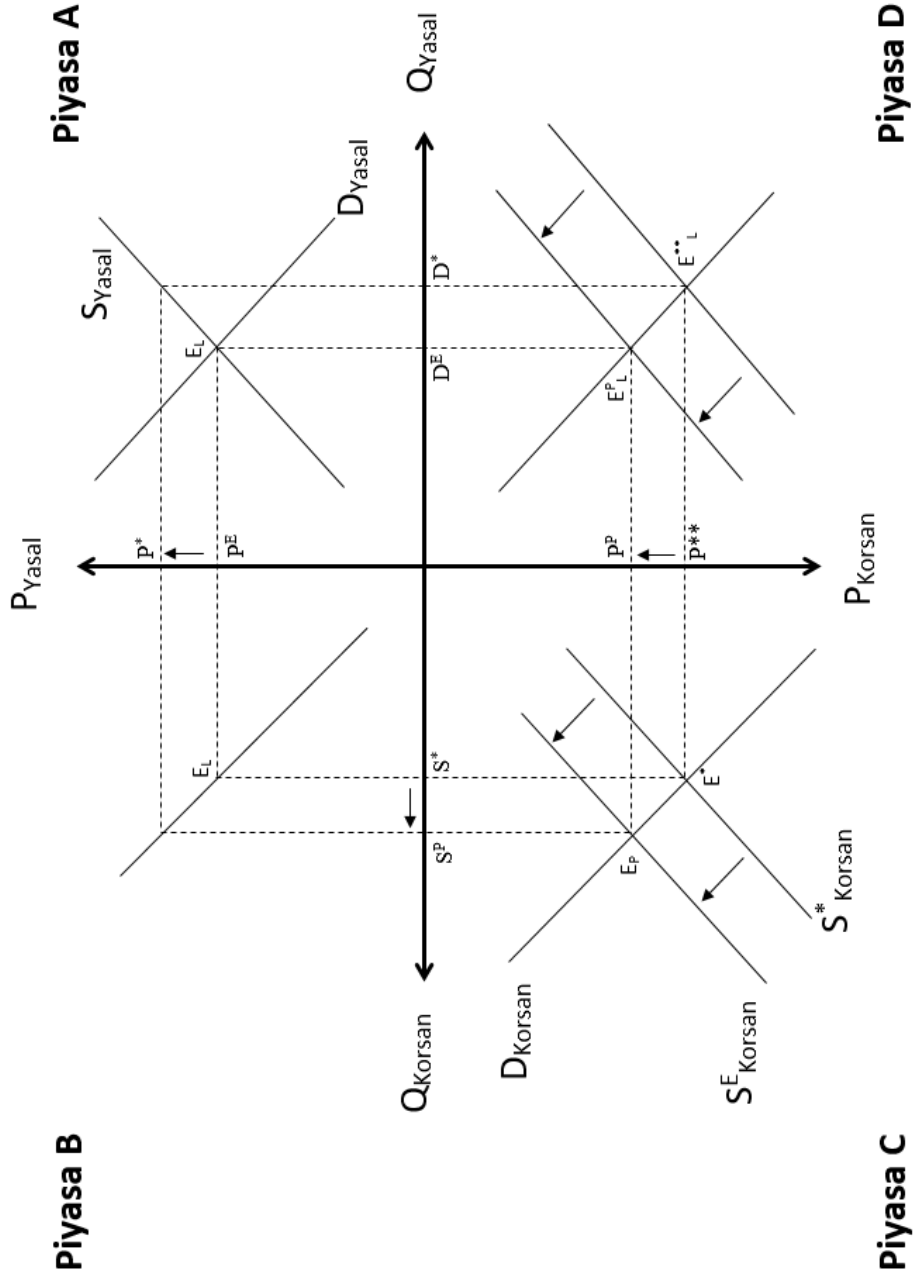
Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Haşim Köse ve Erinç Yeldan. 1996. “Çok Sektörlü Genel Denge Modellerinin Veri Tabanı Üzerine Notlar: Türkiye 1990 Sosyal Hesaplar Matrisi” *METU Studies in Development* 23(1): 59–83

63 Till Düppe ve E. Roy Weintraub. 2014. *Finding Equilibrium: Arrow, Debreu, Mckenzie, and the Problem of Scientific Credit*. Princeton: Princeton University Press.

64 WIPO. 2017. *What is Intellectual Property*. WIPO Publication No: 450. Erişim Tarihi: Temmuz 2017.

alternatif mülkiyet biçimleri kriminal piyasaların bir parçasıymış gibi sunulur. Örneğin, yukarıda saydığım uluslararası anlaşmalar ve fikri mülkiyetle ilgili ulusal yasa ve mevzuatların neredeyse hepsi *peer-to-peer* üretim, *copyleft*, yaratıcı müşterekler ve açık erişim gibi konularda tamamen sessizdirler. Bu sessizliğin arkasında yatan sebeplerden birisi, *peer-to-peer* üretimin, açık erişimin ve blokzincirinin (örneğin bitcoin gibi kripto paraların) yerleşik hale gelmiş olan hukuk doktrinini geçersiz kılma potansiyeline sahip olmasıdır. Gerçekten, fikri ekonomiler alanında WTO, WIPO, OECD, USPTO, EPO ile TÜRK PATENT ve Telif Hakları Genel Müdürlüğü gibi kurumların dayattığı ferdi mülkiyet rejimi mucitler, kod yazıcıları, tasarımcılar, akademisyenler, müzisyenler, ressamalar, tiyatro oyuncular, film aktörleri ve bunun gibi mütefekkirler için en ideal rejim midir? Eğer bu soruya olumlu cevap verme eğilimindeyseniz, fikri ekonomiler alanındaki ihlallerin sürekli olarak büyüyor bir katma değer yaratıyor oluşunu nasıl açıklarsanız? Fikri mülkiyet ihlalleri ve bu ihlallerin yarattığı ekonomiler, adi suçlar ve bu suçların yarattığı ekonomilerin aksine, yasal fikri ekonomilerin doğal bir parçası olmasın?

Şekil 1.2: Fikri Ekonomilerde Bütünleşik Piyasalar

Yerleşik iktisat doktrininde, tam rekabet halindeki piyasalarda uzun dönem kârlarının ortadan kalkacağı ileri sürülür. Birçok araştırmacı için fikri ekonomilerde tam rekabet geçerlidir. Ancak, iktisatçılar ve politika yapıcılar arasındaki bu yaygın görüşe rağmen, korporasyonlar, aşırı kârlarla çalışmaya devam ederler. (Fikri ekonomilerde elde edilen kârlara ilişkin bazı verileri, Tablo 1.4 ve Tablo 1.8’de veriyorum.) Dahası, bu korporasyonlar WTO, WIPO, OECD, USPTO ve EPO gibi kurumlarla sözleşmişcesine, fikri ekonomilerdeki ihlallerden şikâyet edip dururlar. İleri sürdükleri argüman şudur: Fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesi nedeniyle sektörün gelirlerinde büyük “kayıp”lar meydana gelmektedir. Bu nedenle yatırımlar, kârlar ve ücretler olması gereken seviyelerin gerisindedir.

Ben aynı kanaatte değilim. Bence fikri ekonomilerde faaliyet gösteren korporasyonların aşırı kâr elde etmesinin sebebi, büyüyerek artan fikri mülkiyet ihlalleridir. Öyle ki, yasal ekonomilerdeki fiyatlar ile korsan ekonomilerdeki fiyatlar arasında nedensel bir bağ vardır. Yasal ekonomiler, bir ülkede yürürlükte olan yasa ve mevzuatlar çerçevesinde çalışır. Fikri ekonomiler, yasalara ve mevzuatlara uygun olan fikri mal ve hizmetlerin üretiminin ve tüketiminin yapıldığı ekonomilerdir. Ancak her ekonomide olduğu gibi, fikri ekonomilerde de yasal olan, kendiliğinden, yasa dışı olanı – daha doğrusu korsanını – yaratır ve yasal piyasalar ile korsan piyasalar birbirine bağımlı bir şekilde işler. Piyasalar kendiliğinden düzen değil, kendiliğinden düzensizlik yaratır.⁶⁵ Korsan piyasalarda mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketimi, büyük ekseriyetle, fikri mülkiyet hukuku ihlal edilerek yapılır. Patent ve marka tescili yapılmış bir fikri metanın ya da telif tabii bir eserin korsan versiyonuna olan talep, bu metaların yasal versiyonuna talep olduğu sürece, pozitifdir. Fikri ekonomiler özelinde yasal piyasaları korsan piyasalardan ayıran ölçütler, FSEK ve SMK başta olmak üzere, fikri ekonomileri düzenleyen yasa ve mevzuatlar tarafından belirlenir.

Şekil 1.2, yasal ve korsan piyasaların hangi biçimde bütünleşik olduğunu grafikler yardımıyla anlatıyor. Şeklin “Piyasa A” bölümü, yasal olan fikri ekonomilerde bir mala ilişkin talep (D_{Yasal}) ve arz (S_{Yasal}) fonksiyonları sonucunda ortaya çıkan denge fiyat ve miktar bileşenlerini gösteriyor. Buna göre, yasal olan bir ürün, E_L tarafından temsil edilen denge noktasında D^E miktarında üretilecek ve piyasaya P^E fiyat seviyesinden arz edilecektir.

Fikri mülkiyet ekonomisini yerleşik iktisat doktrini çerçevesinde ele alan çalışmalar, fikri ekonomilerin sadece Piyasa A kısmını analiz ederler ve bu yasal piyasanın korsan piyasalarla herhangi bir ilişkisinin olmadığını düşünürler. Bu

65 Carl David Mildenerger. 2017. “Spontaneous Disorder: Conflict-kindling Institutions in Virtual Worlds” *Journal of Institutional Economics* doi.org/10.1017/S1744137417000492.

düşüncenin arkasında, yukarıda belirttiğim, kendi kendini düzeltebilen piyasalar ve genel denge varsayımı yatar. Örneğin, William M. Landes ve Richard A. Posner gibi fikri mülkiyet iktisadı alanında itibarlı yayınların sahibi olan yazarlar, fikri ekonomilere ilişkin fiyat mekanizmasının her koşulda dengeye geleceği görüşünde ısrarcıdır.⁶⁶

Eğer fikri ekonomilerin sadece Piyasa A'dan oluştuğunu düşünüyorsanız, bu görüşte hatalı olan hiçbir şey yoktur. Ancak bu, hikâyenin sadece bir çeyreğidir! Bütünleşik piyasalar hipotezi bize gösteriyor ki, Piyasa A'da oluşan yasal fiyat (P^E), Piyasa B aracılığıyla, aynı ürünün korsanının piyasaya sunulmasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, P^E düzeyinde S^* miktarda korsan ürün piyasaya arz edilir. Yasal piyasada fiyat mekanizmasının en ideal şekilde çalışıyor olması, yasal olmayan piyasada, Piyasa B, bir “gölge ekonomi”nin oluşmasına neden olmuştur. Piyasalar temizlenmez; tam tersine, bütünleşik ve bağımlı şekilde çalışmaya devam ederler.

Piyasa C, Piyasa A'nın bütünleşik (ya da “gölge”) ekonomisidir. Piyasa C, bir korsan ürüne ilişkin arz (S^*_{Korsan}) ve talep (D_{Korsan}) mekanizmasının ne şekilde çalıştığını ve sonuç olarak fiyat ve miktar bileşenlerinin hangi seviyelerde oluştuğunu gösteriyor. Grafiğe göre, Piyasa C, Piyasa A'da oluşan fiyat ve miktar bileşenlerini temel alarak, P^{**} fiyat seviyesinde S^* miktarda dengeye gelmektedir. Yani bu fikri ekonomide faaliyet gösteren bir alıcı, bir yasal ürünün D^E miktarına karşılık S^* miktarda korsanına aynı anda erişebilmektedir. Söz konusu ürünün yasal versiyonunun P^E seviyesindeki fiyatı o ürünün korsan versiyonunun P^{**} seviyesindeki fiyatından büyüktür. Bu sayede, ürünü yasal Piyasa A'dan temin eden tüketicilerin ve üreticilerin bir bölümü, o ürünün korsanını Piyasa C'den temin edebilmektedirler.

Dikkat ediniz, piyasalarda ortaya çıkan E_L ve E^* dengeleri birbirine bağımlıdır. Başka bir ifadeyle, yasal ve korsan piyasalarının herhangi birinde meydana gelen arz ve talep değişimleri diğerini doğrudan etkiler. Örneğin, yasal Piyasa A'da talep miktarının bir nedenle arttığını ve D^E seviyesinin D^* seviyesine geldiğini düşünelim. Eğer Piyasa A tek başına çalışıyor olsaydı, yani bu fikri ekonomide bir ürünün sadece yasal versiyonunun üretimi ve tüketimi yapılıyor olsaydı, bu fiyat artışı sonucunda yasal piyasada alınıp satılan ürünün yeni dengesi E^L noktasının sağ tarafında yani daha yüksek bir fiyat seviyesi olan P^* seviyesinde gerçekleşecekti. Oysa fikri ekonomilerde talep miktarındaki bu artışlar her zaman sadece Piyasa A'da yeni bir denge arayışına yol açmaz. Yasal bir ürüne ilişkin talep miktarındaki artış, o ürünün yasal fiyatına doğrudan bir

66 Örneğin, bkz.: William M. Landes ve Richard A. Posner. 2003. *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

etki yaratmadan, tüketiciler ve üreticileri o ürünün korsan versiyonuna yöneltir. Bu durumda, Piyasa A'da D^E seviyesinden D^* seviyesine yükselen talep miktarı, Piyasa B'de S^* seviyesinden S^P seviyesine hareket edilmesine neden olur. Yani söz konusu ürünün korsanının arzı, bu ürüne ilişkin Piyasa A'da gerçekleşen talep miktarındaki artışa cevaben, $S^* - S^P$ kadar artar. Bu artışa yol açan arz değişikliğini Piyasa C'de S^*_{Korsan} 'dan S^E_{Korsan} 'a kayan arz eğrisiyle gösteriyorum. Piyasa C'de yeni denge E^P noktasında gerçekleşir. Sonuç olarak, yasal Piyasa A'da talep miktarının D^E seviyesinden D^* seviyesine yükselmesi, korsan Piyasa B'de arz miktarının S^*_{Korsan} 'dan S^E_{Korsan} 'a sıçramasına ve bunun sonucu olarak söz konusu ürünün korsan fiyatının P^{**} seviyesinden P^P seviyesine düşmesine neden olmuştur.

Bu durumda, söz konusu ürünün yasal piyasasında denge korunmuş olur. Eğer Piyasa A'da üretimi ve tüketimi yapılan ürünün korsanına herhangi bir ilave talep artışı meydana gelmiyorsa, *ceteris paribus*, o ürünün yasalına ilişkin talep miktarındaki artış yasal fiyatlarda bir yükselmeye neden olmaz. Daha doğrusu, talep miktarındaki artışın Piyasa A'da fiyatların yükselmesine neden olacağına bilen tüketiciler ve üreticiler, söz konusu ürünün korsanına yönelirler. Piyasa A'daki değişiklik, sonuç olarak, o ürünün korsanının arzını arttırır. Fikri ekonomideki fertler, bir ürünün yasalını P^* gibi yüksek bir seviyeden tüketmek yerine o ürünün korsanını P^P seviyesinde tüketmeyi tercih eder. (Doğal olarak: $P^* > P^P$) Grafiğin Piyasa D bölümünde, E^{**}_L noktasından E^P_L noktasına gerileyen yeni denge, aslında, fikri mülkiyet haklarının etkisizliğindeki artışı temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, fikri ekonomileri oluşturan piyasalar kendi kendilerini düzenleyememişler, tam tersine, artan oranda düzensizliğe neden olmuşlardır. Fikri metalar üzerinde ferdi mülkiyet tesis etmek isteyen korporasyonların şikâyetleri tamamıyla yersizdir çünkü yasal Piyasa A'da denge değişmemiş, kârlar olduğu gibi kalmıştır. Buna karşılık, söz konusu fikri metaya olan talebin miktarındaki artış, Piyasa C'de o ürünün korsanının arzını arttırmıştır. En nihayetinde, yasal bir ürünün artan fiyatı, o ürünün korsanından elde edilecek kârı arttırma potansiyeline sahiptir. Yasal fikri metaların üreticilerinin kârlarında herhangi bir düşüş meydana gelmemiştir. Tam tersine, Piyasa C'deki arz artışı sayesinde yeni yatırım ve istihdam olanakları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu fikri ekonomide refah artışı meydana gelmiştir.

Yasal Piyasa A'yı korsan Piyasa C'den ayıran fikri mülkiyet hukuku geçersiz hale gelmediği sürece, fikri metaların yasal versiyonuna olan talep miktarındaki artış, mevcut hukuk sisteminin kriminal ekonomiyle mücadelesinde daha etkisiz duruma gelmesine neden olmaktadır. Piyasa C'nin ortadan kalkmasının yolu, bu korsan piyasaları yasal piyasalardan ayrık hale getiren fikri mülkiyet hukukunun ilgasıdır. Aşağıda göstereceğim gibi, fikri ekonomilerin daha sıkı hukuk düzenlemelerine değil, fikri mülkiyete konu olan

malların üretiminde ve tüketiminde ahlâk politikalarının geliştirilmesi çabalarına ihtiyacı vardır. Fikri ekonomilerde daha sıkı koruma, ihlallere ilişkin bir sonuç değil, ihlallerin bizzat sebebidir. Eğer korsan Piyasa C'nin ortadan kaldırılması isteniyorsa, o halde, yasal Piyasa A'da fiyatlar sıfır seviyesine yaklaştırılmalıdır. Doğal olarak, mevcut fikri mülkiyet rejimi buna ilişkin hiçbir sinyal vermiyor çünkü yasal fikri mülkiyet piyasalarında kârların ortaya çıkmasının tek yolu fiyatların pozitif olması ve bunun korunmasıdır. Fikri ekonomilere ilişkin olarak, fiyatların pozitif olmasının tek yoluysa, fikri mülkiyet hukuku yoluyla tekeller yaratmak ve fikri malları kıtlık ekonomisinin bir parçası haline getirmektir. Öyleyse, fikri ekonomilerde kriminalizm her zaman var olacaktır. Fikri ekonomilerde kriminalizmle mücadelenin yolu – eğer bu yol gerçekten izlenilmek isteniyorsa – fikri mülkiyette sıkı korumaların gevşetilmesi ve mümkünse tamamıyla ilga edilmesidir. Aksi takdirde, kendi kendini düzenleyen piyasalar kendi kendine ortaya çıkan düzensizliğin kaynağı olmaya devam edeceklerdir. İşte yaz tatilleri sırasında Akdeniz ve Ege'de karşımıza çıkan “hakiki sahte saatler”e ilişkin mistisizmin arkasında bu iktisadi mantık yatar.⁶⁷

İşin gerçeği şu ki WTO, WIPO, OECD, USPTO ve EPO gibi kurumlar bu “ters” durumu çoktan fark etmiş durumdadır. Bu kurumlar, fikri ekonomilerin büyük bir ihlal ekonomisi yarattığını tespit ediyorlar. Hatta fikri mülkiyet alanındaki uluslararası sözleşmelere taraf olan ulus devletler, bu anlaşmalara rağmen, ülke sınırları içerisindeki kriminalizmi kontrol altına almak adına, yasalarda birtakım arka yollar icat ederek korsan sektörleri kasıtlı olarak yaratmaktadır. Örneğin ülkemizde, özellikle ilaç sektöründe, “incelemesiz patent” verilmesi ve “ikinci kullanım patenti” verilmemesi gibi uygulamalar, TRIPS ve *European Patent Convention* gibi uluslararası anlaşmalara rağmen yaygın olan *legal kriminalizm* örnekleri arasında değerlendirilebilir. Hazırlanan raporlar, korsan ve sahte ürünlerin sadece kalkınmamış ülkelerde değil kalkınmış ülkelerde de büyük bir katma değer yarattığını ortaya koyuyor. Örneğin, OECD ve EUIPO tarafından 2016 yılında yayımlanan *Trade in Counterfeiting and Pirated Goods: Mapping the Economic Impact* başlıklı resmi raporda⁶⁸, 2013 yılında küresel ölçekte korsan ve sahte mal ticaretinin 461 milyar USD'ye ulaştığı tahmin edilmiş. Bunun, AB'nin ithal ettiği mal ve hizmetlerin piyasa değerinin % 5'i, tüm küresel ticaret hacminin ise % 2,5'üne denk geldiği belirtilmiş. Bu miktar, 2013 rakamlarıyla, Avusturya'nın GSYH'sine ya da İrlanda ve Çek Cumhuriyeti'nin toplam GSYH'lerine eşittir. Bu tahmine, internet üzerinden yapılan telif hakları ihlalleri eklenmemiş. AB ekonomisinde fikri

67 Marc Weber Tobias. 2012. “How To Buy A Genuine Fake Watch in Turkey” *Forbes* 19 Eylül. [Erişim Tarihi: Temmuz 2017.]

68 OECD / EUIPO. 2016. *Trade in Counterfeit and Pirated Goods: Mapping the Economic Impact*. OECD Publishing, Paris.

ekonominin toplam büyüklüğünün 4,7 trilyon € olduğunu hatırlarsak, 2013 yılı için hesaplanan sahte mal ticaretinin AB fikri ekonomisinin yaklaşık % 2'sine denk geldiğini hesaplayabiliriz. Avrupa gümrüklerinde yapılan 500,000 adet kaçakçılık vakasındaki gözleme dayanarak hazırlanan bu raporda, sahte mal ticareti neticesinde en çok “zarar” gören ülkelerin, sırasıyla, ABD (% 20), İtalya (% 15), Fransa (% 12), İsviçre (% 12) ve Japonya (% 8) olduğu, sahte mal ticaretine ne konu olan malların menşeininse, sırasıyla, Çin (% 17), Hong Kong (% 6) ve Türkiye (% 1) olduğu belirtilmiş. 2017 yılında hazırlanan ve bu raporun devamı niteliğinde olan *The Economic Impacts of Counterfeiting and Piracy* başlıklı bir başka çalışmada⁶⁹, 2022 yılı itibariyle, sahte ve korsan mal ticaretinin küresel çapta 2,81 Trilyon USD'e ulaşabileceği tahmin edilmiş. Bu durumun yol açacağı istihdam “kayıp”larının 5,4 milyon kişiye ulaşabileceği belirtilmiş. Kuzey Amerika'da 2015 yılındaki internet trafiğinin sadece % 3'ünün *bittorent* tarafından işgal edildiğini göz önüne aldığımızda, fikri mülkiyet ihlallerinin yarattığı ekonominin büyüklüğü konusunda daha net bir fikir edinmiş oluruz.⁷⁰

Son olarak, Trump yönetimi, 2018 yazında, Çin'in ABD'ye ihraç ettiği 50 milyar USD değerindeki metaya karşı “Ticaret Savaşları” adı da verilen, bir dizi tarifeyi yürürlüğe koydu. Trump yönetimine göre, bu tarifelerin gerekçeleri arasında, Çin'deki fikri mülkiyet ihlalleri de bulunmaktadır. Öyle ki, Çin'deki fikri mülkiyet ihlallerinin ABD ekonomisine verdiği zararın 600 milyar USD'ye ulaştığı tahmin edilmektedir.⁷¹

Doğal olarak, bu ve benzeri raporlardaki tahminlerin muhafazakâr olduğunu varsayabiliriz çünkü, en nihayetinde, kayıt dışı bir faaliyeti birtakım ekonometrik yöntemlerle tahmin etmeye çalışıyoruz. Bazı ülkeler, bu konuda

69 *The Economic Impacts of Counterfeiting and Piracy*. Report Prepared fro Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy (BASCAP) and International Trademark Association (INTA). 2017

70 Neil Hughes. 2016. “Netflix Boasts 37% Share of Internet Traffic in North America, Compared with 3% for Apple's iTunes” *Apple Insider*, 10 Ocak. [Erişim Tarihi: Kasım 2017]. Buradaki verilere göre internetteki indirme işlemlerinin pik yaptığı anda tüm trafiğin %37'sini Netflix, %18'ini YouTube, %3'ünü Amazon Video ve %3'ünü iTunes üzerinden indirilen ya da *streaming* seyredilen yasal videolar işgal ediyor.

71 “Ticaret Savaşları”yla ilgili olarak birçok medya organında çeşitli haberler yayınlandı. Bunlardan sadece birisi için bkz. “Why China 'Holds all the Aces' in a Full-blown US-China Trade War” CNBC <https://www.cnbc.com/2018/06/15/why-china-holds-all-the-aces-in-a-full-blown-us-china-trade-war.html> [Erişim Tarihi: Haziran 2018].

ellerindeki verileri paylaşmak konusunda istekli davranmıyorlar. Diğer taraftan, ABD ve AB gibi ülkelerin kendi aralarındaki ve kendi içindeki ticarete konu olan sahte ve korsan malların yarattığı iktisadi değeri de tam olarak hesaplayamıyoruz çünkü, örneğin, Almanya ve Hollanda arasındaki ya da Illinois eyaleti ile Florida eyaleti arasındaki ticaretin denetimini engelleyen bazı yasal düzenlemeler buna izin vermiyor. Jeo Karaganis ve Lennart Renkama, ABD’li internet kullanıcılarının % 80’inin, aile üyeleri ve arkadaşlar arasında internet üzerinden yapılan film ve müzik paylaşımlarının suç olmaması gerektiğini düşündüklerini, yaptığı çalışmalarda rapor ediyor.⁷² Öyle ki, ABD’li ve Almanyalı internet kullanıcılarının yaklaşık yarısı en az bir defa internet üzerinden müzik ve film dosyası indirmiş. Buna bir de şu ayrıntıyı eklemeliyiz: Yukarıdaki raporların sağladığı veriler yıllık verilerdir. Oysa sahte ve korsan ürün ticaretinin yarattığı değer tarihsel olarak katlanarak artmaktadır. Özellikle internet üzerinden yapılan sahte ve korsan ürün ticaretinin, sektörün büyük korporasyonları tarafından, Napster’in kurulduğu 1999 yılından itibaren fark edildiğini göz önüne alırsak, Piyasa C’nin büyüklüğünün, verilen rakamların çok ötesine geçtiğine kani olabiliriz. (Bir not: 1999-2001 yılları arasında faaliyette kalabilen Napster, bu kısa süre içerisinde, 80 milyon kullanıcıya ulaşmıştır.⁷³) Kişisel kanaatime göre, bu ampirik veriler, sadece, bir durum tespiti yapmış olmakla kalmıyor. Aslında bu raporlar ve bağımsız araştırmacılar tarafından kaleme alınan diğer çalışmalar WTO, WIPO, OECD, USPTO ve EPO gibi kurumlar için tatsız da olsa, belki bu listeye TÜRK PATENT’i ve Telif Hakları Genel Müdürlüğü’nü de eklemeliyiz, fikri ekonomilerin bir gerçeğini gözler önüne seriyor. *Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların yüksek seviyelerdeki koruması, istenilen sonuçları vermenin uzağındadır. Fikri mülkiyet korumasının inovasyonu, yaratıcılığı ve fikri her türlü faaliyeti destekleyici etki yarattığına dair herhangi bir kanıt olmadığı gibi, elimizdeki veriler gösteriyor ki ferdi mülkiyete dayalı fikri hakları ne kadar sıkılaştırırsak fikri mülkiyet ihlallerinin de, en az, o derece artma eğilimine girmesine neden oluruz.*⁷⁴

72 Jeo Karaganis ve Lennart Renkama. 2013. *Copy Culture in the US and Germany*. New York: The American Assembly, Columbia University.

73 Michael Gowan. 2002. “Requiem for Napster.” *PC World*, 18 May. [Erişim Tarihi: Eylül 2017].

74 Bu tespitin bir benzerini Aslı Çıtırık Türkiye üzerine olan şu çalışmasında yapıyor. Bkz.: Aslı Çıtırık. 2008. *Taklitçilik ve Taklitçiliğin Ekonomiye Etkileri*. TC Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Ramazan Aktaş. Çıtırık’ın ifadesi şu şekilde: “... Ancak bu çerçevede dikkat edilmesi gereken nokta, zayıf FMH [fikri mülkiyet hakları] korumasının her zaman yüksek taklit oranı anlamına gelmediğidir. Zira FMH’nin güçlü korunduğu bir ülke taklit mallara kaynaklık edebileceği gibi FMH korumasının zayıf olduğu bir ülkede taklit oranı düşük olabilmektedir” (s.40).

Fikri Mülkiyet Niçin Sadece Hukukçulara Bırakılamayacak Kadar Ciddi Bir Meseledir?

Kitabın konusunu oluşturduğu için şu sorunun anlamlı olduğu kanaatindeyim: Fikri mülkiyet hukukunun mevcut hali, fikri ekonomilerin içerisinde bulunduğu karmaşık durumu ve özellikle fikirlerin ilk üreticileri olan müelliflerle ilgili pürüzleri ortadan kaldırma kabiliyetine sahip midir? Hızlı ve kısa cevabı hemen vereyim: Hayır! Peki, bu durumda, maddi hukukun çizdiği sınırların dışına çıkmalı ve yasa dışı yollara başvurmalı mıyız? Yine hızlı ve kısa cevabı vereyim: Kesinlikle hayır! Ancak, özellikle ikinci soru, daha yavaş ve daha uzun bir açıklamayı gerektiriyor.

Türkiye’de fikri mülkiyet hukuku alanındaki çalışmaların sayısı ve önemi, özellikle Ernst E. Hirsch’in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde yayınlanan *Fikri ve Sınai Haklar* (1948) başlıklı çalışmasından itibaren, 2000’li yıllara kadar, oldukça yavaş da olsa, belirli bir hızda arttı ve gelişme gösterdi. 2000’lerden itibaren Nuşin Ayiter, Şafak Erel, Halil Arslanlı, Ahmet Kılıçoğlu, İlhan Öztrak, Ünal Tekinalp, Fırat Öztan, Ali Orhan, Cahit Suluk, Esra Dardağan, Feyzan Hayal Şehirali Çelik ve Arzu Oğuz gibi hukuk profesörlerinin çalışmalarıyla olgunlaşan bu alanda yapılan birçok yayının genel özelliği, fikri mülkiyet konusundaki tartışmaların sadece maddi hukuk bağlamı içerisinde ele alınmasıydı. Fikri mülkiyet ve hukuk ilişkisinin doğal bir ilişki olduğu konusunda herhangi bir şüphe duymak mümkün değil. Ayrıca bu ilişkilendirmenin iktisat disiplini için sağlayacağı fayda da aşikâr. Örneğin, en azından, fikri mülkiyet hukuku alanında artan çalışmalar sayesinde açık bir şekilde görebiliyoruz ki, sadece fikri ekonomiler değil ulusal ekonominin tüm sektörleri, ancak ve ancak, hukukun üstünlüğü sağlandığı koşullar altında verimli bir şekilde çalışabilir. Neoliberal sistem, başta mülkiyet hakları olmak üzere, ticari hakların tam olarak tanımlanmadığı, yerleşmediği ve ihtilaf durumunda yasaların devlet tarafından *enforce* edilmediği toplumlarda çalışma imkânına sahip değildir. Başka bir ifadeyle, sadece fikri mülkiyet hukuku değil, medeni hukuk, borçlar hukuku, ceza hukuku, miras hukuku ve hatta insan hakları, yirmi birinci yüzyıl piyasa sisteminin çalışmasını kurumsal olarak mümkün hale getirir.

Gerçekten de, fikirlerin fertler tarafından mülkiyete konu hale getirilmesinin, İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin 27/2 maddesinde bir insan hakkı olarak tanımlandığını belirtmek gerekir. İfade aynen şu şekilde:

Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Ancak, yukarıda da belirttiğim gibi, fikri ekonomiye ilişkin konu başlıklarının tamamını, sadece maddi hukukun sınırları içinde kalarak analiz

etmek en yeterli ve en doğru akademik tavır olmayabilir. Zira özellikle fikri mülkiyet hakları da dahil olmak üzere, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanımlanan bazı haklarla ilgili olarak amaçlanan faydaya ulaşıldığına dair kanıtlar ikna edici olmanın çok gerisinde kalıyor.⁷⁵ Ayrıca, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar rejimi, özellikle kalkınmamış ülkelerde ve bölgelerde, aynı bildirgenin bir önceki 27/1 maddesinde düzenlenen kültürel yaşama özgür katılım, güzel sanatlardan yararlanma ve bilimsel bilgiye erişim ilkeleriyle çelişiyor. Diğer taraftan, fikri mülkiyet alanında yapılan tartışmalarda, özellikle de Türkiye'de, konunun sadece hukuk yönünün vurgulanması, konunun diğer alanlara taşınan derinliğinin tartışılmamasına neden oluyor. Gerçekten de, tüm dünyada fikri mülkiyete dair konular, büyük ekseriyetle, bilim felsefesinin yani genel olarak bilgi üretim süreçlerinin parçası olarak ele alınırlar. Hukuk alanında yapılan çalışmaların ilgi odağındaysa, büyük ekseriyetle, meta (ya da ticari mal) haline gelmiş fikirler bulunur. Oysa fikirleri bir toplum için önemli hale getiren, o fikirlerin anlam (yani değer) yaratmasıdır. Değer süreci, fikri mallar birer metaya dönüşmeden önce de vardır. Örneğin, sanat faaliyeti bir değer sürecidir ve sanat ürünlerinde anlam, metalaşmış toplumsal ilişkiler dışında ortaya çıkar. Hatta bugünün neoliberalizm koşulları altında dahi, metaya dönüşmemeyi başarmış ancak hâlâ değer (anlam) yaratan fikri üretim süreçleri yaygınlığını korumaktadır. Örneğin bir bilim insanının ticari bir yayınevi tarafından yayımlanan akademik makalesinin *pre-print*'ini bağlı olduğu kamu üniversitesinin *server*'ına yüklediğini düşünelim. Günümüzün ticari yayıncılık yapan korporasyonlarıyla (örneğin Elsevier'le) çalışan bir akademisyen, yayımladığı makalenin ticari haklarını, daha makale yayımlanmadan önce yayıneviyle yaptığı bir sözleşmeyle yayıncıya devreder. Bu devir işlemi gerçekleşir gerçekleşmez, o makale bir metaya dönüşmüş olur. Ancak bu koşullar altında dahi, her yazar, belli birtakım ambargolar hariç olmak üzere, kaleme aldığı yazının baskıya girmeden önceki halini ticari olmayan bir platformda okuyucularıyla serbestçe paylaşabilir. Böylece, makaleyi okuyanlar, o makalenin içerdiği bilgiden bedelsizce, yani özgür ve bedava, fayda sağlamaya devam ederler.⁷⁶

Fikri mülkiyet hukuku alanında yapılan çalışmaların büyük bölümünde, üstü kapalı bir şekilde varsayıldığının aksine, bir malın ticarileşmesi için o malın ferdi mülkiyete tabi bir mal haline gelmesi gerekmez. Örneğin Linux, Apache, Mozilla Firefox, Open Office ve günümüz akademik sisteminde artık birçok üniversitenin kullandığı Moodle ve DSpace gibi yazılımlar ferdi mülkiyete tabi

75 Örneğin, konuyla ilgili olarak bkz.: Eric Posner. 2014. *The Twilight of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

76 Cory Doctorow. 2017. *Özgür ve Bedava: İnternet Çağında Bilgi*. Çev.: Berkan M. Şimşek. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

birer meta değildir. Bu mallar ferdi mülkiyete tabi olmamasına, yani isteyen herhangi bir kullanıcının bu yazılımları hiçbir bedel ödemededen kullanabilmesine rağmen, birçok korporasyon bu yazılımların sağladığı altyapı sayesinde ürünlerin ticaretini yapabilmekte ve aşırı kârlar sağlamaya devam etmektedirler.

Diğer taraftan, bir fikrin ticarileşmesi, zorunlu olarak, o fikrin anlam (değer) yaratacağı sonucunu doğurmaz. Bugün patentlenen buluşların sayısı Türkiye dahil birçok ülkede artma eğilimi içerisinde olmasına rağmen, bu buluşların birçoğu, üretim süreçlerine ve genel olarak ekonominin verimliliğine herhangi bir katkı sağlamanın çok uzağındadır. Günümüzün patent rejimi, sadece Türkiye’de değil bütün dünyada da, hiçbir faydası olmayan “buluş”ların kayıt altına alındığı bir çöplüğü andırmaktadır.

İşte Türkiye’deki fikri mülkiyet hukuku literatürü, bu ve bunun gibi karmaşık ancak oldukça yaygın bilgi üretim süreçleriyle yeteri kadar ilgili değildir. Bu nedenle, fikri mülkiyet araştırmalarında, büyük ekseriyetle, metalaşmamış ve metalaşması çeşitli yollarla engellenen bilgi üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan fikri mallara ilişkin sorunlar göz ardı edilmektedir. Bunun da ötesinde, fikri ekonomilere ilişkin vakalar ve olgular, fikirlerin maddi hukuk yoluyla edinilmiş ferdi mülkiyet haklarının varlığını olumsuzlayan bir tavır içerisinde analiz edilir. Böylece, fikri ekonomilerin işleyişinin, sadece, maddi hukukun fikirler üzerindeki tekel yaratıcı etkisiyle mümkün olabileceği görüşü yaygın bir doktrine dönüştürülmüş olur. Fikirlerin sadece fertler tarafından temellük edilebileceği anlayışı yerleşir ve yaygınlık kazanır. Örneğin, bir fikrin ancak dinleyiciyle buluştuğunda anlam (değer) üretebileceği gerçeği – yani paylaşım felsefesi – dikkate alınmaz; “kamusal” ve “müşterek” gibi kavramlar analiz dışında tutulur. Gerçekten de, FSEK, SMK ve ilgili yönetmeliklerde açık erişim (açık bilim, açık kaynak yazılım ve açık inovasyon dahil olmak üzere), yaratıcı müşterekler (veya *peer-to-peer* üretim ile *patent-left* ve *copyleft*) ve blokzincir konusunda hiçbir düzenleme yoktur. Bilebildiğim kadarıyla, bugüne kadar Türk mahkemelerinin bu konularda verdiği herhangi karar da bulunmamaktadır. Hâl böyleyken, büyük ölçüde FSEK ve SMK ile şekillenen arı fikri mülkiyet rejimi, özellikle son yıllarda gelişen ve daha karmaşık hale gelen bilgi üretim süreçleri konusunda yetersiz kalmak riskiyle karşı karşıyadır.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, Türkiye fikri mülkiyet rejimi ve fikri mülkiyet hukuku literatürünün bugünkü hali, özellikle Web 2.0 gibi çağdaş fikri üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan mallara ilişkin, verimsiz çözümler üretme potansiyeli taşıyor. FSEK ve SMK gibi yasalar ve ilgili yönetmeliklerce içerilen ve Türkiye’nin cari fikri mülkiyet rejimini inşa eden maddeler, sadece, ferdi mülkiyet fikri haklarının daha sıkı bir şekilde korunması yönünde düzenlemeler içeriyor. Bu, kesinlikle yetersizdir! Örneğin, bir işletmede

çalışan bir kişinin yaptığı tasarıma ilişkin olarak SMK Madde 73'te şöyle deniliyor:

- 1) Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça çalışanların bir işletmede yükümlü olduğu faaliyeti gereği gerçekleştirdiği ya da büyük ölçüde işletmenin deneyim ve çalışmalarına dayanarak iş ilişkisi sırasında yaptığı tasarımların hak sahibi, işverenlerdir.
- 2) Çalışanların bulunduğu işyerindeki genel faaliyet konusu bilgi ve araçlardan faydalanmak suretiyle birinci fıkra kapsamı dışında yaptığı tasarımların hak sahibi, talep edilmesi halinde işverenleridir.

Benzer maddeleri FSEK'te bulmak mümkün değildir. FSEK, net bir şekilde, “eser sahibi”nin haklarını korumayı amaçlamaktadır. Oysa SMK mucidi korumaz; bu yasa patentleri, markaları, coğrafi işaretleri, bu metaları gerçek sahiplerinden (yani müelliflerden) ayırıştırarak, işveren lehine koruma altına alır.⁷⁷ Ancak özellikle FSEK'in sorunu, bu yasanın fikirleri değil “eser”leri koruma altına almasıdır. Bu durumda, örneğin, fikirlerin çalınması şeklinde gerçekleşen intihal vakalarında FSEK yetersiz kalır. Hatta birçok hukukçu için “fikirlerin çalınması” diye bir kavramsallaştırmadan bahsedilemez çünkü fikri mülkiyet hukuku, sadece, “eser”i (yani metalaşmış fikirleri) koruma altına alır, fikirlerin bizzat kendisini değil. Oysa fikirlerin çalınması, eserlerin çalınmasından daha yaygın bir durumdur ve bu durum bir ahlâk sorununu da beraberinde getirir. Bunun da ötesinde, üniversitelerde verilen dersler için hazırlanan ödevler ve lisansüstü programlarda sunulan tezler, bu “eserler”de intihal yapıldığında, aleniyet ilkesinin gerçekleşmemesi nedeniyle hukuki yaptırımdan muaf tutulur. Yaptırımların olmaması hukuksuzluğun değilse bile

77 FSEK ve SMK'nın amaçlarını açıklayan maddeleri karşılaştırmak için bkz.: FSEK Madde 1: “Bu Kanunun amacı, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyo-televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek, öngörülen esas ve usullere aykırı yararlanma halinde yaptırımları tespit etmektir.” SMK Madde 1: “(1) Bu Kanunun amacı; marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunması ve bu suretle teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır. (2) Bu Kanun; marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin başvuruları, tescil ve tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımları kapsar.”

ahlâksızlığın yaygınlaşmasına neden olur. Bir de buna öğrencilerin hazırladığı tezlerden çalıp çırpan öğretim görevlilerinin yol açtığı ahlâk sorununu eklemek gerekir ki tüm bunlar şu soruyu sormamıza neden oluyor: Bu yasalar gerçekte kimi koruyor, fikirlerin ilk üreticileri olan müellifleri mi yoksa fikirlerin ticaretini yapan işverenleri yani *captains of industry* mi?

Bu ve bunun gibi birçok maddenin (örneğin, SMK Madde 113'ün) gösterdiği gibi, on yıllardır alternatifleri değerlendirilmeden ya da çeşitli sebeplerle göz ardı edilerek sürdüren tartışmalar, neticede, sadece ve sadece

- 1) ulusal ölçekte, işverenlerin çıkarlarını
- 2) küresel ölçekte, çevre ülkelerin merkez ülke fikri mülkiyet rejimlerine adaptasyonunu

sağlıyor. FSEK ve SMK gibi yasalar ve ilgili yönetmelikler, gelişen dijital teknolojilerin ve internetin sunduğu fırsatları müellifler ve çevre ülkeler adına servete dönüşmesini engelleyecek düzenlemeler konusunda yetersiz kalıyor ya da yetersiz bırakılıyor.

Fikri mülkiyet haklarının sıkı korunması sorunu, doğal olarak, sadece çevre ülkeleri ilgilendiren bir sorun değildir. Fikri mülkiyet haklarının sıkı korunması yönünde merkez ülke akademilerinde takınılan baskın tutum, WTO ve WIPO başta olmak üzere, fikri mülkiyet konusunda çeşitli roller üstlenen EUIPO (OHIM), USPTO ve OECD (ve tabii ki TÜRK PATENT ve Telif Hakları Genel Müdürlüğü) gibi kuruluşlar için de resmi bir doktrine dönüşmüş durumda. Öyle ki, bu kurumların yayımladığı raporlarda ve düzenlediği etkinliklerde, açık erişim ve yaratıcı müşterekler başta olmak üzere, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korunmasına alternatif oluşturacak düzenlemeler ya hiç yer almıyor ya da görmesi gerektiği ilgiyi görmüyor. Türkiye fikri ekonomisinin verimli şekilde işlemesi için faaliyette olan TÜRK PATENT ve Telif Hakları Genel Müdürlüğü de, bu kurumlarda çalışan uzman personelin konuyla ilgili bütün iyi niyetli çabalarına rağmen, fikirlerin ferdi mülkiyetiyle ortaya çıkan hakların sıkı bir şekilde korunması doktrinine bağlı şekilde faaliyet göstermek zorunda bırakılıyor.

Avrupa Komisyonu 2012 tarihinde yayımladığı *Commission Recommendation on Access to Preservation of Scientific Information* başlıklı metinde, AB üyesi ülkeler için, özellikle kamu fonları tarafından desteklenen araştırmalar hakkında, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı bir şekilde korunmasının alternatifleri lehinde bir tutum takındı; daha doğrusu, açık erişimle ilgili tavsiyelerde bulundu. İlk etapta, bu tutumun kurumlar ve ülkeler arasında bir gerilim yaratmasını beklemek doğru olmaz çünkü, daha önce de belirttiğim gibi, açık erişimi ya da yaratıcı müşterekleri savunmak hukuksuzluğu savunmak değildir. Tam tersine, açık erişim ve yaratıcı müşterekler sadece hukukun

üstünlüğünün sağlandığı koşullar altında en iyi şekilde çalışır. Ancak bu “koşullar”ın, metalaşmamış bilgi üretim süreçlerini kapsamaması ve teşvik etmesi gerektiği gibi, ferdi mülkiyete dayalı maddi hukuku değil fikri mülkiyet konusunda müşterekleri gözeten (yani kamucu) genel bir ahlâkı da kapsamaması ve teşvik etmesi gerekir.

Türkiye için açık erişim ve açık bilim konusunda daha ciddi ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç var. Bu konuda TÜBİTAK ve TÜBA öncülüğünde yapılan girişimler, maalesef, istenilen düzeyde sonuç vermenin oldukça gerisinde bulunuyor.⁷⁸ 2013 yılında kurulan Korsan Parti Hareketi etrafında bir araya gelen aktivistlerin çabaları büyük önem taşıyor. Ancak bu hareketin *copyleft*, özgür internet ve açık erişim konularındaki argümanlarını daha iyi anlatabilmek adına daha fazla desteğe, bunun için de daha fazla zamana ihtiyacı var.⁷⁹ Diğer taraftan, şunu da belirtelim: Açık erişim de tek başına en ideal çözümü sunma potansiyeline sahip değildir. Hatta Birleşik Krallık’ta açık erişimin ticari yayınevleri için de bir zorunluluk hale getirilmesi, bu alanda faaliyet gösteren bazı korporasyonların absürt çözümlere yönelmesine neden oldu. Örneğin, “altın açık erişim” adı verilen çözümle müellifler, 3000 USD ya da daha fazla bir *fee* ödeyerek, yayımladıkları makalelerin *paywall*’a tabi olmadan herkesin erişimine sunulmasını sağlayabiliyorlar. Açık erişim ile kastedilen yöntem – ki buna “yeşil açık erişim” adı da verilir – bu uydurma yöntem değildir! Açık erişim, müelliflerin ve mütefekkirlerin her türlü kaynağa özgürce ve bedava ulaşabilmesi demektir.

En doğrusu, sıkı fikri mülkiyet koruması ile sıkı açık erişim politikaları arasında bilinçli tutumlar takınmaktır. “Tutumlar” diyorum çünkü her durum için

78 Yeri gelmişken değinmeden olmaz. Türkiye iktisadi ve toplumsal tarihine ilişkin önemli bir eksiğimiz, TÜBİTAK, TÜBA, TÜRK PATENT ve hatta İstanbul Teknik Üniversitesi, Mülkiye, Boğaziçi Üniversitesi, ODTÜ ve bunun gibi Türk modernleşmesine yön veren eğitim ve bilim kurumlarının, resmi görüş dışındaki tarihlerinin yazılmamış olmamasıdır. Kurumların mevcut tarihini, büyük ekseriyetle, kurulma sürecindeki aktörlerin toplumsal ve siyasal rollerine hiçbir şekilde değinmeyen metinlerden öğrenebiliyoruz. Bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmayı amaçlayan bazı çalışmalar için bkz.: Cangül Örnek. 2015. *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*. İstanbul: Can Yayınları; Zafer Toprak. 2012. *Darwin’den Dersim’e: Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap; Ergun Türkcan. 2009. *Dünyada ve Türkiye’de Bilim Teknoloji ve Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Taner Timur. 1998. *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.

79 Korsan Parti Hareketi’nin FSEK’te 2017 yılında yapılması planlan değişikliklerle ilgili görüşü için bkz.: “Fikir ve Sanat Eserlerini Korumak, Gözetlemenin Bahanesi mi?”. 2017. *Korsan Parti Hareketi*, 4 Mayıs <https://korsanparti.com/fikir-ve-sanat-eserlerini-korumak-gozetlemenin-bahanesi-mi/> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

farklı çözüm üretmek mümkün. Örneğin bir akademisyenin, yazdığı metinlerin taslaklarını, kâr amacı güdüyor olsa bile, academia.edu ve researchgate.net gibi bazı Web 2.0 platformlarında yayımlaması, bilgiye erişimin önündeki ticari ve siyasi engelleri aşabilmek adına, bir fırsattır ve faydalıdır. Ancak arşiv çalışmasından elde edilen verilerin ya da bir araştırma hastanesini ziyaret eden hastalardan elde edilen verilerin kontrolsüz bir şekilde açık erişim şeklinde yayımlanmasının fertlere ve kamuya büyük zararlar vereceği de açıktır. En doğru yöntem, fikri mülkiyet hukukunun, ferdi mülkiyete dayalı korumalar ile açık erişime dayalı politikalar arasında çözümler üretecek şekilde yeniden yapılandırılmasıdır. Maalesef, sadece Türkiye’de değil, birçok merkez ülkede dahi bu yöntemin yerleşik hale gelmesi kısa vadede mümkün görünmüyor.

Ferdi Mülkiyete Dayalı Fikri Hakların İlgaı

John Locke’un 1690’da yayımlanan *Two Treatises of Government* başlıklı eserinden bugüne kadar klasik liberal, neoliberal, kurumsalcı ve Avusturya İktisat Okulu’na üye iktisatçıların birçoğu⁸⁰, mülkiyet kavramıyla ilgili olarak şu görüşü tekrar tekrar dile getirdiler: Kapitalist bir ekonominin etkin çözümler üretebilmesi için mülkiyet haklarının tanımlanmış ve hukukun üstünlüğünün tesis edilmiş olması gereklidir. Öyle ki, iktisadi kaynakların etkin kullanımı için ferdi mülkiyete dayalı bir kaynak tahsis mekanizmasının inşa edilmesi ve çalışır durumda tutulması şarttır. Bir kaynağın etkin ve etkin olmayan kullanımının kararına sadece rasyonel kararlar alma becerisine sahip fertler varabilir. Eğer bir ekonomide ferdi mülkiyet sistemi yerleşmemişse, yatırım ve harcama kararları alınmaz; sermaye birikimi ve iktisadi büyüme rasyonel temeller üzerine bina edilemez. Bu görüşe direnen yazarlar ise, başta Pierre-Joseph Proudhon ve Karl Marx olmak üzere, ferdi mülkiyetin servet bölüşümünde adaletsizliğe yol açacağını savundular. Fertlerin, örneğin, bir arazinin mülkiyetini elinde bulundurmasının, toplumun diğer fertlerinin o arazinin faydalarından mahrum bırakılmasına neden olacağını belirttiler. Proudhon ferdi mülkiyetin hırsızlık olduğunu, Marx ise ferdi mülkiyetin burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki tahakkümünü mümkün kılan en önemli meşrulaştırma aracı olduğunu öne sürdü.⁸¹

80 Örneğin bkz.: Francesco Parisi ve Charles K. Rowley (Der.) 2005. *The Origins of Law and Economics: Essays by the Founding Fathers*. Cheltenham: Edward Elgar ve Richard Posner ve Francesco Parisi (Der). 1997. *Law and Economics*. 3 Cilt. The International Library of Critical Writings in Economics No: 81. Cheltenham: Edward Elgar.

81 Adnan Güriz’in 1969’da yayımlanan *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu* adlı çalışması, bugün dahi, konuyla ilgili Türkçedeki en iyi kaynaktır. Güriz bu çalışmasında,

Ben burada, iktisat ve hukukun kesişim alanında bulunan bu zengin tartışmalardan hareketle, fikirlerin doğası ve fikirlerin mülkiyetiyle ilgili olarak, literatürde sıkça dile getirilen ancak Türkiye’de göz ardı edilen bazı ayrıntıların altını çizmek istiyorum. Öncelikle, iktisat ve hukukun birlikteliğinden neyi kastettiğimi açıklayayım. İktisat ve hukukun birlikteliği ya da hukukun iktisadi analizi derken, hukukun geleneksel olarak analiz ettiği adalet, suç, ceza, mülkiyet, devlet, ayrımcılık, mahremiyet ve anayasal haklar gibi konularda iktisadi analiz araçlarının kullanılmasını kastediyorum. İktisat ve hukuk literatürünün kökeni, Adam Smith’e kadar uzanır. İktisatçılar konuya gerçek anlamda, John R. Commons’ın 1920’li ve 1930’lu yıllarda yaptığı yayınlardan sonra odaklanmışlardır. Ancak bu literatür, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Chicago İktisat Okulu’na üye Milton Friedman (Nobel 1976), Ronald H. Coase (Nobel, 1991), Gary S. Becker (Nobel, 1992), Guido Calibresi, Armen A. Alchian ve Harold Demsetz gibi yazarların katkılarıyla çağdaş şeklini almış ve iktisadın en Ortodoks araştırma alanı haline gelmiştir. Bugün, Chicago İktisat Okulu ve neoliberalizm tartışmaları, iktisat ve hukuk alanında yapılan katkılar ele alınmadan yürütülemez. Hukukun iktisadi analizi alanında yapılan araştırmaların ilgilendiği sorular arasında şunlar bulunur: Ceza sistemimiz fertlerin ve kamunun uğradığı zararın tazmini konusunda ne kadar etkilidir? Rekabet alanındaki düzenlemeler gerçekten verimliliğe yol açar mı? Hukuk kurallarının *enforce* edilmesinin maliyeti nedir? Hukukun üstünlüğü ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişki nedir? Fertlerin davranışını belirleyen hukuk normları nelerdir? Yol açtığı zararın parasal karşılığını ödeyen kimse, örneğin, tecavüz etme hakkına da bu yolla sahip olabilir mi? Fertler (sadece) iktisadi saiklerle mi hareket ederler?

Türk üniversitelerinin iktisat bölümlerinde, 1994’te kurulan Liberal Düşünce Topluluğu ve 2009’da kurulan *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* çevresindeki yazarları dışarıda bırakırsak⁸², iktisat ve hukuk alanında verilen dersler ve yürütülen araştırma projelerinin sayısı çok sınırlıdır. Neredeyse hiçbir iktisat bölümünde hukukun iktisadi ya da hukukun iktisadi analizi gibi dersler

mülkiyet kavramının Antik Yunan’dan yirminci yüzyılın ortasına kadar nasıl ele alındığını ilk el kaynaklara dayanarak anlatıyor. Bkz.: Adnan Güriz. 1969. *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 253.

- 82 Örneğin bkz.: Yeşim Reel. 2003. “Markalar ve Kültürel Homojenleşme” *Piyasa* 5: 59-64; Ömer Torlak. 2004. “Marka Bilgisi ve Marka Değerinin Tüketici Tercihleri Üzerindeki Asimetrik Etkisi” *Piyasa* 11: 177-185; Yeşim Reel. 2004. “Tüketicilerin Marka Tercihleri” *Piyasa* 11: 187-194 ve B. Baykal Eyyuboğlu ve Gülin Yavuz. 2008. “Fikri Mülkiyet Hakları Kavramı ve Dijital Telif Yasası Üzerine Bir İnceleme” *Liberal Düşünce* Kış: 177-190.

bulunmaz. Bazı iktisat bölümlerinde (örneğin Mülkiye’de) anayasa hukuku, borçlar hukuku ve rekabet hukuku gibi birçok hukuk dersi verilirken, bu derslerde sadece hukuk doktrini ele alınır; maddi hukukun ve hukuk yoluyla oluşturulan kurumların, ekonomilerin işleyişi üzerindeki etkisine değinilmez.⁸³ Az sayıdaki iktisat felsefesi derslerinde ise hukuk ile ilgili konular anlatılmaz. Bunun yanı sıra, birçok hukuk okulunda “iktisada giriş” niteliğinde dersler zorunluyken, bu dersler, büyük ekseriyetle, sadece Ortodoks iktisadın temel ilkelerini yüzeysel olarak gözden geçirme amacını taşır. Hukukun iktisadi analizi bu derslerin konusu değildir.⁸⁴ Diğer taraftan, hukuk okullarında yaygın olarak okutulan hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi derslerinde kullanılan kitapların neredeyse hiçbiri, hukukun iktisadı ya da hukukun iktisadi analizi konularına yer vermez.⁸⁵ Bu çalışmalardan bazıları, “hukuk ve pragmatizm,” “çağdaş hukuk kuramları” ya da “postmodernizm ve hukuk” başlıkları altında Richard A.

-
- 83 Doğrudan fikri mülkiyet hukuku üzerine olmasa da, bu alanda akla gelen bir kaynak Vural Fuat Savaş’a aittir. Bkz.: Vural F. Savaş. 1989. *Anayasal İktisat*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın. 2000’li yıllardan sonra, hukukun geleneksel çalışma alanlarına ilişkin Türkiyeli iktisatçılar tarafından yazılmış bazı çalışmalara daha sık rastlamaktayız. Bu dönemin, Türkiye ekonomisi için, 1980’den sonraki ikinci liberalizasyon dönemi olduğu gözlerden kaçmamalıdır. Bu çalışmaların bazıları için bkz.: Coşkun Can Aktan. 2002. *Anayasal İktisat*. Ankara: Siyasal Kitabevi; Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici. 2007. *Modern Politik İktisat: Kamu Tercih*. Ankara: Seçkin Yayıncılık; Atilla Yayla. 2018. *Anayasa Teorisine ve Hukukuna Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- 84 Bu konuda benzer tespitler yapan F. Kemal Kızılca şunları söylüyor: “... hukuk fakültelerindeki iktisat anabilim dallarının diğer anabilim dallarıyla akademik etkileşiminin zayıf kaldığını ileri sürebiliriz. Bu olgular göz önüne alındığında, iktisat dersinin, cari hukuk müfredatı içinde, bir ‘paralel’ eğitim konumunda olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, gerek hukuk gerekse iktisat derslerinin bugünkü yürütülüş şekline dolaylı, [hukuk fakültelerinde okutulan iktisat dersinin], hukukçunun mesleki ya da akademik birikimine yapması beklenen katkı, iyi tanımlanmış değildir.” F. Kemal Kızılca. 2011. “‘İyi Vatandaş’ Eğitiminden ‘Hukukun İktisadi Tahlili’ne: Hukuk Fakültelerindeki İktisat Dersleri Üzerine Bazı Düşünceler” içinde: Belgin Akçay ve F. Kemal Kızılca (Der.) *Prof. Dr. Gürkan Çelebican’a Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 79-90.
- 85 İncelediğim çalışmalar şunlar: Ernst H. Hirsch (Hirsch). [1949] 2001. *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*. Güncel Dile Uyarlayan: Selçuk (Baran) Veziroğlu. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü; Yavuz Abadan. 1954. *Hukuk Felsefesi Dersleri*. Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları; Abdülhak Kemal Yörük. 1958. *Hukuk Felsefesi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları; Adnan Güriz. 1985 [2003]. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi; Adil İzveren. 1988. *Hukuk Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi; Yıldırım Torun. 2012. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Posner, Friedrich von Hayek ve John B. Rawls gibi yazarların görüşlerine kısmen yer verse bile, hukuk ve iktisat, Türkiye’deki yerleşik hukuk doktrininde de yerleşik iktisat doktrininde de, birbirine uzak iki farklı disiplin olarak kabul edilir ve hukukun iktisadi analizi gibi önemli bir konu akademik ilginin dışında bırakılır.

Türkiye’deki hukukçuların ve iktisatçıların, özellikle alandaki heterodoks yazarların (yani toplumsal bilim korsanlarının), bu birliktelik üzerinde araştırma yapmıyor oluşunu, bilhassa fikri mülkiyet hukuku özelinde, bir talihsizlik olarak değerlendiriyorum.⁸⁶ Öyle ki, hukukun iktisadi analizi yapılmaksızın yürütülen fikri mülkiyet tartışmalarının arzu edilen sonucu vermeyeceği kanaatini taşıyorum. Hukukun iktisadi analizi ve iktisadi kurumların hukuki temelleri o kadar önemlidir ki, tek başına hukuk, sizi yasalar ve mevzuatlar konusunda bilgilendirir ancak rasyonel bir fert yapmaz. Tek başına iktisat, sizi aptal olmaktan kurtarır ancak adaletli bir fert haline getirmez. Hukuk ve iktisat birlikteliği göz ardı edildiğindeyse, fikri mülkiyet meselesi anlaşılabilir. İşin doğrusu şu ki, ne piyasalar tek başına en etkili çözümü üretebilir ne de yasalar ve mevzuatlar, suçu ve cezayı tam olarak ortadan kaldırarak adaleti tesis edebilirler. İktisadi ve hukuku bir araya getirerek, iktisatçıları piyasada daha çok verimlilik, hukukçuları siyasette daha çok adalet şartını sağlama şansını elde ederler.

Daha çok verimlilik ve daha çok adaleti sağlamanın yollarından birini, iktisat ve hukuku bir araya getiren en önemli kavram olan işlem maliyetleri kavramı ile açıklayabiliriz. İşlem maliyetleri bir piyasada fiyat mekanizmasını kullanmaktan ötürü tarafların katlanmak zorunda olduğu maliyetlerin toplamını ifade eder. Bir örnek üzerinden ilerleyelim. Bir şirketin İzmir limanından Oslo limanına çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı yapmayı planladığını düşünelim. İzmirli şirket, bu operasyonu, sadece, basit bir üretim fonksiyonu olan $Q=f(K,L)$ ’nin belirttiği miktarda sermaye ve emeği bir araya getirerek yapamaz. Başka bir ifadeyle, İzmirli bu şirketin Oslo limanına yapacağı çekirdeksiz kuru üzüm ihracatının toplam maliyeti, sermaye ve işgücünün fiyatlarının çok daha

86 Hukukun iktisadi analizi ve iktisadın (ve ekonominin) hukuki temelleri üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla, Ortodoks dünya görüşüne sahip liberal yazarlar tarafından yürütülse de, bu iki çalışma alanının ortaya çıkışında da bugün farklı konulara tatbik edilmiş de, eleştirel ve hatta radikal diyebileceğimiz yazarların büyük katkısı vardır. Örneğin bkz.: John R. Commons. 1924. *Legal Foundations of Capitalism*. New York: The Macmillan Company; Timur Kuran. 2011 [2012]. *Yollar Ayrılırken: Ortadoğu’nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü*. Çev.: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: YKY Yapı Kredi Yayınları; Seven Ağır ve Semih Gökatalay. 2017. “‘Hukuk ve İktisat’ Perspektifinden Milli İktisat Mirasını Yeniden Düşünmek” içinde: Murat Koyuncu, Hakan Mihçı ve Erinç Yeldan (Der.) *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi: Fikret Şenses’e Armağan*. İstanbul: İletişim Yayınları: 193-221.

üzerindedir. Bu şirket, ihracat yapabilmek için, gerekli bazı belgeleri doğru olarak doldurmalı, bunları Türk gümrüğüne ibraz etmeli ve benzer bir bürokratik işlemi Oslo limanı gümrüğünde de yapmalıdır. Yolculuk deniz aşırı taşımacılığın konusu olduğundan, ihraç edilecek mallar sigortalanmalıdır. Bu operasyon sırasında dil ve ilgili mevzuatı bilen personele ihtiyaç vardır. Ayrıca operasyon zaman alacaktır. Çekirdeksiz kuru üzümler Oslo limanına vardığında bunun navlun ve depolama maliyetleri de yine operasyonu gerçekleştirecek İzmirli şirkete fatura edilecektir. Bu işlemlerin yürütülmesi için zaman gerekir. Piyasalar, bürokrasi ve fertler en ideal şekilde çalışmadıklarından, çeşitli aksaklıklar meydana gelir. Tüm bu ara işlemler ve aksaklıklardan doğan zararlar, ihracatçı şirket için, emek ve sermayenin fiyatına ilave maliyetleri karşılamak demektir. İşte bu ilave maliyetlerin toplamı, iktisatta işlem maliyetleri olarak kavramsallaştırılır.

Tarım, madencilik ve turizm gibi geleneksel sektörlerden oluşan bir ekonomide işlem maliyetleri her zaman zaman pozitifdir. Yani fertlerin geleneksel ekonomilerde yaptığı her işlem, faktör fiyatlarının dışında, ilave maliyetlere yol açar. İşlem maliyetlerinin pozitif olduğu koşullar altında, iktisadi kaynaklar en etkin kullanım alanlarına tahsis edilemeyebilir. Etkinsiz kaynak tahsisi sorununu çözebilmek adına, bir ihtilafı çözüme kavuşturmak ya da işbirliğinin gereğini yapmak isteyen taraflar, piyasa mekanizmasını, hukuk kurallarını dikkate alarak kullanırlar. Burada hukuk kuralları derken mülkiyet haklarını kastediyorum. Gerçekten de, birçok iktisatçı için piyasada işlem yapmak, aslında, mülkiyet haklarının mübadelesini yapmaktır. Bir işveren işçi istihdam ederken, bir müşteri parasını bankaya yatırırken, bir şirket kuru üzüm ihracatı yaparken, söz konusu malların (bu örnekte, sırasıyla: İşgücü, para ve kuru üzümün) değış tokuşunu gerçekleştirirler. Hukukun üstünlüğü yani mülkiyet hakları olmaksızın, geleneksel sektörlerden oluşan piyasa sistemlerinin veri olduğu koşullar altında, hiçbir ticari işlem yürütülemez. Mülkiyet haklarının tanımlandığı koşullar altında yürütülen pazarlık süreci yukarıdaki toplam maliyet fonksiyonuna dışsal olarak kabul edilen işlem maliyetlerini içsel hale getirir. Mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmış olması, kaynakların en etkin dağılımını sağlamayabilir; yine de, mülkiyet hakları sayesinde, ticaretin gerçekleşmesini sağlayan kurumsal yapı tesis edilmiş olur.

Yukarıdaki durumun tersi bir durum geçerli olduğunda yani işlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar düşük olduğunda, “hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının tanımlanmasına gerek kalmaz” diyemeyiz. İşlem maliyetleri ortadan kalktığı ya da göz ardı edilebilecek düzeyde düşük olduğunda, verili mülkiyet haklarına rağmen, taraflar pazarlık yoluyla en etkin çözüme ulaşabilirler. Yani işlem maliyetleri yokken ya da sifıra yakınsiyorken, kuramsal olarak, mülkiyet haklarını dışsal kabul ederiz. Bu koşullar altında,

mülkiyet hakları nasıl tanımlanmış olursa olsun, pazarlık ve müzakere yoluyla en etkin kaynak tahsisini gerçekleştirebiliriz. İşlem maliyetleri pozitifken maddi hukuk kurallarına tabi olunarak çözüme kavuşturulan sorunlar, işlem maliyetleri ortadan kalktığında, pazarlık yoluyla yani yazılı olmayan ahlâk normları ve konvansiyonlarla çözüme kavuşturulur. İşlem maliyetlerinin ortadan kalkması durumu, hiçbir kurumun olmadığı bir ütöpik durum değildir. İşlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar düşük olduğunda, insan ilişkileri ve genel olarak taraflar arasındaki ticari ilişkiler, devletin düzenleyici maddi hukuk kurumları olmadan kendiliğinden veri ahlâk normları içerisinde kalınarak düzene kavuşur.

İşte günümüz teknolojileri sayesinde gerçekleşen de tam olarak budur. İnternet teknolojileri ve dijital teknolojiler, fikri ekonomilerdeki işlem maliyetlerinin ciddi miktarda düşmesine ve yer yer tamamen ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Gerçekten de, artık, internet üzerinden alışveriş yaparken, İzmirli şirketin karşılaştığı sorunların çoğu ile karşı karşıya kalmıyoruz çünkü internet üzerinden birçok bilgiye çok ucuza ya da bedavaya ulaşabiliyoruz. Bu da kaynakların en etkin şekilde kullanılmasını, *ferdi mülkiyete dayalı fikri haklara gerek kalmaksızın*, olanaklı hale getiriyor. Zira hukukun iktisadi analizini yapan birçok yazarın da defalarca dile getirdiği gibi, işlem maliyetlerinin göz ardı edilebilecek kadar düşük olması durumunda, iktisadi kaynakların etkin tahsisi için mülkiyet haklarının en net şekilde tanımlı olmasına ihtiyaç yoktur.

Örneğin, bugün yeni bir araştırmasını yayımlamak isteyen bir akademisyen, makalesini okuyucularına ulaştırmak, en iyi dergiyi seçmek, derginin hakem sürecine girmek ve eğer makalesi kabul edilirse makalesini yayımlamak için aylar hatta bazı durumlarda yıllarca beklemeye ihtiyaç duymuyor. Açık bilim, açık inovasyon ve *peer-to-peer* bilgi üretiminin mümkün olduğu koşullar altında, ferdi mülkiyete tabi fikri hak korumasının müellifler ve mütefekkirler için gereksiz hale gelmesinin – en azından elzem bir ihtiyaç olmaktan çıkmasının – sebebi, internet teknolojileriyle birlikte fikri ekonomilerdeki işlem maliyetlerinin kimi zaman tamamıyla ortadan kalkması kimi zamansa göz ardı edilecek düzeylere gerilemesidir. İşlem maliyetlerinin ortadan kalkması ya da göz ardı edilebilecek seviyelere gerilemesinin sonucu, fikri malların alıcılarının ve satıcılarının her türlü işlemi firma ya da benzeri bir organizasyon olmadan, sadece piyasa mekanizmasını kullanarak yapabilir hale gelmesidir. Fikri ekonomilerin firma ve benzeri organizasyonların yokluğunda dahi çalışabilir duruma gelmesini mümkün hale getiren unsur, internetteki çeşitli platformların, eserlerin çok düşük işlem maliyetleri koşullarında yayımlanma imkânını veriyor olmasıdır.

Ticari yayınevlerinin yokluğunda, her kullanıcının basit bir ara yüzü yönetmesi sayesinde işler hale gelen bu açık platformlar, bugün, çok çeşitli

formlarda kullanıcıların hizmetine girmiş durumda. Öyle ki artık açık bilim, açık veri, açık erişim gibi yeni teknolojiler, bilimin yapılabilmesi ve yaygınlaştırılması için yeni fırsatlar sunuyor. Üstelik bu teknolojiler, bilgi üretim sürecinin her alanında şeffaflık sağlıyor. Hakemler, veriler, algoritmalar ve okuyucu yorumları, özgür ve şeffaf bir süreç içerisinde faaliyet gösteriyor. Açık bilim, açık veri, açık erişim ve *peer-to-peer* bilgi üretim teknolojilerinin bir diğer çekiciliği de, kullanıcıların neredeyse tüm ihtiyacına cevap verebilecek ara yüzlerin bedava hizmet sunuluyor olmasıdır. Örneğin, researchgate.net ve academia.edu gibi kâr amacı güden platformların yanında Open Science Framework (osf.io) ve Open Science Network (opensciencenet.org) gibi kâr amacı gütmeyen platformlar, müelliflerin ve mütefekkirlerin, eserlerini dijital ortamlarda saklamasını mümkün hale getirmenin yanı sıra, her kullanıcıya ihtiyacı olan bilimsel şebekeyi de yine bedava sunuyor. Böylece, her kullanıcı sadece ilgilendiği alandaki makalelere herhangi bir bedel olmadan ulaştığı gibi, bu makalelere yorum yapabiliyor, yazarlarla doğrudan iletişime geçebiliyor ve kendi makalelerini aynı şebekedeki diğer okuyuculara sunabiliyor.

İnternet teknolojileri yokken bu hizmetlerin yerine getirilmesi için yayıncılık konusunda uzmanlaşmış korporasyonlara gerek duyuluyordu. Elsevier, Routledge, Springer gibi korporasyonlar, makalelerin toplanması, hakem ve editörlük süreçlerine sokulması, konuya ilgi duyan okuyuculardan oluşan şebekelerin kurulması ve bunun gibi birçok ihtiyacın yol açtığı işlem maliyetlerini içselleştirerek, bilgi üretiminin daha verimli koşullar altında yapılmasını sağlıyordu. İnternet teknolojileri sayesinde öyle bir aşamaya geldik ki düşen işlem maliyetleri, müelliflerin ve okuyucuların bu korporasyonlara yönelik ihtiyacını ortadan kaldırdı. Artık yazarlar ve okuyucular, fikri ekonomilerin bir parçası olarak değerlendirmemiz gereken bu platformları neredeyse hiçbir işlem maliyetine katlanmadan kullanabiliyorlar. İşlem maliyetlerinin düşük olduğu şartlar altında birer piyasa görevi gören bu platformlar, aynı zamanda, fertler arasındaki ihtilafların da müzakere (yani uğranılan zararın ya da kaybın uzlaşarak telafisi veya tazmini) yoluyla çözümlenmesine olanak tanır. Başka bir ifadeyle, işlem maliyetleri sıfıra yakınsıyorken, ekonomiye devletin doğrudan müdahalesi ya da devlet tarafından konulan ve korunan fikri mülkiyet hakları, kaynakların etkin tahsisi için taraflara herhangi bir kolaylık sağlamaz. İşlem maliyetleri düşük bir ekonomide fertler, harcama ve yatırım kararlarını birbirleriyle istişare etmek yoluyla karara bağlar. İşte, internet ve dijital teknolojiler sayesinde çalışan fikri ekonomilerde durum tam olarak budur.

Fikri mülkiyet hukuku açık bilim, açık inovasyon ve *peer-to-peer* bilgi üretim koşulları altında, müelliflere ve mütefekkirlere koruma sağlama bahanesi altında yapay tekeller yaratarak, bilgi üretiminin maliyetini kabul edilebilir

seviyelerin çok üzerine çeker. Örneğin, bu sayede, *peer-to-peer* paylaşım süreçleri metalaşarak *business-to-business* paylaşım süreçlerine dönüşürler. Bugün birçok klasik liberal yazar, fikri mülkiyet alanındaki hukuk düzenlemelerine, yasaların ve mevzuatların fikirler üzerinde tekel yaratmasından ötürü, kökten karşıdır.⁸⁷ Tekeller piyasa mekanizmasının en iyi şekilde işlemesini engellediğinden, fikri ekonomiler verili fikri mülkiyet hakları nedeniyle en etkin çözümleri üretmezler. Yani Ortodoks iktisatçılar arasında dahi, ferdi mülkiyete dayalı bir fikri ekonominin sorun çözmekten çok sorun yaratacağı görüşü yaygın bir görüştür. Bu yazarlara göre, fikri mülkiyet hukuku, işlemeyen piyasalara çözüm bulma aracı olmaktan ziyade, ekonomilerin işlememesinin en başlıca sebebidir.

İşte Ortodoks iktisadın ve Ortodoks hukuk doktrininin, fikri mülkiyet hukuku konusunda aşamadığı analitik sorun tam olarak budur. Nasıl olur da bir arazinin ferdi mülkiyeti, Ortodoks kurama göre, kaynakların mümkün olan en etkin tahsisini sağlıyorken, fikirlerin ferdi mülkiyeti, fikri ekonomilerdeki kaynakların en etkin tahsisini sağlayamaz? Ferdi mülkiyeti tamamen mi terk edeceğiz? Birçok liberal “radikalleşmeyi” hiç sevmez. Diğer taraftan, birçok komünist ise “devlet” olmadan işlerin yürümeyeceği kanaatini taşır. Ancak bugün liberallerin radikalleşmesinden, komünistlerin ise devlet olmadan düşünebilmesinden başka çıkar bir yol yok gibi görünüyor.

Öyleyse, “fikri mülkiyet hukukuna hiç mi ihtiyacımız yok?” diye soruyor olabilirsiniz. Elbette var. En nihayetinde, bir mucit ile bu mucidin çalıştığı korporasyon arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında, mucidi kim koruyacak? Aynı şekilde yazarlar yayınevlerine, müzisyenler ve sinemacılar yapımcılara, akademisyenler de üniversitelerine karşı korumaya ihtiyaç duyar. Fikri mülkiyet hukuku, ideal şartlar altında, müellifleri *captains of industry*'ye karşı koruyabilmelidir. Ayrıca, doğal olarak, fikri mülkiyeti ilgilendiren uyumsuzluklar sadece müellifler ve fikirlerin tüccarları arasında olmaz. Örneğin, Universal Studios ile Warner Bros. ya da Apple ile Samsung arasındaki her uyumsuzluk, tarafların pazarlığı sonucunda çözüme ulaştırılamayabilir. İlgili literatürde, fikirlerin tüccarları arasındaki bu tür davalara “fikri mülkiyet savaşları” adı verilir. Bu durumda, maddi hukukun gerekleri yerine getirilir. Yani mahkeme süreci sonucunda taraflar yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda bırakılırlar. Fikri mülkiyet hukuku, bu anlamıyla, kesinlikle bir ihtiyaçtır. Ama her zaman sorgulayıcı olmakta fayda var: Fikri mülkiyet hukuku kimin için var? Müellifler için mi yoksa fikirlerin ticaretini yapanlar yani *captains of industry* için mi? İnternet üzerinden bedava yapılan bir işlem niçin, uluslararası korporasyonların kârlarını daha da arttırmak zorundaymışız gibi, “yasal yollar” kullanılarak

87 Örneğin bkz.: Stephan Kinsella. 2008. *Against Intellectual Property*. Auburn, Alabama: Mises Institute.

yapılsın? Acaba fikri mülkiyet hukuku, müellifleri ve mütefekkirleri değil de, fikirlerin ticaretinden hak etmedikleri gelire – artık anlama – el koyan korporasyonları koruyor olmasın?

İktisatçıların fikri mülkiyet hukukuna karşı olan bu sorgulayıcı tavrının, onların hukuksuzluğa ve yasadışıya olan arzusuyla herhangi bir ilgisi yoktur. Aslında, kitabın başında da belirttiğim gibi, iktisatçıları birer hurafe avcısı olarak görmek en doğrusudur. Suç, müşevvikler, rekabet, anti-tekel yasaları ve AB uyum yasalarını niceliksel yöntem ve modelleri kullanarak ele almakta usta olan iktisatçılar, çoğu kimsenin (yani çoğu hukukçunun) sorgulamadan kabul ettiği bazı gerçeklerin, aslında, gerçeklerle ilgisi olmayan bazı hurafelerden meydana geldiğini açığa çıkarmak konusunda da uzmandırlar. İşte bu hurafelerin başında, fikri mülkiyet hukuku ile iktisadi kalkınma arasında olduğu varsayılan nedensel ilişki gelir. Böyle bir ilişki, sanılan aksine, hiçbir zaman var olmamıştır. Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların korunması ile iktisadi kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi bir hurafeden ibarettir. Bugün kalkınma sürecini tamamlamış ekonomiler, örneğin İsviçre ve Hollanda, bir zamanlar henüz kalkınmamışlarken, fikri mülkiyet hukukunu yerleştirmek gibi bir gayret içerisine girmemişler, hatta fikri mülkiyet haklarına hepten karşı olmuşlardı. Oysa bugün, başta bu ülkeler olmak üzere, kalkınmış ekonomilerin politika yapıcıları ve ağırlıklı olarak bu politikacıların karar alıcı olduğu WTO, WIPO, OECD, EPO ve USPTO gibi kurumlar Çin, Rusya, Hindistan, İran ve Türkiye gibi ülkelere ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların tam korunması yönünde dayatmalarda bulunuyorlar. İşte Ha-Joon Chang, çokça kullanılan çalışmasında, Friedrich List'in 1841 yılında yayımlanan *The National System of Political Economy* adlı kitabından ödünç alarak kullandığı *kicking away the ladder* terimi ile tam olarak bu durumu anlatır.⁸⁸ Bugün merkez ülkeler, kalkınma yolunda mesafe alması gereken çevre ülkelerin önündeki merdiveni, adeta, bir tarafa kaktırıyorlar. Böylece, merkez ülkelerin kalkınma süreçleri sırasında kullandıkları merdivenler, çevre ülkeler için kullanılamaz hale geliyor.

İktisat ve hukuk literatürünün Türkiye'de yeterince gelişmemiş olmasının nedenlerinden biri olarak Türkiye'nin *common law* sistemine tabi olmaması gösterilir. Doğru ama eksik ve belki de hatalı bir görüş! Sebebi ve yöntemi her ne olursa olsun, internet teknolojileriyle birlikte, bir anlamda, *civil law* sisteminin egemen olduğu Türkiye'de *common law* sistemi hepimizin hayatına girmiş oldu. Şu anlamda: Bugün, devletin minimize olduğu ve hatta bazen hiç olmadığı ve olamadığı durumlarda, anlaşmazlıkları çözebilmek için ahlâk normlarına ve müzakere dayalı olarak, dahiyane çözümler buluyoruz. Yani bu teknolojiler,

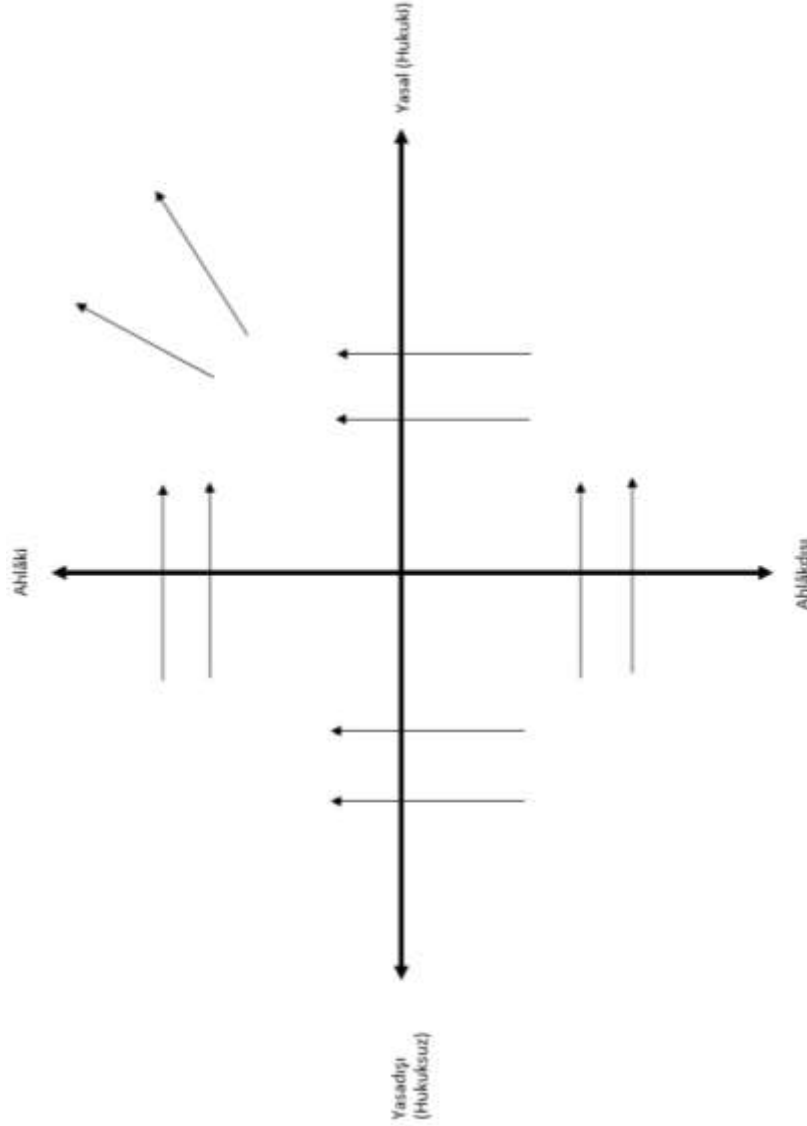
⁸⁸ Ha-Joon Chang. 2002. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.

bize, bir anlamda, Jürgen Habermas'ın meşhur ettiği “iletişimsel eylem”i ve “konuşma ahlâkı”nı dayatıyor.⁸⁹ Bunu yaparken, birbirlerini tanımasalar ve hatta anonim kimliklerle işlerini görseler bile, tarafların karşılıklı istişare süreçlerine girdiklerine ve herhangi bir yazılı sözleşme olmadan verdikleri sözlere sadık kaldıklarına tanık oluyoruz. İnternet teknolojilerini kullanmak, bu yüzden, bir hukuk meselesi olmaktan çıkıp bir ahlâk meselesi haline gelmiş durumda. İnternet teknolojileriyle birlikte işlem maliyetlerinin sıfıra yakınsamasının bir sonucu, eskiden katı hukuk kurallarıyla çözüme kavuşturduğumuz sorunların, artık, esnek (daha doğrusu istişareye ve pazarlığa dayalı) ahlâk kurallarına sadık kalarak çözüme kavuşturulabilmesidir. Böylece, Türkiye’de yarım yüzyıldan fazla bir süredir ihmâl ettiğimiz iktisat ve hukuk ilişkisini yeniden gözden geçiriyoruz ve bu ilişkinin aslında bir ahlâk ilişkisi olduğuna kanaat getiriyoruz.

Aslında, hukuk ve ahlâk hiçbir zaman birbirinden tamamıyla ayrıksı iki alan olmadı. Ancak pozitivistin akademiye egemen olmasıyla birlikte, Ortodoks iktisat ve Ortodoks hukuk doktrini, ahlâk ile olan evliliğini, en azından resmi ideolojiler nezdinde, bozmuş oldu. Bugün pozitivistin her türünü kıyasıya eleştiriyoruz. Artık, hukuk (daha doğrusu ferdi mülkiyet haklarına dayalı yazılı kurallar) yerini, her platformda yeniden tanımlanan normlara ve yazılı olmayan ancak fertler ve gruplar arasındaki müzakerelerle güncellenebilir düzenlemelere bırakıyor. Yani internet teknolojileri dolayısıyla yaygınlaşan fikri mülkiyet meseleleri, bir yerde, ferdi mülkiyet hukukunu çoğu zaman kendiliğinden gereksiz hale getiriyor ancak yerine fikri mülkiyet ahlâkını dayatıyor. Öyleyse, fikri mülkiyet hakkında düşünüyor olmak için, verili mevzuatların ve yasaların ötesinde, iktisat felsefesi ve hukuk felsefesi ile tekrar ilgilenmek gerekir.

89 Jürgen Habermas. 1981 [1987]. *The Theory of Communicative Action*. 2 Cilt. Boston: Beacon Press.

Şekil 1.3: Hukuk ve Ahlâk İlişkisi

Hukuk felsefesi üzerine yeniden düşünmemizin nedeni, bu alanda yapılan tartışmaların yanlış bir fikri patika takip etmiş olmasından ve bu patikayı terk etmemiz gerekliliğinden kaynaklanmıyor. Aslında pozitivizm, fikri anlamda, hukukta da iktisatta da, büyük mesafeler almamızı sağlamış bir ideolojidir.

Pozitivizmin en büyük katkısı, ampirisizmin yani verilere dayalı akıl yürütmenin, metafiziği ikame etmesidir. Ancak bugün iktisatta ve hukukta pozitivizmi eleştiriyor oluşumuz, hukuk (yazılı haklar) ve ahlâk (yazılı olmayan normlar) arasındaki tartışma sırasında elde ettiğimiz mesafeyi gerisin geriye gitmek arzusundan değil, bu tartışmanın kaldığı yeri işaretleyerek bir tür ek yapmak ihtiyacından kaynaklanıyor. Maalesef Ortodoks iktisat ve Ortodoks hukuk okulları, ahlâk ile ilgili alanlardaki tartışmalara geri dönmek konusunda isteksizler. Karşı olduğumuz nokta da tam olarak budur.

Yine, altını çizmeden geçmek istemem: Hukuk ve ahlâk arasındaki, kimine göre çok eskilerde kalmış tartışmalara geri dönme çağrısı, “manevi hak” gibi, kimi zaman içi boş bazı kavramları cilalayıp sunmak istememizden kaynaklanmıyor. Ancak şunu vurgulamak istiyorum: Hukuk doktrini iktisat doktrininden ayrı düşünülmemelidir. Aslında hukuk, bir piyasada işlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek ölçüde yüksekken ortaya çıkan piyasa kurumlarına verdiğimiz addır. Bu piyasa kurumlarının başında mülkiyet kurumu ve mülkiyet hakları gelir. Ancak soru şu: Eğer bir piyasada işlem maliyetleri sıfıra yakınsıyorsa, ki internet teknolojileri sayesinde fikri ekonomilerde bunu elde etmiş durumdayız, daha fazla hukuk korumasına mı daha fazla ahlâk bilincine mi sahip olmalıyız?

Elbette hukuka da ahlâka da aynı anda ve aynı miktarda ihtiyacımız var. Ancak ahlâk tek başına çözüm sunuyorken, fikri ekonomilerin etkin çalışabilmesi için devlet müdahalesini savunacak halimiz de yok. Diğer taraftan, devletsiz bir piyasa sistemi de, neoliberalizm döneminde en net şekilde gördüğümüz gibi, gelir adaletsizliği, yoksulluk ve uluslararası eşitsizliklere yol açmaktadır. Fikri mülkiyet haklarına karşı olanların önerdiği çözümlerin neoliberal çözümlerden farkı, ilgilendiğimiz metanın – fikirlerin – ayrıkısı doğasıdır. Kendi kendine işleyen internet piyasaları, kendi kendine işleyen (daha doğrusu işlediği sanılan) tahıl ya da demir-çelik piyasalarından farklı özelliklere sahiptir.

Öyle sanıyorum ki, fikri mülkiyet hakları, eğer en ideal şartları, yani yukarıda bahsettiğim fantastik genel denge koşullarını yaratırsa, internet üzerinden ulus devletleri yeniden inşa etmiş olacağız. Kısa bir süreliğine fütüristik düşünelim: Kalkınma sürecinde olan ekonomilerin fikri mülkiyet ahlâkı konusunda herhangi bir farkındalık yaratamadığını ve bu yüzden, örneğin, herkese bir numarayla internete girişin (pasaportun) zorunlu hale getirildiğini ve anonim kullanıcılığın ortadan kaldırıldığını düşünelim. Bu durumda, insanların hareketine getirilen kontrollerde olduğu gibi, bilginin hareketinin kontrolü de

tesis edilmiş olacaktır.⁹⁰ Nasıl mı? Yapay zekâ yoluyla! Örneğin, bugün, YouTube ya da Vimeo gibi Web 2.0 tabanlı video platformlarına, kültürel faaliyet ya da eğitim faaliyeti amacıyla dahi olsa, kendinize ait bir video yüklerseniz ve fonda Supertramp'ın "Breakfast in America" adlı şarkısının çalmasını sağlarsanız, bu videonuz, birkaç gün hatta birkaç saat içinde, otomatik olarak kaldırılır çünkü bu platformlara Warner Bros., Walt Disney, Universal, 20th Century Fox gibi korporasyonlar tarafından yapılan filmlerin ve müziklerin tam sürümünün izin alınmadan yüklenmesine izin verilmez. Bu yüklemeleri engelleyen bir insan değil, bu platformları sürekli olarak çalışır durumda tutan algoritmalarıdır. Bir günde binlerce yüklemenin yapıldığı bu sitelerde tüm yüklemeleri kontrol eden yazılımcıları istihdam etmek, doğal olarak, mümkün değildir. Bu işi, yazılımcılar yerine, yazılımcıların ürünü olan yapay zekâ teknolojileri halleder. Yapay zekâ teknolojileri bunların da ötesinde işlevlere sahiptir. Örneğin, güncellemeler ve *cookies* adları altında bilgisayarınızda sizden habersiz olarak çalışan küçük yazılımlar ve bu yazılımların tuttuğu kayıtlar, aslında, internet üzerindeki faaliyetlerimizi etkili bir şekilde izler ve denetler. Eğer bir uygulama "indirdiyse" ama kullanım şartlarına karşı itirazınız varsa, o uygulama bilgisayarınıza ya da akıllı cihazınıza (telefon, TV vs.) yüklenmez. Bu durum, kullanıcılara herhangi bir sorgulama ya da istişare ya da pazarlık imkânı tanımaz. Bir düşünün: Eğer bir WhatsApp kullanıcısı iseniz, gerçek isminize (hatta takma isminize) ve profil resminize denk gelen bir cep telefonunuzun bilgisinin bağımsız bir şirket tarafından depolanmasına hayır diyebiliyor musunuz? Aslında ulus devletler işin içine çoktan dahil oldular. Çin'de Google'ın, Türkiye'de PayPal'ın, İngiltere'de Uber'in yasaklanması, ulus devletlerin sadece sansür arzusuyla açıklanamaz. Acaba bu şirketler, el koyduğu bu bilgiler ve bu bilgilerin dönüştüğü ekonomik değerle ilgili olarak, kime hesap veriyor, vergisini nerede ödüyor, iş süreçlerinde denetime nerede tabi? Acaba bu sansür arzusuna dijital ithal ikamecilik mi demeliyiz? Eğer bu konuda çok duyarlıysanız, ulusal güvenlikle ilgili konularda, ulusal olmayan servis sağlayıcıların denetimine açık Gmail, Yahoo! ve Hotmail gibi programları kullanmayın. Tanrı bizi ulus devletlerden (ve ulus devletlerin elindeki yapay zekâlardan) korusun, amin.

Görüldüğü gibi hukuk, daha doğrusu ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukuku ve bununla ilişkili olduğunu ileri sürebileceğimizi kişisel verilerin

90 Eğer Türkiye'de yaşıyorsanız, bazı vakalar, size bugünü değil geleceği yaşadığınızı düşündürüyor. Radya ve Televizyon Üst Kurulu üyesi Taha Yücel, buna yakın bir öneride bulunmuştu. Bkz. "RTÜK Üyesinden Tuhaf Öneri: İnternete Ehliyetle Girilsin" http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video_haber/957463/RTUK_uyesinden_tuhaf_oneri__internete_ehliyetle_girilsin_.html [Erişim Tarihi: Haziran 2018].

korunmasına dair yasa ve yönetmelikler, gözetim ve denetimi ortadan kaldırmıyor; tam tersine, bunu mümkün hale getiriyor. Bugünün şartlarında, fikri mülkiyet hukukunun dışına çıkmak, yasa dışı yollara başvurmak değil, bu gözetlemeler ve denetlemeler olmaksızın işimizi görebilmek demektir. Aslında, biz hayatın birçok alanında, işlerimizi maddi hukukun dayatıcı kuralları olmadan yapıyoruz. Örneğin, arkadaşımızdan 1000 TL borç aldığımızda, bunu gidip bir bankaya ya da vergi dairesine bildirmiyoruz. Böylece, bankalar ve vergi dairelerinin gözetimi olmadan ekonominin işlemesini sağlıyoruz. Aile ve akrabalık ilişkilerimizi, büyük ölçüde, mülkiyet haklarından bağımsız olarak sürdürüyoruz. Fikri eserlerin paylaşılması için de aynısı geçerli. O halde, bırakalım, fikri ekonomimiz kendi kendisine çalışsın.

Hukukun ve ahlâkın (ve aynı zamanda iktisadın ve ahlâkın) birbirinden ayrılması pozitivistizmin bir sonucudur. Bugün bunu sorguluyoruz. Düşen işlem maliyetleri nedeniyle, maddi hukuk dışındaki çözümlerin söz konusu olmasıyla, kapıdan kovulan ahlâkı bacadan içeri almak zorundayız – çelişki de buradan kaynaklanıyor çünkü “bacadan içeri almak” sözü olumsuz bir anlam taşısa da, burada, konulan kuralın aksine, olumlu bir gelişmeye işaret ediyor. İktisatçılar ve hukukçular da, özellikle de pozitivist iktisatçılar ve pozitivist hukukçular, ahlâkın, hukukun ve iktisadın önüne geçmesine itiraz ediyorlar. Özellikle Türkiye’de, sorunumuz, tam olarak budur.

Bolluk Ekonomisinin Fikri Tarihi

Fikirler, doğaları gereği, bolluk ekonomisine tabi birer metadırlar. Bunun anlamı şudur: Fikirler için kıtlık yasası (eski ve güzel deyimiyse, nedret kanunu) geçerli değildir; bu nedenle, fikri mülkiyet hukuku yoluyla yaratılan tekeller, fikirlerin üretimi ve mübadelesinin tek yolu değildir. Sanılanın aksine, bu gerçek, özellikle Ortodoks iktisatçılar arasında yaygın olarak kullanılan modellerde sık dile getirilmez. Yani bolluk ekonomisi, Ortodoks iktisatçılar arasında yerleşik bir kanaat değildir. Örneğin, “eksik bilgi” ve “bilginin etkin kullanımı” başlığı altında geliştirilen modeller, “bilgi”nin (doğrusu: fikirlerin) eksik olduğu varsayımından hareketle, en etkin piyasa sisteminin, bilginin ferdi mülkiyete tabi hale getirildiği koşullardaki piyasa sistemi olduğunu savunurlar.⁹¹ Böylece, ferdi

91 İktisatta bilginin eksik oluşunun sonuçlarıyla ilgili yazılarından ötürü tanınan en önemli düşünür, şüphesiz, Friederich A. von Hayek’tir. Hayek, *Individualism and Economic Order* başlığını taşıyan kitabında, piyasadaki aktörlerin ulaşabileceği bilgi miktarının sınırlı olduğu varsayımından hareketle, merkezi planlamanın rasyonel bir iktisadi sistem inşa etmesinin mümkün olmadığını savunur. Hayek’e göre, mümkün olan en rasyonel iktisadi düzen – ki bu, eksik bilgi nedeniyle ancak

mülkiyetin en etkin mülkiyet formu olduğu kanaati, hiçbir sorgulamaya tutulmadan, yaygınlaşır. Özellikle fikri ekonomiler için şüpheli bir durum! Gerçekten de, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, fikirlerin üretimi için tek yol olsaydı, bugün internet diye bir teknolojiye sahip olmazdık. Eğer 1989’te 34 yaşında olan Tim Berners-Lee http, html ve www protokollerini yazmasaydı ve bunu özgür ve bedava bir biçimde herkesin erişimine ve kullanımına açmasaydı, bugün YouTube üzerinden müzik dinleyemez, Wikipedia’da makale okuyamaz, dünyanın öbür ucundaki bir müzede sanal gezinti yapamazdık. Günümüzde, bu ve daha fazlası mümkün; ayrıca bu teknolojiler tamamen bedava. (Öyleyse “insan doğası,” eğer böyle bir şey varsa, sadece bencillikle bezeli değildir. “İnsan doğası,” aynı zamanda, işbirliği, empati, dayanışma, diğerkamlık gibi birçok erdem ihtiva eder. “İnsanın bencil doğası” sadece bir varsanımdır.⁹²) Dikkatlerden kaçmasın, bu teknolojiler, aynı zamanda, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların yokluğunda ortaya çıkmış teknolojilerdir.

ikinci en iyi sonuçlar veren bir düzen olabilir – piyasa aktörlerinin sahip olduğu eksik bilgiye dayanarak alacakları desantralize kararlar sonucu ortaya çıkabilir. Bkz. Friederich A. von Hayek. 1948. *Individualism and Economic Order*. Chicago: Chicago University Press: “The Use of Knowledge in Society” başlıklı bölüm, 77-91. Ancak bugün asıl sorunumuz, bilginin eksik olması değil, sürekli olarak artıyor olması ve geleneksel yöntemlerle proses edilemeyecek kadar bol, büyük ve karmaşık olmasıdır. Üstelik günümüzde, *big data* adını verdiğimiz bu bol, büyük ve karmaşık bilgi, internet teknolojileri sayesinde, sadece merkezi planlamacılara değil desentralize bir şekilde karar alan tüm fertlere ve şirketlere açık hale getirilebiliyor. Öyleyse bugün rasyonel bir iktisadi düzenin inşasının önünde eksik bilgi sorunu yoktur; esas sorun, bol, büyük ve karmaşık bilgiyi sınırlı hale getiren ferdi mülkiyete dayalı fikri haklardır.

- 92 Bu görüşü, en ayrıntılı şekilde çözümleyen yazarlar arasında Yochai Benkler gelir. Benkler’in Türkçe’ye de çevrilen şu çalışmasına bakınız: Yochai Benkler. 2011 [2012]. *Penguen ve Leviathan: İşbirliğinin Kişisel Çıkar Karşısındaki Zaferi*. Çev.: E. Kantemir. İstanbul: Optimist.

Tablo 1.7: Küresel Ölçekte Faaliyette Olan Bazı Korporasyonların Patent, Marka, Tasarım Tescil Sayıları ve Borsa Değerlerine Göre Sıralaması, 2017

A - En Çok Patent Tescili Yapan 10 Korporasyon	B - En Çok Marka Tescili Yapan 10 Korporasyon	C - En Çok Tasarım Tescili Yapan 10 Korporasyon	D - Borsa Değeri En Yüksek 10 Korporasyon
Samsung (Kore)	Johnson & Johnson (ABD)	3M (ABD)	Google (ABD, 109 Milyar USD)
Canon (Japonya)	LG (Kore)	Apple (ABD)	Apple (ABD, 107 Milyar USD)
Toshiba (Japonya)	Procter & Gamble (ABD)	Bridgestone (Japonya)	Amazon (ABD, 106 Milyar USD)
Fujitsu (Japonya)	Samsung (Kore)	Hitachi (Japonya)	AT&T (ABD, 87 Milyar USD)
Hitachi (Japonya)	Sony (Japonya)	Honda (Japonya)	Microsoft (ABD, 76 Milyar USD)
Hon Hai Precision Ind. (Tayvan)	Amazon (ABD)	LG (Kore)	Samsung (Kore, 66 Milyar USD)
Robert Bosch (Almanya)	Bayer (Almanya)	Microsoft (ABD)	Verizon (ABD, 62 Milyar USD)
Sony (Japonya)	Bristol-Myers Squibb (ABD)	Mitsubishi Electric (Japonya)	Walmart (ABD, 62 Milyar USD)
Toyota (Japonya)	Christian Dior (Fransa)	Panasonic (Japonya)	Facebook (ABD, 62 Milyar USD)
General Electric (ABD)	Colgate-Palmolive (ABD)	Philips (Hollanda)	ICBC (ABD, 36 Milyar USD)

Kaynak (A, B ve C sütunları için): T. Daiko, H. Dernis, M. Dosso, P. Gkotsis, M. Squicciarini ve A. Vezzani. 2017. World Corporate Top R&D Investors: Industrial Property Strategies in the Digital Economy. A JRC and OECD Common Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Kaynak (D sütunu için): "The 10 Most Valuable Brands in the World". 2017. Business Insider. <http://nordic.businessinsider.com/the-10-most-valuable-brands-in-the-world-2017-4> [Erişim Tarihi: Ekim 2017]

Fikri ekonomiler sadece dijital teknolojiler ve internetin yaygınlaşması sonucu ortaya çıkan ürünlerin üretildiği ekonomileri kapsamaz. Fikri ekonomiler, insanlığın ortaya çıkışından bugüne, ferdi ve kolektif, her türlü somut emek sürecinin ürününü içerisine almış olan tarihsel bir dizi insan faaliyetinden ve bu faaliyetlerin oluşturduğu ekonominin sektörlerinden oluşur. Bu sektörler arasında, fikri metaların doğalarına ilişkin bir süreklilik vardır.

Başka bir ifadeyle, fikri ekonomilerin doğası, sadece bugünün fikri metaları ele alınarak anlaşılabilir.

Web 2.0 teknolojilerinin kökeninde sanat faaliyeti ve sanat ekonomisi yatar. Nasıl ki bir sergi ya da konser salonunda dinleyiciler, sunulan eserleri icra sürecinin vazgeçilmez birer unsuruydu, Google Arama Motoru, Wikipedia, Facebook, Twitter, Instagram, Airbnb, Uber ve diğer Web 2.0 platformlarının kullanıcıları da, bu platformlarda sunulan “eser”lerin vazgeçilmez birer unsurudur. İzleyiciler ve kullanıcılar olmazsa sanat icra edilemez ve Web 2.0 teknolojileri kullanılmaz. Eğer bu platformları kullananların sayısı ani ve hızlı bir şekilde düşse, bu platformların ürettiği “eser”lerin değeri de ya tamamen ortadan kalkar ya da çok azalır. Aynen konser ve tiyatro salonlarındaki performansların, izleyiciler olmadan sahnelenememesi gibi.

Her dönemin belirleyen teknolojisi dönüştüğü gibi, her dönemin toplumsal kurumları ve alışkanlıkları da dönüşür. Örneğin, 1990’lardan itibaren, müzik sektöründe alarm çanlarının çalmasına neden olan ve bugün de sanat üretiminin bir vazgeçilmezi haline alan *peer-to-peer* üretim ve paylaşım süreçleri, fikri ekonomileri oluşturan kurumların ve bu ekonomilerdeki fertlerin alışkanlıklarını hızlı bir şekilde değiştirdi. Ancak, bu kurumlar ve alışkanlıklar, evrimsel bir dizi patikayı takip ederek günümüze gelmişlerdi.⁹³ Gerçekten de, internet teknolojilerinin yol açtığı değişimin kökeni, 1970’lerde yaygınlaşmaya başlayan “kendin-yap” (DIY ya da *do-it-yourself*) akımına dayanır.⁹⁴ Ayrıca, telif endüstrilerine karşı ilk başkaldırı girişimi 1990’lardaki Napster kullanımı değildir. 1970’lerin sonundan itibaren yaygınlaşan *punk rock* kültürü ve popülerleşen Sex Pistols ile Clash gibi gruplar Sony, EMI, Universal ve Warner gibi büyük müzik korporasyonlarının kurduğu tekellere ve dayattığı müzik kültürüne karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Aynen ilaç ve biyokimya sektöründe faaliyette olan büyük korporasyonların bugün dediği gibi, müzik korporasyonları müzisyenlere şu öğüdü veriyordu: “Büyük kayıt stüdyoları, karmaşık ses teknikleri, pahalı enstrümanlar ve dağıtım ağı olmadan müzik üretimi yapılamaz.” Özellikle genç kuşak dinleyiciler, kaset ve ardından CD kopyalama teknolojilerinin gelişmesi sayesinde, bu söylenenin büyük bir yalan olduğunun ve paylaşma kültürünün yarattığı muazzam değer farkına daha o

93 Alışkanlıkların fikir hayatımız üzerinde olan etkilerini şu çalışmada ayrıntılı olarak ele almıştık: Erkan Gürpınar ve Altuğ Yalçıntaş. 2018. “Old Habits Die Hard: Or, Why is Economics Still Not an Evolutionary Social Science” *International Journal of Pluralism and Economics Education* 9 (1-2): 216-232.

94 Paul Rosen. 1997 [1998]. “Kolaydı, Ucuzdu, Sen de Yap! İngiliz Müzik Sanayiinde Teknoloji ve Anarşi” içinde: Jon Purkis ve James Bowen (Der.) *21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 140-163

zamanlar varmışlardı. *Punk rock* kültürü “hakikilik” ve “paylaşma estetiği” üzerine kuruludur. Müzisyenler dinleyiciye doğrudan ulaşır. Her paylaşım bir performanstır. Bu kültür sayesinde herkesin kendi müzik grubunu kurması, müziklerini kaydetmesi ve bunu özgürce diğerleriyle paylaşması mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle *punk rock*, aynı zamanda, bugünkü *indie* kültürünün de kökeninde yer alır. Burada, özellikle kasetlere kaydedilerek piyasaya sunulan albümler önem taşıyor. Görüldüğü gibi, *punk rock*, büyük müzik korporasyonlarına rağmen yaygınlaşmıştır. Hatta yaygınlaşan paylaşım kültürü sayesinde büyük müzik korporasyonları bugün daha fazla kâr elde etmenin yollarını yaratabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, müzik endüstrisi, bir anlamda, bu endüstriye savaş açan *punk rock* sayesinde büyüyebilmiştir. İnternet teknolojileri sayesinde, paylaşım kültürünün taşıdığı potansiyele ilişkin farkındalık, sadece müzisyenler arasında değil, müzik korporasyonları arasında da yaygınlaşmıştır.

Tablo 1.8: Telif-Yoğun Sektörlerde Faaliyet Gösteren En Büyük 15 Korporasyonun Ciroları ve Kârlılık Hadleri, 2012

		Ciro (Milyon USD)	Vergilendirme Sonrası Kâr (Milyon USD)	Vergilendirme Sonrası Kâr Haddi (%)
FİLM	Comcast	62.570	6.203	9,91
	News Corp.	33.706	1.179	3,50
	Time Warner	28.729	3.001	10,45
	Viacom	13.887	1.981	14,27
	Walt Disney	42.278	5.682	13,44
YAYINCILIK	McGraw Hill	4.450	437	9,82
	Pearson	12.799	812	6,35
	Reed Elsevier	15.308	2.678	17,49
	Scholastic	2.148	102	4,77
	Wiley	1.782	212	11,93
YAZILIM	Adobe	4.403	832	18,91
	EMC	21.713	2.732	12,58
	IBM	104.507	16.604	15,89
	Microsoft	73.723	16.978	23,03
	Oracle	37.121	9.981	26,69

Kaynak: Jonathan Band and Jonathan Gerafi. 2013. “Profitability of Copyright-Intensive Industries” Inforjustice.org <http://infojustice.org/wp-content/uploads/2013/06/Profitability-of-Copyright-Industries.pdf> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017]

1990'lı yıllarda Türkiye'de de benzer dönüşümlerin yaşandığını görüyoruz. Fakat bu dönüşümün izlerini müzik severler (ve “muzır neşriyat”a meraklı olanlar) arasında yaygınlaşan Napster, eMule ve Lime Wire üzerinden sürmek yetersiz olur. İnternet teknolojilerinin bir özelliği, bu teknolojilerin toplumsal kurumları ve alışkanlıkları kökten ve yaygın bir şekilde değiştirmesidir. Kaybedenler Kulübü (ve özellikle de bu programa bağlanan “anonim” dinleyiciler), Çekirdek Sanat Evi'nin kopyalanarak çoğaltılan albümleri, 2000'lere gelindiğinde Ekşi Sözlük ve daha birçok yenilik, aynen 1970'lerde Sex Pistols'ın sahnede “I am an antichrist, I am an anarchist” diye bağırırken yol açtığı dönüşüme benzer bir dönüşüm başlatmıştır.

1990'lı yılların Türkiye'sinde yaygın olan bir başka kurum fanzinler ve öğrenci bildirileriydi.⁹⁵ Fanzinler, fotokopi yoluyla çoğaltılan ve birkaç yaratıcı ferdin, çoğunlukla, anonim adlarla ya da mahlas kullanarak kaleme aldıkları yazılardan ve çizimlerden oluşan dergilerdir. Bu dergiler düzenli olarak çıkmaz. Genelde üzerinde bir fiyat etiketi vardır ancak bu fiyat fotokopi maliyetini geçmez. El altından dağıtıldıkları için içerik olarak tamamıyla özgür metinlerden oluşur. Fanzin yazarları, telif haklarından tamamen vazgeçmiş müelliflerdir. Kaç adet basıldı, nerede basıldı, hangi amaçla basıldı gibi bilgiler yer almaz bu metinlerde. İşte bu fanzinler, bugünün blog kültürünün ve Web 2.0 platformlarının da başlangıcıdır. Yani kopya etme sektörü ve paylaşım kültürü, dünyada ve Türkiye'de, özellikle telif yoğun mallarda, bir alt-kültürün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynen bugün Web 2.0 teknolojilerinin işgal hareketlerine ve yeni toplumsal hareketlere yol açması gibi⁹⁶, fanzinler ve öğrenci bildirileri, fikri mülkiyetin özellikle 1990'lı yılların Türkiye'sindeki alternatif siyasetlerin odağında yer aldığını ama hemen hemen kimsenin bunun farkında olmadan sessiz bir evrim sürecinden geçerek bugüne geldiğini gösteriyor.⁹⁷ Nasıl ki işgal hareketleri, ferdi mülkiyetin kamu lehine ihlali üzerine kuruluysa, fanzinler ve öğrenci bildirileri de teliflerin (yani fikirlerin ferdi mülkiyetinin) kamu lehine

95 Fanzinlerin ilk örneklerini 1960'larda ve daha öncesinde bulmak mümkündür. Bu konuda yayınlanmış birçok çalışma var. Örneğin bkz.: Yılmaz Aysan (Der.) *Afişe Çıkmak: 1963-1980, Solun Görsel Serüveni*. İstanbul: İletişim Yayınevi; Altay Öktem (Haz.) 2002. *Genel Kültürden Kenar Kültüre: 101 Fanzin*. İstanbul: İthaki Yayınları; Altuğ Yalçıntaş (Der.) 2011. *Kantinadaki Politik Ekonomi: Türkiye Öğrenci Hareketinden Mekânsal Bir Kesit, 1994-2001 Dönemine İlişkin Seçilmiş Metinler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

96 Altuğ Yalçıntaş (Der.) 2015. *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond*. London: Palgrave.

97 Barış Soydan (Der.) 2013. *Türkiye'de Anarşizm: Yüz Yıllık Gecikme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ihlal edilmesi üzerine kuruludur. Türkiye’de 1970’lerdeki paylaşım kültürünün ve 1990’lardaki internet teknolojilerinin ortaya çıkardığı fanzinler ve öğrenci bildirimleri ile afişlerin yol açtığı etkiler, Türkiye’nin tarihindeki en uzun süreyle devam eden ve etkileri kalıcı olan Gezi Protestoları’na kadar gelir. Bu süreç, bugün, Korsan Parti Hareketi’yle devam ediyor.

Fikri ekonomileri ve bu ekonomilerin en büyük özelliği olan bolluk kültürünü tarihsel bakış açısıyla ele almak, toplumsal kurumlar ve alışkanlıklar arasındaki sürekliliklerin izini sürmek hususunda faydalı bir egzersizdir. Diğer taraftan, fikri ekonomilere tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşırsak, aynı zamanda, fikri metaların pazarlanması sonucunda ortaya çıkan artık değer (artık anlamın) büyüklüğünü tahmin etmek için de yeni bazı fırsatlar elde etmiş olabiliriz. Örneğin, bu fırsatlardan biri, sanat eseri niteliği taşıyan tabloların, müzayedelerde, hangi fiyatta alıcı bulduklarını incelemektir. Müzayedeler o kadar özgün piyasalardır ki, bu piyasalarda mübadelesi yapılan eserler, büyük ekseriyetle, eser sahiplerinin yani ressamın ya da heykeltıraşın yokluğunda yapılır. Bu durum kimseye tuhaf gelmez. Teklif edilen fiyat ve o metanın yeni sahibi, ressamı ve heykeltıraşı neredeyse hiçbir zaman tanımaz. Bu metaların mübadele edilmesi sonucunda ortaya çıkan iktisadi ilişki, sanat simsarları arasındaki ticari ilişkidir. Müellifler, yani sanat eserlerinin ilk yaratıcıları, müzayedede bugün mübadelesi yapılan birçok eseri zamanında çok düşük fiyatlarda sanat simsarlarına sunmuşlardır. İşte tam olarak o andan itibaren, ressam ya da heykeltıraş, tablosunun ve heykelinin alınıp satılması süreci üzerindeki ticari bütün haklarını büyük ölçüde kaybeder. Örneğin, Paul Gauguin, *When Will You Marry?* adlı tablosunu 1917 yılında bir alıcıya 1500 Frank’a satmıştır. Vincent van Gogh, hayattayken, sadece bir tablosunu satabilmiştir. (Vincent van Gogh’un kardeşi Theo’nun bir sanat simsarı olduğunu hatırlatalım.) *The Red Vineyard* adlı bu tablonun satışıyla Van Gogh 400 Frank kazanmıştır. Kendi eserlerinin piyasa fiyatı sayesinde hak ettikleri bir servetin sahibi olarak bilinen iki ressam Andy Warhol ve Pablo Picasso’dur. Bu resamlara ait eserlerin fiyatları da, diğer tanınmış ressamların hepsinde olduğu gibi, piyasaya ilk çıkışlarından itibaren sürekli olarak artmıştır. Metalaşma koşulları altında hepimize oldukça doğal gelen bu ilişki, büyük miktarlarda artığın ortaya çıkmasına ve bu artışta fikri metaları pazarlayanlarca el konulmasına neden olur. Müellifler, çoğunlukla bu sürecin içerisinde yer almazlar. Sanat piyasasında eserlerin sürekli olarak alınıp satıldığını, ancak bu süreç neticesinde eserlerin miktarında ve niteliğinde herhangi bir azalma olmadığını, hatta on yıllar ve yüz yıllar içerisinde sanat eserlerinin yol açtığı anlam ekonomisinin sürekli olarak genişlediğini göz önüne alırsak, somut emeğin yarattığı değer (anlamın) niçin artarak artan bir büyüklük olduğunu daha kolay anlayabiliriz.

Tablo 1.9: Yasal Olarak Yapılan Bir Satış İşlemi Sonrasında Kayda Geçerek Mübadele Edilen En Pahalı Tablolar

#	Tablo İsmi	Ressam	Yapım Tarihi	Satılma Tarihi	Fiyat (Cari, Milyon USD)
1	Salvator Mundi	Leonardo da Vinci	c. 1500	2017	400
2	When Will You Marry?	Paul Gauguin	1892	2015	300
3	The Card Players	Paul Cézanne	1895	2011	274
4	Violet, Green and Red	Mark Rothko	1951	2015	186
5	Les Femmes d'Alger (Version O)	Pablo Picasso	1955	2015	179,3
6	No 5	Jackson Pollock	1948	2006	165,4
7	Woman III	Willem de Kooning	1953	2006	162,4
8	Le Réve	Pablo Picasso	1932	2013	158,5
9	Portrait of Adele Block-Bauer I	Gustav Klimt	1907	2006	158,4
10	Portrait of Dr Gachet	Vincent van Gogh	1890	1990	152

Kaynaklar: Rob Crilly. 2015. "The Most Expensive Paintings in History" The Telegraph (12 Mayıs) [Erişim Tarihi: Haziran 2017] ve Hannah Ellis-Petersen ve Mark Brown. 2017. "How Salvator Mundi Became the Most Expensive Painting Ever Sold at an Auction" The Guardian (16 Kasım) [Erişim Tarihi: Aralık 2017]

O halde, eğer tasarruf etmek için birkaç milyon USD'niz varsa, bunu sakın değerli madenlere ya da borsaya yatırmayı düşünmeyin! Bir sanat eseri satın alın! Yeryüzünde piyasa oluşturabilecek iki insan ya da tüm insanlık yok olduktan sonra insanlara ait dönemden hayatta kalmayı başarmış sanat eserlerini değerlendirecek insan-dışı yeni türler olduğu sürece, hiçbir sanat eserinin fiyatı sığırın yakınına yaklaşmaz. Tam tersine, sanat eserlerinin fiyatı her zaman pozitif ve artma eğilimindedir. Asırlar boyunca kâr etme garantisi olan başka bir sektör düşünmek neredeyse imkânsızdır. Ancak unutmayın: Bir sanat eseri satın almakla, o eserin müellifine maddi bir destek sağlamış oluyorsunuz. Harcadığımız bütün para, aracının (çoğu zaman sanat simsarının) cebine gidiyor.

Doğal olarak, birçok sanat eseri – şehirlerin meydanlarında sergilenen sanat eserleri ve “kamu malı” niteliği taşıyan mimari eserler gibi – satılık değildir. Hatta çoğunlukla müzelerde sergilenen birçok eserin piyasa fiyatını da belirleyemiyoruz çünkü bu eserler on yıllardır ticarete konu olmamışlardır. Bu da fikri ekonomilerin büyüklüğünü hesaplama sürecindeki bir diğer zorluktur. Ancak bu eserlerin bazılarının açıklanan sigorta bedelleri, eserlerin piyasa fiyatı konusunda bir fikir verebilir. Örneğin, Paris'teki Louvre müzesinde sergilenen *Mona Lisa* 1962 yılında 100 milyon USD'ye sigortalanmıştır. Bu tutarın 2016 yılındaki değerinin, yaklaşık, 800 milyon USD olduğunu belirtelim.

Bu son örnek gösteriyor ki, fikri ekonomilerin büyüklüğü, doğası gereği, sadece göreceli fiyatlar aracılığıyla hesaplanamaz çünkü “fiyat” ve “değer” birbirinden farklı iki kavramsallaştırmadır. Servetin kaynağı ise değerdir, fiyat değil. Bu durumda, fikri ekonomiye ilişkin analizlerde, Ortodoks iktisat kuramlarının dışına ve ötesine çıkmak bir zorunluluktur. İktisatta çok kullanılan bir ifadeyle, fikri ekonomilerin analizi sadece iktisatçılara bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Çok sıkça tekrar edilen ve Oscar Wilde’ a atfen kullanılan bir başka ifadeye de burada yer vermiş olayım: İktisatçılar her şeyin fiyatını bilirler ancak hiçbir şeyin değerini bilmezler. Bu nedenle, sadece iktisatçılara bırakılacak araştırma konularında piyasa sistemi lehine bir yozlaşmanın ortaya çıkması olağandır.

Fikri ekonomilerin iktisadi analizini zorlaştıran ve sadece iktisadın araçlarıyla analizini imkânsız hale getiren doğasına ilişkin düşünmeye devam edelim. Fikri ekonomilerin verili hukuk rejimiyle olan bağı önemli. Öyle ki, birçok sanat eseri fikri ekonomilerde yasa dışı bir şekilde el değiştirir. Bu nedenle, dünya müzelerinde sergilenen eserlerin fiyatlamasını yapabilmış olsaydık dahi, bugüne kadar en pahalı tabloya kimin sahip olduğunu bilemeyecektik. Dahası, yasa dışı bir şekilde sahip olunan birçok eserin bugün kimler tarafından sahiplenildiğini de bilemiyoruz. İşte bu nedenle, yasal yollarla işleyen fikri ekonomiler, yasa dışı şekilde işleyen piyasalardan ayrı düşünülemez. Aslına bakarsanız, sanatı (ve fikri ekonomileri) yaratan unsur yasa dışı faaliyetin varlığıdır. Şöyle düşünebiliriz: Eğer yasal olmayan birçok piyasa işlemini ve faaliyeti bir anda yasal hale getirirseniz – bugün birçok ülkede *graffiti*’ ler ve *stencil*’ lerin kamusal alanlarda icra edilmesi yasa dışı bir faaliyettir – sanat eseri olan birçok eser sanat eseri olmaktan çıkar ve çöpe dönüşür. Banksy’ nin sokak sanatı bunun en iyi örneğidir. Banksy’ nin eserlerinin müzayedelerde yüksek fiyatlara alıcı bulabilmesinin nedeni, *graffiti*’ lerin ve *stencil*’ lerin yasa dışı birer faaliyet olmasıdır. Aslında bu durum, diğer birçok fikri meta için de geçerlidir. Korsan ve sahte fikri metaların oluşturduğu ekonomi o kadar büyüktür ki bu ürünlerin piyasada mübadelesini engellemeye kalksak, bu engellemeden sadece müellifler değil, tüm dünya ekonomisi zarar görür. İşte bu nedenle, fikri mülkiyet ihlallerinin doğası ele alınmadan fikri mülkiyet tartışması yürütülemez çünkü yasa dışı piyasalar yasal piyasalarla iç içe faaliyet gösterir.

Aslında, fikri ekonomilerde fiyatların yasal ve yasa dışı faaliyetlerce spontane belirlendiğini söylerken, ilgili literatüre çok da büyük bir katkı yapmış olmuyorum. Çünkü yasa dışı faaliyetlerin yasal faaliyetlerle iç içeliğini, sadece, fikri ekonomiler alanında değil başka birçok sektörde de görüyoruz. Örneğin, insan ticareti büyük katma değer yaratan bir ekonomidir. Benzer şekilde, uyuşturucu ve uyarıcı ticareti ve silah ticareti de öyle. Ancak bu “geleneksel” (ve ahlâksız) ekonomileri fikri ekonomilerden ayıran bir dizi fark vardır. Bu farkların

en önemlisi şudur: Fikri ekonomilerde “suç”u kriminalize ettiğiniz anda, yani fikri mülkiyet ihlallerini maddi hukuk yoluyla tanımlayıp ceza hukukunun bir parçası haline getirdiğiniz anda, aslında, ihlali teşvik etmiş olursunuz. Örneğin, Hollanda’da sıkı bir fikri mülkiyet hakları rejimi inşa etmeniz Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerde kriminal bir ekonomi yaratmanıza neden oluyor ve Hollanda hukuk rejimi, bu ülkelerdeki ihlallere ilişkin herhangi bir cezai yaptırım uygulayamıyor. Hollanda’nın fikri mülkiyet rejimini sıkılaştırması, sadece, fikri ihlallerin yarattığı değer potansiyel olarak artması sonucunu doğuruyor. Oysa Hollanda’nın gasp, taciz ve cinayeti ceza hukukuna tabi kılması Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerde bu suçların görülme sıklığını arttırmıyor. Ancak fikri mülkiyet ihlallerinin maddi hukuk yoluyla cezaya tabi kılınması, bu ihlallerin sıklığını arttırıyor. İşe fikri mülkiyet hukukuyla, ceza hukuku arasındaki en temel fark budur.

Ayrıca, şu ayrıntının da altını çizmeliyim: Fikri ekonomilerdeki ihlallerin, peşinen, ahlâksız faaliyetler olduğu öne sürülemez. Örneğin, insan ticareti ahlâk yoksunu bir faaliyettir. Ancak, internet üzerinden MP3 uzantılı bir dosya paylaşmak, ahlâk yoksunu bir faaliyet değildir; tam tersine, paylaşım kültürünün yani paylaşım ahlâkının bir sonucudur.

Fiyatların sadece yasal yolla oluşmadığı ve bir şekilde oluşan fiyatlar sayesinde işleyen ekonomilerin yarattığı gerçek değer doğru bir şekilde ulusal gelir hesaplarına dahil edilemediği göz önüne alınca, fikri ekonomilerin, ulusal ekonomiler ve dünya ekonomisi için önemini büyüklüğü konusunda daha doğru bir kanaat geliştirebiliriz. Yukarıda söylediğim gibi, fikri ekonomilerin ulusal ekonomiler için önemini, sadece bu ekonomilerde yaratılan katma değer kayda geçen bölümünün milli gelir içerisindeki niceliksel payının tahmin edilmesi yoluyla anlayamayız. Fikri ekonomiler, meselenin yasal ve yasa dışı boyutlarıyla birlikte, muazzam büyüklükte ve çeşitlilikte anlam kümeleri (yani kuramlar) yaratırlar. Bütün mesele, bu anlam kümelerinin (kuramların) niteliksel açıdan değerlendirilebilmesidir.⁹⁸

Fikri Ekonomilerin Doğası

Bu kitabı yazmaya karar verdiğimde amacım fikri ekonomilerin doğasını anlamaktı. “Fikri ekonomilerin doğası” derken, bu ekonomilerin evrimsel kökenlerini incelemeyi kastediyorum. Bu da, fikri ekonomileri oluşturan

98 Anlam kümelerinin seçilimi ya da lügatın ortaya çıkışıyla ilgili olarak bkz. bu kitabın sonunda yer alan “EK 2: Anlam Kümesinin Seçilimi (Ya da Lügatın Tezahürü).”

kurumların tarihsel geçmişini ele almak demektir. Bir kurumun doğasını ele almak, o kurumun biyo-iktisadi geçmişinin analizini yapmayı gerektirir. Başka bir ifadeyle, fikri metaların doğasını anlamak demek, insan kurumlarının biyolojik ve iktisadi kökenleri olduğunu tespit etmek demektir. Benim anladığım anlamda doğa felsefesi, kurumların biyo-iktisadi geçmişinin açığa çıkarılması uğraşısıdır. İnsan kurumlarının biyolojik kökeni, bu kurumların evrimsel geçmişinin analizi yoluyla açıklanmalıdır. Buna göre, sadece vahşi doğada yaşayan canlı türleri değil, insan kurumları da ortak bir kökene sahiptir. Bu kurumlar, aynen canlılar için olduğu gibi, hayatta kalma çabası içerisindedirler ve bu süreçte diğer kurumlarla bir yandan av-avcı ilişkisine bir yandan da işbirliği ilişkisine girerler. Bir kurumun tamamen yok olması, o kurumla av-avcı ya da işbirliği içerisindeki diğer kurumların da yok olması anlamına gelebilir. Örneğin, mülkiyet, aile ve devlet gibi kurumlar birbirine bağımlılık ilişkisi içerisinde evrilirler. Bu üçünden birinin fonksiyonunun hızlı bir şekilde değişmesi, diğer ikisinin de fonksiyonlarının değişmesi hatta o kurumların da yok olması sonucunu doğurabilir.⁹⁹

İnsan kurumlarının biyolojik bir kökene sahip olması demek, bu kurumların sürekli olarak değiştiği anlamına gelmez çünkü evrim, sanılan aksine, sadece değişim demek değildir. Evrim süreci içerisindeki kurumlar, uzun süreler boyunca değişmeden kalırlar. Biz bu duruma, kurumların ataleti ya da muhafazakârlık adını veriyoruz. Muhafazakârlık, kurumların tarihinde karşımıza çok sık çıkar. Geleneklerin ve ideolojilerin yaygın olduğu toplumlarda muhafazakârlık yaygındır. Bunu derken şunun da altını çizmemiz gerek: Muhafazakârlık sadece mütedeyyin fertlere özgü değildir. Türkiye'nin bugünkü şartları altında, kendilerine “ilerici” sıfatını yakıştıran “sosyalist” ve “liberal” fertler, en muhafazakâr fertler olabilirler.

İnsan kurumlarının doğasına ilişkin konuşmak için bu kurumların kökenlerinin *homo* cinsi öncesine uzandığını da tespit etmemiz gerekir. Gerçekten de, insana özgü olduğunu sandığımız birçok kurum, insanlar dışındaki canlı toplumlarında yaygın olarak bulunur. Bunu derken, sadece barınma, beslenme ve cinsellik gibi içgüdüleri kastetmiyorum. Dayanışma, strateji geliştirme, işbirliği, özveri gösterme, tasarruf etme, bina ve şehir inşa etme,

99 Evrim kuramları, sadece, doğada yaşayan bazı türlerin uzun periyotlar içerisinde nasıl ve niçin hayatta kaldığını, diğer bazılarımsa nasıl ve niçin yok olduklarını açıklayan bir kuram değildir. Evrim kuramları, toplumsal bilimlerde, insan psikolojisinde, piyasaların analizinde, bilgisayar bilimlerinde ve mühendislikte de yaygın olarak kullanılır. Burada evrim kuramlarının, yaşayan doğa dışında, insan toplumlarını ayakta tutan kurumların (devlet, hukuk, normlar, dayanışma, aile, şirketler ve üniversiteler gibi) hangi koşullar altında hayatta kaldıklarını, hangi koşullarda yok olduklarını açıkladığının altını çiziyorum.

koloni kurma, tarım, savaş ve hatta para ve kölecilik, *homo* cinsi ortaya çıkmadan daha önce ortaya çıkmıştır ve bugün de insan dışındaki türlerden oluşan (karıncalar, arılar, balinalar, ayılar, sincaplar gibi) birçok toplumda varlığını sürdürmektedir. Öyleyse, insan toplumlarının kurumlarının doğasını incelemek, bu kurumların insan öncesi ve insan dışı toplumlarda ne şekilde ortaya çıktığını ve dönüştüğünü *de* anlamak demektir.

Kurumların doğasıyla ilgilenmek, aynı zamanda, o kurumların iktisadi kökeni üzerine de düşünmektir. İktisadi köken sorunu, her üretim ve mübadele ilişkisinde, zımnî ya da sarîh biçimlerde, bir artığın ortaya çıkmasını ya da tezahürünü (*emergence*) tespit etmek demektir. Artık ve tezahür (*surplus* ve *emergence*) arasındaki bu ilişki, sadece iktisadi olan mal ve kurumları ilgilendiren süreçlerde ortaya çıkmaz. Siyasi kurumlar da artık üretir. Örneğin, siyasi partiler bazı konularda uzlaştıklarında ya da koalisyon türü ortaklıklar kurduklarında – ki bu ortaklıklar birer tezahürdür – bu tercihlerinin sonucunda paydaşlar için bir artığın yani faydanın ortaya çıkmasına neden olurlar. İktisat felsefecilerinin tezahür kavramı ile ilgili olarak çok sık dile getirdikleri gibi¹⁰⁰, bütün, parçaların toplamından daha büyüktür; aradaki farkı yaratan da artık'tır (*surplus*). Bu artık, ideal şartlarda, her parti tek başına siyaset yapsaydı, paydaşların elde edeceği faydadan daha fazla faydanın ortaya çıkmasına neden olur. İktisatta artığın, sadece ve sadece, üretim süreçlerinde ortaya çıktığı kabul edilir. Yani sadece fabrikada ve tarlada çalışan işçilerin dahil olduğu emek süreci sonucunda, bir artığın ortaya çıktığı yaygın olarak kabul edilir; artık, bu ürünlerin pazarda el değiştirilmesi sonucunda ortaya çıkmaz. İlkesel olarak, birçok sanayi ve tarım sektöründe artığın sadece üretim süreci sonucunda ortaya çıktığı doğrudur. Başka bir ifadeyle, ekonominin geleneksel sektörlerinde artık, sadece, üretim sürecinde ortaya çıkar. Ancak geleneksel olmayan iktisadi ilişkilerde artık, özellikle de fikri ekonomilerde, paylaşım sürecinde – benim bu çalışmada kullanmayı tercih ettiğim şekliyle, üketim sürecinde – ortaya çıkar. Bu durum, iktisadi analizin odağını üretimden üketime doğru değiştirmek anlamına gelir. Fikri ekonomiler söz konusu olduğunda, artık, bir paylaşım ve üketim ilişkisidir.

Fikri ekonomileri oluşturan fertler, üniversiteler, devlet ve devlete ait kurumlar ile üniversitelerle işbirliği yapan endüstriyel korporasyonlar ve küçük esnaf, içinde yaşadığımız ekonominin tarihinde, daha önce görülmemiş miktarda ve çeşitlilikte fikri metanın ve buna bağlı fikri kârın ortaya çıkmasına ve bu kârın fikirlerin tüccarları tarafından mütefekkirler aleyhine el konulmasına tanık

100 İktisatta tezahür kavramıyla ilgili olarak Tony Lawson'ın çalışmalarına bakılabilir. Örneğin, Tony Lawson. 1997. *Economics and Reality*. London: Routledge: "Irreducibility and the Phenomenon of Emergence," 175-177 ve Tony Lawson. 2003. *Reorienting Economics*. London: Routledge: "Emergence and Process," 43-44 ve diğer ilgili sayfalar.

olmaktadır. Fikirlerin ilk üreticileri, yani fikirlerin doğal sahipleri olan müellifler, fikirler üzerinde kurulan yapay tekeller nedeniyle – ki bunun yolu, özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden bugüne, ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukunu işletmektir – fikirlerinin kullanım değerinin tamamını elde edememektedir. Kanaatime göre, bu durumu sadece yerleşik hale gelmiş siyasal bilim ve sosyoloji kuramlarıyla analiz edemeyiz. Fikri ekonomilere içkin olan sömürüyü daha açık şekilde görebilmek için, fikri ekonomilerin demir-çelik, otomobil, madencilik ve tarım ekonomilerinden farklılaşan özelliklerini daha yakından ele almamız gerekir. Maalesef yerleşik hale gelmiş sosyoloji ve siyasal bilim çalışmaları bu karşılaştırmayı yapmaktan imtina etmektedirler. Bu çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, fikri ekonomilerin geleneksel sektörlerinden hangi şekilde ayrıştığını, bu ayrışmanın yarattığı katma değer hangi koşullarda üretildiğini ve bu katma değer gerçek sahiplerinin elde etmesi gereken hakları neden alamadığını, yani fikri sömürüyü, mülkiyet kavramını tekrar tartışmaya açarak açıklama gayreti içerisinde olacağım. Bu yolla, sadece hukuk, sadece iktisat ve sadece siyasal bilimin sınırlarını aşarak disiplinler-arası meselelere de değinmeyi umuyorum.

Zavallı Proletarya

Peki, fikri sömürü sorununun çözümü var mı? İşin doğrusu, bu bölümün başında bahsettiğim fotokopçilik faaliyetinin telif yoğun sektörler açısından yarattığı sorun, fikri ekonomilerin bütünü söz konusu olduğunda, baş etmemiz gereken sorunlar arasındaki en önemsiz olanıdır çünkü telif yoğun sektörlerin yarattığı katma değer, patentlerin, markaların ve tasarımların yarattığı katma değer yanında çok küçük kalıyor. İşin içine sanat piyasasında yaratılan katma değeri de dahil edince, benim içinden şunu söylemek geliyor: Zavallı proletarya! “Zavallı” dememin sebebi proletaryanın emeğini değersiz görmem değildir. Ancak emek-gücünün fiyatı olan ücretle geçinen sınıfların yarattığı katma değer, bu ekonomilerin yarattığı ürünlerin doğası gereği, sınırlıdır. Bir otomobilin değeri sonsuza kadar artamaz. Aynı şekilde sebze ve meyve sektörlerinde çalışan tarım emekçilerinin ürettiği ürünlerin değeri de sonsuza kadar artamaz. Ancak bir fikir sonsuza kadar yeni anlam üretme kapasitesine sahiptir. Ayrıca fikirler yok olmaz. Fikirlerin miktarı ve çeşitliliği paylaşım süreci boyunca artarak devam eder. Fakat buradaki ayrıntı şudur: Hiçbir müellif, ürettiği ürün sürekli olarak paylaşılıyor (üketiliyor) ve iktisadi bir değer (anlam) üretiyor olsa bile, “telif ücreti”ni sonsuza kadar almaya devam edemez. Başka bir ifadeyle, metalaşma koşulları altında, sömürülen tek sınıf proletarya değildir. Kaldı ki, proletaryanın ürettiği katma değer sermaye birikim süreçlerine katkısı, tarihsel olarak, ücretli emeğin ortaya çıkması sonrasında mümkün hale gelmiştir. Oysa fikri ekonomi, paranın ortaya çıkışından beri katma değer üretmektedir. Fikri

ekonomilerin ürettiği katma değer, sadece, daha kadim olduğu için daha büyük değildir. Fikri ekonomilerin ürettiği katma değer sürekli olarak artma eğiliminde olduğu için sürekli olarak büyümektedir. Sorun ise, müelliflerin ortaya çıkan katma değerın sadece çok küçük bir bölümüne sahip olabilmesidir. Müelliflere verilen pay ile fikirlerin tüccarları tarafından el konulan pay arasındaki fark sürekli olarak artar.

Günümüzde fikri mülkiyet çalışmaları, büyük ekseriyetle, fikri mülkiyet hukuku bağlamında anlaşılmakta ve tartışmalar, bazı istisnalar dışında, hukukçuların tekelinde devam etmektedir. Fikri mülkiyet hukukçularının fikri mülkiyetin inşasına ve bu alandaki sorunların giderilmesine büyük katkı yaptıkları aşikârdır. Gerçekten de, fikri mülkiyet hukuku, fikri ekonomilerin işlemediği anda ortaya çıkacak sorunları çözebilmek adına, birçok etkili araç sunar. Ancak fikri mülkiyetin fikri mülkiyet hukukuna indirgenemeyeceği ve fikri mülkiyet ile ilgili meselelerin sadece hukuk yoluyla çözülemeyeceği de, yukarıda savunduğum görüşler ışığında, bir o kadar ortada olmalı. Gerçekten de, eserleri çok okunmayan bir akademisyenin ya da romancının bazı çalışmalarının intihal yoluyla temellük edilmesine fikri mülkiyet avukatları çok fazla yardımcı olamayabilir. Aslında buradaki sorun (yani intihal) ahlâki bir sorundur. Bu nedenle fikri mülkiyet felsefesi ve fikri mülkiyet ahlâki başta olmak üzere fikri mülkiyeti ilgilendiren çeşitli meseleler sadece sınırları yasa koyucu tarafından belirlenmiş mevzuat bağlamları içerisinde sıkıştırılamaz.¹⁰¹ Nasıl ki insan hakları hareketi sadece maddi hukukun oluşturduğu yapay sınırlara yani İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ne hapsedilemezse, fikri hakları ilgilendiren “yeni” toplumsal hareket biçimleri – örneğin açık bilim, *peer-to-peer* üretim, yaratıcı müşterekler ve blokzincir teknolojileri – de sadece FSEK ve SMK bağlamında bir hukuk mücadelesi olarak anlaşılmalı, bu hareketlerin iktisadi ve ahlâki bağlamı da akıllarda tutulmalıdır.

Son bir ayrıntının altını çizerek bu bölümü bitireceğim. Toplumsal hareketlerin maddi hukukun sınırlarını aşan bir doğasının olması, bu hareketlerin yasa dışı ve hukuk dışı boyutları olduğu anlamına gelmez. Yani, az önceki örnekten devam edersem, açık bilim, *peer-to-peer* üretim, blokzincir ve yaratıcı müşterekler alanlarında olduğu gibi, fikri mülkiyet hukukunun mevcut halini reddeden toplumsal hareketlerin takındığı tutumun yasa dışı ve hukuksuz olduğuna dair kabul tamamıyla yanlıştır. Burada kastedilen, hukuk yollarını

101 Türk hukuk sistemi içerisindeki tartışmalarda intihal kavramı “yolsuz iktisabas” ya da “usulsüz alıntı” olarak da ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu konuda iki kaynak şudur: *Üniversitelerde Fikir ve Sanat Eserleri ve Yolsuz İktibas*. 2003 (Yazar ismi belirtilmemiş). Ankara: FISAUM Yayınları ve Kemal Gözler. 2013. *Örnekleriyle Usulsüz Alıntı Sorunu*. Bursa: Yazarın kendi yayını.

kullanmanın, özellikle internet teknolojileri ve dijital teknolojilerin yaygın olduğu günümüz koşullarında, yol açacağı yüksek işlem maliyetlerinden ötürü istenilen sonucun alınamayacağıdır. Başka bir çalışmada belirttiğimiz gibi, maddi hukuk, her zaman bir hegemonya kurma aracıdır.¹⁰² Hegemonya, hukuk normlarının yerleşik hale getirilmesi açısından kaçınılmaz ve faydalı bir süreçtir çünkü bu süreç olmadan, örneğin, mülkiyet hakları inşa edilemez; mülkiyet hakları olmadan kapitalist ekonomi verimli bir şekilde çalışmaz. Ancak, maddi hukuk yoluyla kurulan hegemonya, kimi zaman, yasal olanın ardındaki hukuksuzluğu gizleme işlevini de yerine getiriyor olabilir. Bu durumda yürütülen toplumsal mücadele maddi hukukun ötesine geçiyor gibi görünse bile, aslında, yerleşik hale gelmiş ve görünmeyen haksızlıkları açığa çıkarmama amacını yerine getirir. Özellikle uyuşturucu ve uyarıcı ticareti için söyleyebiliriz ki, bu sektör dünya ekonomisinin verimli bir şekilde işlenmesini sağlayan kilit bir sektör durumundadır.¹⁰³ Uyuşturucu ve uyarıcıların yasal hale gelmesi, birçok çevre ülke ekonomisini çökerteceğinden ve bunun merkez ülkeler üzerinde olumsuz etki yaratacağı aşikâr olduğundan, aslında, uyuşturucu ve uyarıcı ticaretini yasa dışı hale getiren maddi hukuk, yerleşik hale gelmiş ve görünmeyen haksızlıkları gizleme görevini yerine getirir. Eğer uyuşturucu ve uyarıcıların üretimi ve ticareti tamamıyla yasal hale getirilse, bu alanda faaliyet gösteren birçok suç ve terör örgütünün elde ettiği haksız ve ahlâksız kazanç ortadan kalkabilecektir. Doğal olarak, bugünkü koşullar altında, uyuşturucu ve uyarıcıların üretimini ve ticaretini yasal hale getirme kapasitesine sahip sadece birkaç ulusal ekonomi ve hukuk rejimi bulunuyor. Diğer ülkelerin uyuşturucu ve uyarıcıları yasallaştıramamasının sonucunu olarak, bu ekonomiler hak edilmemiş bir kazancın (örneğin bu ticaret alanından vergi alarak) sahibi olmaya devam ediyorlar. Gerçekten de, hukuki ve ahlâki açıdan bugün geldiğimiz aşamada, farklı hukuk ve ahlâk sistemleri arasında karşılaştırma yapmamızın nedeni, verili hukuk ve ahlâk sistemlerini daha verimli işleyen bir ekonomi ve daha sağlıklı bir toplum inşa etmek amacıyla sorgulamaktır. Öyleyse, gerektiğinde, fikri mülkiyet alanında yasa dışı ve ahlâki olmayan davranışlar kadar bu yasa dışılığı yaratan yasal fikri mülkiyet rejimlerin yol açtığı ahlâksızlık da aynı ciddiyetle sorgulanmalıdır.

102 Boran Ali Mercan ve Altuğ Yalçıntaş. 2017. "Fancies and Profits: How the Idea of Self-Correction Makes the Markets of Intellectual Property Work" Mimeo.

103 Simon W. Bowmaker (Der). 2005. *Economics Uncut: A Complete Guide to Life, Death, and Misadventure*. Cheltenham: Edward Elgar.

II BÖLÜM

FİKRİ HAKLAR: TEMELLÜK MÜ YAĞMA MI?

FİKRİ HAKLARI: TEMELLÜK MÜ YAĞMA MI?

Paylaşım Kültürünün Dejenerasyonu

Yakın bir arkadaşınızdan ona ait olan bir eşyayı ödünç istediğinizi düşünün. Örneğin bu eşya, arkadaşınızın herhangi bir kalemi olsun. Eğer bu arkadaşınız size kalemini ödünç verirse, doğal olarak, kendisinin kullanım hakkına sahip olduğu kalem stoku bir adet azalacaktır. Sizin kullanım hakkına sahip olduğunuz kalem stokunuz ise bir adet artacaktır. Genelde, ödünç aldığımız eşyaları zamanı gelmeden sahibine iade ederiz. Bu durumda, yani ödünç aldığımız eşyayı sahibine geri verdiğimizde, eşyanın sahibinin kullanımında olan kalem stoku bir adet artarken, bu kişinin toplam kalem stoku ödünç verme işleminden önceki seviyesinde eşitlenir. (Bu süreç içerisinde kalemin herhangi bir şekilde yıpranmadığını ve eşyası ödünç alınan kişinin başka bir kalem edinmediğini varsayalım.) Ödünç aldığımız kalemi geri verdiğinizde de sizin kalem stokunuz ödünç alma işleminden önceki seviyesinde eşitlenir.

Aynı mantıkla, otomobilleri, hırkaları, buzdolaplarını, hatta evlerimizi dahi ödünç verme sürecine tabi tutabiliriz. Her durumda, malların sahiplik hakkını elinde bulunduranların mal stoku ödünç verdikten sonra azalır, mallar geri verildiğinde artar.

Ancak yukarıda saydığım mallar için geçerli olan ödünç verme süreci, örneğin yeni “kaleme alınmış” bir makalenin bilgisayar ortamındaki kopyasına, yani Microsoft Word ortamında hazırlanmış DOCX uzantılı ya da Adobe Acrobat Reader tarafından okunabilecek PDF uzantılı dosyasına sahipseniz başka türlü işler. Diyelim ki, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans Programı’nda bir tez yazıyorsunuz. Tez danışmanınız sizden tezinizin ilk bölümünü kendisine eposta yoluyla ulaştırmanızı istedi. Siz de Gmail hesabınızı kullanarak DOCX uzantılı dosyayı tez danışmanınıza gönderdiniz. Eğer tezinizin ilk bölümü olan bu malı herhangi bir malmış gibi düşünseydim, şöyle de diyebilirdim: “Size ait olan fikirlerin yazılı olduğu bir dijital dokümanı tez danışmanınıza ödünç verdiniz.” Gerçekten de, tez danışmanınız ve sizin aranızda gerçekleşen bu paylaşım süreci kalemlerin, otomobillerin, hırkaların ve buzdolaplarının paylaşım sürecine benziyor – en azından şu anlamda: Paylaşım süreci sonucunda tez danışmanınızın tez stoku bir adet artıyor. Fakat arada şöyle de bir fark var: Paylaşım süreci sonucunda sizin tez stokunuz azalmadı. Eposta yoluyla tez danışmanınıza gönderdiğiniz ilk bölümün kopyası hâlâ bilgisayarınızda duruyor. Hatta bu paylaşım süreci sonrasında, tezinizin ilk bölümünü Google *server*’ına da yüklemiş durumdasınız. Yani artık, Google yetkilileri de bu dokümana sahipler. Ancak sizin doküman

sayınızda herhangi bir azalma yok. Paylaşım süreci sonucunda sizin tez stokunuz aynı kaldı, tez hocanızın ve Google *server*'ların tez stoku ise bir arttı.

Kalemlere ilişkin yukarıda verdiğim ödünç verme süreci ile eposta yoluyla yapılan paylaşım süreci arasındaki önemli fark şudur. Tez danışmanınız, tezinizin ilk bölümünü okuduktan sonra, gönderdiğiniz dokümanı size geri göndermek zorunda değildir. Daha doğrusu, bu anlamsız bir davranış şeklidir. Tez danışmanınızdan ne bekliyorsunuz? “Teşekkür ederim, tezinin ilk bölümünü okudum. Çok faydalandım. Tezini sana geri gönderiyorum” mu desin? Eğer eposta yoluyla bir paylaşım yapıyorsanız, paylaşılan malı ilk sahibine geri iade etmenize gerek yoktur. Bunu yaparsanız, hangi eposta hesabınızı kullanıyorsanız, o hesabın bulunduğu *server*'da tezin bir kopyasını daha depolamış olursunuz. O kadar. (Bu arada, bu yöntem çok verimli bir yedekleme yöntemidir. Tez aşamasında bir talebeyseniz, Gmail hesabınızdan Hotmail hesabınıza tezinizi sürekli gönderebilirsiniz. Bu işlem, tezinizin o halinin bir kopyasını Giden Kutusu içinde yedekleyecektir.) Dikkat ediniz, her paylaşım süreci sonucunda, paylaşılan malın toplam stoku artıyor. Oysa kalemler, hırkalar ve buzdolapları için paylaşım söz konusu olduğunda, bu malların toplam stoku paylaşım süreci sırasında ve sonunda hep aynı kalıyordu. Sadece söz konusu malın (ferdi) mülkiyet hakkına sahip olan kişinin kullanımında olan mal stoku önce azalıyordu, sonra tekrar artıyor ve eski seviyesine geliyordu.

Görüldüğü gibi, ferdi mülkiyete tabi malların kullanım hakkını bir başkasına devrederken, hangi maldan bahsettiğimize bağlı olarak, farklı paylaşım süreçleriyle karşı karşıya kalırız. Başka bir ifadeyle, her mal için genelleyebileceğimiz tek bir mülkiyet ve tek bir paylaşım felsefesinden bahsetmemiz mümkün değildir. Kalemler, kitaplar, buzdolapları ve otomobiller gibi mallar için geçerli olan mülkiyet felsefesi ile tezinizin bilgisayarınızda kayıtlı dijital kopyası, Rembrandt van Rijn'a ait bir tablonun elektronik reproduksiyonu ve YouTube, Netflix ya da Spotify gibi platformlar aracılığıyla dinleyebileceğiniz müzik dosyalarının mülkiyet felsefesi birbirinden farklıdır. Fikri malların paylaşımı sonrasında bu mallar üzerinde kullanım hakkına sahip olan kişi sayısı artarken, o malların ilk sahiplerinin kullanımında olan malların sayısı azalmaz. Kendi bestenizi YouTube'a koyarsanız, sizi dinleyenler, yani üketiciler, sizi dinlemekten ötürü bir fayda elde ederler. Siz de tanınmış olursunuz. Yani siz de bu paylaşım sürecinde fayda elde etmiş olursunuz. Eğer kendiniz hakkında bir blog sayfası oluşturursanız, tanınabilmek için mümkün olduğunca fazla sayıda kullanıcıya (üketicie) ulaşmanız gerekir. Ancak, blog sayfanızı daha çok kullanıcının ziyaret etmesi, örneğin sayfanızda paylaştığınız ve size ait olan mesajların ve fotoğrafların sayısını azaltmaz. Oysa size ait olan evinizi herkesin kullanımına açarsanız, sizin kullanımınızda olan oda sayısı ve

metrekare cinsinden alan büyüklüğü, her yeni kişiyle birlikte, azalır. Ayrıca mahremiyetiniz de ihlal edilmiş olur. Bunu, doğal olarak, istemezsiniz.

Mallara ilişkin ödünç verme ve paylaşım süreçlerinin farklı sınırları var. Birçok yazara göre, bu sınırlar, doğal değildir, yapay olarak inşa edilmiştir. “Yapay” derken, bu malların doğasında olmayan bazı özelliklerin o mallara sonradan eklenmesini kastediyorum. Örneğin kalemlerimiz, buzdolaplarımız, otomobillerimiz ve ferdi mülkiyetimizde olan birçok mal kıt birer maldır. Kıtlık, bu malların doğalarında vardır. Oysa tez danışmanınıza gönderdiğiniz bölümün dijital kopyası, bu malın doğasında bulunan özelliklerden ötürü, kıt bir mal değildir. Kıt olmayan malları paylaştığımızda, o mal üzerinde kullanım hakkına sahip olanlar, durmaksızın artan bir faydaya sahip olurlar. Bu tür mallar için bolluk söz konusudur. Fakat bugün, enteresan bir sürecin içerisinde geçiyoruz: Doğası gereği, bolluğa sahip bu malları, fikri mülkiyet hukuku yoluyla, kıt birer mala dönüştürüyoruz. Böylece, tezinizin ilk bölümünü, sanki bu mal bir kalemmiş ya da buzdolabıymış gibi, kıtlık ekonomisinin bir parçası haline getiriyoruz. Öyle ki, tezinizin ya da bir başkasına ait bir tezin mülkiyet rejiminin kökten değişmesi anlamına gelen bu müdahale sonucunda, fikri mülkiyet hukukuna aykırı davrandığımız tespit edildiğinde, suçlu durumuna dahi düşebilirsiniz. İlk bakışta absürt gibi görünen bu durum, 2017 yılında bir tez öğrencisinin az kalsın hapse girmesine neden oluyordu. Kolombiya’da bulunan Quindío Üniversitesi’nden Diego Gomez, bir tezi Scribd.com adresinde paylaşması sonucunda, tezin sahibi tarafından dava edildi. ABD yasalarına göre, Gomez, bu davranışı nedeniyle 8 yıla kadar hapis istemi ile yargılandı. O ana kadar hiç kimsenin okumadığı bir metni, kâr amacı gütmeyen ve akademik amaçlarla, konuyla ilgili okuyucularla paylaştığı için en azından bir teşekkür hak eden Gomez’e az kalsın hücre cezası veriliyordu.¹

Bu duruma düşen herkes Gomez kadar şanslı değil, maalesef. Aaron Swartz 1986 doğumlu bir internet aktivisti ve yazılımcıydı. Creative Commons’ın kuruluşunda yer aldı. RSS, Reddit, Open Library, theinfo.org, Tor2Web gibi platformların ve yazılımların yazarı ya da eş-yazarıydı. İlk akademik makalesini 16 yaşındayken Intelligent Systems’ta yayımlamıştı.² “Who Writes Wikipedia?” (2006) ve “Guerilla Open Access Manifesto” (2008) adlı makalelerin de yazarı olan Swartz, özgür internet ve açık erişim konusunda

1 Adam Marcus ve Ivan Oransky. 2017. “For Sharing a Scientific Paper, A Young Researcher Faces Jail Time” *StateNews* <https://www.statnews.com/2017/05/12/copyright-paper-science-jail/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

2 Aaron Swartz. 2002. “MusicBrainz: A Semantic Web Service” *Intelligent Systems* Ocak/Şubat: 76-77.

gerçek bir “gerilla”ydı.³ 2012 yılında, internette yaygın bir dizi sansür uygulamasına yol açacak *Stop Online Piracy Act (SOPA)*’nın ABD meclisinde yasalaşmasını engelleyen kampanyanın başlatıcısı ve kampanyaya destek toplayan ve bugün de yayında olan <https://demandprogress.org/> adlı sitenin kurucusuydu. 2008 yılında, Amerika’daki PACER adlı sitenin veri tabanını yazdığı yazılımla kamuya açık hale getirdi. PACER, ABD’deki mahkeme kararlarını, telif hakları bahanesiyle – ki böyle bir bahane tamamıyla bir safsatadır çünkü mahkeme kararları telif hukukuna tabi değildir – sayfa başına 8 sente satan bir internet sitesiydi. Bununla da yetinmeyen Swartz, 2010 ve 2011 yıllarında, en itibarlı akademik dergileri bünyesinde bulunduran ve bu dergilerde yayımlanan makaleleri abonelik karşılığı yüksek “ücret”lerle üniversitelere satan JSTOR’un veritabanını kendi bilgisayarına indirdi. Veri şartlar altında bir telif hakkı ihlali olan bu eylemine rağmen JSTOR, Swartz hakkında açtığı davaları geri çekti ve kendi deyimiyile “nötr” kalmayı tercih etti. Ancak, yine de, FBI ve Amerikan Gizli Servisi tarafından sürekli olarak takip ve taciz edilen Swartz, hakkında açılan davalar sonucunda 35 yıl hapis ve 1 milyon USD’ye ulaşan tazminatla yargılanıyordu. İsnat edilen suç, telif hakları bahane edilerek yüksek “ücret”ler karşılığında satılan belgeleri açık erişim sağlamasıydı. Swartz 2013 yılında, henüz 27 yaşındayken, kendisini asarak intihar etti.⁴

Petr Táborský 1988 yılında, ABD’de bulunan South Florida Üniversitesi’nde atık suların geri dönüşümü üzerine araştırmalar yapan bir laboratuvarında araştırmacı olarak görev yapıyordu. Araştırma projesi bittiğinde beklenen sonuçlara ulaşılamadığı ilan edildi. Táborský, fakülte dekanının izniyle, çalışma saatleri dışında kalan özel zamanını kullanarak, araştırmalarına devam etti. Bu sayede, orijinal araştırma projesinin kapsamında olmayan başka bazı bulgulara ulaştı. Ancak, araştırma projesi tamamlanmış olmasına rağmen, bu laboratuvarı finansal olarak destekleyen korporasyonlardan biri olan Florida Progress Corporation, Táborský aleyhine, 1990 yılında, bir dava açtı ve Táborský’nin yaptığı icatların mülkiyetinin bu korporasyonda olması gerektiğini

3 Aaron Swartz. 2006. “Who Writes Wikipedia?” <http://www.aaronsw.com/2002/whowriteswikipedia/> ve Aaron Swartz. 2008. “Guerilla Open Access Manifesto” https://archive.org/stream/GuerillaOpenAccessManifesto/Goamjuly2008_djvu.txt. 2008 yılında yayınlanan makalenin Türkçe tercümesi için bkz.: “Gerilla Açık Erişim Manifestosu” 2008 [2013] Çev.: Işık Barış Fidaner içinde: *Hack Kültürü ve Hacktivism: Yeni Bir Siyaset Biçimi, Mustafa Akgül’e Armağan*. Alternatif Bilişim: 89-92 <https://ekitap.alternatifbilisim.org/files/hack-kulturu-ve-hacktivism.pdf> [Erişim Tarihleri: Ocak 2018].

4 *The Internet’s Own Boy: The Story of Aaron Swartz*. 2014. Yönetmen: Brian Knappenger ve *Killswitch: The Battle to Control the Internet*. 2014. Yönetmen: Ali Akbarzadeh.

iddia etti. Dava, 1996 yılında, Táborský aleyhine sonuçlandı ve araştırmacı, dört ayı yüksek güvenlikli bir hücrede zincirli halde olmak üzere, toplam bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapis yatan Táborský için af süreci işletilebiliyordu ancak kendisi, haklı olduğunu iddia ettiği için, af teklifini geri çevirdi. Táborský halen Çek Cumhuriyeti'nde bulunan Masaryk Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmalarına devam ediyor ve hâlâ suçsuz olduğu kanısında.⁵

Ben de aynı kanıdayım. Faydası ancak paylaşıldığında ortaya çıkan ve daha çok paylaşıldığında faydası katlanarak artan malların paylaşılmasını düzenleyen yasaların – aslına bakarsanız, “paylaşılmasına mani olan yasalar” demem daha doğru olurdu – hem fikirlerin ilk sahiplerine, yani müelliflere, hem de o fikirlerden faydalanacak kişilere, yani üketicilere, zarar verdiği kanaatindeyim. Önceki bölümde belirttiğim gibi, bu kitapta fikirlerin doğası ile ilgileniyorum ve fikirlerin, doğalarında yatan özelliklerden ötürü, birer müşterek mal olduğu tezini savunuyorum. Fikirlerin birer müşterek mal olması, bu malların ferdi mülkiyete tabi kılınamayacağı anlamına gelmez. Fikirler, eğer o fikirlerin müellifleri buna razı ise, belirli süreler için, ferdi mülkiyete tabi kılınabilirler. Zaten bugünkü fiili durum da, birer müşterek olan fikirlerin, önceden belirlenmiş süreler göz önünde bulundurularak, fikri mülkiyet yasalarıyla ferdi mülkiyete tabi kılınması sürecidir. Ancak maalesef, dünyadaki fikri mülkiyet yasalarının çoğu, Türkiye'dekilerinse hepsi, fikirleri, bu malların doğalarında yatan özellikleri dikkate almadan ve mütefekkilere herhangi bir alternatif kullanım yolu önermeden, ferdi mülkiyete tabi hale getirmektedir. Bu da fikirlerden elde edilecek faydayı ciddi ölçüde azaltmakta, çoğu zaman tamamen yok etmektedir. Bir fikir paylaşılmıyorsa değersizdir. Yasalarımız, bunun farkında olarak ya da olmayarak, fikirleri değersiz hale getirmektedir. Bence bu süreç, 1970'lerden 2010'ların ortalarına kadar süren özelleştirme ve deregülasyon sürecinin tam anlamıyla bir devamıdır. Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların inşası süreci, birer müşterek olan fikirlerin temellükü yoluyla yağmalanması sürecidir. Kapitalizm, icat edildiği günden bugüne en iyi yaptığı işi, şimdi, fikri ekonomiler için yapıyor. Fikirler yağmalanıyor!

Adalet Müştereklerin Temelidir

Fikirler, doğasında yatan özelliklerden ötürü, birer müşterektir. Fikirlerin, yasalar yoluyla, ferdi mülkiyete tabi kılınması, fikirlerin temellükü anlamına gelir. Ne demek istediğimi açıklayayım.

⁵ “Táborský Case Study: Wastewater Treatment” *IPAdvocate.org*
<http://ipadvocatefoundation.org/studies/taborsky/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

1970’lerin sonlarından itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan temellük, daha doğrusu, yaygın olarak bilinen şekliyle özelleştirme ve deregülasyon süreçleri, normların, kuralların ve ahlâkın yozlaşması sonucunu doğurmuştur.⁶ Birer müşterek olan fikirlerin, fikri mülkiyet hukuku yoluyla ferdi mülkiyete tabi kılınması yani fikri ekonomilerde yürütülen temellük süreci de, benzer bir normsuzluk, kuralsızlık ve ahlâksızlık süreci yaratmaktadır. Temellük konusunda yürütülen tartışmalar sonucunda önerilen ve çeşitli ülkelerde uygulanan politikalara dair bu kitapta takip etmek istediğim yol biraz farklı. Doğrudan, özelleştirme tartışmalarına dahil olmak istemiyorum. Daha ziyade, tartışmak istediğim konuyla – fikri mülkiyetle – ilgili olarak bir tespit yaparak bunun üzerinden devam etmek istiyorum. Yapmak istediğim tespit şu: 1970’li yıllardan bugüne sürdürülen özelleştirme ve deregülasyon sürecinde, devletin (yani mülkün) sahipliğindeki sektörler “hür teşebbüs”e, tamamen ya da kısmen, devredilmişti. Burada, devlet ile kamu, daha doğrusu, mülk ile müşterekler arasındaki net ayrımı vurgulamak istiyorum. 2000’li yıllardan bugüne yapılan fikri mülkiyet yasaları ve ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması neticesinde, müşterek bir faaliyet olan bilgi üretim süreçleri, yani tefekkür süreçleri, “hür teşebbüs”e devredilmektedir. Dikkat ediniz, 1980’lerden bugüne süren özelleştirme süreçlerinden farklı olarak, fikirlerin ferdi mülkiyete tabi hale getirilmesi sürecinde devlete ait olan hiçbir şey temellük sürecine dahil edilmiyor. Temellük sürecine dahil edilen “şey” – yani fikirler – birer müşterektir. Devlet, müşterekleri, kamu adına inisiyatif olarak, özelleştiriyor. Oysa devletler bu hakka sahip değildir. Nitekim 1980’lerdeki özelleştirme sürecinde de, devletler, hakları olmadığı halde, kamu adına inisiyatif almış ve

6 Özelleştirme, sadece, devlet mülkü olan belli bir takım varlıkların, fertlerin emrine verilmesi anlamında ferdi mülkiyete tabi kılınması süreci değildir. Özelleştirme, aynı zamanda, hukuk sisteminin baştan ayağa değiştirilmesi sürecidir. Bu nedenle, sadece enerji sektöründe ya da telekomünikasyon alanında özelleştirmeden söz edilemez. Özelleştirme, ekonominin ve toplumun topyekün bir şekilde yeniden yapılandırılması sürecidir. Ayrıca, sanılanın aksine, bu süreç, ekonominin daha verimli çalışır hale getirilmesi sonucunu kendiliğinden doğurmaz. Verimlilik artışı ile özelleştirme arasında herhangi bir doğal nedensel ilişki olmadığı gibi, verimlilik artışı sağlanması süreci, devlet tarafından sevk ve idare edilen ekonomiler için de geçerli olmak üzere, kurumsal bir reform süreciyle sağlanabilir. Konuyla ilgili kuramsal tartışmalar için bkz.: Douglas C. North. 1994. “Privatization, Incentives, and Economic Performance” içinde: Siebert Horst (Ed.) *Privatization: Symposium in the Honor of Herbert Giersch*. Tübingen: Mohr: 3-16; Bob Rowthorn ve Ha-Joon Chang. 1992. “The Political Economy of Privatisation” *The Economic and Labour Relations Review* 3 (2): 1-17; Ha-Joon Chang. 2013. The Worst Business Proposition in Human History: The Appropriate Role of State-owned Enterprises in Developing Countries” *Cuaderno de Economia* 2: 139-144.

müşterek birçok malı özelleştirmiştir. O halde, bugünkü fikri temellük yani ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukunun yerleştirilmesi sürecini anlayabilmek için, öncelikle, 1970'lerden bu yana hız kesmeden süren özelleştirme ve deregülasyon sürecini doğru anlamalıyız.

1980'lerin ortalarından 2000'lerin başlarına kadar Türkiye ve dünya ekonomisi üzerine yapılan tartışmaların ve uygulanan iktisat politikalarının odağında özelleştirme vardı.⁷ Özelleştirme, aslen, bir mülkiyet tartışmasıdır. En dar anlamıyla özelleştirme, devlete yani mülke ait olan mal ve hizmetlerin ferdi mülkiyete tabi kılınması sürecidir. Özelleştirme süreci içerisinde, mülk niteliği taşıyan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) ferdi mülkiyete dönüştürülür. Bu yolla ortaya çıkan yapısal dönüşüm süreci sonucunda fabrikaların, maden işletmelerinin ve devlet bankalarının doğasında yatan temel bazı nitelikler, zorunlu olarak, değişmiş olmaz. Mülkiyet rejiminde yer alma biçimleri değişse bile, bu şirketlerin kâr amacı güden, işçi istihdam eden ve vergi veren niteliği devam eder. Örneğin TÜPRAŞ, SEKA, TÜGSAŞ, ÇİTOSAN, BEDAŞ, PETKİM, TÜRK TELEKOM ve Erdemir gibi bir zamanlar devletin mülkü olan birçok işletme, özelleştirilmeden önce büyük kârlar elde ediyordu. İşçiler ve işverenler (bu durumda devlet idarecileri) arasındaki çelişkiler, bu işletmeler devlet mülkü iken de sürüyordu. Bu şirketler bugün, kısmen ya da tamamen, özelleştirildi. Hepsi büyük kârlar elde etmeye devam ediyorlar. İşçiler ve işverenler arasındaki çelişkiler de sürüyor. Dahası, devlet söz konusu işletmeleri özelleştirerek büyük bir gelirin de sahibi oldu.⁸ Gerçekten de, devlet mülkü, bir işletmenin kâr elde etmemesi, o işletmenin satışı dolayısıyla bir gelir edilmemesi ya da işçilerin sömürülmemesi anlamına gelmez. Bu dar bakış açısıyla

7 *KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler*. 1999. Ankara: TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi (Raporu hazırlayanların arasında Oğuz Oyan, Korkut Boratav, İzzettin Önder ve diğerlerinin olduğu önsöz içerisinde belirtilmiş.) ve Korkut Boratav, Yakup Kepenek, Erol Taymaz, Taylan Bali, N. İter Ertuğrul ve A. Ali Candan (Haz.) 1998. *Türk KİT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi: Nicel İrdeleme, Özelleştirme Sorunları ve Politika Seçenekleri*. Ankara: KİGEM.

8 TC Maliye Bakanı Naci Ağbal, Sezgin Tanrıkulu'nun verdiği yazılı soru önergesine cevaben 8 Ağustos 2017 tarihinde şunları belirtmiştir: "18.11.2002-25.07.2017 döneminde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile 4046 sayılı Kanun'un 4. Maddesi doğrultusunda verilen yetkiye istinaden özelleştirme programındaki kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen uygulamalar kapsamında, 94 kuruluşta bulunan kamu paylarının blok satış, halka arz ve İMKB'de hisse senedi satışı yoluyla 10 liman, 81 elektrik santrali, 40 tesis/işletme, 3.483 taşınmaz, 3 gemi ve 36 maden sahası ile araç muayene hizmetlerinin de varlık satışı/işletme hakkı devri yoluyla özelleştirilmiş, ayrıca özelleştirme programındaki kuruluşların envanterinde kayıtlı bir kısım makine-teçhizat, demirbaş vb. varlıklar ile bu kuruluşlar adına tescilli markaların satışı yapılmıştır. 18.11.2002-25.07.2017 döneminde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının tutarı 59 milyar 558 milyon 255 bin dolardır."

bakıldığında, özelleştirme sadece devlet mülkünün ferdi mülkiyete dönüştürülmesi olarak ele alındığı için, zararsız bir hükümet tercihi gibi görünecektir. Ancak özelleştirme süreci bununla sınırlı değildir. Sıkıntı da bu sınır aşıldığında başlar.

Özelleştirme konusundaki sıkıntı, mülk niteliği taşımayan yani devlete ait olmayan müştereklerin (ya da, gerçek anlamda, kamu mülkiyetine tabi malların) hükümet eliyle ferdi mülkiyete tabi kılınmasıdır. Hükümetler ve fertler bu hakka sahip olmadığı gibi, müştereklerin doğasında yatan özelliklerden ötürü, bu sektörlerde üretilen mal ve hizmetler “hür teşebbüs”ün mülkiyetine devredilemez. Ayrıca bu malların çoğu devlet mülkü niteliği de taşımazlar. Yani müştereklerin özelleştirilmesi sürecinde, hükümetler, devlet mülkü olmayan bir sektörde, meşru ve yasal olmayan bir şekilde, temellük kararı almaktadır. Bu durum, apartmanınızın önündeki kaldırımın apartman yöneticisi tarafından satışa çıkarılmasına ya da sadece apartman sakinlerinin kullanacağı otoparka dönüştürülmesine benziyor. Sadece sizin apartmanınızın önü olduğu için, o alan üzerinde ferdi mülkiyet tesis edemezsiniz. Apartmanınızın önü olsa bile kaldırımlar kamusal birer maldır. Apartman yöneticisinin, hatta belediyenin dahi, kaldırımları ferdi mülkiyete dönüştürme yetkisi, kaldırımların doğasında yatan kamusalılık özelliğinden ötürü, yoktur.

Benzer şekilde, eğitim ve sağlık sektörleri, her ne kadar bu sektörlerde faaliyette olan şirketler, dün de bugün de, kimi zaman ferdi mülkiyete kimi zaman devlet mülküne tabi olsalar bile, kamusal mal üreten sektörlerdir. Eğer bir mal kamu malıysa, o malın mülkiyeti (ve o malın yol açtığı fayda) tek bir ferde değil, tüm topluma aittir. Yani kimse tek başına bu mallar üzerinde, diğerlerini dışlayacak şekilde, sahiplik ilişkisi kuramaz.

Kamusal malların faydası tüketilmeye devam edildiği sürece artma eğilimindedir: Daha çok eğitilmiş ve sağlıklı fert, hem kendisine hem de çevresine daha çok fayda sağlayan fert anlamına gelir. Kamu maliyesi ya da refah iktisadi derslerinde yaygın olarak anlatıldığı şekliyle⁹, bu malların “hür teşebbüs” tarafından üretilmesi, bu malların eksik üretilmesine ya da aşırı tüketilmesine ve bu nedenlerle toplumsal faydalarında mühim miktarlarda azalmalara yol açabilir. Ortodoks iktisat kuramında buna, piyasa başarısızlığı adını veriyoruz. Buna göre, sadece toplam talep ve toplam arz mekanizması yoluyla fiyatlanan eğitim ve sağlık hizmetleri sonucunda ortaya çıkan yüksek fiyatlar, bu hizmetlere alt gelir gruplarından ailelerin erişimini kısıtlar. Ayrıca, kontrolsüz şekilde çalışan Türk eğitim ve sağlık sisteminde olduğu gibi, özelleştirme, bu hizmetlerin birer lüks mala dönüşmesine neden olabilir. Gerçekten de, özelleştirme sonrasında, birçok

9 Per-Olov Johanson. 1991. *Introduction to Welfare Economics*. Cambridge: Cambridge University Press: Bölüm 5.

özel hastane ve özel okul, lüks birer otele dönüşmüş durumdadır. Lüks hizmete dönüşen eğitim ve sağlık, maalesef, yükselen kalitede hizmete yol açmamakta, tam tersine, burada verilen hizmetin toplumsal faydasında eksilmeye neden olmaktadır.

Ayrıca, yine kamu maliyesi ve refah iktisadı derslerinde anlatıldığı gibi¹⁰, eğitim ve sağlık sektörlerinin devlet tarafından yönetilmesi de birtakım risklere yol açabilir. Eğer eğitim ve sağlık sektörlerinde üretilen mal ve hizmetlerin birer kamu malı olduğu göz önünde bulundurulmazsa, yolsuzluk, ağır bürokrasi ve sansür gibi sebeplerle, bu mal ve hizmetlerin kullanılması ya da tüketilmesiyle sağlanacak toplam faydada kayıplar meydana gelecektir. Buna da, yine Ortodoks iktisat kuramı içerisinde, hükümet başarısızlığı adını veriyoruz. Türkiye’de son yıllarda devlet okullarındaki absürt eğitim müfredatlarının ortaya çıkışının arkasında bu sebep vardır. Hükümet başarısızlığının sonucu olarak, eğitim ve sağlık sektörleri, önce devlet eliyle ardından da “hür teşebbüs” eliyle, on yıllardır dejenere edilmektedir.

Dejenere olan sektörler eğitim ve sağlık sektörleriyle sınırlı değildir. 1980’li yıllardan itibaren, hem Türkiye’de hem de dünyada, refah devleti, emeklilik sistemleri, yaşlı bakımı gibi alanlarda süren özelleştirmeler de, bu alanlarda üretilen mal ve hizmetlerin dejenerasyonuna yol açmıştır.¹¹

Daha fazla ilerlemeden önce, yukarıda sıkça kullandığım “mal” kavramıyla neyi kastettiğimi açıklayayım. Mal kavramıyla tüketicisi, kullanıcısı ya da parçası olduğumuz her türlü eşyayı, süreci, faaliyeti, ilişkiyi ve hatta mekânı kastediyorum. Geniş bir tanım gibi görünse de, burada mal ile mal-olmayanı ayırt etmeye yarayan önemli bir ayrıntı, bu “şeyler”in (şey: Eşya kelimesinin çoğulu) pozitif fayda doğuruyor olmasıdır. Eğer bir eşya bize fayda sağlamıyorsa, o eşya mal değildir. Örneğin, bir boyacı için ressamın fırçası, bir ressam için de boyacının fırçası mal niteliğini haiz değildir çünkü ressamın fırçası boyacıya, boyanın fırçasıysa ressama hiçbir fayda sağlamaz. Bazı mallar, trafik ya da çevre kirliliği gibi, kullanıcıya negatif fayda sağlar. Bu malların negatif fayda sağlıyor oluşu, bu eşyaların mal olmadığı anlamına gelmez. Yani trafik ve çevre kirliliği de birer maldır. Kısaca, eğer bir eşya kullanıcıya pozitif ya da negatif fayda sağlıyorsa, o eşyayı bir mal olarak kabul ediyorum.

Konuyla ilgili olarak *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* adlı çalışmasında Fahri Demir, “mal” kelimesinin tanımını şu şekilde veriyor:

10 Per-Olov Johanson. 1991. *Introduction to Welfare Economics*. Cambridge: Cambridge University Press: Bölüm 6.

11 Şenay Gökbayrak. 2010. *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Mal kelimesinin doğuştan bütün (camid) bir kelime olmayıp Arapça'da ismi mevsul "mâ" mülkiyet ifade eden harfi cer "li" ve birinci tekil şahsa aid "y" zamirinden yapılmış "bana ait olan şey" anlamında bir terkip (=mâ'li) olduğu; bu terkinin sonundaki şahıs zamiri atılarak "sahipli olan şey" anlamına bir isim olmak üzere "mal" (=mâ li = mâli =mâ I = mâl) sözcüğünün meydana geldiği; bu kelimenin daha sonra müstakil bir kelime gibi tasrif edilerek çoğulunda "emvâl", mal sahibi kılmak anlamında "temvîl" ve mal sahibi olma anlamında "temevvül" şeklinde kullanılageldiği belirtilmektedir.¹²

Buradan hareketle, eşyaları birer mal olarak ele alma sürecini, kelimenin sözlük anlamının bir parça dışına çıkmak pahasına da olsa, temevvül olarak adlandıracağım. Genel olarak, *reification* ya da şeyleşme veya nesneleşme olarak da adlandırılan temevvül süreci, eşyanın doğasında herhangi bir değişikliği değil, bu eşyaların toplum analizinde ya da toplumla ilgili modellerde birer bileşen ya da değişken olarak yer almasını ima eder.¹³ Temevvül sürecinde, bir bağlam içerisine yerleştirilen bu eşyalar, aynı zamanda, bir anlam sürecinin de parçası haline gelirler. Nasıl ki, fayda doğurmayan hiçbir şey mal değilse, bağlama oturmayan hiçbir şey de anlamlı değildir. Temevvül süreci sonunda, daha önce işaret edilemeyen, tanınamayan, hesaplanamayan, öngörülemeyen ve açıklanamayan yani anlamlandırılmayan "şeyler," artık, işaret edilebilir, tanınabilir, hesaplanabilir, öngörülebilir, açıklanabilir ve anlamlandırılabilir hale gelir. Bu sayede, toplumlara ve ekonomilere ilişkin analizler mümkün olur. Temevvül olmadan söylem olmaz; söylem olmadan bilim yapılamaz.

Temevvül süreci, sadece maddi "şeyler" için geçerli değildir. Örneğin, demokratik süreçlerde yer almak da bir temevvül sürecidir. Fayda sağladığını düşündüğümüz siyaset kurumunu – demokratik süreçlerin birer kamusal süreç ya da "kamusal mal" olmasından kaynaklı olarak – ciddiye alırız ve etkili bir şekilde işlemesi için çaba gösteririz. Fikirler de temevvül sürecinin parçasını olabilirler çünkü fikirler de sahiplenilebilirler. Öyleyse, tüketim ve kullanımı fayda doğuran eşyalar sadece otomobiller, kalemler ve buzdolapları değildir. Demokratik

12 Fahri Demir. 1979 [2012]. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 250: 26.

13 *Reification* kavramı, radikal politik iktisat ve Marksist politik iktisat literatürlerinde sıkça karşımıza çıkan bir kavramdır. Genel olarak, "şeylerin" "süreçleri" ikame etmesi ya da "süreçlerin" "şey" haline gelmesi biçiminde anlaşılan bu kavram, büyük ekseriyetle, eleştirel bir perspektifle ele alınır. Ben *reification* kavramını "süreç" kavramını dışarıda bırakmayacak şekilde düşünmeyi tercih ediyorum. Zira, *reification* da bir süreçtir. Bu kavramla ilgili olarak bkz.: Nazan Bedirhanoglu. 2009. "History of the Reification of the Intellect" *Molinari Society's 2009 Symposium on Intellectual Property* <http://praxeology.net/bedirhanoglu-molinarisoc09.htm> [Erişim Tarihi: Ocak 2018]

süreçlere dahil olmak kadar, bir mekânda bulunmak, bir dili konuşmak, bir arkadaşımızla iletişim halinde olmak ve fikir üretmek (yani tefekkür) de bize fayda sağlar. Bu anlamıyla, biraz da iktisatçı olmamdan kaynaklı olarak, bu ve bunun gibi, pozitif ya da negatif fayda sağlayan her şeyi, kısaca, mal olarak nitelendiriyorum. İlerleyen bölümlerde metalaşmayı yani malların metalara dönüşümü sürecini ele alırken eşyaların, süreçlerin, faaliyetlerin, ilişkilerin ve mekânların hangi şekillerde piyasa sistemine hizmet eder hale getirildiğini tartışacağım. Orada, bu geniş tanımın yararı da ortaya çıkacaktır diye umuyorum.

Temevvül, fikirlerin üretimi sürecinde büyük önem taşır. Öyle ki, bir fikir ancak temevvül sonrasında fayda sağlayan bir mal haline gelir. Burada temevvül kavramıyla, o eşyanın (yani fikrin) kamu tarafından sahiplenilmesini kastediyorum. Kamusal hale getirilmeyen ya da kamu tarafından sahiplenilmeyen bir fikir sadece bir eşyadır; bu eşya müellifine, yani ilk üreticisine, hiçbir fayda sağlamaz. Örneğin, dinleyicilerle buluşmayan bir beste ya da izleyicilerle buluşmayan bir film, yapımcısı için ne kadar mükemmel olsalar da, herhangi bir faydaya yol açmaz. Bir bestenin ve filmin fayda sağlayabilmesi için kamusal hale gelmesi, temevvül sürecine dahil olması gerekir. Bir beste ve bir film kamusal hale geldiği andan itibaren, mal niteliğini elde eder. Bu nedenle, bir bütün olan fikir üretim sürecini temevvül sürecinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Temevvül olmadan hiçbir fikir fayda üretmez.

Temevvül, Web 2.0 platformlarının, *peer-to-peer* üretim süreçlerinin ve açık erişim hareketinin en belirleyici özelliğidir. Google Arama Motoru örneğine geri dönelim. Eğer Google Arama Motoru'nun sonuçları, kullanıcılara ulaşmıyorsa ve tekrar kullanılmasına izin verilmiyorsa, bu sonuçlar hiçbir fayda üretmez. İştirakçiler olmadan *peer-to-peer* üretim yapılamaz. Aynı şekilde açık bilim, erişecek kimse yoksa hiçbir anlamı olmayan bir faaliyettir.

Benzer bir şekilde adalet, güven ve dayanışma da, ancak ve ancak temevvül süreci sonunda fayda sağlar. Başka bir ifadeyle, kamusal faydası olmayan adalet, güven ve dayanışma, mal niteliğini taşımaz. Nasıl ki, bir bestecinin ya da film yapımcısının çalıştığı masanın çekmecesinde bekleyen bir beste ve film hiçbir fayda sağlamayan bir eşya ise, adalet, güven ve dayanışma da, eğer kamuya ulaştırılmıyorsa, hiç kimseye fayda sağlamayan birer kavramdan ibarettir. Bu mallar için fayda, kamusallaştıklarında ortaya çıkar.

Birçok okur, adalet, güven ve dayanışma için “mal” kelimesini kullanmamı tuhaf karşılayacaktır. Bunu anlayabiliyorum. Fakat açıkçası, esas tuhaf olan, adaleti, güveni ve dayanışmayı birer mal değil, birer meta olarak gören bakış açısıdır. Eğer metalaşma sürecini gerçekten anlamak istiyorsak, bize tuhaf gelse bile, öncelikle adaletin, güvenin ve dayanışmanın kullanıcılarına fayda sağlayan birer mal olduğunu düşünerek işe başlamamız gerekir. Aslında sorun,

bu eşyaları benim mal olarak adlandırmamda ya da “mallaştırmamda” değil, bu eşyaların birer “meta” haline getirilmesinde yani metalaştırılmasında ya da metalaşma süreçlerinin birer parçası haline getirilmesindedir. Öyleyse, metalaşma süreci, temevvül sürecinin özel bir halidir. Eğer bir mekânın, örneğin bir parkın, metalaşmasının topluma ne kadar fazla zarar verdiğini tartışıyorsanız, öncelikle, bu mekânın birileri tarafından mal olarak görüldüğünü kabul etmek zorundasınızdır. Çünkü her meta bir maldır. (Ancak, bunun tersi doğru değildir.) Doğal olarak, temevvül süreci gerçekleşmeden metalaşma süreci gerçekleşemez.

Özelleştirme konusuna geri dönelim. Öyle bazı mallar vardır ki, bu mallar, devlet ve hatta “hür teşebbüs” istese dahi, özelleştirilemez yani ferdi mülkiyete tabi kılınmaz. Nedir bu mallar? Örneğin, dil bir maldır. Niteliği gereği dil, kamu mülkiyetine tabi müşterek bir maldır. Dil, o dili konuşan herkese aittir. Özelleştirilemez yani hiçbir fert o dili kullanmaktan mahrum bırakılamaz. Din de kamu mülkiyetine tabi müşterek bir maldır. Din, o dine üye olan herkese aittir. Din de özelleştirilemez yani hiçbir fert o dine üye olmaktan ve o dinin gereklerini yerine getirmekten mahrum bırakılamaz. İşin iyi tarafı, bilebildiğimiz kadarıyla, dili ve dini henüz özelleştirmeye kalkan olmadı. Bu nedenle, “bu iki kurum özelleştirilirse ne olur?” sorusunu şimdilik bir yana bırakıyorum. Ancak müşterekler, dil ve dinle sınırlı değildir. Örneğin, soluduğumuz hava ve doğal çevremize ait ne varsa (parklar, sokaklar, ağaçlar, dağlar, nehirler, okyanuslar) hepsi kamu mülkiyetine tabi birer müşterektir. Ve bunlar da, doğalarında yatan özelliklerden ötürü, özelleştirilemezler. Bir malın müşterek olma niteliği, o mala ilişkin özelleştirme sürecinin doğal sınırını oluşturur.

Temellük, en genel anlamıyla, bir mal üzerinde sahiplik hakkı inşa etme sürecidir. Temellük, dil ve din gibi mallar için kendiliğinden yani doğal olarak gerçekleşen süreçler olsa da, bu süreç, aynı zamanda, hukuki yolla da yapılır. Doğal ve hukuki temellük süreçlerine konu olan mallar, sahiplik imtiyazını elinde bulunduranlara, diğerlerini o malların faydasından mahrum bırakma hakkını verir. Başka bir ifadeyle, sahiplik hakkı kimdeyse, diğerleri o malın kullanımından dışlanırlar. Temellük ile mahrumiyet birbiriyle nedensellik ilişkisi içerisinde olan iki kavramdır. Doğal olarak, temevvül süreci gerçekleşmeden temellük süreci gerçekleşemez.

Müşterek mallar için de mahrumiyet süreci işler. Örneğin, Rusça öğrendiğiniz andan itibaren, bu dilin bir iştirakçisi haline gelirsiniz. Eğer bir müşterek olan Rusçayı bilmiyorsanız, Rus dilini kullanmaktan doğal yollarla mahrum kalırsınız. Benzer şekilde, eğer Hollanda’da yerleşik değil iseniz, Hollanda sağlık sistemine iştirakçi olamazsınız ve sadece Hollanda coğrafyasında bulunanlar için bir müşterek olan bu sistemden faydalanamazsınız. Bu durumda, yapay bir şekilde, yani maddi hukuk yoluyla, var olan bir müşterekten mahrum bırakılmış olursunuz.

Temellük, belli bir mülkiyet formunun, örneğin ferdi mülkiyetin, toplumsal ve ekonomik alanda işgal ettiği yeri genişletmesi sonucunu doğurur. Örneğin, 1970’lerden bugüne kadar, dünyadaki ve Türkiye’deki özelleştirme süreci, ferdi mülkiyetin alanını kamu mülkiyeti (daha doğrusu, müşterekler) aleyhine genişletme sürecidir. Bu süreçte “hür teşebbüs,” devlet mülkünün ve müştereklerin iktisadi hayattaki işlevini daraltma ve hatta mülkü ve müşterekleri tamamıyla devre dışı bırakma amacını taşımıştır. Diğer taraftan, temellük süreci tersine de işleyebilir. Yani, ferdi mülkiyetin ya da devlet mülkünün konusunu oluşturan bazı mallar müşterek haline getirilebilir. Örneğin, doğal parklar ya da okyanus tabanları maddi hukuk yoluyla, müşterekleştirilmiştir. Doğal parkları oluşturan açık araziler ve okyanusları oluşturan dünya yüzeyi, günümüz hukuk doktrininin bir sonucu olarak, ferdi mülkiyete ya da devlet mülküne tabi hale getirilemezler.

Temellük sürecinde, her zaman, mülkiyet hakkını elde eden bir kesim ya da sınıf bulunur. Her ne kadar temellük süreci, kuramsal olarak, bir başkasının “mülksüzleştirilmesi” daha doğrusu mülkiyetsizleştirilmesi anlamına gelmesede, günümüz koşullarında temellük süreçleri, büyük ekseriyetle, bazı kesimlerin ya da sınıfların, bir zamanlar mülkiyet hakkını elinde bulunduranların mallarına, zor yoluyla, el koyması şeklinde gerçekleşmektedir. Eğer temellük süreci sonucunda, ferdi mülkiyete tabi mallar, eski sahiplerinin iradelerine rağmen, bir başkasına geçiyor ve sonuçta eski sahipler bir zamanlar elinde bulundurdukları haklara artık sahip olamıyorsa, bu sürece “mülksüzleştirme” daha doğrusu mülkiyetsizleştirme adımı veriyoruz.¹⁴

Türkiye’de Eylül 2013’ten bu yana internet üzerinden açık erişim hizmet veren Mülksüzleştirme Ağları, 500’e yakın projenin – ki bu projeler arasında İstanbul Kuzey Ormanları’nı talan eden 3. Havalimanı projesi, Tarlabası ve Sulukule sakinlerini yerinden eden kentsel dönüşüm projesi ve Hasankeyf’i sular altında bırakacak Ilısu Barajı projesi de bulunuyor – temellük sürecine ilişkin

14 Türkçe’de “mülksüzleştirme” kavramı, hatalı bir şekilde, mülkiyetsizleştirme anlamında kullanılıyor. Mülksüzleştirme, devletsizleştirmek ya da hükümdarsızlaştırmak anlamına gelir. Oysa bu alanda yazan David Harvey, Judith Butler, Edward Said ve bunun gibi yazarlar *dispossession* kavramıyla mülkiyetsizleştirmeyi daha doğrusu ferdi mülkiyetten mahrum bırakılmasını ima ederler. ATÜT tartışmasında da görülebileceği gibi (ferdi) mülkiyetsizleştirmek, en azından Doğu toplumları için, mülkün gücünü arttırması ya da mülkleştirmek anlamına gelir. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan bugüne devam eden süreç, aynı anda, hem bir (ferdi) mülkiyetsizleştirme sürecidir hem de bir mülkleştirme sürecidir. Ancak bu süreç, kesinlikle, bir “mülksüzleştirme” süreci değildir. Türkçedeki hatalı çevirilere bir örnek: Judith Butler ve Athena Athanasiou. 2017. *Mülksüzleştirme: Siyasaldaki Performatif*. [Kitabın orijinali: *Dispossession: The Performative in the Political*, 2013]. İstanbul: Metis Yayınları.

ayrıntılı bilgiler sunuyor. Mülksüzleştirme Ağları, çoğunlukla, müşterek olan malların hükümet eliyle (genellikle, TOKİ ve Emlâk Konut aracılığıyla dağıtılan imtiyazlarla) ferdi mülkiyete dönüştürülmesinin en ayrıntılı analizini sunması açısından çok önemli bir kaynaktır. Kendisi de bir müşterek mal niteliğini haiz bu projeyi <http://mulksuzlestirme.org> adresinden takip etmek ve bu kanal üzerinden projeye katkıda bulunmak mümkündür.

Endüstriyel kapitalizm, on sekizinci yüzyılda zirve yapan Çitleme Hareketi'nden bugüne, ulus devletlerin yasama ve yürütme alanında aldığı tedbirler sonucunda, ferdi mülkiyet haklarının yerleşmesi ve ferdi mülkiyet hukukunun gerektiği gibi işlenmesi yönünde kayda değer mesafeler aldı. Az önce de belirttiğim gibi, temellük süreci, Çitleme Hareketi gibi somut tarihsel olaylardan bağımsız soyut bir kavram olarak ele alınır, bir sınıfın zenginleşmesi ile diğerlerinin fakirleşmesi arasında hiçbir ilişki yokmuş gibi anlaşılabilir. Gerçekten de, kuramsal olarak, o ana kadar hiçbir iktisadi fayda üretmeyen bir arazinin temellük edilmesi ve ferdi mülkiyete tabi kılınması sonucunda kimse zarar görmemiş olabilir. Ancak fiili durum farklıdır. Ne zaman ki, açık bir arazi, o bölgede yaşayanlara iktisadi fayda sağlamaya başlar ve hatta o toplumun bir arada yaşamasını sağlayan bir mekâna dönüşür – ki açık araziler, örneğin meralar, yaylalar, ormanlar, büyük ekseriyetle, bu niteliktedir – işte bu koşullar altında yürütülen her temellük süreci mutlaka mülkiyetsizleştirmeye yol açar.

Temellük sürecinin yol açtığı mülkiyetsizleştirme sorunu üzerine yazan ilk düşünürler arasında olan Karl Marx'ın 1842 yılında *Rheinische Zeitung*'ta “Odun Hırsızlığı Hakkındaki Yasa Üzerine Tartışmalar” başlığında yayımlanan makaleleri¹⁵, aynı zamanda, “Genç Marx”ın on dokuzuncu yüzyılın ferdi mülkiyet lehine değişen ekonomisine ilişkin kaleme aldığı ilk iktisat yazıları arasındadır. Bu yazılarda Marx, Almanya'nın Renenya bölgesinde bulunan ormanlardan, ısınmak ve yemek pişirmek amacıyla çalı çırpı toplama işinin, 1841 yılında çıkarılan bir yasayla suç haline dönüştürülmesini ve o çevrenin yoksullarının yüzyıllar neticesinde edindiği hakların maddi hukuk yoluyla temellük edilmesini (ve bu yolla yoksul sınıf fertlerinin kriminalize edilmesini) eleştirir. Açıktır ki, bu temellük süreci, bölgede yaşayanlar için tam anlamıyla bir mülkiyetsizleştirme sürecidir.

Temellük ve (ferdi) mülkiyetsizleştirme kavramları, Türkiye'de ve dünyada, etkisi günümüze kadar süren birçok akademik tartışmanın merkezinde yer aldı. 1960'lardan bu yana gündemde olan Orta Doğu'daki İsrail varlığı ve

15 Karl Marx. 1842 [2010]. “Debates on the Law on Thefts of Wood” içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 1: Karl Marx, 1835-1843*. Lawrence and Wishart: 224-263.

Siyasal İslam tartışmaları, 1970’li yılların Asya (tipi) üretim tarzı (AÜT ya da ATÜT) tartışmaları, 1980’li ve 1990’lı yıllarda kadın hareketi ve feminizm üzerine yapılan tartışmalar ve 2010’lu yılların işgal hareketleri üzerine yapılan tartışmalar, özü itibariyle, birer temellük ve (ferdi) mülkiyetsizleştirme tartışmasıdır. Birer birer açıklayayım.

Marx’ın ilk defa *Kapital*’in üçüncü cildinde sözünü ettiği¹⁶ ve Türkiye’de Sencer Divitçioğlu ile İdris Küçükömer’in çalışmalarıyla yaygınlaşmasını sağladığı ATÜT argümanı¹⁷, kapitalizmin gelişmesi sürecinde, Batılı ve Doğulu toplumların iki farklı tarihsel patika takip ettiğini ileri sürer. Buna göre, Batı’da toprak mülkiyetini ellerinde tutan toprak beyleri, kendi toprakları üzerinde, mülkün yani hükümdarın ya da kralın yetkilerini, kısmen ya da tamamen, kullanabilmektedir. Bu yetkiler miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılabilir. Batı toplumlarında kapitalizmin temelini oluşturan ferdi mülkiyete dayalı sermaye birikimi bu sayede gerçekleşir. Bu süreç, feodalizmin çözülmesi ve kapitalist üretim biçimine geçiş ile son bulur. Kapitalizmin gelişmesi sürecinde Batılı olmadığı varsayılan Osmanlı, Rus, Hindistan ve Çin gibi toplumlar ise, Batı’daki örneklerinin aksine, ferdi mülkiyete dayalı sermaye birikimine olanak vermez çünkü Doğulu toplumlarda toprak beyleri hükümdarın ya da kralın yetkilerini kullanamadıkları gibi, toprak üzerinde herhangi bir tür tasarruf hakkına da sahip değildir. Dahası, toprak beylerinin bir şekilde elde ettiği ayrıcalıklar miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılmaz. Bu toplumlarda toprak, ferdi mülkiyete değil, devlet mülküne tabidir. “Ceberut devlet,” ferdi ve müşterek alanları işgal edebildiğinden, fertlerin ve kamunun sahip olduğu zenginlik ve refah yağmaya karşı korunamaz, dolayısıyla sermaye birikimi ortaya çıkmaz. Asya tipi üretim tarzının egemen olduğu Doğulu toplumlarda devlet (mülk), ferdi mülkiyete dayalı sermaye birikimine olanak vermeyecek kadar güçlü olduğundan, (ferdi) mülkiyetsizleştirme hiç kesilmeden devam eden ve Doğu toplumlarını baskılama aracına dönüşen toplumsal bir süreçtir. Bu toplumlarda (ferdi) mülkiyetsizleştirme ile mülkleştirme eş zamanlı olarak işleyen ve birbirine bağımlı iki süreçtir.

Temellük ve (ferdi) mülkiyetsizleştirme süreci, günümüzde, farklı birçok formda varlığını sürdürüyor. Örneğin, bugün yaygın olarak süren bir (ferdi) mülkiyetsizleştirme süreci, kamusal alanın cinsiyetsizleştirilmesi sürecidir.

16 Karl Marx. 1894 [2010]. “Precapitalist Relationships” *Capital Vol III* içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 37: Karl Marx Capital Volume III*. Lawrence and Wishart: 588-604.

17 Sencer Divitçioğlu. 1967. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları ve İdris Küçükömer. 1969. “Asyatipi Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum” *Toplum ve Bilim* 2: 4-30.

Cinsiyetsizleştirme, çoğunlukla, toplumsal yaşamın tek bir cinsiyete sahip fertlerden – erkeklerden – oluşuyormuş varsayımıyla (yeniden) inşa edilmesi sürecidir. Bazı durumlarda cinsiyete dayalı ayrımcılık olarak da karşımıza çıkan bu süreç, aslı itibarıyla, özel bir tür mülkiyetsizleştirme projesidir çünkü cinsiyetsizleştirilen kamusal alan, böylelikle, ferdi mülkiyete tabi olan kadın bedeninden arındırılmış olur.

Serpil Sancar, buna karşı geliştirilmesi gereken siyaseti, haklı olarak, “cinsiyetlendirme” olarak adlandırıyor. Ona göre cinsiyetlendirme “cinsiyet farkları rejimine dayalı eril tahakküm ilişkileri”ni yeniden inşa sürecidir.¹⁸ Öyleyse cinsiyetlendirme, özel bir (ferdi) mülkiyetsizleştirme türü olarak cinsiyetsizleştirmeye karşı geliştirilen bir siyasal tutumdur. Başka bir ifadeyle cinsiyetlendirme, (ferdi) mülkiyetsizleştirme süreçlerinin bir sonucudur.

Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* (2012) adlı çalışmasında, Türkiye’deki uluslaşma sürecini, cinsiyet perspektifinde değerlendiriyor ve kendisinin cinsiyetlendirme olarak adlandırdığı, benim de cinsiyetsizleştirme sürecinin bir sonucu olarak anladığım siyasal sürecin Türk modernleşmesindeki izlerini sürüyor.¹⁹ Sancar, bu değerlendirmesi sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde başlayan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla devam eden ve günümüze kadar gelen modernleşme sürecinin odağında, hem devletin (mülk) hem de ailenin aynı anda yer aldığını savunuyor. Birçok tarihçinin salt bir devlet inşası süreci olarak düşündüğü Türk modernleşmesi, Sancar’a göre, aynı zamanda, kadına ait rollerin, eril tahakküm yoluyla yeniden tanımlanması ve bu rollerin kadınlara dayatılması sürecidir. Türk modernleşmesi, kadının fert olarak varlığını, onu özel alanın bir parçası olduğu düşünülen ailenin içine hapsederek, sınırlandırmıştır. Bu süreç, benim yorumuma göre, kadın bedeni üzerindeki ferdi mülkiyet hakkının, kadının rızası dışında, devlet ve erkekler tarafından temellük edilmesi sürecidir. Bu nedenle, Türk modernleşmesi, mülk ve erkeklik alanının ferdi mülkiyet ve kadınlık aleyhine genişlemesi şeklinde yürüyen, bir başka (ferdi) mülkiyetsizleştirme projesidir.

Bununla kalsa iyi! Türk modernleşmesi, aynı zamanda, mülk alanının müşterekler yani en geniş anlamda kamu aleyhine genişlemesi sonucunu da doğurur. Bu sürecin etkilerini, en net şekilde, Türk modernleşmesinin bir anlamda son aşaması (ya da sonu) olan ve AKP iktidarının Gezi Protestoları’yla sonuçlanan döneminde de gözlemleyebiliriz. Mülkiyetsizleştirme perspektifiyle

18 Serpil Sancar. 2008. *Erkeklik, İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları: 22.

19 Serpil Sancar. 2012. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ele alındığında, 2002-2013 arasındaki dönem, müştereklerin, “hür teşebbüs” ve devlet lehine, yağmalanması dönemidir. Bu dönemde kamusal alan o kadar hırçın bir şekilde temellük edilmiştir ki, bu sürecin sonunda, AKP hükümetleri, Türkiye siyasal hayatının en geniş kapsamlı katılımıyla gerçekleşen protestolarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Siyaset alanında olduğu kadar fikri hayatımızda da geri döndürülemez birçok sonucun ortaya çıkmasına neden olan Gezi Protestoları, devletin müşterekler aleyhine genişleyen alanını geri almak isteyen fertlerin kamusal alanda inisiyatif almasıyla ortaya çıkmıştır.²⁰ Protestocular parklar, sokaklar, bulvarlardan oluşan kentlerin ve akarsulardan, ormanlardan ve herkesin kullanımında olan müşterek kaynaklardan oluşan doğanın, devlet ve “hür teşebbüs” eliyle, hukuka ve yerleşik hale gelmiş toplumsal normlara rağmen, temellük edilmesine karşı bir direnç ortaya koymuştur. Protestolara neden olan temellük süreci ile cinsiyetsizleştirmeye dayalı Türk modernleşmesinin benzerliği, devletin, dejenere edici bu iki süreçte de başrolü oynuyor olmasıdır. Ancak ilkinde müşterekler, yani en genel anlamda kamu, devlet (mülk) ve “hür teşebbüs” tarafından yağmalanırken, ikincisinde ferdi mülkiyete tabi kadın bedeni, devlet (mülk) ve erkekler tarafından yağmalanmaktadır.

Devletlerin, kamusal alanı ve ferdi alanı yağmalaması olgusu, tüm dünyada, etkileri uzun süre ortadan kalkmayan toplumsal çatışmaların da en temel nedenini oluşturur. *The Politics of Dispossession* (1994) adlı çalışması, Edward Said’in siyasal bilim alanında mülkiyetsizleştirmenin etkilerine dikkat çektiği en etkili çalışmalarından biridir.²¹ Bu çalışmasında Said, diğer çalışmalarında olduğu gibi, Filistinlilerin, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, nasıl yersiz ve yurtsuz bırakıldıklarını anlatır. Said, *Representations of the Intellectual* (1996) kitabında, mülkiyetsizleştirme kavramını, fikri dünyadaki marjinalleştirme süreci olarak ele alır.²² Said’e göre, günümüz şartlarında “entelektüel,” içinde bulunduğu toplumda yabancı olan, yabancılaştırılan bir ferde dönüştürülmüştür. Kamusal bir faaliyet olan tefekkür süreci, devletler ve devletlerle hareket eden çok uluslu “hür teşebbüsler” eliyle, yoksullaştırılmış ve yok sayılmıştır.

Acaba, Gezi Protestoları’nın etkilerini yaşadığımız 2010’ların ikinci yarısındaki Türkiye, biraz da Said’in tarif ettiği türden bir fikri temellük ya da fikri mülkiyetsizleştirme süreci içerisinden geçmiyor mu? Sanki Türkiye’de

20 Gezi Protestoları’nı şu ortak çalışmada bir tür “fikri itaatsizlik” olarak ele almış ve yorumlamıştık: Altuğ Yalçıntaş (Der.) 2015. *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond*. London: Palgrave.

21 Edward Said. 1994. *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination, 1969-1994*. New York: Vintage.

22 Edward Said. 1996. *Representations of the Intellectual*. New York: Vintage.

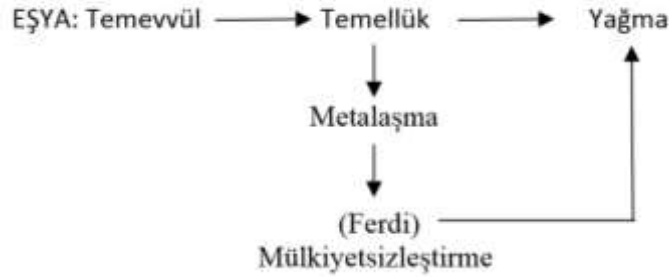
bugün, müteferrikler olarak hepimiz, birer fikri mülteci durumundayız. Neredeyse hiçbirimiz yaşamımıza, doğduğumuz yerde, daha doğrusu ait olduğumuzu düşündüğümüz, epistemik topraklarda devam etmiyoruz. Başladığımız yere de geri dönemiyoruz; daha fazla ileri de gidemiyoruz. Fikren hayatta kalabilmek için karşımızdakinin merhametine bırakılmış durumdayız. Bu durumun tek sebebi yok ama en büyük sebebi, tabii ki, işgal ettiği alanı sürekli genişletmek arzusunda olan devletin ta kendisidir. Devlet, aynen neoliberalizm döneminde kamu mülkiyetindeki KİT'leri "hür teşebbüs"e devrettiği anda olduğu gibi, 2000'lerden itibaren, başta ulusal güvenlik olmak üzere müşterek olan her alanı, deregüle edilmiş bir halde, "hür teşebbüs"e yani büyük holdinglere ya da dini cemaatlere bıraktı. 15 Temmuz 2016 günü, müştereklerin "hür teşebbüs" ve dini cemaatler tarafından yağmalanmasının neyle sonuçlanacağını net bir şekilde görmüş olduk. Bu olayın birçok kalıcı sonucu oldu. Bir tanesine değineyim: Devlet, 2016 ve 2017 yıllarında çıkarılan KHK'lar neticesinde, 15 üniversiteyi ve yüzlerce ortaöğretim kurumunu, kesinleşmiş herhangi bir yargı kararı olmadan, idari bir tasarruf neticesinde kapattı. Bu kurumlardan mezun olanların diplomalarını geçersiz hale getirdi. Üniversitelerde "çalışan," 7000'e yakın mütefekkeri memuriyetten ihraç etti. Bazılarına vatan hainliği suçunu isnat etti ve bazılarını da tutukladı. Sadece Mülkiye'den 30'a yakın akademisyenin işlerine son verildi. "Muhriç"lerin kamuda iş bulmaları engellendi. İhraç edilenlerin hepsinin seyahat özgürlüğünü ve çalışma özgürlüğünü, derme çatma bazı yasalarla engelledi. Bazı holdinglerin öncülüğünde kurulan vakıf üniversitelerinden 15 tanesi kapatıldı. Geri kalan vakıf üniversitelerinin çoğu, bugün, öğrenci bulmakta dahi zorlanıyor. Bu kurumlardan mezun olan genç nüfus, iş piyasasında beklediğini bulamıyor. Özelleştirme ve deregülasyonun "teğet" geçtiğine dair yaygın kanaatin aksine, bu süreç, faturası gelecek kuşaklar tarafından ödenecek bir toplumsal maliyete yol açmış durumda. Bugünden itibaren yirmi yıl sonra dahi, bu fikri temellük sürecinin sonuçlarını yaşıyor olacağız. Maalesef, bu konuda, gerekli düzeltmeler bugün yapılsa dahi, itibar kaybına uğrayan akademik kurumlarıyla fikren mülkiyetsizleştirilen bir toplumun, geri döndürülemez birçok sorunla baş etmek zorunda kalacağı aşikâr. Bu dönemin Türkiye fikir hayatı üzerindeki etkileri, şimdiden, Soğuk Savaş sırasında Amerikan üniversitelerini baskı altına alan Joseph Raymond McCarthy'nin bile hayal edemeyeceği boyutlara ulaşmış durumda.

Tabii, "entelektüeller"e yaşatılan bu durumun sorumluluğunu tek başına devlete yüklemek doğru olmaz. Bugün içinde bulunduğumuz koşulların sorumluluğu konusunda, fertlerin de kabahatli olduğunu yadsıyamaz. "Kadrolaşma" adını verdiğimiz ve kalkınmamış ülkelere özgü temellük sürecine ilişkin çok uzun zamandır gerekli uyarılar yapıyordu. Ancak hiçbir hükümet ve devlet kurumu (bağlı olduğum Mülkiye dahil) bunun önlemine almadı. Hatta lobi kabiliyetine sahip birçok fert ile dini ve seküler cemaat, kadrolaşmanın daha da

yaygınlaşmasına katkı yaptı. Zaten, bu nedenle, neoliberalizm adını verdiğimiz süreç, sadece, devletin dönüşümü değil, aynı zamanda, zihniyetlerin de dönüşümüdür. Neoliberal dönemin yol açtığı zararlar konusunda, sadece hükümetler değil, fertler ve kurumlar da sorumluluk taşırlar.

Özetlemek gerekirse: ATÜT, cinsiyetsizleştirme, yersiz yurtsuzlaştırma, işgal hareketleri ve son olarak da 15 Temmuz 2016 darbe girişimi üzerine yapılan tartışmaların hepsi, özü itibariyle, en genel anlamıyla temellük, daha dar anlamıyla mülkiyetsizleştirme üzerine yapılan bir tartışmadır. Bu tartışmaların içerisinde temellük eden, kimi zaman devlet (mülk) kimi zamansa “hür teşebbüs”tür. Şüphesiz, hepsi kendine özgü birer süreçtir. Ancak bu temellük süreçlerinin ortak bir noktası şudur: Bu mülkiyetsizleştirme projelerinde yağmalanan, müşterekler yani kamu alanıdır. Neoliberal dönemde yağmacılık en yaygın ve en etkili sermaye birikim biçimidir. Yağmacılık, sermaye birikimi dışındaki alanlarda da sürer. Kaldırımların otomobiller tarafından işgal edilmesi, her apartmanın altına “sıkıştırılan” yeni tip camilerden en düşük ses teknolojileri kullanarak yüksek volümlü ezan yayımı yapılması, cami ve ibadethanelerin olduğu binaların altına süpermarket ya da manav açılması, özellikle tarihi nitelikteki binaların dış cephelerine havalandırma cihazları ve reklam panoları yerleştirilmesi, aslı itibariyle, müşterek alanların fertler tarafından işgaline verebileceğimiz örnekler arasındadır.

Şekil 2.1: Eşyanın Yağmalanması

Mülkiyetsizleştirme söz konusu olduğunda, temellük süreçlerinin tamamı, devletlerin bizzat içerisinde olduğu bir süreçtir. Özelleştirmeye geri dönersek, bu süreçler içerisinde, mülkün ve yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere müştereklerin alanı (ya da kamusal alan), hükümetlerin aldığı inisiyatif sonucunda, ferdi mülkiyet lehine daralır. Bu daralma, aslı itibariyle, piyasa sisteminin hakimiyet alanını genişletme projesidir. Her ne kadar özelleştirme

süreciyle birlikte devletin alanı daralıyormuş gibi gözükse de, aslında, neoliberal dönem devlet aklının (yani, mülk fikrinin) hiç olmadığı kadar güç kazandığı bir dönemdir. Ferdi mülkiyete tabi mal ve hizmetlerin yaygınlaşması, devletin küçülmesi ve ortadan kalkması demek değildir. Neoliberal dönemde devlet, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar güçlenmiştir. Bu bir çelişki değil mi? Hayır değil çünkü, öncelikle, bu süreç devletin inisiyatif olarak yürüttüğü bir süreçtir. Yani sürecin kontrolünü ve denetimini devlet yapar. Diğer yandan, piyasa sistemi genişliyorken, devlet de yasa yapıcı rolünü sürdürür; “kamu düzenini koruyucu” nitelikteki bazı kuralları koymaya devam eder. KİT’ler özelleştirilse de, örneğin, yeni imar yasaları yürürlüğe konur, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporlarına rağmen yapılan “kamulaştırma”lar (doğrusu: devletleştirmeler ya da mülkleştirmeler) yapılmaya devam eder ve ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların koruması hiç olmadığı kadar sıkı bir şekilde uygulanır. Gerçekten de, 1980 sonrası dönemde, özelleştirme ve deregülasyonu en çok destekleyen iki siyasal parti, ANAP ve AKP, devletin alanını en çok genişleten iki parti olmuştur. 2010’ların Türkiye toplumunda, devlet, hiç olmadığı kadar güçlü ve düzenleyici güce sahiptir.

1970’lerden itibaren deregülasyon ve 1980’lerden itibaren de özelleştirme biçimini alan temellük süreçlerinin arkasında işte bu yalın gerçek yatar. Temellük süreçlerinin sadece tek bir doğal sınırı vardır. Bu sınır aşılmaya kadar, temellük süreci verili hukuk rejimi içerisinde yasal, verili piyasa sisteminin mantığı içerisinde tutarlıdır. Yani, özelleştirilen birçok sektörün, devletin mülküne tabi olmakla ferdi mülkiyete tabi olması arasında, hukuk sistematığı ve Ortodoks iktisadın yöntemi açısından, fark yoktur. Ancak temellük süreci, söz konusu malların doğalarında taşıdıkları sınır ihlal edildiğinde sorunlara yol açar. İşte bu nokta temellük sürecinin yağmacılık biçimini aldığı noktadır. Eğer temellük sürecinde malın yeni mülkiyet formu, o malın doğasında yatan özelliklerle çatışıyorsa – yani temellük süreci sonucunda mallar, ne pozitif ne de negatif, fayda sağlamamaya başlıyorsa ya da sağlanan pozitif fayda ciddi miktar ve oranda azalıyor veya negatif fayda ciddi miktar ve oranda artıyorsa – buna yağmacılık adını veriyorum. Başka bir ifadeyle, eğer bir malı, o malın doğasında bulunan özellikleri hiçe sayarak maddi hukuk yoluyla temellük ediyorsak, bunun adı yağmacılıktır. Anlaşılabileceği üzere, her yağmacılık süreci bir temellük sürecidir. Ancak tersi doğru değildir: Her temellük süreci zorunlu olarak yağmacılık anlamına gelmez. Karşılaştırma yapabilmemizi sağlayacak iki örnekle açıklayayım. Devletin sahipliğindeki fabrikalar özelleştirme yöntemiyle ferdi mülkiyete tabi hale getirilebilirler. Bu süreç zorunlu olarak yağmacılık sonucunu doğurmaz. Özelleştirilen fabrikalarda üretilen ürünler, bu fabrikalar “hür teşebbüs”e ait olsalar bile, fayda sağlamaya devam ederler. Başka bir ifadeyle, bu işletmelerin devlet ya da “hür teşebbüs” tarafından sahiplenilmesi yağmacılık değildir çünkü fabrikaların ferdi mülkiyeti ya da devlet mülkü, bu

işletmelerin doğalarında yatan özelliklerle çelişmez. Fabrikalar, ferdi mülkiyete geçse de devlet mülkü olsa da fayda üretmeye devam eder.

Ancak, örneğin, beden sadece ferdi mülkiyete tabidir. Beden ve fert birbirine öylesine yapışık ki biri olmadan diğeri de olmaz. Başka bir ifadeyle, ferdi mülkiyet yoksa fert de yoktur; ferdiyetçiliğin yerleşebilmesi ve gelişebilmesi için, öncelikle, ferdi mülkiyetin yerleşmesi ve gelişmesi gerekir. Bedenin yapay yollarla, örneğin zor yoluyla, yani ferdin isteği dışında, başka birinin mülkiyeti haline getirilmesi ve hatta kamu mülkiyetine dönüştürülmesi – ki biz buna tecavüz suçu adını veriyoruz – bedenin yağmalanması anlamına gelir.

Benzer şekilde, dil ve din de kamu mülkiyetine tabi birer müşterektir. Eğer bu müşterekler özelleştirilirse ve dereğüle edilirse, kamusal alan, dilin ve dinin doğasına aykırı şekilde, işgal edilmiş olur. Başka bir ifadeyle, dilin ve dinin yapay yollarla ferdi mülkiyete ya da devlet mülküne tabi hale getirilmesi, yağmacılık sonucunu doğurur.

İşte bu doğal sınırlar – yani malların doğasındaki niteliklere rağmen sürdürülen temellük sürçleri – neoliberal dönemde sürekli olarak aşıldı. Dediğim gibi, henüz dili ve dini özelleştirmeye kalkan hiçbir hükümet olmadı. Bedenin yağmalanması, yani bedenin ferdin rızasının aksine ferdi mülkiyet formundan çıkarılması konusunda da yeterince farkındalığa sahibiz. En azından, artık, kölelik yasal ve meşru bir kurum değil ve fertler tecavüz suçuna karşı yasalar tarafından korunabiliyorlar. Yani bu konularda neoliberalizm, bir anlamda, “evcilleştirilmiş” durumda. Ancak neoliberalizmin “evcilleştirilemediği” birçok başka alan var. Örneğin, bir müşterek olan ulusal savunma 1990’larda özelleştirildi ve bunun o kadar büyük dejenere edici sonuçları oldu ki, özellikle SSCB’nin dağılması sürecinde, rejimin elinde bulunan savaş teknolojilerinin çoğu, o sırada ABD öncülüğündeki kapitalist blokun kontrolünde ya da güdümünde olan para-militer grupların eline geçti. Ağır ve hafif silahlardan tutun da askeri istihbaratın birçok ayrıntısına kadar, SSCB ordusunun elinde bulunan birçok müşterek mal, kontrolsüz bir şekilde el değiştirdi, yani yağmalandı. Nasıl ki beden, doğası gereği ferdi mülkiyete tabiyse, ulusal savunma da, doğası gereği, kamu mülkiyetine tabidir yani bir müşterektir; yurttaşların hepsine aittir. Eğer ulusal savunma özelleştirilirse yani “hür teşebbüs”ün mülkiyetine geçerse, aynen bedenin kamusal mülkiyete tabi hale getirilmesi gibi, bu malın, o ulusun vatandaşlarına sağladığı fayda da ortadan kalkar. İşte bugün sadece Orta Doğu’yu değil, bütün dünyayı tehdit eden Siyasal İslam’ın kökeninde yer alan Osama bin Ladin ile Taliban ve IŞİD gibi örgütler, neoliberalizmin bu yağmacı içgüdüleri sayesinde yaşama ve genişleme imkânı elde etmiştir. Müştereklerin özelleştirilmesi basit bir mülkiyet rejimi değişikliğinin ötesinde büyük bir terör probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

SSCB'nin ortadan kalkmasıyla yağmalanan müşterekler, Orta Doğu'da tarihte eşi benzeri görülmemiş bir sürecin de başlangıcı oldu. 11 Eylül 2001 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine bir saldırı gerçekleşti. Bu saldırıdan sonra, 2003 yılında, ABD ve İngiltere, Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in elinde 45 saniye içerisinde aktive edilebilecek nükleer silahlar olduğu gerekçesiyle, büyük bir operasyon başlattılar. Bugün, 2001 saldırılarının kimin tarafından yapıldığını hâlâ bilmiyoruz ancak, Saddam'ın devrilmesiyle, Irak'ın elinde olduğu düşünülen nükleer bombalar da ortaya çıkmış değil. İşte bu süreç, tüm dünyada hakikat ötesi olarak adlandırılan sürecin de en önemli kilometre taşlarını oluşturuyor. Hakikat ötesi toplumda, fertler ile karar alıcı şirketler ve devletler, kanıt olmadan ve hatta karşı kanıtlar varken dahi, sadece inançları ve kanaatleri doğrultusunda davranmaya devam ediyorlar.

Ülkemizde, bu yağma sürecinin benzeri, 2010 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait "Kozmik Oda"ya girilmesi ve bu odada olduğu iddia edilen bilgi ve verilerin TSK'nın sorumluluğundaki bir müşterek olmaktan çıkartılıp, bugün bir terör örgütü olarak kabul edilen bir (ya da birkaç) organizasyon tarafından ferdi mülkiyete tabi hale getirilmesi sırasında yaşanmıştır. Gerçekten de, bir zamanlar, kimilerinin "F Tipi Örgüt" kimilerininse "Fethullaçı Yapılanma" dediği, günümüzde ise "FETÖ" olarak adlandırılan örgüt, neoliberal dönem Türkiye'sinde yaşanan en büyük yağma pratiğidir. Bu pratiğin tahripkâr sonuçları, aynen Osama bin Ladin'den IŞİD'e kadar çeşitli örgütlerin Orta Doğu'da yol açtığı sonuçlara benzer şekilde, 15 Temmuz 2016 günü ve sonrasında gün yüzüne çıkmıştır.

1970'lerden beri sürmekte olan özelleştirme ve deregülasyon sürecinin ve bu dönemde uygulanan politikaların bir diğer önemli sonucu 2008 Finansal Krizi oldu. 2008 Finansal Krizi, SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra yaygınlaşan yeniden yapılandırma ve deregülasyon politikalarının en önemli neticesidir. Özellikle 1990'lı yıllarda yaygınlaşan deregülasyon politikaları, finans piyasalarındaki norm, kural ve ahlâkın müşterek olma niteliğini adım adım kaybetmesi sürecidir. Sorun o kadar ciddi ki, bugün, yağmalanan norm, kural ve ahlâkın yol açtığı dejeneratif sonuçların dünyasında yaşıyoruz. Öyle ki, çağımızın en büyük sorunu normsuzluk, kuralsızlık ve ahlâksızlık haline geldi.

Geç de olsa, birçok Ortodoks iktisatçı dahi bunun tespitini yapıyor. Paul Romer, hakikat ötesine geçtiğimiz bu sürecin, iktisat için de geçerli olduğunu ilk defa dile getirdiğinde, genel denge modellerine dayalı makro iktisadın, verilerden ve kanıtlardan yoksun bir şekilde işlediğini öne sürmüş ve makro iktisadın fikri

temellerden yoksun bir disiplin haline geldiğini savunmuştu.²³ 1970'lerden bu yana müştereklerin "hür teşebbüs" ve devlet tarafından temellük edilmesiyle hakikat bütünüyle yağmalanmıştır. Bugün bilgi üretim süreçlerinin en büyük sorunları arasında, mütefekkirlerin ahlâksızlığı ile ilgili sorunlar bulunur.

İşte bu normsuzluk ve deregülasyon sonrasında, devletler yeni bir özelleştirme ve deregülasyon alanı icat ettiler: Fikri mülkiyet. John Locke'tan bugüne, genel olarak toplumsal bilimler ve özel olarak da klasik politik iktisat tartışmaları içinde mülkiyet konusunda çokça incelenmiş eski bir doktrin, kapitalizmin en iyi şekilde işleyebilmesinin ferdi mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürer.²⁴ Buna göre, devletler ferdi mülkiyet hukukunun gerektirdiği yaptırımları eksiksiz bir şekilde yerine getirmelidirler. Ancak bu sağlandığında sermaye birikimi, yatırımlar ve teknolojik ilerleme arzu edildiği şekilde gerçekleşebilir. Ferdi mülkiyete tabi hale getirilmeyen her türlü süreç, kapitalizmin dayattığı fayda maksimizasyonu koşulları altında, "aşırı tüketim" ya da yıkım biçiminde gerçekleşen "trajedi"ler üretmeye mahkûmdur.²⁵ Doktrine göre, ferdi mülkiyet hukuku aynı zamanda yolsuzluk, rüşvet, terörizm, sivil haklar, yoksulluk, açlık, susuzluk ve iklim değişikliği konularında da en etkili çözümleri üretmesini sağlamaktadır. Bu konuda yapılan yakın tarihli bir çalışmada şunlar belirtilmektedir: "Yasal ve siyasal çevrenin, en çok, girişimcilik (0,88) ve şebekelerin halihazırda kurulmuş oluşuyla korelasyon ilişkisi içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Fikri mülkiyet hakları, sivil haklar (0,80) ve ARGE'deki araştırmacı sayısı (0,79) güçlü bir korelasyon ilişkisi içerisindedir. Mülkiyet haklarının zayıf olduğu ülkeler, her korelasyonda, en düşük skora sahip ülkelerdir."²⁶

Peki, öne sürüldüğü gibi, fikri ekonomilerin en verimli şekilde işleyebilmesi için fikirlerin ferdi mülkiyete geçirilmesi gerekli midir? Tabii ki değildir! Bugün neoliberal ideolojilerin savunuculuğunu yapan birçok iktisatçı bile, örneğin Avusturya İktisat Okulu'na üye Stephan Kinsella, Michele Boldrin

23 Paul Romer. 2016. "The Trouble with Macroeconomics" Tartışma Metni. Online: <https://paulromer.net/wp-content/uploads/2016/09/WP-Trouble.pdf> [Erişim Tarihi: Kasım 2016].

24 Armen Alchian. 1965. "Some Economics of Property Rights" *Il Politico* 30 (4): 816-829; Harold Demsetz. 1967. "Toward a Theory of Property Rights" *American Economic Review* 57 (2): 347-359 ve Richard Posner. 1977. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Company.

25 Garret Hardin. 1968. "The Tragedy of the Commons" *Science* 162 (3859): 1243-1248.

26 *International Property Rights Index* 2017. <http://internationalpropertyrightsindex.org/> [Erişim Tarihi: Ağustos 2017].

ve David K. Levine gibi iktisatçılar, fikirler söz konusu olduğunda ferdi mülkiyetin etkin olmayan çözümler üreteceğini üzerine basa basa dile getiriyorlar.²⁷ Hatta mülkiyet haklarının yerleşmesinin, kapitalist bir ekonominin en verimli şekilde çalışmasını sağlayacağını tarihsel olarak tespit eden Douglass C. North, Avner Grief ve Daron Acemoğlu gibi Ortodoks iktisadın dışındaki çalışmalarıyla bilinen yazarlar dahi, konu fikri mülkiyet hakları ve iktisadi etkinliğin sağlanmasına geldiğinde sessizliğe bürünüyorlar.²⁸ Hatta, iktisadi kalkınma ve genel anlamda mülkiyet hakları koruması arasında, ekonometrik modellere dayalı nedensellikler kurmakta usta olan Acemoğlu, fikri mülkiyet hakları alanında yayımladığı tek makalesinde, fikri mülkiyet korumasının inovasyon açısından ileri olan ülkelerin faydasına sonuçlar doğurduğunu, inovasyon alanında geri olan ülkeler içinse “optimal olmayan” sonuçlara yol açtığını savunmaktadır.²⁹ Ancak ulusal ölçekte yasa yapıcılar, uluslararası ölçekte de WTO, OECD, WIPO, EUIPO (OHIM), USPTO gibi kuruluşlar, mülkiyet üzerine yapılan doktrinel tartışmalarda, tarafların sunduğu kanıt ve argümanları hiçe sayıyor ve yapay yollarla (yani fikri mülkiyet hukuku ve ilgili mevzuatlarda gerekli değişiklikleri yaparak) fikirleri ferdi mülkiyete tabi hale getiriyorlar. 1980’lerden beri işleyen özelleştirme sürecinin bugünkü aşaması, işte bu sessiz oldu-bitti sürecinin ta kendisidir.

İşin aslı şudur ki, fikri mülkiyet alanında ferdi mülkiyet haklarına karşı olmak için komünist bir dünya görüşüne sahip olmanıza gerek yoktur. Ya da şöyle de söyleyebiliriz: Komünist bir dünyanın inşasıyla ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların ilga edilmesi arasında hiçbir nedensel bağ bulunmaz. Bu nedenle, ekonomisi için büyük önem taşıdığı farkında olan Çin’de, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, fikri mülkiyet ihlallerinin yaygınlığına rağmen, sıkı bir şekilde korunur. Ayrıca, fikri mülkiyet haklarını savunmak için liberal bir dünya görüşüne de sahip olmak gerekmez. Ya da şöyle de söyleyebiliriz: Kapitalist bir ekonominin inşasıyla, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması arasında hiçbir nedensel bağ bulunmaz. Bu nedenle, yirminci yüzyılın başlarına kadar, İsviçre ve Hollanda, patent hukuku alanında ciddi hiçbir yasayı yürürlüğe

27 Stephan Kinsella. 2008. *Against Intellectual Property*. Auburn, Alabama: Mises Institute ve Michele Boldrin ve David K. Levine. 2008 [2010]. *Entelektüel Tekele Karşı*. Çev.: Başak Bingöl. İstanbul: Sel Yayınları.

28 Douglass C. North. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press; Avner Grief. 2006. *Institutions and the Path to the Modern Economy*. Cambridge: Cambridge University Press ve Daron Acemoğlu ve James A. Robinson. 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. London: Profile Books.

29 Daron Acemoğlu ve Ufuk Akçığıt. 2012. “Intellectual Property Rights, Competition, and Innovation” *Journal of the European Economic Association* 10 (1): 1-42.

koymamıştır. Bir önceki bölümde ileri sürdüğüm gibi, fikri mülkiyet hukuku konusunda bugün yürütülen tartışma, daha verimli bilgi üretim süreçlerinin inşası ya da inovasyonun yaygınlaştırılmasıyla alakalı bir tartışma değildir. Bu tartışma, daha ziyade, ulusların hegemonya inşası ile alakalı bir tartışmadır. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar rejimi, yirmi birinci yüzyılda, uluslararası hegemonya süreçlerinin en önemli bileşenidir. Günümüz şartlarında bir ulus, ferdi mülkiyete dayalı bir fikri mülkiyet hukuku inşa etmezse, bu ulus uluslararasılaşma sürecinde hiçbir mesafe kaydedemez. Bugün fikri mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi gerekçelerle, WTO, OECD, WIPO, EUIPO (OHIM) ve USPTO gibi örgütler tarafından savunulmaktadır. Oysa medeni kanunun ya da ceza kanunun *enforce* edilmesi ve fikri mülkiyet hukukunun *enforce* edilmesi, hukukun üstünlüğünü sağlamak sürecinde, bir ve aynı etkiyi yaratmaz. Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korunması, Ortodoks iktisatçılar ve Ortodoks hukukçular arasında yerleşik hale gelmiş ve yaygınlaşmış devlet aklının (yani, mülk fikrinin) yarattığı ideolojik bir sonuçtur.

İşte TRIPS, bu sonucun en somut halidir. Fikri mülkiyet hukukunun uluslararası alanda yaygınlaştırılmasını amaçlayan en önemli antlaşma olan TRIPS, 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün de kurulmasıyla sonuçlanan ve toplam sekiz yıl süren Uruguay Görüşmeleri (1986-1994) neticesinde imzalanmıştır. Bugüne kadar, fikri mülkiyet alanındaki en kapsamlı uluslararası antlaşma olan TRIPS'in amacı, üzerinde uzlaşılan kurallar çerçevesinde, fikri malların uluslararası ticaretinde karşılaşılan düzensizlikleri ve engelleri en aza indirmektir. TRIPS, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların yerleştirilmesi için kalkınmamış ülkelere bazı "kolaylıklar" sağlamış olsa da, en nihayetinde, fikri ekonominin küresel ölçekte en ideal şartlardaki koruma koşullarında işlemlerini sağlamayı hedefler. İşin enteresan tarafı, Uruguay Görüşmeleri sırasında fikri mülkiyetle ilgili bu antlaşma, 1994 tarihli GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) anlaşmasına, ABD tarafından, son anda eklenmiştir.³⁰ Görüşmeler sırasında, fikri mülkiyet üzerine yapılan tartışmalar yüzeysel bir şekilde sürdürülmüş, antlaşmanın gereklilikleri, antlaşmaya taraf olan kalkınmamış ülke yetkilileri ve ülkelerin kamuoyunda yeterince tartışılmadan kabul edilmiştir. Sonrasında, birçok itiraza ve değişiklik talebine konu edilmişse de, TRIPS,

30 Adronico O. Adede. 2003. "Origins and History of the TRIPS Negotiations" içinde: C. Bellmann, G. Dutfield ve R. Meléndez-Ortiz (Der.) *Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability*. Londra: Earthscan Pub.: 23-35.

bugün, ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukunu ulusal ekonomilere dayatan en önemli antlaşma durumundadır.³¹

Fikirlerin ferdi mülkiyete tabi olması konusunda bir tartışmanın, özellikle Türkiye gibi kalkınmamış ülkeler tarafından, daha bilinçli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini düşünüyorum. Ancak, aslına bakarsanız, iş işten geçmiş durumda. TRIPS'e taraf olan 160 ülke, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korumasına yönelik olarak, birtakım önlemleri çoktan aldılar. Örneğin, Türkiye, 1 Ocak 1952 yılında yürürlüğe giren FSEK'ten sonra, 10 Ocak 2017'de yürürlüğe giren 6769 sayılı SMK ile, sınai haklar alanında "beklenen" düzenlemeyi yürürlüğe koymuş oldu. Enteresan bir şekilde, Türkiye'de yasalar, yürürlüğe girmeden önce tasarı halindeyken değil yasalasız yürürlüğe girdikten sonra tartışılır. Kapalı kapılar ardında hazırlanan bu ve bunun gibi önemli yasalar, bir kere kamuyla paylaşıldığında, konuyla ilgili birçok uzmanın tepkisini çeker, ama gereğini kimse yapmaz. 2017'nin başından bu yana, yeni SMK ile ilgili, başta hukukçuların aldığı inisiyatif sonucunda birçok toplantı gerçekleştirildi.³² Ancak, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu siyasal iklime dikkate alındığında, dile getirilen itirazların politika yapıcılar tarafından dikkate alınmasını beklemek gerçekçi olmaz. Gülten Akın'ın "İlk Yaz" (1971) şiirinde dile getirdiği gibi,

Ah, kimselerin vakti yok
Durup ince şeyleri anlamaya
...
Bir gün birileri öte geçelerden
Islık çalar yanıt veririz.

Fikri mülkiyet yasalarının bazı maddelerine bir önceki bölümde değinmiştim. Derinlemesine bir yasa analizini bu çalışma çerçevesinde yapmam mümkün değil. Zaten, hukukçu olmadığımın, bu konuda herhangi bir argüman

31 TRIPS'in kalkınmamış ülkeler üzerindeki etkisini tartışan Türkiye adresli az sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin bkz.: M. Tuba Ongun. 1996. "Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPs) Anlaşması ve Gelişmekte Olan Ülkeler" *Ekonomik Yaklaşım* 7 (22): 61-76; Mehmet Yüksel. 2001. "Küreselleşme Sürecinde Fikri Mülkiyet Hakları" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 2: 557-578; Serpil Karlıdağ. 2010. "Doğanın Patentlenmesi: TRIPS Anlaşmasının Az Gelişmiş Ülkeler Üzerindeki Etkisi" *Amme İdaresi Dergisi* 43 (1): 123-144.

32 Bu toplantılardan biri de, Ağustos 2017 yılında İzmir'de gerçekleşmiştir: *International Workshop on Intellectual Property Law in Perspective of Economic Growth and Wealth Creation*. Düzenleyenler: Başak Bak (Ankara Üniversitesi) ve Gaetano Dimita (Queen Mary University of London).

geliştirmek konusunda tereddütlü davranıyorum.³³ Ancak, önceki bölümde değindiklerime ek olarak, şu kadarını söyleyebilirim: Ne FSEK ve SMK ne de fikri mülkiyet alanını düzenleyen başka bir mevzuat, örneğin, 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK'nin Uygulanmasına Dair Yönetmelik, ferdi mülkiyete tabi fikri hakların sıkı koruması dışında herhangi başka bir işleyiş yöntemi öngörmez. Türkiye'deki yasalar açık kaynak yazılımlar, *peer-to-peer* üretim, *copyleft*, yaratıcı müşterekler ve blokzincir konusunda hiçbir düzenleme yapmamıştır. SMK, özellikle patentler konusunda, mühendislerin, mucitlerin ve akademisyenlerin değil, mühendisleri, mucitleri ve akademisyenleri istihdam eden işverenlerin ve üniversitelerin çıkarlarını öncelikli olarak gözetlemek mantığıyla tasarlanmıştır.³⁴ TÜBİTAK bünyesinde 2000'lerin ortasında açık

- 33 Bu konuda Ankara Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Fikri ve Sınai Haklar Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde yapılan çalışmalar takip edilebilir. Örneğin bkz.: Arzu Oğuz. 2017. "Markanın Kullanmama Nedeniyle İptali Konusunun Yeni Sınai Mülkiyet Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi" *Terazi Hukuk Dergisi* 128 (Nisan): 21-21; Selin Özden Merhacı. 2015. "Amerika Birleşik Devletleri Bayh-Dole Yasası ve Türk Hukukunda Öğretim Elemanlarının Buluşlarına İlişkin Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64 (2): 405-434; Zehra Özkan. 2008. *Karşılaştırmalı Hukukta Müzik Eserlerinin Dijital İletimi*. Ankara: Yetkin Yayınları. Ayrıca bkz.: Başak Bak. 2017. "Knowledge of Cuisine: Intellectual Property Protection in the Turkish Food Sector" *Research Journal of Business and Management* 4 (2): 153-159; Başak Bak. 2015. "Patentability under Turkish Patent Law According to the Decree Law No. 551 on the Protection of Patent Rights" *Procedia-Social And Behavioral Sciences* 195 (3): 301-308; Feyzan Hayal Şehirli Çelik. 2014. *Tasarımların Haksız Rekabet Hükümlerine Göre Korunması: Fikri Mülkiyet-Haksız Rekabet Hukuku Odaklı Bir İnceleme*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını.
- 34 Fikri mülkiyet haklarının şirketlere veya şirket çalışanlarına (mucitlere) verilmesinin iktisadi verimlilik açısından doğurduğu sonuçlar kurumsal iktisat literatüründe uzun bir süredir tartışılıyor. Oysa ülkemizde SMK yazımı sürecinde bu tartışmalar konusunda uzman yazarlardan ziyade fikri mülkiyet konusunda lobi faaliyeti yürüten büyük korporasyonların temsilcilerinin rollerini gözlemek daha sık karşılaştığımız bir durumdur. Gerçekten de, bilebildiğim kadarıyla, bugüne kadar hiçbir bir işçi sendikası fikri mülkiyet konusunda herhangi bir rapor ya da görüş hazırlamamıştır. Ancak TÜSİAD, TOBB, TİSK ve bunun gibi kurumlar konuyla ilgili sadece rapor hazırlamamış, yasanın hazırlanması sürecinde defalarca görüş bildirmiş ve değişiklik önerisi yapmıştır. Fikri mülkiyetin bir korporasyona mı yoksa bir mucide mi ait olması gerektiği konusunda Türkiye adresli şu çalışmalara bkz.: Ayşe Odman Boztosun. 2015. "Ticarileşme Ekseninde Üniversitelerde Geliştirilen Fikri Ürünler Üzerinde Hak Sahipliği" içinde: Tekin Memiş (Der.) *Fikri Mülkiyet Hukuku Yılığ*. Ankara: Yetkin Yayınları; Erkan Gürpınar. 2016. "Institutional Complementarities, Intellectual Property Rights, and

bilim ile ilgili bazı girişimlerde bulunulmuşsa da, bu konu, bugün gelinen aşama itibariyle, ulusal bilim ve teknoloji politikalarının içerisinde kayda değer hiçbir yer işgal etmemektedir. Maalesef, Türkiye fikri ekonomisinin ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet hukukuna tabi hale getirilmesi süreci, uygulamaya yönelik mevzuata ilişkin birkaç düzenleme sonrasında tamamlanmış olacak. 1986 yılında yürütülen Uruguay Görüşmeleri sırasında olduğu gibi, Türkiye olarak bu boşvermişlikte yalnız değiliz. Çevre ülkelerin bazıları da, fikri ekonomilere ilişkin hukuk düzenlemelerini hâlâ tamamlamadılar. Bu fiili durum, uluslararası platformlarda yeni bir sıkıntılı sürece girilebileceğinin işaretlerini vermiyor, diyemem. Geçmiş olsun!

Mülkiyet Nedir?

Fikirlerin müşterek oluşuna ve fikri mülkiyet yasalarıyla yapay bir şekilde ferdi mülkiyete tabi kılınmasına dair yukarıda sunduğum tezi ve bakış açısını ilerletmek ve ne önerdiğimi daha net bir şekilde açıklayabilmek adına “Mülkiyet nedir?” sorusuna geri dönmemiz gerektiğini düşünüyorum. Fikri mülkiyet üzerine yapılacak bir tartışma, mülkiyet fikri üzerine bir tartışma yapılmadan yürütülemez.

Türkçedeki mülkiyet kelimesi ile mülk, malik, melik, meleke, emlak, memlûk, memleket, temellük, istimlâk ve Mülkiye kelimeleri Arapça “mlk” kökünden gelir. Başka bir ifadeyle, bu kelimeler ortak bir kavramsal ataya sahiptir. Hepsinin kökeninde sahiplik, hükümlanlık ya da egemenlik kavramları vardır. Mülk, özellikle Osmanlı'nın son döneminden bugüne, padişahın ve devletin sahip olduğu taşınmazlar anlamında kullanılır olmuştur. Mülkiyet ise, taşınır ve taşınmazları içerecek şekilde, mallara ilişkin sahiplik anlamına gelir. Toplumsal ve siyasal tarih yazımı açısından değerlendirdiğimizde, mülk kelimesiyle devleti ilgilendiren bir sahiplik ilişkisinin, mülkiyet kelimesiyle ise fertleri ilgilendiren bir sahiplik ilişkisinin kastedildiğini görürüz. Bu iki alanın – devlet ve fert – birbirinden ayrı var olamayacağının altını çizelim. Gerçekten de, özelleştirme ve deregülasyon süreçlerinde değindiğim gibi, mülkiyet kavramının mülk kavramıyla kavramsal akrabalık ilişkisi, temellük süreçlerinin, aslı itibariyle, bir iktidar ilişkisinin içerisinde cereyan ettiğini de teyit ediyor.

Fahri Demir *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* başlığını taşıyan çalışmasında şunları dile getiriyor:

Technology in Knowledge Economy” *Journal of Institutional Economics* 12 (3): 565-578 ve Erkan Gürpınar. 2016. “Organizational Forms in the Knowledge Economy: A Comperative Institutional Analysis” *Journal of Evolutionary Economics* 26 (3): 501-5018.

... Bu arada mülkiyetin fıkıh kitaplarımızda “milk” olarak ifade edildiğini ve Arapça kullanma şekline bakarak kelimeyi “milkiyet” şeklinde kullanmak gerekir ise de dilimizde “mülkiyet” şeklinde yerleşmiş olup “mülk” kökünden gelen mâna ile karışma ihtimali bulunmadığından biz, dilimizde yerleşen şekli ile “milkiyet” şeklinde kullanmayı tercih ettiğimizi belirtelim. Ayrıca, İslam dünyasında mülkiyetin, eşya üzerinde hakimiyet manasındaki “milk” kelimesi ile ifade edilerek, insanlar üzerinde hakimiyet (mülk) manasından ta baştan ayrılmış olduğuna dikkat çekmek isteriz.³⁵

Burada, doğal olarak, Türkçe'nin (daha doğrusu Arapça'nın) kavramsal derinliğinin bir avantajını yaşıyoruz. Örneğin, “mülkiyet” kelimesinin İngilizce karşılığı olan *property* kelimesi için konuşuyor olsaydık, mülkiyet kelimesinin kavramsal ailesine ilişkin aynı sonuca ulaşamazdık. Kavramsal bir analiz yapan ve kelimeyi sadece İngilizce'de kullanıldığı şekliyle ele alan bir araştırmacı için “temellük” (*appropriation*) ve “devlet” (*state*) birbirinden bağımsız iki kurum ya da süreç gibi görünüyor olabilir. Diğer taraftan, İngilizce'deki *property* kelimesi sadece “mülkiyet” değil, aynı zamanda, “özellik” ya da “nitelik” anlamına da gelir. Ayrıca, *property* kelimesi “doğru dürüst” ya da “adamakıllı” anlamına gelen *proper* kelimesiyle, “devlet” kelimesinin karşılığı olan *state* kelimesi ise “durağanlık” anlamına gelen *stasis* kelimesiyle aynı kökten gelir. Devlet için, Almanca'da kullanılan *reich* ve Hollandaca'da kullanılan *rijk* kelimeleriyle, “zenginlik” anlamına gelen bir başka kelimeyle ortak kökene sahiptir. Bu da, doğal olarak, “mülkiyet” üzerinde İngilizce ve Almanca (ya da Hollandaca) düşünen ve yazan araştırmacılara başka birtakım avantajlar sağlar. Öyleyse, mülkiyetin ontolojisi üzerine yapılacak bir araştırma sırasında kullanılan dil, yani retorik, aynı zamanda, araştırma konusu kavramların içeriği belirleyen bir unsurdur. Devlet, hangi dilin içerisinden araştırma yaptığınıza bağlı olarak, bir sahiplik formu, bir zenginlik formu ya da bir tür durağanlık hali olarak da anlaşılabilir.

35 Fahri Demir. 1979 [2012]. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 250: 118.

Şekil 2.2: Üç Mülkiyet Türü

Ancak, ne Türkçe’de ne İngilizce’de ne Almanca’da ne de başka bir dilde, bir kelime üzerine tefekkür ederken, bu kelimenin sadece tarihçiler ve etimologlar tarafından kullanılan halleriyle yetinemeyiz. Kavramsal analiz, bir kelimenin toplumsal ontolojisini incelemek demektir. “Toplumsal ontoloji” derken, yöntem olarak kitabın ilk bölümünde ortaya koyduğum gibi, mülkiyet kurumunun biyo-iktisadi kökeninin incelenmesini kastediyorum. Bu yolla, dillerin araştırmacıların önüne çıkardığı engelleri de aşma fırsatını elde ederiz.

Mülkiyet, fertlerle mallar arasındaki sahiplik ilişkisidir. Mülkiyet, malların sahibine birtakım haklar verir. Bu haklar arasında malların kullanılmasından ötürü ortaya çıkan faydanın sahipliği ilk önce gelir. Bir hırkanın ya da yarım litre suyun mülkiyeti, hırkanın ve suyun kullanılması ya da tüketilmesinden ötürü ortaya çıkan faydaya sahip olmak demektir. Hırkanın ve suyun sahibi, ortaya çıkan faydayı, diğer kimselerle paylaşmak zorunda değildir. Sahiplik, paylaşmama hakkı anlamına gelir. Ferdî mülkiyet hukukunun yerleşik olduğu bir toplumda yaşıyorsanız, herhangi bir paylaşım ilişkisine girmeyen yani sahiplik hakkını kullanan kişiye, bu tercihi dolayısıyla, hukuktan kaynaklanan aksi bir yaptırım uygulayamazsınız. Açık toplum adını verdiğimiz toplum biçiminde ferdî mülkiyet hakları sıkı bir şekilde korunur.

Bir malın kullanım hakkı o malın faydasıdır. Daha doğru bir ifadeyle, bir malın faydası, o malın kullanım haklarına doğrudan bağlıdır. Örneğin, sahip olunan bir malın üzerindeki tahrip etme hakkı bir kullanım hakkıdır. Mülkiyeti elinde bulunduran kişi bir hırkayı biçimsiz şekillerde kesip parçalayabilir ve kullanılamaz hale getirebilir. Yine örneğin bir mal, sahibi tarafından başka bir forma dönüştürülebilir. Sahip olduğumuz su ile çay ya da kahve yapabiliriz veya suyu çiçekleri sulamak için kullanabiliriz. Tahrip ve dönüştürme hakkı, mülkiyeti

elinde bulunduran kimseye aittir. Bu haklar devredilebilir ancak kişinin rızası olmadan, bu kişinin mülkiyet haklarından faydalanması engellenemez.

Bu çalışma kapsamında, mülkiyet ilişkilerini zilyetlik ilişkilerinden ayırmadan kullandım. Öyle de devam edeceğim. Bunun sebebi, mülkiyet ilişkilerinin, devletin ya da yasa koyucu otoritenin yokluğunda da ortaya çıktığını gösterebilmektir. Mülkiyet, doğası itibarıyla, toplumsal bir ilişkidir. Mülkiyetin ortaya çıkması için devletin ya da bunun dışında bir otoritenin ortaya çıkması gerekmez çünkü mülkiyet, öncelikle ve zorunlu olarak, maddi hukuku değil maddi olmayan ahlâkı ilgilendiren bir ilişkidir. Bu da demektir ki ferdi mülkiyetin ya da müştereklerin korunması sadece hukuk yoluyla gerçekleşmez; bu koruma, aslen, ahlâk alanını ilgilendiren bir süreç olduğundan, ferdi mülkiyet de müşterekler de, çoğu durumda, resen yani kendiliğinden korunur. Devletin ve yasa koyucu otoritenin ortaya çıktığı koşullar altında, toplumsal bir kurum olan mülkiyet ilişkileri aynı zamanda maddi hukukun da konusunu oluşturur. Kaldı ki, fikri mallar söz konusu olduğunda mülkiyet ya da zilyetlik ilişkisi bir ve aynı şeydir. Fikri ekonomilerin sorunsuz işleyebilmesi için sıkı bir fikri mülkiyet yasasına değil ahlâk konusunda duyarlı fertlere ihtiyaç duyarız. Eğer ahlâk kurumları yerleşmemişse, mülkiyet haklarının tam anlamıyla işlemesi de mümkün olmaktan çıkar.

Toplumsal kuramın tarihindeki en kadim sorularından biri olan “Mülkiyet nedir?” sorusu üzerine tartışmalar, mülkiyete tabi olan malların doğalarında bulunan özelliklerden bağımsız bir şekilde yürütülemez. Yani “Mülkiyet nedir?” sorusu üzerine düşünürken “Hangi malın mülkiyeti?” sorusu üzerinde de düşünmek zorundayız çünkü malların doğaları homojen değildir. Örneğin, fikirler üzerine yapılan mülkiyet tartışması ile otomobiller ya da araziler üzerine yapılan mülkiyet tartışması, bu malların doğalarındaki farklı özelliklerden ötürü, farklı sonuçlara ulaşmamıza neden olur. Konuya açıklık getirebilmek için iki analitik ayırım yapacağım.

AYRIM 1:

- a) Normal malların mülkiyeti: Kullanımı ya da paylaşımı sırasında azalan getiriler ilkesinin ve kıtlık yasasının geçerli olduğu malların mülkiyeti.
- b) İstisnai malların mülkiyeti: Kullanımı ya da paylaşımı sırasında artan getiriler ilkesinin ve bolluk yasasının geçerli olduğu malların mülkiyeti.

Bu çalışmada, hırka, su, buzdolabı, otomobil gibi mallara, taşıdığı özelliklerden ötürü, normal mallar adını veriyorum. Normal malları, diğer mallardan (bu çalışma için: İstisnai mallardan) ayırt eden en az iki özellik vardır.

İlk olarak, normal malların paylaşımı ve tüketimi sırasında, her ilave birimden elde edilen fayda, bu mallar paylaşıldıkça ya da tüketildikçe azalma eğilimindedir. Örneğin, çok susamışken önünüzde duran şişedeki suyun ilk yudumu size en çok fayda sağlayacak olan yudumdur. Suyu yudumladıkça, tükettiğimiz her ek birimden daha az fayda elde ederiz. Yani, bir şişe suyu tüketirken elde ettiğimiz fayda, en baştaki yudumlarda büyükken, sonraki yudumlarda küçülür ve yok olur. Eğer suyu tüketmeye devam edersek öyle bir noktaya geliriz ki her ilave yudum bünyemize zarar vermeye başlar. İşte bu noktada negatif fayda ortaya çıkar.

Normal malların paylaşılması durumunda, aslında, bu malların yol açtığı fayda paylaşılmış olur. Normal bir malın paylaşımı yapıldığında, o malın tek tek kişilere sağladığı fayda azalır. Örneğin, yarım litre suyu üç kişi tüketirse, tüketilen miktarın her bir kişiye sağladığı fayda, yarım litre su tek bir kişi tarafından tüketilseydi tüketilen miktarın o kişiye sağlayacağı faydadan daha düşük olacaktır.

Hırka, su, buzdolabı gibi normal malların paylaşımı ve tüketimi sırasında ortaya çıkan fayda, her birim için önce artsa da, bir noktadan itibaren, mutlaka azalır. Bu noktadan sonra normal malların paylaşımı veya tüketimine devam edilirse, fayda tamamen ortadan kalkar hatta negatif fayda ortaya çıkabilir. Buna, iktisatta, azalan getiriler ilkesi adı verilir.

İkinci olarak, normal mallar paylaşıldığında, bu malların sadece faydaları azalmaz. Normal malların bir diğer özelliği, bu malların miktarının da paylaşıldıkça azalmasıdır. Yani hırka ve su gibi mallar paylaşıldıkça, bu malların her kişi tarafından sahip olunan miktarı azalır. Bir yerden sonra o mala ait miktar ortadan kalkar, yani mal tükenir. Başka bir ifadeyle, ya tüketilecek hiç su kalmaz (miktar ortadan kalkar) ya da paylaşmaktan kaynaklı olarak, su, fayda sağlamaz hale gelir. İktisatta bu duruma kıtlık yasası (ya da nedret kanunu) adı verilir. Kıtlık yasasına göre, bir kişinin kıt olan bir malı daha fazla tüketebilmesi için diğer kişilerin aynı maldan daha az tüketmesi gerekir. Bazı iktisatçılara göre, kıtlık yasası nedeniyle, herkesin her arzusunu aynı anda karşılaması mümkün değildir çünkü doğa bunu sağlamak için gereken kaynakları bize sunmaz. Bu iktisatçılara göre, doğadaki rekabetin sebebi de kıtlığın yaygın oluşudur. İşte bu nedenle iktisat, ihtiyaçların karşılanması sürecinde, alternatif kullanımları olan kaynakların en etkili şekilde tahsisiyle ilgilenen bilim dalı olarak tanımlanır.³⁶

Azalan getiriler ilkesinin ve kıtlık yasasının geçerli olduğu mallara normal mal adını veriyorum. Bu mallara “normal” dememin sebebi, “normal”in (daha doğrusu “norm”un) istatistiki bir kavram olmasıdır: (1) normal malların sıklığı

36 Lionel Robbins. 1932. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. Macmillan: 16.

istisnai malların sıklığına göre daha fazladır (2) birçoğumuz, azalan getiriler ilkesinin ve kıtlık yasasının, sahip olduğumuz mallarda en çok sık görülen özellikleri olduğu kanısındadır.

Ancak normal malların bu iki özelliği, sahip olabileceğimiz her mal için geçerli değildir. İlkinden başlayalım: Bazı mallar için azalan fayda ilkesi geçerli değildir. Öyle mallar vardır ki bu malların tüketilen miktarı arttıkça o malın faydası da artar. Örneğin, sadece bir kişinin kullandığı bir dil işlevsizdir. Dilin doğal işlevi, fertler arasındaki iletişimi sağlamaktır. Bir kişiden oluşan bir toplumdaki söz edilemeyeceğine ve iletişim sorununun birden fazla kişinin varlığında ortaya çıkacağına göre, tek kişinin sahip olduğu bir dilden bahsedilemez.³⁷ Benzer şekilde, gösteriş amaçlı olarak yaptığımız tüketim faaliyetleri sırasında da, artan getiriler ilkesi geçerlidir. Örneğin, bir malın moda olması durumunda, o malın daha çok kimse tarafından kullanılması, o malın sahibine ya da kullanıcıya artan oranlarda fayda sağlar. Bilindik bir restoranda akşam yemeği yediğinizi ya da tanınmış bir markanın gömleğini giydiğinizi düşünün. Bu restoranın daha çok kullanıcıya ve gömleğin daha çok tüketiciye ulaşması, her iki malın faydasının da aynı oranda artması anlamına gelecektir.³⁸

Son bir örnek daha: Bugünlerde yaygın olarak kullanmakta olduğumuz akıllı telefonlarımıza yükleyeceğimiz bazı uygulamalar bizimle düzenli aralıklarla birtakım trafik bilgilerini paylaşır. Bu bilgilerin faydası paylaşıldıkça artar. Eğer daha fazla kullanıcı kentin o anki trafik sıkışıklığının nerede olduğunu bilirse, daha fazla sayıda alternatif yol kullanılabilir ve böylece trafiğin sıkışık olduğu bölgelerde trafik daha fazla artmamış ve hatta azalma eğilimine girmiş olur. En azından kuramsal olarak!

Dikkat ederseniz, trafik yoğunluğu bilgisinin faydası sadece paylaşıldığında artıyor. Eğer Kızılay ve Cebeci arasındaki trafiğin tıkalı olduğu bilgisine sahipseniz ve bu bilgiyi paylaşmıyorsanız, sahip olduğunuz bilgi ne size ne de başkalarına herhangi bir şekilde fayda sağlamaz. Diğer taraftan, bu bilgiyi tüketmekle o malın miktarını azaltmış olmazsınız. Öyleyse, şu sonuca ulaşabiliriz: Her mal için kıtlık yasası geçerli değildir. Kıtlık yasasına uymayan malların miktarı, o mallar daha fazla tüketildiğinde azalmaz. Bu konuda çok sık verilen bir örnek güneş enerjisidir çünkü daha fazla güneş enerji kullanımı güneş

37 Artan fayda ilkesi, bir anlamda, Ludwig Wittgenstein'in "ferdi dil" argümanına karşı oluşunun arkasındaki düşünme şekli olarak yorumlanabilir. Bkz.: Ludwig Wittgenstein. 1953 [1986]. *Philosophical Investigations*. Basil Blackwell: 88-89. Benzer şekilde, "Kişisel İsa" şarkısında Depeche Mode da, aslında, bu absürt duruma işaret etmektedir.

38 Thorstein B. Veblen'in "gösteriş tüketimi" olarak adlandırdığı bu durum, Ortodoks iktisat literatürüne dahi yerleşmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz.: Thorstein B. Veblen. 1899 [1994]. *The Theory of Leisure Class*. Penguin Books: 68-101.

enerjisinin miktarını azaltmaz. Bolluk yasasına tabi mallara daha iyi örnekler arasında bir kültüre ait semboller ya da bir ulusun bayrağı gösterilebilir. Bu malların daha fazla tüketilmesi o malların daha az kişi tarafından tüketilmesi demek değildir. Tam tersine, bir kültüre ait sembollerin ve bir ulusun bayrağının daha çok kullanılması, bu malların kullanıcılarına sağladığı faydanın artması sonucunu doğurur. Bu mallar, doğalarında yatan özelliklerden ötürü, hem artan getiri sağlarlar hem de boldurlar.

Artan getiriler ilkesinin ve bolluk yasasının geçerli olduğu mallara istisnai mallar adını veriyorum. Örneğin bir toplumda yerleşik hale gelmiş olan normlar istisnai birer maldır. Normlara daha fazla uyulması, bu malların miktarlarında azalmaya yol açmadığı gibi bu normların faydasını da arttırır. Diğer taraftan, normlar, daha fazla sayıda fert bu normlara uyarsa, artma ve çeşitlenme eğilimine girer. Trafik kuralları bunun en iyi örneğidir. Trafik kurallarının faydası ve çeşitliliği daha fazla sayıda fert trafikteyse artma eğilimindedir.

Yukarıda olduğu gibi, bazı mallara “istisnai” dememin sebebi, bu kavramın, aynen normal kavramında olduğu gibi, istatistiksel bir kavram olmasıdır: (1) istisnai malların sıklığı normal mallara kıyasla daha düşüktür (2) birçoğumuz, artan getiriler ilkesinin ve bolluk yasasının, sahip olduğumuz malların en az sıklıkta görülen özellikleri olduğu kanısındadır.

Gelelim ikinci ayrıma.

AYRIM 2:

- a) Maddi olan malların mülkiyeti: Fiziksel bir doğası olan malların mülkiyeti.
- b) Maddi olmayan malların mülkiyeti: Fiziksel bir doğası olmayan malların mülkiyeti.

Bazı mallar, doğalarında yatan özelliklerinde dolayı, somut iken diğer mallar soyuttur. Örneğin saç kesimi, ev ve çocuk bakımı, sokakların temizliği, bürokratik hizmetler ve finansal hizmetler birer soyut maldır. Bu malların mülkiyetini elinde bulunduran kişi, yukarıda saydığım kullanma, yararlanma ve tasarruf etme (başkalarına devretme ve tahrip etme gibi) hakların tamamına sahiptir. Ancak bu mallar fiziksel bir doğaya sahip değildirler.

Saç kesimi, ev ve çocuk bakımı ile finansal hizmetler gibi bazı soyut mallar, kıtlık yasası ve azalan getiri ilkesine tabidir. Bir finansal hizmet olan banka hesabını ele alalım. Her ne kadar pratik olarak açılacak hesap sayısına herhangi bir sınırlama getirilemezse bile, daha fazla hesap açmak hesap sahibine zorunlu olarak daha fazla fayda sağlamaz. Finansal işlem sayısı ve servet artmıyorken, aynı nitelikte daha fazla hesap, daha fazla kâr ortaya çıkarmaz.

Hatta aynı nitelikte daha fazla hesabın kontrolü işlem maliyetlerini arttıracığından, toplam fayda üzerinde olumsuz bir etki yaratır.

Ortodoks iktisat kuramı açısından, buraya kadar, herhangi bir analitik sorun yoktur. Ancak soyut olan başka birçok mal için, kıtlık yasası da azalan getiri ilkeleri de tamamen geçersizdir. İşte problem burada başlar.

Azalan getirilerin ve kıtlık yasasının geçerli olmadığı mallarla ilgili sıklıkla verilen örnekler arasında dayanışma, umut, güven, motivasyon, işbirliği ve adalet gibi mallar bulunur. Gerçekten de dayanışma gibi soyut bir malın fayda sağlayabilmesi için mümkün olduğunca fazla sayıda ferdin dayanışma içerisine girmesi gerekir. Daha fazla fert dayanışma içerisine girdiğinde, dayanışmanın miktarı ve çeşitliliği de artar. Aynı şekilde, daha fazla umut eden kimse zarar görmez. Daha fazla umut demek, umudun faydasını ve miktarını aynı anda arttırabilmek demektir. Adalet, ancak daha fazla fert adalete ulaştığında, daha fazla fayda sağlar.

Malların doğasına ilişkin bu incelemeyi yaparken malları, o malların doğasında yatan özelliklere göre listeleyerek ve bazılarını gruplara ayırarak, fikri ekonomilerde üretimi ve tüketimi yapılan malların en azından bir kısmı için, faydalı bir liste yapmış olmayı umuyorum. Şunun altını çizmem gerekir ki, bazı mallar, yukarıdaki tabloda “Sanat Eserleri (1)” ve “Sanat Eserleri (2)” grubunda topladığım mallar için olduğu gibi, aynı anda birden fazla grupta yer alabilir. Diğer taraftan, hiçbir mal diğer mallardan izole edilmiş bir şekilde düşünülemez. Örneğin, inovasyon faaliyeti gelişmemiş bir ekonominin otomobil üretmesi mümkün değildir. Yani inovasyon faaliyeti ile otomobil üretimi arasında güçlü bir nedensel ilişki vardır. Yukarıdaki ayrımlarla tam olarak belirtmediğim bir diğer ayrıntı, negatif fayda sağlayan mallara ilişkindir. Örneğin, trafik, kalabalık, gürültü ve çevre kirliliği, elektromanyetizma, çöpler ve kent iklimimin kır iklimine göre 3-5 derece daha sıcak olması durumunda, bir ulusal ekonominin üreteceği ve (t)üketeceği mal ve hizmetler, Tablo 2.1’de sayılan mal ve hizmetlerden farklı olacaktır. Bu durum, fikri mülkiyet yoğun ekonomiler için önemlidir çünkü “meşguliyet” adını verdiğimiz malın üretimi, fikri ekonomilerin yaygınlaşmasından sonra artmıştır. Özellikle epostalar, Twitter, Facebook, Instagram ve WhatsApp üzerinden gönderilen mesajlar o kadar artmış durumda ki, burada bizim bu fikirleri tüketmemizden değil, fikirlerin bizi tüketmesinden bahsetmemiz daha doğru olur. Son olarak, Ortodoks iktisat literatüründe tarım sektöründen, azalan getiriler yasasının en yaygın olduğu sektör olarak bahsedilir. Ancak bu, her zaman doğru değildir. Örneğin, Jared Diamond *Guns, Germs, and Steel* kitabında, Neolitik Devrim’in Verimli Hilal adını verdiği Orta Doğu coğrafyasında ortaya çıkmasını, tarım faaliyetinin artan getirilere sahip bir ekonominin parçası olarak ortaya çıkmasıyla açıklamaktadır. Gerçekten de, 10,000 yıldan daha fazla bir zaman önce, dünyanın başka yerlerinde de, tarım

ürünleri, yerel ekonomilerin ürettiği mallar arasında yerini almıştır. Ancak bu ekonomiler bizim bugün Neolitik Devrim adını verdiğimiz dönüşümü gerçekleştirmemiştir. (Kaldı ki, tarım faaliyeti, insan öncesi dönemde, başta mantarlardan elde ettiği küfle beslenen termitler olmak üzere, birçok tür tarafından yürütülmüştür.) Diamond'a göre, bu faaliyetlerin hiçbiri artan getirilere tabi ekonomilerin bir parçası olamamıştır. Artan getirilerin geçerli olduğu tarım faaliyeti bundan 10,000 yıl önce sadece Verimli Hilal bölgesinde Neolitik Devrim'e yol açmıştır.³⁹ AYRIM 1 ve AYRIM 2, bu gibi ayrıntılar konusunda yeterli olmayabilir.

Tablo 2.1: Malların Ayrım 1 ve Ayrım 2'ye Göre Sınıflandırılması

		AYRIM 1	
		NORMAL MALLAR	İSTİSNAİ MALLAR
AYRIM 2	SOYUT MALLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuk bakımı, ev bakımı, yemek yapımı, saç kesimi, banka hesabı, bürokratik hizmetler ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Kültürel semboller, ulusal bayraklar, ulusal marşlar • Ulusal güvenlik, dış politika • Dayanışma, adalet, güven, karşılıklık, mutabakat • Mizah, ironi • Twitter, Facebook, Wikipedia, Google Arama Motoru (Web 2.0 teknolojileri) • <i>Peer-to-peer</i> yazılımlar ve açık erişim her türlü materyal (çizimler, müzik, video vs.) • Sanat eserleri (1): İcra edilen sanatlar - canlı konserler, opera, bale, tiyatro, şiir dinletileri, akademide verilen dersler
	SOMUT MALLAR	<ul style="list-style-type: none"> • Su, buzdolabı, otomobil, hırka, kalem, sebzeler, meyveler, mobilyalar, fast food besinler, hazır giyim ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Sanat eserleri (2): Tablolar, heykeller, müzik eserleri, kitaplar • Tasarım ürünleri • <i>Peer-to-peer</i> donanım • İnovasyon ürünleri • Değirmenler, tandır evleri, ormanlar, <i>dijk</i>'lar, sulama sistemleri • Okyanus tabanları, plajlar • Güneş, rüzgar ve su enerjisi • İbadethaneler, okullar, hastahaneler

³⁹ Jared Diamond. 1997. *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. W. Norton.

AYRIM 1 ve AYRIM 2 konularına uzun uzadıya yer verdim çünkü bu kitabın konusunu oluşturan fikri malların doğasında yatan özelliklerin bu yolla daha iyi anlaşılacağı kanaatini taşıyorum. Gerçekten de fikri mallar, istisnai soyut mallar içerisinde, en yaygın olarak bulunan mallardır. “Fikri mallar tek istisnai soyut maldır” demiyorum. Yukarıda istisnai soyut mallara başka örnekler de verdim. Ancak fikri ekonomilerin büyüklüğü, istisnai bir soyut mal olan fikirleri, sadece aynı kategorideki diğer mallardan ayırmıyor, normal somut mallar arasında da ayrıcalıklı bir yere sahip olmasına neden oluyor.

Fikri mallar, fikirlerin o malın üretimi sırasında en yoğun olarak kullanıldığı mallardır. Örneğin, Google Arama Motoru’nun sonuçları birer fikri maldır. Google’a ait bu yazılımın daha çok kişi tarafından kullanılması, bu yazılımdan elde edilecek faydanın artması anlamına gelir çünkü arama motorlarından daha güvenilir sonuçlar elde etmenin tek yolu bu yazılımların daha çok kullanıcı tarafından kullanılmasıdır. Google Inc., bu nedenle, arama sonuçlarını, bunlar üzerine herhangi bir fikri mülkiyet kısıtlaması koymadan, herkese “özgür ve bedava” bir şekilde sunar. Artarak artan sayıda kullanıcıya ulaşan sonuçlar, bir noktadan itibaren, endüstride bazı standartların yerleşmesine ve bu yazılımların “doğal tekel”lere dönüşmesine neden olur. Tekel durumunda dahi meselenin özü aynen kalır: Bu standartların daha fazla fayda üretmesinin yolu, bu yazılımların daha çok kullanıcı tarafından kullanılmasıdır. Az sayıda Google Arama Motoru kullanıcısı, beklenen faydanın ortaya çıkmasını sağlamaz. Google Inc. tekel konumunu yüksek kâr hadlerine dönüştüren en büyük internet korporasyonudur. Benzer şekilde, az sayıda Wikipedia kullanıcısı da bu *online* ansiklopedinin faydasının olması gerektiği kadar yüksek olmamasına neden olur. Az sayıda Wikipedia kullanıcısı, bu platformda yer alan *bug*’ların yani yanlış ve eksik bilginin potansiyel olarak düzeltilmeden kalması sonucunu doğuracaktır. Ekşi Sözlük için de aynı şekilde: Az sayıda “suser” (yani sözlük kullanıcısı ya da “sözlük *user*”) bu platformda yer alan bilginin çeşitlenmemesine neden olur. Bu da Ekşi Sözlük’ün sunduğu bilginin güvenilirliğini azaltır. Bu yazılımların daha fazla fayda sağlayabilmesi için daha fazla kullanıcıya ulaşması gerekir. Tüketim çılgınlığı diyemsek bile tüketim çılgınlığı olduğu kesin!

Fikri mallar, aynen normal soyut mallar gibi, bolluk ve artan getirilere ilave olarak, doğası gereği, başka birçok özelliğe de sahiptir. Bu özelliklerin başında fikri malların yaratıcısından ayrılamaması gelir. Her fikir, ahlâki açıdan da maddi hukuk açısından da, o fikrin üreticisi ya da müellifi ile birlikte anılır. Her müellif, ürettiği fikirler üzerinde ferdi mülkiyet hakkı talep edebilir. Hatta bunu talep etmek için maddi hukuka gerek yoktur. Yani maddi hukukun yerleşmediği (dolayısıyla devletin gerçek anlamda ortaya çıkmadığı) koşullar altında dahi müellif, ürettiği fikri mallarına yapışık haklarını istediği gibi kullanabilir.

Örneğin, Johannes Vermeer'e ait tabloları düşünelim. Vermeer'e ait her tablo, ressamın yaratıcılığından doğmuştur. Vermeer'in emeği somut emektir; bu ressamın yaratıcılığını bir başka ressamın yaratıcılığıyla ikame edemezsiniz. Eğer bir müzayedede ya da müzede Vermeer'e ait bir tabloyla karşılaşırsanız, ressamın ismini mutlaka anarsınız. Ressamın ismiyle anılmayan tabloların hiçbir değeri yoktur. Bu sadece bir ahlâk sorunu da değildir. Ressamı belli olmayan ancak Vermeer'e benzeyen tekniklerin kullanıldığı bir tabloya kim niçin milyon EUR versin?

Müellifler, yukarıdaki durumda Vermeer, bir fikri malın ilk üreticisidir. Ancak, bir fikri malın değerinin (kullanım değerinin) ortaya çıkabilmesi için o malın kullanıcılara ulaşması gerekir. Başka bir ifadeyle tek başına yaratıcılık, değerini yani anlamın ortaya çıkmasına neden olmaz. Anlamı ortaya çıkaran, paylaşımıdır. Yani birer fikri ürün olan tablolar, anlam üretebilmek için, "tüketiciler"e ulaştırılmalıdır. Fikirler ancak kamuyla buluştuğunda anlamın ortaya çıkmasına vesile olurlar. Dikkat ediniz: Kamuyla buluşan yani herkes ile paylaşılan fikri malların anlam süreci bolluk yasasına ve artan getiriler ilkesine hâlâ tabidir. Yani üretim süreci, Vermeer o tabloyu yapıp duvara astığında sonuçlanmamıştır. Anlam süreci, fikri mallar için kesintisiz olarak sürmekte, bu süreç içerisinde Vermeer'in müellifi olduğu tablonun miktarında herhangi bir azalma olmamaktadır. İşte bu faaliyetin ismi üketimdir. Her müellif, üretimini, üketicilere ulaştırmak çabası içerisinde. Çekmecede duran ve felsefe tarihini değiştirmesi düşünülen bir metin, bu metin ne kadar yaratıcılık içeriyorsa içersin, eğer okuyucu ile buluşmazsa, felsefe tarihinde yerini hiçbir şekilde alamaz. Yani okuyucuyla buluşmayan metinler değersizdir, anlamsızdır. Benzer şekilde, sanat tarihinin baştan yazılmasını sağlayacak bir tablonun ressamı olduğunu düşünüyorsanız, tablonuzu, bu özelliği taşıyıp taşımadığına karar verme potansiyeline sahip kişilere ulaştırmalısınız. Büyük müzayedelerde ve müzelerde boy göstermeyen tablolar sanat tarihinin yeniden yazılmasını bir yana bırakın, sanat tarihinin dipnotunda bile yer alamaz. Aynı şey müzik eserleri ve tasarım ürünleri için de geçerlidir. Dinleyicilere ve kullanıcılara ulaşmayan ürünler, sadece kıt ve hiçbir değeri (yani faydası) olmayan herhangi bir maldır, hatta eşyadır, o kadar.

Dikkat ediniz, yukarıdaki örnekler, istisnai soyut mallardan olan fikirlerin doğal yollarla kamu mülkiyetine tabi olduğunu gösteriyor. Bu, şu anlama gelir: Eğer bir fikir müşterek olma niteliğini tamamen yitirirse, yani o mal müellifi dışında kimse tarafından "tüketilmezse," o fikir değersizleşir ve herhangi bir anlam üretmez. Anlam üretim sürecinin koşulu, hem müellifi dışındakilerin o fikirden faydalanması hem de o fikrin mümkün olduğunca fazla sayıda kullanıcıyla paylaşılması, üketilmesidir. Bir fikri malın müşterek olma özelliği ne kadar kısıtlanıyorsa, o malın yol açacağı anlam da o kadar kısıtlanıyor

demektir. Google Arama Motoru sonuçlarının, Vermeer'in tablolarının ve *American Economic Review* dergisinde yayımlanan makalelerin anlama yol açabilmesinin yolu, üreticilerin bu mallara erişiminin en verimli şekilde sağlanmasıdır. Bir fikri, hukuk yoluyla ferdi mülkiyete tabi kıldığınızda, o fikrin kamuya ulaşmasını kısıtladığınız için, aslında, anlam sürecinin en verimli şekilde işlenmesini de engellemiş olursunuz. Fikirler söz konusu olduğunda, kamu mülkiyeti bu nedenle doğaldır. Ferdi mülkiyete dayalı her uygulama, anlam sürecinin doğasına müdahale anlamına geleceğinden, yapaydır.

Özetle:

- Fikirler müelliflerinden ayrı düşünülemezler.
- Fikirler ancak ve ancak paylaşıldığında anlam kazanır, değer üretir.
- Paylaşılmayan fikirler anlama yani değere sahip değildir.
- Değere yani anlama sahip fikirler, doğal olarak, birer müşterektir.
- Paylaşım sürecinde anlamın ortaya çıkmasını sağlayanlar, müellifin ürününe anlam kazandıran üreticilerdir.
- Fikirlerin müşterek olması yani fikirlerin paylaşılması ve anlamın üreticiler tarafından kazandırılması, o fikirlerin müelliflerinden bağımsız düşünüleceği anlamına gelmez.
- Anlam ve değer sadece müellifin yaratıcılığı ile değil, müştereken, üreticilerin katkıları ile ortaya çıkar.
- Fikri mallar için anlam ve değer süreci sonsuz, kesintisiz ve birikimli bir süreçtir.

Bunları dile getirmekle beraber, tek doğal mülkiyet formunun kamu mülkiyeti olmadığını da hatırlatmalıyım. Doğal mülkiyetten bahsettiğimizde, aklımıza ilk olarak John Locke'un gelmesi alışıldık bir durumdur. Locke şunu söylüyordu: İnsanlığın müşterek kullanımına Tanrı tarafından "özgürce ve bedava" sunulan kaynaklar, örneğin toprak, eğer fertlerin emek süreçlerinin birer parçası haline getirilirse, bu müşterekin o kısmı ferdi mülkiyete dönüşür. Her kim ki doğal bir kaynak üzerine emek sarf ederse, o kaynak, doğal yollarla, ferdin malı haline gelir. Ferdi mülkiyetin doğal olmasının sebebi emek sürecinin varlığıdır.⁴⁰ Bu durumda beden, doğal ferdi mülkiyete tabi bir mal (daha doğrusu,

40 Locke, burada, sadece küçük bir koşul koyuyor – ya da varsayım yapıyor, diyelim: Tanrı'nın sunduğu bu kaynaklar bol olmalıdır. Eğer sınırlı bir kaynak üzerine emek tatbik edilirse, orada doğal ferdi mülkiyet ortaya çıkmaz. Örneğin, testisini bir akarsudan dolduran kişi, doldurduğu kadar suyun ferdi mülkiyetini doğal sebeplerle

kurum) haline gelir. Bunun sebebi, beden, beden sahibinden, yani emekten, ayrı düşünülemez. Sadece kişi, kendi bedeni üzerinde emek sarf edebilir; kişinin rızası dışında kimse bir başkasının bedeni üzerine emek sarf edemez. En azından bu durum doğal bir durum olamaz. Öyleyse, bedenin doğal ferdi mülkiyete tabi olması, biyo-iktisadi bir koşuldur. Bedeni, kişiden ayrı düşünmek, biyolojik sebeplerle, mümkün değildir; kişinin kendi bedeni üzerine sarf edeceği emek, iktisadi sebeplerle, o bedeni o kişinin ferdi mülkiyetine tabi hale getirir. Bedenin sahibi olan kişi, beden üzerinde kullanma, yararlanma ve tahrip etme dahil olmak üzere, her türlü hakka sahiptir. Bedenden faydalanma hakkı, bazı özel tarihsel ve toplumsal koşullar sağlandığında, bir başkasına, kısmen ya da tamamen, devredilebilir. Bu durumda beden, sağlanması gereken faydadan daha düşük bir fayda sağlar çünkü bedenin doğasında yatan ferdi mülkiyet ilkesi sınırlandırılmış olur. Ancak bu devir durumunda dahi bedenin mülkiyeti, doğal olarak, bedenin sahibine aittir. Beden söz konusu olduğunda ferdi mülkiyeti doğaldır.

Doğal ferdi mülkiyet somut olmayan duygular için de geçerlidir. Örneğin vicdan sadece ve sadece sahibine ait olabilir. Bu duygu kamusallaştırılmaz çünkü vicdan kamusallaştırıldığında, aynen bedenin kamusallaştırılmasında olduğu gibi, fert ortadan kalkar.

Doğal mülkiyet, sadece ferdi doğal mülkiyet şeklinde ortaya çıkmaz. Kamusal olan mallar ve kurumlar da doğal mülkiyete tabidir. Örneğin, aşağıda değineceğim gibi, aile bir müşterektir. Ailenin müşterek oluşu, bu kurumun doğasındaki sebeplerden kaynaklıdır. Aynı şekilde, mülkü mümkün hale getiren yazılı hukuk da doğal mülkiyete tabidir; yasalar ve mevzuatlar, bu malların doğasında yatan özelliklerden ötürü, devletin mülküdür. Bu kurumlar ve mallar ferdi mülkiyete tabi hale getirilemez. Öyleyse, diyebiliriz ki, doğal ferdi mülkiyete konu olan durumlarda kamusallaştırma yapılamayacağı gibi, doğal müştereklerde de özelleştirme yapılamaz. Eğer yapılırsa, her iki durumda da bu, yağmacılık sonucunu doğurur.

elinde bulundurur çünkü diğerleri de aynı akarsudan testilerini suyla doldurabilmektedirler. Ancak hayvanlarını otlatmak için büyük bir araziyi çitleyen kişi, eğer diğerlerinin hayvanları için yeterli ve eşit miktarda otlak arazi bırakmıyorsa, burada doğal ferdi mülkiyetten bahsedemeyiz. Ancak hemen belirtelim: Tek ferdi mülkiyet biçimi doğal ferdi mülkiyet değildir; bir toplumu oluşturan fertler, kendi rızalarıyla, örneğin özgür iradeleriyle sözleşmeler yaparak, toprakların eşitsiz paylaşılmasını sağlayabilirler. Bu durumda, emek süreci, mallar üzerindeki ferdi mülkiyetin sınırını belirleyen bir faktör olmaktan çıkar; servet doğal olmayan yollarla ancak maddi hukukun çizdiği ilkeler doğrultusunda paylaştırılmış olur. Bkz.: John Locke. 1690 [1952]. *The Second Treatise of Government*. New York: The Liberal Arts Press: "Of Property", 16-30.

Özdemir Asaf, “Yalnızlık Paylaşılmaz” adlı şiirinde, doğal ferdi mülkiyetin bu özelliğine işaret etmekteydi. Gerçekten de, yalnızlık, bu malın doğasında yatan özelliklerden ötürü, sadece ferdi mülkiyete tabi bir mal olabilir. Yalnızlık söz konusu olduğunda, ferdi mülkiyet ortadan kalkarsa, malın kendisi de potansiyel faydası de ortadan kalkar. Yani aşağıdaki şiirin başlığı şöyle de olabilirdi: Yalnızlık müşterekleştirilemez.

YALNIZLIK PAYLAŞILMAZ

Yalnızlık, yaşamda bir an,
Hep yeniden başlayan...
Dışından anlaşılmaz.
Ya da kocaman bir yalan,
Kovdukça kovalayan...
Paylaşılmaz.
Bir düşünde beni sana ayıran
Yalnızlık
Paylaşılsa yalnızlık olmaz.

İşte şimdi özelleştirme ile mülkiyet tartışması arasındaki nedenselliği daha iyi gösterebildiğimi umuyorum. Özelleştirme, başta da belirttiğim gibi, kamusal mülkiyete tabi olan ya da devlet mülkü olan bir mal veya hizmeti, hukuk yoluyla, yani yapay olarak, ferdi mülkiyete tabi kılmak anlamına gelir. Devlete ait bir fabrikayı özelleştirdiğinizde, o fabrikada üretilen mal ve hizmetin niteliği zorunlu olarak değişmez. Başka bir ifadeyle, doğal mülkiyeti ihlal etmediği sürece, her mal üzerinde her tür mülkiyet rejimini inşa edebilirsiniz; bu rejim inşalarının iktisat doktrini ilgilendiren hiçbir ehemmiyeti yoktur. Ancak doğal mülkiyeti ihlal ederek, yani bir malın kullanımından fayda sağlanılmasını kısıtlayarak ya da tümünden yok ederek farklı bir mülkiyet rejimi inşa etmek, hukuk doktrini açısından olmasa bile, iktisat doktrini açısından sorun yaratıcı bir durumdur. Örneğin, kamu mülkiyetinde olan malları özelleştirirseniz, burada sorunların en büyüğü ortaya çıkar: Hukuk yoluyla yağmacılık!

Kamusal Mallar vs. Müsterekler

Doğal mülkiyet kavramına getirdiği bu güçlü açıklamayla ilgili olarak çok şey borçlu olduğumuz Locke’un eksik olan bir yanına burada değinmeliyiz. Gerçekten, Tanrı’nın tüm insanların kullanımına birer müsterek olarak sunduğu kaynaklar üzerinde emek harcayan fertler, bu kaynaklar üzerinde doğal ferdi mülkiyet inşa etmiş olurlar mı? Örneğin, ebeveyn ve çocuklar arasındaki sahiplik

ilişkisi demek olan aile kurumunu ele alalım. Doğal bir müşterek olan aileyi oluşturan fertler, hayatları boyunca, ailenin sağlığı ve refahı için emek ve çaba harcıyor diye, herhangi bir ferdi mülkiyet hakkı tesis etmiş mi olurlar? Tabii ki hayır! Birer iştirakçi durumunda olan fertler, söz konusu müşteriye – bu durumda, aileye – ne kadar emek sarf etmiş olurlarsa olsunlar, bu süreç sonunda herhangi bir ferdi mülkiyet ilişkisi tesis etmiş olmazlar. Aile, her şart ve koşulda, bir müşterektir. Bu kurum, varlığını müşterek olma niteliği ile birlikte devam ettirebilmek için, kuruma iştirak eden fertlerin tek tek emeğine ihtiyaç duyar. Ancak iştirakçilerin sarf ettiği emek, o fertler için söz konusu müşterek üzerinde ferdi mülkiyet hakkı ortaya çıkarmaz. Öyleyse müştereklerin ortaya çıkması için fertlerin emek sarf etmesi gerekse bile, tek başına emek, bir müşteriye ferdi mal haline getirmiyor, emek sarf etmek, her mal üzerinde ferdi mülkiyet tesis etmek için yeterli olmuyormuş.

Aynı durum soyut mallar ve birçok toplumsal kurum için de geçerlidir. Örneğin, dayanışma kurumunu ele alalım. Diyelim ki, yaşadığınız bölge bir deprem veya sel felaketiyle büyük bir zarar gördü. Bu bölgede yaşayan fertler, doğal felaketler nedeniyle ortaya çıkan zararı karşılamak için birbirleriyle dayanışma süreci içerisine girdiler. Dayanışma süreci içerisinde her ferdin, dayanışma ağına emek harcıyarak iştirak etmesi beklenir. Dayanışmanın büyümesi ve daha efektif sonuçlar alınabilmesi için bu bir zorunluluktur. Ancak fertlerin dayanışma ağına emek sarf ederek iştirak etmesi, fertlerin dayanışma süreci üzerinde ferdi mülkiyet tesis etmesi sonucunu ortaya çıkarmaz.

Burada hiçbir çelişki yok. Locke, sadece, doğal mülkiyetin yalnızca bazı mallar için geçerli olduğunu göstermiş oldu, aslında. Geri kalan malların, doğal yollarla, birer müşterek olmadığını ileri sürmedi. Biz bu durumun farkına, günümüz teknolojileriyle yaygın olan müşterekler hayatımıza girdiğinde vardık. Bir örnekle açıklayayım. Google Arama Motoru’nu kullandığınızı varsayalım. Google.com adresinden yaptığınız her arama, ortaya bir müşterek ürünün çıkmasına neden olur. Bu ürün, aramanızın sonuçlarından oluşan web sitesidir. Diyelim ki, Google.com adresi üzerinden “Siyasal Bilgiler Fakültesi”ni guggıladınız. Aslında bu süreçte, sizden önce arama yapanların Google Inc.’ye sunduğu verilerden faydalanıyorsunuz. Ayrıca, Google.com’un size ürettiği sonuçları her kullandığınızda, bir bilgi üretiyor ve bunu Google.com’a “özgürce ve bedava” hediye ediyorsunuz. Her ne kadar Google, sizi kullanıcı haline getirerek aşırı kârlar elde ediyor olsa bile, internet kullanıcılarına bedava sunduğu arama sonuçlarının müşterek olma niteliğini korumaya devam ediyor. Siz arama yaptıkça, Google Arama Motoru’nun sonuçlarını mükemmelleştirmiş oluyorsunuz. Yani Google.com’un platformuna emek sarf ediyorsunuz ancak bu kullanıcıların, arama sonuçları üzerinde herhangi bir ferdi mülkiyet hakkı iddia etmiyorsunuz. Tam tersine, Google Inc., sizin ürettiğiniz ürünü, ferdi mülkiyete

dayalı fikri hakları aracılığıyla, yağmalıyor. Bu sayede aşırı kârların sahibi oluyor. Siz de, internete komünizmi getirdiğini düşündüğünüz Google Inc.’nin ürünlerini (Google Calander, Google Books, Goole Docs gibi) kullanmaya memnuniyetle devam ediyorsunuz.

Peki, öyleyse, nedir bu müşterekler? Bu yağma süreci gerçekten nasıl işliyor? Buna geçmeden önce, müştereklere çok benzeyen başka bir kavram üzerinde duralım: kamusal mallar. Ortodoks iktisat literatüründe parklar, nehirler ve hayvanların otlaması için kullanılan açık alanlara “kamusal mal” adı verilir. “Kamusal mallar”ı “özel mallar”dan ayıran iki özellik bulunur:

- 1) Hiç kimse “kamusal mallar”ın kullanımından mahrum bırakılamaz (*non-excludability*). Örneğin, eğer bir kentin merkezinde, diyelim Kızılay Meydanı’nda, kamuya açık bir tiyatro gösterisi yapılıyorsa, o gösteriyi izlemek isteyen kimse bu haktan mahrum bırakılamaz.
- 2) “Kamusal mallar” rekabetçi olmayan mallardır (*non-rivalrous*). “Kamusal mallar” bir kere üretilip piyasaya sunulduysa, bu malların alternatifleri kendiliğinden ortadan kalkar. Gerçekten de, istense dahi, hiç kimse “ben devletin sunduğu ulusal savunma hizmetinden faydalanmak istemiyorum, kendi savunma alternatifimi yaratacağım” diyemez.

Ortodoks iktisatçılar, “kamusal mallar”ın bu iki özelliğinden ötürü, piyasa sisteminin kendiliğinden çözüm getiremediği en az üç sorunla yüz yüze kaldığını öne sürerler.

- 1) Eksik üretim
- 2) Aşırı tüketim
- 3) Beleşçilik

“Eksik üretim” sorunu, piyasa aktörlerinin “kamusal mallar”ı piyasada ihtiyaç olunan miktarda üretememesi sorunudur. Yerleşik iktisat doktrinine göre, “kamusal bir mal”ın piyasaya arzı sonrasında o malın ya da hizmetin üreticilerinin beklenen geliri elde etmesinin garantisi yoktur. Bu garantinin yokluğunda girişimciler gerekli yatırım kararlarını almakta tereddüt ederler. Sonuç olarak, o mal ya da hizmetin arzı eksik kalır. “Aşırı tüketim” sorunu ise, bazı doğal kaynakların herkesin kullanıma açık olması nedeniyle, o kaynakların sürdürülebilir şekilde temin edilememesi sorunudur. Özellikle büyük şehirlerde yaşanan çevre kirliliği “aşırı tüketim” için verilen en tipik örnektir. Nüfusu yoğun kentlerdeki talebi karşılamak için yüksek kapasite ile çalışan fabrikaların ve şehir içinde kullanılan taşıtların yol açtığı hava kirliliği, piyasa sisteminin

kendiliğinden çözemediği bir “aşırı tüketim” sorunu nedeniyle ortaya çıkar. “Kamusal mallar” ile ilgili sorunlardan sonuncusu olan “beleşçilik sorunu” ise, bir malın ya da hizmetin kullanıcılarının sunulan hizmetten bedava faydalanmasının engellenememesidir. Bedava kullanıcıların engellenmesi, yüksek bir işlem maliyetine yol açar. Bu maliyetin karşılanması da beklenen kârlarda azalmaya sebep olur. “Beleşçi” olarak adlandırılan kullanıcılar, kamusal olan kaynağın, o kaynağı bedava kullanmayanlara, olması gerektiğinden düşük miktarda fayda sağlamasına sebep olurlar. Sıkça verilen bir örnek, özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde, toplu ulaşımı bedava kullananların çok sayıda olmasıdır. Gerekli denetimler, toplu taşımanın maliyetini arttırır. Toplu taşıma araçlarını bedava kullananlar, bu hizmeti bir fiyat karşılığı kullananların aldığı hizmetin kalitesinin düşmesine neden olur. Örneğin, gelirlerin düşmesi nedeniyle, taşıtların bakımı gerektiği gibi yapılmayabilir. Sonuç olarak, “beleşçiler” yüzünden, toplu taşımanın bakımı yapılamaz ya da denetimsiz toplu taşıma hizmeti verilememeye başlar.

Ortodoks iktisat, 1960’lara kadar, piyasa sisteminin “kamusal mallar” ile ilgili sorunları kendiliğinden çözemeyeceği kanaatindeydi. Hatta yirminci yüzyılın başlarında, önce Arthur Cecil Pigou ardından da John Maynard Keynes ile özdeşleşen refah iktisadı, devlet müdahalesini, piyasa sisteminin tam ve verimli şekilde çalışabilmesi için vazgeçilmez görüyordu.⁴¹ Bu iktisatçılara göre, piyasa başarısızlığı kapitalist bir ekonomiye mündemictir. Yani, fertlerin “hür” iradeleriyle aldığı kararlar sonucunda piyasalar kaynakların en verimli tahsisini her zaman sağlayamazlar. Kaynakların verimli tahsisini sağlamanın yolu, devletin piyasaya müdahalesidir. Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, refah iktisadının bu argümanına farklı bir açıdan yaklaşan ilk iktisatçı Ronald H. Coase oldu.⁴² Aslında, Chicago İktisat Okulu’nun kurucuları arasında sayılan Coase da piyasa sisteminin en verimli şekilde işleyemeyebileceğini öne sürüyordu. Ancak Coase, piyasa başarısızlığından kaynaklı sorunların çözümünün, refah iktisatçılarının öne sürdüğü argümanın aksine, yine piyasa yoluyla mümkün olacağı kanaatindeydi.

Coase’a göre, bir ekonomide işlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar yüksekse, kaynakların tahsisi piyasalar yoluyla hâlâ mümkündür. Ancak yüksek işlem maliyetleri altındaki piyasaların kaynak tahsisi süreci birinci en iyi sonuçları vermez. İşlem maliyetlerinin pozitif olduğu koşullar altında her piyasa

41 Arthur Cecil Pigou. 1920. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan ve John Maynard Keynes. 1936. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Macmillan.

42 Ronald H. Coase. 1937. “The Nature of the Firm” *Economica* 4 (16): 386-405 ve Ronald H. Coase. 1960. “The Problem of Social Cost” *Journal of Law and Economics* 3 (1): 1-44.

çözümü ikinci en iyi çözümdür. İkinci en iyi çözümlerde, piyasalar, kaynakların en verimli alanlarda kullanılmasını sağlayamazlar; ancak, *mülkiyet haklarının tam olarak tanımlandığı koşullar altında*, piyasalar, ikinci en iyi çözümden daha kötü çözümlerin ortaya çıkmasını engeller. Yüksek işlem maliyetleri koşulları altında, piyasa sisteminin asli parçası olan sözleşmeler, verili şartlardaki mülkiyet hakları göz önünde tutularak yapılır. Başka bir ifadeyle, eğer işlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar düşükse, kaynakların etkin dağıtımı sürecinde, mülkiyet haklarının hiçbir önemi yoktur. İşlem maliyetleri göz ardı edilemeyecek kadar yükseldiği andan itibaren, piyasa mekanizması kullanılarak yapılan her türlü mübadele ilişkisi, bir anlamda, mülkiyet haklarından doğan yükümlülüklerin mübadelesinden başka bir şey değildir. Böylece taraflar, devletin piyasa süreçlerine doğrudan müdahalesine gerek kalmadan, mülkiyet haklarının tanımlı olduğu müzakereler yoluyla, verili şartlar altında mümkün olan en iyi çözüme ulaşabileceklerdir – ki bu çözüm her şartta birinci en iyi çözümden kötü, üçüncü en iyi çözümden iyi bir çözümdür.

İşlem maliyetleri iktisadı olarak da adlandırılan bu yaklaşımda, mülkiyet hakları ile kastedilen, her ne kadar çok sık ifade edilmese de, ferdi mülkiyet haklarıdır. Oysa Coase'un yukarıda özetlediğim çözümü, kamu mülkiyeti ve devlet mülkü için de geçerlidir. Yani, mülkiyet haklarının tanımlanması süreci, bir malın fertlere mi, devletlere mi yoksa kamuya mı ait olduğunun net bir şekilde ortaya konulması sürecidir. Örneğin, bir mahalledeki park alanı kamu mülkiyetinde tanımlanmış ise, işlem maliyetlerinin yüksek olduğu koşullar altında dahi taraflar, devletin piyasaya doğrudan müdahalesine gerek kalmadan, birtakım çözümlere ulaşırlar. Başka bir ifadeyle, kapitalist ilişkilerin egemen olduğu bir toplumda, parklar park olarak korunurlar. Bir park, kamu mülkiyetine tabi olarak tanımlanmasına rağmen, örneğin, otomobillerin park yeri olarak kullanılıyorsa, bu durumda, kamu malları “hür teşebbüs” tarafından yağmalanıyor demektir. İşte bu örnek, hukukun üstünlüğünün kapitalist piyasaların verimli çalışması için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor.

Ancak internet teknolojileri ve dijital teknolojiler sayesinde ehemmiyeti artan fikri ekonomilere gelindiğinde, yukarıdaki analiz geçerliliğini büyük ölçüde yitirir çünkü refah iktisadının devlet müdahalesini, Chicago iktisadının da kendiliğinden işleyen piyasaları olumlayıcı analizleri bir noktayı hep karanlıkta bırakır: İki okul da piyasada mübadeleye tabi olan malların – fikirlerin – doğasına ilişkin herhangi bir tespitite bulunmazlar. Gerçekten de, Arthur Cecil Pigou'dan Ronald H. Coase'a, Douglass North'tan Jean Tirole'e kadar hiçbir iktisatçı, sadece fikirlerin değil, mülkiyete tabi olan hiçbir malın doğasıyla ilgilenmemiştir. Malların doğalarında taşıdığı özellikler o kadar önemlidir ki, bazı mallar için özgün mülkiyet sistemleri inşa etmek gerekir. Fikirler, özgün mülkiyet sistemlerine en çok ihtiyaç duyan malların başında gelir. Fikirlerin

ayrıkası doğası dikkate alınmadan inşa edilecek bir mülkiyet rejimi, bu malların doğalarındaki özelliklerin yok olmasına neden olabilir. İşte Ortodoks iktisat kuramı gibi, Ortodoks hukuk doktrini de, fikirlerin doğasında yatan özelliklerin analizini kati surette dikkate almadan, fikirler tümünden birer “kamu malı” niteliğine sahipmiş gibi düşünür ve yukarıda saydığım üç sorunun birer “kamu malı” olan fikirlerin üretim sürecinde de kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını savunur.

Ben fikirlerin, yukarıda özetlediğim şekliyle, “kamusal mal” özelliği taşıdığını düşünmüyorum. Eğer fikirlerin istisnai birer soyut mal olduğunu tespit edemezsek, Ortodoks iktisadın ulaştığı başarısız sonuca biz de ulaşmış oluruz. Ben şunu savunuyorum: Fikri ekonomilerde, fikirler birer müşterek olarak kaldığı sürece, ne “eksik üretim” ne “aşırı tüketim” ne de “beleşçilik” sorunu ortaya çıkmaz. Fikri ekonomilerin verimli işlemesi için devlet müdahalesi ise ya beklenenin tam tersi sonuç verir (örneğin: İnternet yasakları) ya da devlet müdahalesi etkili olmaz (örneğin: İnternet yasaklarına karşı VPN kullanımı). “Eksik üretim,” “aşırı tüketim” ve “beleşçilik” sorunları sadece kullanımı ve tüketimi sırasında azalan getiriler ilkesinin ve kıtlık yasasının geçerli olduğu “kamusal mallar” için ortaya çıkar. Oysa fikirler bu iki özelliği de taşımazlar. Fikri mülkiyet yasalarının iktisadi kalkınmaya dönük beklenen etkiyi yaratmamasının, tam tersine, aşırı kârların geçerli olduğu bir ekonomiye ve bu ekonominin “gölge”si durumunda olan korsan piyasalara yol açmasının nedeni, piyasa sistemi mantığına dayanan ezber bilgidir.⁴³ Bu ezber bilgi yanlıştır.

Fikirleri, gerçek anlamda bir “kamusal mal” olan parklarla karşılaştıralım. Savunduğum görüşe göre, fikirler ile parklar aynı kategori altında değerlendirilemezler. Örneğin, daha fazla park isteniyorsa, bazı alanları “hür teşebbüs”e tahsis etmek, piyasa sisteminin özgün mantığı içerisinde, gerekçelendirilebilir ve bu argümanın doğruluğu somut veriler yardımıyla kanıtlanabilir. İngiltere’nin Cambridge şehrinde bulunan ve 1762 yılında kurulan *Botanic Garden*, Cambridge Üniversitesi’nin mülkiyetindedir. 8000’den fazla bitkiye ev sahipliği yapan bu muazzam bahçeyi gezmek ya da içerisinde yer alan

43 “Kamu malları” için geçerli olan bu sorunların fikirler için geçerli olmadığını savunan yazarlar var. Bu yazarların sayısı çok olmamakla birlikte, hemen hemen hepsi, Ortodoks iktisat kuramı ya da hukuk doktrini çerçevesinde kalarak, *fikri mülkiyet kavramıyla gerçek mülkiyet kavramının farklılıkları* üzerinden, bu sonuca ulaşmaktalar. Örnek olması açısından bkz.: Mark A. Lemley. 2005. “Property, Intellectual Property, and Free Riding” *Texas Law Review* 83: 1031-1075. Ben bu görüşte değilim. Fayda sağlayan her mal gibi, fikirler de temellük sürecine dahil olurlar. Sorun, bu bölümün başlığında da belirttiğim gibi, fikirlerin temellük sürecine tabi olmasında değil, fikirlerin yapay yollarla ve bu malların doğalarındaki özelliklere aykırı olarak, metalaşmasında ve yağmalanmasındadır.

parkta vakit geçirmek isterseniz, girişte bir “ücret” vermeniz gerekir. *Botanic Garden*, bu sayede, temiz ve güvenli bir park olarak korunmuş olur. Girişte alınan “ücret” dolayısıyla bu parkı kullananların elde ettiği fayda azalmaz. Tam tersine, bu “ücret,” parkın bakımı için kullanılır. Ancak fikirleri, *Botanic Garden*’da olduğu gibi, “hür teşebbüs”e tahsis etmek ya da fikirlerin kullanılmasını bir “ücret”e tabi kılmak, fikri üretim süreçlerinde verimliliği arttırmayı bir yana bırakın, o fikirlerin kamu (ve en nihayetinde fertler) aleyhine sonuçlar doğuracak şekilde temellükü sonucunu doğuracaktır. Yukarıda da belirttiğim gibi, fikirlerin anlam üretebilmesi için paylaşılması gerekir. Paylaşılmayan fikirlerin anlamı yani değeri yoktur. Bir “ücret” karşılığı paylaşılan fikirlerin anlamı ise “ücret mukabilinde” sınırlandırılmıştır. Oysa bir fikir paylaşılmıyorsa (yani sıkı bir şekilde ferdi mülkiyete tabi ise) o fikrin anlam üretmesi mümkün değildir. Anlam yaratan her fikir, müellifi dışındakilerle paylaşıldığı için, zorunlu olarak, birer müşterektir. Müşterek haline gelen yani anlam içeren mallar, artık, kıt birer mal olmaktan çıkarlar. Böylece, anlam içeren fikirler için bolluk ekonomisi geçerli hale gelir. Fikirleri maddi hukuk yoluyla “hür teşebbüs”ün sahipliğine vermek, fikirlerin paylaşılma sürecine ket vurduğu gibi, “hür teşebbüs”ün hak etmediği bir gelire el koymasına neden olur. Fikri ekonomilerdeki aşırı kârların arkasında bu işleyiş mantığı yatar. Fikirler, bu nedenle, “kamusal mal” olarak değerlendirilemezler. Fikri ekonomiler, özellikle dijitalleşme ile internetin yaygın ve özgür olduğu koşullar altında, fikirlerin miktarının ve çeşitliliğinin artmasını kendiliğinden sağlar. Ne devlet müdahalesi ne de maddi hukuk yoluyla yapılacak düzenlemeler, verimlilik artışına yol açmaz; tam tersine, mülkiyet ihlallerinin artışına neden olur.

Şu ana kadar, hukukun, malların ferdi mülkiyetine yol açan fonksiyonu üzerinde durdum. Oysa hukuk, aynı zamanda, bazı malların ferdi mülkiyete tabi kılınmasını engeller. Örneğin, okyanus tabanları ve atmosfer tabakaları, hiçbir yolla ferdi mülkiyete tabi kılınamaz. Benzer şekilde, embriyonik hücrelerin de ferdi mülkiyete dönüştürülmesi, yine hukuk yoluyla, engellenmiştir. Bu ve benzeri örneklerde, hukuk, müşterekleri inşa fonksiyonu görür. Sürekli olarak tekrarladığım gibi, ferdi mülkiyete dayalı fikri mülkiyet haklarına karşı olmak ve müşterekleri savunmak, yasa dışılığı ve hukuksuzluğu savunmak değildir. Benim burada ısrarla vurgulamak istediğim konu, Ortodoks hukuk doktrininin, aynen Ortodoks iktisat kuramında olduğu gibi, ferdi mülkiyet ile ilgili konuları sorgulanmayan birer tabu haline getirmesidir. Başka bir ifadeyle, devlet, ferdi mülkiyetin olduğu kadar müştereklerin inşa sürecinde de asli bir role sahiptir. Öyleyse, “kamusal alan”ın korunması derken, sadece müştereklerin korunmasını değil, fertlerin, mülkün (devletin) ve müştereklerin, aynı anda korunmasını kastetmemiz gerekir. Bu bileşenlerden sadece birini koruyan bir toplumsal sistem, diğer bileşenlerin varlığını tehdit etmeye başlar. Öyleyse, “kamusal alanının yitirilmemesi” için, sadece, devletin *enforce* ettiği hukukun değil,

fertlerin *enforce* ettiği ahlâkın da korunması gerekir. Kamusal alanın sürdürülebilirliği için hukuk ve ahlâk aynı anda gereklidir.

Aslında müşterekler hayatımızın her alanında. Biz istesek de istemesek de, müşterekler, kendiliğinden ortaya çıkar. Müştereklerin ortaya çıkması için buna yönelik bir iradenin ortaya çıkmış olması gerekmez. Başka bir ifadeyle, müşterekler sadece planlama sonucu ortaya çıkmazlar.

Orhan Veli 1949 tarihinde yayımlanan aşağıdaki şiirinde işte resen yani kendiliğinden ortaya çıkan bu durumdan bahseder. Müştereklerin bedava olmasının daha doğrusu fikirlerin bedava kullanımının “eksik üretim,” “aşırı tüketim” ve “beleşçilik” gibi sorunlara yol açmamasının sebebi, bu malların kıt değil tam tersine bol olmasından kaynaklanır. Yerleşik iktisat kuramında sıkça dile getirildiği gibi eğer bir mal (meta) kıt değilse o malın (metanın) fiyatı ortaya çıkmaz. Müşterekler de kıt birer mal (meta) olmadığı için, yapay bir maddi hukuk düzenlemesi olmadığı koşullar altında, bedavadır. Hava, dereler, tepeler, camekânlar, otomobillerin dışı ve sinemaların kapısı, Orhan Veli’nin dediği gibi, birer müşterektir. Yani bu mallar üzerinde, bu malların doğası gereği, ferdi mülkiyet tahsis edilemez. Ferdi mülkiyete tabi mallar üzerinde sahiplik hakkını ellerinde tutanlar bu malların birer müşterek olmasından yanadır. Çünkü ancak bu malların yaygınlaşması sayesinde ki kıt olan ve müştereklere tabi olan diğer mallar (bir tepe üzerinde kurulu bir çiftlik ya da camekânlı dükkânlarda satılan kıyafetler ya da peynir ve ekmek, otomobiller ve sinema biletleri) ticaret konu olduklarında onlara kâr ve rant sağlayabilir.

BEDAVA

Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava;
Dere tepe bedava;
Yağmur çamur bedava;
Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekânlar bedava;
Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava;
Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.⁴⁴

44 Şiirin yer aldığı kaynak: Orhan Veli. 1951. [1994] *Bütün Şiirleri*. 22. Baskı. İstanbul: Adam Yayınları: 110.

Mülkün ve Mülkiyetin Kökeni

Mülkün ve ailenin, özel bir mülkiyet formu olduğunu ilk defa gözlemleyen yazarlar arasında Friedrich Engels gelir. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884) başlığını taşıyan çalışmasında, kan bağına dayanan toplumsal yapıların, emeğin üretkenliği arttıkça ve servet birikimi gerçekleştikçe, önce ailenin daha sonrasında ise devletin ortaya çıkmasına neden olduğunu, Lewis H. Morgan'ın 1877 yılında yayımlanan *Ancient Society, Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization* başlıklı çalışmasında yer alan verilere ve bulgulara dayanarak ele alıyor. Engels'in toplumsal bilimler alanında çığır açan bu çalışması, sınıfların oluşumu, sermaye birikimi ve emek süreçlerindeki verimlilik artışlarının birikimli sonuçları üzerine birçok argüman öne sürüyor. Ancak özellikle evrim kuramı alanındaki yeni veriler ve bulgular ışığında değerlendirildiğinde, Engels'in bazı ayrıntıları özensiz bir şekilde geçiştirdiği görülebiliyor.

Engels'ten bugüne kadar birçok yazarın tespit ettiği gibi, devlet kurumunun kökeninde aile yer alır.⁴⁵ Ancak bu yazarlar arasında çok sık dile getirilmeyen bir gerçek, ailenin, özel bir mülkiyet formu olan müşterekler biçiminde, insan öncesi toplumlarda da yaygın olarak bulunduğu. Doğal olarak, bu toplumların hiçbiri, evrimsel süreçleri boyunca ya da bu süreçlerin sonucunda, mülk kurumunu inşa edememiştir. Ancak buradan çıkartacağımız sonuç, ailenin sadece insan toplumlarına özgü bir kurum olması değildir. İnsan toplumlarını mümkün hale getiren kültürel kurumlar – ki buna ferdi mülkiyet kurumu ve bir müşterek olan aile kurumu dahildir – insan öncesi toplumlardan devraldığımız kurumlar arasındadır ve ayrıca bu kurumlar insanlarla eşanlı olarak varlığını sürdüren diğer toplumlarda da yaygın olarak bulunur. Bu bakış açısından hareketle, Engels'in özellikle evrimci tarih metodolojisi konusundaki bazı argümanlarının, güncel tartışmalar ve somut veriler ışığında yeniden ele alınması gerektiği kanaatini taşıyorum:

... Benim tüm bu somut verilerden çıkardığım sonuç, bunların insan ve insanın ilkel hayal koşullarıyla ilgili hiçbir şeyi ispat etmediğidir ... Kuşlar arasındaki sadakate dayalı tek-eşlilik örnekleri insanlarla ilgili olarak kesinlikle hiçbir şeyi ispat etmez çünkü insanlar kuşlardan gelmezler ... Memelilere baktığımızdaysa, onlarda cinsel yaşamın her biçimini görürüz: Farklı partnerlerle gelişigüzel cinsellik (*promiscuity*) ile grup evliliğine, çok-eşliliğe (çok karılılığa) ve tek

45 Cem Eroğul ailenin devlete dönüştüğü bu süreci “siyasetin birinci işlevi” olarak tanımlıyor. Bkz.: Cem Eroğul. 1981 [1999]. *Devlet Nedir?* Ankara: İmge Yayınları: 63-83.

eşliliğe benzer biçimler. [Memelilerde] sadece çok-kocalılık mevcut değildir. Bu, sadece insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁶

İktisat alanında yürütülen tartışmalar, insan türüne ilişkin ilk bakışta önemsiz gibi görünen bazı varsayımlar içerir. Bu varsayımların bazıları, iktisadi analizleri kolaylaştırıcı etki yarattığından, kaçınılmazdır ve faydalıdır. Genelde bu varsayımları, *ceteris paribus* ya da *mutatis mutandis* gibi koşullar altında kullanırız. Örneğin, tercih süreçlerinde fertlerin zevklerinin değişmediği varsayımı⁴⁷, bir anlamda, kaçınılmaz ve faydalı bir varsayımdır. Ancak diğer birçok varsayım, analizimizi herhangi bir şekilde kolaylaştırmaz, hatta bunlar birer yanılısamadan ibarettir. Öyle ki, bu varsayımlar, gerçekte, birer varsanımdır. Örneğin, fertlerin her koşul altında rasyonel tercihlerde buldukları varsayımı, aslında, bir varsanımdır. Her koşul altında rasyonel tercihlerde bulunabilen fertler mevcut değildir; ancak iktisatçılar bu ferdin olduğunu varsanarlar.⁴⁸ Bu varsanımlardan birini burada yakından ele alacağım. Varsayımımız (varsanımlarımız) şu: Sadece insan (*homo sapiens sapiens*) kültürüne ait kurumlar, örneğin aile ya da ferdi mülkiyet, 200 ila 300 bin yıl önce ortaya çıkan insan türünün evrim süreci içerisinde sadece insana özgü bir şekilde tezahür etmiştir. Bu kurumlar, diğer canlı türlerinde olmadığından, insanlar “ileri” bir canlı türü, hatta doğadaki “en üstün” ya da “en başarılı” canlı türüdür.

İktisadi olayları tarihsel bir yöntemle ele alıyor olmak, olayları evrimci bir yöntemle ele alıyor olmamız anlamına gelmez. Olayları evrimci bir bakış açısıyla incelemek demek, *ceteris paribus*, olayların tarihini evrimci yöntemlerle incelemek demektir. Yani her tarih yöntemi evrimci bir yöntem değildir. Eğer tarihe evrimci bir bakış açısıyla bakıyorsak, öncelikle, kurumların doğasına ilişkin bazı tespitleri yaparak işe başlamalıyız. Bu tespitler arasında en önemli olanı şudur: İnsan toplumlarına özgü birçok kurum, insan türünden çok daha önce tezahür etmiştir. Başka bir ifadeyle, insan toplumlarına dair kurumların (yani insan kültürünün) tarihi, insan türünün biyolojik tarihinden daha eskidir.

Ernst Mayr’ın *Biyoloji Budur: Canlı Dünyanın Bilimi* başlığını taşıyan çalışmasında da belirttiği gibi, “[u]zun bir süre insan kültürünün [insansıların fiziksel özelliklerine] paralel olarak, sürekli gelişim gösterdiği düşünüldü. Ancak, gerçek böyle değildir. İnsansıların var olduğu sürenin yüzde 85’lik

46 Friedrich Engels. 1884 [1990]. *Origin of the Family, Private Property, and State* içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 26: Engels, 1882-1889*. Lawrence and Wishart: 143.

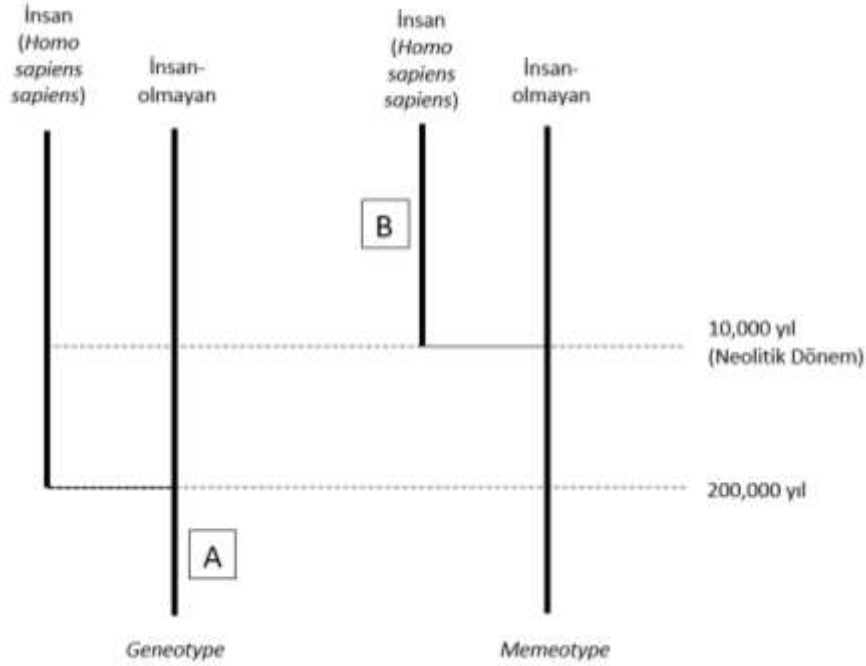
47 George J. Stigler ve Gary S. Becker. 1977. “De Gustibus Non Est Disputandum” *American Economic Review* 67 (2) 76-90.

48 Thorstein Veblen. 1898. “Why is Economics not an Evolutionary Science?” *Quarterly Journal of Economics* 12 (4): 373-397.

bölümünde, kültürde göze çarpan bir ilerleme olmamıştır.”⁴⁹ Yani *homo sapiens sapiens*’in kültürü, Neolitik Devrim’e kadar büyük ölçüde dönüşmeden sürmüştür. Peki, *homo sapiens sapiens* bu kültürü, ortada hiçbir şey yokken mi icat etti? Tabii ki hayır! *Homo sapiens sapiens*, bu kültürü, kendinden önceki insan türlerinden ve insan-dışı türlerden miras aldı. Sonuç olarak insan, yaşayan doğanın bir parçaydı ve hâlâ da öyle. Yaşayan doğada, insan-öncesi ve insan sonrası dönemde, hem biyolojik hem de iktisadi olarak, bir dizi süreklilik vardı, bugün de var. Fakat iktisatçılar, bir sebeple, tarih alanına ilişkin analizlerinde, insan türünün kültürüne ilişkin bir miladın ve bu miladı takip eden aşamaların olduğunu varsayarlar (ya da varsanarlar.) Bu varsayım (varsanım) sadece çağdaş iktisatçılara özgü bir varsayım değildir. İktisattaki kökeni Adam Smith’e kadar giden “doğa felsefesi” paradigması nedeniyle, insanların, geçmişte bir dönem, sanki “doğal” ya da “ilkel” bir halde yaşadıkları düşünülür.⁵⁰ Bu “doğal hal” sırasında insanların, özgürlüklerini herhangi bir (yapay) otorite olmadan yaşadığı ya da sadece o dönem “eşit,” “adil” ve “iyi” oldukları ve barış içinde yaşadıkları fakat daha sonra “eşitsiz,” “adaletsiz” ve “kötü” oldukları ve savaşmaya başladıkları kabul edilir. Buna göre, insan toplumları, “doğal hal” ya da “ilkel hal” geçerliken, varlıklarını, ferdi mülkiyetin yokluğunda yani komünal yaşam koşullarının hüküm sürdüğü koşullar altında sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, ferdi mülkiyet ve mülk, “doğal olmayan aşama”da yaşayan insan toplumlarının kültürel inşalarıdır.

49 Ernst Mayr. 1997 [2008]. *Biyoloji Budur: Canlı Dünyanın Bilimi*. Çev.: Afife İzbirak. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitaplığı: 288.

50 Adam Smith. 1776 [1970]. *The Wealth of Nations*. Der.: Andrew Skinner. Londra: Penguin Books: “Of the Division of Labour” başlığını taşıyan Kitap I, Bölüm I (99-117) ve “Of the Natural Progress of Opulence” başlığını taşıyan Kitap III, Bölüm I (479-484).

Şekil 2.3: *Geneology vs. Memeology*

[A]: Ferdi mülkiyetin ve müştereklerin ortaya çıktığı dönem [B]: Mülkün ortaya çıktığı dönem

Elimizde, insan toplumlarına ilişkin, “doğal hal” ya da “ilkel hal” adını verebileceğimiz bir aşama olmadığını gösteren çokça kanıt ve argüman var. Charles Darwin, doğada yaşayan farklı türlerin birbirine benzer içgüdülere, duygulara ve alışkanlıklara (hatta ahlâka) sahip olduğunu göstermeyi amaçladığı *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (1871) adlı çalışmasında, şunları dile getiriyor: “Zihinsel beceriler açısından [değerlendirildiğinde], insanlar ve yüksek memeliler arasında temel bir fark bulunmaz.”⁵¹ Darwin’e göre, nasıl ki tüm biyolojik türler, kalıtım yoluyla, ortak bir (dizi) atadan evrilmişlerse, farklı türlerin kültürünü oluşturan kurumlar da, yine kalıtım yoluyla, ortak bir (dizi) kurumdan evrilmiştir. Bu nedenle sadakat, sempati, hafıza, dikkat, merak, cesaret, kahramanlık, zafer, tutku ve taklit sadece insanlarda değil birçok insan olmayan hayvan türünde de yaygın olarak bulunur

51 Charles Darwin. 1871 [2006] *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* içinde: E. O. Wilson (Der.) *From So Simple a Beginning*. New York ve Londra: W. W. Norton: 798.

(*ibid.*, 837). Ancak kültürün evrimi, her zaman biyolojik türlerin evrimiyle örtüşmeyen, çoğu zaman kesintisiz ayrı bir dizi patika üzerinde ilerler. Yani biyolojik patikalar ve kültürel patikalar tam olarak ve en mükemmel şekilde örtüşmezler. Özel olarak bir toplumun (örneğin insan toplumunun) kültürüne ait kurumların evrimini değil de, en genel anlamda kurumların evrimsel tarihini incelemek istediğimizde, insan türünün ortaya çıkışını bir milat kabul etmek, analizimize yapay (yani doğal olmayan) bir sınır koymak demektir. Yani insana özgü olduğu düşünülen birçok kurum, aslında, sadece insana özgü değildir. Birazdan örneklerini vereceğim birçok kurum, insan öncesi toplumlarda ve eşanlı olarak varlığını sürdüren insan-olmayan toplumlarda da mevcuttur.

Cinsellik, uyku ve barınma gibi temel içgüdüler, hemen hemen bütün hayvan türlerinde bulunur. Bir hayvan olan insan türünde de cinsellik, uyku ve barınma en temel içgüdüler arasındadır. Ancak tarihin evrimci yöntemi derken, tabii ki, sadece bu içgüdülerin iktisadi analize dahil edilmesi gerektiğini kastetmiyorum. Tarihin evrimci yöntemi, insan kurumlarının doğasını (yani biyo-iktisadi geçmişini) anlamak ve bu kurumların insan dışı toplumlarda da mevcut olduğunu ortaya koymak demektir. Evrimci yöntemle kastettiğimiz, örneğin, şunlardır: İnsan türü dışındaki birçok tür, örneğin sincaplar, tasarruf yapma kabiliyeti sayesinde hayatta kalırlar. Bu türler, avladıkları ya da topladıkları besinleri, bunları kıtlık dönemlerinde tüketmek amacıyla, toprağa gömerler. Öyleyse, tasarruf sadece insan toplumlarına özgü bir kurum değildir. Başka bazı türler, örneğin klanlar ya da büyük aileler içerisinde yaşayan sırtlanlar ve kaplanlar, kendi aralarında ya da başka türlerle savaşır. Bu savaşların nedeni, kıt olan besin kaynaklarına ulaşmak ya da çiftleşmek ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir. Öyleyse, savaş da, tasarruf gibi, sadece insan toplumlarına özgü bir kurum değildir. İnsan dışındaki bazı türler, örneğin karıncalar, kolonileştirme konusunda uzmandır. Ayrıca karıncalar arasında tarım faaliyeti yapan türler de bulunur. Bu türler, yuvalarına taşıdıkları bitki köklerinin, kontrollü bir şekilde, mantara ve küfe dönüşmesini sağlar ve bunlarla beslenir. Öyleyse, kolonileştirme (yani düşünebilen insan türlerinin, tuhaf bir şekilde, sadece insana özgü olduğunu düşündüğü ve “emperyalizm” adını verdiği olgu) ile tarım faaliyeti de, sadece insan kültürüne ait kurumlar ya da süreçler değildir. Bu kurumlar, insan dışı toplumlar arasında da yaygın olarak bulunur.

Yine not etmem gerekir ki termitler, kunduzlar, köstebekler, tarla fareleri ve sıçanlar, mühendislik konusunda oldukça karmaşık teknikler geliştirme ve uygulama becerisine sahiptirler. Bu türlerin inşa ettiği devasa yuvalardaki havalandırma, depolama ve hatta kanalizasyon sistemleri, bugünün mühendisleri ve mimarları için bile hayret uyandırıcı mükemmelliktedir. Sınıflı ve köleci toplum en net şekilde bal arılarında gözlemlenebilir. Ve son olarak, Engels’in

öne sürdüğünün aksine, çok-kocalılık birçok kuş, balık ve fare türünde yaygın olarak bulunur.

Bu bahsi daha fazla uzatmamak adına, argümanımı şu şekilde bağlayayım: İnsanlara özgü olduğunu düşündüğümüz piyasa faaliyetlerinin büyük çoğunluğu, insan toplumları dışındaki toplumların fertleri tarafından da yerine getirilir. Sadece cinsellik, uyuma ve barınma içgüdüleri değil, tasarruf, savaş, kolonileştirme, tarım, mühendislik ile rekabet, işbölümü ve işbirliği insan dışı hayvan (ve bitki) toplumları arasında da yaygındır.⁵²

Peki, tarihin evrimci yöntemine ilişkin bu ayrıntı bilgi bize ne kazandıracak? Şu şekilde açıklayabilirim: Sadece insanlık tarihine ilgi duyuyorsanız, örneğin, Neolitik Devrim'i, kültürlerin "gelişim" sürecindeki en önemli aşama ya da "ilk büyük dönüm noktası"⁵³ olarak kabul ediyorsanız, Sadece insanlık tarihine ilgi duyuyorsanız, büyük ölçüde, haklı olabilirsiniz; ancak, genel olarak tarım faaliyetinin kültür alanında yarattığı dönüşümle ilgileniyorsanız, yanılıyor olabilirsiniz! Tarım faaliyetinin kültürel hayatta yarattığı dönüşümü ele almak istiyorsak, 15 milyon yıldır tarım faaliyeti yürüten karınca toplumunu incelemek ve böylece işbölümü ya da servetin ortaya çıkışı gibi konuları biyo-iktisadi bir bağlam içerisine oturtabilmeliyiz. Gerçekten de, feodalizm ve feodal hiyerarşiler konusunda yapılan tartışmalar, öncelikle, Avrupa toplumlarının kapitalizm öncesindeki formları incelemek için yapılmalıdır. Ancak bu tartışmalar, insan toplumları dışındaki toplumların analizi yapılmadan tam olarak sonuçlandırılmaz. En nihayetinde tarım, 13,000 yıl önce yaşamış insanlar için yepyeni bir hayatta kalma stratejisi olabilir. Ancak bir yapay seçim süreci olan tarım faaliyeti, başta termitler olmak üzere, birçok tür tarafından yüzbinlerce ve hatta milyonlarca yıldır uygulanmaktadır. Benzer şekilde, eğer kültüre evrimci bir yöntemle bakıyorsanız, örneğin, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı sahip olduğumuz siyasal erdemlerin, insanlardan çok daha önce ortaya çıktığını gösterebilirsiniz. Gerçekten de, eşitlik ve adalet gibi talepler, Fransız Devrimi ile ortaya çıkmış değildir. Eşitlik ve adalet talepleri, insan ortaya çıkmadan çok daha önce, insan dışı toplumlarda ortaya çıkmıştır. Özellikle

52 Doğal olarak, tarihin evrimci analizi, sadece, türler arasında kültürel bir süreklilik olduğunu tespit etmekten ibaret değildir. Evrimci toplumsal kuram, başta teleoloji, olumsuzluk, birikimli nedensellik ve pozitif geri besleme olmak üzere, birçok karmaşık kavramı toplumun analizine uygulamak demektir. Bu kavramlar, tarihin evrimci yöntemle analizinde bize büyük fayda sağlar. Tarihin ve iktisadın evrimci yöntemle analiziyle ilgili olarak şu kaynak çalışmaya bkz.: Ercan Eren ve Serçin Şahin (Der.) 2017. *Kompleksite ve İktisat*. Ankara: Efil Yayınları.

53 William H. McNeill. 1967 [1999]. *A World History*. Oxford: Oxford University Press: 3.

bonobolar ve primatlar konusunda yaptığı çalışmalarla ünlenen Frans de Waal duygudaşlık (*emphaty*), işbirliği, mutabakat, cesaret, intikam alma ve diğerkamalık (*altruism*) gibi ahlâki duyguların, insanların ortaya çıkışından çok daha önce doğada bulunduğunu göstermiştir.⁵⁴ Olguları ve olayları evrimci bir yöntemle inceliyorsanız, çok arzu etseniz de, o olgular ve olaylara ilişkin herhangi bir “ilk” bulamayabilirsiniz çünkü evrimci tarihte her ilkin mutlaka bir kökeni vardır.

İnsan toplumlarına özgü kurumların çoğunun kökeninin insandan önce yaşamış (ve bazıları hâlâ yaşamakta olan) türlere ait olduğu gerçeğini, birçok düşünür dile getirmişti. Aristoteles’in “politik hayvan” metaforundan Thomas Hobbes’un “insan insanın kurdudur” sözüne kadar sayısız metafor ve sözün sahibi düşünür, insan toplumuna özgü kurumların tarihini, insan toplumları dışında ve insan öncesinde aramıştır. Tartışma mülkiyet konusuna gelindiğindeyse, mülkiyetin farklı formlarının insan toplumlarından önce ortaya çıktığı gerçeği, evrimci toplumsal kuramcılar dışında, çok fazla dile getirilmez.

Mülkiyet kurumu, insan türünden önce ortaya çıkmış toplumsal bir kurumdur. Ferdî mülkiyet ve müşterekler, insan dışı toplumlarda da yaygın olarak mevcuttur. Mülkiyetin evrimsel tarihinde birçok tür, bu kurumun bugüne kadar aldığı biçime ve kültürlerin içinde önemine farklı katkılar yapmıştır. Bu nedenle, mülkiyet kurumunu incelemek, bu kurumun kökenini, insan türünün ortaya çıktığı “ilkel” aşamadaki toplumsal ilişkilerde aramakla değil – öyle bir aşama var mı, gerçekten? – mülkiyetin, insan öncesi toplumsal ilişkilerdeki yerini yani kökenini ele almakla mümkündür.

Yeni doğum yapan bir anne kedinin yavrularını nasıl sahiplendiğini gözlemleyin. Bu ilişki, bir müşterek ilişkisidir. Yani ebeveynlik kurumunda, eşlerden ya da evlatlardan birinin sahiplik hakları – bu kurumun zorunlu olarak aile formuna dönüşmüş olması gerekmeksizin – diğerlerinin sahiplik hakları aleyhine kısıtlayıcı biçimde dönüştürülemez. Bu durumda, bir ebeveynin evladı için hissettiği sahiplik hissi, mülkiyetin “ilkel” bir hali kabul edilebilir. Başka bir ifadeyle, mülkiyetin ebeveynler ve evlatlar arasındaki bu “ilkel” hali, mülkiyetin doğal bir kurum olarak insan türünden önce ortaya çıktığını gösteriyor. Bu durumda, ebeveynlik ilişkisi, daha doğrusu, eşeyli üreme, bugünkü kamu mülkiyetinin de kökenidir. Öyleyse, bugünkü kamu mülkiyetinin biyo-iktisadi tarihini yaklaşık 1,2 milyar yıl geriden başlatmak gerektiğini öne sürebiliriz. Yeryüzünde organik yaşamın, yaklaşık, 4 milyar yıl önce başladığını düşünürsek, kamu mülkiyeti kurumunun yani müştereklerin, yaşamın başlangıcından 2,8

54 Örneğin: Frans de Waal. 2007. *Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Apes*. Baltimore: John Hopkins University Press ve Frans de Waal. 2010. *The Age of Emphaty: Nature’s Lesson for a Kinder Society*. Random House.

milyar yıl sonra, yani eşeyli üremenin tezahür etmesiyle, ortaya çıktığını bir hipotez haline getirebiliriz.

Doğal olarak, ebeveynler ve evlatlar arasındaki bu sahiplik ilişkisi kediler dışında birçok başka türde de yaygın olarak vardır. Ancak, vahşi olsun evcilleştirilmiş olsun, kediler, sahip oldukları teritoryal güdüler nedeniyle, bulunduğu alanı çeşitli şekilde (çoğunlukla idrar bırakmak yoluyla) işaretler. İşaretli alan, o kedinin ya da kedi ailesinin teritoryasıdır. Bu işaretlerin ihlali kavga ve çatışma nedeni olabilir. Öyleyse, toprak mülkiyetinin hatta ulus devletin “ilkel” halleri kedilerde de mevcuttur.

Sadece insana ait olduğunu düşündüğümüz birçok his ve tutum başka türlerde de bulunur. Örneğin, yavrusunu kaybeden filler ile sahibi ölen köpekler yas tutarlar. Köpekler ile filler arasında yaygın bu ritüel, aslında, bir tür mülkiyet bağlamı içerisinde anlaşılmalıdır. En nihayetinde, bu ritüel bir sahiplik ilişkisinin sonlandığı an ortaya çıkar. Öyleyse, yas tutmak da sadece insanlara özgü bir davranış biçimi değildir.

Gerçekten, insana ait ne kaldı?

Bu sorunun, kısmen de olsa, anlamsız bir soru olduğu açıktır. Tarihin evrimsel yazımına ilişkin metodolojik bu kısa notu bu kitap içine yerleştirmek istememin sebebi, mülkiyetin evrimsel tarihini (yeniden) yazmak değil. Ancak, iktisat bilimini ilgilendirdiği kadarıyla, altını çizmek istediğim bir husus var: Nasıl ki, fikri mülkiyet konusundaki tartışmalar mülkiyet üzerine bir tartışma yapılmadan yürütülmezse, mülkiyet konusundaki tartışmalar da bu kurumun evrimsel kökenleri ele alınmadan (yani insan olmayan toplumlardaki mülkiyet formları dikkate alınmadan) yürütülemez. Yukarıda verdiğim örnekler, ferdi mülkiyetin ve müştereklerin insan toplumlarından önce ortaya çıktığını ve insan toplumları dışında da yaygın olarak varlığını sürdürdüğünü, en azından hipotez seviyesinde, ortaya koyuyor. Kişisel kanaatime göre, bu hipotez, Engels’in yukarıda değindiğim çalışmasındaki bir eksiği gösteriyor.

Öyleyse, “insan türünü diğer türlerden ayıran hiçbir kültürel fark yoktur” mu diyeceğiz? Kesinlikle hayır! *Homo sapiens sapiens* ile diğer türler arasında, temel olarak, genetik bir dizi fark bulunur. Yani insanlar ve sığırlar (*bos taurus primigenius*) arasındaki temel fark – bu iki tür arasındaki davranışsal benzerliklere rağmen – biyolojiktir. Ancak insan türünü diğerlerinden ayıran birçok kültürel özellik de mevcuttur. Bu özellikler, insanları diğer türlerden, örneğin sığırlardan, “ileri” ya da “üstün” yapmaz.⁵⁵ Ayrıca, bu özelliklerin

55 Evrim kuramcıları arasında dahi yaygın olan bu görüş, evrimsel süreçleri, tekâmül adını verdiğimiz, en mükemmele doğru yönelen süreçler olarak kabul eder. Oysa

birçoğu, bugün dahi, yeryüzündeki tüm insan toplumları için geçerli değildir. Örneğin, hukukun üstünlüğü kurumunu ele alalım. Hukukun üstünlüğü, hiçbir insan dışı toplumda ortaya çıkmış değildir. Ancak hukukun üstünlüğü, bugün dahi, birçok insan toplumunda yerleşik hale gelmiş değildir. Diğer taraftan, hukukun üstünlüğü kurumu, siyasi tarihin geç dönemlerinde ortaya çıkmış bir kurum olduğundan – bu kurumun tarihi, en fazla, birkaç yüzyıl geriye götürülebilir – bu kurum, tek başına ele alındığında, insanları doğadaki diğer türlerden ayırt edici bir özellik olarak değerlendirilemez.

Benzer şekilde, özel bir mülkiyet formu olan mülk de, ferdi mülkiyet ve müştereklerden farklı olarak, insan türü dışında hiçbir tür tarafından inşa edilmiş değildir. Doğal olarak, yine altını çizmemiz gerekir ki, mülkü inşa sürecinde, her insan toplumunun aynı derecede başarılı olduğu söyleyemeyiz. Başka bir ifadeyle, insan türüne özgü olduğunu varsandığımız ve ancak kökenlerini diğer türlerin kültürlerinde bulabileceğimiz mülk kurumu dahi, aynen hukukun üstünlüğünde olduğu gibi, tek başına ele alındığında, insan toplumlarının her döneminde yaygın ve yerleşik bir toplumsal kurum olarak ortaya çıkmış değildir. Bugün birçok “ilkel” toplum, devlet olmadan varlığını sürdürmektedir. Ayrıca internet teknolojileri sayesinde insanlar ve toplumlar arasındaki iletişim ve paylaşım süreçleri, devletlerin bu alandaki yaptırım gücü olmadan dahi sürdürülebilmektedir. Devlet yani mülk, tarihin özgün koşulları içerisinde ortaya çıkan *contingent* bir mülkiyet türüdür. Devletin ortadan kalkışı da, benzer şekilde, zorunluluktan kaynaklı sebeplerle değil, teknolojik gelişmelerin yol açtığı önceden öngörülemeyen bir dizi faktör nedeniyle, en azından belli bazı alanlarda, kendiliğinden ortadan kalkmış durumda. Öyleyse mülk söz konusu olduğunda, tarihin her dönemini ve yaşamış bütün toplumları kapsayacak şekilde, tek bir formdan bahsedilemez. Mülk, yapay ancak bazı insan toplumlarını diğer insan toplumlarından ve insan dışı türlerden ayırmamıza yarayabilecek ve insanlığın sadece belirli bir dönemine özgü bir kurumdur.

Mülkiyet konusunda yapılan tartışmalarda, insan türünün ortaya çıkışını bir milat olarak kabul etmenin büyük bir yanılsama olacağını belirtmiştim. Mülkiyet, sadece insanlara ait bir toplumsal kurum olmadığı gibi, çeşitli mülkiyet türleri – özellikle de devlet – birçok insan toplumunda inşa edilememiştir – aynen birçok insan toplumunda ferdi mülkiyetin inşa edilememiş olması gibi.

evrim süreçleri ile mükemmellik süreçleri arasında nedensel bir ilişki kurulamaz; evrim süreçleri, en mükemmeli yaratmaz. Bu hatalı bakış açısına bir örnek: “İnsanlar, maddenin en gelişmiş ürünüdürler. İnsanlar, biyolojik doğaları gereği, yeryüzünün en gelişmiş hayvanları olan insanlardan (ya da insanımsılardan) türemişler; fakat toplumsallaşmaları ve çalışmalarlarıyla hayvanlardan nitelikçe ayrılmışlardır...” Serol Teber. 2003 [2010]. *Doğanın İnsanlaşması*. İstanbul: Say Yayınları: 119.

Dolayısıyla, buradan şu sonuca ulaşıyoruz: İnsan toplumunun kültür tarihi insan türünün biyolojik tarihinden çok daha eskidir. İnsan toplumlarının harcı durumundaki sayısız kurum – ferdi mülkiyet ve müşterekler dahil – insan türü ortaya çıkmadan çok daha önce ortaya çıkmıştır. İnsan türü, kendine özgü birçok kurum da yaratmış ya da inşa etmiştir. Ancak inşa ettiği bu kurumlardan çok daha fazlasının inşa edilmiş halde diğer türlerden miras almıştır. Mülkiyet kurumu da insan türünün tek başına inşa ettiği bir kurum değil, diğer türler arasında ortaya çıkmış hallerini miras aldığı bir toplumsal kurumdur.

Mülk, her ne kadar yapay bir insan inşası olsa bile, özgün bir mülkiyet türüdür. Mülk, ferdi mülkiyet ve müştereklerin içerisinden evrimleşmiştir. Mülkü insanlar dışındaki toplumlarda aramak boşuna bir çabadır çünkü mülkün yani devletin insan türünden uzun olmayan çok daha kısa bir tarihi vardır. Ayrıca, mülk, birçok insan toplumunda hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Yani devletin olmadığı insan toplumları varlıklarını sürdürmüştür ve sürdürmeye devam etmektedir. Bir toplumda mülkün ortaya çıkmasının sebebi, özelleştirilemeyen ve kamusallaştırılmayan mülkiyete tabi malların, süreçler ile norm ve kuralların varlığıdır. Başka bir ifadeyle, yazılı hukuk ve sözleşme kültürünün ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı toplumlarda mülk zorunlu olarak vardır. Yazılı hukuk ve sözleşme kültürünün olduğu toplumlarda mülk yani devlet aynen fertler ve kamusal kurumlar gibi toplum ve ekonominin doğal bir parçası olarak algılanmalıdır. Mülk, ferdi mülkiyet ve kamusal mülkiyet gibi üçüncü bir mülkiyet türüdür. Yani devlet toplumlara ve ekonomilere sadece bürokratik bir mekanizma değil aynı zamanda hem özel hem de kamusal mülkiyet ilişkileri dayatır.

Devlet, ferdi mülkiyetten ve kamusal mülkiyetten farklı özellikler taşır. İşlevi açısından ele alındığında devlet, sadece ferdi mülkiyetin değil aynı zamanda müştereklerin de koruyucusu durumundadır. Ya da şöyle demek daha doğru olurdu: Adalet sadece mülkün temeli değil, müştereklerin de temelidir. Altını çizmemiz gerekir ki devlet kamudan farklı bir kurumdur. Niçin? Öncelikle, müşterekler doğaldır; kendiliğinden herhangi bir tasarımcı olmaksızın tezahür ederler. Mülk ise yapaydır. Tasarlanması gerekir. Kendiliğinden ve bir tasarımcı olmaksızın ortaya çıkmazlar. İkinci olarak, müşterekler ahlâkı, mülk ise yazılı kuralları ve mevzuatları zorunlu kılar. Mülk, ahlâk kurumlarının içerisine doğmuştur – aynen her insanın bir dilin ve en genel anlamda kültürün içine doğması gibi. (Öyleyse mülk, aynı zamanda, bir ahlâk kurumudur.) Üçüncü olarak, müşterekler doğal seçilimin, mülk ise yapay seçilimin (sadece insan toplumlarındaki yapay seçilimin) bir ürünüdür. Bugün dahi, kalkınmış ve kalkınmamış birçok toplumda, kamu ve devlet (ya da müşterekler ve mülk) ayrımı en net şekilde ortaya konulamayabiliyor. Bunun sonucu olarak, kamuculuğu savunması gereken toplumsal hareketler, naif bir şekilde,

devletçiliği savunur hale geliyorlar. İşe bu koşullar altında, yani mülkü müştereklerden ayırt edemediğimiz şartlar geçerliyken, fikri mülkiyet hukukunu fikri mülkiyet ahlâkından ayırmak mümkün değildir. Yapmamız gereken, kamuculuk ve mülkçülük arasındaki ayrımı vurgulamaktır.

Mülkün varlığına ilişkin önemli bir soru şudur: Başta fikri mallar olmak üzere doğal mülkiyetin geçerli olduğu mallar (örneğin insan bedeni) hakkında mülk neden maddi hukuk yoluyla düzenleme yapar? Başka bir ifadeyle, eğer mülkiyetin doğal olduğu koşullardan bahsediyorsak – ki bu aşamada müştereklerden yani kamu mülkiyetinden de bahsetmeliyiz – devlet niçin vardır?

Mülkün, doğal mülkiyetin geçerli olduğu alanlardaki varlığının ve işlevinin sebebi, ekonominin ve toplumun birçok alanında olduğu gibi, müştereklerin de ihlal ediliyor olmasıdır. Aslında, mülkün varlığının sebeplerinden en önemlisi ekonomide ve toplumda suistimallerin ve istismarların yaygın olması ve bunların toplumun tamamı için ciddi sorunlara yol açmasıdır. Suistimalin ve istismarın olmadığı bir ekonomi ve toplum mümkün olsaydı, devletin bugünkü işlevi kesinlikle farklı olurdu; hatta devlet ortaya çıkmamış olabilirdi. Suistimaller ve istismarlar devletin ortaya çıkmasının önemli sebepleri arasındadır.

III. BÖLÜM

***PRIMUM NON NOCERE:* FİKİRLERİN ÜRETİMİNDE SORUMLULUK**

PRIMUM NON NOCERE: FİKİRLERİN ÜRETİMİNDE SORUMLULUK

Suç ve Ceza

Eğer fikri mülkiyet konusunda kaleme alınan Ortodoks metinlerin dışına bir metin okumadıysanız, konuyla ilgili şuna benzeyen bir tavsiyenin, giriş niteliğindeki hemen hemen her bilimsel araştırma kılavuzunun başında açıkça belirtildiğini fark etmiş olabilirsiniz¹: Fikri mülkiyet hukukunu ihlal etmeyin! Bu bilgiyle ne mi yapacaksınız? Örneğin, eğer bir talebeyseniz, ödevlerinizde intihal yapmamalısınız çünkü intihal, maddi hukuk açısından, bir telif hakkı ihlalidir. (Her ne kadar intihal aynı zamanda bir ahlâk sorunu olsa da, burada pek bir sorun yok gibi. Ancak tavsiyeler bu kılavuzlarda ya da bu kılavuzların devamı niteliğindeki diğer dokümanlarda devam ediyor ve sorun işte o zaman başlıyor.) Ticari yayınevleri tarafından basılan kitapların fotokopilerini çekmemelisiniz. (Demek ki fiyatı yüzlerce TL'yi bulan kitapların sadece bir bölümünü kullanmak için bile, kitabın tamamını satın almak zorundasınız.) Üniversitelerin, bilimsel makale ve kitapları, bunları basan ticari yayınevlerinden bedelini ödeyerek satın almasını sağlamalıyız. (Açık erişim mi? O, hukukun işi değil. Sadece bir fikir vermesi için: 2014 yılında Manchester Üniversitesi akademik dergi abonelikleri için ticari yayıncılara toplam 3,2 milyon GBP, Cambridge Üniversitesi 2,9 milyon GBP, Oxford Üniversitesi 2,2 milyon GBP harcama yapmıştır.)² Eğer bir talebe değilseniz, bu durumda interneti kullanırken bazı kurallara uymalısınız. Örneğin, müzik endüstrisi tarafından üretilen ve bir bedel karşılığı satın aldığınız müzik parçalarını ve film dosyalarını internet üzerinden “arkadaş”larınızla paylaşmamalısınız. Ticari yazılımları “yasal olmayan” yollarla satın almamalısınız. (1980’lerde Commodore 64 ve Amiga kullananlar buna ne derdi acaba? Kaç Commodore 64 ve Amiga kullanıcısı lisanslı oyun edinmiş, merak ediyorum doğrusu.) Diğer taraftan, marka tescili yapılmış ürünlerin taklitlerini kullanmaktan kaçınmalısınız. Bu markaların daha kaliteli mallar üretebilmesi için, markaları tescil edenlerin çıkarlarını gözetmelisiniz. (Öyleyse, bundan

-
- 1 David B. Resnik. 1998 [2004]. *Bilim Etiği: Giriş*. Çev.: Vicdan Mutlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 12; C. Neal Stewart. 2011. *Research Ethics for Scientists: A Companion for Students*. West Sussex: Wiley-Blackwell: 7.
 - 2 Stuart Lawson ve Ben Meghreblian. 2015. “UK Univerities’ Spending on Journal Subscription” <http://retr0.me/2015/07/07/UK-HEI-journal-subscriptions.html> [Erişim Tarihi: Şubat 2018].

böyle, *genuine fake watches* almayacaksınız. Ayrıca “marka parfüm” ve “tasarım çanta” satan mağazalardan ve internet sitelerinden de uzak dursanız iyi olur.)

Yukarıda verdiğim örnekler arasından intihal dışında kalanların bazılarını (belki de hepsini) bu kitabı okuyanların en az bir defa yaptığına eminim. Ama endişeye mahal yok. İntihal dışındaki örneklerin hiçbiri sizi azılı bir kriminal yapmaz. Tam tersine, bir ürünün korsanını kullanmak o sektöre ilişkin bir ihlal ekonomisi yaratılmasını sağlar ve ihlal ekonomileri yüksek katma değer üretir. Her ne kadar yasa yapıcılar ve yasayı uygulamakla görevli kurumlar ihlallere karşı bir duruş sergiliyor gibi görünseler de, yüksek katma değer üreten bu (korsan) sektörler bir şekilde korunur. Ayrıca, ihlal ekonomisinin bir parçası olmayı tercih etmeniz, yani maddi hukukun dışında kalan bu davranışlarınız, aslında, bir tür maliyet-fayda analizi yapıyor olduğunuzu gösterir çünkü verili şartlar (=ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı koruması) altında, adaleti sağlama süreci büyük bir (toplumsal ve epistemik) maliyete yol açmaktadır.³

Şüphesiz, hukuksuzluk hiçbir zaman bir seçenek olmadı; bugün de değil. Ancak fikri ekonomilerde maliyetlerin yapay bir şekilde (fikri mülkiyet hukuku yoluyla) yüksek tutulmasının adaleti gerçekten sağlayıp sağlayamadığını sorgulamamız gerek. Siz de ihlal ekonomilerinin birer parçası olarak bunu yaptınız ki bu, bence, son derece meşru.

Fikri mülkiyet alanında Ortodoks bakış açılarıyla kaleme alınan metinlerde yer alan bu tavsiyeler, aslında, fikri ekonomiler içerisinde yer alan bir sorunu, yerleşik hale gelmiş suç ve ceza mantığı bağlamında ele almaktadır. Öyle ki, fikri mülkiyet hukukuna ilişkin yukarıda dile getirdiğim aksiyomlar, ceza hukuku ve medeni hukukunun geleneksel metodolojisiyle üretilmiş aksiyomlardır. Ceza hukuku ve medeni hukuk alanındaki aksiyomların tamamı, en genel anlamda toplumsal düzeni inşa etmekte önemli roller üstlenmektedir. Hiçbirisinden vazgeçemeyiz. Örneğin, kimseyi darp etmemeliyiz. Gasp etmemeliyiz. Cinayet işlememeliyiz. Tacizden uzak durmalıyız. Tecavüzü aklımıza dahi getirmemeliyiz. Kısaca, *primum non nocere* yani öncelikle kimseye zarar vermemeliyiz. Eğer başkasına zarar verirsek ve yaptıklarımız hukuk mahkemeleri önünde ispat edilirse, birtakım müeyyidelere tabi hale gelebiliriz.

Ancak, suç ve ceza mantığı, sadece maddi hukuku ilgilendiren bir süreç değildir. Öyle ki, maddi hukukun yokluğunda dahi, suçu ve cezayı aynı anda azaltan doğal birtakım mekanizmalar mevcuttur. Örneğin, Türkçeyi soldan sağa doğru yazarız. Ancak bu kural maddi hukuk yoluyla düzenlenmemiştir. Türkçenin soldan sağa doğru yazılması bir toplumsal normdur. Eğer bu norm

3 Epistemik maliyetler konusunda bkz.: Altuğ Yalçıntaş. 2013. “The Problem of Epistemic Cost” *American Journal of Economics and Sociology* 72 (5): 168-182.

ihlal edilirse, ceza da toplumsal ya da iktisadi bir yolla verilir. Örneğin, bir reklâm panosunda sağdan sola doğru yazılarla bir ürün tanıtılıyorsa, bu ürünün tanıtımı en verimli şekilde yapılmamış olur. Sağdan sola doğru yazılan yazılar maddi hukuk açısından bir suç teşkil etmediği için bu edime mahkemeler tarafından herhangi bir ceza verilemez. Ancak bunun gibi, toplumsal kabulün aksine bir durum ortaya çıktığında, ürünün tanıtımı tam olarak yapılamayacağından, bir anlamda iktisadi bir ceza verilmiş olur.

Acaba suç ve ceza konusunu, özellikle fikri ekonomileri göz önünde bulundurarak, soğukkanlı şekilde yeniden düşünebilir miyiz? Gerçekten, maddi hukuk yoluyla verilen cezalar fikri mülkiyet ihlallerinin doğal bir karşılığı mıdır? Hukuk dışında başka mekanizmalara ihtiyacımız var mı? Bu mekanizmalar hukuk kadar etkili olabilir mi?

Eğer açık bir toplumun inşa edilmesi gerektiğini düşünüyorsak, doğal olarak, maddi hukuka kesinlikle ihtiyacımız vardır. Evinize bir hırsız girdiğini düşünün. Ne yaparsınız? Tabii ki maddi hukuk yoluyla hakkınızı ararsınız. Suçlunun bulunup hukuk mahkemeleri önünde hak ettiği cezayı almasını istersiniz. Ancak suç diye tarif ettiğimiz kurumun doğasına ilişkin herhangi bir inceleme yapmadan, her türlü suç ile her türlü ceza arasında doğal bir nedensellik olduğunu varsaymak en doğru tutum olmayabilir. Eğer gasp, darp, tecavüz ve cinayet gibi suçlardan bahsediyorsak, suç ve ceza arasında doğal olmasa bile yapay bir nedensellik ilişkisi kurmak mümkündür ve gereklidir. Ayrıca, bu suçlara ilişkin cezai müeyyideler sadece ulusal değil uluslararası birer meseledir. Örneğin, uluslararası ceza sistemine taraf olan ülkelerin birinde gerçekleşen ve mahkemeler yoluyla suçluluğu ispat edilenler, çoğunlukla, diğer ülkelerde de birtakım cezai müeyyidelere tabi hale gelmiş olurlar. Dolayısıyla gasp, darp, cinayet ve tecavüz gibi suçların azaltılması için ceza sisteminin daha da verimli hale getirilmesi hepimizin menfaatindedir.

Ancak suçun doğasını fikri ekonomideki ihlalleri de kapsayacak şekilde genişletirsek, bu durumda ceza konusunu bir kere daha düşünmekte fayda olabilir çünkü ceza, yani maddi hukuk yoluyla müeyyide uygulamak, fikri ekonomilerdeki ihlallerle mücadele etmenin en doğru yöntemi olmayabilir. Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların korunmasını sıkılaştıracak politikalar uygulayarak, aslında, sadece fikri mülkiyet ihlallerinin artmasına neden oluyor olabiliriz. “Bütünleşik Piyasalar Hipotezi” başlıklı bölümde göstermeye çalıştığım gibi, fikri ekonomilerdeki müeyyideler gasp, darp, cinayet ve tecavüz gibi suçlarda olduğunun aksine sonuçlara yol açabilir.

Ben şu kanaatteyim: Fikri mülkiyet ihlallerinin kapsamını genişleterek fikri suçların ve ihlallerin çeşitliliğini ve yaygınlığını azaltamayız çünkü, bir önceki bölümde ayrıntılı olarak ele aldığım gibi, fikri ekonomiler için nedret kanunu geçerli değildir. Örneğin, Biogen ve Ionis Pharmaceuticals tarafından

üretilen ve patentlenen Spinzara adlı ilacı ya da Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* (2016) adını taşıyan son romanını ele alalım. Bu ürünlerin patent tesciline ve telifine sahip olanların hakları – ki her iki durumda da bu hak sahipleri müellif olmak zorunda değildir – AB ve ABD'de sıkı bir şekilde korunur. Yani bu ülkelerde bu fikri metaların maddi hukukun izin verdiği yollar dışında elde edilmesi ve paylaşılması cezai müeyyidelere tabidir. AB ve ABD, aynen gasp, darp, tecavüz ve cinayette olduğu gibi, fikri mülkiyet ihlalleri ile maddi hukuk yoluyla mücadele eder. Ancak ihlallerle hukuk yoluyla mücadele yöntemi, ne merkez ülkelerde ne de çevre ülkelerde, fikri mülkiyet ihlallerinin tamamıyla ortadan kalkması sonucunu doğurmaz. Tam tersine, elimizdeki istatistikler, fikri mülkiyet haklarının ciddi bir şekilde empoze edildiği son 50 yıl içerisinde, fikri mülkiyet ihlallerinin çeşitliliğinin ve yaygınlığının giderek arttığını gösteriyor. Yani daha çok koruma – en azından fikri ekonomiler için – daha çok güvenlik sağlamıyor. Daha çok koruma, daha çok ihlale yol açıyor. Peki, öyleyse, eksik olan nedir?

Kişisel kanaatime göre, fikri mülkiyete ilişkin meseleler sadece maddi hukukun bir konusuymuş gibi değerlendirilemezler. Fikri mülkiyet meseleleri, özü itibarıyla, bilgi üretim süreçlerindeki verimliliği arttırmayı hedefleyen konu başlıklarından oluşur. Başka bir ifadeyle, fikri mülkiyet hukukunun varlığı çoğunlukla bir ülkenin iktisadi kalkınmasına yapacağı düşünülen varsanıyla meşrulaştırılsa da, fikri mülkiyetin işlevi, tarihsel olarak, bir bilim felsefesi konusu olarak değerlendirilmelidir. Eğer bir toplumun fikri hayatı gelişirse, o toplumun kalkınmasından bahsedebiliriz. Bunun sonucu olarak, fikri ve sınai haklar alanında gözlemlenebilir gelişmeler ortaya çıkabilir. Ancak ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar ile iktisadi kalkınma arasında doğrudan bir nedensellik aramak, sadece bir hurafenin peşinden koşmamıza yol açmaz, aynı zamanda, tartışmaların kaynağında yer alan bilgi üretim süreçlerindeki verimlilik hedefinin de ıskalanmasına neden olur. Gerçekten de, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, günümüzde, bilgi üretim süreçlerinin en verimli şekilde işlenmesini sağlamanın, en azından bu hedefe ulaşmak için gerekli araçları sağlamanın oldukça uzağında yer alıyor. Buradan hareketle, bu bölümde fikri mülkiyetin ait olması gerektiği esas bağlama daha yakından bakmayı amaçlıyorum. Fikri mülkiyetin esas bağlamı bilim felsefesi, daha spesifik olarak, bilim ahlâkıdır.

Bilim felsefesinin birer alt dalı olarak düşünebileceğimiz bilimsel bilginin sosyolojisi ve bilimsel bilginin iktisadi üzerine düşünen yazarlar, fikri mülkiyet konularına hiçbir zaman kayıtsız kalmamışlardır. Charles Babbage'tan (*Reflections on the Decline of Science in England*, 1830) John Desmond Bernal'a (*The Social Function of Science*, 1939), Robert K. Merton'dan (*The Sociology of Science*, 1973) George F. DeMartino ve Deirdre N. McCloskey'e (*The Oxford Handbook of Professional Economic Ethics*, 2016) kadar birçok yazar bilimsel

bilgi ve bilim ahlâkı konularını birbirinden ayırtmadan ele almıştır. Bu yazarların tamamı bilgi üretim sürecinin ahlâk ile ilgili yönlerinin, en az fikri mülkiyet hukuku kadar önemli olduğunu defalarca vurgularken, hepsinin bilgi üretim süreçlerine ilişkin olarak altını çizdiği önemli konu, bilimsel bilginin bütün topluma ait olduğu gerçeğidir. Başka bir ifadeyle, bilgi bir müşterektir. Bu da bilgi meselesini bir ahlâk meselesi haline dönüştürür. Ben de çalışmamın bu bölümünde, fikri mülkiyet ile bilimsel ahlâk konularının niçin birlikte ele alınması gerektiği üzerinde duracağım. Sonuç bölümünde, iktisatta yeni bir uzmanlık alanı olan bilim ahlâkı ve bilimsel bilginin suistimali gibi konuları, bilim felsefesi bağlamı içerisinde yeniden değerlendireceğim. Böylelikle, fikri mülkiyet ahlâkının en az fikri mülkiyet hukuku kadar önemli bir çalışma alanı olduğunu gösterebilmeyi umuyorum.

İktisat: Toplumsal Bilimlerin Kraliçesi

1970 yılında “Nobel Ödülü”nü kazanan ilk ABD’li iktisatçı Paul Samuelson *Economics* adlı kitabının onuncu edisyonuna şunu yazmıştı: “İktisat toplumsal bilimlerin kraliçesidir.”⁴ Bir toplumda kraliçe unvanını hak etmek, o toplumun büyük çoğunluğu tarafından saygı görmek demektir. Kraliçe ve ailesi toplumların en başat özelliklerinin temsilcisidir. Yurttaşlar kraliçeleriyle övünürler. Kraliçeler liderlik vasıflarını taşır.

Peki, toplumsal bilimlerin kraliçesi unvanını taşıyan iktisat için aynı şeyi söyleyebilir miyiz? Kesinlikle söyleyebiliriz. İktisat kraliçe unvanını hak eden bir disiplindir; toplumsal bilimcilerden oluşan bilimsel topluluğun çoğunluğu tarafından saygı görür. İktisat, toplumsal bilimlerin başat özelliklerini temsil eder. Toplumsal bilimciler iktisadın bugünkü haliyle gurur duyarlar. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji başta olmak üzere toplumsal ve beşeri bilimlerin bugünkü başarı hikâyesinin arkasında iktisadın bu alanlara yaptığı katkıların payı büyüktür.

Ancak 2008 Finansal Krizi’nin hemen ardından başlayan tartışmalar bazı iktisatçıları hedef tahtasına oturtmuş durumda. Yapılan tartışmalara bakınca, iktisatçıların hedef tahtasına oturtulmasının arkasındaki sebebin fikri mülkiyet ihlalleri ile yakından ilişkili olduğunu gösteriyor.

2008 Finansal Krizi’nin üzerinden on yıl geçti. Kapitalizmin en büyük ikinci krizi olarak adlandırılan bu krizin yol açtığı sıkıntılı dönemin sonuçlarının içinde yaşıyoruz. 2008 Finansal Krizi başta uluslararası alanda faaliyet gösteren finansal kuruluşlar olmak üzere ulusal ekonomilerin birçok sektörünü olumsuz

4 Paul Samuelson. 1948 [1976] *Economics*. 10. Edisyon. New York: MacGraw Hill: 6.

etkiledi. Alınan “tedbirler” yoluyla ABD’de büyük yatırım bankaları, Avrupa’da ise finansal bazı kuruluşlar ve yanı sıra Yunanistan batmaktan kurtarıldı. Olan biteni seyreden biz iktisatçılar da, bu sayede, “batmak için çok büyük” olan bazı kurumların iktisadın da kapitalizmin de temel ilkelerinden biri olan “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ya da “bırakınız yapsınlar, bırakınız batsınlar” ilkesine feda edilemeyecek kadar değerli olduğunu öğrenmiş olduk.

Peki, bu aşamaya nasıl geldik? Daha doğrusu, 2008 Finansal Krizi’nin ortaya çıkmasına neden olan sebeplerden biri (belki de en önemlisi) olduğu düşünülen *iktisatçıların sorumsuz akademik tutumları* bu krizden çıkış yolu olarak önerilen ve uygulanan en popüler politika olan “Tasarruf Tedbirleri”nin de sebebi olmasın sakın?

Tasarruf Tedbirleri 2008 Finansal Krizi’nden çıkabilmek için hükümetlerce ve politika yapımcılarca alınması gereken önlemler zincirine verilen kısaltma bir addır. Bu tür tedbirler, farklı adlarla, tarihin birçok döneminde, irili ufaklı, sayısız krizden çıkış yolu olarak önerilmiştir. Bu tedbirlerin ortak özelliği kamu harcamalarının kısılmasıdır. Yani devletler sağlık ve emeklilik alanında refah yaratıcı politikaları terk etmelidir. Kemerler sıkılacak, ücretler dondurulacak, vergiler arttırılacaktır.

2008 Finansal Krizi’nden sonra önerilen “Tasarruf Tedbirleri”nin alınması süreci, doğal olarak, uzun tartışmaları beraberinde getirdi. Bu süreç içerisinde en çok sorulan sorulardan biri de tedbirlerin gerçekten işe yarayıp yaramayacağına ilişkindi. Konuyla ilgili birçok yazı ve yorum yayımlandı. Bu alanda etkili makalelerin biri Carmen M. Reinhart (Harvard) ve Kenneth S. Rogoff (Harvard) tarafından kaleme alınan ve önce *National Bureau of Economic Research*’te ardından da *American Economic Review: Papers and Proceedings*’te (bundan sonra, *AER*) yayımlanan “Growth in the Time of Debt” başlıklı makaledir.⁵ Dünya çapında itibarlı iki yazarın bu çalışmaları ve ardından gelişen olaylar, iktisadın ekonomik krizlere karşı tedbir almakta zorlandığı gerçeğini bir kere daha ortaya çıkardı. Bu kadar değil, devamı var: 2008 Finansal Krizi ve “Tasarruf Tedbirleri” bir meslek olarak iktisadın büyük entelektüel sorunlarla baş etmekte de başarılı olamadığının ortaya çıkmasına neden oldu. Bugün artık 2008 Finansal Krizi’ni konuşurken “Tasarruf Tedbirleri”ni, “Tasarruf Tedbirleri”ni konuşurken de Reinhart ve Rogoff’un bu makalesini ve iktisatta bilimsel suistimalin boyutlarını konuşuyoruz.

5 Carmen M. Reinhart ve Kenneth Rogoff. 2010. “Growth in a Time of Debt” *American Economic Review: Papers and Proceedings* 100 (Mayıs): 573-578.

Reinhart ve Rogoff, başta *This Time is Different* (2009) olmak üzere, makro iktisat alanında yüksek atıflar alan birçok çalışmanın yazarıdır.⁶ 2010 tarihinde yayımlanan makalelerinde, yazarlar, kamu harcamaları, büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 44 ülkeyi kapsayan 200 yıllık toplam 3700 gözlemden sonra ulaştıkları sonuç şudur: Bir ülkenin kamu borçları o ülkenin GSYH'sinin % 90'ını aşarsa (yazarlar buna "borç tavanı tahammülsüzlüğü" adını verir), takip eden yıllardaki büyüme oranları önemli ölçüde düşer. Yani büyümek isteyen bir ekonomi, kamu borçlarını azaltmalıdır. Makale bu konuda tarihsel veriye dayalı kanıt sunmaktadır.

Doğal olarak, bu makale ve yazarların konuyla ilgili olarak kaleme aldığı diğer çalışmaları, başta ABD ve Avrupa ülkelerindeki politika yapıcılar olmak üzere birçok neoliberal yazar tarafından el üstünde tutulmuştur. Çünkü aranan kanıt bulunmuştur: Krizden çıkış için gerekli olan, devletin ekonomideki rolünü küçültmek ve özel yatırımların önünü açmaktır. Gerçekten de birçok ülke krizden çıkış olarak "Tasarruf Tedbirleri"ni uygulamaya koyar. Kamu harcamalarını azaltır. Politika yapıcılar geri dönülmez bir dizi karar alır.

Tam bu tartışmalar sonlandı ve dünya ekonomisi büyük bir krizden çıkış yolu buldu derken University of Massachusetts, Amherst'ten üç araştırmacı, Thomas Herndon, Michael Ash ve Robert Pollin, bir doktora dersi için Reinhart ve Rogoff'un makalelerini replike etmeye karar verirler. Sonuçlar çarpıcıdır. Reinhart ve Rogoff'un kullandığı verilerde hatalar bulunmaktadır. Örneğin Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada ve Danimarka gibi ülkeler analize dahil edilmemiştir. Dahası, kullanılan istatistik yöntemleri ise alışılmışın dışındadır. Herndon vd. kamu borçları ile büyüme arasında doğru yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşır. Yani kamu borçları büyümenin artmasına yol açmaktadır. Öyleyse "Tasarruf Tedbirleri" gereksizdir. Devlet daha çok harcama yapmalıdır.

Herndon vd. bu replikasyon çalışmasını önce tartışma metni olarak ardından da *Cambridge Journal of Economics*'te araştırma makalesi olarak yayımladı.⁷ ABD medyası 2013 yılının yaz aylarında, Reinhart ve Rogoff'un makalesindeki hataları ve bu hataların nasıl olup da hakemlerin ve editörlerin gözünden kaçtığını tartıştı. Reinhart ve Rogoff, *The New York Times* için yazdığı

6 Carmen M. Reinhart ve Kenneth Rogoff. 2009. *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.

7 Thomas Herndon, Michael Ash ve Robert Pollin. 2013. "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff" *PERI Working Paper Series 322*. Thomas Herndon, Michael Ash ve Robert Pollin. 2013. "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff" *Cambridge Journal of Economics* doi: 10.1093/cje/bet075.

bir cevap yazısında Excel Spreadsheet'lerdeki hataları kabul etti ve özür diledi.⁸ Bu hataların kasıtlı olmadığını, ideolojik manipülasyon yaptıkları yönündeki iddiaların ise kendilerine yapılan büyük bir haksızlık olduğunu, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtti.

Reinhart ve Rogoff'un bu hatalı sonuçlara kasten ulaşip ulaşmadığı sonu olan bir tartışma gibi görünmüyor. Ancak bunun ötesinde, Reinhart ve Rogoff'un makalesi *AER*'de yayımlandığından bu tartışmalar başta *American Economic Association (AEA)* tarafından çıkarılan dergiler olmak üzere (*American Economic Review*, *Journal of Economics Literature* ve *Journal of Economic Perspectives*) itibarlı bütün iktisat dergi ve yayınevleri için ciddi sonuçlar doğurdu. Bu sonuçların içinden önemli üç tanesine aşağıda değiniyorum.

1. Başta *AER* olmak üzere *AEA* tarafından yayımlanan dergilerde basılan bazı makaleler sadece hakem sürecine değil editoryel sürece de girmiyor.

Jakob Kapeller *Heterodox Economics Newsletter*'ın 3 Mart 2014 tarihli nüshasında konuyla ilgili bir yorum yayımladı. Kapeller Robert Pollin'le görüşmüş ve bu replikasyon çalışmasıyla ilgili bazı sorular yöneltmiş. Pollin'in verdiği yanıtlara göre *AER*'nin bir sayısı her yıl Ocak ayında yapılan *AEA Conference*'nda sunulan bildirilerden seçilen makaleleri yayınlıyormuş. Bu makaleler hakem sürecine girmiyor, editörün seçimiyle yayımlanıyormuş. Peki, bu makaleler neye göre seçiliyor? *AER*'nin *Papers and Proceedings* serisini incelersek, bu sayıda yer alan makalelerin itibarlı iktisatçılar tarafından yayımlandığını görebiliriz. Yani iktisadın en önemli dergisinin yıllık en az bir sayısında bir tür *selection bias* var. Neden? Çünkü öyle görünüyor ki itibarlı olan iktisatçılar makalelerini bu ve bunun gibi dergilerde hakem sürecine girmeden basma şansına sahip. Reinhart ve Rogoff'un elementer düzeydeki hatasına bakılırsa, bazı makaleler editörlerin denetimine de girmiyor!

2. 2005 öncesinde yazarların kullanılan veriyi ve algoritmayı *AER*'ye sunma zorunluluğu yoktu.

Editörün denetiminin olmadığı sonucuna nereden ulaşıyoruz? Çünkü Reinhart ve Rogoff'un kullandığı veriler Herndon vd.'nin verileri yazarlardan istemesiyle ortaya çıkıyor. Yani Reinhart ve Rogoff makaleyi *AER*'ye gönderdiğinde verileri göndermiyor.

⁸ Carmen M. Reinhart ve Kenneth Rogoff. 2013. "Debt, Growth, and the Austerity Debate" *The New York Times*, 25 Nisan.

Aslında, *AEA* 2005 yılından bu yana kullanılan verilerin ve algoritmanın açık edilmesini zorunlu tutuyordu.⁹ Yani *AEA*'nın yayımladığı *American Economic Review*, *Journal of Economics Literature* ve *Journal of Economic Perspectives*'te son 10 yılda yayımlanan makalelerin verilerinin *AEA*'nın web sayfasında açık kaynak olarak yayımlanması zorunluydu. (*AEA*'nın açıklamasına "Data Availability Project" başlıklı doküman üzerinden ulaşabilirsiniz.) Gerçekten de, bu dergilerin en son sayılarına bakın, bütün makalelerin *supplementary materials* ile yayımlandığını göreceksiniz. Fakat bu politika Reinhart ve Rogoff'un makaleleri için ihlal edilmiş gibi görünüyor. Reinhart ve Rogoff'un makalelerine ait *supplementary materials* şu anda dahi yok (Şubat 2018).

3. *AER* genel olarak eleştirilere açık değil.

Aslında bu durum defalarca dile getirildi. Sadece bir tanesine değineyim. Philip R. P. Coelho vd. 2005 yılında yayımlanan bir araştırmasında 1963'ten 2004'e kadar en itibarlı beş iktisat dergisini incelerler.¹⁰ Bu inceleme sonucunda ulaştıkları sonuca göre, bu dergiler eleştiri yazılarını yıllar içinde daha az miktarda yayımlamaktadır. Örneğin, *Quarterly Journal of Economics* 1963'te eleştiri yazılarına % 30 oranında yer ayırırken, bu oran 2004'te % 10'a düşmüştür. *Economic Journal* 1960'larda eleştiri yazılarına % 15 oranında yer verirken 2000'lerin başında bu oran 0'a yaklaşmıştır. *AER* de, politikası gereği, *rejoinder* ya da *response* yayımlamıyor. Reinhart ve Rogoff'u eleştiren bu yazı da yayımlanmadı. Kim bilir neden? Mesleğin başka bir "sır"ı her halde...

Yukarıda saydıklarım öncelikle *AEA*'yı ilgilendiriyor. Ancak bu makale sonrasında tartışmalar *AEA* dışında genel olarak iktisat mesleğini ilgilendiren sonuçlara yol açmış durumda.

Replikasyon, yukarıda da belirttiğim gibi, daha önce yayımlanmış makalelerin kullandığı verileri ve algoritmayı tekrar kullanarak yazarların ulaştığı sonuçların geçerliliğini test etmek anlamına gelir. Son yıllarda iktisatta da yaygınlaşmaya başlayan replikasyon çalışmaları ürpertici bir gerçeği gözler önüne seriyor. İktisatta yayımlanan makalelerinin birçoğu replikasyon sürecini başarıyla geçemiyor. Yani elimizdeki önemli bazı makaleleri orijinal ya da güncellenmiş verileri kullanarak teyit edemiyoruz. Bu durum doğrudan replikasyon sürecindeki makalelerin yanlışlandığı anlamına gelmiyor, şüphesiz.

9 Phillip Glandon. 2010. "Report on the American Economic Review Data Availability Compliance Project" *Kenyon College Economics Faculty Publications 11-2010*. [Erişim Tarihi: Ağustos 2016].

10 Philip R. P. Coelho, Frederick de Worken-Eley III ve James E. McClure. 2005. "Decline in Critical Commentary, 1983-2004" *Econ Journal Watch* 2 (2): 355-361.

Ancak iktisatta ciddi bir teyit sorunuyla karşı karşıyayız. Peki, bu durumun sebebi nedir?

İktisatçılar bir dergiye makalelerini gönderdiklerinde, çoğu zaman (bazı alanlarda hiçbir zaman), verileri derginin editörüne göndermezler. Hakemler ve editörler gönderilen makaleleri, kullanılan verilerin ve algoritmaların yokluğunda değerlendirir. Bu da mesleğin başka bir “sır”ı olsa gerek.

Peki neden? Yazarların verileri ve algoritmaları hakemlere göndermemesinin çeşitli sebepleri var. Örneğin, bazı veriler yazarlara lisanslanmış olabilir. Lisanslanma durumunda verilerin sahipleri veriyi yazarlara sadece eldeki çalışmada kullanmak üzere vermiş olabilir. Bu koşullar altında yazarlar veriyi üçüncü kişilerle paylaşamaz ve hatta veriyi saklı tutmakla yükümlüdür.

Kimi durumlardaysa yazarlar veriyi kendileri üretir. Özellikle iktisadi tarih alanında yapılan çalışmalarda kullanılan tarihsel veriler uzun arşiv çalışmaları sonucunda üretilen verilerdir. Bu veriler yazarlar için büyük kıymete sahiptir. Bazı yazarlar aynı veriyi birden fazla çalışmada kullanabilirler. Bu koşullar altında, yazarlar açıkladıkları verilerin orijinalliğini yitireceği kanaatine varabilirler ve verileri açıklamaktan imtina edebilirler. Doğal olarak yukarıda veriler için söylediklerim uygulamalı bilimlerde kullanılan algoritma ve kodlar için de geçerlidir.

Öyleyse sonuç nedir? En az iki sonuçtan bahsedebiliriz.

2008 Finansal Krizi sadece ekonomilerin değil, bir bilim dalı olan iktisadın da bir krizidir. 2008 Finansal Krizi büyük bir kriz ama gerçekten Reinhart ve Rogoff’un yazdığı kitabın başlığında dediği gibi, *Bu Defa Farklı!*¹¹ 1929 Bunalımı bir anlamda Keynezyen İktisat Okulu’nun da doğuşuna yol açmıştı. Ancak bu bunalım sonrasında kimse iktisatçıları sorumsuz davranışlarından ötürü suçlamamıştı. Keynezyen Devrim adını verdiğimiz büyük kuramsal dönüşüm öncesinde kimse marjinalizme dayanan iktisat literatürünün iktisatçılar yüzünden sefil bir halde olduğunu dile getirmede. Bir meslek olarak iktisadı sorgulamadı. Ama son on yıldır biz iktisatçıların davranışlarını da sorguluyoruz.

2008 Finansal Krizi sonrasında yeni bir iktisat paradigması ortaya çıkar mı henüz bilemiyoruz. Fakat “bu defa farklı” bu kriz patlak verdiğinden beri iktisadın mutfağında yemeğin nasıl piştiğiyle ilgili iştahımızı kaçıran hikâyeler duymaktayız. Artık iktisat mesleği eskisi gibi olmayacak, orası kesin.

11 Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff. 2009. *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.

Herndon, Ash ve Pollin'in makalesi *AER* tarafından bu dergide daha önce yayımlanan makalelere cevap niteliğinde yayımların yayımlanmadığı gerekçe gösterilerek reddedildi ve makale *Cambridge Journal of Economics*'te yayımlandı. Peki neden? Bence bunun sebebi iktisatta genel olarak bir eleştiri eksikliğinin olmasıdır. Ne kadar enteresandır ki örneğin sinemada ya da edebiyatta eleştiri eksikliği yok. Sanat eleştirmenleri ve edebiyat eleştirmenleri kendi alanlarını acımasızca eleştirebiliyor. İktisattaysa bu işi yapan az sayıda fikir insanı bu tavırlarından ötürü cezalandırılıyor. Ortodoks iktisatçılar, iktisatta sadece yayımlanan makalelerin ve kitapların eleştirisini yapanlara “otur sen de iki veriyi bir araya getir de bir yayım yap” deme lüksüne sahip. Oysa sinema eleştirmenlerine ve edebiyat eleştirmenlerine kimse “otur sen de bir film çek ya da roman yaz” demiyor.

İktisatta eleştiri işini Ortodoksi dışındaki dergiler ve yazarlar yapıyor. Bu da iktisadın içindeki Ortodoksi sorununu büyütüyor. Çoğunluk, Ortodoksi dışında yazanları okumadığı gibi bu yayınlar git gide iktisat literatürünün periferisine itiliyor. Yakın bir gelecekte Ortodoksi dışında yayın yapan iktisatçılar yavaş yavaş iktisat bölümlerinde iş bulamayacak duruma gelecekler. Bugün bile iktisat fakülteleri dışında çalışan ama iktisat üzerine yazan birçok iktisatçı var. Bu araştırmacıların işlerini daha özgürce ve istekli şekilde yaptıklarına şüphem yok.

Fikri patika bağımlılığı kaçınılmazdır. İktisattaki (ve diğer bilim dallarındaki) hatalar sanıldığı gibi kolaylıkla düzeltilmez. Uzun süreler boyunca varlığı devam eder. Reinhart ve Rogoff örneğinden hareketle, bu hataların her zaman kasti olarak yapılması gerekmez. İktisatçılar çok büyük ekseriyetle titiz ve kendi kendisinin eleştirisini yapabilen bilim insanlarıdır. (Ve Reinhart ile Rogoff bu bilim insanları arasındadır.) Ancak bilimin doğası gereği yüksek atıf alan makalelerdeki küçük hatalar “Tasarruf Tedbirleri” gibi büyük sonuçlara yol açabilirler. Düşünceler tarihini yazarken ve okurken zorunlu olarak kasıt aramak her zaman doğru bir yöntem olmayabilir. Kasıt yokken yanlışlar ortaya çıkabileceği gibi, kasıt varken dahi doğru yolu bulamayabiliriz. Siz bu andan sonra Reinhart ve Rogoff'un hatasını düzeltmişsiniz ya da düzeltmemişsiniz, önemli değildir. Patikaya bağımlılık adını verdiğimiz bu durum maalesef yapısaldır ve bütün bilimlere içkindir.

İktisatta Replikasyon Başarısızlığı

Replikasyon başarısızlığı yayımlanan bir çalışmanın ulaştığı sonuçların teyit edilememesi anlamına gelir. Replikasyon yoluyla, bir makalenin ya da modelin kullandığı verileri ve algoritmayı kullanarak yazarların iddia ettiği

sonuçlara ulaşır ulaşmadığını kontrol ederiz. Replikasyon çalışmalarının iki önemli sonucu vardır.

1. Bir makale ya da model replike edilemiyorsa, o makale ve modelin sonuçlarının doğruluğu konusunda kesin bir yargıya varamayız. Replike edilemeyen makaleler ve modellerin yanlış sonuçları olabilir.
2. Replike edilen bir makalenin ya da modelin sonuçları doğrulanıyorsa ulaşılan sonuçlar teyit edilmiş olur. Bu istediğimiz bir sonuçtur. Ancak makale ve modelin sonuçları replikasyon sonrasında yanlışlanıyorsa önümüzde çözmemiz gereken önemli bir sorun var demektir. Replikasyon sonrasında yanlışlanan makale ve modellere bilimsel açıdan nasıl yaklaşacağız?

Replikasyon başarısızlığı bir fikri piyasa başarısızlığı formudur. Fikri piyasalar en basit şekliyle fikirlerin alınıp satıldığı kamusal alanlar olmakla birlikte fikirlerin alımı ve satımı süreci – ki biz buna üketim süreci demiştik – belirli bir derinliğe sahiptir. Türkçe’de sık sık kullandığımız “fikir alış verişi” deyimini de buradan gelir. Fikirlerin alış verişi yapılırken aslında gerçekleşen faaliyet, fikirlerin satıcılarının öne sürdüğü argümanların test edilmesidir. Eğer bir argümanı test ediyor ve doğrulayabiliyorsak, o argümanı almamak için ortada bir sebebimiz olamaz. Hatta İngilizce ve başka dillerde de yerleşik olan “I don’t buy your idea” deyimini bu test sürecine işaret eder. Bu deyim, sizinle aynı görüşte değilim anlamını taşır. Yani, ifade edilen argümanı almamamızın nedeni, bu argümanın, kendi kriterlerimize göre, doğrulama sürecinden geçememiş olmasıdır. Doğal olarak, yanlış olan bir fikri bilerek ve isteyerek satın almayız (yani, benimsemeyiz.)

İşte, özellikle uygulamalı bilimlerin karşı karşıya olduğu replikasyon başarısızlığı, aslında, doğruluğu ispat edilemeyen fikirlerin piyasada üketiliyor olmasından kaynaklanır. Replikasyon başarısızlığı sadece belli bir kuram ya da açıklama için değil genel olarak fikirler piyasasında yerleşik hale gelmiş bir doğrulama (yani replikasyon) mekanizmasının çalışmaması dolayısıyla fikirler piyasasının başarısız olması anlamına gelir.

Fikirler piyasasının bir tür başarısızlığı olan replikasyon başarısızlığı fikri ekonomi için gerçekten büyük bir başarısızlığa işaret eder çünkü replikasyon başarısızlığı bizi çözümü zor olan bir durumla karşı karşıya bırakır. Bu durum, piyasa aktörlerinin replikasyon konusundaki isteksizliğidir. Gerçekten de, genel olarak uygulamalı bilimciler ve özel olarak da iktisatçılar replikasyon yapmak için yeterli müşevviğe sahip değiller. Şöyle düşünelim: Akademik olarak aktif bir araştırmacısınız. Yoğun çalışmalarınız sırasında karşınıza sorgulanabilir nitelikte yöntemler kullanan bir araştırma çıkıyor. Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlardan şüphe duyuyorsunuz. Ancak şüphenizi doğrulamak için yeterli

vaktiniz yok. Zira bu nitelikte birçok makale ve modelle ilgilendiniz. Hepsini tek tek replikasyona tabi tutamazsınız. Ayrıca, replikasyona girişseniz bile ortaya çıkan sonuca ilişkin belli bir öngörünüz bulunmuyor. Eğer replikasyonunuz başarılı olursa, bu replikasyon çalışmanızı kimse yayımlamak istemez çünkü sonuç zaten hakem sürecinden geçirilmiş ve yayımlanmış bir makalenin teyit edilen sonuçlarıyla kim neden ilgilensin. Bu durumda replikasyona girişmezsiniz. Makaleyi ve modelin ulaştığı sonuçları doğru kabul edersiniz.

Tüm bu riski üstünüze aldığınızı ve zamanla ilgili kaygıları ertelediğinizi düşünelim. Bu durumda karşınıza başka sorunlar çıkacak. Öncelikle, bir makaleyi ve modeli replike etmeye kalkıştığınızda, modelde kullanılan verilere ve bilgisayar kodlarına erişim sorunu yaşayacaksınız. Bu sorun birçok sebepten kaynaklanmış olabilir.

- a) Yazar, makaleyi yayımlayan dergiye (veya yayınevine) makalede kullandığı verileri ve bilgisayar kodlarını göndermemiş olabilir.
- b) Yazarın makaleyi hazırlarken kullandığı verileri ve bilgisayar kodları, bunlar zamanında dergiye (veya yayınevine) gönderilmiş olsa bile, okuyucuya sunulmamış olabilir. Bu koşullar altında, replikasyon çalışmasını yapmak isteyen birisi verileri ve kodları orijinal yazardan istemek durumunda kalabilir. Orijinal makalenin yazarı bu veriyi her zaman paylaşmak istemez.
- c) Yazarın kullanılan veriyi ve kodları paylaşmak istememesinin en az iki sebebi olabilir. İlk olarak, kullanılan veri lisanslanmış olabilir. Verilerin lisansına sahip olan kişi veya kurum, bırakın verilerin açık kaynak olarak yayımlanmasını, bu verilerin üçüncü kişilere gösterilmesini dahi yasal olarak engellemiş olabilir.
- ç) Günümüzde yayımlanan makalelerin bazıları gerçek zamanlı veri kullanıyor. Genellikle, Web 2.0 teknolojilerinde karşımıza çıkan bu sorun şu anlama geliyor: Veri kendisini anlık olarak güncelliyor. Bir makaleyi yazma süreci sırasında kullandığınız veriler, o makale bittikten ve yayımlandıktan sonra artık ortada olmayabilir. Wikipedia’da girilen başlıklar buna güzel bir örnektir. Aynı şekilde Twitter ve Facebook üzerinden gönderilen mesajlar da anlık veri niteliğini haizdir. Bu başlıklar ve veriler yazarı tarafından silinebilir ya da (Wikipedia örneğinde olduğu gibi) her an değiştirilebilir. Web 2.0 teknolojilerinden elde ettiğiniz verilerle yazılan bir makalenin verileri anlık olacağından, bu makalelerin replikasyonu yapılamayabilir ya da replikasyon yapıldığında ortaya farklı bir sonuç çıkabilir.

Son olarak, fikri ekonominin replikasyon başarısızlığının arkasında bir itibar sorunu da yatar. Buna göre, henüz kariyerinin başında bulunan bir

araştırmacı itibar sahibi başka bir araştırmacının yayımlanmış çalışmasının replikasyonunu yapma sürecinde bazı toplumsal engellerle karşılaşabilir. Sadece Türkiye’de değil dünyanın birçok ülkesinde de, araştırmacılar, itibarlarının sorgulanmasından hoşlanmazlar. Bunun sonucu olarak, istenilen veriyi paylaşmayabilirler ya da replikasyon sonrasında yanlışlanan bir çalışmanın yayımlanmasını engelleyebilirler.

İktisatta replikasyonun önemi ilk defa *Econometrica* dergisinin 1933 yılında yayımlanan bir sayısında ele alınmıştır. *Journal of Political Economy* dergisinin 1975 yılında yayımlanan sayısında da replikasyon konusunda bir bilgi notu yayımlanmıştır. Ancak iki girişim de sonuçsuz kalmıştır.

İktisatta kapsamlı ilk replikasyon çalışması 1982-1984 yılları arasında *Journal of Money, Credit, and Banking* dergisi tarafından yürütülmüştür.

Bugün replikasyon çalışmaları konusunda sadece iktisatta değil birçok bilim dalında yaygın bir farkındalık mevcut. İktisatta yapılan replikasyonları yayımlayan *Replication Wiki* ve *Replication Network* bunların başında geliyor. Bu iki internet sitesi yanında *Econ Journal Watch: Scholarly Comments on Academic Economics* daha önce yayımlanan matematiksel ve matematiksel olmayan makalelerle ilgili olan tartışmalara sayfalarında yer veriyor.

Bunların (ve aşağıda verilen vakanın) sonucu olarak, American Economic Association (AEA) bundan böyle kendi bünyesinde yayımlanan dergilerde basılan makalelere ilişkin verilerin herkese açık bir şekilde internet sitesinde yayımlanması politikasını uygulamaya geçirdi. Bunun sonucu olarak da AEA bünyesi dışındaki dergilerin birçoğu veriler ve kodlar konusunda benzer politikaları benimsedi. Bugün birçok önemli iktisat dergisi basılan makalelerin verilerini ve kodlarını internet sayfalarında yayınlıyor. Bunu engelleyen fikri mülkiyet yasalarına ve fikri mülkiyetle ilgili antlaşmalara rağmen!

Yukarıda ele aldığım Reinhart ve Rogoff’un makalesine ilişkin replikasyon çalışmasının sonuçları bize şunu gösteriyor: İktisatta fikri mülkiyet ihlallerinin sonuçları ve ehemmiyeti o derece yaygınlaşmış ve artmış durumda ki bu durum iktisadın işleyişine ilişkin temel felsefi sorunların bazılarının çözülemediğini bize gösteriyor. Bu sorunların başında August Comte’tan bu yana önümüzde duran pozitivism sorunudur. Aslında, pozitivism sadece iktisadı değil bütün bilimlere ilgilendiriyor. Ancak replikasyon başarısızlığının toplumsal bilimlerin kraliçesi olan iktisadı yakından ilgilendirdiği ortaya çıktığı andan bu yana pozitivismin toplumsal bilimlerin hâlâ en büyük problemi olduğu gerçeğiyle bizi yeniden yüz yüze getirdi.

İktisatta Bilim Ahlâkı: Durum Çok Ciddi Beyler!

Türkiye’de 15 Temmuz 2016’dan bu yana yaşananlar bilenen bir tehlikenin göz göre göre nasıl önlen(e)mediğini, en sonunda da bütün ülkenin felaketine yol açacak bir girişime nasıl yol açtığını gözlerimizin önüne serdi. Bu acı tecrübe sırasında, özellikle olayların sıcaklığını koruduğu ilk bir hafta içinde, “toplumsal medya”da çok kullanılan bir ifade (*hashtag*) “durum çok ciddi, beyler!” oldu. Bu ifade, konuyla ilgili defalarca yapılan uyarıların, tutulan raporların, kişilerin ve kurumların beyanlarının on yıllar boyunca dikkate alınmadığını ve bunun ardından gelen pişmanlığı ifade ediyor. “Beyler” ifadesi ise kabahatli olan tarafın, bir anlamda, erkekler olduğunu belirtiyor gibi. Benzer bir durum, 2008 Finansal Krizi’nden sonra da dile getirilmişti. Bu konuda yazılan çok sayıda yazı arasında Irene van Staveren’in “The Lehman Sisters Hypothesis” adlı çalışmasına bakılabilir.¹²

Bu tür tehlike uyarıları, Türkiye’nin sosyal ve siyasal tarihinde defalarca yapıldı – ve o kadar çok yapıldı ki uyarılar artık hepimizin bildiği çoban hikâyesine döndü. Yani miktarı artan bir malın piyasa değerinin düşme eğilimine girmesi gibi, sıkça yapılan aynı türden uyarı ve ihbarlar, birçoğumuzda, artık bu uyarı ve ihtarların (mübadele) değerinin düşük olduğu algısına yol açtı. Fakat klasik politik iktisattan bildiğimiz gibi, bir metanın mübadele değerinin düşüyor olması (ve hatta sifira yakınsaması) o metanın kullanım değerinin yani faydasının düşmesi sonucunu doğurmaz. Yani, tehlike uyarılarının kullanım değeri hep pozitif. Miktarının artmış olmasından ötürü düşen mübadele değeri, sanki, bu uyarıların faydasının da ortadan kalktığı yönünde bir yanılsama yarattı, o kadar. En sonunda da 15 Temmuz olayları başımıza geldi.

Bence bu durumdan dersler çıkarmalıyız. Bir siyasal bilimci olmadığım için konunun siyaset yönünü uzmanlara bırakıyorum. Benim bu yazıda dikkat çekmek istediğim konu, iktisacılar tarafından iktisadın gidişatına ilişkin yapılan uyarılardır. Bu uyarılar özellikle son dönemde o kadar sık yapılır oldu ki, bunların sanki hiçbir faydası yokmuş gibi bir yanılsama içine düştük. Bu halde de kalmaya devam ediyoruz. İktisadın içindeki (paralel, dikey ya da her ne şekilde) yapılanmalara karşı kayda geçen bazı uyarıları not edelim:

- Charles Babbage. 1830. *Reflections on the Decline of Science in England*
- Karl Marx. 1859. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çeşitli yayınevleri tarafından yapılan baskılar).
- Rosa Luxemburg. 1906. *İktisat Nedir?* (Çeşitli yayınevleri tarafından yapılan baskılar)

12 Irene van Staveren. 2014. “The Lehman Sisters Hypothesis” *Cambridge Journal of Economics* 21. Doi: 10.1093/cje/beu010.

- Thorstein B. Veblen. 1909. “The Limitations of Marginal Utility” *Journal of Political Economy* 17 (9): 620-636.
- Glenn E. Hoover. 1926. “The Present State of Economic Science” *Social Forces* 5 (1): 57-60.
- Daniel Bell ve Irving Kristol (der.) 1981. *The Crisis in Economic Theory*. New York: Basic Books.

2008 Finansal Krizi’nden sonra yapılan bazı yayınlar:

- Colander ve diğerleri. 2009. “The Financial Crisis and the Systematic Failure of Academic Economics” *Critical Review: A Journal of Politics and Society* 21 (2-3): 249-267.
- Tony Lawson. 2009. “The Current Economic Crisis: Its Nature and the Course of Academic Economics” *Cambridge Journal of Economics* 33 (4): 759-777.
- Alan Kirman. 2010. “The Economic Crisis is a Crisis for Economic Theory” *CESifo Economic Studies* 56 (4): 498-535.
- Larry Elliot. 2010. “Rescuing Economics from Its Own Crisis” *The Guardian*, 8 Kasım.
- J. Terry Harvey. 2012. “How Economists Contributed to the Financial Crisis” *Forbes*, 2 Haziran.

“Nedir bu iktisadın sorunu?” başlıklı ya da temalı yayınlara bazı örnekler:

- Benjamin Ward. 1972. *What’s Wrong with Economics*. New York: Basic Books.
- Edward Fullbrook (Der.) 2004. *A Guide to What is Wrong with Economics*. London: Anthem Press.
- Peter Coy. 2009. “What Good are Economists Anyway?” *Bloomberg Businessweek*, 16 Nisan.
- Paul Krugman. 2009. “How Did Economists Get It So Wrong?” *The New York Times*, 6 Eylül.

Babbage, Marx ve Veblen ile başlayan bu literatür özellikle 2008 Finansal Krizi’nden sonra Ortodoks birçok yayın organında yayımlanan (popüler) makalelerle sürmeye devam ediyor. Dikkat edilirse bu yayınların neredeyse tamamı iktisadın bugünkü halinden büyük ölçüde iktisatçıları sorumlu tutuyor. Bu yayınlar ferdi ve araştırma gruplarındaki iktisatçıların edimlerinin iktisadın

itibarının ve açıklama gücünün azalmasına neden olduğunu öne sürüyor. Bu yönde kanıt sunuyor.

Özellikle son yıllarda iktisadın içinde bulunduğu ahlâki çöküntüye ilişkin iktisat tarihçileri ve iktisat felsefecileri çok sayıda yayın yaptılar. Hatta iktisat felsefesinin bağımsız bir çalışma alanı olmasının sebebi, bir yerde, iktisadın “içinden” iktisada en sert eleştirileri yönelten Deirdre N. McCloskey’nin iktisadın retorikği üzerine çalışmaları oldu. McCloskey şu anda erdem ahlâkı üzerine çalışıyor. İktisadın neden çağdaş dünyayı açıklayamadığı üzerine yayın yapıyor. Bu yayınlardan bir tanesini burada anmış olalım: *Bourgeois Dignity: Why Economics Can’t Explain the Modern World* (2010).

Aslında, Adam Smith’in *The Theory of Moral Sentiments* (1759) adlı çalışmasını iktisada giriş ve iktisadın tarihi derslerinde bütünüyle ihmal ettiğimiz bir gerçek. Bu derslerde (bir anlamda, iktisadın eril bir disiplin olduğunu kabul ederek) iktisadın babasının Adam Smith, “modern” iktisadın ilk kült kitabının da *The Wealth of Nations* (1776) olduğunu anlatıyoruz. *The Theory of Moral Sentiments*’in *The Wealth of Nations*’tan önce yayımlanmış olduğunu göz ardı ederek, Adam Smith’in bir ahlâk felsefeci olduğunu unutarak ve aslında bir bilim olarak iktisadın bir ahlâk disiplin olduğu gerçeğini gizleyerek!

İktisadın içinde bulunduğu durumun diğer bilim dallarından ayrı olduğunu düşünmek hata olur. İktisada yöneltilen eleştiriler on yıllardır zaten sosyolojiye, siyasal bilime, psikolojiye, tarihe ve diğer toplumsal ve beşeri bilim dallarına yöneltiliyordu. Ancak 2008 Finansal Krizi’nden sonra iktisadın durumu bir parça başkalaştı. İktisat, kapitalizmin son büyük krizinden bu yana tıp bilimlerine yöneltilen eleştirilerin benzeri eleştirilere maruz kalıyor. Tıp doktorlarının dahil olduğu çıkar çatışmaları ve yolsuzluk iddiaları iktisat doktorlarının da başını ağrıttıyor. Bugün artık farkına vardık ki iktisatçıların yaptığı hataların sonuçları her zaman ferdi değildir. İktisatçıların ferdi hataları toplumsal sonuçlara yol açıyor. İşin kötüsü, iktisatçıların içinde bulunduğu bilimsel suistimal vakalarının cezasını o suistimale bulaşanlar değil iktisatçılar komünitesi ve genel olarak toplum ödüyor. İktisatta suistimal vakalarının sayısı son yıllarda o kadar fazla arttı ki bu vakaların bazıları suistimale karışan iktisatçıları bazı yaptırımlarla karşılaşmasına neden olsa da genel olarak iktisadın itibarı büyük yara aldı. Almaya da devam ediyor.

Bu vakaların ehemmiyeti (*significance*) çok yüksek çünkü bu vakalar iktisatçıların bugüne kadar sorumlu davranış olarak bildiği alanlarda cereyan ediyor. Bir örnek olması açısından geçtiğimiz aylarda bazı popüler blog sayfalarında tartışılan bir vakaya burada değinmekte fayda olabilir. Bu vaka iktisadın en itibarlı dergilerinden olan *American Economic Review*’ın editörlerinden Hilary Hornes’un dahil olduğu bir süreci anlatıyor. Bu derginin

son yıllardaki kabul oranı % 8'dir. Bu vaka ardından iktisattaki (ve diğer bilimlerdeki) "hakem süreci" yeniden sorgulanmaya başladı.

Harvard Kennedy School'dan Profesör Geroge J. Borjas'ın kişisel blog sayfasında anlattığı bu vakada¹³ Petra Persson (Stanford) ve Maya Rossin-Slater (California, Santa Barbara) adlı iki iktisatçının "Family Ruptures, Stress, and the Mental Health of the Next Generation" başlıklı bir makalesi 2014 yılında *American Economic Review* dergisinin yerleşik hakem sürecine girer ve dört hakemden yayımlanması yönünde gelen öneri sonucunda yayımlanmak üzere kabul alır. Derginin eş-editörlüğünü UC Berkley'den Profesör Hilary Hornes yürütmektedir.

Ancak makalenin yayına kabul edilmesinden ve özetin *American Economic Association* internet sayfasında *forthcoming* olarak ilan edilmesinden sonra *Economics Job Market Rumors* adlı web sitesinde bu makaleyle ilgili bir tartışma başlar. Tartışmayı başlatan yazarlar "Family Ruptures" başlıklı makalenin 1978 ve 2011 yıllarında yayımlanan iki makaleyle birçok benzerlik taşıdığını, aynı ya da benzer verileri kullandığını ve yer yer intihal yaptığını iddia eder.¹⁴

Economics Job Market Rumors'ta büyük gürültü koparan bu tartışma bir ay içerisinde bir skandala dönüşür çünkü *American Economic Review*'in editörü olan Hilary Hornes "Family Ruptures" makalesinin yazarlarından biriyle birlikte yayımladıkları başka bir çalışmanın eş-yazarıdır. Ortak makaleleri olan iki iktisatçıdan biri diğeri lehine sonuçlanabilecek editörlük sürecinin başında durmaktadır. Bu durum, açıkça, bir çıkar çatışması yaratacak niteliği haizdir çünkü her editör yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin hangi hakeme gönderileceğini belirler. Bu da makalenin kabul veya ret sürecini doğrudan etkiler. *American Economic Review* dergisi bu ve benzeri bir durumun ortaya çıkmaması için bir yönergeyi web sitesinde çok önceden yayımlamıştır. Skandal bununla da sınırlı kalmaz. *Economics Job Market Rumors*'ta söylendiğine göre makale hakem sürecine gönderilip kabul edildikten sonra yazarlar tarafından bazı

13 George J. Borjas. 2016. "A Rant on Peer Review" *LaborEcon, Kişisel Blog Sayfası* 30 Haziran: <https://gborjas.org/2016/06/30/a-rant-on-peer-review/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].

14 Bu makaleler şunlardır: Q. A. Class, P. Lichtenstein, N. Langström ve B. M. D'Onofrio. 2011. "Timing of Prenatal Maternal Exposure to Severe Life Events and Adverse Pregnancy Outcomes: A Population Study of 2.6 Million Pregnancies" *Psychosom Med.* 73 (3): 234-41 ve Matti O. Huttunen ve Pekka Niskanen. 1978. "Prenatal Loss of Father and Psychiatric Disorders" *Arch Gen Psychiatry* 35 (4): 429-431.

dipnotlar konulmak suretiyle değiştirilmiş ve bu haliyle yazı tekrar hakemlere gönderilmemiştir.

Bunun üzerine, *Retraction Watch* adlı bağımsız web sitesi konuyu ele alan bir yazı yayımlar.¹⁵ Konu daha da popüler hale gelir.

İdeal koşullar altında, *American Economic Review* eş-editörünün bu makale için hakem sürecindeki rolünü bırakması ve bunu açıklamış olması, ayrıca bu makalenin dergi (ve en ideal koşullar altında hakemler) tarafından reddedilmiş olması gerekirdi. Maalesef ideal olmayan bir dünyada yaşıyoruz. Elbette ideal olmayan koşullar altında itibarlı kurumlardan doktora derecesine sahip iki akademisyeni onların ve diğerlerinin görüşü olmadan suçlamak bu yazarlara (ve editöre) hak etmedikleri bir cezayı vermek demek olur. Zaten sorun da burada: Ne hakem süreci denetim, sorgulama, kontrol ve bunun gibi olması gereken sonuçları veriyor ne de elimizde hakem süreci ve bunun gibi diğer akademik süreçlerin sonucunda ortaya çıkan pürüzleri gidermek için (profesyonel kıskançlıklar ve ideolojik farklılıklar gibi) kurumsallaşmış herhangi bir araç var. Ve eğer eldeki vakalarda büyük başlar rol almışsa, o başlar hiçbir yaptırıma uğramıyor.

Dahası var. Elimizde, akademide kişisel ve sosyal bağların yükselme ve yayın süreçlerinde ne derece önemli olduğunu ispat eden birçok çalışma var. Bunlardan sadece biri Tommaso Colussi'nin 2015 yılında SSRN'de tartışma metni olarak yayımlanan çalışması.¹⁶ Colussi bu çalışmasında yayımlanan makalelerin yazarları ve bu makalelerin yayımlandığı dergilerin editörlerinin arasındaki ilişkiyi kişilerin akademik geçmişleri üzerinden türettiği ve 1620 makale, 2015 yazarı içeren veri seti yardımıyla ortaya koyuyor. Yazarın bulunduğu sonuçlar çarpıcı: Bir akademisyenin doktora öğrencisinin yayın performansı o akademisyenin bir derginin editörü olması durumunda üç yılda bir makale oranında artıyor. Benzer durumda atif sayıları % 27 oranında artıyor. Yani geçtiğimiz aylarda *American Economic Review*'da olup bitenler zaten hepimizin bildiği, istatistiklerle defalarca ispatlanmış, ama yalnızca küçük bir azınlığın da yıllardır uyardığı bilimsel suistimal vakalarından sadece bir tanesi.

Üzülerek söylemek istiyorum, hakem sürecinin arzu edilen sonuçlara yol açmadığına dair verilen örnekler ve anlatılan hikâyeler yukarıda değindiklerimle

15 Emily Willingham. 2016. "Economists Go Wild Over Overlooked Citations in Preprint on Prenatal Stress" *Retraction Watch* 26 Mayıs: <http://retractionwatch.com/2016/05/26/economists-go-wild-over-overlooked-citations-in-preprint-on-prenatal-stress/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].

16 Tommaso Colussi. 2015. "Social Ties in Academia: A Friend is a Treasure" *SSRN Working Paper No: 2675471* <http://ssrn.com/abstract=2675471> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].

sınırlı değil. Türkiye’de birçok yorumcunun, olaylar olup bittikten sonra dile getirmekten hoşlandığı “Ee, biz demiştik” sözünü tekrar etmemek için iktisatçılar olarak bir an önce yapılması gerekenleri düşünmeliyiz. “Durum çok ciddi, beyler!”

Doktor Öğretim Üyesi Adam Smith

Elinizde bir zaman makinası olduğunu düşünün. Bu makina Adam Smith’i onsekizinci yüzyıldan günümüze getirsin.

Adam Smith bugün sadece iktisadın değil sosyal bilimlerin birçok alanının en itibarlı düşünürleri arasında yer alır. *The Theory of Moral Sentiments* (1759) ve *The Wealth of Nations* (1776) gibi iki önemli eserin yazarı, İskoç Aydınlanması’nın önemli bir figürüdür.

Peki, acaba aynı Adam Smith (bugün sahip olduğu muazzam itibarı hesaba katmazsak) hangi Kuzey Amerika ve Avrupa üniversitesinde profesörlük unvanına sahip olabilirdi? Hatta şöyle bile sorabiliriz: Adam Smith bugün herhangi bir itibarlı iktisat bölümünde ders verebilir miydi? Evet, belki olabilir. Diyelim ki Ortodoksi dışında araştırmaların yapıldığı bir iktisat bölümü kendisine bir ziyaretçi araştırmacı pozisyonu verdi. Ziyaret süresinin sonucunda Smith acaba itibarlı üniversitelerin birinde açılacak bir *tenure track* pozisyona başvurabilir miydi? Sadece iki kitabı olan, standart hemen her iktisat bölümünde anlatılan ekonometri ve istatistik tekniklerinden tamamen bihaber olan bir araştırmacı bugünün akademik iş piyasasında herhangi bir şansa sahip midir? İş piyasasını bir yana bırakalım. Acaba Adam Smith iktisat kongrelerinin kaç tanesinden kabul alabilirdi? Onu da geçelim. Adam Smith *The Theory of Moral Sentiments* ve *The Wealth of Nations* adlı çalışmalarını bugün yayımlamaya kalksa, özellikle ticari yayınevleri bu eserleri yayımlamak ister miydi? Gerçekten de, işbölümü ya da sermaye birikimi konusunda okuma yapmak isteyen öğrencinize, *The Wealth of Nations*’ı önerir miydiniz? Kenneth E. Boulding’in bir zamanlar sorduğu gibi, “Paul Samuelson varken kim Adam Smith’e ihtiyaç duyar ki?”¹⁷

Elbette iktisat için geçerli bu durumun birçok sebebi var. Bu sebeplerden en az bir tanesi de üniversitelerdeki araştırma ahlâkının yüzyıllardır kesintisiz olarak değişiyor olmasıdır. Bu değişimin etkileri o kadar önemli ki her dönemin araştırmacıları farklı kurallara, farklı geleneklere ve farklı mevzuata göre işini yapmak zorunda. Yüzyıllar içinde yayınların farklı formları ortaya çıktı. Artık araştırmacılar sadece kitap yayımlamıyorlar; makaleler, konferans ve

17 Kenneth E. Boulding. 1971. “After Samuelson, Who Needs Adam Smith?” *History of Political Economy* 3 (2): 225-237.

çalıştaylarda yapılan konuşmalar, blog sayfalarındaki yorumlar, hatta Twitter ve Facebook gibi “toplumsal medya” platformlarında paylaşılan mesajlar ile geleneksel medya platformlarında (başta televizyonlarda yayımlanan haber ve tartışma programları) görünme sıklığı bile bir araştırmacının akademik performansının göstergeleri arasında yer alıyor. Araştırmacılar bugün kendi aralarında artan rekabetten ötürü iş güvencesine sahip bir pozisyon bulabilmek ve yükselbilmek için daha çok yayın yapmak zorunda. Ayrıca her türlü yayın da pozisyon bulmak ve yükselbilmek için yeterli değil. Yapılan yayınların bazı endeksler tarafından taranıyor olması gerekiyor. Hatta kitaplardan ziyade makaleler tercih ediliyor. Araştırmaların fonlama yapısı da değişti. Bugün ihtiyaç duyulan fonlara ulaşmak için araştırmacılar ulusal ve uluslararası kaynaklara yönelmek zorundalar. Bunun da belli bir bürokrasisi ve iş yükü var. Bu kaynaklardan sağladığınız fonlar ve bu fonlarla mümkün olan araştırmaların sonucunda yapılan uluslararası yayınlar sayesinde bölümler ve üniversiteler akreditasyon sağlayabiliyor. Akreditasyonlar da bu kurumlara daha fazla fon sağlanmasının önü açıyor.

Bu durum Adam Smith’in içinde yaşadığı akademik iklimde böyle değildi. On sekizinci yüzyılın akademik ahlâkı, bugünün akademik ahlâkından oldukça farklı idi. Adam Smith yaşadığı dönem için de, bugün bizim için de, iktisattaki en önemli figürlerdendir. Ancak hangi endekse bakarsak bakalım, Adam Smith’in eserlerinin toplam atıf sayısı bugün Thomas Kuhn, Douglass North ve Oliver Williamson gibi yazarların gerisindedir. Adam Smith belki kendi çağdaşı yazarlar tarafından okunuyordu. Ama bugün okunmuyor. Mark Blaug da bu durumu *Economic Theory in Retrospect* adlı kitabında kinayeli bir üslupla dile getiriyor.

Bir zamanlar *Ulusların Zenginliği*’ni okumuş birisi vardı; bir özeti değil, seçilmiş pasajlardan oluşan bir kitabı da değil, *Ulusların Zenginliği*’nin kendisini ... Giriş’i okudu, ardından işbölümü üzerine ünlü ilk bölümü, paranın kökeni ve kullanımı üzerine bölümü, metaların fiyatlarını, emeğin ücretlerini, stok kârlarını, toprak rantını ve ilk kitabın bütün diğer tanınmış kısımlarını, son dört yüzyılda gümüşün değerindeki dalgalanmaları anlatan uzun arasözünü ve sondaki istatistikî tabloları da atlamadan okudu. Birinci kitabı bitirdikten sonra, hatalı bir sermaye kuramı ve üretken emekle üretken olmayan emek arasındaki savunulamaz ayırmadan ötürü cesareti kırılmadan ikinciye geçti. III. Kitap’ta Avrupa’nın Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından beri iktisat tarihi üzerine, ortaçağ hayatı ve medeniyeti üzerine arasözler de içeren bir anlatı buldu. Dördüncü kitapta Avrupa ülkelerinin ticari ve koloniye dayanan politikalarının geniş bir analizi ve eleştirisiyle ve serbest ticaretten yana bir sürü argümanla karşılaştı. Son olarak hükümdarın geliri hakkındaki uzun sonuç kitabına

saldırıldı. Burada daha da çeşitli ve beklenmedik konularla karşılaştı: İlk toplumlarda farklı savunma yöntemleri ve idare adaleti üzerine ve Avrupa'daki daimi orduların kökeni ve artışı hakkında; ortaçağda eğitimin tarihi ve on sekizinci yüzyıl üniversitelerinin bir eleştirisi üzerine; kilisenin dünyevi iktidarının tarihi, modern uluslarda kamu borçlarının artışı, antik kilisede piskoposların seçilme tarzları hakkında bir anlatı; işbölümünün yarattığı dezavantajlar üzerine düşünceler ve – kitabın esas amacı olan – vergilendirmenin ilkeleri ve kamu gelir sistemleri üzerine bir inceleme buldu. Amerikan Devrimi'ni başlatan olayların gerçekleştiği dönemde yazılan, sömürgelerin anavatanın masraflarını karşılamak için yapmaları gereken katkıyla ilgili son paragraflara gelmeden önce kitapta bulduğu her şeyi burada anlatmak için vaktimiz yeterli değil.

Burada elbette biraz abartmış olabilirim. Büyük ihtimalle böyle bir insan hiç olmadı.¹⁸

Araştırma ahlâkı, belirli bir alanda araştırma yapan akademisyenlerin uyması gereken formel ve enformel kuralların ve normların tamamıdır. Araştırma ahlâkı ferdi ve kolektif araştırma yapmayı mümkün hale getirir; bir anlamda oyunun kurallarını ortaya koyar. Araştırmacılar arasında kabul edilebilir ve kabul edilemez nitelikteki davranış biçimlerini düzenler.

Akademik faaliyet, bilginin üretimi aşamasında da bu bilginin tüketimi aşamasında da, toplumsaldır. Araştırma ahlâkı, akademik faaliyetin ferdi değil toplumsal bir faaliyet olmaya devam ettiği sürece araştırmacıların dikkate alması en önemli konu başlığıdır. Her ne kadar özellikle felsefe ya da edebiyat gibi alanlarda eserler, büyük ölçüde, yazarlar tek başına iken üretiliyormuş gibi görünse de hiçbir felsefeci ya da edebiyatçı toplum içine karışmadan, başka felsefecilerin ve edebiyatçıların görüşlerine ve eleştirilerine başvurmadan ürün veremez. Bunu yapmış olsa bile, felsefecilerin ve edebiyatçıların ürünleri dahil bilimsel bilginin alanındaki her eser, okuyuculara, kitlesel olarak ulaşır. Okuyucular, bir eserin gerçek değerini belirler.

Dahası var: Bugün doğal bilimlerde başta tıp bilimleri, toplumsal bilimlerdeyse başta iktisat olmak üzere tek yazarlı makalelerin sayısı azalma eğilimindedir. Bugünün bilimi sadece tüketiciler açısından toplumsal bir nitelik taşımaz. Bilim üretim aşamasında da toplumsal bir üründür. Bu koşullar altında ahlâk kendiliğinden ortaya çıkar.

Bilim ahlâkına bir iktisatçı gibi de yaklaşabiliriz (daha doğrusu, yaklaşmalıyız): Eğer toplumun nüfusu 1 kişiden oluşuyor olsaydı, ahlâk ortaya

18 Mark Blaug. 1962 [2014]. *İktisat Kuramının Geçmişine Bakış*. Çev.: Ömer Faruk Çolak. Efil Yayınları: 42.

çıkılmazdı. Çünkü bir arada yaşama kavramı toplumun nüfusunun 1 kişiden oluştuğu koşullar altında anlamsız olurdu. Şöyle de diyebiliriz: Eğer toplumun nüfusu 1'den büyükse, ahlâk o toplumun genel işleyişi için önemlidir ve kaçınılmazdır. Akademik toplumun nüfusu her zaman 1'den büyüktür. Nadiren gerçekleşen koşullar altında bilgi tek başına üretiliyor olsa bile, her akademik ürün bir akademik ağ içerisinde üretilir ve kalabalık bir okuyucu kitlesine hitap eder. Bu koşullar altında araştırma ahlâkı, akademik faaliyetin kaçınılmaz bir unsurudur.

Formel kurallar genellikle yasal mevzuata ilişkin hukuk kurallarından oluşur. Telif hakları ve patentler formel kuralların başında gelir. Bu kurallar fikri mülkiyetten doğan yasal hakların korunmasını sağlar. Fikri mülkiyet ve patentlerden kaynaklanan haklar, çoğunlukla, ticari nitelik taşır. Başka bir ifadeyle, fikri mülkiyet ve patentler bilginin metalaşmasının bir sonucudur.

Bugün üniversitelerde üretilen her türlü bilginin metalaştığını öne süremeyiz. Ancak yazarlar çoğu zaman bir sözleşme aracılığıyla ortaya çıkardığı ürünün ticari haklarını yayıncılara devrederler. Sözleşmeyle devredilen hakların sıklığı arttıkça bilginin metalaşması süreci de kaçınılmaz hale gelir.

Enformel kurallar ise bir kural koyucu olmadan yüzyıllar içindeki işleyiş ve gelenek sonucunda kendiliğinden ortaya çıkar. Bu kurallar da ferdi ve kolektif araştırma yapmayı mümkün hale getirir. Düşünce ve ifade özgürlüğü başta olmak üzere, farklı görüşlere karşı hoşgörü, saygı, kibarlık ve güvenden kaynaklı kurallar bütünü entelektüel tarihin bütün dönemlerinde önemini koruyagelmiştir.

Araştırma ahlâkını oluşturan formel ve enformel kurallar ve normlar sadece akademik dünyanın gerekleri için oluşturulan yasalardan ve kendiliğinden oluşan entelektüel normlardan meydana gelmez. Araştırma ahlâkı toplumların akademi dışındaki alanlarından gelen değerler tarafından da belirlenir. Bu kurallar ve normlar biz planlamasak da ortaya çıkar, fertleri ve toplumları çevreler. Araştırmacılar bu kural ve normların her zaman farkına varmaz ama içinde yaşar. Estetik değerlerimiz, dini kurumlarımız, ideolojik görüşler ve dayanışma kültürü toplumdaki her ferdin davranış şeklini belirlediği gibi o toplumun araştırmacılarının davranış şeklini de belirler. Entelektüel normlar ve kurallar dışındaki normlar ve kurallar da üniversitenin işleyişi üzerinde etkilidir.

Bu nedenle, araştırma ahlâkı, klasik ahlâk biliminin bir alt dalı olarak düşünülebilir. Klasik ahlâk, genel anlamda, “iyi” ve “kötü” ya da “doğru” ve “yanlış” arasındaki farkın ne olduğunu bulmayı ya da inşa etmeyi hedefler. Örneğin “Öldürmeyeceksin” emiri klasik ahlâk çalışmalarında en sık karşılaşılan önermelerden biridir. Bu önerme, cinayetlerin ve katliamların “kötü” olduğunu fertlere ve toplumlara anlatır. Benzer şekilde “öncelikle zarar vermeyeceksin” önermesi de başkalarına karşı sorumlulukların önemine dikkat çeker.

Araştırma ahlâkı bu önermelerin içinden süzülen, üniversitelerde üretilen bilginin üretimi, dağıtımı ve tüketimi süreçlerine dahil olan ferdi ve kolektif çalışma gruplarını ilgilendiren kurallar bütünüdür. Genel ahlâk içinde çok geniş bir uygulama olan bu kurallar araştırma ahlâkı içerisinde spesifik anlamlara kavuşurlar. Örneğin, “öncelikle zarar vermeyeceksin” önermesi, belli bir alanda oluşan literatürün içindeki çalışmaların yazarlarının itibarını, güvenilirliğini ve saygınlığını korumayı hedefler.

Son olarak, araştırma ahlâkı, her zaman, akademik suçun ya da akademik suçun cezalandırılması ile ilgili değildir. Araştırma ahlâkı, genel anlamda ahlâka olduğu gibi, öncelikle suçun ve kabahatin önlenmesini hedefler. Diğer taraftan, araştırma ahlâkı, suç ve kabahatin olmadığı durumlarda akademisyenler arasındaki ilişkilerin biçimini de belirler. Yükselme ilkeleri, kadroların tahsisi, yayın formları (makale, kitap), yayın sayıları, bölüm içinde hangi görüşlere yer verildiği, çalışma barışı ve bunların tamamı araştırma ahlâkının konusunu oluşturur.

Genel olarak bilimlerde özel olarak da iktisatta araştırma ahlâkı önemlidir çünkü hukukçuların da sıkça ve yerinde ifade ettikleri gibi *usul esastan önce gelir*. İktisatta araştırma ahlâkı bilimsel usulün yani yöntembilimin bir konusudur. İktisatta yöntem tartışmaları özellikle 1980’lerden bu yana iktisadın içindeki en dinamik alanlardan biridir. Son on yıl içinde evrimci ve kurumsalcı iktisat, davranışçı iktisat ve deneysel iktisat gibi çalışma alanları iktisatta yöntem tartışmalarını yürüten iktisat felsefecilerinin önemli katkılar yaptığı araştırma alanları arasındadır.

Araştırma ahlâkı iktisadın entelektüel refahını arttırabilmesinin en önemli bileşenidir. Entelektüel refah, kuramlar-arası çeşitliliğin artmasını sağlayacak akademik kültürün sürdürülebilir şekilde var olması anlamına gelir. Buna göre, sadece tekçi açıdan değil, çoğulcu bir yöntem izlenerek farklı açılardan aynı konuyu ele alan ve açıklayan kuramların ortaya çıkması ve yayılması mümkün hale gelir. Bugün iktisadın önemli sorunlarından birisi çoğulcu yaklaşımların eksikliğidir. Öyleyse iktisatta araştırma ahlâkı iktisada yerleşik hale gelmiş tekçi yaklaşımların yol açtığı sorunlarla mücadele etkili bir araçtır.

Araştırma ahlâkı sadece üniversitelerin pratik sorunlarıyla ilgilenmez. Araştırma ahlâkı aynı zamanda felsefî bir konudur. Hakikatin ortaya çıkması, yansızlık, deneme yanılma (ya da yanlışlamacılık) ve diyalektik gibi konu başlıklarının tamamı araştırma ahlâkı alanında hiçbir soru işaretinin olmadığı koşullar altında anlam kazanır. Başka bir ifadeyle, araştırma ahlâkının yerleşmediği, araştırma yapmanın formel ve enformel kurallarına herkes tarafından uyulmadığı akademik kültürlerde hakikatin ortaya çıkması, yanlışların elenmesi ve yadsınması mümkün olmaktan çıkar. Araştırmacılar ahlâki olmayan davranışların yaygın olduğu akademik çevreler içerisinde yansız ve tarafsız

davranamazlar. Bu koşullar altında genel kamuoyunun araştırmacılara güvenmesi ve onlara itibar göstermesinin temeli ortadan kalkar. Üniversitelerin öncü rolü zarar görür.

2008 Finansal Krizi'nin üzerinde belli bir süre geçti. Bugün gündelik hayatımızın birçok farklı alanında bu krizin sonuçlarını yaşıyoruz. Krizin sonuçlarıyla ilgili yapılan yorumlar da çeşitlendi. Artık olan bitenle ilgili daha derinlikli analizler yapabiliyoruz. Bu analizlerin biri de şu: Birçok yazar 2008 Finansal Krizi'nin sadece ekonomileri etkileyen büyük bir kriz olmadığını, bu yaşananların aynı zamanda ekonominin bilimi olan iktisadın da bir krizi olduğunu söylüyor.

Bunu söyleyen ve 2008 Finansal Krizi'ni en anlaşılır şekilde özetleyen kaynakların başında 2010 tarihli *Inside Job* adlı Hollywood yapımı bir belgesel geliyor. Charles Ferguson tarafından yönetilen bu belgeselde karmaşık finansal araçlar arasındaki ilişkiler popüler bir dille anlatılırken aynı zamanda krize giden süreç de yalın bir şekilde hikâyeleştirilmiş. Cannes, Toronto ve New York film festivallerinde gösterilen ve 2010 Akademi Ödülü'nün sahibi olan belgeselin özellikle çarpıcı bir bölümü de belgeselin son yarım saatlik bölümü. Ferguson bu bölümde Frederic S. Mishkin (Columbia), R. Glenn Hubbard (Columbia), Laura D. Tyson (Berkeley) ve Martin S. Feldstein (Harvard) gibi "itibarlı" iktisatçıların akademik faaliyetlerini araştırma ahlâkı açısından sorguluyor. Yönetmen dünya ekonomisine trilyon dolarlarca zarar veren bu krizin ortaya çıkmasında finansal sektöre yüksek ücretlerle danışmanlık yapan iktisatçıların rolü olduğunu öne sürüyor.

Genel olarak iktisat ve ahlâk ilişkisi yeni bir ilişki sayılmaz. Özellikle Amartya K. Sen'in çalışmaları ve bu çalışmalardan türeyen iktisat ve ahlâk literatürü iktisadın Adam Smith'in *The Theory of Moral Sentiments* (1759) adlı çalışmasından bu yana, aslen, bir ahlâk disiplini olduğunu gösteriyor. Bu literatürün sorduğu temel bazı sorular arasında "kapitalizm iyi midir?" "adil fiyat nedir?" "rekabet fertler ve sınıflar arasında eşitliğe yol açar mı?" gibi sorular bulunuyor. Genel olarak toplumcu iktisat ya da refah iktisadı alanında çalışan iktisatçıların bu sorulara verdiği cevaplar olumsuz.

Son dönemde Deirdre N. McCloskey'nin erdem ahlâkı konusundaki çalışmaları ise piyasa toplumunu olumlayan bir nitelik taşıyor. *Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce* (2006), *Bourgeois Dignity: Why Economists Can't Explain the Modern World* (2010) ve *Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World* (2016) gibi çalışmalarında McCloskey piyasa kapitalizminin bir ahlâk sistemiyle birlikte mümkün olduğunu ve bu sayede yayıldığını savunuyor. McCloskey'e göre bugün çalışmayan piyasaların ardında yatan en büyük sebep piyasa aktörlerinin

(buna iktisatçılar da dahildir) erdem ahlâkı konusunda kayıtsız tutum takınmalarıdır.

McCloskey ile birlikte *The Oxford Handbook of Professional Ethics* (2016) başlıklı bir kitap derleyen George F. DeMartino ise iktisat ve ahlâk konusuna *iş ahlâkı* (ya da *profesyonel ahlâk*) açısından yaklaşıyor. Aynı zamanda *The Economist's Oath: On the Need for and Content of Professional Ethics* (2011) başlıklı bir çalışması da bulunun DeMartino'nun temel tezi şu: İktisat disiplini bu alanda çalışan iktisatçılara iş ahlâkı konusunda yol gösterecek bir kılavuza sahip değil. Bu nedenle iktisatçılar karşılıklarına çıkan “karmaşık” ahlâk sorunları konusunda çaresiz kalıyor ve hata yapıyor. Vaziyetin düzeltilmesi için bir dizi ahlâki ilkenin açıkça ortaya konulması ve bu ilkelere uyulmasının sağlanması gerekiyor.

İktisat için yeni bir literatür olan araştırma ahlâkı ise tüm bu alanlar tarafından kapsanan, bir anlamda bu literatür içinden çıkan ancak spesifik olarak araştırmacıları ve akademik kurumlarla araştırma amaçlı çalışan kurum ve şirketlerdeki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü ele alır. Yani araştırma ahlâkı deyince, örneğin, bir ülkenin merkez bankasında ya da uluslararası ticaret yapan şirketin yönetiminde yer alan personelin davranışları (örneğin bu kurumların yönetiminde yer alanların hesap vermemesi ya da yöneticilerin aldığı ücretlerin yüksek oluşu) ile ilgilenmeyiz. Araştırma ahlâkı, tarafları üniversitelerde ve üniversite dışında araştırma yapan kurumlarda bilgiyi üretenler (örneğin profesörler) ile bu bilgidan faydalananlar (örneğin öğrenciler) arasındaki ilişkiyi kapsar. Ahlâk en genel küme, araştırma ahlâkı ise bu küme tarafından kapsanan en spesifik kümedir.

Araştırma ahlâkı bilgi üretim süreçlerinin mutfağına girmek anlamına gelir. Acaba bilgi üretilip “tüketici”ye ulaşıncaya kadar geçen süreç nasıl ilerliyor? Yemek nasıl servis ediliyor? Bunları bilebilmek için zorunlu olarak aşçı ya da şef olmaya gerek yoktur. Nasıl ki bir lokantaya girdiğinizde mutfağı ve yemeğin nasıl piştiğini görmek hakkımız ise bilgi üretim süreçlerinin nasıl ilerlediğini tüm açıklığıyla gözlemlemek de hakkımızdır.

Araştırma ahlâkının başlıca konuları dürüstlük, araştırma yaparken verilere ve vakalara sadık kalma, araştırma sürecinde seçilen yöntem konusunda özen gösterme, objektiflik ve diğerlerinin tutumuna ve görüşüne saygıdır. Bu başlıklar o derece önemlidir ki araştırma ahlâkı sadece araştırmayı değil tartışmayı da mümkün hale getirir. Örneğin farklı görüşlerin aynı anda tartışılmasına izin verilmemesi aslında bir araştırma ahlâkı ihlalidir. Araştırma ahlâkının yerleştiği toplumlarda üniversitelerin ürettiği bilgi güvenilir olur, itibar bu sayede sağlanır.

“Akademi yapmak” sadece makale ve kitap yazmak değildir. Farklılıkların farkına varmak, diğerlerine ve kendinize karşı sorumlu olmak, yanlış yapmaktan korkmamak ve yanlışları düzeltmek konusunda titiz olmak, ciddiyet, adalet, vicdan, dürüstlük, güven, yaratıcılık, diğerleriyle sosyalleşme... Bunların tamamı bilim denilen ara yüzü kaldırdığınız zaman karşınıza çıkan imajlardan arınmış evrendir. Bu evrende fertlerin davranışları konusunda sorumlu olmaları en ideal olanıdır. Ahlâki ilkelere sahip fertler için, içinde bulunduğu toplumu polisiye tedbirlerle düzenlemeye ihtiyaç yoktur. Bu nedenle fertler, ahlâki bir araştırma komünitesindeki davranışları konusunda, kamuya hesap verebilir olmalıdır. Hesap verebilirlik ve bu konuda açıklık sadece ideal bir araştırma çevresi oluşturmanın değil yanlışlamacılık ve diyalektik gibi en temel felsefi pozisyonların hakikatin ortaya çıkması konusunda vadettiği durumun da ön koşuludur.

Her araştırmacı bir aşamada ya da bir yerde mutlaka yalnızdır. Akademik faaliyet ve yaratıcılık süreçleri araştırmacıları bir andan itibaren yalnız kılar. Ancak bu durum araştırmacı davranışlarının toplumsal sonucu olmayacağı anlamına gelmez. Tam tersine, elimizdeki örnekler, araştırmacı davranışlarının negatif dışsallığa sahip olduğu gerçeğini bize hatırlatıyor. İşte ahlâk dediğimiz alan da ferdi davranışlarımızın kolektif sonuçlarını düzenler.

Bağımsız bir alan olarak araştırma ahlâki ile iktisadın ilişkisi göreceli olarak çok yenidir. Araştırma ahlâki literatürü ekseriyetle doğa bilimleri, özellikle de tıp bilimleri içinden bir alan olarak kabul edilir. Gerçekten de araştırma ahlâki alanındaki en önemli düzenlemeler, toplantılar, enstitüler, ders kitapları ve makaleler tıp bilimlerindedir. Örneğin *Hipokrat Yemini* sağlık çalışanlarının ve tıp doktorlarının mesleklerinin onuruna sadık kalarak davranacaklarına dair bir yemindir. *Nüremberg Deklerasyonu* ve *Helsinki Deklerasyonu* insanlar üzerinde yapılan deney süreçlerinde uyulması gereken ahlâki ilkeleri kapsar. *Belmont Raporu* insanlar üzerinde yapılan araştırmaları bir dizi kurala bağlar.

Enteresan bir gerçek şudur: İktisatçılar, özellikle son birkaç on yıldır, tıp bilimcilerinden o kadar fazla etkilenmiştir ki çağdaş iktisatçılar mesleklerini adeta birer hekimmiş gibi icra etmektedirler. Bu etki yeni bir etki değil, elbette. Kendisi de bir doktor olan François Quesnay'nin (Dr. Quesney diye de bilinir) 1758'de kaleme aldığı *Tableau Économique* adlı çalışması büyük ölçüde William Harvey'in kan dolaşımı metaforuna dayanıyordu. O tarihlerden bu yana iktisatçıların sıklıkla kullandığı kavram ve metaforları hatırlayın: İktisadi krizler, ekonomilerin kronik sorunları, toksik varlıklar, miyop iktisadi ajanlar (ya da piyasa miyopluluğu), acı reçeteler, piyasalara nakit enjeksiyonu, acil müdahale ve önlemler, iyileştirme programları, piyasaların sönmeyen ateşi, sağlıklı

ekonomiler gibi. Yani hekimler için beden ne ise iktisatçılar için de ekonomi odur. (Ve bir örnek daha: *Kemer sıkma* politikaları.)

İktisatçılar aynı zamanda tıpçıların yayın pratiklerini de taklit etmektedirler. Çağdaş iktisatçılar kitap değil makale yazarlar. Bu makaleler özellikle son yıllarda daha sıklıkla çok-yazarlıdır. Bu makalelerin endekslerde taranan dergilerde yayımlanması beklenir. Bir iktisatçının yayın sayısı kadar yayınlarına aldığı atıf sayısı da önemlidir. Akademik yükselme ilkeleri, akademik teşvikler ve akademisyenlerin üniversitelerin ödediği ücretlere ek olarak üniversite dışındaki faaliyetlerinden gelir elde edebilmesi hekim bakış açısıyla hazırlanan ilkelerin sosyal bilimler için revize edilmiş halleridir. Unutmayalım çağdaş iktisatçıların uyması beklenen bu ilkelerin sadece birkaç on yıllık geçmişi vardır.

“Literatüre bakmak” ya da “literatüre girmek” terimleri de çok büyük bir ihtimalle tıp bilimlerinden ithal edilen kavramlardır. Belli bir hastalık konusunda o ana kadar yapılan yayınları incelemek anlamına gelir. Elbette bu yayınların bir endekste yer alması gerekir ki tarama yapmak mümkün olsun. Biz iktisatçılar da bugün aynısını yapıyoruz.

Tıp bilimine birçok şekilde benzemiş iktisadın araştırma ahlâkı konusunda da tıpçılar kadar duyarlı olmasını beklersiniz. Ama durum hiç de böyle değildir. Oysa iktisat araştırmalarında ahlâkla ilgili sorunlar, aynen tıp bilimlerinde olduğu gibi, her geçen gün artıyor. 2008 Finansal Krizi’nin belki de iktisat üzerindeki en önemli olumlu etkisi araştırma ahlâkı gibi son derece önemli bir çalışma alanının iktisatta yerleşmesini sağlamak olacak. Bunu yıllar içerisinde göreceğiz. Belki bu kriz iktisadı tıp bilimine araştırma ahlâkı konusunda gösterdiği özene ilişkin daha çok benzeyecek.

Adam Smith bir ahlâk felsefecisiydi. “Sağlıklı” bir ekonomi ve toplum için erdem ve karşılıklı moral duyguların (örneğin sempati duygusunun) önemini savundu. Aslında sadece bu sebeple bile iktisadın ahlâki bir disiplin olduğunu öne sürmemiz ve bunu savunmamız gerekir. Elbette Adam Smith’ten bu yana iktisadın ahlâki açısından karnesinin çok zayıf olduğunun altını tekrar tekrar çizmemiz gerek. Belki de “iktisadın babası” sayılan Adam Smith’in *The Wealth of Nations* (1776) adlı çalışması yerine henüz birçok iktisatçının kariyerleri boyunca ismini dahi anmadığı ve Türkçe’ye yeni çevrilmiş olan *The Theory of Moral Sentiments* (1759) adlı çalışmasını bir milat olarak kabul etmeliyiz.

Hakikat Ötesindeki İktisat: Biz Demiyoruz, Adaminız Diyor

1980’li ve 1990’lı yıllarda çocuk olanlar ve mahalle maçlarına çıkmış olanlar bilir. Maçlar sırasında o ana özgü bir dil gelişmişti. “Üç korner bir

penaltı,” “Siz hepiniz ben tek,” “Beşte devre onda biter,” “Adam haklı beyler,” “Japon kale” gibi...

Bu dilin içinde bir deyiş de “Biz demiyoruz adamınız diyor” idi. Şöyle anlatayım: Maç sırasında rakip oyuncu sizin takımındaki bir oyuncuya faul yapıyor. Ama faulü yapan rakip oyuncu sizinle aynı fikirde değil. Tartışma başlıyor. Sesler yükseliyor, derken, bir anda bir şey oluyor ve herkes kalakalıyor. Tartışma bitiyor. Tartışmayı bitiren şey, rakip takımdan birinin pozisyonun faul olduğunu kabul etmesi. Rakip takım için artık tartışmaya devam etmenin anlamı yok çünkü kendi adamlarından biri sizin takımın argümanını kabul etmiş. Siz de diyorsunuz ki, “Biz demiyoruz, adamınız diyor.” Faul!

Son birkaç yıldır, iktisatta benzer bir tartışma süreci içerisinden geçiyoruz. Tartışmanın ismi “mathiness” ya da iktisattaki aşırı matematikselleşme ve formelleşme. Aslında bu tartışma İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadın içine girdiği vaziyetle ilgili. Yani yaklaşık yarım yüzyıldır (hatta belki daha fazla bir süredir) sürüyor. Bugün öyle bir noktaya geldik ki tartışma süreci rakip iktisat takımından birinin diğer rakibin argümanını kabul etmesiyle sonuçlandı.

Dünya Bankası baş iktisatçısı Paul Romer 2015 yılında “The Mathiness of the Theory of Economic Growth” adlı 5 sayfalık bir makale yayımlamıştı.¹⁹ Bu makalesinde Romer iktisadın kullandığı matematiksel tekniklerin, kelimelerle ve sözel ifadelerle olan bağının koptuğunu, bu haliyle matematiksel sembollerin hiçbir ampirik içerik ihtiva etmediğini dile getirmişti. Romer, herhangi bir somut olaya ya da gözleme (örneğin kişilere ve kurumlara) referans vermeyen matematik “ifadelerin,” iktisadı bilimsel bir disiplin olmaktan çıkarıp, akademik siyasetin bir parçası haline getirdiğini savunmuştu. Matematiksel gösterimlerin anlamsızlığına “mathiness” adını vermişti. (Romer herhangi bir yerde söylemiyor ama hiçbir anlamı olmayan “mathiness” ile çılgınlık ya da delilik anlamına gelen “madness” kelimeleri arasındaki benzerlik sadece şans eseri ortaya çıkan bir benzerlik olmasa gerek.)

Romer, 2016 yılının Ağustos ayında, “The Trouble with Macroeconomics” başlığını taşıyan yeni bir tartışma metni yayımladı.²⁰ Romer bu yazısında da somut verileri tamamıyla göz ardı ederek yapılan iktisadın (yani “post-real economics”) makro iktisadı sözde-bilim haline soktuğunu, bu yolla, bilimsel normların kuyusunun kazıldığını ileri sürdü.

19 Paul Romer. 2015. “Mathiness in the Theory of Economic Growth” *American Economic Review: Papers and Proceedings* 105 (5): 89-93.

20 Paul Romer. 2016. “The Trouble with Macroeconomics” Tartışma Metni. Online: <https://paulromer.net/wp-content/uploads/2016/09/WP-Trouble.pdf> [Erişim Tarihi: Ekim 2016].

Bu iki makale nedeniyle ortaya çıkan tartışma Romer’i o derece popüler bir figür haline getirdi ki Romer “Nobel İktisat Ödülü”ne aday bile gösterildi. Hatta New York Üniversitesi, daha Nobel komitesi bu yılki ödülün sahibini açıklamadan yaklaşık bir hafta önce, kendi internet sayfasından, Romer’in 2016 “Nobel İktisat Ödülü” aldığını duyurdu.²¹ Üniversite yönetimi bu hatayı hemen düzeltti ve özür diledi. Peki, bu hata nasıl oldu? Acaba Nobel komitesini yönlendirmek mi amaçlanmıştı? Bu ve bunun gibi sorular birkaç hafta boyunca gündemi meşgul etti. Ama Romer 2016 “Nobel İktisat Ödülü”nü alamadı. Belki önümüzdeki senelere...

Tabii ki, Romer bu iki makale sonucunda tanınırlık ve itibar kazanmış değil. Romer, New York Üniversitesi’nde makro iktisat profesörü iken, Temmuz 2016’da, Dünya Bankası’ndan gelen teklif üzerine bu kuruma baş iktisatçı olarak geçmişti. Romer matematik (lisans) ve iktisat (doktora) eğitimini Chicago Üniversitesi’nde Robert Lucas’ın öğrencisi olarak 1983 yılında tamamladı. Stanford Üniversitesi, Kaliforniya Üniversitesi (Berkley) ve Rochester Üniversitesi’nde bulundu. *National Bureau of Economic Research* afiliasyonu olan Romer’i tanınır ve itibarlı yapan katkıları içsel büyüme modelleri alanında yazdığı makaleler sayesinde mümkün oldu. Romer, son 30 yılda, en itibarlı iktisat dergilerinde yayımlanan ve yüksek atıflar alan 40’ın üzerinde makalenin ve 30’un üzerinde popüler yazının yazarıdır. İşin enteresan tarafı, bu yazılarının neredeyse tamamı matematiksel ve ekonometrik yöntemlerle hazırlanmış soyut iktisadi modellemelere dayanıyor olmasıdır.

İktisatta matematikselleşme ve formelleşme tartışmaları sadece bugüne özgü tartışmalar değildir. Bu tartışmalar büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’nin hegemonyasındaki akademik ortamda dönüşen iktisadi ilgilendiriyor. Ancak Thorstein B. Veblen’in 1890’lardan itibaren işaret ettiği gibi, iktisadın matematikselleşmesinin ve formelleşmesinin aslen 1870’lerden itibaren iktisadın içerisinde yaşanan Marjinal Devrim’in bir sonucu olduğu herkesin malumudur.

İktisadın matematikselleşmesi ve formelleşmesi, özetle, iktisadın geleneksel araştırma konuları olan enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı ve fiyatlar gibi fenomenlerle ilgili olarak sadece belirli varsayımlar altında işleyen ve yüksek soyutlama tekniklerine dayanan açıklamaların yaygın hale gelmesi demektir. “Belirli varsayımlar” derken her iktisat öğrencisinin iktisatla tanıştığı andan itibaren en çok karşısına çıkan *ceteris paribus* ile denkleştirilen büyüklüklerin sabit tutulmasını kastediyorum. İktisatçılar *ceteris paribus* koşulları altında, karmaşık olduğunu düşündükleri bazı fenomenlere etki eden

21 Tim Wallece. 2016. “Is Paul Romer in Line for the Economics Nobel Prize?” *The Telegraph*, 6 Ekim.

nedenlerin sayısını azaltmayı, bu yolla modellerin ancak belirli varsayımlar altında geçerli açıklamalar üretebildiğini göstermeyi amaçlar. *Ceteris paribus* koşulları altında çalışan modeller karmaşık dünyanın nasıl işlediğini açıklamak için seçilen belirli sayıdaki değişken arasındaki nedenselliği açığa çıkarır.

“Soyutlama” ya da “izolasyon” olarak adlandırılan bu yöntem üzerine birçok önemli çalışmanın yazarı olan Uskali Mäki her türlü “açıklama”nın aslında sadece belirli varsayımlar altında geçerli olan modeller olduğunu sürer.²² Mäki’ye göre modellere dayalı iktisadi açıklamalar, doğal olarak, gerçek dünyadaki ilişkileri soyutlayarak (yani bazı büyüklükleri dışarıda bırakarak) bazı nedensellikleri gün ışığına çıkarır. Önemli olan, modellerin “realistik” yani gerçekçi olmasıdır. İktisat “realistik” olmayan koşullar altında ikna ediciliğini kaybedebilir. Modelleme yapan iktisatçılar, açıklamaları gerçekçi koşullar altında işlemediği için eleştirilebilirler. Ancak, Uskali Mäki’ye göre, sadece modelleme tekniklerine dayandığı için “realistik olmayan” iktisadi eleştirmek doğru bir felsefi tutum değildir.

Tony Lawson da “açıklama”nın ancak soyutlanarak yapılabileceğini ileri sürüyor. Ancak Lawson, Mäki ile aynı fikirde değildir.²³ O, matematiksel ilişkilerin “x ise y’dir” şeklinde formüleleştirilen (daha doğrusu formelleştirilen) modellerin, gerçekliği, basit bir ilişkiye indirgediğini, bu nedenle içinde yaşadığımız karmaşık nedensel ilişkileri anlamamızı engellediğini ileri sürüyor. Lawson’ın önerisi, “x ise y’dir” gibi indirgemeci ve faydasız açıklamalara takılıp kalmaktansa başta “emergence” olmak üzere karmaşık nedensel ilişkileri bir bütünlük içerisinde ele almaktır. Bunun için iktisatçılar “gerçekliğin doğası” ile ilgilenmeli ve görünen ilişkilerin ontolojik derinlerindeki karmaşık nedensel ilişkileri gün yüzüne çıkarmalıdır. Bununla da yetinmemeli, bu ilişkileri eleştirel bir perspektifle analiz etmelidirler. Lawson’un kurucuları arasında olduğu eleştirel realizm akımındaki “eleştirel” terimi de zaten buradan gelir.

İktisatta matematikselleşme ve formelleşme konusunda eleştirel tutum takınan bir diğer yazar Deirdre N. McCloskey’dir. McCloskey iktisadi modellerin aslında birer metafor olduğunu ileri sürer.²⁴ Buna göre, *ceteris*

22 Uskali Mäki. 1992. “On the Method of Isolation in Economics” *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* 26: 319-354 ve Uskali Mäki. 1994. “Isolation, Idealization and Truth in Economics” *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* 38: 147-168.

23 Tony Lawson. 1997. *Economics and Reality*. London: Routledge ve Tony Lawson. 2003. *Reorienting Economics*. London: Routledge.

24 Deirdre N. McCloskey. 1985. *The Rhetoric of Economics*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press ve Deirdre N. McCloskey. 1994. *Knowledge and Persuasion in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

paribus koşulları altında ileri sürülen argümanlar, iktisada büyük bir zenginlik kazandırma potansiyeline sahiptir. McCloskey için “açıklama,” “nedensellik,” “soyutlama” gibi tartışma konuları yersizdir. Önemli olan iktisatçıların hangi argümanları hangi ikna teknikleri ile kullandıklarıdır. Bu nedenle iktisat bir söylemdir. Bazı iktisatçılar modelleri istismar edebilir. Bunun bir örneği istatistiksel anlamlılık testleridir.²⁵ İstismar edilen yöntemler zorunlu olarak istismarın sorgulanması sonucunu doğurmalıdır. Yani iktisadın matematikselleşmesi ve formelleşmesine yönelik eleştiri modellerin kendisine değil o teknikleri kullanan iktisatçıların ahlâki (daha doğrusu ahlâki açıdan sorgulanabilir) tutumlarına yönelik olmalıdır.

Kişisel görüşüm, matematikselleşen iktisadın, özü itibarıyla, disiplinler-arası bir karakter kazanmasından ötürü güçlü açıklamalar getirebileceği yönündedir. Hatta “iktisat iyi ki matematiksel bir disiplindir” bile diyebilirim. En nihayetinde, sıkça dile getirildiği gibi, iktisat sadece iktisatçılara bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Yani, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı ve bunun gibi konuların açıklaması için iktisadın “öz” teknikleri yeterli değildir. Bunun yanında matematik ve istatistik gibi alanların teknikleri de kullanılmalıdır. Buraya kadar herhangi bir sorun yok. Benim itirazım, bazı iktisatçıların iktisadın disiplinler-arası bu durumunu istismar etmesi ile ilgili. Enteresandır, matematik ve istatistik gibi disiplinler-arası tekniklere sempatiyle bakan iktisatçılar, disiplinler-arasılık tartışmaları sosyoloji, tarih ve felsefe gibi alanlara gelince birden muhafazakârlaşırlar. İktisatçılar matematik ve istatistiğe açık oldukları kadar sosyolojiye, tarihe ve felsefeye açık değildirler.

Muhafazakârlaşmanın araştırma ahlâki açısından büyük bir sorun doğurduğu kanaatindeyim. Şöyle ki: İktisatçılar arasında matematikselleşen ve formelleşen bir disiplinin ahlâk konusunda kaygılarının olmaması gerektiği yönünde genel bir kabul vardır. Bu kabul varlığını birçok ampirik çalışmada göstermiştir. Bunlardan bir tanesini Işıl Şirin Selçuk ile birlikte kaleme aldık.²⁶ Bu çalışmada başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere 400’ün üzerinde iktisat bölümünün başkanına ya da program koordinatörüne iki sorudan oluşan kısa bir mesaj gönderdik. Mesajda bölümlerinde ahlâk ve araştırma ahlâki alanında herhangi bir ders ya da eğitim programı olup olmadığını sorduk. Aldığımız cevaplar şaşırtıcıydı. ABD’de neredeyse hiçbir iktisat bölümünde formel araştırma ahlâki dersi verilmiyor. Sadece bazı bölümlerde (çoğunlukla lisansüstü seviyede) toplulaştırılmış “araştırma yöntemleri,” nadiren de “araştırma ahlâki”

25 Stephen T. Ziliak ve Deirdre N. McCloskey. 2008. *The Cult of Statistical Significance: How the Standard Error Costs Us Jobs, Justice, and Lives*. Michigan: The University of Michigan Press.

26 Altuğ Yalçıntaş ve Işıl Şirin Selçuk. 2016. “Research Ethics Education in Economics” *Review of Social Economy* 74 (1): 53-74.

eğitimi veriliyor. Bize gelen cevaplar arasında “Ne gerek var ahlâk derslerine? Ahlâki meseleler öğrenci ile hoca arasındaki bir ilişkidir. Biz bu meseleye karışamayız” diyen itibarlı bir iktisat bölümünün başkanı bile vardı. İnanması zor, gerçekten!

Benzer bir araştırmayı siz de kendiniz yapabilirsiniz. Örneğin araştırma sorunuz şu olabilir: Acaba ABD’deki ve Avrupa ülkelerindeki en itibarlı iktisat bölümlerinin kaç tanesinde “iktisadi düşünceler tarihi,” “iktisadi tarih,” “iktisadi coğrafya,” “karşılaştırmalı iktisadi sistemler” gibi dersler veriliyor. Bunu internet üzerinden kolayca tespit edebilirsiniz. Sonuçlar sizi şaşırtabilir.

Bunu yaparken, bir de bu kurumlarda kaç çeşit ve kaç adet matematiksel ve ekonometrik iktisat dersi veriliyor, buna da bakmanızı öneririm. Sonuçlar sizi yine şaşırtabilir.

Romer’in başlattığı tartışmalar dolayısıyla içinde bulunduğumuz duruma ilişkin sıkıntımız, özetle, şu: İktisadın matematikselleştğine ve formelleştğine dair eleştiriler uzun yıllardan beri yapılıyor olmasına rağmen acaba neden kısa bir makale ve tartışma metni sonrasında bu konu birden ateşleniverdi? “Bunda ne var ki? Bakınız Dünya Bankası Baş İktisatçısı da bu eleştirilere kulak vermiş” diye düşünüyor olabilirsiniz. Ancak unutmayalım, Romer bu eleştirisini matematiksel modellere dayalı birçok makalesini yazdıktan sonra dile getirmeye başladı. Acaba Romer bu eleştirilerini 1990’lardan beri yapıyor olsaydı Dünya Bankası’nda herhangi bir pozisyona getirilir miydi? Sanmıyorum. Şimdi Romer’in yüzeysel bir dille kaleme aldığı iki makalesi üzerinden iktisadın matematikselleşmesini konuşmak bana çok naif geliyor.

Yine de Dünya Bankası Baş İktisatçısı olarak Romer’in başlattığı tartışmanın nasıl ilerleyeceğini ve ne sonuçlar yaratacağını merakla izliyor olacağız. Ancak yukarıda da belirttiğim ayrıntının altını bir kere daha çizelim: İktisadın matematikselleşmesi ve formelleşmesi yeni bir tartışma değil. Aslında bakarsanız, Romer’in “mathiness” üzerine çok orijinal argümanlar öne sürdüğünü de söyleyemeyiz. Ancak Romer dolayısıyla şunun farkına varmış olduk ki *iktisatta bir eleştiri sorunu var*. Eğer eleştirel pozisyon alan bir iktisatçysanız ve Ortodoks işlerle (olumlayıcı anlamda) uğraşmıyorsanız, ağzınızla kuş tutsanız, sizin yaptığınız eleştiriler havada asılı kalmaktan öteye gitmez. Romer’in bu tartışmalar neticesinde popüler hale gelmesinin nedeni, kendisinin derinlemesine eleştirel bir söylemi olmasa bile Ortodoks tekniklerle bir itibar elde etmiş olması ve Dünya Bankası gibi bir kurumun Baş İktisatçısı olmasıdır. Kanımca, bugün iktisadın en büyük sorunu matematikselleşmesi ve formelleşmesi değil muhafazakârlaşması ve bunun araştırma ahlâkı açısından sorunlar doğurmasıdır.

Yayın Yap ve Yok Ol: Avcı Olacakken Av Durumuna Düşmek

Mülkiye’de yüksek lisans tezimi hazırlarken²⁷, benim ve diğer birçok arkadaşımın şu sorunu çözmesi gerekiyordu: Acaba seçeceğimiz araştırma konusuyla ilgili, Ankara’daki kütüphanelerde yeterince kaynağa erişimimiz var mı? O zamanlar, bu sorun sadece Türkiye gibi yarı çevre (ya da yarı merkez) ülkeler için değil, birçok merkez ülke için de geçerliydi. Örneğin, Pierro Sraffa ya da John Maynard Keynes üzerine bir tez yazmak istiyorsanız, tercihen araştırmanızın bir bölümünü Cambridge Üniversitesi kütüphanesinde geçirmeniz gerekirdi çünkü bu iki iktisatçının yayınlanmış ve yayınlanmamış birçok eseri Cambridge’te arşivlenmekteydi. Bugün, eğer çok spesifik bir konudaki arşivi taramanız ya da nadir eserleri incelemeniz gerekmiyorsa, doktora tezinizi yazarken dahi, kaynaklara erişim konusunda sorun yaşamazsınız. (Hatta bugün, birçok arşiv ve nadir eser internet üzerinden araştırmacıların özgür ve bedava kullanımına açıktır.) Şimdi sorumuz şu: O kadar çok kaynak var ki, acaba, seçeceğimiz konuyla ilgili hangi kaynakları okumalıyız? Gerçekten de, bugün, araştırmacılar için literatür taraması yapmak bile bezdirici olabiliyor! Şimdi tez yazmak isteyen tüllap şu soruyla geliyor: Hangi kaynak, hocam? Artık Pierro Sraffa ya da John Maynard Keynes için Cambridge’e gitmenize gerek yok. Hatta internet teknolojileri sayesinde, Cambridge Üniversitesi’ndeki araştırmacılar dahi Sraffa ve Keynes ile daha önce sahip olmadığı birçok makale ve arşiv niteliğinde malzemeye bugün sahip olabildiler çünkü bu kaynakların bazıları İngiltere dışındaki kütüphanelerin arşivlerinde bulunmaktaydı ve bunlar yakın bir zaman önce dijitalleştirilerek internet üzerinden kullanıcılara sunuldu.

Araştırmacılar için açık kaynakların bolluğuna yol açan en az iki sebepten söz edebiliriz. Birincisi şu: Yayımlanan makale ve kitap sayısı, daha önce tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı artmıştır. Bu artış bugün de devam ediyor. Bu artışın ardında, yayım maliyetlerindeki düşüşler yatar. Öyle ki, akademik yayınların dijitalleşmesiyle birlikte, kitap ve bilimsel dergi basan yayınevlerinin en büyük sorunu olan maliyet sorunu başka bir evreye girdi. 1970’lerden bugüne gelen süreçte, yayınevlerinin toplam kağıt, baskı, dizgi ve depolama maliyetleri ciddi oranlarda düşerken, yayın yapmanın marjinal maliyeti sifıra yaklaştı. Maliyetlerdeki bu düşüşe cevaben, birçok yayınevi bu alanda kâr fırsatları yaratabileceklerinin farkına vardı ve geçmişten farklı olarak yeni bir iş modeliyle, yani “açık erişim” dergiler yoluyla, faaliyete başladılar. Yayınevlerinin sayısının artmasına neden olan dijitalleşme, aynı zamanda, bu sektördeki dağıtım masraflarının da çok büyük ölçüde düşmesini sağladı. Bu

27 Altuğ Yalçıntaş. 2001. *Sanayileşme Sürecinde Kapitalist Girişimin ve Firma Teorisinin Doğuşu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD. Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Ergun Türkcan.

sayede, bugün, bir dergi makalesinin Ankara'daki ve Sidney'deki bir akademisyene ulaştırılmasının maliyeti göz ardı edilebilecek kadar düşük, bu sürecin hızı ve verimliliği ise göz ardı edilemeyecek kadar yüksektir.²⁸

Araştırmacıların ulaşabileceği kaynaklardaki bolluğa yol açan ikinci sebep ise araştırmacıların yayın yapma sürecinin yeni bir evreye girmiş olmasıdır. Artık her araştırmacı, araştırmasından ürettiği makaleyi, veriyi ve hatta kitabı, internet üzerinde bedava ve özgürce çalışan akademik platformlarda kendi kendisine yayımlayabilir. Bu yayınları, sadece yakın çevresiyle değil, internet üzerindeki akademik komünitelere üye olarak en uzaktaki okuyucularla dahi kolayca paylaşabilir. Her ne kadar bu durum akademisyenlere büyük bir özgürlük alanı açıyor gibi görünse de, buradaki “özgür” ifadesini, istisnai olarak, olumsuz anlamda kullanıyorum. Sebebi de şu: Bir araştırmacı, örneğin, Social Science Research Network (SSRN) ya da Munich Personal REPEC Archive gibi açık erişim platformlarında bir yayın yapmak için neredeyse hiçbir denetleme mekanizmasına tabi değildir. İnternet ortamında yayınlanan akademik çalışmalar, çoğunlukla, yayınlanmadan önceki standart hakem süreçlerinden geçmez. Bu da, sonuç olarak, hemen her türlü metnin kamusal hale gelmesi anlamına geleceğinden, kalitesiz, hatalı ve manipülasyonlar içeren birçok çalışmanın dolaşımında ve kullanımında olması demektir.

Bir taraftan yayıncılık sektöründe marjinal maliyetlerin düşmesinin, diğer taraftan yayın yapmak için çabalayıp duran profesyonel araştırmacı sayısının sürekli olarak artıyor olmasının kümülatif bir sonucu, yayıncılık sektörünün aşırı kârlarla çalışma şansını elde etmesidir. Artık, o kadar çok dergi ve kitap yayımlayan yayınevi var ki, eğer sektörün nasıl çalıştığıyla ilgilenen bir araştırmacı değilseniz, büyük mağduriyetler yaşamamız sadece an meselesidir. Öyle ki bugün, bizden önceki kuşağın “yayın yap veya yok” olan mottosu, bizim kuşağın “yayın yap ve yok ol” uyarısına dönüşmüştür çünkü *avcı yayınlar* da denilen “akademik” dergilerin sayısının kontrolsüz bir şekilde artması, araştırmacıların en önemli kaygısı olan “itibar kurumu”nu tehdit eder hale gelmiştir.

Avcı yayınlar, yazarlarını tuzağa düşürme potansiyeline sahip yayımlara verilen bir isimdir. Avcı yayınlar, yayımlanmak üzere gönderilen makale ve kitap metinlerini, çoğunlukla, hakemlik ve editörlük süreçlerinden geçirilmeden, yazardan aldığı bir “ücret” karşılığında yayımlar. Genellikle, açık erişim dergilerin izlediği bu yol, bir taraftan araştırmacılara yazdığı metinleri bedava olmasa da özgürce yayımlama fırsatı veriyor gibi görünse bile, aslında, bilim ahlâkı

28 Jeremy Rifkin. 2014. *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism*. London and New York: Palgrave Macmillan.

açısından birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olur. İlk olarak, ABD'nin Denver eyaletinde bulunan University of Colorado'daki kütüphane sorumlusu ve aynı zamanda bir araştırmacı olan Jeffrey Beall tarafından oluşturulan bir listede, akademik yayıncılık açısından bir tür devrim gibi lanse edilen bu dergilerin, aslında, sektör için büyük riskler taşıdığı ortaya konulmuştur. Bu sınıfa giren dergiler, yazarları ve okurları, hakiki bir dergi oldukları konusunda ikna edebilmek için, itibarlı dergilerin isimlerine benzeyen isimler kullanırlar. ISBN, ISSN ve DOAJ numaraları genellikle sahtedir. "Etki faktörü" adında kullandıkları endeksler, ISI Web of Knowledge (şimdi, Clarivate) tarafından yapılan bir hesaplama sonucu değil, şeffaf olmayan hesaplama yöntemleriyle uydurulmuş birtakım sayılardan oluşur. Bu dergilerin baş editörünün ve yayın kurulu üyelerinin ABD, Kanada, Birleşik Krallık ve Avustralya'da araştırmacı olduğu belirtilir ancak bu süreçler genellikle Uzak Doğu, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden yönetilirler. İşte bu dergilerde yapılan yayınlar sonrasında yazarlar adeta avlanırlar ve internet teknolojilerinin yol açtığı tuzaklara düşerek birer kurban haline gelirler. Bu nedenle bu dergilere avcı dergiler adı verilir.²⁹

İşin aslı şu ki, akademik dergi ve kitap biçimindeki bu yayınlar, internet teknolojilerinin sağladığı avantajları araştırmacılar aleyhine kullanmaktadırlar. Birçok araştırmacı tanık olmuştur. Hemen hemen hergün, eposta ya da benzer yollarla, makale ve monografi yayınlamak için çeşitli kişi ve kurumlar tarafından davetler gönderilir. Kimi zaman, editör ve hakem kurulu için de yapılan bu davetler neticesinde, yayınevleri kimseye bir ücret ödemediği gibi, düşen maliyetler nedeniyle büyük kârlar elde etme şansı ederler. Sektördeki kârların en büyük kaynağı, yazarlardan istenilen ve kimi zaman 2000 USD'ye kadar çıkan "yayın ücreti"dir. Eğer terfi almak üzere olan bir araştırmacı iseniz, "itibarlı" dergilerin yayın sürecinin kimi zaman 2 yıl ve hatta daha fazla zaman aldığını bilirsiniz. Eğer avcı dergilerden gelen davete yanıt verir ve birkaç yüz USD'yi gözden çıkarırsanız, makalenizi birkaç hafta içerisinde yayınlama imkânına kavuşursunuz.

Bu sürecin sıkıntısı, akademik dergilerin yazarlardan "ücret" talep etmesi değildir. En nihayetinde, hakemlik ve editörlük süreçlerini en layıkıyla yerine getiren birçok akademik dergi ve kitabevi, yayın önerilerini değerlendirebilmek ve bu karmaşık süreci ciddi bir şekilde işletebilmek için bazı maliyetlere

29 Jeffrey Beall. 2012. "Predatory Publishers are Corrupting Open Access" *Nature* 489: 179. Beall, hazırladığı ve kişisel blogunda yayınladığı avcı dergi listesine her hafta yeni bir derginin eklendiğini belirtiyor. Beall bu listeyi güncelleme işini 31 Aralık 2016 itibarıyla bıraktı. Başka bazı araştırmacılar ve bağımsız araştırma kuruluşları listeyi güncellemek üzere çalışmalarını sürdürüyorlar. Beall'ın hazırladığı listenin son haline ulaşmak için bkz.: <https://bealllist.weebly.com/> [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

katlanmak zorundadır. Yayınevleri, kimi durumlarda, bu maliyetleri karşılamak için yazarlardan “ücret” talep edebilir. Bunun sonucu olarak, bazı yayınevlerinin, bu süreçten bir miktar kâr elde ediyor olması dahi anlayışla karşılanabilir. Bunların hiçbiri yasalar ve ahlâk(lar) yönünden sorgulanabilir uygulamalar değildir. Ancak sorun, bilgi üretim süreçlerinin büyüyen ölçeği karşısında, yerleşik hale gelmiş hakemlik ve editörlük süreçlerinin beklenen faydayı sağlayamamasıdır. Sonuç olarak, yayınlanan metinler hatalarla dolu, çarpıtılmış bilgi içeren düşük kaliteli çalışmalara dönüşmüş olur. Bu da, “bilimin ilerlemesi”nin önündeki büyük engellerden biri olarak araştırmacıların önünde duruyor.

Bazı yazarlar, yayıncılık sektöründe azalan toplam ve marjinal maliyetlerin yol açtığı bu durumun, bilgi üretim süreçleri için hiçbir sıkıntıya sebep olmayacağı kanaatini taşırlar. Öyle ki, hatalı ve kalitesiz yayınlar, bu yayınların okuyucuları tarafından anında tespit edilecek ve bu yayınların kullanılma sıklığı zaman içerisinde düşecektir. Yani, bir anlamda, hakemlik süreci yayın sonrasında okuyucular tarafından açık ve kendiliğinden icra edilecektir.³⁰ Ancak elimizdeki veriler, bu hipotetik durumun beklenen sonuçlara yol açmadığını gösteriyor. Bugün, bırakın bilimsel suistimal içeren makalelerin okuyucular tarafından cezalandırılmasını, bilimsel suistimal içeren birçok makale, bu makalelerin yayınlandığı dergiler tarafından geri çekilmiş dahi olsa, atıf almaya devam ediyor.³¹ Başka bir ifadeyle, okuyucular ya gerçekten okumuyorlar ya da makalelerdeki bilimsel ahlâksızlıkları görmezden geliyorlar.³²

Günümüzde, akademik bir dergide yayınlanan bir makalenin, içerdiği hatalar yüzünden ya da gayrı-ahlâki araştırma tekniklerini uygulamış olduğu için geri çekilmesi, giderek yaygınlaşan bir uygulamadır. Ivan Oransky ve Adam Marcus tarafından 2010 yılında kurulan Retraction Watch adlı web sitesi, bugüne kadar doğal ve toplumsal bilim alanındaki gayrı-ahlâki bilim uygulamalarının

30 Bu argümanı test eden ve konuda ampirik açıdan yaklaşan bir çalışma için bkz.: Tove Faber Frandsen. 2017. “Are Predatory Journals Undermining the Credibility of Science? A Bibliometric Analysis of Citers” *Scientometrics* 113: 1513-1528.

31 Geri çekilen makalelerin, sanki hiçbir bilimsel suistimal içermiyormuş gibi, kullanılması ve atıf almaya devam etmesi doğa bilimlerinde çok yaygın bir olgudur. Bu konudaki istatistikler Retraction Watch tarafından yayınlanmaktadır. Örneğin bkz.: “Top 10 Most Highly Cited Retracted Papers” <https://retractionwatch.com/the-retraction-watch-leaderboard/top-10-most-highly-cited-retracted-papers/> [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

32 Judit Bar-Ilan ve Gali Halevi. 2017. “Post Retraction Citations in Context: A Case Study” *Scientometrics* 113 (1): 547-565.

sonuçlarını içeren blog yazıları yayınlıyor.³³ Çeşitli bilim dallarında gerçekleşen geri çekme vakalarını popüler bir dille öyküleştiriyor, böylece bunların daha fazla bilinmesine katkı sağlıyorlar. Retraction Watch'a göre, her yıl ortalama 80 makale yayımlandıktan kısa bir süre sonra geri çekilmektedir. Toplam geri çekilen makale sayısının 2000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bazı yazarların (örnek: Yoshitaka Fujii) geri çekilen makalelerinin sayısı 180'i aşmıştır. İktisatta makaleleri geri çekilen yazarlar arasında Khalid Zaman, Bruno Frey ve Peter Nijkamp bulunur. (Zaman'ın toplamda 20 makalesi geri çekilmiştir.)³⁴ Bir makalenin geri çekilmesi süreci şu şekilde işler: Eğer bir makalenin yayımlandığı dergi tarafından, intihal, aynı anda iki yerde birden yayınlanması, hakem sürecine girmediğinin ortaya çıkması gibi sebeplerle geri çekilmesine karar verirse, o dergi, konuyla ilgili bir açıklama yapar ve çoğunlukla makalenin yayınladığı sayının web sayfasında, geri çekilmesine karar verilen makalenin niçin geri çekildiğine ilişkin bir açıklamaya ve yazarın bu konudaki görüşüne yer verilir.³⁵ Bazı dergiler, makaleleri tamamen kaldırmaktansa, makalenin başına bir not ekleyerek³⁶ ya da her sayfasına bir *watermark* da yerleştirerek³⁷, “geri çekilmiştir” (*retracted*) notunu düşer. Diğer bazı dergilerse, makaleleri, depolandığı web sitesinden tamamıyla kaldırırılar. Her zaman sadece makaleler geri çekilmez. Kimi zaman, bir derginin bütün sayıları birden endekslerden çıkarılabilir. Örneğin, ISI Web of Science tarafından oluşturulan Social Science Citation Index (SSCI)'da 2009 yılından bu yana taranan Türkiye adresli tek iktisat dergisi *İşletme, İktisat ve Finans*, 2015 yılında, bu endeksin kapsamından çıkarılmıştır. Bazen de, dergilerin editörleri, dergini politikalarına karşı, bağlı olduğu pozisyonları ve görevlerini bırakabilirler. Örneğin, 19 Eylül 2017'de, *Third World Quarterly* adlı derginin yayın kurulu, kolonileşmenin üçüncü dünya ülkelerine faydalı olacağını ileri süren ve kolonyal döneme geri dönülmesini savunan bir yazının, kendi dergilerinde hakem sürecine

33 <https://retractionwatch.com/> [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

34 Sürekli olarak güncellenen bu bilgilere <http://retractiondatabase.org> adresinden ulaşmak mümkündür. [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

35 David H. Autor. 2011. “Correspondance” *Journal of Economic Perspectives* 25 (3): 239-240.

36 Bruno S. Frey, David A. Savage ve Benno Torgler. 2011. “Behavior Under Extreme Conditions: The *Titanic* Disaster” *Journal of Economic Perspectives* 25 (1): 209-222.

37 Ulrich Lichtenthaler ve Holger Ernst. 2009. “Technology Licensing Strategies: The Interaction of Process and Content Characteristics” *Strategic Organization* 7(2): 183-221.

sokulmadan yayınlandığının ortaya çıkması üzerine istifa etmiştir.³⁸ Bu örneklerden de görülebileceği gibi, avcı yayınlar çoğunlukla Uzak Doğu, Afrika ve Orta Doğu adresli olsa da, genel olarak, geri çekilen makaleler, merkez ülke adresli *Science*, *Lancet*, *BMC Evolutionary Biology* ve *Journal of Political Economy* gibi en prestijli dergilerde görülmektedir.

Fikri ekonomilerde ortaya çıkan bu yapay bolluk beraberinde başka büyük sıkıntılara yol açmaya devam ediyor. Bu sıkıntıların başında, şüphesiz, intihal geliyor. İntihal konusu, Türkiye’de ve dünyada sıkça konuşulan ancak bir türlü tam anlamıyla ortadan kaldırılamayan bir sorundur. İntihal sadece bir fikri mülkiyet hukuku ihlali sorunu olarak değil, belki bundan daha önce, başlı başına bir fikri mülkiyet ahlâksızlığı sorunu olarak değerlendirilmelidir. Bugüne kadar, birçok intihal vakası rapor edildi. Kesinleşen mahkeme kararları neticesinde bazı cezalar verildi.³⁹ Ancak sorun tam anlamıyla ortadan kaldırılamadı. Rapor edilen vakalar arasında ilginç olan birine burada değineyim. TOBB İktisat ve Teknoloji Üniversitesi’nden Serdar Sayan, 2007 yılında, *Scandinavian Journal of Economics* dergisine gönderilen bir makale için hakemlik teklifi alır. Sayan, gönderilen makaleyi okumaya başladığında, metnin, kendisinin 2005 yılında yayımlanan başka bir makalesiyle birebir aynı olduğunu fark eder.⁴⁰ Yani bir hakemden, kendi makalesini kopyala yapıştır yöntemiyle yeniden üreten bir yazarın metnini (aslında kendi metnini) okuması istenmiştir. Sayan, makaleyi okumaya başladığında, kendi cenazesine katılmış gibi hissettiğini belirtiyor.⁴¹

Bugün bilimsel suistimal vakaları arasında en yaygın ve en yaralayıcı olgu durumunda olan intihal, üniversitelerde bir tür saadet zincirinin oluşmasına yol açtı. Öyle ki, kesinleşmiş mahkeme kararlarına rağmen, intihal sadece sınırlı bazı örneklerde hukuki ve ahlâkı yaptırıma tabi tutuluyor.

İntihale ilişkin hukuki açıdan sonuç alamayışımızın bir örneğini, fikri mülkiyet iktisadı derslerimden birinde bizzat ben yaşadım. Öğrencilerimden biri, evde hazırlayıp teslim ettiği ödevinde, Türkiye’de faaliyette gösteren bir Web 2.0 platformu olan Ekşi Sözlük’ten bir pasajı kopyala ve yapıştır tekniği ile

38 Bruce Gilley. 2017. “The Case for Colonialism” *Third World Quarterly* doi.org/10.1080/01436597.2017.1369037.

39 Örneğin bkz.: Kemal Gözler. 2013. *Örnekleriyle Usûlsüz Alıntı Sorunu*. Bursa: Yazarın kendi yayını. Ayrıca bkz.: <https://plagiarism-turkish.blogspot.com.tr/> [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

40 Mehdi Jelassi ve Serdar Sayan. 2005. “Implications of Unequal Rates of Population Growth for Trade: An Overlapping Generations-general Equilibrium Analysis within the Heckscher-Ohlin Framework” *METU Studies in Development* 32 (2): 391-408.

41 Serdar Sayan. 2017. “Serving as a Referee for Your Own Paper: A Dream Come True or ...?” *Review of Social Economy* 74 (2): 75-82.

kendisininmiş gibi kullandı. Benim bunu farketmem, kopyalanan pasajın içerdiği *hyperlink*'in öğrencimin gözünden kaçması ve ödev metninde yer alması sayesinde mümkün oldu. Daha sonrasında fark ettim ki, ödevin diğer pasajları da internet üzerinden yayın yapan başka bazı platformlardan kopyala ve yapıştır yoluyla alınmasından oluşuyormuş.

Bu durumu, bağlı bulunduğum kurumun yönetimine şikayet ettim. Şikayetim sonucunda, herhangi bir soruşturmaya yer olmadığı tarafıma bildirildi. Bu bildiriye itiraz ettim ancak yaptığım itiraz da reddedildi. Bunun üzerine, durumu, öğrencime doğrudan aktardım. Şikayetimi ve dilekçelerimi ilettim. Bunun sonucu olarak kendisini sınıfta bıraktım. Bu “önlem”lerimin hiçbirisine itirazda bulunmayan öğrencimin bir avukat olduğu bilgisini de burada paylaşmış olayım.

Bu durumun, bir hukuksuzluk sonucu gerçekleştiği kanaatinde değilim. Bence, bu durumun gerçek sebebi ahlâksızlıktır. Başka bir ifadeyle, bugün, en azından Türkiye akademisini ilgilendirdiği kadarıyla, karşı karşıya olduğumuz en büyük sorun hukuksuzluk değil ahlâksızlıktır. Yine de meseleye iyi tarafından bakmak gerek çünkü intihal konusunda geçmişin aksine büyük adımlar atılıyor. Birçok üniversitede, bir araştırmacının intihal yaptığı ortaya çıktığında, verilen diplomalar ve dereceler geri alınmıyor. Ancak, konuyla ilgili almamız gereken daha çok yolumuz olduğu da açık. Sadece şu soruyu sorarak bitireyim: Sizce Türkiye üniversitelerinde savunulan, dolayısıyla kamusal niteliği haiz olan lisans üstü tezleri, YÖK'ün internet sitesinde taranabiliyorken, bu tezlerin bazılarının tam metnine erişim niçin kısıtlanıyor? Bazı tezlerin, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların yol açtığı engeller barındırdığını biliyoruz. Örneğin, uygulamalı bilimler alanında araştırmacıların kullandığı veriler çoğu zaman lisanslıdır. Bu verilerin kamusal hale getirilmesi, araştırmacının, bu verileri sağlayan kişi ya da kurumlarca yaptığı sözleşmeler gereğince, engellenmiştir. Peki hukuk, sosyoloji, matematik, felsefe gibi alanlarda yazılan tezlere niçin açık erişim verilmiyor? Bu konunun araştırılması, tatsız bazı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Eğer öyleyse, Gulbenkian Komisyonu'nun yaklaşık 20 yıl önce *Toplumsal Bilimleri Açın* çağrısıyla yayınlanan raporundan⁴² bugüne, toplumsal bilimlerin en büyük sorununun, bu alandaki bilgi üretim süreçlerinin erişime açık olmaması ve denetime kapalı olması olduğu ortaya çıkmıyor mu? Belki de “toplumsal bilimleri açın” çağrısını “toplumsal bilimleri açık hale getirin” şeklinde yorumlamakta fayda vardır.

42 Gulbenkian Commission. 1996. *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press.

Bilim tarihi açısından düşünürsek, yayın yap ve yok ol, aslında, bugüne özgü bir olgu değildir. Türkiye gibi ülkelerde, mütefekkirlerin başı sık sık belaya girer. Bunun sebebi, kanaatini özgürce ifade eden mütefekkilere açılan davalar sonucunda verilen ağır cezalardır. Maalesef, Türkiye'nin fikri iklimi bu barbarca ayıptan bugün dahi kurtuldu diyemeyiz.⁴³ Konunun politik yönü bir tarafa, bugüne kadar artarak gelen yayın, yayınevi, araştırmacı ve üniversite sayıları, artık, bilimsel bilgi üretim süreçlerinin eskisi gibi sürdürülemeyeceğine işaret ediyor. Dönüşüme adapte olamayan araştırmacılar ve yayınevleri ile üniversiteler birbiri ardına yok oluyorlar; başka bir ifadeyle, avcı durumuna geliyorlar.

43 2010'lu yılların ikinci yarısıyla birlikte, Türkiyeli mütefekkirler, büyük bir baskı ortamının içerisine girmiş oldular. Özellikle 15 Temmuz 2016'dan sonra gerçekleşen olaylar neticesinde, 7000'e yakın akademisyen, üniversitelerinden uzaklaştırıldı. 15 üniversite, 10'larca yayınevi ve dernek kapatıldı. Akademisyenlerin ve yazarların çoğunun pasaportlarına el konuldu, herhangi bir kamu görevine getirilmesi engellendi. Konuyla ilgili en güncel rapor 2018 yılının başlarında yayımlandı. Bkz.: Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak. 2018. "Türkiye'de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL'de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri" englishpen.org https://www.englishpen.org/wp-content/uploads/2018/03/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf [Erişim tarihi: Mayıs 2018]. Ayrıca bkz.: Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak. 2017. *Barış İçin Akademisyenler: Olağanüstü Zamanlarda Akademiyi Savunmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SONUÇ

**MÜSADEME-İ EFKÂRDAN
BARİKA-İ HAKİKAT DOĞAR MI?**

MÜSADEME-İ EFKÂRDAN BARİKA-İ HAKİKAT DOĞAR MI?

Hakikatin İktisadı ya da Hakikatin Ötesinde Ne Var?

Önsöz’de, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların sıkı korumasına ilişkin ulusal ve uluslararası politikaları kastederek, “ne pahasına?” diye sormuştum. Cevabı bu bölümde veriyorum: *Hakikat istenci* pahasına. Açıklayayım.

Önce, bölümün başlığına değineyim: Müsademi efkârdan barikai hakikat doğar. Türkçe’deki bu veciz söz, çoğunlukla, Namık Kemal’e atfen kullanılır. Ancak ilk defa nerede kullanıldığı konusunda güvenilir bir kaynağa ulaşmak neredeyse mümkün değildir. (Aynen, “Adam Smith, iktisadın babasıdır” argümanının ilk defa kim tarafından dile getirildiğinin bilinmemesi gibi.) Bu söz, hakikatin ışığı fikirlerin çarpışmasından doğar anlamına gelir. Türkçe’de, Avrupa merkezli bilim felsefesinin en merkezi kavramlarından ikisine, “hakikat” kavramına ve “fikirlerin çarpışması” kavramına, en mükemmel şekilde temas eder; sadece temas etmekle de kalmaz, hakikat konusunda belli norm dayatır. Buna göre, hakikatin ortaya çıkabilmesinin koşulu, fikirlerin çarpışması yani hataların ve eksiklerin zaman içerisinde ayıklanarak en hakiki (daha doğrusu, en sahih) bilginin hayatta kalmasıdır. Aynen Charles Darwin’in doğada yaşayan türler için öne sürdüğü gibi, değişen çevresel koşullara en iyi uyum sağlayan fikirlerin hayatta kalma şansı daha yüksektir. Benim bu bölümde cevap aradığım soru şu: Gerçekten, hayatta kalmayı başaran fikirler “en üst” fikirler midir ki bu çatışma süreci zaman içerisinde hakikatin *resen* (kendiliğinden) ve *semi-i mutlak* (kayıtsız şartsız) ortaya çıkması sonucunu doğursun? Eğer öyle olsaydı, yaşayan doğada güçsüz olan türler yok olurlar ve hayatta kalmayı başaran türler sadece “en üst” türler olurlardı. Bunun olmadığını biliyoruz. Öyleyse, sadece “en üst” fikirlerin hayatta kalmasını beklemek de doğru değildir. Yani ortalıkta birçok yanlış ve eksik fikir bulmak mümkündür ve, dahası, hakikat, kendiliğinden ve kayıtsız şartsız ortaya çıkmayabilir.

Hakikat kavramının, kendisini filozoflara çekici hale getiren ve bu yolla kendisine yönelik istenç (*will*) üreten bir doğası vardır. Hakikat, eğer varsa, içinde yaşadığımız gerçeklikle ilgili bilinmeyen hiçbir ayrıntının kalmadığı, her sorunun cevaplandığı, her olayın açıklandığına dair genel bir mutabakın ya da inancın ortaya çıktığı bir idealdir. Başka bir ifadeyle, hakikat, sahip olduğumuz bilginin aldığı özel bir biçimdir. Bu biçim, en azından yaygın olarak anlaşıldığı şekliyle, durağandır. Hakikate, inandığımız doğrular ile gözlemlediğimiz ve açıklamaya çalıştığımız gerçekler (*facts*) sayesinde ulaşacağımızı düşünürüz. Hakikat, ancak ve ancak, içerisinde yaşadığımız topluma ait çelişkiler,

tutarsızlıklar, manipülasyonlar ve tarihin doğrusal akışını engelleyen *contingent* faktörlerin tamamı ortadan kalkarsa, tezahür eder. Ancak hakikatin tezahürü, hakikat istencinden farklı olarak, pratik bir meseledir. Tek başına hakikat istencine sahip olmak, hakikatin kendiliğinden ve kayıtsız şartsız tezahür etmesini gerektirmez. Bilişsel bir süreç olan hakikat istencinin sonucunda, ortaya çıkan etkilerin, idealize ettiklerimizle uyum halinde olmasını bekliyor olabiliriz ancak doğru-olan (erdemlerimiz) ve gerçek-olan (teknik), her zaman, ideal-olana (inançlarımıza) tekabül etmiyor olabilir. Bu üçünün bir ve aynı şeye dönüştüğünü deneyimlemek – ki bu, herkesin bu konuda mutabık olmasını gerektirir – istisnai bir durumdur. Hakikat planlanamaz ve kontrol edilemez, potansiyel olarak deneyimlenebilir, ancak kesin olarak ortaya çıkmasını gerektirecek aşkın bir sebepten bahsedilemez. Eğer bir şey deneyimlenmiyorsa (yani, somut verilerle veya gözlemlerle teyit edilemiyorsa) ya da fertler arasında mutabakat yoksa, o şey yoktur.

Bilim felsefesinin tarihi boyunca birçok yorumcu ve onların bilimlerdeki uygulayıcıları, hakikat istenci ve hakikatin tezahürü konusunda sayısız ideoloji (düşünce alışkanlığı) ürettiler.¹ Hakikatin tezahüründen farklı olarak, hakikat istenci, özel bir anlam ihtiva eder. Buna göre, bilgi üretim süreçlerindeki hatalar, eleştiri ve yorumlama sayesinde, zamanla ortadan kalkacak, yine zaman içerisinde, sahip olduğumuz fikirlerin içerdiği tutarsızlıklar kendiliğinden ve kayıtsız şartsız olarak azalacaktır. Dolayısıyla, hakikat istenci, bir inanç formudur. Süreç içerisinde daha fazla doğru bilgiye sahip olarak, hakikatin tedrici bir şekilde zuhur etmesine hizmet etmiş oluruz. Hakikatin tezahürü sürecinin ardında yatan mantık şudur: Bilgi üretim süreçleri, birikimseldir. Bu birikimin en önemli özelliği, yanlışların azalması ve doğruların artması anlamında, tek yöne doğru hareket etmesi ve ilerlemeci olmasıdır.

Ben burada, hakikat istencinin, kendiliğinden ve kayıtsız şartsız, hakikatin tezahürüne yol açacağını ileri süren iki ideolojiye (düşünce alışkanlığı) değineceğim ve ideolojilerin ardındaki iktisadi mantığı anlayarak bu ideolojileri eleştirme gayreti içerisinde olacağım. Bunlar, G. W. Friedrich Hegel tarafından kavramsallaştırılan yadsıma ideolojisi ve Karl Popper tarafından kavramsallaştırılan yanlışlamacılık ideolojisidir. Yadsıma ve yanlışlamacılık, birbirinden oldukça farklı bağlamlara sahiptir ve her ikisinin de etkisi bugün dahi sürmektedir. Yadsıma ve yanlışlamacılığı burada tartışmaya açmamın nedeni, bu iki sürecin, er ya da geç ortaya çıkan bir hakikat kavramını gerektiriyor olmasıdır. Kişisel kanaatime göre, bunun mümkün olması için hakikat ve (bilimsel) ahlâk ilişkisinin net bir şekilde ortaya konulması gerekir. Eğer bu ilişki net bir şekilde ortaya konulmazsa, aynen ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların kalkınmaya yol açacağı hurafesi gibi, hakikatin er ya da geç tezahür edeceği de bir hurafe

1 Frederick F. Schmitt. 1995. *Truth: A Primer*. Oxford: Westview Press.

olmaktan öteye gidemez. Ancak, her koşul altında, önümüzde duran sahih sorun hakikatin hurafe olması değildir; sorun, bilim insanlarının hakikati bir erdem olarak arzulamaktan vazgeçmesidir.²

Bilim, felsefeciler arasındaki yaygın olan kanaate göre, hataları kendiliğinden yok etme kapasitesine sahip bir bilgi üretme sürecidir. Buna göre, bilgi üretim sürecinde her hatalı görüş, er ya da geç, ortadan kalkar. Zaman içerisinde, daha doğru kuramların sıklığı artar. Bilim kesintisiz bir süreç olduğundan, bilimsel bilgi sürekli olarak büyür. Zamanla, daha ileri düzeyde anlamlar ortaya çıkar. Bilgi üretim süreçlerinde görünmeyen bir el, hataları, eksikleri, pürüzleri ayıklar ve yok eder.³ Bilim, yadsımacılara ve yanlışlamacılara göre, sürekli ve birikimsel olarak ilerler.

Önce Hegel’le başlayalım. Hegel’e göre, genel olarak tarih, özel olarak felsefe tarihi, çelişkilerin zamanla ortadan kalktığı bir yadsıma sürecidir. Tarih, önceden belirlenmiş bir seviyeye doğru yükselerek ilerler. Bu seviyeye yaklaştıkça hatalardan arınan (daha) doğru bilgi açığa çıkar. (Daha) Doğru bilginin ortaya çıkmasını sağlayan, Hegel’in yadsıma adını verdiği süreçtir. Yadsıma sürecinde her önerme (ya da tez) bir başka önerme tarafından kendi zıddına dönüşür (yani anti-tezini yaratır). Her önerme, içerisinde kendi tezatını ihtiva ettiğinden, bu önermelerin yer aldığı yadsıma süreci, aslında, belirli bir sona doğru önceden belirlenmişçesine hareket eder. Her yeni önerme yeni bir

2 Burada, klasik pragmatist yazarların hakikat hakkındaki görüşlerini, evrimci epistemoloji bakış açısıyla, yorumluyorum. Hakikatin pragmatist kavramsallaştırması için bkz.: William James. 1907 [2000]. “Lecture VI: Pragmatism’s Conception of Truth” içinde: *Pragmatism and Other Essays*. London: Penguin Classics: 87-104; William James. 1909 [2000]. *The Meaning of Truth* içinde: *Pragmatism and Other Essays*. London: Penguin Classics: 133-167; John Dewey. 1920 [1950]. *Reconstruction in Philosophy*. New York: Mentor Books: “Changed Conceptions of the Ideal and the Real” (ss. 94-112) ve “The Significance of Logical Reconstruction” (ss. 113-131); Bertrand Russell. 1945 [1960]. *A History of Western Philosophy, and Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. New York: Simon and Schuster: “William James” (ss. 811-818) ve “John Dewey” (ss. 819-828). Ayrıca bkz.: Herbert W. Schneider. 1945. *A History of American Philosophy*. New York: Forum Books: “Evolution and Human Progress” (ss. 197-237) ve “Radical Empiricism” (ss. 274-339).

3 Bilimsel hataların görünmeyen bir el tarafından ayıklanması ve bu sayede bilimin gelişeceğine dair bilim felsefeleri için bkz.: David L. Hull. 1988. *Science as a Process: An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development of Science*. Chicago: Chicago University Press ve Philip Kitcher. 1993. *The Advancement of Science: Science without Legend, Objectivity without Illusions*. Oxford: Oxford University Press.

başlangıca dönüşür (sentez) ve yadsıma süreci, yeni jenerasyon bir dizi başka önerme tarafından kesintisiz bir şekilde sürdürülür. Yadsıma süreci durmadan devam eder; her yeni önerme ile birlikte, çelişkiler azalır ve çoğu veya hepsi ya zaman içerisinde ortadan kalkar ya da eski çelişkilerin üzerinde yükselen yeni çelişkilere dönüşür. Bu dönüşüm süreci sonunda, soyut olan somut olana, mümkün olan aktüel olana, yanlış olan doğru olana dönüşür. Süreç içerisinde, sürecin işlemini engelleyen hiçbir *contingency*'e yer yoktur; var olanların etkisi de zamanla elenir ve yok olur. Yadsıma süreci, *contingency*'lerin mevcut olmaması ve var olanların etkilerinin ortadan kalkması anlamında, zorunluluklarla örülü bir süreçtir.

Bilim, Popper'e göre de, kaçınılmaz olarak ortaya çıkan hataların ayıklanması sürecidir. Popper, biricik bilimsel yöntem olan deneme-yanılma yöntemi sayesinde, hataları düzeltme şansı elde edeceğimizi savunur. Deneme-yanılma yönteminin en iyi şekilde çalışabilmesi için, önermeler yanlışlanabilir olmalıdır; yanlışlanamayan önermeler (örneğin: "siyah kuğular vardır") bilimsel olmayan önermelerdir. Bilimin amacı yanlışlanabilir bilgi üretmek, bu bilgiyi deneme-yanılma yoluyla sürekli olarak sınamak ve eğer varsa hataları bu şekilde ayıklamaktır. Böylece daha doğru bilgiye ulaşırız. Popper'e göre önemli olan hataların varlığı değil, hataların ayıklanmasını sağlayacak "tedavi" yöntemlerinin (bu durumda deneme-yanılmaya dayalı sınama yönteminin) varlığı ve bu yöntemlerin kullanılmasıdır. Popper için bilim, sonu olmayan ve kesintisiz ancak amaçsal yani teleolojik bir süreçtir. Bilim amacı yani *telos*'u hakikate yaklaşmaktır.

Kesintisiz birer süreç olarak yadsıma ve yanlışlama, bugüne kadar, fikri hayatımıza çok önemli katkılarda bulundu. Mantık ve matematik alanında birçok kuram ve model yadsıma ve yanlışlama sayesinde geliştirildi. Yine bu önermeler neticesinde bugünkü algoritma ve veri bilimi, ideale yakın şartlarda çalışmaya devam ediyor. Toplumsal bilimlerde ise, yadsıma ve yanlışlama sayesinde, özgür bir fikir ortamının ne kadar gerekli olduğunu görmüş olduk. Gerçekten de, hakikat, sadece ve sadece, fikirlerin özgürce ifade edildiği ve tartışıldığı bir çevrede tezahür etme şansı elde eder. Eğer fikirler özgürce ifade edilemez ve tartışılmazsa, hataların ortadan kalkma şansı yok olur. Fikir ve ifade özgürlüğünün olmadığı toplumlarda hakikat istenci, yani bilimsel faaliyet, boş bir fanteziden öteye gitmez. Dolayısıyla, yadsıma ve yanlışlama süreçlerinin fikri hayatımıza sağladığı katkıların önemini göz ardı etmek mümkün değildir.

Ancak şu hususun altını çizmeliyiz: Yadsıma ve yanlışlama adını verdiğimiz süreçler, toplumsal ve iktisadi birçok süreç arasından sadece ikisidir. Bu iki süreç dışında, karmaşık birçok başka süreç, toplum ve ekonomi yaşantımızda eşzamanlı olarak varlığını sürdürür. Yadsımanın ve yanlışlamanın özelliği, ikisinin de yüksek soyutlama düzeylerinde (yani mükemmelleştirilmiş

ve stilize edilmiş koşullar altında) işleyen süreçler olmalarıdır. Buradan hareketle, en azından, şu soruları sormak durumundayız: Bilimsel bilgi üretim süreçleri, her zaman, yadsımacıların ve yanlışlamacıların ileri sürdüğü gibi, soyut (mükemmelleştirilmiş ve stilize edilmiş) bir şablona uygun şekilde mi işler? Örneğin bilgi üretim süreçlerinde pürüzler (diyelim ki, yadsınamayan ve yanlışlanamayan fikirler) hiç mi mevcut değildir? Acaba mütefekkirlerin bugün karşılaştığı sorunlar, yadsımacıların ve yanlışlamacıların öne sürdüğü gibi, fikirlerin tek bir patika üzerinde (yani tek bir yöneme sadık kalınması yoluyla) birikerek ve tek yöne doğru ilerleyerek mi evrilir? Aynı anda yadsımaya ve yanlışlamaya alternatif bilgi üretim süreçleri (dolayısıyla çoklu fikri patikalar ve varlığını eşanlı sürdüren başka birikim süreçleri ve çok yönlü metodolojiler) mümkün değil midir?

Kişisel kanaatime göre, yadsımacılık ve yanlışlamacılık, fikirlerin evrimi konusunda hakikat istencine bağımlı felsefe geleneğini, basitleştirilmiş birer ideoloji haline dönüştürmekten öteye gitmemektedir. Öncelikle, Hegel'in yadsıma kavramıyla ilgili olarak şu soruyu sormalıyız: Bir önermenin (tezin), er ya da geç, kendi zıddı olan başka bir önermeye (anti-teze) yol açacağını ya da dönüşeceğini nereden biliyoruz? Hegel bunu mümkün haline getirenin bir tür ruhun var olduğunu ileri sürmüş, bilgi üretim süreçlerinde bir ruhun, aynen görünmeyen bir el gibi, yadsıma sürecinin işlemlerini sağladığını savunmuştu. Ancak bu konuda – ruhun varlığı konusunda – kanıtımız var mı? Örneğin, bilimsel bir bilgi sürecinin aşağıdaki gibi ilerlemediğini nereden biliyoruz?

Tez → Antitez → Tez → Tez → Tez → Antitez → Sentez → Antitez → Tez

Popper'in yanlışlama kavramına gelince, acaba, bütün bilim insanlarının yanlışlanan kuramları terk ettikleri, bir vaka mıdır? Bilimciler arasında hiç mi inatçı ya da elindeki verileri çarpıtan, dürüst davranışlardan kaçınan fert yok? Bir kuramı yanlışlamak, bilimcilerin o kuramı terk etmesi için yeterli bir şart mıdır? Tüm bu sorular, akıllara, yadsınan ve yanlışlanmış fikirlerin, varlığını sürdürme eğiliminde olduğunu getiriyor. Ve biz buna bilimsel suistimal adını veriyoruz. Bilim insanları şunu çok iyi bilirler: Bir kuramın yanlışlanması, o kuramın terk edilmesini gerektirmez; o kuramın revize edilmesini gerektirir. Öyleyse, bilimsel bilgi süreçlerinin, örneğin, aşağıdaki gibi ilerlemediğini nereden biliyoruz?

Yanlış → Doğru → Yanlış → Yanlış → Daha yanlış → Daha yanlış → Daha yanlış

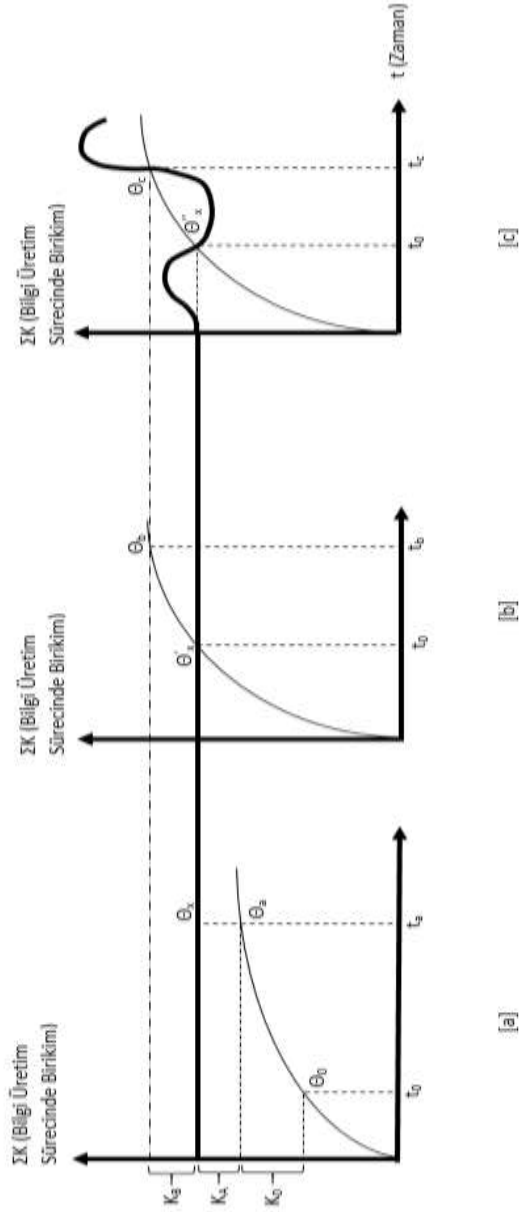
Julien Benda'nın neredeyse 100 yıl önce söylediği şu sözü hatırlamak gerek: "Masa başındaki bir avuç adamın, insanlığı, yüce değerlerin ruhun iyi olguları olduğu konusunda inandırmaları, sadece, hayret verici suistimaller

sayesinde mümkün olabilmiştir.”⁴ Öyleyse, yadsımacılık da yanlışlamacılık da, hakikatin er ya geç ortaya çıkacağını savunurken, aynen iktisatta genel denge modellemesi yapanlar gibi, somut bir gerçeklikten hareket etmemektedir. Dahası, Benda’nın söylediğinden hareketle, yadsıma ve yanlışlama gibi iki ideolojinin varlığının sebebi, “hayret verici bir suistimal”den ibaret olabilir. Özellikle internet teknolojileri ve dijital teknolojiler çağında yadsıma ve yanlışlamacılık, gerçekleştiğine dair kanıtlara sahip olmadığımız bir ideali vaat etmekten öteye geçmemektedir. Yadsımacılar ve yanlışlamacılar, aynen ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların iktisadi kalkınmaya yol açacağını zanneden politika yapıcılar gibi, gerçek dışı bir beklenti içerisindeyler.

Yadsıma ve yanlışlama ideolojileri, fikri hayatımızda ilerlemenin mütefekkirlerle özgür bir ortam sağlandığında tedrici bir şekilde ortaya çıkacağı varsayımı (daha doğrusu, varsanımı) üzerine kuruludur. Yani her türlü görüşün ifade edilebildiği, tartışılabildiği ve yadsınan ya da yanlışlanan fikirlerin en hızlı şekilde terk edildiği bir fikri çevrede hakikat, zaman içerisinde, kendiliğinden ortaya çıkar. Zaten, hakikat kavramsallaştırmasının mevcut olmadığı hiçbir durumda ilerleme de kavramsallaştırılmaz. Başka bir ifadeyle, hakikat istencinin realize olabilmesi için, öncelikle, ilerlemenin realize olması gerekir. Eğer ilerlemenin mümkün olmadığını ileri sürüyorsak, hakikat de mümkün değil demektir.

4 Julien Benda. 1927 [2006]. *Aydınların İhaneti*. Çev.: Cem Soydemir. İstanbul: Doğu Batı Yayınları: 155.

Şekil Sonuç 1: Hakikat İstenci, Kendiliğinden, Hakikatin Tezahürüne Yol Açarmı?

İlerleme kavramını bir iktisatçı gibi ele alıyorum. Bunun birkaç anlamı var. İlk olarak, ilerlemenin gerçekleştiği her süreç, kesintisiz ve sürekli olarak artan bir fonksiyon ile temsil edilebilir. t_0 'dan t_a 'ya gelindiğinde, eğer ilerleme varsa, bu bilgi üretim sürecinde birikimin gerçekleştiği (yani Θ_0 bilgi düzeyinden Θ_a bilgi düzeyine hareket edildiği) anlamına gelecektir. Dolayısıyla, Şekil Sonuç 1a'da, K_0 ile temsil edilen bilgi artışı, sahip olduğumuz bilgi birikimindeki ilerlemenin niceliksel ifadesidir. İdeal şartlar altında, ilerlemenin kesintisiz bir şekilde sürmesiyle, hakikate daha çok yaklaşmış oluruz. İşte Popper'in kullanmayı tercih ettiği ifadeyle *verisimilitude* yani hakikate-yakınlık kavramının arkasında, bu basitleştirilmiş niceliksel mantık yatar. Öyleyse, yanlışlamacılık için hakikat, özgür bir fikri çevre yaratıldığında, sadece bir zaman meselesidir. Bu ideoloji, günlük hayatımızı o kadar fazla etkilemiştir ki, günlük dilde kullandığımız birçok ifade, aslında, *verisimilitude* kavramından kaynaklanmıştır. Bazı örnekler verebiliriz:

- Hakikatin er ya da geç ortaya çıkmak gibi bir huyu vardır.
- Sabrın sonu selamettir.
- Zaman her şeyin ilacıdır.
- İyiler her zaman kazanır.
- Adalet er ya da geç tecelli eder.
- *Veritas filia temporis* (hakikat zamanın kızıdır.)

Gerçekten de, bu ve bunun gibi veciz sözler, sadece Türkçe'de değil başka birçok dilde de, iyimserliğin, gelişmeye ve ilerlemeye olan inancın, hayata olumlu bakmanın birer ifadesidir, aslında. Bu sözlere ve arkasındaki ilerlemeci ideolojiye kim itiraz edebilir? İdeal şartlarda olsak, kimse itiraz edemezdi, elbette. Ancak ideal olandan hep çok uzak olduk. Bugün de ideal olanın çok uzağındayız. Bu da, hakikat kuramlarıyla, içinde yaşadığımız aktüel dünyanın birbiriyle örtüşmemesi sonucunu doğuruyor. Gerçekten, bu sözlerin arkasındaki ideolojinin yani hakikatin tezahürüne dair inancın varlığına dair herhangi bir kanıtı sahip miyiz? İşte bu soruyu sorduğumuzda, on dokuzuncu yüzyıl yazarlarından Thomas Carlyle'den beri kötümser bir bilim olarak da bilinen iktisatçının algı dünyası içerisine girmiş oluruz. Belki de, bilim felsefesi, sadece ve sadece, bilim felsefecilerine bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir. Ve iktisatçı gözüyle bakıldığında, fikri üretim süreçleri beklenen iyimser sonuçları vermenin uzağındadır.

Aynı şekil üzerinden devam edelim. Şeklin [a] kısmında, K_A ile temsil edilen büyüklük, hakikat istencinin, kendiliğinden, hakikatin tezahürüne yol açmıyor oluşunu gösterir. Burada sormamız gereken soru, doğal olarak şudur: t_a

noktasında Θ_a kadar bilgiye sahipken, nasıl oluyor da, Θ_x kadar bilebiliyoruz? Başka bir ifadeyle, K_A kadar bilgiye sahip değilken, hakikatin varlığı konusundaki K_A kadar bilgiyi nereden edindik? Eğer bu soruya cevap veremiyorsak, hakikatin varlığından hangi yolla emin olabiliriz?

Kesintisiz bir ilerleme mümkünse, bu süreç, ancak hakikatin mevcudiyetine dair bilgiye sahipsek hakikatin tezahürüne yol açar. Ancak burada, göz ardı etmememiz gereken bir çelişki olduğunu atlamayalım: Eğer hakikatin varlığına dair bir bilgiye sahipsek, bu durumda, kesintisiz devam eden bilgi üretim süreci sonucunda, hakikatten daha fazlasına sahip olabilir ve hatta sahibiz demektir. Şeklin [b] kısmında t_0 noktası, hakikatin bilgisine sahip olduğumuz anı temsil etmektedir. Kesintisiz ilerleme varsayımı (varsanımı), bu noktadan sonraki her anın hakikatin ötesindeki bir an olduğuna işaret eder. Bu durumda, t_b anındaki bilgi birikimimiz (yani Θ_b), Θ_x ile temsil edilen hakikatin bilgisinden daha fazla bilgiye sahip olduğumuz anlamına gelir.

Peki, bu mümkün mü? Yani hakikatten daha fazla bilgiye sahip olabilir miyiz? Günümüz internet teknolojileri, hakikatten daha fazla bilgiye sahip olmanın mümkün olduğuna hatta buna ihtiyacımızın olduğuna işaret ediyor. Öyle ki, günümüz internet teknolojileri çağına “hakikat ötesi çağ” adını veriyoruz.⁵ Buna göre, sahip olduğumuz bilgi, hakikate ulaşmaktan ziyade, kesintisiz olduğunu kabul ettiğimiz hakikatin tezahürü sürecini istediğimiz biçime sokmaya ve böylece hakikati, tercihlerimiz doğrultusunda inşa etmemize (ve manipüle etmemize) yol açmaktadır. Eğer Google Maps ya da Yandex Haritalar uygulamasına sahipseniz, kullandığınız cihaz, size, bir tür simülasyon sunar. Bu simülasyon, gerçeğin değil, gerçeğin o anda istediğiniz formudur. Burada istenç, artık, ihtiyaç halini almıştır. Öyle ki, bu yazılımlar sayesinde, örneğin, trafiğin yoğunluğunu “gözlemler,” benzin istasyonlarını ve lokantaları “görür,” sizden öncekilerin ziyaret ettiği bu mekânları “deneyimlersiniz.” Bir emlakçı iseniz, tablet bilgisayarınıza yükleyeceğimiz bir yazılımla, satmayı ya da kiralamayı düşündüğünüz boş daireyi, mobilyalar ve diğer eşyalar yerleştirilmiş gibi gösterebilirsiniz. *Augmented reality* adının verildiği bu teknolojiler, örneğin, pilotların eğitimleri sırasında da kullanılır. Bir uçağın kalkışını, havada kalışını, türbülansları ve inişini simüle eden bu yazılımlar sayesinde pilotlar, kaza anını birebir yaşama imkânı bulurken, aynı zamanda, bu koşullar altında, nasıl davranacaklarını da öğrenmiş olurlar. Pikachu Go adlı yazılım, aynı şekilde, kullanıcıya, gördüğümüz ve içinde yaşayıp deneyimlediğimiz gerçekliğin

5 “Hakikat Ötesi Çağ” terimi ilk defa Ralph Keyes tarafından 2004 yılında *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* adlı çalışmasında kullanılmıştır. Bu çalışmanın Türkçe tercümesi için bkz.: Ralph Keyes. 2017. *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. İstanbul: Deli Dolu.

ötesinde bir gerçeklik sunar. Bu oyunda, akıllı telefonların kamerasından bize yansıyan görüntü, aslında, olmayan ama olmasını arzu ettiğimiz, bir dizi imajdan ibarettir.

Bu süreçlerin hiçbirinde, hatalı bir bilgi yoktur. Hatta simüle edilmiş bu bilgi, kullanıcıya fayda sağlaması anlamında, faydalı bir bilgi türüdür. Ancak faydalı bilginin kontrolsüz ve öngörülemez şekilde yayılması, hakikatin inşasında arzu edilen sonuçların ortaya çıkmamasına neden olabilir. Gerçekten de, 2016 ABD başkanlık seçimi sırasında Facebook ve Instagram gibi “toplumsal medya” platformları, insanların sadece “doğru” olduğunu düşündüğü fikirlerle hakikati istediğimiz şekilde inşa edemeyeceğimizi bize göstermiştir. Facebook ve Instagram, eğer kullanıcılar tarafından gerekli ayarlar manüel olarak yapılmazsa, sadece takip edilen (yani, yaydığı fikirlerin faydasına inanılan) hesapların mesajlarını öncelikli olarak göstermektedir. Bu durum, istem dışı şekilde, kullanıcıların, “olanın bilgisi” yerine “arzu edilenin bilgisi”ne tabi hale gelmesi sonucunu doğurur. Örneğin, 2017 yılında ABD’de yapılan başkanlık seçimleri öncesinde, başkan adaylarından Hillary Clinton’ın, seçimleri büyük farkla kazanacağı fikri hızla yayılmıştır. Çünkü Clinton taraftarlarının Web 2.0 platformları, kullanıcıların daha sık takip ettiği hesapları öncelikli olarak göstermiş ve bunun sonucunda, *Clinton taraftarları arasında*, Clinton’ın seçimi kazanacağı fikrini yaygın hale getirmiştir. Oysa sonuç birçok kullanıcının arzu ettiğinin aksi yönünde gerçekleşmiştir. “Doğru” bilginin kontrolsüz ve öngörülemez hızla yayılması hakikat istencine sahip bireyler için bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.

Bugün, içerisinde yaşadığımız dünyaya dair kanaatlerimiz, kanıtlardan o kadar fazla bağımsız hale geldi ki, bu kanaatler, aynı zamanda, algı dünyamızın da, kanıtların yokluğunda değil, bizler tarafından inşa edilmesine neden oluyor. Artık, herhangi bir konuda fikir sahibi olabilmek için, kanıtlara ihtiyaç duymuyoruz. Kendi gerçekliğimizi, *kanıtlar yerine kanaatlerimizle* inşa ediyoruz. Yani, Hegel’in ve Popper’in savunduğunun aksine, teyitli bilgiyi değil teyitsiz ve hatta yanlış bilgiyi biriktiriyoruz. İşte benim itirazım da bu: Eğer elimizdeki bilginin doğruluğunu teyit edemiyorsak, sahip olduğumuz bilgiden hareketle, hakikatin ortaya çıkmasını beklemek ne kadar gerçekçi olabilir?⁶ Örneğin, 2001 yılında Tony Blair ve George W. Bush, Saddam Hüseyin’in 45 saniye içerisinde aktive edebileceği kitle imha silahlarına sahip olduğu kanaati

6 Phil Mirowski’nin en önemli çalışmaları arasında olan *More Heat than Light* adlı çalışması da, aslında, bu kavramsallaştırmaya dayanmaktadır: İlerleme, daha fazla aydınlığa yol açmıyor, sadece daha fazla ısının ortaya çıkmasına neden oluyor. Bkz. Phil Mirowski. 1992. *More Heat Than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature’s Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

sayesinde Irak'a savaş ilan etti. Fakat bu silahların varlığına dair kanıt hiçbir zaman ortaya çıkarılmadı. Kanıtı olmayan bir kanaat yüzünden Orta Doğu coğrafyası istikrarsızlaştırıldı. Donald Trump, 2016'da ABD başkanı seçilmesini sağlayan seçimler sırasında, Twitter ve Facebook üzerinden yoğun bir faaliyet yürüttü. Seçmenleri etkisi altına alan reklam ve propaganda sayesinde, seçimin sonucu üzerinde kendisi lehine etki yapabildi.⁷ Bu kanaatlere dair kanıtlar hâlâ ortaya çıkmış değil. Kanıtlar olmaksızın ortaya atılan kanaatler, hegemon güce sahip bir siyasal iktidarın değişmesine neden oldu. Büyük Britanya'nın AB'de kalıp kalmaması için 2016'da yapılan referandum, ayrılma taraftarlarının kazanmasıyla sonuçlandı. Referandum sürecinde ayrılık taraftarlarının yaydığı, Büyük Britanya'nın AB'ye her hafta 350,000 GBP ödediği kanaati o kadar başarılı bir şekilde yayıldı ki, bu fikrin kanıttan yoksun içeriği hiçbir zaman doldurulmadı. Bu durum, belki de, AB hayalinin de çökmesine neden olacak olayların ilkidir.

Hakikat kavramının günümüzde dejenere olmasının bir nedeni, hakikatin ihtiyacın ötesinde arzuya dönüşmüş olmasıdır. Öyle ki, bugün birçok mütefekkir için, hakikat, bir ihtiyaç değildir. Buna karşılık, muhtemelen hakikatin zaten hiçbir zaman bir ihtiyaç olmadığını savunanlar arasında dahi, hakikati arzulayanlar yani hakikat istencinin bilimsel bilgi üretim sürecinin yüce bir ideali olduğunu düşünenler olacaktır. Bir kavram olarak hakikatin dejenere olmasının, hakikat istencinin ortadan kalkmaya başlamasının ve bir süreç olarak hakikat tezahürünün istikrarsızlaşmasının en temel sebebi, internet teknolojilerinin yaygınlık kazanması olsa da, kanıtların yokluğunda üretilen kanaatlerin günlük hayatımızdaki göreceli sıklığının artması, internet teknolojileri öncesi döneme denk gelir. Daha doğrusu, hakikat istencinin topu topu birkaç yüzyıllık tarihi varken, bilgi üretim sürecinin kadim mütefekkirleri, çok daha uzun dönemlerdir, hakikate istenç göstermeden (yani onu arzulamadan) fikir üretmişlerdir. Hakikat istencinin yokluğunda şiir yazan şairler ve sanatçıların kökenini, yazının icadı edildiği döneme kadar götürmek mümkündür. Günümüzde ise, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve özellikle resim ve heykel alanında yaygınlaşan *hyperrealizm* adını verdiğimiz sanat akımı, içerisinde yaşadığımız gerçeğe ait bazı parçaların, çok fazla ayrıntıyla sunulması neticesinde, olandan farklı bir şekle dönüştürülmesi anlayışına dayanır. Buna göre, insan bedeninin bir parçası, alelade bir hayvan ya da herhangi bir nesne, içerisinde bulunduğu bağlamdan soyutlanıp bizim algıladığımızın ötesinde ayrıntılarla sunulduğunda, karşımıza, gerçek değil hiper-gerçek bir temsil çıkar. *Hyperrealist* sanatçıların elinde soyutlama, gereksiz ayrıntıların elenmesi değil başka birçok ayrıntının temsile eklenmesidir. Çözünürlüğü yüksek dijital cihazlarla çekilen fotoğraflar ve

7 Nicholas Confessore ve Danny Hakim. 2017. "Data Firm Says 'Secret Sauce' Aided Trump; Many Scoff" *The New York Times*, 6 Mart. [Erişim Tarihi: Mart 2018].

“gerçeğin tasarımcısından daha becerikli sanatçılar”ın ellerinden çıkan heykeller, sadece gerçeği değil, gerçeğin hiper-ayrıntılarını da sunar bize. Böylece yeni bir gerçeklik hissi yaratılmış olur; “doğal olan” ile “yapay olan” arasındaki ayrım kalkar, kimi zaman bu ikisi birbirinin içerisine girer ve bir ve aynı şey halini alır. Yapılan eklemeler, aslında, bir şairin ya da roman yazarının gördüğü hakikate eklediği yorumlamalara benzer. Bu yorumlamalar, gerçeği olduğu gibi değil, şairin ve romancının istediği gibi sunar. Bir şairin ve romancının elinde hakikat ya da metaforlardan arındırılmış bir metin, hiçbir estetik içeriğe yani değere (anlama) sahip değildir. Başka bir ifadeyle, şair gerçek-olanı istikrarsızlaştırır. Böylece, Şekil Sonuç 1’in [c] kısmında yer alan Θ_c ’yi, en azından t_0 ile t_c arasındaki geçici dönemde, Θ_x ’in yerine koymuş oluruz. Artık, sahip olduğumuz bilgi, “hakikatin ötesinde” bir bilgidir. Bu koşullar altında, hakikati inşa etmenin tek yolu, hakikatten daha fazla bilgiye sahip olmamızdır.

Peki, hakikatin ötesindeki bilgi nasıl bir bilgi formudur? Harry G. Frankfurt, *On Bullshit* (1986 [2005]) adlı çalışmasında bunun olağanüstü bir açıklamasını veriyor. Frankfurt, bu kitabına, hakikati hedeflemeyen ancak yalan ve yanlış olmayan bir bilgi türünün varlığını ve bunun kuramsal sonuçlarını inceler. Bu bilgi türüne öküzkakası adını verir. “Kültürümüzü en belirgin özelliklerinden birisi,” diyor Frankfurt, “çok fazla öküzkakasının var olmasıdır. Bunu herkes bilir. Her birimiz buna katkı sağlarız. Ancak durumu sorgulamadan kabulleniriz.”⁸ Öküzkakası, hakikatin tezahürü sürecine katkı sağlamayan ancak zorunlu olarak bu sürecin işleyişine zarar da vermeyen özel bir bilgi türüdür. Öküzkakası, değersiz ve anlamsız bilgi değildir. Ancak bu bilgi türünü üretenler, ki onların sayısı sandığımızın çok daha ötesindedir⁹, gerçeği temsil etmek kaygısı taşımazlar.

“Temsil” kavramıyla, insan zihninin bir aynamış gibi düşünülmesini kastediyorum. Temsil kavramı içinden devam edersek, fiziki gerçeklik, bizim dışımızda cereyan eden her şeydir. İnsan zihni, adeta bir yansıtıcı gibi, fiziki gerçekliği zihnimize yansıtır. Richard Rorty, 1979’da yayımlanan ve bugün klasikleşmiş *Philosophy and the Mirror of Nature* adlı çalışmasında, zihnin bir aynamış gibi düşünülmesi fikrinin kökenlerini Plato’ya kadar götürüyor ve bunun felsefe tarihindeki en büyük hatalardan biri olduğunu ileri sürüyor. Öyle

8 Harry G. Frankfurt. 1986 [2005]. *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press: 1.

9 Burada bir atasözünü (en azından deyimini) hatırlatmak isterim: Öküzkakasıyla beslenen milyonlarca sinek yanılmış olamaz. Bu atasözünü ilk defa dile getirenler, öküzkakasıyla beslenenlerin sayısının çok fazla olduğunu gözlemlemiş olmalılar. Yine de, not düşmekte fayda var. Öküzkakası milyonlarca sinek tarafından besin olarak tüketiliyor olsa da, bu durum, tüketilen besinin hâlâ bir tür kaka olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

ki, Rorty'e göre, bu hata, bugün dahi düzeltilmemiştir. Rorty için, tek bir tür bilgi üretim sürecinden bahsedilemez; zihnin, fiziki gerçekliğin üzerine yansıdığı bir ayna gibi düşünülmesi kaçınılmaz değildir. Bilgi üretim sürecinde kullandığımız metaforlar, kavramlar ve cümleler, zorunlu olarak, fiziki gerçekliği temsil etmek durumunda değildir. Başka bir ifadeyle metaforlar, kavramlar ve cümleler, temsil zorunluluğu gibi herhangi bir meşrulaştırmaya tabi tutulmak zorunda bırakılmamalıdır. Bunlar, insan yaratıcılığının ve tarihin *contingency*'lerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda tercih edilmiş ifade tarzlarıdır. Bu tarzların birer zorunlulukmuş gibi düşünülmesi, bilim felsefesinde öküzkakasının yaygınlaşması anlamına gelir. Düşünceler tarihinde imtiyaza sahip metaforlar, kavramlar ve cümleler yoktur. Bunların hepsi, sadece toplumsal olarak değil, aşağıda yine değineceğim gibi, iktisadi olarak inşa edilmiş ifade biçimleridir.¹⁰

Frankfurt, yukarıda andığım çalışması boyunca, öküzkakasına somut örnekler vermektan imtina ediyor. Stephan Law ise, *Believing Bullshit: How Not to Get Sucked into an Intellectual Black Hole* (2011) adlı çalışmasında, Frankfurt'un aksine, entelektüel çevrelerde gözlemlediği örneklerden hareket ediyor. Law'a göre, Yahudi Soykırımı'nın hiç gerçekleşmemiş olması, insan türünün yaklaşık 4000 yaşında olması ve İkiz Kuleler'in ABD hükümeti tarafından yıkıldığı, entelektüel çevrelerde yaygın olarak karşımıza çıkan öküzkakası örnekler arasındadır.¹¹ Öküzkakası günlük hayatımızda sandığımızdan daha yaygındır. *Scientology* tarikatının faaliyetlerini, kahve ve yıldız fallarını, Nostradamus'un kehanetleriyle ilgili yayınları öküzkakasına günlük hayatımızdan örnek olarak verilebiliriz. Özellikle TV programcılığı alanında, son birkaç on yıldır, öküzkakası yapımlara büyük ilgi var. ABD'de "Dr. Phil" ve "Jackass," Türkiye'de Adnan Oktar'ın A9'daki programları ve çeşitli kanallarda yayınlanan "Karanlık Kurul," "Gündem Ötesi," ve "Gerçek Kesit" (ironik bir isim!) gibi programları medyadaki öküzkakası yapımlara örnek olarak gösterilebilir. Son olarak Güneş Dil Kuramı, Erge Dönergeci ve Gezi Protestoları sırasında elleri eldivenli ve üstleri çıplak bir dizi erkeğin başörtülü bir kadını taciz etmiş olması bu örnekler arasındadır.

Etrafımızda bu kadar öküzkakası varken, hakikat nasıl tezahür edebilir? Daha doğrusu, hakikat nedir? Friedrich Nietzsche, bunu, şu şekilde anlatmıştı:

Hakikat nedir? Sürekli olarak hareket halinde olan bir mecazlar, metonimler ve antropomorfizmler. Kısacası, şiirsel ve retorik açıdan yüceltilmiş, aktarılmış ve hayran bırakılmış, uzun süreler kullanıldıktan

10 Richard Rorty. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.

11 Stephen Law. 2011. *Believing Bullshit: How Not to Get Sucked into an Intellectual Black Hole*. New York: Prometheus Books.

sonra da, katılmış ve kural haline gelmiş ve bir ulusu böylelikle bir arada tutabilmiş insan ilişkilerinin toplamı. Hakikatler illüzyonlardan ibarettir, ki bunların birer illüzyon olduğu unutulmuştur; hakikatler, hiçbir duygusal etki yaratmayan bitap durumdaki metaforlardır; hakikatler, değerini kaybetmiş ve artık sadece birer metal parçası olan birer sikkedir. Hakikat istencinin nereden kaynaklandığını hâlâ bilmiyoruz; şu ana kadar sadece, toplumun bir arada yaşayabilmek için fertlere empoze ettiği bazı farazi yükümlülüklerden haberdar olduk: örneğin, alışlageldik metaforları kullanmak anlamında doğrucu olmak, ya da ahlâki terimlerle söylemek gerekirse, yerleşik hale gelmiş bir geleneğe göre yalan söylemek zorunda olmak, herkes için zorunlu olan neyse o şekilde toplu olarak yalan söylemek.¹²

Burada, en az, iki soruyla karşı karşıyız. İlki, bu metaforlar nelerdir ve ne işe yararlar? İkincisi, illüzyonlar neden ortadan kalkmıyorlar? İlkinden başlayalım. Metaforlar, sadece edebiyat ve sanatta kullanılan bir söylem biçimi değildir. Bilim, metaforlardan bağımsız olarak icra edilemez; metaforların kullanılıyor olması, bir bilgi üretim sürecini bilimsel olmaktan alıkoyamaz. Metaforlar, çoğunlukla, ifade edilmek istenilen konuyu ya da açıklanmak istenilen bir olayı, başka bir alanda yer alan kavramları ödünç alarak (*abduction*), açıklamak anlamına gelir. Bu ödünç alma süreci, yine çoğunlukla, benzetmelerden (*analogy*) oluşur.¹³ Böylece, kavramlar, farklı bağlamlar arasında, mübadele sürecinin konusu haline getirilmiş olur. Farklı paradigmlar arasında iletişim mümkün hale gelir. Örneğin, “Güneş battı!” dediğimizde, dünyanın kendi etrafındaki hareketi neticesinde yerkürenin bulunduğumuz yerine temas etmemeye başlayan güneş ışınlarını, *sanki* güneşin ufuk çizgisinin ötesinde aşağıya doğru hareket ediyormuş gibi düşünür ve bu doğa olayını “batmak” eylemine (örneğin: bir teknenin suya batışına) benzetmiş oluruz. Hakikatte, güneşin böyle bir hareketi yoktur. Ama biz güneşin *adeta* batıyormuş gibi hareket ettiğini dile getirerek, havanın kararmakta olduğunu anlatmış oluruz. Kimse, bunun hakikatle uyuşmadığını dile getirmez; yol açtığı anlamı sorgulamaz ve sizi bilimi suistimal etmekle itham etmez. İktisattan bazı metafor örnekleri verelim: Risk iştahı, iktisadi kriz, toksik asetler, acı reçeteler, kemer sıkma politikaları, iş çevrimleri, enflasyon (fiyatları, şişen bir balon gibi

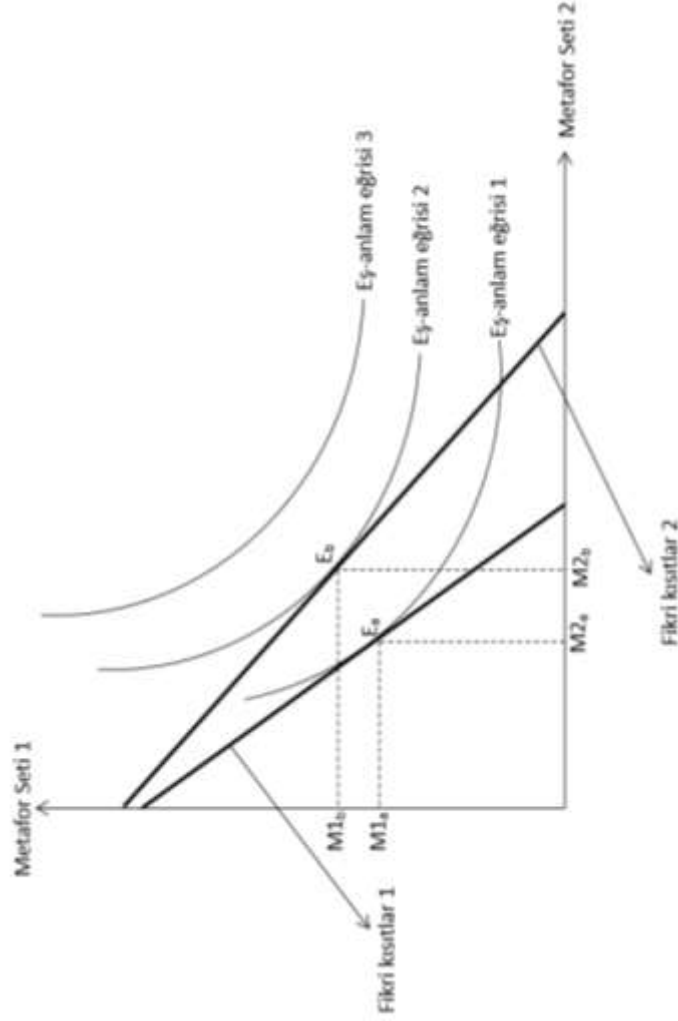
12 Friedrich Nietzsche. 1873 [1989]. “On Truth and Lying in an Extra-Moral Sense” içinde: Sander L. Gilman, Carole Blair ve David J. Parent (Der.) *Friedrich Nietzsche on Rhetoric and Language*. Oxford: Oxford University Press: 250.

13 Bilim felsefesinde metaforların işlevi üzerine bkz.: George Lakoff ve Mark Johnson. 1979. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press. İktisatta metaforların işlevi üzerine bkz.: Deirdre N. McCloskey. 1985. *The Rhetoric of Economics*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

düşünün), depresyon, zarf eğrisi, dirsekli talep eğrisi, yükselen fiyatlar, düşen ücretler, dış açık, sıfır toplamı oyun, sınıf savaşımı, yedek işgücü ordusu, görünmeyen el, merkez bankası, *off-shore* bankacılık, yastık altı ekonomisi, Robinson Crusoe iktisadı, piyasa tasarımı, sıkılaştırıcı para politikası, tekel, “Adam Smith iktisadın babasıdır,” “bedava öğle yemeği diye bir şey yoktur,” “iktisat toplumsal bilimlerin kraliçesidir,” “dayanıklı tüketim malı olarak çocuklar”¹⁴ ve daha niceleri. İktisatçıların (ve genel olarak bilim insanlarının) metaforlara karşı tavrı, odaklandıkları olayı açıklamaya yarayan kavramları, bu kavramların içerildiği metafor setleri içerisinde seçmek ve açıklamalarını bu kavramlarla bezemek şeklindedir. Sonuna kadar evrimsel bir süreç olan bilimsel açıklama faaliyeti neticesinde, bazı metaforlar, rakipleri karşısında hayatta kalma şansı elde ederken, diğer bazı metaforlar bu şansı elde edemezler ve tedrici olarak kullanımdan kalkarlar. Hiçbir iktisat eleştirmeni, bir iktisadi açıklamayı, metaforlara ve kavramlara dayanıyor diye eleştirmez. En nihayetinde, her eleştiri, benzer metaforlara ve kavramlara dayanıyor olacaktır. Metafor setleri (dolayısıyla kavramlar) arasında farklı kombinasyonlar yapmak mümkündür. Başka bir ifadeyle, metaforlar arasında tam ikame vardır. Hangi metaforun hangisinin yerine seçileceği, iktisatçının, adeta maksimize etmeye çalıştığı bir anlam fonksiyonu sonucunda ortaya çıkar. Buna göre, iktisatçıya daha fazla açıklama gücü sağlayan metaforların yol açtığı kavram kombinasyonları tercih edilir. Amaç, daha fazla metaforu, daha fazla anlama yol açacak şekilde kullanmaktır. Çoğulculuğun anlamı da, zaten, budur. Bunu aşağıdaki grafik yardımıyla açıklayalım.

14 Gary S. Becker. 1960. “An Economic Analysis of Fertility” içinde: *Demographic and Economic Change in Developed Countries: A Conference of the Universities-National Bureau of Committee for Economic Research*. New York: 209-240.

Şekil Sonuç 2: Bilgi Üretim Fonksiyonu, Anlam = f(Metafor Seti 1, Metafor Seti 2)

İktisatçının iki metafor seti arasında, Metafor Seti 1 ve Metafor Seti 2, tercih yapmak zorunda olduğunu düşünelim. Yukarıda da belirtmişim, metafor setleri arasında her zaman tam ikame mevcuttur. Yani, bu iktisatçı, aynı anlamı üretebilmek için, farklı metafor kombinasyonları kullanabilmektedir. Dolayısıyla, 1 numaralı eş-anlam eğrisi üzerinde kalmak şartıyla, her M1 ve M2 kombinasyonu, aynı açıklama gücüne sahiptir. Bu iktisatçının amacı, daha yüksek bir açıklama gücüne sahip metafor kombinasyonları kullanabilmektir.

Bunun için, M1 ve M2'den daha fazla miktarlarda kullanabilmesi gerekir. Örneğin, bu iktisatçı, Metafor Seti 1 içerisinde kalan kavramları, M1_b noktasındayken M1_a noktasına göre, daha sık kullanabilmektedir. Benzer şekilde, bu iktisatçı, Metafor Seti 2 içerisinde yer alan kavramları, M2_b noktasındayken M2_a noktasına göre, daha sık kullanabilmektedir. Amaç, farklı metaforların kombinasyonu sonucunda, orijine göre daha uzaktaki bir eş-anlam eğrisi üzerinde – dolayısıyla, örneğin, E_a yerine E_b noktasında – dengeye gelebilmektir. Yani 2 numaralı eş-anlam eğrisi, 1 numaralı eş-anlam eğrisine göre daha yüksek açıklama gücüne sahiptir; 3 numaralı eş-anlam eğrisi ise, 2 numaralı eş-anlam eğrisine göre daha yüksek bir açıklama gücüne sahiptir. Ancak, verili kısıtlar altında, dengenin, 3 numaralı eş-anlam eğrisi üzerindeki herhangi bir nokta üzerinde sağlanması mümkün değildir. İktisatçının en dıştaki eş-anlam eğrisi üzerindeki metafor kombinasyonları arasında tercih yapmasının önündeki engel, bu iktisatçının sahip olduğu fikri kısıtlardır. İdeal koşullar altında, her iktisatçı, mümkün olan her metaforu serbestçe kullanabilmelidir. Önemli olan, daha fazla sayıda metafor kullanmak ve açıklamaların sofistikasyonunu (dolayısıyla açıklama gücünü) arttırmaktır. Ancak açıklamaların sofistikasyonu (dolayısıyla açıklama gücü) sürekli olarak artmaz. Yani iktisatçılar her metaforu serbestçe ve sınırsız sayıda kullanmaktan imtina eder. Niçin? Çünkü her iktisatçının tercihleri, anlama kabiliyeti, ihtiyaçları ve ideolojik geçmişi belirli sınırlarla çevrelenmiştir. Bu sınırların aşılması, tutarsızlıklara yol açabileceği gibi, fikri tercihlerin değiştirilmesini ya da kavramsal kabiliyetlerin geliştirilmesini gerektirebilir. İlkinin her iktisatçı istemez. İkincisini ise, her iktisatçı beceremez. Örneğin, Avusturya İktisat Okulu'na üye bir araştırmacı için, devletin ekonomik hayattaki müdahaleci varlığı, bir fikri kısıttır. (Bu kısıta, günümüzün popüler terimleriyle, “kırmızı çizgi” de diyebiliriz.) Hiçbir Avusturya iktisatçısı, devletin piyasaya müdahalesi sonucunda niyetlenen sonuçlara ulaşılabileceğine ikna olmaz. Benzer şekilde, post-Keynezyen iktisat okuluna üye bir araştırmacı için, fiyat mekanizmasının etkin kaynak tahsisi sürecindeki rolü, bir fikri kısıttır. Hiçbir post-Keynezyen iktisatçı, kendiliğinden işleyen bir fiyat mekanizmasının, kaynakların etkin tahsisini sağlayacağına ikna olmaz. Sonuç olarak, fikri kısıtlar (“kırmızı çizgiler”), iktisatçıları, daha yüksek anlam gücüne sahip metafor kombinasyonlarını seçme sürecinde engelleyici roller üstlenir. İktisatçıların bu tür fikri kısıtlara sahip olması kadar doğal hiçbir şey yoktur. Hiç kimse, bir iktisatçıdan (ya da bir fizikçiden veya tarihçiden), mümkün olan bütün metaforlar arasından, hiçbir kısıt altında olmadan serbestçe seçim yapmasını bekleyemez. Fikri kısıtlar, aynen bütçe kısıtına sahip iktisadi aktörler için geçerli olduğu gibi, kavram kombinasyonlarının sınırsızca kullanılmasına izin vermez. Ancak, nasıl ki iktisadi aktörlerin gelirlerinde ortaya çıkan iyileşmeler, onların daha farklı mal kombinasyonları arasında tercih yapmasını mümkün hale getiriyorsa, benzer şekilde, fikri kısıtların gevşemesi neticesinde, iktisatçılar da, farklı metafor

kombinasyonları arasında seçim yapma şansı elde ederler. Bu durum, onların, açıklama gücü daha yüksek modellerle çalışmasını mümkün hale getirir. Doğal olarak, bunun yolu, fikri refahın artmasıdır – yani 1 numaralı fikri kısıtlar eğrisinin yerini 2 numaralı fikri kısıtlar eğrisine bırakması. Bu da, iktisatçıların, açıklamalarında, daha çeşitli metaforların kullanması, kavramlar arasında daha serbest bir şekilde seçim yapabilmesi demektir. Başka bir ifadeyle, fikri refahın artmasıyla, kullanılan metafor setleri ve kavramlar çeşitlenir. Ancak çeşitlenme, zorunlu olarak, tutarsızlıkların azalması ve hataların ortadan kalkması anlamına gelmez; hatta, tam tersine, tutarsızlıklar ve hatalar, çeşitlenen kavramlar neticesinde, daha hızlı artıyor olabilir. Dolayısıyla, çeşitlenme süreci sonucunda, Hegel’in ve Popper’in ileri sürdüğünün aksine, hakikate yaklaşmış olmayız. İllüzyonlar varlığını sürdürür.

Bu da bizi ikinci soruya getiriyor: Bu illüzyonlar neden ortadan kalkmıyor? Bunun da, en az, iki sebebi var. Birinci sebep şu: Neredeyse hiç kimse, bu illüzyonların ortadan kalkmasını arzulamıyor. Gerçekten de, bilgi üretim süreçleri, sadece ve sadece, hakikat istenci üzerine kurulu olsaydı, birçok şair ya şarlatan olurdu ya da işsiz (daha doğrusu mesleksiz) kalırdı. Bizler şiirin bize sunduğu bilgiyi arzuluyoruz. Yani sadece hakikatle yetinmek istemiyoruz. Bilginin illüzyon içermesi, şiirin ya da genel anlamda kurgu (*fiction*) metinlerin reddiyesi için yeterli değildir. Örneğin, Ece Ayhan’ın “Yort Savul” (1976) adlı şiiri, hiçbirimizin değersiz (anlamsız) olduğunu öne sürebileceği bir eser değildir.¹⁵

YORT SAVUL

Arif Çağlar için

1. Atlasları getirin! Tarih atlaslarını!
En geniş zamanlı bir şiir yazacağız
2. Harbi karşılık verecek ama herkes
Gögünde kuş uçurtmayan şu üç soruya:
3. Bir, yeryüzünde nasıl dağılmıştır
Tarihi düzünden okumaya ayaklanan çocuklar?
4. İki, daha yavuz bir belge var mıdır ha
Gerçeği ararken parçalanmayı göze almış yüzlerden?
5. Üç, Boğaziçi bir İstanbul ırmağıdır
Nice akar huruç alessultanlarda bayraksız davulsuz?

¹⁵ Şiirin alındığı kaynak: Ece Ayhan. 1994 [2007]. *Bütün Yort Savul’lar! 1954-1997*. 6. Baskı. İstanbul: YKY Yayınları: 119.

6. Nerede kalmıştık? Tarihe ağarken üç ağır yıldız
Sürünerek geçiyor bir hükümet kuşu kanatları yoluk
7. Çocuklar! ile bile muhbirler! ve bütün ahali!
Hep birlikte, üç kez, bağırarak, yazınız
8. Kurşunkalemle de olabilir
Yort savul!

İlk bölümde Türkiye'nin fikri ekonomisinin büyüklüğü üzerine tahmin yürütürken de değinmiştim. GSYH (daha doğrusu GSYH cinsinden ifade edilen ve sürekli olarak büyüyen ekonomiler) bir ideal olarak iktisatçıların gündeminde 1940'lardan bugüne hatırı sayılır bir yer edinebilmiştir. Benzer şekilde, hakikat kavramı da (daha doğrusu hakikate erişmek şeklinde ifade edilen ve sürekli olarak büyüyen bilgi birikimimiz) bir ideal olarak mütefekkirlerin zihninde son birkaç yüzyıldır yer işgal etmektedir. Hepsi bu! GSYH de hakikat de kesinlikle değersiz değildir. Ancak büyüme ve kalkınmanın tek ölçütünün GSYH olmadığı gibi, bilgi üretim süreçlerinin tek amacı da hiçbir zaman hakikat olmamıştır. Hakikat tek seçenek değildir. Sorunumuzsa şudur: Nasıl ki illüzyonlar zihin dünyamızın tarihinden tam olarak kalkmıyorsa, GSYH ve hakikat de, sosyal bilimcilerin ve felsefecilerin zihin dünyasından kalkmayacak, onları uzun süreler boyunca meşgul edecektir.

Aslında sorunumuz, şairlerin ve kurgu yazarların, *hyperrealism* sanat akımının ve *enhanced reality* gibi teknolojilere dayalı yazılımların varlığı ya da iktisatçıların, açıklamalarında, sanatçılar ve edebiyatçılar gibi, GSYH ve hakikat gibi metaforlar kullanıyor olması değildir. Tam tersine, bunlar, bir toplumun ve iktisatçılardan oluşan bilimsel cemaatin sahip olduğu fikri refahın büyüklüğünü ortaya koyar. Asıl sorunumuz, hatalardan bezeli olan bilimsel bilginin içerdiği hataların niçin ortadan kalkmadığıdır. Saddam'ın 45 saniye içerisinde aktive edebileceği nükleer silahlara sahip olması ya da ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların iktisadi kalkınmaya yol açacağı yalanı ile bir pilotun eğitimi sırasında kullandığı simülasyonlar arasında büyük farklar var. İlkinde, hakikatin tezahürünü mümkün olmaktan çıkararak, "doğru" bilgi iken, ikincisinde, hakikatin tezahürünü mümkün olmaktan çıkararak, "yanlış" bilgidir. Sorumuz şu: Bilimsel bilgi süreçlerinde ortaya çıkan yanlışlar neden ortadan kalkmıyor?

Ben, bu soruya, iktisadi bir açıdan yaklaşarak cevap vermenin mümkün ve gerekli olduğunu düşünüyorum. Öyle ki, bilimsel bilgi üretim süreçlerinde hataların ortadan kalkmamasının sebeplerinden birisinin epistemik maliyetler olduğu kanaatini taşıyorum.¹⁶ Buna göre, bilgi üretim süreçlerinde ortaya çıkan

16 Altuğ Yalçıntaş. 2013. "The Problem of Epistemic Cost" *American Journal of Economics and Sociology* 72 (5): 1131-1157.

hatalar, geri döndürülemez bazı sonuçlara yol açar. Bu durumda, hataları tamamıyla ayıklamaktansa, hataların yol açtığı patika üzerinde devam ederken, karşılaşılan sorunların mümkün olan kısmi çözümü için uğraşırız. Artık hakikat bir istenç olmaktan da mümkün olmaktan da çıkmıştır. Sorun, karşı karşıya olduğumuz sorunların çözümü ve hatta çözümlerin optimizasyonu halini almıştır. Pragmatizmin perspektifiyle ele alındığında hakikat kavramı, felsefi bir kavram olmaktan çıkar, iktisadi bir kavrama dönüşür. Hakikatin tezahürü ise, epistemik maliyetlerin yani bilgi üretim süreçlerindeki pürüzlerin ve hataların yol açtığı sonuçların maliyetlerin ortadan kalkıp kalkmadığıyla ilgili bir konudur. Bilgi üretim süreçleri sırasında epistemik maliyetler her zaman pozitifdir, çoğu zaman da göz ardı edilemeyecek kadar yüksektir. İşte hakikat, bu nedenle, her zaman tezahür etmez. Hakikat bir defa tezahür edince, sürekli olmayabilir; bunun sebebi de, yine, yüksek epistemik maliyetlerdir. Bu da bizi, hakikatin toplumsal değil iktisadi bir inşa sürecinin parçası olduğu gerçeğine götürüyor.

Hakikat kavramına şüpheyle yaklaşmak çevremizle ilgili sorular sormamızın sonucudur. Bu sorgulamanın hakikat kavramı gibi diğer birçok kavramı da içermesi kadar doğal ne olabilir? En nihayetinde, çevremiz suistimallerle dolu bir çevre. Hakikatin varlığını sorgulamamız, zorunlu olarak, ona inancımızın ortadan kalkmasından ileri gelmiyor. Ancak bu yolla, yani suistimallerin birikmesi yoluyla, hakikatin ortaya çıkmayacağı yeterince açık olmalı.

Fikri Mülkiyetten Fikri Ahlâka

Hakikat, değer (anlam) kavramı mevcut değilken, inşa edilemez. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar değeri (anlamı), tüm Ortodoks iktisatçılar gibi, fiyata (“telif ücreti”ne) indirgediği için, hakikat konusunda herhangi bir gerçekçi vaatle bulunması mümkün değildir. Hakikat, ancak ve ancak, fiyatın yol açtığı illüzyondan kurtulup, değer (yani anlamın) bilgi üretim süreçlerinin aslı parçası olduğunu yeniden idrak etmekle tezahür edebilir.

Başka bir ifadeyle, dün olduğu gibi bugün de, müsademe-i efkârın hakikatin barikatına yol açabilmesi için, önemli bir unsurun varlığına gereksinim duymaktayız: Araştırma ahlâkı. Araştırma ahlâkının yerleşmediği ve araştırma ahlâkından kaynaklı normlara uyulmadığı koşullar altında hakikatin ışığının ortaya çıkmasını beklemek sadece bir hurafeye bağlı kalmak anlamına gelir. Hurafeler faydalıdır. İçinde bulunduğumuz somut durumu anlamlandırmamızı sağlar. Ancak anlamakla yetinmek istemiyor, somut durumu değiştirmek de istiyorsak, hurafelerin dışında gerçekçi çözümler üretebilmeliyiz. Araştırma ahlâkı hurafelerin son bulduğu, somut vakalara karşı gerçekçi çözümler üretmemizi zorunlu kılıyor.

Bir fikri ekonomiyi, ferdi haklara dayalı fikri mülkiyet hukukuna tabi hale getirdiğimize, o ekonominin büyümesini garanti altına almış olmayız. Bugünkü haliyle fikri mülkiyet hakları, fikri ekonomilerin optimize edilmesi ilkesine dayanmıyor. Hatta şunu da söylemek mümkün: Fikri ekonomiler optimizasyon koşullarına ulaştığı anda, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar tamamen değersiz hale gelir. Yani aslında sorun *efficiency* sağlandığında ortaya çıkıyor. Bizler, fikri mülkiyet haklarını nasıl daha sıkı hale getirebiliriz diye düşüneceğimize, internet ve dijital ekonomilerin bir gün demode olduğunda ya da çöktüğünde ortaya çıkacak kaosu nasıl regüle edebiliriz, bunun üzerine düşünmeliyiz. Bir ulusal ekonominin uluslararası fikri mülkiyet hukuku sisteminin parçası olması, fikri ekonomilerin fikri mülkiyet hukuku nedeniyle ortaya çıkardığı riske ortak olmak demektir.

Fikri ekonomiler, fikri mülkiyet yasalarının ortaya çıkışından çok daha önce de vardı. Kitaplar, makaleler, buluşların tarihi bu yasaların tarihinden çok daha eskidir. En nihayetinde, fikri mülkiyet hukukunun en fazla 500 yıllık geçmişe sahip olduğunu gösterebiliriz fakat yaratıcılık süreçleri insan toplumlarından da önce yeryüzünde var olan süreçlerdir. Fikri mülkiyet meselesinin doğasını düşündüğümüzde yani konunun biyo-iktisadi kökenleriyle ilgilendiğimizde, şu soruya tereddütsüz bir cevap verebilecek çok az sayıda araştırmacı ve özellikle de iktisatçı vardır diye düşünüyorum: Fikri mülkiyet hukuku mu inovasyona ve yaratıcılığa yol açar yoksa inovasyon ve yaratıcılık mı fikri mülkiyet hukukunu gerektirir?

Açıkçası, fikri mülkiyet hukukunun gerekli olup olmadığına dair tartışmalara rağmen, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakları bir zorunluluk olarak empoze etmeyi de fikri mülkiyet hukukuna kategorik olarak karşı olmayı da anlamlı aktivizm türleri olarak görmüyorum. Fikri mülkiyet hukukunun tamamıyla kaldırılmasını amaçlamak için çaba göstermek, örneğin, tecavüzü ve cinsel istismarı engellemek için Türk Ceza Kanunu ve Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddelerinin yürürlükten kaldırılmasını talep etmekle eşdeğerdir. Ancak ben, tecavüzün ve cinsel istismarın sadece maddi hukuk yoluyla ortadan kaldırılamayacağını savunuyorum. Bu sorunlar, aynı zamanda, birer ahlâk sorundur. Fikri mülkiyet özelindeyse, mevcut fikri mülkiyet yasalarının, fikri ekonomilerin doğasında yatan özelliklerden ötürü, fikri mülkiyet ihlallerini zorunlu olarak gündeme getireceğini öne sürüyorum. Gerçekte, fikirlerini ferdi mülkiyete tabi kılmayı tercih eden fikir üreticileri için fikri mülkiyet hukuku birçok koruma sağlamaktadır. Benim itirazım bu tercihe yönelik değil. Benim itiraz ettiğim ayrıntı, Türkiye'de ve dünyada, hazırlanan fikri mülkiyet yasalarının neredeyse hiçbirinin fikirlerin ferdi mülkiyeti dışında herhangi bir mülkiyet alternatifini düzenlememiş olmasıdır. Kaldı ki, fikri mülkiyet yasaları yapılmadan önce de inovasyon yapılmaktaydı ve bilimsel buluşlar

yayılabiliyordu. Günümüz şartlarında, fikirlerin ilk üreticilerinin fikirlerini ferdi mülkiyete tabi kılmak istemesi kadar fikirlerin ilk üreticilerinin fikirlerini açık kaynak biçiminde yaymayı ya da fikirlerin doğasına uygun olarak müşterek halde bırakmayı tercih etmesi de doğaldır. Örneğin, açık kaynak yazılımı ya da açık bilimi savunmak veya bir buluşunu, internet de dahil, farklı platformlarda yaymayı tercih etmek veya bir fikrini *creative commons* biçiminde korumaya alınmasını talep etmek, yasa dışılığı savunmak ve hukuksuzluğu tercih etmek demek değildir. Kaldı ki, benim Metalaşma 2.0 adını verdiğim günümüz koşullarında, Google ve Amazon gibi birçok internet devi PHP, Linux, SQL gibi yazılımlar sayesinde çalışmaktadır. Dijital depolama programı DSpace, kelime işlemci Open Office ve web tarayıcı Firefox gibi birçok açık yazılım, kullanıcılar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ve unutmayın: Bugün basılı gazetelerin sayısının azalmasının sebebi, kâğıt fiyatlarındaki artış değil, bu kuruluşların açık erişim haber hizmeti vermesidir. Kaldı ki, “haber” adını verdiğimiz metaya olan talep, internet önceki döneme göre, çok daha yüksektir. Ancak haberi talep edenler, haberlere geleneksel araçlarla değil “açık erişim” yoluyla ulaşmayı tercih etmektedir. Zaten bunu farkına varan Twitter, Facebook, Instagram ve Ekşi Sözlük gibi platformlar, her ne kadar devasa kârlara sahip olsalar bile, hizmetlerini ve ürünlerini, kullanıcılara bedava sunmaktadır. Mevcut fikri mülkiyet yasalarının, bu gelişmelerin yol açtığı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde geliştirilmesi ve güncellenmesi gereği açıktır.

Her müellifin, ürettiği fikirler üzerinde ferdi mülkiyet hakkı tesis ettiğini düşünmek hatalı olur. Birçok müellif, yaratıcılıkları sonunda ortaya çıkan ürünü, isteyerek ve bilerek, hiçbir maddi karşılık beklemeden diğerlerinin (üreticilerin) kullanımına sunmaktadır. Müellifler bunu yaparak fikri mülkiyet hukukunu askıya mı almaktadırlar? Asla! Aslında, bizzat bu müelliflerin haklarının korunması gerekir. Hatta şunu söylemeliyim: Eğer bilgi üretim sürecinin herhangi bir aşamasında müellifler ve müelliflerin ürettiği fikirlerin kullanıcıları olan üreticiler dışında hiçbir aracı yer almamışsa, mevcut haliyle dahi, fikri mülkiyet hukuku neyi gerektiriyorsa o savunulmalıdır. Zaten araçların ortada olmadığı koşullar altında, fikri mülkiyet yasaları, müellifler ve üreticiler arasındaki ilişkiyi düzenlemek amacıyla yazılacaktır – müellifler ve fikirlerin ticaretini yapan araçlar arasındaki ilişkiyi değil. Böylece müşterekler, doğal olarak, fikri mülkiyet hukukunun konusu haline gelecektir.

İşin doğrusu şu ki, eğer bilgi üretim sürecindeki araçlar (yani film prodüktörleri, müzik prodüktörleri, ticari yayınevleri, yazılım korporasyonları ya da biyo-kimya korporasyonları) olmasaydı, fikri mülkiyet hukuku bambaşka bir biçimde tasarlanmış olurdu ve hiçbir zaman bugün olduğu kadar önemli bir konu olmazdı. Dikkat edin, fikri mülkiyet hukukunda, müellif için ne deniyorsa, aslında, araçlar için o denilenin birkaç misli fazlası kastediliyordur. Bugün,

aracıları bir şekilde süreç dışında çıkarın, fikri mülkiyet avukatları ile marka ve patent vekilleri o gün aç kalır!

Fikri mülkiyet hukukuna ihtiyacımız var; dolayısıyla, fikri mülkiyet avukatları ile marka ve patent vekillerine de. En nihayetinde, yukarıda da belirttiğim gibi, adalet müştereklerin temelidir. Ancak bu haliyle değil! Fikri ekonomileri ilgilendiren maddi hukuk, mevcut haliyle, fikirlerin sadece ferdi mülkiyete tabi kılınan haline ilişkin koruma sağlıyor. Bunun dışında kalan mülkiyet biçimleri, örneğin müşterekler, bugünkü yasaların neredeyse hiçbiri tarafından tanınmıyor. Benim itiraz ettiğim husus da tam olarak budur.

Eğer büyük büyük babanızdan imara açılan bir arazinin size miras kaldığı haberini aldığınızda arazi üzerinde sizin, kuzenlerinizin ve diğer aile bireylerinin ne gibi haklara sahip olduğunu bilmiyorsanız, miras hukuku konusunda çalışan bir avukatla çalışmanızı tavsiye ederim. Benzer şekilde, eğer sahip olduğunuz şirket yüksek kârlar elde etmeye başladığı vergi memurlarınca fark edildiyse ve vergi mevzuatı konusunda hiçbir bilgiye sahip değilseniz, vergi hukuku konusunda uzman bir avukatla çalışmanızı tavsiye ederim. Fikri mülkiyet konusunda da hukukçuları dinlemekte fayda var. Ancak ben fikri mülkiyet haklarının yaygınlaştırılması konusuna geldiğinde iktisatçıların *da* dinlenilmesi ve onların sunduğu tarihsel verilerin *de* dikkatle incelenmesi gerektiğini düşünüyorum. İktisatçıların çoğu ve eldeki verilen hepsi şunu söylüyor: Fikri mülkiyet hakları, kendiliğinden ve kayıtsız şartsız, kalkınmaya yol açmaz. Bu konuda, gerçekten, hiçbir kanıtı sahip değiliz. Ancak ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların kalkınmaya yol açtığına dair kanaat varlığını sürdürüyor.¹⁷

Bir hedef olarak kalkınma, iktisatçıların genel olarak vazgeçemediği bir konu başlığıdır. Bütün iktisatçıların kalkınmacı olduğunu ileri sürmek mümkün değilse bile, özellikle politika yapıcılar ve yasa yapıcılar, hazırladıkları politikaları ve yasaları bürokrasiye kabul ettirebilmek için kalkınma kavramını bir silah olarak kullanır. Bunun örneklerini kitabım ilk bölümünde göstermişim. En nihayetinde bürokratik kadroların, kalkınmayı reddetmesi kolay değildir. Bu nedenle, kalkınma retoriği, kendisini sürekli olarak yeniden-üretir.

İktisadi tarih alanınca çalışan iktisatçıların çoğu, kimi zaman 100'lerce kimi zamansa 1000'lerce yıllık verileri kullanarak¹⁸, günümüze kadar evrimleşen

17 Alexander Peukert. 2017. "Intellectual Property and Development – Narratives and Their Empirical Validity" *The Journal of World Intellectual Property* 20 (1-2):1-22.

18 2010 yılına kadar uzun dönem makro iktisadi büyüme oranları konusunda Angus Maddison'un çalışmalarına sıklıkla başvurulurdu. Maddison'un ölümünden bir süre önce yayınlanan ve bugün dahi başvuru alan önemli bir çalışması için bkz. Angus

ekonomilerin maddi serveti muazzam ölçüde arttırdığını ve insanlığın sürekli bir zenginleşme sürecinde olduğunu göstermekten pek hoşlanırlar. Örneğin bu konuda 200 yıllık somut verileri yorumlayan Deirdre N. McCloskey şunları dile getiriyor: “Düşünün bir kere. Nüfus altı kat artmış olmasına rağmen, ortalama bireyler için sekiz buçuk kat daha fazla yiyecek ve giyecek ve barınma ve eğitim ve seyahat ve kitap. *Tabii yeryüzündeki her bir birey 8.5 kat daha fazla elde etmedi... Ama...*”¹⁹ Gerçekten de, bu işin bir “ama”sı var. Eldeki veriler, 2008 Finansal Krizi’ne gelinceye kadar, dünya kapitalizminin sürekli olarak büyüme eğiliminde olduğunu gösteriyor olabilir. Sunulan verilerin hazırlanma sürecindeki titizliği göz önüne alınca, bu verilen doğruluğu konusunda en ufak bir şüphe duymak imkânsız gibi görünüyor. Ancak bu verilerle çalışan araştırmacılar, büyük ekseriyetle, şu iki soruyla yüzleşmekten imtina ederler:

- 1) Ekonomilerin büyümesinden kaynaklı olarak artan maddi servete tarihin çeşitli dönemlerinde kimler el koymuştur?
- 2) Eğer son 500 yıldır hayatın her alanını işgal etmiş olan kapitalizm kültürü yerine, sürekliliği olan daha başka bir sistem tarafından inşa edilmiş olsaydı, iktisadi büyüme performanslarının seyri ne olurdu ve iktisadi büyüme gerçekleştiğinde ortaya çıkan servet nasıl bölüştürülürdü?

İşin doğrusu şu ki, sadece cari büyüme rakamlarına bakarak, bir ekonominin sahip olduğu potansiyel ölçülemez. Dahası, bir ekonominin tarihsel olarak hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve alternatiflerinin ne olduğu (tam iktisatçı gibi soralım: “Kapitalizmin alternatif maliyeti nedir?”) sorusu cevaplanmadan, o ekonominin en iyi performansla çalıştığı sonucuna ulaşamaz. Bu sonuçlara ulaşmak için ekonomilerin (özellikle de fikri ekonomilerin) doğasına ilişkin sorular sormanız gerekir. Ben de kitapta bunu yapmayı amaçladım.

Ana akım iktisadi tarihçilerin bakış açısına sahip birçok bilim ve teknoloji iktisatçısı, birkaç 100 yıllık fikri mülkiyet verisini çeşitli şekillerde kullanarak, teknolojik gelişmenin ve inovasyonun, patentler ve telif haklarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması sayesinde gerçekleştiğini ispat etmeye çalışır dururlar.

Maddison. 2001. *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris: OECD Yayınları. Angus Maddison’un ölümünden sonra bir gurup iktisatçı “Maddison’un Projesi” adında bir çalışma başlattı. Bu çalışma, ekonomilerin tarihsel büyüme performanslarına dair en güvenilir verileri açık kaynak sunmaktadır. Bkz. <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm> [Erişim Tarihi: Haziran 2017].

19 Deirdre N. McCloskey. 2006. *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*. Chicago: Chicago University Press: 16. *Vurgular* bana ait.

Açıkçası, aynen yukarıda olduğu gibi, bu iktisatçıların sunduğu verilerin titizlikle hazırlandığı ve doğru olduğu konusunda en ufak bir şüphem yok. Ancak benim burada cevap aradığım bir başka soru var. O da şu: Eğer patentler ve telif hakları olmasaydı, teknolojik gelişmenin ve inovasyonun bu hızla ya da daha yüksek hızlarda gerçekleştiğini gözlemlemeyeceğimizden emin miyiz? Örneğin, James Watt, buhar makinasını patentlememiş olsaydı, Sanayi Devrimi sonucunda gerçekleşen iktisadi büyümenin ötesinde büyüme oranlarını yakalayamaz mıydık? Patentlerin ve telif haklarının hiç olmadığı bir dünyada gelirdeki eşitsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik bugün olduğu kadar büyük olur muydu? AIDS ve çeşitli kanser türleri başta olmak üzere yaygın ve ölümcül hastalıkların tedavisi için kullanılacak ilaçlar ve tedavi yöntemleri, kimya sanayiinde patentler hiç olmamış olsaydı, daha ucuza daha yaygın şekilde üretilmiş ve kullanılmış olmaz mıydı? Bir üniversite öğretim üyesinin yükselebilmesi için zorunlu olarak abonelik sistemi ile işleyen yayınevlerinin çıkardığı dergilerde mi makale yayımlaması gerekir? Ve benim sormayı en çok sevdiğim soruya gelelim: Google Search Engine, Twitter, Facebook ve Instagram gibi Web 2.0 platformları neden bedava?

Ha-Joon Chang, Alexander Peukert, Paul A. David, Michelle Boldrin, David K. Levine ve Yochai Benkler gibi iktisatçıların yazdıklarını okuyunca,

- 1) Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar ile teknolojik gelişme ve inovasyon arasında zorunlu pozitif bir nedensellik ilişkisi olmadığını
- 2) Ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların, yapay yollarla, tekeller yaratması nedeniyle ekonomilerin gerçek performansını ortaya koyamadığını

somut veriler yardımıyla görebiliyoruz. “Ana akım” iktisat sayesinde çok iyi bildiğimiz bir gerçek şudur: her tercihin bir alternatifi maliyeti vardır. Öyleyse, şu soruları sormamız gerekmiyor mu? Sadece patentlerin ve telif haklarının yol açtığı teknolojik gelişme ve inovasyon istatistiklerine bakarak, bir ekonominin gerçek performansını nasıl ölçebiliriz? Acaba patentler ve telif hakları olmasaydı, yoksulluk, gelir adaletsizliği, kamu sağlığı ve çevre sorunlarına ilişkin daha verimli çözümler bulmuş olamaz mıydık? Ferdi mülkiyete dayalı fikir hakların alternatif maliyeti nedir?

Hâl böyleyken, yani ilgili literatürde ekonomilerin gerçek performansına dair ontolojik sorular sorulmuyorken ya da çok az soruluyorken, bugün, fikri mülkiyet hukuku konusunda, üniversitelerde bağımsız araştırma yapan az sayıdaki akademisyenin yayınlarını dışarıda bırakırsak, resmileşmiş olumlayıcı doktrinlerin içerilmediği bir WIPO, USPTO, EUIPO (OHIM), OECD, EC / AB ya da TÜRK PATENT raporu ya da makalesi okumak imkânsızdır. Bunun sebeplerinden birinin, hâlâ eleştirel düşünmeyi beceren iktisatçıların, fikri

mülkiyet konusundaki tartışmalara olan ilgisizliği olduğu kanaatindeyim. Büyük (k)ayıp!

Fikri Ekonomilerde Birikim

Bilgi üretim süreçlerinde birikim yok mu? Bilimler hiç mi ilerlemiyor? Birikim elbette var. Zaten bilimler de ilerliyor. Ama bu birikim ve ilerleme, kesintisiz değil ve ayrıca tek bir patikayı takip etmiyor. Hepsi bu!

Eğer insanlık sadece keşfetmekle etmekle yetinseydi, hakikatin tezahürü sürecini sorgulamamıza gerek kalmazdı. Ama insanlık sadece keşfetmiyor aynı zamanda icat da yapıyor. İnsan icatlarının evrimini anlamak, yaratıcılığın da içinde olduğu yeni kuramlar geliştirebilmek demektir. Hiçbir yaratıcı, buna şairler ve tanrılar dahildir, sadece hakikatle yetinmez; her yaratıcı, aynı zamanda, hakikatin ötesine geçmeye, onu özgürce parçalarına ayırmaya, parçaları tekrar birleştirmeye uğraşır. İşte yadsıma ve yanlışlama, bu nedenle, içerisinde yaratıcılık olan süreçleri yönetebilmek için yeterli değildir. Yaratıcılık içeren bilgi üretim süreçleri, mükemmel şekilde işlemeyen, somut (hiper-somut) ve içerisinde *contingency*'lerin olduğu bir süreçlerdir. Bu bilgi üretim süreçlerinin nasıl işlediğini, ancak ve ancak, yerleşik ideolojilerden (yani yadsımacılıktan ve yanlışlamacılıktan) uzaklaşarak anlayabiliriz. Yerleşik ideolojilerden uzaklaşabilmekse, her şeyden önce, fikri mülkiyeti bir kavram olarak yeniden düşünmemize neden oluyor.

Fikri mülkiyet odaklı hukuk ve iktisat okumaları, en az iki sebepten ötürü önemlidir. İlk olarak, fikirler, bir ulusun sahip olduğu servetin en önemli kaynağıdır. Servet, iktisadi tarihin her döneminde farklı şekillerde ortaya çıkar. Adam Smith'ten bu yana, ulusların serveti, birçok teknik araç, model ve kavram yardımıyla açıklanmıştır. Kapitalizmin sadece rasyonalizm ile açıklanabilen kısmı – ki yadsıma ve yanlışlamacılık birer rasyonalizm metodolojisidir – tasarrufların yatırıma dönüşen kısmından oluşur. Oysa servet, dün olduğu gibi bugün de, rasyonel süreçlerin dışında gelişen ve daha karmaşık şekillerde çalışan mekanizmalar neticesinde ortaya çıkar, birikir ve bölüşülür. Bu mekanizmaları, en az, dört başlık altında ele alabiliriz.

- 1) *Doğal Birikim Süreci*: Fizyokratik iktisadi düşüncenin ortaya çıktığı on sekizinci yüzyılın son çeyreğinden beri bilmekteyiz ki, insan faaliyeti muazzam büyüklüklerde katma değer üretme kapasitesine sahiptir. Fizyokratların “net ürün” olarak adlandırdığı bu katma değerın kaynağı, yine fizyokratlara göre, tarım faaliyetidir. Biz bugün, fizyokratların öncülüğünde farkına vardığımız bu katma değer üretme kapasitesinin, sadece tarımda değil, ekonominin birçok başka sektöründe, özellikle de fikri üretim süreçlerinde açığa çıktığını

biliyoruz. Fikirlerin mütefekkirler arasında üketime tabi olması yani bilginin mümkün olduğunca fazla sayıda fert tarafından paylaşılması sürecinde, fikirlerin miktarı ve faydası sürekli olarak artma eğilimindedir. Bu eğilim, fikri ekonomilerin doğasında bulunur. Bu nedenle, fikri ekonomiler de dahil olacak şekilde, genel olarak ekonomilerin servet yaratma kapasitesine doğal birikim süreci adını veriyorum.

- 2) *Temellüke ve Yağmaya Dayalı Birikim (“İlkel” Birikim) Süreci:* Sadece insan türü için değil, doğada yaşayan başka birçok tür için de, temellük ve yağma, değer yaratmanın bir kaynağıdır. Öyle ki, koloncilik, bal arıları, termitler ve vücudumuzdaki bakteriler başta olmak üzere, doğadaki birçok türün hayatta kalmasını sağlayan bir stratejidir. Türler arasında, yeryüzünde canlı hayatın ortaya çıktığı andan bugüne, doğanın ve doğanın sunduğu malların temellüküne ve yağmalanmasına dayalı rekabet hep var olmuştur. İnsanlar da bu rekabetin bir parçasıdır. Bal arıları, termitler ve bakteriler gibi insanlar da, sadece ve sadece, doğadaki diğer türlerle mücadele etmez; aynı zamanda, kendi türüyle de mücadele eder. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini geçtiğimiz bugünlerde, insan toplulukları için, bu temellük ve yağma sürecinin konusu, fikirlere, fertler, kapitalizmin özellikle neoliberal döneminde, doğası gereği birer müşterek olan fikirler üzerinde, maddi hukuk yoluyla ferdi mülkiyet rejimleri inşa etmeye uğraşmaktadırlar. Bunun sonucunda, kamuya ait olan kaynaklar – fikirler – fertler tarafından yağmalanmakta ve servetin fikirlerin tüccarları lehine, mütefekkirler aleyhine bölüşülmesine neden olmaktadır. Fikri ekonomilerde ortaya çıkan servetin, ferdi mülkiyet yoluyla el değiştirmesi anlamına gelen bu sürece, temellüke ve yağmaya dayalı birikim adını veriyorum.
- 3) *Metalaşma Sonucunda Gerçekleşen Birikim Süreci:* Kabul edelim ya da etmeyelim, fikirler, çağdaş piyasa sisteminin gereği olarak, birer metadır. Yani mütefekkirler, fikri üretimi piyasada mübadele edebilmek amacıyla yapmaktadır. Metalaşma süreci, insan faaliyetinin katma değer üretme kapasitesine ek olarak, üketime sürecinde mütefekkirler tarafından meydana getirilen ancak fikirlerin tüccarları tarafından el konulan bir artık anlamına ortaya çıkmasına neden olur. Bu özgün süreç, fikir üretim sürecinde hiçbir aktif rolü olmayan sermaye sınıfının, mütefekkirler tarafından üretilen değere (anlama), ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar sayesinde, el koyması nedeniyle varlığını sürdürür. Artık anlamın ortaya çıkmamasının koşulu, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların ilgasıdır. Fikirlerin tüccarlarının hak etmedikleri

bir gelire sahip olmaları anlamına gelen bu servet yaratımı biçimini metalaşma sonucunda gerçekleşen birikim olarak adlandırıyorum.

- 4) *Kriminalizm ve Sanal Birikim Süreci*: Fikri hakların sıkı korunması, bu kitapta göstermeye çalıştığım gibi, zorunlu olarak, fikri hakların ihlaline yol açar. Başka bir ifadeyle, hukuk yoluyla sağlanmaya çalışılan düzen, aslında, bütünleşik piyasalarda tezahür eden bir düzensizlik sebebidir. Bir eserin Hollanda'da fikri mülkiyet koruması altında alınması, o eserin bir kopyasının Türkiye'de fikri mülkiyet koruması olmaksızın üretmesi için bir müşevvik oluşturur. O eserin (t)üketicileri, eğer Türkiye'de üretilen fikri mal aynı kalitede ancak daha düşük fiyatta satılıyorsa, ürünün orijinalini değil korsanını tüketme eğilimine girer. Bütünleşik piyasaların tamamıyla ortadan kaldırılması, ferdi mülkiyete dayalı fikri hakların tamamıyla ilga edilmesiyle mümkündür. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, servetin ortaya çıkmasına katkıda bulunmakta, ancak mütefekkirler bu servetten hiçbir pay alamamaktadır. İşte, maddi hukuk yoluyla ortaya çıkan bu birikim sürecine, kriminalizm ya da sanal birikim adını veriyorum.

Kapitalizm koşulları altında cereyan eden birikim sürecini yukarıdaki şekilde parçalarına ayırmamın sebebi şudur: Artık değere dayalı sömürü, sadece ve sadece, kapitalizmin rasyonel mekanizmalar yoluyla işler hale getirdiği birikim süreçlerini açıklıyor. Ancak bunun çok daha ötesindeki değer, kayıt dışı ekonomiler tarafından üretiliyor ve sermaye birikimine katkı sağlıyor. Yaygın olarak dile getirilmese de, bilgi üretim süreçlerindeki kriminalizm ve bilimsel suistimler, günümüzdeki başat beşeri ve fiziki sermaye süreçleridir. Eğer bir ulusun dürüstlük ve çalışkanlıkla refaha ulaştığını sanıyorsanız, en iyi ihtimalle bir hayalperest, daha az iyi bir ihtimalle, internet teknolojilerinin işleyişiyle ilgili derinlikli bilgiye sahip değilsiniz demektir. Servet, asıl, hukuk dışı yollarla tezahür eder, kesintili olarak birikir ve, doğal olarak, adil olmayan bir şekilde bölüştürülür.

Fikri ekonomilerde bugün, sadece doğal birikim süreci ve yağmaya dayalı birikim süreci hüküm sürmüyor. İnternet teknolojileri ve dijital teknolojiler, aslında, on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen maddi sömürü süreçlerini çok daha karmaşık hale getirmiş durumda ve bu süreçleri hayatın her alanına dayatıyor. On dokuzuncu yüzyılda maddi sömürünün, büyük ekseriyetle, fabrikalarda meydana geldiği (en azından fabrikalardan kaynaklanıyor olduğu) düşünülüyordu. Bu tespit, o günün şartlarında doğrudu. Bugünse, maddi sömürü, siz Google Arama Motoru'nu kullandığınızda, hurriyet.com'dan haber okuduğunuzda ve Facebook, Twitter ve Instagram'da bir paylaşım yaptığınızda gerçekleşiyor.

Gerçekten de, günümüzde, biriken ve el değiştiren servetin tek kaynağı artık değer değildir. Kitap boyunca verdiğim örnekler ve somut veriler yardımıyla göstermeye çalıştığım gibi, fikri mülkiyet haklarının ihlali uluslararası ölçekte muazzam büyüklüklerde katma değer üretmesine ve bunun yine internet teknolojileri sayesinde (kripto paralar ve SWIFT operasyonları başta olmak üzere) mübadele edilmesine olanak sağlıyor. Bunun korumasını da, yine, fikri mülkiyet haklarını sıkılaştırarak yerine getiriyor. Merkez ülkelerdeki sıkı fikri mülkiyet hakları koruması, çevre ülkelerde kriminal bir ekonominin ortaya çıkmasına ve ulusal ekonomilere bu yolla kaynak aktarılmasına yol açıyor. Başka bir ifadeyle, fikri kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrası neoliberal dönemde, kriminalizmi bir sermaye birikim yöntemi olarak kullanıyor.

Kapitalizmin savunucuları, ferdi mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü ile mümkün hale gelen metalaşma koşulları altında, piyasa sisteminin en ideal çözüm olduğunu savundular. Ancak, gerçekten de, piyasa sistemi her türlü ihtiyacımızı karşılayan ideal mekânlar mıdır? Tabii ki hayır! Eğer ahlâk varsa ve ahlâk yerine devleti yerleştirmekte ısrarcı değilsek, piyasa, bazen daha verimli bir kaynak tahsisi sağlayabilir. Ancak, ahlâkın yokluğunda ve devletin varlığında, Hayek'in "kendiliğinden düzen" kavramı, *kendiliğinden düzensizlik* kavramına dönüşür.

SONSÖZ

NEDEN BEDAVA?

SONSÖZ

NEDEN BEDAVA?

Kaç zengin mütefekkir (mucit, yazar, tasarımcı, kod yazarı vs.) tanıyorsunuz? Microsoft'un mühendislerinden kaçının ismini biliyorsunuz? Pfizer, Bayer ya da Novartis'teki kimyagerlerin kim olduklarını hiç düşündünüz mü? Web 2.0 platformlarına bilgiyi sağlıyoruz ama ferdi mülkiyete dayalı fikri hakları bahane eden korporasyonlar nedeniyle kendi yaratımımızı (ve yaratıcılığımızı) Google, Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp, YouTube'a bedavaya veriyoruz, neden?

Bugün fikri mülkiyet hakları konusunda, politika yapıcıların da mütefekkirlerin de kafaları gerçekten karışık. FSEK ve SMK gibi yasaları yakından incelediğimizde fikri hakların fikirlerle, sınai hakların sanayiyle doğrudan ilgisinin olmadığı kanaat getirmek mümkündür. Aynen, Ortodoks iktisadın kalkınmayla, Ortodoks hukukun da adaletle ilgili olmaması gibi.

Sorun, kalkınmamış ekonomilerin, bir bütün olarak, yöneticilerinden fikir önderlerine kadar, sömürgeciliğin karmaşık yöntemlerine karşı koyacak farkındalığa sahip olmamasıdır. Bu eksiklik, sadece bir kişinin ya da küçük sayılabilecek bir grup insanın, sömürgeleştirmek amacıyla oldukları ülke ekonomisinin karar alıcılarını kolayca manipüle edebilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu tür hikâyelerin anlatıldığı John Perkins'in kaleme aldığı *Confessions of an Economic Hitman* (2004) benzeri yayınlar, enteresan bir şekilde, Ekvator'dan Panama'ya, Irak'tan Endonezya'ya kadar birçok kalkınmamış ekonominin enerji, doğal kaynaklar, demir-çelik ve finans gibi sektörlerindeki yatırımları arttırmak bahanesiyle borçlandırılarak küresel ekonomiye nasıl bağımlı hale getirildiğini anlatmaktadır. Ancak bu yayınların neredeyse hiçbiri, fikri mülkiyet hukuku ve internet teknolojilerinin değişen doğası konusuna değinmemektedir. Kalkınmamış ülkelerin talihsizliği odur ki, bu ülkelerin radikal iktisatçıları ve eleştirel iletişim bilimcileri, sömürgeciliğin tarihsel kökenlerini çok iyi bilmelerine rağmen, sömürgeciliğin bugün aldığı karmaşık biçimleri ampirik olarak ifşa etmek konusunda gayretli değildiler. Bugün, sömürgecilik, fertlerin ("iktisadi tetikçiler"in) kurduğu bağlar neticesinde ortaya çıkan şebekelerin, katma değeri, uluslararası alanda transfer etmesi sayesinde işlemedir. Kanımca, yapılması gereken, Web 2.0 platformları başta

olmak üzere, kalkınmamış (av durumunda olan) ekonomilerin fikri mülkiyet yoğun sektörlerini, kalkınmış (avcı durumunda olan) ekonomilere ve böylelikle küresel ekonomiye nasıl entegre hale getirildiğinin (daha doğrusu politika ve yasa yapıcıların ellerine tutuşturulan metinlerin, ülkelere nasıl dayatıldığıının) somut vakalar üzerinden açıklanmasıdır. Bu yapılmadıkça, küresel ekonomiyi ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar etrafında yeniden-inşa edenlerin bunu hangi saiklerle yaptıkları hiçbir zaman ortaya çıkmayacak.

*

Tüm bu analizden, fikri mülkiyet hakları bağlamında hukuksuzluğun ve yasadışılığın teşvik edilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıyorum. Ulaşmıyorum çünkü bunun dışında yapabileceklerimiz var. Örneğin, ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar koruması altındaki malları satın almayarak işe başlayabiliriz. Makro açıdan, üniversitelerde ve kâr amacı gütmeyen araştırma kuruluşlar bünyesinde dijital yayınevleri kurulmasını sağlayabiliriz.¹ Bireysel olarak, akademik makalelerin *pre-print* versiyonlarını edinebiliriz. Bu, akademisyenler ve okuyucular arasındaki doğrudan etkileşimi arttıracak, diğer taraftan, akademisyenlerin değişen yayıncılık kültürü konusundaki yabancılaşmasını azaltacaktır. Kitapları dijital olarak yayımlayabiliriz – aynen bu kitabın dijital olarak yayımlanmış olması gibi. Korporasyonların sunduğu ticari yazılımların kullanımını azaltabiliriz. Bir fikri malın (örneğin, bir kitabın ya da bir yazılımın) ilk üreticisiyle “son kullanıcı”sı arasında faaliyet gösteren aracı tüccarları tamamen ya da büyük ölçüde sürecin dışına itebiliriz – aynen bu kitap için yapmaya çalıştığım gibi. Sadece yayınevleri ve üreticiler değil, size “bedava” hizmet sunduğunu söyleyen Google, Facebook, Twitter ve Instagram gibi dijital medya platformları, yani dijital medya alanındaki dev tüccarlar, sizlerden gelen katkı sayesinde çalışmakta ve bu katkıyı metalaştırmak yoluyla varlıklarını sürdürmektedir. Bunun dışında, sizlerle ilgili her türlü resim, ses, video, politik tercihleriniz, coğrafi konum, ziyaret ettiğiniz ülkeler, kredi kartı numaralarınız, ev ve iş adresleriniz, iletişimde olduğunuz kişilerin telefon bilgileri ile satın aldığımız ürünlere kadar birçok mahrem konuya ilişkin veriyi toplamakta ve depolamaktadır. Bu platformların çoğunu, artık kullanmak zorunda değiliz. Kaldı ki, bunların çoğunun alternatifi halihazırda mevcut. Örneğin, MS Office uygulamaları yerine Open Office uygulamaları, Google Chrome yerine Opera ya da Firefox, Windows işletim sistemi yerine Linux, Twitter yerine Steemit gibi.

Fikri mülkiyet bürokrasisinin hoşuna gitmeyecek bir nihai çözüm, ferdi hakların korumasını hukuka değil blokzincir teknolojilerine dayandırmak

1 TÜBİTAK bünyesinde kurulan Dergi Parkı projesi, bunun en güzel örneklerinden birisidir. Bkz.: <http://dergipark.gov.tr/>. Belki, yine TÜBİTAK öncülüğünde, üniversite yayınevleri için de benzer bir girişimde bulunulabilir.

olacaktır. Fikri haklar alanında blokzincir teknolojileri, sadece Türkiye’de değil, dünyada dahi henüz deneme aşamasında olan bir gelişme. Ancak, aracıyı (bu durumda, tüccarı) aradan çıkardığı için, mütefekkirlerin haklarını gerçek anlamda korumak bağlamında büyük bir fırsat olduğu kesin. Bunu önümüzdeki yıllarda göreceğiz.²

*

Bu çalışmanın kuramsal bir sınırı var. Bu sınır, iktisadın muhtemelen en önemli konu başlığı olan *değer kuramı*yla ilgili tartışmalar içinde sıkça dile getirilen bir sorudan oluşuyor: Değerin kaynağı nedir? Ben, bu kitap boyunca, bu soruyla doğrudan yüzleş(e)medim fakat, zımni olarak da olsa, fikri ekonomilerde üretilen “değer”in, özü itibarıyla, “anlam”a denk olduğunu düşündüm. Bu nedenle, değer kavramını kullandığım yerlerin hemen hemen tamamında anlam kavramını da, bu konudaki fikrimi okuyucu her seferinde yeniden hatırlatmak için, parantez içinde kullandım. Değer kuramıyla ilgili iktisatçıların söyleyecek çok sözü var. Öyle ki, kavramın tarihini, fikri tarihin hangi noktasından başlatmak gerek, muhtemelen bu konu dahi otoriter bir tavır koymak mümkün değil. Kaldı ki, değer kavramıyla birlikte karşımıza çıkması muhtemel olan kullanım değeri, değişim değeri ve artık değer ile soyut emek ve somut emek gibi kavramların yol açacağı komplikasyon, iktisadın tarihinde birçok müellifin – buna Marx dahil – tam olarak çözemediği ölçüde büyüktür. Birçok iktisatçı, değeri, fiyat ile bir ve aynı şey olarak kabul etse bile, iktisadi düşünceler tarihi dersini alan lisans tüllabı başta olmak üzere, profesyonel iktisatçıların tamamı çok iyi bilmektedir ki, değer kuramı ile fiyat kuramı birbirinden ayrı kuramlardır. Diğer taraftan, değer kavramı, sadece ahlâk bilimcilerin tekelinde olan bir kavram da değildir, olmamalıdır. Yani değer üzerine düşünmek sizi ne Ortodoks bir iktisatçı ne de iktisattan bihaber olan ahlâk bilimci haline getirmez. Değer nasıl ortaya çıkar? Değerin değişmeyen ölçütü nedir? Değer nasıl el değiştirir? Değer yok olur mu? Bunun gibi sorular karşısında, sadece fiyat kuramı üzerine uzmanlaşmış iktisatçıların veya meseleye konunun iktisadi yönünü tamamen göz ardı ederek yaklaşan ahlâk bilimcilerin söyleyecek pek fazla sözü olmayabilir. Bu çalışmanın sınırları içerisinde, bu sorulara ilişkin net cevaplar vermekten imtina etmemin birçok sebebi olmakla birlikte, şu notu düşmek isterim:

2 Telif hakları alanında blokzincir teknolojisini kullanarak eser sahibinin haklarını herhangi bir aracıya (örneğin yayınevine) gerek kalmadan korumaya dönük çalışmalar yapan bir platform için bkz.: <https://binded.com>. Bu konuda tartışmalar için bkz.: Birgit Clark. 2018. “Blockchain and IP Law” *WIPO Magazine*, Şubat, http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/01/article_0005.html; G. Ishmaev. 2017. “Blockchain Technology as an Institution of Property” *Metaphilosophy* 48 (5): 666-686. [Erişim tarihleri: Eylül 2018].

Fikirlerin değeri üzerine düşünmek *değerler fikri* üzerine düşünmek anlamına geleceğinden, bu konuda giriş düzeyinde dahi olsa, bazı saptamalarda bulunmak bile, en az bu kitap kadar uzun yeni bir çalışma gerektirecektir. *Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi* (ya da *tüm fikirlerin yeniden tefekkür edilmesi*) anlamına gelen böyle bir projeye, yakın bir zamanda, başlamak ve bitirmek için vaktim olur mu, bilemiyorum.³ Ancak bu konuda ileri sürülecek her fikrin, disiplinler-arası ve eleştirel bir gözle, ele alınması gerektiğine kaniyim.

3 Bir kavram olarak, “tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi”ni kullananların başında, doğal olarak, bu kavramın mucidi Friedrich Nietzsche gelir. Bkz.: Friedrich Nietzsche. 1888 [2000]. *Ecce Homo* içinde: Walter Kaufmann (Der.) *Basic Writings of Nietzsche*. Çev.: Peter Gay. New York: The Modern Library: çeşitli sayfalar.

EKLER

EKLER

EK 1: Basitleştirilmiş Üretim Modeli

Bir fikrin ilk üreticisinin (yani o fikrin doğal mülkiyetini elinde bulundan kişinin) t döneminde A ile temsil edilen bir anlam ürettiğini, başlangıçta bir kişiden oluşan toplumun ($n=1$) mevcut anlam kümesine ya da lügata (a^t), f_1 oranında bir katkı yaptığını, dolayısıyla f_1A büyüklüğünde bir artık ürettiğini düşünelim. Bu durumda,

$$1 \text{ Kişinin Anlam Kümesi } (AK_n^t) = a^t + f_1A^t$$

$$a \geq 0, f_1 > 0, A > 0$$

Anlam üretim sürecine ikinci bir kişi dahil olduğunda, yani ilk üreticinin fikrinin bir kişiden oluşan bir dinleyicisi olduğunda ($n=2$), ortaya bir üretim süreci çıkar. Başka bir ifadeyle, iki kişi belli bir konuda (A) fikir alışverişinde bulunurken, değiş tokuş edilen fikirler yoluyla anlam kümesi f oranında büyümeye devam eder. İkinci kişi, aynen fikrin ilk üretici gibi, üretim sürecine f_2A büyüklüğünde bir artık dahil eder. Bunun yanı sıra, iki kişi birbirinden etkilendiği yani ikisi de birbirinin dinleyicisi olduğu için, bu etkileşimden de f_1f_2A büyüklüğünde bir artık ortaya çıkar. Bu durumda,

$$2 \text{ Kişinin Anlam Kümesi } (AK_2^t) = a^t + f_1A^t + f_2A^t + f_1f_2A^t$$

$$a \geq 0, f_1 > 0, A > 0$$

Anlam sürecine üçüncü kişinin katılması, yani ilk üreticinin fikrinin iki kişiden oluşan bir dinleyicisinin olması durumunda ($n=3$), ortaya daha karmaşık bir üretim süreci çıkar. Üç kişiden oluşan bir üretim süreci birinci ve ikinci kişilerin toplam üretimine f_3A büyüklüğünde bir artık sağlarken üç kişinin birbirinden etkilenmesi sonucunda üretim sürecine $f_1f_2f_3A$ büyüklüğünde artık dahil olur. Bu durumda,

$$3 \text{ Kişinin Anlam Kümesi } (AK_n^t) = a^t + f_1A^t + f_2A^t + f_3A^t + f_1f_2f_3A^t$$

$$a \geq 0, f_1 > 0, A > 0$$

Anlam sürecini n kişi için genellediğimizde, yani ilk üreticinin n-1 kişiden oluşan dinleyicisinin olması ve her dinleyicinin büyüyen bir etkileşim sürecine yol açması ve her kişinin üketim sürecine pozitif katkı yapması durumunda,

$$n \text{ Kişinin Anlam Kümesi } (AK_n^t) = a^t + f_1 A^t + \dots + f_n A^t + f_1 f_2 f_3 \dots \rightarrow f_n A^t$$

$$a \geq 0, f_1 > 0, A > 0$$

Yani, n kişiden oluşan bir toplumda t dönemindeki anlam kümesi

$$(AK_n^t) = a^t + \sum_{n=1}^n f_n A^t + \prod_{n=1}^n f_n A^t$$

Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir toplumun belli bir dönemdeki anlam kümesi, bir önceki dönemde üketilen anlam (θ), her bir kişinin tek başına iken üretebildiği anlam (α), cari dönemde üretilen anlam (β) ve cari dönemdeki etkileşim sonucunda üretilen anlamın (γ) toplamına eşittir.

$$\theta^t = \alpha^t + \beta^t + \gamma^t$$

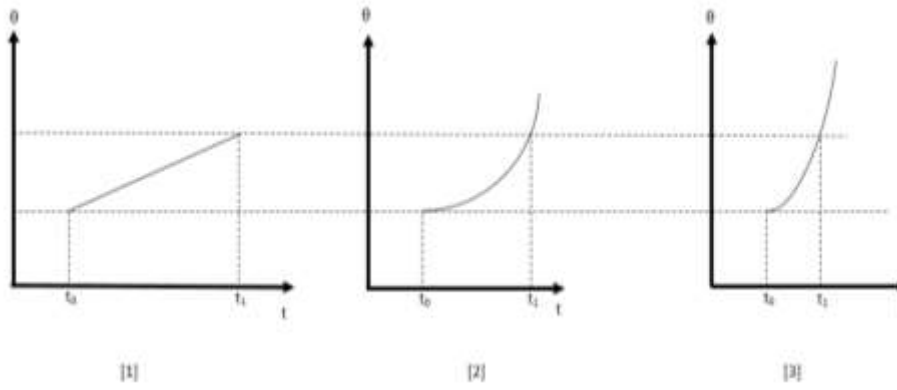
Eğer “toplum”lar sadece bir kişiden oluşmuş olsaydı ($n=1$) – ki bunun gerçekleşmesi mümkün değildir – bu durumda, herhangi bir etkileşim olmayacağından, anlam üretim süreci hiçbir zaman üketim sürecine dönüşmeyecek ve bu “toplum”un anlam kümesi (θ) aşağıda gösterildiği şekilde doğrusal bir seyir izleyecektir. Toplumun bir kişiden oluşmuyor oluşu, aynı zamanda, fikri süreçlerin zorunlu olarak toplumsal birer süreç olduğunu da gösterir.

Eğer toplum iki ya da daha fazla kişiden oluşuyorsa, anlam süreci bir üketim sürecine dönüşür. Yani, anlam sürecine dahil olan (daha doğrusu anlam sürecine olumlu katkı yapan, $f_n > 0$, her kişi) o toplumun anlam kümesinin büyümesini sağlar. Bu süreç doğrusal olmayan bir seyir izler çünkü üketim sürecine dahil olan her kişi tek başına olsaydı üreteceği artıktan daha fazlasını sürece dahil eder. Gösterelim.

Toplum n kişiden oluşuyorsa ve herkes aynı oranda yaratıcıysa ($f_n = f_{n-1}$), anlam üretim süreci doğrusal bir seyir izler (Bkz: [1]). Toplum n kişiden oluşuyorsa, herkesin farklı oranlarda yaratıcılığı varsa ve hiç kimsenin yaratıcılığı ilk fikri ortaya atandan daha büyük değil ise ($0 < f < 1$), anlam üretim süreci doğrusal olmayan bir seyir izler. (Bkz. [2]). Toplum n kişiden oluşuyor ve herkes serbest oranda bir yaratıcılığa sahipse ($f > 0$), anlam süreci yine doğrusal olmayan bir üretim süreci izler ancak aynı anlam düzeyine ulaşmak için toplum

daha kısa bir zaman dilimine ihtiyaç duyar. (Bkz. [3]). Başka bir ifadeyle, anlam sürecine yaratıcılığını kullanan daha fazla kişi dahil olursa, daha fazla artık elde etmek mümkündür.

Şekil EK1.1: Basitleştirilmiş Üretim Modeli

Basitleştirilmiş Üretim Modeli bize anlam süreçlerinin, gerçekçi varsayımlar altında, doğrusal olmayan bir seyir izlediğini gösteriyor. Başka bir ifadeyle, Basitleştirilmiş Üretim Modeli, anlam süreçlerinin daha önce ortada olmayan bir fazlanın zuhur ettiği ve karakteristik olarak bu fazlanın artan getirilere tabi bir seyir izlediğini ifade ediyor. Anlam sürecine dahil olan kişi sayısı ne kadar çok ise ve bu kişiler ne kadar serbest oranlarda yaratıcılığa sahipse, fikri süreçlerin verimliliği o kadar artar. Daha büyük anlam kümeleri daha az zamanda ortaya çıkma şansına kavuşur.

Fikri mülkiyet açısından değerlendirildiğinde, Basitleştirilmiş Üretim Modeli'ndeki en temel varsayım, anlam sürecinde ortaya çıkan yeni fikirlerin tamamıyla birer müşterek olduğudur. Bu durum, anlam sürecine dahil olanların (söz konusu fikrin ilk üreticisinden anlam sürecine katkı sağlayan son üreticiye kadar tüm mütefekkirler) süreçler üzerinde fikri mülkiyet hakkı iddia edemeyeceği anlamına gelmez. Daha doğrusu, fikri mülkiyet hakkı, Basitleştirilmiş Üretim Modeli'nin yukarıdaki halinde, namevcut değildir. Ancak, hangi tür fikri malın söz konusu olduğuna bağlı olarak, fikir sürecine dahil olanlar bazı haklar talep edebilirler. Bu talepler modelin genel çalışma ilkesini zedelemeyebilir.

Dolayısıyla, Basitleştirilmiş Üretim Modeli'nin sorunu, modelin mülkiyet ilişkisini göstermiyor oluşu değildir. Daha ziyade, Basitleştirilmiş Üretim Modeli fikri ekonomilerde durmadan büyüyen ve bu ekonomilere içkin başka

sorun olduğunu gösteriyor. Bu sorun, artığın mülkiyetinin kime ait olacağı sorunudur. Modele göre artık (f),

$$f^t = \theta^t - \theta^{t-1}$$

Başka bir ifadeyle, telif sorunu bir zaman sorunudur. Şöyle de ifade edebiliriz: Telif (ya da fikri mülkiyet ilişkisindeki “ücret”) zamanın fiyatıdır. Artık, ancak ve ancak, anlam üretim sürecinin ilerlemesiyle yani zamanın mütefekkirlerce yaratıcı bir şekilde değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. Zamanın kısmen de olsa daha fazla müteferriğe ikamesi mümkündür. Yani daha az bir zaman diliminde daha fazla mütefekkir ya da daha az sayıda mütefekkir daha küçük bir zaman diliminde benzer miktarlarda anlam üretebilir. Ancak zamansız bir model teliflerin ortaya çıkmasını bütünüyle engeller.

Eğer fikirler yapay bir şekilde kıt birer metaya dönüştürülmezse, yani fikirler açık kaynak olarak dolaşımdaysa, artık herhangi bir sömürü ilişkisine yol açmaz. Artık müşteriye kullananlarca ortak bir şekilde paylaşılır.

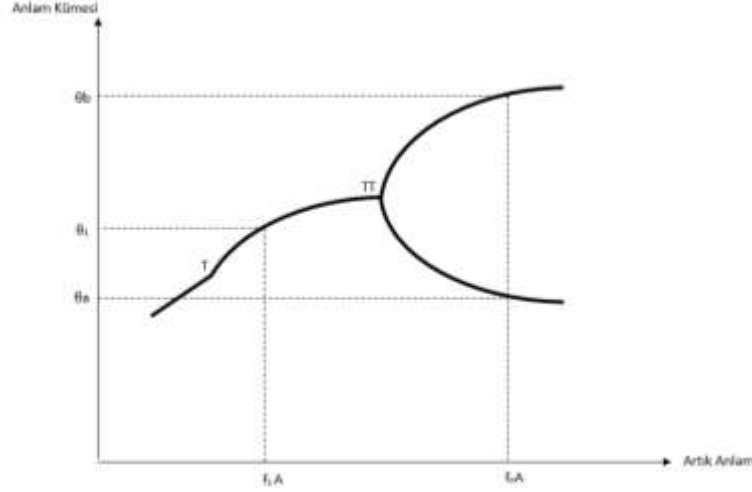
EK 2: Anlam Kümesinin Seçilimi (Ya Da Lügatin Tezahürü)

Yaratıcılık süreçleri, olumsal faktörlerin anlama doğrudan katkı yaptığı süreçlerdir. Olumsal faktörleri c ile gösterelim.

$$f = P(t, c)$$

Olumsal faktörleri modele dahil ettiğimizde, f ile temsil edilen artık, sürekli bir seyir izlemekten çıkar çünkü şans, tesadüf ve yaratıcılığı etkileyen farklı her bir etkenin ne zaman ortaya çıkacağı ve etkisinin ne kadar büyük olacağı öngörülemez. Diğer taraftan, şans, tesadüf ve yaratıcılığın yol açtığı faktörlerin anlam kümesi üzerinde yaratacağı etkiler tek yönlü değildir. Anlam sürecinde mütefekkirler aynı koşullar altında farklı anlamların ortaya çıkmasına neden olabilir. Hâl böyleyken, anlam süreci farklı zaman dilimlerinde ikiz ya da üçüz haller alabilir. Başka bir ifadeyle, olumsal faktörler hesaba katıldığında anlam sadece tek bir hat ya da patika üzerinde “ilerlemez.” Olumsal faktörler sonucunda anlam süreci ve dolayısıyla anlam kümesi çeşitlenir.

Şekil EK2.1: Olumsal Faktörler Dahil Edildiğinde Artık Anlamın Zaman İçerisindeki Seyri

Çeşitlilik, birbiriyle çelişen ya da en azından aynı anda birbirinden farklı en az iki anlamın ortaya çıkmasıdır. Bunun koşulu da doğal olarak toplumun bir kişiden fazla kişiden oluşmasıdır çünkü ancak bu koşullar altında ($n>1$) fikri üketim sürecinde (ya da anlam sürecinde) bir etkileşimden söz edebiliriz. Yukarıdaki şekilde toplumun nüfusunun birden büyük olduğu anı T ile gösterdik. Buna göre, T noktasının temsil ettiği andan itibaren anlam kümesinin seyri doğrusal olmaktan çıkar. Başka bir deyişle, T noktası anlam kümesinin ilk kırılma noktasıdır. Bu noktadan itibaren mütefekkirler birbirleriyle etkileşim sürecine girerler. Artık anlam, anlam sürecine giren her bir kişinin sürece katkısının doğrusal oranında artmaz. Artık anlam, T noktasından sonra, her bir kişinin sürece katkısının etkileşimin yol açtığı büyüklükle çarpılması oranında (yani daha büyük ve artan bir oranda) artar.

Anlam kümesinin ikinci kırılma anı TT noktasında gerçekleşir. TT noktasından sonra artık anlamın büyümesi anlam kümesi üzerinde aynı anda iki farklı etki yaratır. TT noktasından itibaren artık anlama yapılan her ekleme potansiyel olarak iki anlam kümesinin ortaya çıkması demektir. Örneğin, yukarıdaki şekilde, f_nA artık anlam düzeyinde iki farklı anlam kümesi ortaya çıkmıştır, θ_a ve θ_b . Yani anlam sürecine dahil olan mütefekkirler etkileşimleri sonucunda aynı gerçekliği farklı şekilde yorumlamışlar ya da TT noktasından itibaren iki farklı paradigma ortaya çıkmış, f_nA noktasında iki paradigmanın içerisinde yer alan mütefekkirler karşılıklı gerçekliği iki farklı şekilde anlamlandırmışlardır.

Yorumlamalar ve yeni paradigmların ortaya çıkışı (yani TT noktasından sonra anlam sürecinin seyri) çeşitliliğin artması bağlamında değerlendirilmelidir. Başka bir ifadeyle, θ_a ve θ_b arasında $\theta_a > \theta_b$ şeklinde bir ilişki kurulamaz. a ve b ile temsil edilen anlam kümesi sadece farklı yorumlama ve paradigmların varlığına işaret eder. Yorumlar ve paradigmlar arasında birinin diğerine üstlüğüne yol açacak bir karşılaştırılmanın yapılamaması, anlam süreçlerinde TT noktasının yarattığı süreksizliğin bir sonucudur. Böylelikle, anlam, sadece zamanın doğrusal bir fonksiyonu olmaktan çıkar, süreksizliğe yol açan bir dizi faktörün yol açtığı ve çok yönlü bir anlam süreci haline gelir.

Ancak anlam süreci içerisinde farklı yorumlamalar ve yeni paradigmlar varlıklarını her zaman eş anlı olarak sürdürmezler. Anlam kümeleri arasında, aynen yaşayan doğadaki tür arasında olduğu gibi, hayatta kalma mücadelesi vardır. Yani bazı anlam kümeleri diğer başka anlam kümeleri av haline getirebilir. Bu ilişki sonucunda bazı anlam kümeleri kendilerini yeniden üretmez ve *extinction*'a uğrar. Hangi anlam kümesinin ne zaman *extinct* olacağı önceden kestirilemez. Her süreç farklı bir hayatta kalma stratejisinin ortaya çıkmasına neden olur. Sonuç ancak süreç tamamlandığında bilinebilir.

İşte bu sürecin sonlanması, hangi fikirlerin seçileceğini de belirler. Başka bir ifadeyle, *extinction* sürecinin varlığı, farklı anlam kümelerinin ortadan kalkmasına ve piyasada sadece bir fikrin hüküm sürmesine neden olur. Bu durum, anlam kümeleri arasında çokluğun ortadan kaybolması anlamına gelir.

EK 3: Mülkiyet Fikrinden Fikri Mülkiyete 11 Tez

1. Bir ekonominin en verimli şartlarda çalışabilmesi ve herkes için refah yaratabilmesi için mülkiyet hakları en mükemmel şekilde korunuyor olması gerekir.
2. Ferdi mülkiyet, mülkiyet formlarının sadece birisidir. Diğer mülkiyet formları arasında müşterekler ve mülk (devlet) bulunur.
3. Bir ekonominin verimli şartlarda çalışabilmesi için, ferdi mülkiyetin yanı sıra, müştereklerin ve mülkün (devletin) de korunuyor olması gerekir.
4. Bazı mallar, o malların doğalarında bulunan özelliklerinden ötürü, doğal mülkiyete tabidir. Ancak, sanılanın aksine, tek doğal mülkiyet formu ferdi mülkiyet değildir. Beden için doğal mülkiyet formu ferdi mülkiyettir. Aile için doğal mülkiyet formu müşterek mülkiyettir. Yasa ve mevzuatlar için doğal mülkiyet formu devlet mülküdür.
5. Mallar, doğalarında bulunan özelliklerden ötürü tabi oldukları doğal mülkiyet formuyla çelişmemek koşuluyla, her şekilde temellük edilebilirler. Eğer temellük süreci, söz konusu malın doğasındaki özelliklerle çelişmiyorsa, o mal her mülkiyet formu içinde fayda sağlamaya devam eder.
6. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar, fikirlerin doğalarında yatan özelliklerle çeliştiklerinden, fikirlerin fertler tarafından yağmalanmasına neden olur. Yağma sürecini sonlandırmak için ferdi mülkiyete tabi fikirlerin birer müşterek hale getirilmesi yani kamu tarafından yeniden temellük edilmesi gerekir.
7. Fikirlerin doğalarında yatan özelliklerden ötürü birer müşterek olmasıyla kasıt, fikirlerin sadece ve sadece paylaşıldıklarında değer üretebilmesidir. Örneğin, edebiyat tarihini değiştirme iddiasındaki bir roman, okuyucuyla buluşmazsa, hiçbir değere (anlama) sahip değildir. Aynı durum, bir mucidin icadında, bir tasarımcının çiziminde, bir bilgisayar programcısının yazdığı kodda da geçerlidir. Paylaşılmayan fikirler değer (anlam) üretmezler.
8. Mevcut şartlar altında fikri mülkiyet yasaları, fikirleri sıkı bir ferdi mülkiyet rejimine tabi hale getirmeyi amaçlamaktadır. Fikirlerin müşterek doğasına aykırı bu durum, fikirlerin potansiyel değeri (anlamı) üretmemesine neden olur.
9. Ferdi mülkiyete dayalı fikri haklar bir toplumun kalkınmasına değil, fikirlerin tüccarının aşırı kârlar elde etmesine neden olur. Fikri

mülkiyet hukuku, hak edilmemiş bu geliri baskılamaya yaramadığı sürece, bilgi üretim süreçlerinde hiçbir iyileşmeye yol açmaz.

10. Bilgi üretim süreçlerinin metalaşması anlamına gelen bu durum, fikri ahlâkı, ekonomilerin ve toplumların en büyük sorunu haline getirir.

11. Türkiye'deki hukukçular ve iktisatçılar, bugüne kadar, sadece ve sadece, ferdi mülkiyete dayalı bir fikri haklar rejimi inşa etmekle meşgul olmuşlardır. Oysa önemli olan, müşterek bir fikri mülkiyet ahlâkını ya da kısaca fikri ahlâkı yerleştirmek ve yaygınlaştırmaktır.

KULLANILAN KAYNAKLAR

KULLANILAN KAYNAKLAR

▪ Resmi Kurum Raporları

EC / EU

2002. *Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy: Report of the Commission on Intellectual Property Rights*. (Raporu Hazırlayanlar: Commission on Intellectual Property Rights, John Barton, Daniel Alexander, Carlos Correa, Ramesh Mashelkar FRS, Gill Samuels CBE ve Sandy Thomas).
2011. “A Single Market for Intellectual Property Rights Boosting Creativity and Innovation to Provide Economic Growth, High Quality Jobs and First Class Products and Services in Europe” *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Brussels.
2012. *Commission Recommendation on Access to and Preservation of Scientific Information*.
2017. *World Corporate Top R&D Investors: Industrial Property Strategies in the Digital Economy. A JRC and OECD Common Report*. (Raporu Hazırlayanlar: T. Daiko, H. Dernis, M. Dosso, P. Gkotsis, M. Squicciarini ve A. Vezzani).

FISAUM

2003. *Üniversitelerde Fikir ve Sanat Eserleri ve Yolsuz İktibas*.

OECD

2016. *OECD Science, Technology, and Innovation Outlook 2016*.
2016. *Trade in Counterfeit and Pirated Goods: Mapping the Economic Impact*.

OHIM

2013. *IP Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union Industry-Level Analysis Report*.

TC KALKINMA BAKANLIĞI

2013. *Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018*.

TC KÜLTÜR BAKANLIĞI TELİF HAKLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

- Tarih belirtilmemiş. “Misyon ve Vizyon”

TOBB

2011. “TOBB Fikri Hakların Geliştirilmesi için Hak Sahiplerinin Yanında” *Ekonomik Forum* (Ekim): 56-59.

TUSIAD

2014. *Fikri Mülkiyet Haklarının Özelleştirilmesi*. (Raporu Hazırlayan: Mahmut N. Özdemir).

TÜBİTAK

20017. “Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik İstatistikleri”

TÜİK

2016. *Sinema ve Tiyatro İstatistikleri*.

TÜRK-İŞ

1999. *KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler*. TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi (Raporu hazırlayanların arasında Oğuz Oyan, Korkut Boratav, İzzettin Önder ve diğerlerinin olduğu önsöz içerisinde belirtilmiştir.)

TÜRK PATENT

2018. Türk Patent ve Marka Kurumu. *Stratejik Plan, 2018-2022*.

UNESCO

2012. *Science, Technology and Innovation and Intellectual Property Rights: The Vision for Development*.

USPTO

2016. *Why is IP Important?*

2016. *Intellectual Property and the US Economy: 2016 Update*.

WIPO

2003. *Intellectual Property: A Power Tool for Economic Growth*. (Raporu Hazırlayan: Kamil İdris).

2004. *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law, and Use*.

2014. *Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey*.

2015. *World Intellectual Property Report: Breakthrough Innovation and Economic Growth*.

2016. *World Intellectual Property Indicators-2016*.

2017. *What is Intellectual Property*.

2106. *The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation*. (Raporu Hazırlayanlar: Dutta, S., B. Lanvin ve S. Wunch-Vincet).

WORLD ECONOMIC FORUM

2017. *The Global Competitiveness Report, 2016-2017*. (Raporu Hazırlayanlar: Klaus Schwab ve Xavier Sala-i Martin).

2016. *The Fourth Industrial Revolution*. (Raporu Hazırlayanlar: Klaus Schwab).

YAYBİR

2015. “YAYBİR 2015 Yılı Korsanla Mücadele Raporu”

YAYFED

2017. “YAYFED Mayıs 2017 Bandrol Verileri”

YEKON

Tarih Belirtilmemiş. *İstanbul Fikri Mülkiyet Atölyesi*. (Raporu Hazırlayanlar: Tekin Memiş ve Melih Can Korkmaz).

DİĞERLERİ

2017. *The Economic Impacts of Counterfeiting and Piracy*. Report Prepared fro Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy (BASCAP) and International Trademark Association (INTA).

2017. *International Property Rights Index 2017*.

▪ Filmler ve Belgeseller

2003. *The Corporation*. Yönetmenler: Mark Achbar ve Jennifer Abbott.

2010. *Inside Job*. Yönetmen: Charles Ferguson.

2013. *The Fifth Estate*. Yönetmen: Bill Condon.

2013. *TPB AFK: The Pirate Bay Away from Keyboard*. Yönetmen: Simon Klose.

2014. *Killswitch: The Battle to Control the Internet*. Yönetmen: Ali Akbarzadeh.

2014. *The Internet's Own Boy: The Story of Aaron Swartz*. Yönetmen: Brian Knappenger.

2016. *HyperNormalisation*. Yönetmen: Alan Curtis.

2016. *Snowden*. Yönetmen: Oliver Stone.

▪ Yazarsız Haber Metinleri

2018. “Facebook Value Drops by \$37 bn Amid Privacy Backlash” *BBC News*. 19 Mart. [Erişim Tarihi: Mart 2018].

2017. “The Cost of Knowledge” imza çağrısı: <http://thecostofknowledge.com/> [Erişim Tarihi: Kasım 2017].

2014. “Growth without Jobs”. *The New York Times*, 1 Ağustos

2017. “Fikir ve Sanat Eserlerini Korumak, Gözetlemenin Bahanesi mi?” *Korsan Parti Hareketi*, 4 Mayıs <https://korsanparti.com/fikir-ve-sanat-eserlerini-korumak-gozetlemenin-bahanesi-mi/> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

2018. “RTÜK Üyesinden Tuhaf Öneri: İnternete Ehliyetle Girilsin” *Cumhuriyet*
http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video_haber/957463/RTUK_uyesinden_tuhaf_oneri_internete_ehliyetle_girilsin_.html [Erişim Tarihi: Haziran 2018].

Tarih Belirtilmemiş. “Táborský Case Study: Wastewater Treatment” *IPAdvocate.org*
<http://ipadvocatefoundation.org/studies/taborsky/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].

▪ Makaleler, Kitap Bölümleri Ve Kitaplar

Abadan, Yavuz. 1954. *Hukuk Felsefesi Dersleri*. Ankara: AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları.

Abdo, A. A. ve diğerleri. 2008. “The Fermi Gamma-Ray Space Telescope Discovers the Pulsar in the Young Galactic Supernova Remnant CTA 1” *Science* 322 (5905): 1218-1221.

Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson. 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. London: Profile Books.

Acemoğlu, Daron ve Ufuk Akçığıt. 2012. “Intellectual Property Rights, Competition, and Innovation” *Journal of the European Economic Association* 10 (1): 1-42.

Adede, Adronico O. 2003. “Origins and History of the TRIPS Negotiations” içinde: C. Bellmann, G. Duffield ve R. Meléndez-Ortiz (Der.) *Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability*. Londra: Earthscan Pub.: 23-35.

Ağır, Seven ve Semih Gökatalay. 2017. “‘Hukuk ve İktisat’ Perspektifinden Milli İktisat Mirasını Yeniden Düşünmek” içinde: Murat Koyuncu, Hakan Mıhçı ve Erinç Yeldan (Der.) *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi: Fikret Şenses’e Armağan*. İstanbul: İletişim Yayınları: 193-221.

Akçomak, İbrahim Semih, Erkan Erdil, Mehmet Teoman Pamukçu ve Murad Tiryakioğlu. 2016. *Bilim, Teknoloji ve Yenilik: Kavramlar, Kuramlar ve Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akdede, Sacit Hadi. 2011 *Kültür ve Sanatın Politik Ekonomisi: Devlet Tiyatroları Örneği*. Ankara: Efil Yayınları.

Akdede, Sacit Hadi. 2014. *Devlet Sanat İlişkisi Sanatın Politik Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınları.

Akdeniz, Yaman ve Kerem Altıparmak. 2008. *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır*. Ankara: İmaj Yayınları.

Akdeniz, Yaman ve Kerem Altıparmak. 2017. *Barış İçin Akademisyenler: Olağanüstü Zamanlarda Akademiyi Savunmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdeniz, Yaman ve Kerem Altıparmak. 2018. “Türkiye’de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL’de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri” *Englishpen.org*
https://www.englishpen.org/wp-content/uploads/2018/03/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf [Erişim tarihi: Mayıs 2018].

Akın, Tuba Bolat. 2014. *Patent Koruması ve Sınai Kalkınmaya Etkilerinin Türkiye ve Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi*. TC Türk Patent Enstitüsü Patent Daire Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Alper Özer.

Aktan, Coşkun Can. 2002. *Anayasal İktisat*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Aktan, Coşkun Can ve Dilek Dileyici. 2007. *Modern Politik İktisat: Kamu Tercihleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alan, Şeyda. 2008. *Sınai Mülkiyet Haklarının Ekonomik Büyümeye Etkisi*. TC Türk Patent Enstitüsü Marka Daire Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Belirtilmemiş.
- Alchian, Armen. 1965. "Some Economics of Property Rights" *Il Politico* 30 (4): 816-829.
- Allmer, Thomas ve Ergin Bulut. 2018. "Introduction: Academic Labour, Digital Media, and Capitalism" *Triple C* 16 (1): 44-48.
- Alpay, Yalın. 2017. *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Altıparmak, Kerem ve Yaman Akdeniz. 2011. "İnternet Filtresi: Zorunlu Değil Ama Zorunlu" *Güncel Hukuk* 8 (92): 30-35.
- Arrow, Kenneth J. 1961 [1971]. "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention" içinde: D. M. Lambertson (Der.) *Economics of Information and Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books: 141-159.
- Asan, Ahmet. 2017. "Uluslararası Bilimsel Dergi İndeksleri, Önemleri ve Türkiye Kaynaklı Dergilerin Durumu: Bölüm 2: Türkiye'deki Durum" *Acta Medica Alanya* 1 (1): 43-54.
- Assange, Julian. 2012 [2013]. *Şifrepunk: Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma*. (Jacob Appelbaum, Andy Müller-Maguhn ve Jérémie Zimmerman ile birlikte). Çev.: Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Autor, David H. 2011. "Correspondance" *Journal of Economic Perspectives* 25 (3): 239-240.
- Aydoğuş, Osman. 2017. "Sorunlu Milli Gelir Revizyonu ve Kuşkuyla Büyüme" *İktisat ve Toplum* 78: 15-20.
- Aydoğuş, Osman. 2018. "Türkiye'de Milli Gelir Revizyonunun Sonuçları ve İnşaat Sektörü: OECD ve AB ile Bir Karşılaştırma" *Efil Journal: Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 10-21.
- Ayhan, Ece. 1994 [2007]. *Bütün Yort Savul'lar! 1954-1997*. 6. Baskı. İstanbul: YKY Yayınları.
- Aysan, Yılmaz (Der.) *Afişe Çıkmak: 1963-1980, Solun Görsel Serüveni*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Babbage, Charles. 1830. *Reflections on the Decline of Science in England*. London: B. Fellowes.
- Bak, Başak. 2015. "Patentability under Turkish Patent Law According to the Decree Law No. 551 on the Protection of Patent Rights" *Procedia-Social And Behavioral Sciences* 195 (3): 301-308.
- Bak, Başak. 2017. "Knowledge of Cuisine: Intellectual Property Protection in the Turkish Food Sector" *Research Journal of Business and Management* 4 (2): 153-159.
- Band, Jonathan and Jonathan Gerafi. 2013. "Profitability of Copyright-Intensive Industries" *Inforjustice.org* <http://infojustice.org/wp-content/uploads/2013/06/Profitability-of-Copyright-Industries.pdf> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].
- Bar-Ilan, Judit ve Gali Halevi. 2017. "Post Retraction Citations in Context: A Case Study" *Scientometrics* 113 (1): 547-565.
- Basheer, Shamnad. 2017. "OUP and Other Publishers Withdraw Copyright Suit Against Delhi University and Photocopier" *Spicy IP* <https://spicyip.com/2017/03/breaking-news-oup>

and-other-publishers-withdraw-copyright-suit-against-delhi-university-and-photocopier.html [Erişim Tarihi: Mart 2018].

- Başaran, Funda ve Haluk Geray (Der.) 2016. *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Başaran, Funda. 2010. *İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politikası*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Başkaya, Fikret. 1991. *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Yayınları.
- Başkaya, Fikret. 1994. *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Bauwens, Michael. 2008. "Capital and Class in Peer Production" *Capital and Class* 97: 121-142.
- Bayet, Albert. 1931 [2000]. *Bilim Ahlakı*. Çev.: Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 27.
- Beall, Jeffrey. 2012. "Predatory Publishers are Corrupting Open Access" *Nature* 489: 179.
- Becker, Gary S. 1960. "An Economic Analysis of Fertility" içinde: *Demographic and Economic Change in Developed Countries: A Conference of the Universities-National Bureau of Committee for Economic Research*. New York: 209-240.
- Bedirhanoglu, Nazan ve Utku Balaban. 2015. "Türkiye'de İnovasyon Rejimi ve Fikri Mülkiyet" içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) *Ali Fıkrkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce ve İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayını: 139-165.
- Bedirhanoglu, Nazan. 2009. "History of the Reification of the Intellect" *Molinari Society's 2009 Symposium on Intellectual Property* <http://praxeology.net/bedirhanoglu-molinarisoc09.htm> [Erişim Tarihi: Ocak 2018]
- Benda, Julien. 1927 [2006]. *Aydınların İhaneti*. Çev.: Cem Soydemir. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Bell, Daniel ve Irving Kristol (der.) 1981. *The Crisis in Economic Theory*. New York: Basic Books.
- Benkler, Yochai. 2006. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.
- Benkler, Yochai. 2011 [2012]. *Penguen ve Leviathan: İşbirliğinin Kişisel Çıkar Karşısındaki Zaferi*. Çev.: E. Kantemir. İstanbul: Optimist.
- Berger, Sebastian, and Wolfram Elsner. 2007. "European Contributions to Evolutionary Institutional Economics: The Cases of 'Cumulative Circular Causation' (CCC) and 'Open Systems Approach' (OSA). Some Methodological and Policy Implications." *Journal of Economic Issues* 41 (2):529-537.
- Blaug, Mark. 1962 [2014]. *İktisat Kuramının Geçmişine Bakış*. Çev.: Ömer Faruk Çolak. Efil Yayınları.
- Bohannon, John. 2016. "Who is Downloading Pirated Papers? Everyone" *Science*, 28 Nisan.
- Boldrin, Michele ve David K. Levine. 2008 [2010]. *Entelektüel Tekele Karşı*. Çev.: Başak Bingöl. İstanbul: Sel Yayınları.
- Boratav, Korkut, Yakup Kepenek, Erol Taymaz, Taylan Bali, N. İltar Ertuğrul ve A. Ali Candan (Haz.) 1998. *Türk KİT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi: Nicel İrdeleme, Özelleştirme Sorunları ve Politika Seçenekleri*. Ankara: KİGEM.

- Boratav, Korkut, Tuncer Bulutay, Yavuz Ege, Oktar Türel, R. Aşkın Türel. 2017. “Yeni Ulusal Gelir Serileri Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler” *Cumhuriyet Akademi*, 28 Mart.
- Borjas, George J. 2016. “A Rant on Peer Review” *LaborEcon, Kişisel Blog Sayfası* 30 Haziran: <https://gborjas.org/2016/06/30/a-rant-on-peer-review/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].
- Boulding, Kenneth E. 1971. “After Samuelson, Who Needs Adam Smith?” *History of Political Economy* 3 (2): 225-237.
- Bowmaker, Simon W. (Der). 2005. *Economics Uncut: A Complete Guide to Life, Death, and Misadventure*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Boztosun, Ayşe Odman. 2015. “Ticarileşme Ekseninde Üniversitelerde Geliştirilen Fikri Ürünler Üzerinde Hak Sahipliği” içinde: Tekin Memiş (Der.) *Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Brown-Keyder, Virginia. 2009. “Fikri Mülkiyet: Metalaşma ve Bundan Hoşnut Olmayanlar” içinde: Ayşe Buğra ve Kaan Ağırtan (Der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi’yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları: 211-233.
- Butler, Judith ve Athena Athanasiou. 2017. *Mülksüzleştirme: Siyasaldaki Performatif*. [Kitabın orijinali: *Dispossession: The Performative in the Political*, 2013]. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cadwalladr, Carole. 2017. “Revealed: How US Billionaire Helped to Back Brexit” *The Guardian*. 26 Şubat.
- Cadwalladr, Carole. 2017. “Robert Mercer: The Big Data Billionaire Waging War on Mainstream Media” *The Guardian*. 26 Şubat.
- Cadwalladr, Carole. 2017. “The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy was Hijacked” *The Guardian*. 7 Mayıs.
- Casey, Anthony J. ve Anthony Niblett. 2018. “Self-Driving Contracts” *The Journal of Corporation Law* 43 (1): 1-33.
- Chang, Ha-Joon. 2002. *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.
- Chang, Ha-Joon. 2013. “The Worst Business Proposition in Human History: The Appropriate Role of State-owned Enterprises in Developing Countries” *Cuaderno de Economia* 2: 139-144.
- Clark, Birgit. 2018. “Blockchain and IP Law” *WIPO Magazine*, Şubat, http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/01/article_0005.html [Erişim Tarihi: Eylül 2018].
- Class, Q. A., P. Lichtenstein, N. Langström ve B. M. D’Onofrio. 2011. “Timing of Prenatal Maternal Exposure to Severe Life Events and Adverse Pregnancy Outcomes: A Population Study of 2.6 Million Pregnancies” *Psychosom Med.* 73 (3): 234-41
- Coase, Ronald H. 1937. “The Nature of the Firm” *Economica* 4 (16): 386-405.
- Coase, Ronald H. 1960. “The Problem of Social Cost” *Journal of Law and Economics* 3 (1): 1-44.
- Coelho, Philip R. P., Frederick de Worken-Eley III ve James E. McClure. 2005. “Decline in Critical Commentary, 1983-2004” *Econ Journal Watch* 2 (2): 355-361.

- Colander, David, Michael Goldberg, Armin Haas, Katarina Jesulius, Alan Kirman, Thomas Lux ve Brigitte Sloth. 2009. "The Financial Crisis and the Systematic Failure of the Economics Profession" *Critical Review: A Journal of Politics and Society* 21 (2-3): 249-267.
- Colussi, Tommaso. 2015. "Social Ties in Academia: A Friend is a Treasure" *SSRN Working Paper No: 2675471* <http://ssrn.com/abstract=2675471> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].
- Commons, John R. 1924. *Legal Foundations of Capitalism*. New York: The Macmillan Company.
- Confessore, Nicholas ve Danny Hakim. 2017. "Data Firm Says 'Secret Sauce' Aided Trump; Many Scoff" *The New York Times*, 6 Mart. [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- Coy, Peter. 2009. "What Good are Economists Anyway?" *Bloomberg Businessweek*, 16 Nisan.
- Coyle, Diane. 2015. *GDP: A Brief but Affectionate History*. Princeton: Princeton University Press.
- Çelik, Feyzan Hayal Şehirali. 2014. *Tasarımların Haksız Rekabet Hükümlerine Göre Korunması: Fikri Mülkiyet-Haksız Rekabet Hukuku Odaklı Bir İnceleme*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Çıtırık, Aslı. 2008. *Taklitçilik ve Taklitçiliğin Ekonomiye Etkileri*. TC Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Danışman: Ramazan Aktaş.
- Dafermos, George and Johan Söderberg. 2008. "The Hacker Movement as a Continuation of Labour Struggle" *Capital and Class* 97: 53-74
- Darwin, Charles. 1859 [2016]. *On the Origin of Species* içinde: E. O. Wilson (Der.) *From So Simple a Beginning*. New York ve Londra: W. W. Norton: 441-760.
- Darwin, Charles. 1871 [2006]. *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* içinde: E. O. Wilson (Der.) *From So Simple a Beginning*. New York ve Londra: W. W. Norton: 761-1248.
- David, Paul. 2001. "Will Building 'Good Fences' Really Make 'Good Neighbors' in Science?" *Stanford Institute for Economic Policy Research (SIEPR) Working Paper No: 00-033*.
- Demir, Fahri. 1979 [2012]. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 250.
- DeMartino, George F. 2011. *The Economist's Oath: On the Need for and Content of Professional Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- DeMartino, George F. ve Deirdre N. McCloskey (Der.) 2016. *The Oxford Handbook of Professional Ethics*. Oxford University Press.
- Demsetz, Harold. 1967. "Toward a Theory of Property Rights" *American Economic Review* 57 (2): 347-359.
- Dewey, John. 1920 [1950] *Reconstruction in Philosophy*. New York: Mentor Books
- Diamond, Jared. 1997. *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. W. W. Norton.
- Diamond, Jared. 2005. *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Penguin Books.
- Divitçioğlu, Sencer. 1967. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

- Doctorow, Cory. 2017. *Özgür ve Bedava: İnternet Çağında Bilgi*. Çev.: Berkan M. Şimşek. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Düppe, Till ve E. Roy Weintraub. 2014. *Finding Equilibrium: Arrow, Debreu, Mckenzie, and the Problem of Scientific Credit*. Princeton: Princeton University Press.
- Eğilmez, Mahfi. 2017. "TL'nin Değer Kaybı ve Bir Öneri" *Kendime Yazılar*, 22 Kasım [Erişim Tarihi: Ocak 2017].
- Elliot, Larry. 2010. "Rescuing Economics from Its Own Crisis" *The Guardian*, 8 Kasım.
- Engels, Friedrich. 1884 [1990]. *Origin of the Family, Pirvate Property, and State* içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 26: Engels, 1882-1889*. Lawrence and Wishart: 143.
- Erdil, Erkan, Burcu Türkcan ve I. Hakan Yetkiner. 2009. "Does Information and Communication Technologies Sustain Economic Growth? The Underdeveloped and Developing Countries" *TEKPOL Working Paper Series STPS-WP-09/03*.
- Eren, Ercan ve Serçin Şahin (Der.) 2017. *Kompleksite ve İktisat*. Ankara: Efil Yayınları.
- Eroğul, Cem. 1981 [1999]. *Devlet Nedir?* Ankara: İmge Yayınları: 63-83.
- Eyyuboğlu, B. Baykal ve Gülin Yavuz. 2008. "Fikri Mülkiyet Hakları Kavramı ve Dijital Telif Yasası Üzerine Bir İnceleme" *Liberal Düşünce* Kış: 177-190.
- Fıkırkoca, Ali. 2007. "Unravelling the Paradoxes of the (New) Digital Economy: Myths and Realities" *Critical Perspective on International Business* 3 (4): 337-363.
- Fıkırkoca, Ali. 2015. "Sosyal Demokrasi Penceresinden Yenileşim (İnovasyon) ve Türkiye" içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) 2015. *Ali Fıkırkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce, İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 2015/2: 87-112
- Fıkırkoca, Ali. 2015. "Küreselleşme, Yenileşim ve Türkiye" içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) 2015. *Ali Fıkırkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce, İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 2015/2: 115-119
- Fıkırkoca, Ali. 2015. "Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme: Sorunlar ve Çözüme Yönelik Bazı Katkı Önerileri" içinde: Zafer Yılmaz ve Ersin Embel (Der.) 2015. *Ali Fıkırkoca Anı Kitabı: Yaşam, Düşünce, İnovasyon*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No: 2015/2: 121-125.
- Frandsen, Tove Faber. 2017. "Are Predatory Journals Undermining the Credibility of Science? A Bibliometric Analysis of Citers" *Scientometrics* 113: 1513-1528.
- Frankfurt, Harry G. 1986 [2005]. *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.
- Frey, Bruno S., David A. Savage ve Benno Torgler. 2011. "Behavior Under Extreme Conditions: The Titanic Disaster" *Journal of Economic Perspectives* 25 (1): 209-222.
- Fuchs, Christian. 2010. "Critical Globalization Studies and the New Imperialism" *Critical Sociology* 36 (6): 839-867.
- Fuchs, Christian. 2010. "Critical Globalization Studies: An Empirical and Theoretical Analysis of the New Imperialism" *Science and Society* 74 (2): 215-247.
- Fullbrook, Edward (Der.) 2004. *A Guide to What is Wrong with Economics*. London: Anthem Press.

- Gay, Joshua (Der.) 2002. *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: GNU Press.
- Geray, Haluk. 2005. “İletişim Ağları ve Masaüstü Sömürgecilik” içinde: Funda Başaran ve Haluk Geray (Der.) *İletişim Ağlarının Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi: 179-203.
- Geray, Haluk, Funda Başaran ve Aylin Aydoğan (Der.) 2016. *İletişim Ağlarında Yeni Hizmetler: Kapitalist Çıkarlar, Kamusal Politikalar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gilley, Bruce. 2017. “The Case for Colonialism” *Third World Quarterly* doi.org/10.1080/01436597.2017.1369037.
- Glandon, Phillip. 2010. “Report on the American Economic Review Data Availability Compliance Project” *Kenyon College Economics Faculty Publications 11-2010*. [Erişim Tarihi: Ağustos 2016].
- Gowan, Michael. 2002. “Requiem for Napster.” *PC World*, 18 May. [Erişim Tarihi: Eylül 2017].
- Gökbayrak, Şenay. 2010. *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözler, Kemal. 2013. *Örnekleriyle Usulsüz Alıntı Sorunu*. Bursa: Yazarın kendi yayını.
- Grief, Avner. 2006. *Institutions and the Path to the Modern Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gulbenkian Commission. 1996. *Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press.
- Güriz, Adnan. 1969. *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 253.
- Güriz, Adnan. 1985 [2003]. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürpınar, Erkan ve Altuğ Yalçıntaş. 2018. “Old Habits Die Hard: Or, Why is Economics Still Not an Evolutionary Social Science” *International Journal of Pluralism and Economics Education* 9 (1-2): 216-232.
- Gürpınar, Erkan. 2016. “Institutional Complementarities, Intellectual Property Rights, and Technology in Knowledge Economy” *Journal of Institutional Economics* 12 (3): 565-578.
- Gürpınar, Erkan. 2016. “Organizational Forms in the Knowledge Economy: A Comparative Institutional Analysis” *Journal of Evolutionary Economics* 26 (3): 501-5018.
- Habermas, Jürgen. 1981 [1987]. *The Theory of Communicative Action*. 2 Cilt. Boston: Beacon Press.
- Hardin, Garret. 1968. “The Tragedy of the Commons” *Science* 162 (3859): 1243-1248.
- Harvey, J. Terry. 2012. “How Economists Contributed to the Financial Crisis” *Forbes*, 2 Haziran.
- Hayek, Friederich A. von. 1948. *Individualism and Economic Order*. Chicago: Chicago University Press.
- Heise, Arne. 2016. “Pluralism in Economics: Inquiries into a Daedean Concept” *Centre for Economic and Sociological Studies (CESS/ZÖSS) Discussion Papers No. 51*.
- Heise, Arne. 2017. “Defining Economic Pluralism: Ethical Norm or Scientific Imperative” *International Journal of Pluralism and Economics Education* 8 (1): 18-41.

- Herndon, Thomas, Michael Ash ve Robert Pollin. 2013. "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff" *PERI Working Paper Series* 322.
- Herndon, Thomas, Michael Ash ve Robert Pollin. 2013. "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff" *Cambridge Journal of Economics* doi: 10.1093/cje/bet075.
- Himmelstein, Daniel S., Ariel R. Romero, Stephen R. McLaughlin, B. G. Tzovaras ve C. S. Greene. 2017. "Sci-Hub Provides Access to Nearly All Scholarly Literature" *PeerJ Preprints* 5:e3100v2 <https://doi.org/10.7287/peerj.preprints.3100v2>
- Hippel, Eric von. 1998. *The Sources of Innovation*. Oxford: Oxford University Press
- Hippel, Eric von. 2005. *Democratizing Innovation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hirş (Hirsch), Ernst H. 1949 [2001]. *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*. Güncel Dile Uyarlayan: Selçuk (Baran) Veziroğlu. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Hoover, Glenn E.. 1926. "The Present State of Economic Science" *Social Forces* 5 (1): 57-60.
- Hughes, Neil. 2016. "Netflix Boasts 37% Share of Internet Traffic in North America, Compared with 3% for Apple's iTunes" *Apple Insider*, 10 Ocak. [Erişim Tarihi: Kasım 2017].
- Hull, David L. 1988. *Science as a Process: An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development of Science*. Chicago: Chicago University Press.
- Hutter, Michael ve David Throsby (Der) 2008. *Beyond Price: Value in Culture, Economics, and the Arts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huttunen, Matti O. ve Pekka Niskanen. 1978. "Prenatal Loss of Father and Psychiatric Disorders" *Arch Gen Psychiatry* 35 (4): 429-431.
- Ishmaev, G. 2017. "Blockchain Technology as an Institution of Property" *Metaphilosophy* 48 (5): 666-686.
- Irzık, Gürol. 2009. "Neoliberal Dünyada Bilimin Ticarileşmesi" içinde: Ayşe Buğra ve Kaan Ağrıtan (Der.) *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları: 187-210.
- İzveren, Adil. 1988. *Hukuk Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Jamali, Hamid R. 2017. "Copyright Compliance and Infringement in ResearchGate Full-text Journal Articles" *Scientometrics* 112 (1): 241-254.
- James, William. 1907 [2000]. "Lecture VI: Pragmatism's Conception of Truth" içinde: *Pragmatism and Other Essays*. London: Penguin Classics: 87-104.
- James, William. 1909 [2000]. *The Meaning of Truth* içinde: *Pragmatism and Other Essays*. London: Penguin Classics: 133-167.
- Jelassi, Mehdi ve Serdar Sayan. 2005. "Implications of Unequal Rates of Population Growth for Trade: An Overlapping Generations-general Equilibrium Analysis within the Heckscher-Ohlin Framework" *METU Studies in Development* 32 (2): 391-408.
- Johanson, Per-Olov. 1991. *Introduction to Welfare Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kalaycı, Elif ve Mehmet Teoman Pamukçu. 2014. "Does R&D Intensity Contribute to Technical Efficiency in Turkey?" *İktisat, İşletme, Finans* 29 (336): 9-30.
- Karaganis, Jeo ve Lennart Renkema. 2013. *Copy Culture in the US and Germany*. New York: The American Assembly, Columbia University.
- Karlıdağ, Serpil. 2010. "Doğanın Patentlenmesi: TRIPS Anlaşmasının Az Gelişmiş Ülkeler Üzerindeki Etkisi" *Amme İdaresi Dergisi* 43 (1): 123-144.
- Kasap, Orçun ve Altuğ Yalçıntaş. 2018. "Commodification 2.0: How Spotify Provides Its Services for Free" *Whatever Has Happened to Political Economy?* başlıklı 15th STOREP Annual Conference'ta sunulan bildiri. Genova, 28-30 Haziran.
- Kasap, Orçun. 2017. *Müzik Endüstrisinde Web 2.0 ve Dijital Emek: Spotify Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Danışman: Altuğ Yalçıntaş. Jüri: Erkan Gürpınar, Akın Usupbeyli) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keyes, Ralph. 2017. *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. İstanbul: Deli Dolu.
- Keynes, John Maynard. 1936. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. London: Macmillan.
- Kızılca, F. Kemal. 2011. "'İyi Vatandaş' Eğitiminden 'Hukukun İktisadi Tahlili'ne: Hukuk Fakültelerindeki İktisat Dersleri Üzerine Bazı Düşünceler" içinde: Belgin Akçay ve F. Kemal Kızılca (Der.) *Prof. Dr. Gürkan Çelebican'a Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 79-90.
- Kingsley, Danny ve Steven Harnad. 2015. "Dutch Universities Plan Elsevier Boycott" *LSE Impact Blog*, 18 Temmuz. Finlandiya'daki boykotla ilgili olarak bkz.: <http://www.nodealnoreview.org/> [Erişim tarihi: Kasım 2017].
- Kinsella, Stephan. 2008. *Against Intellectual Property*. Auburn, Alabama: Mises Institute.
- Kirman, Alan. 2010. "The Economic Crisis is a Crisis for Economic Theory" *CESifo Economic Studies* 56 (4): 498-535.
- Kitcher, Philip. 1993. *The Advancement of Science: Science without Legend, Objectivity without Illusions*. Oxford: Oxford University Press.
- Klamer, Arjo (Der.) 1996. *The Value of Culture: On the Relationship between Economics and Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Klamer, Arjo. 2016. "Economics is a Moral Science" *Schmoller's Jahrbuch* 136 (2): 155-169.
- Klamer, Arjo. 2017. *Doing the Right Thing: A Value Based Economy*. London: Ubiquity Press.
- Klein, Naomi. 1999 [2012]. *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*. Çev.: Nalan Uysal. 4. Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Koloğlugil, Serhat. 2012. "Dijital Ekonomi ve Özgür Yazılım: Marxüst Bir Analiz" içinde: Sevinç Orhan, Serhat Koloğlugil ve Altuğ Yalçıntaş (Der.) *İktisatta Bir Hayalet: Karl Marx*. İstanbul: İletişim Yayınları: 109-140
- Koloğlugil, Serhat. 2012. "Free Software, Business Capital, and Institutional Change: A Veblenian Analysis of the Software Industry" *Journal of Economic Issues* 46 (4): 831-858.

- Koloğlugil, Serhat. 2015. "Digitizing Karl Marx: The New Political Economy of General Intellect and Immaterial Labor" *Rethinking Marxism* 21 (1): 123-137.
- Köse, Ahmet Haşim ve Erinç Yeldan. 1996. "Çok Sektörlü Genel Denge Modellerinin Veri Tabanı Üzerine Notlar: Türkiye 1990 Sosyal Hesaplar Matrisi" *METU Studies in Development* 23(1): 59-83.
- Köse, Ahmet Haşim. 1996. *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, Ahmet Haşim ve Ahmet Öncü. 2000. *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik: Türkiye'de Mühendisler, Mimarlar*. Ankara: TMMOB.
- Krugman, Paul. 2009. "How Did Economists Get It So Wrong?" *The New York Times*, 6 Eylül.
- Kuran, Timur. 2011 [2012]. *Yollar Ayrılırken: Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü*. Çev.: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: YKY Yapı Kredi Yayınları.
- Küçükömer, İdris. 1969. "Asyatipi Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum" *Toplum ve Bilim* 2: 4-30.
- Lakoff, George ve Mark Johnson. 1979. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Landes, William M. ve Richard A. Posner. 2003. *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Law, Stephen. 2011. *Believing Bullshit: How Not to Get Sucked into an Intellectual Black Hole*. New York: Prometheus Books.
- Lawson, Stuart ve Ben Meghreblian. 2014. "UK University Journal Costs" https://retr0.shinyapps.io/journal_costs/ [Erişim Tarihi: Kasım 2017].
- Lawson, Stuart ve Ben Meghreblian. 2015. "UK Univerities' Spending on Journal Subscription" <http://retr0.me/2015/07/07/UK-HEI-journal-subscriptions.html> [Erişim Tarihi: Şubat 2018].
- Lawson, Tony. 1997. *Economics and Reality*. London: Routledge.
- Lawson, Tony. 2003. *Reorienting Economics*. London: Routledge.
- Lawson, Tony. 2009. "The Current Economic Crisis: Its Nature and the Course of Academic Economics" *Cambridge Journal of Economics* 33 (4): 759-777.
- Lemley, Mark A. 2005. "Property, Intellectual Property, and Free Riding" *Texas Law Review* 83: 1031-1075.
- Lessig, Lawrence. 2004a. *The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World*. New York: Random House.
- Lessig, Lawrence. 2004b. *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: Penguin Press.
- Lessig, Lawrence. 2008. *Remix: Marking Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. London: Bloomsbury.
- Lichtenthaler, Ulrich ve Holger Ernst. 2009. "Technology Licensing Strategies: The Interaction of Process and Content Characteristics" *Strategic Organization* 7(2): 183-221.

- Locke, John. 1690 [1952]. *The Second Treatise of Government*. New York: The Liberal Arts Press: "Of Property", 16-30.
- Luxemburg, Rosa. 1906 [1987]. *İktisat Nedir?* Çev.: Ahmet Çakmak ve İzak Atiyas. İstanbul: Belge Yayınları.
- Lyotard, Jean-François. 1979 [1999]. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Çev.: G. Bennington and B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Machlup, Fritz. 1962. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Maddison, Angus. 2001. *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris: OECD Yayınları.
- Mäki, Uskali. 1992. "On the Method of Isolation in Economics" *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* 26: 319-354.
- Mäki, Uskali. 1994. "Isolation, Idealization and Truth in Economics" *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* 38: 147-168.
- Marcus, Adam ve Ivan Oransky. 2017. "For Sharing a Scientific Paper, A Young Researcher Faces Jail Time" *StateNews* <https://www.statnews.com/2017/05/12/copyright-paper-science-jail/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2017].
- Marczak, Bill, Jakub Dalek, Sarah McKune, Adam Senft, John Scott-Railton ve Ron Deibert. 2018. "Bad Traffic: Sandvine's PacketLogic Devices Used to Deploy Government Spyware in Turkey and Redirect Egyptian Users to Affiliate Ads?" *The Citizen Lab* <https://citizenlab.ca/2018/03/bad-traffic-sandvines-packetlogic-devices-deploy-government-spyware-turkey-syria/> [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- Marx, Karl. 1842 [2010]. "Debates on the Law on Thefts of Wood" içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 1: Karl Marx, 1835-1843*. Lawrence and Wishart: 224-263.
- Marx, Karl. 1859 [1993]. *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*. Çev.: Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl. 1894 [2010]. "Precapitalist Relationships" *Capital Vol III* içinde: *Marx & Engels Collected Works, Vol 37: Karl Marx Capital Volume III*. Lawrence and Wishart: 588-604.
- Maxton, Graeme. 2015. "Economic Growth Doesn't Create Jobs, It Destroys Them" *The Guardian*, 21 Nisan [Erişim Ocak 2017].
- Mayr, Ernst. 1997 [2008]. *Biyoloji Budur: Canlı Dünyanın Bilimi*. Çev.: Afife İzbrak. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitaplığı: 288.
- McCloskey, Deirdre N. 1985. *The Rhetoric of Economics*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- McCloskey, Deirdre N. 1994. *Knowledge and Persuasion in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCloskey, Deirdre N. 2006. *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*. Chicago: Chicago University Press.
- McCloskey, Deirdre N. 2010. *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. Chicago: Chicago University Press.

- McCloskey, Deirdre N. 2016. *Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World*. Chicago: Chicago University Press.
- McNeill, William H. 1967 [1999]. *A World History*. Oxford: Oxford University Press.
- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens III. 1972. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. London: Pan Books.
- Mercan, Boran Ali ve Altuğ Yalçıntaş. 2017. "Fantasies and Profits: How the Idea of Self-Correction Makes the Markets of Intellectual Property Work" *International Confederation of Associations for Pluralism in Economics (ICAPE) Conference*'ta sunulan bildiri. Chicago, 5 Ocak.
- Merhacı, Selin Özden. 2015. "Amerika Birleşik Devletleri Bayh-Dole Yasası ve Türk Hukukunda Öğretim Elemanlarının Buluşlarına İlişkin Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64 (2): 405-434.
- Mildenberger, Carl David. 2017. "Spontaneous Disorder: Conflict-kindling Institutions in Virtual Worlds" *Journal of Institutional Economics* doi.org/10.1017/S1744137417000492.
- Mirowski, Phil. 1992. *More Heat Than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirowski, Philip. 2013. *Never Let a Serious Crisis Go to Waste*. Londra ve New York: Verso.
- Mokyr, Joel. 2009. "Intellectual Property Rights, the Industrial Revolution, and the Beginnings of Modern Economic Growth" *American Economic Review* 99 (2): 349-355.
- Moore, Phoebe and Paul A. Taylor. 2008. "Exploitation of the Self in Community-based Software Production: Workers' Freedoms or Firm Foundations?" *Capital and Class* 97: 99-120.
- Myrdal, Gunnar. 1944. *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper.
- Negri, Antonio ve Michael Hardt. 2004 [2011]. *Çokluk*. Çev.: Barış Yıldırım. Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich. 1873 [1989]. "On Truth and Lying in an Extra-Moral Sense" içinde: Sander L. Gilman, Carole Blair ve David J. Parent (Der.) *Friedrich Nietzsche on Rhetoric and Language*. Oxford: Oxford University Press: 246-257.
- Nietzsche, Friedrich. 1888 [2000]. *Ecce Homo* içinde: Walter Kaufmann (Der.) *Basic Writings of Nietzsche*. Çev.: Peter Gay. New York: The Modern Library: 655-800.
- Noorden, Richard van. 2014. "Global Scientific Output Doubles Every Nine Years" *Nature Blog*, 7 Mayıs <http://blogs.nature.com/news/2014/05/global-scientific-output-doubles-every-nine-years.html> [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglas C. 1994. "Privatization, Incentives, and Economic Performance" içinde: Siebert Horst (Ed.) *Privatization: Symposium in the Honor of Herbert Giersch*. Tübingen: Mohr: 3-16.
- Oberholzer-Gee, Felix ve Koleman Strumpf. 2007. "The Effect of File Sharing on Record Sales: An Empirical Analysis" *Journal of Political Economy* 115 (1): 1-42.

- Ogun, M. Tuba. 1996. "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPs) Anlaşması ve Gelişmekte Olan Ülkeler" *Ekonomik Yaklaşım* 7 (22): 61-76.
- Oğuz, Arzu. 2017. "Markanın Kullanmama Nedeniyle İptali Konusunun Yeni Sınai Mülkiyet Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi" *Terazi Hukuk Dergisi* 128 (Nisan): 21-21.
- O'Reilly, Tim. 2007. "What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software" *Communications and Strategies* 65 (1): 17-37.
- Öğreten, Tunca. 2016. "Forbes'a Göre Türkiye'de İnternet Hükümet Kontrolünde: Belgeleri İki Yıl Önce Çıkmıştı" *Diken* <http://www.diken.com.tr/forbesa-gore-turkiyede-internet-hukümet-kontrolünde-belgeleri-iki-yıl-önce-yayınlanmıstı/> [Erişim Tarihi: Mart 2018].
- Öktem, Altay (Haz.) 2002. *Genel Kültürden Kenar Kültüre: 101 Fanzin*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Örnek, Cangül. 2015. *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özçelik, Emre ve Erol Taymaz. 2004. "Does Innovativeness Matter for International Competitiveness in Developing Countries? The Case of Turkish Manufacturing Industries" *Research Policy* 33 (3): 409-424.
- Özkan, Zehra. 2008. *Karşılaştırmalı Hukukta Müzik Eserlerinin Dijital İletimi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özkul, İsmet. 2017. "3. Çeyrekte Sanayisiz Büyüdük" *Dünya Gazetesi*, 15 Aralık [Erişim Tarihi: Ocak 2018].
- Pamukçu, Mehmet Teoman ve Erkan Erdil. 2011. "Analyzing R&D Activities of Foreign Enterprises in Emerging Economies: Lessons from Turkey" *TEKPOL Working Paper Series STPS-WP-11/04*.
- Parisi, Francesco ve Charles K. Rowley (Der.) 2005. *The Origins of Law and Economics: Essays by the Founding Fathers*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Perelman, Michael. 2002. *Steal This Idea: Intellectual Property and the Corporate Confiscation of Creativity*. London: Palgrave.
- Perkins, John. 2004. *Confessions of an Economic Hitman*. Plume.
- Peters, Michael A. ve Ergin Bulut (Der.) 2014. *Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Dijital Emek*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Peukert, Alexander. 2017. "Intellectual Property and Development – Narratives and Their Empirical Validity" *The Journal of World Intellectual Property* 20 (1-2):1-22.
- Pigou, Arthur Cecil. 1920. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.
- Posner, Eric. 2014. *The Twilight of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Posner, Richard. 1977. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Company.
- Posner, Richard ve Francesco Parisi (Der). 1997. *Law and Economics*. 3 Cilt. The International Library of Critical Writings in Economics No: 81. Cheltenham: Edward Elgar.
- Pierre-Joseph Proudhon. 1840 [2016]. *Mülkiyet Nedir? Veya Hukukun ve Yönetimin İlkesi Üzerine Araştırmalar*. Çev.: Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Raworth, Kate. 2017. *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. London: Random House.
- Reel, Yeşim. 2003. "Markalar ve Kültürel Homojenleşme" *Piyasa* 5: 59-64.
- Reel, Yeşim. 2004. "Tüketicilerin Marka Tercihleri" *Piyasa* 11: 187-194.
- Reinhart, Carmen M. ve Kenneth Rogoff. 2009. *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.
- Reinhart, Carmen M. ve Kenneth Rogoff. 2010. "Growth in a Time of Debt" *American Economic Review: Papers and Proceedings* 100 (Mayıs): 573-578.
- Reinhart, Carmen M. ve Kenneth Rogoff. 2013. "Debt, Growth, and the Austerity Debate" *The New York Times*, 25 Nisan.
- Resnik, David B. 1998 [2004]. *Bilim Etiği: Giriş*. Çev.: Vicdan Mutlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rifkin, Jeremy. 2000. *The Age of Access: The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-for Activity*. New York: Putnam Publishing Group.
- Rifkin, Jeremy. 2011. *The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World*. New York: Palgrave.
- Rifkin, Jeremy. 2014. *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism*. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Ritzer, Georg ve Nathan Jurgenson. 2010. "Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of the Digital 'Prosumer'" *Journal of Consumer Culture* 10 (1): 13-36.
- Robbins, Lionel. 1932. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. Macmillan.
- Rogers, Jim ve Mat Callahan (Der.) 2017. *A Critical Guide to Intellectual Property*. Londra: Zed Books.
- Romer, Paul. 2015. "Mathiness in the Theory of Economic Growth" *American Economic Review: Papers and Proceedings* 105 (5): 89-93.
- Romer, Paul. 2016. "The Trouble with Macroeconomics" Tartışma Metni. Online: <https://paulromer.net/wp-content/uploads/2016/09/WP-Trouble.pdf> [Erişim Tarihi: Ekim 2016].
- Rorty, Richard. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosen, Paul. 1997 [1998]. "Kolaydı, Ucuzdu, Sen de Yap! İngiliz Müzik Sanayiinde Teknoloji ve Anarşi" içinde: Jon Purkis ve James Bowen (Der.) *21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 140-163.
- Rosenberg, Matthew, Nicholas Confessore ve Carole Cadwalladr. 2018. "How Trump Consultants Exploited the Facebook Data" *The New York Times*. 17 Mart.
- Rowthorn, Bob ve Ha-Joon Chang. 1992. "The Political Economy of Privatisation" *The Economic and Labour Relations Review* 3 (2): 1-17
- Ruccio, David F. ve Jack Amarglio. 2003. *Postmodern Moments in Economics*. Princeton: Princeton University Press.

- Russell, Bertrand. 1945 [1960]. *A History of Western Philosophy, and Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. New York: Simon and Schuster.
- Said, Edward. 1994. *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination, 1969-1994*. New York: Vintage.
- Said, Edward. 1996. *Representations of the Intellectual*. New York: Vintage.
- Sample, Ian. 2012. "Harvard University Says It Can't Afford Journal Publishers" *The Guardian*, 24 Nisan.
- Samuelson, Paul. 1948 [1976] *Economics*. 10. Edisyon. New York: MacGraw Hill.
- Sancar, Serpil. 2008. *Erkeklik, İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, Serpil. 2012. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savaş, Vural F. 1989. *Anayasal İktisat*. İstanbul: Avciol Basım Yayın.
- Sayan, Serdar. 2017. "Serving as a Referee for Your Own Paper: A Dream Come True or ...?" *Review of Social Economy* 74 (2): 75-82.
- Schmitt, Frederick F. 1995. *Truth: A Primer*. Oxford: Westview Press.
- Schneider, Herbert W. 1945. *A History of American Philosophy*. New York: Forum Books.
- Seufert, Eric Benjamin. 2014. *Freemium Economics: Leveraging Analytics and User Segmentation to Drive Revenue*. Amsterdam and Boston: Morgan Kauffman.
- Slaughter, Sheila ve Gary Rhoades. 1997. *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial Economy*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Smith, Adam. 1759 [1869]. *The Theory of Moral Sentiments*. Der.: Joseph Black ve James Hutton. London: Alex. Murray & Sons.
- Smith, Adam. 1776 [1970]. *The Wealth of Nations*. Der.: Andrew Skinner. Londra: Penguin Books.
- Soydan, Barış (Der.) 2013. *Türkiye'de Anarşizm: Yüz Yıllık Gecikme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stacey, Kiran. 2017. "International Publishers Forced to Re-write Approach in India" *Financial Times* 3 Haziran.
- Staveren, Irene van. 2014. "The Lehman Sisters Hypothesis" *Cambridge Journal of Economics* 21. Doi: 10.1093/cje/beu010.
- Stewart, C. Neal. 2011. *Research Ethics for Scientists: A Companion for Students*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Stigler, George J. ve Gary S. Becker. 1977. "De Gustibus Non Est Disputandum" *American Economic Review* 67 (2) 76-90.
- Swartz, Aaron. "Gerilla Açık Erişim Manifestosu" 2008 [2013] Çev.: Işık Barış Fidaner içinde: *Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni Bir Siyaset Biçimi, Mustafa Akgül'e Armağan*. Alternatif Bilişim: 89-92 <https://ekitap.alternatifbilisim.org/files/hack-kulturu-ve-hacktivizm.pdf> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].

- Swartz, Aaron. 2002. "MusicBrainz: A Semantic Web Service" *Intelligent Systems* Ocak/Şubat: 76-77.
- Swartz, Aaron. 2006. "Who Writes Wikipedia?" <http://www.aaronsw.com/2002/whowriteswikipedia/> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].
- Swartz, Aaron. 2008. "Guerilla Open Access Manifesto" https://archive.org/stream/GuerillaOpenAccessManifesto/Goamjuly2008_djvu.txt [Erişim Tarihi: Ocak 2018].
- Şen, Faruk. 2017. *Türkiye'de Kültür Ekonomisinin Boyutları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Taymaz, Erol ve Gülin Saatçi. 1997. "Technical Change and Efficiency in Turkish Manufacturing Industries" *Journal of Productivity Analysis* 8 (4): 461-475.
- Teber, Serol. 2003 [2010]. *Doğanın İnsanlaşması*. İstanbul: Say Yayınları.
- Timur, Taner. 1998. *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tobias, Marc Weber. 2012. "How To Buy A Genuine Fake Watch in Turkey" *Forbes* 19 Eylül. [Erişim Tarihi: Temmuz 2017.]
- Toprak, Zafer. 2012. *Darwin'den Dersim'e: Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Torlak, Ömer. 2004. "Marka Bilgisi ve Marka Değerinin Tüketici Tercihleri Üzerindeki Asimetrik Etkisi" *Piyasa* 11: 177-185.
- Torun, Yıldırım. 2012. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tulunay, F. Cankat. 2008. "Büyük İlaç Firmaları (Big Pharma): Dünyanın En Pahalı İlaçları ... Nasıl Kazıklanıyoruz, Varan II" *Türkiye Akılcı İlaç Kullanım Platformu* <http://klinikfarmakoloji.com/index.php?q=node/1395> [Erişim Tarihi: Ocak 2018].
- Türkcan, Ergun. 2009. *Dünyada ve Türkiye'de Bilim Teknoloji ve Politika*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Üçer, Ali Rıza. "Big-Pharma Dünyayı Denetliyor" içinde: İlknur Arslanoğlu (Der.) *Tıp Bu Değil*. İstanbul: İthaki: 66-94.
- Veblen, Thorstein. 1898. "Why is Economics not an Evolutionary Social Science?" *Quarterly Journal of Economics* 12 (3): 373-397.
- Veblen, Thorstein B. 1899 [1994]. *The Theory of Leisure Class*. Penguin Books.
- Veblen, Thorstein B. 1909. "The Limitations of Marginal Utility" *Journal of Political Economy* 17 (9): 620-636.
- Veblen, Thorstein. 1919. *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays*. New York: B.W. Huebsch.
- Veblen, Thorstein. 1924. *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Veli, Orhan. 1951. [1994] *Bütün Şiirleri*. 22. Baskı. İstanbul: Adam Yayınları.
- Vogel, Gretchen. 2017. "German Researchers Resign from Elsevier Journals in Push for Nationwide Open Access" *Sciencemag.com*, 13 Ekim.
- Waal, Frans de. 2007. *Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Apes*. Baltimore: John Hopkins University Press.

- Waal, Frans de. 2010. *The Age of Emphaty: Nature's Lesson for a Kinder Society*. Random House.
- Waldfogel, Joel. 2017. "How Digitization Has Created a Golden Age of Music, Movies, Books, and Television" *Journal of Economic Perspectives* 31 (3): 195-214.
- Wallece, Tim. 2016. "Is Paul Romer in Line for the Economics Nobel Prize?" *The Telegraph*, 6 Ekim.
- Walras, Léon. 1874 [2010]. *The Elements of Pure Economics*. London.
- Ward, Benjamin. 1972. *What's Wrong with Economics*. New York: Basic Books.
- Wible, James R. 1998. *The Economics of Science: Methodology and Epistemology as if Economics Really Mattered*. London: Routledge.
- Willingham, Emily. 2016. "Economists Go Wild Over Overlooked Citations in Preprint on Prenatal Stress" *Retraction Watch* 26 Mayıs: <http://retractionwatch.com/2016/05/26/economists-go-wild-over-overlooked-citations-in-preprint-on-prenatal-stress/> [Erişim Tarihi: Temmuz 2016].
- Wittel, Andreas. 2018. "Higher Education as a Gift and as a Commons" *Triple C* 16 (1): 194-213.
- Wittgenstein, Ludwig. 1953 [1986]. *Philosophical Investigations*. Basil Blackwell.
- Yalçıntaş, Altuğ. 2001. *Sanayileşme Sürecinde Kapitalist Girişimin ve Firma Teorisinin Doğuşu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD. Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Ergun Türkcan.
- Yalçıntaş, Altuğ (Der.) 2011. *Kantindeki Politik Ekonomi: Türkiye Öğrenci Hareketinden Mekânsal Bir Kesit, 1994-2001 Dönemine İlişkin Seçilmiş Metinler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yalçıntaş, Altuğ. 2013. "The Problem of Epistemic Cost" *American Journal of Economics and Sociology* 72 (5): 1131-1157.
- Yalçıntaş, Altuğ (Der.) 2015. *Creativity and Humour in Occupy Movements: Intellectual Disobedience in Turkey and Beyond*. London: Palgrave.
- Yalçıntaş, Altuğ ve Işıl Şirin Selçuk. 2016. "Research Ethics Education in Economics" *Review of Social Economy* 74 (1): 53-74.
- Yalçıntaş, Altuğ. 2016. *Intellectual Path Dependence in Economics: Why Economists Do Not Reject Refuted Theories*. London: Routledge.
- Yayla, Atilla. 2018. *Anayasa Teorisine ve Hukukuna Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yörük, Abdülhak Kemal. 1958. *Hukuk Felsefesi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yüksel, Mehmet. 2001. "Küreselleşme Sürecinde Fikri Mülkiyet Hakları" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 2: 557-578.
- Ziliak, Stephen T. ve Deirdre N. McCloskey. 2004. "Size Matters: The Standard Error of Regressions in the American Economic Review" *Journal of Socio-Economics* 33 (5): 527-546.
- Ziliak, Stephen T. ve Deirdre N. McCloskey. 2008. *The Cult of Statistical Significance: How the Standard Error Costs Us Jobs, Justice, and Lives*. Michigan: The University of Michigan Press.